
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

S B A D

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

**2019-EKONOMİ-SİYASET
ÖZEL SAYI
ECONOMI&POLITICS
SPECIAL ISSUE**

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNÜN ALTI AYDA BİR
YAYINLANAN ULUSAL VE ULUSLARARASI İNDEKSLERDE
TARANAN HAKEMLİ DERGİSİDİR.

YIL/YEAR:2019 ÖZEL SAYI/SPECIAL ISSUE: EKONOMİ VE SİYASET/
ECONOMY AND POLITICS

YIL: 2019 EKONOMİ ve SİYASET ÖZEL SAYI
YEAR: 2019 ECONOMY and POLITICS SPECIAL ISSUE

SAHİBİ/ OWNER

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
On behalf of Tokat Gaziosmanpaşa University Institute of Social Sciences

Prof. Dr. İlhan EROĞLU ilhan.eroglu@gop.edu.tr

EDİTÖR KURULU/ EDITORIAL BOARD

Doç. Dr. Murat HANİLÇE (Sorumlu Editor/Editor in Chief)

Dr. Fehim KURULOĞLU (Yardımcı Editor/Co-Editor)

Dr. Murat SERDAR (Yardımcı Editör/Co-Editor)

ALAN EDİTÖRLERİ/ FIELD EDITORS

Prof. Dr. İlhan EROĞLU (İktisat)

Doç. Dr. Mehmet Celal VARIŞOĞLU (Eğitim Bilimleri)

Doç. Dr. Türker ŞİMŞEK (İktisat)

Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN (Tarih)

Doç. Dr. Ahmet İNANIR (İlahiyat)

Dr. H. Baha ÖZTUNÇ (Tarih)

Dr. Yavuz ACUNGİL (Kamu Yönetimi)

Dr. Emre ASLAN (İşletme)

Dr. Atilla KARKACIER (İşletme)

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ/ENGLISH EDITING

Arş. Gör. Dr. Uğur ADA

ISSN: 1306-732X (Press)/ 2564-680X (Online)

BASKI/ PRINTING

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası/
Tokat Gaziosmanpaşa University Press

YAZIŞMA ADRESİ/ CORRESPONDENCE

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Taşlıçiftlik Yerleşkesi/60250-Tokat-TÜRKİYE

Tel: 0356-2521616 Dahili: (3073-3157)

E-posta/E-mail: sbad@gop.edu.tr;

murat.hanilce@gop.edu.tr;

Web: dergipark.gov.tr/sbad-1

KAPAK TASARIM/ COVER DESIGN

M. Edip ASLAN

Dergimizde yayımlanan yazılar İTHENTICATE benzerlik tarama programıyla kontrol edilip, TUBİTAK ULAKBİM SBV, INDEX COPERNICUS, RESEARCH BIB, İSAM, GOOGLE SCHOLAR ve SOBİAD tarafından dizinlenmektedir.

©Her hakkı saklıdır. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nin görüşlerini yansıtmaz. Dergide yer alan yazıların dil ve bilim sorumluluğu yazara aittir.

SOBIAD

| SBAD | Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

| JSRR | Social Sciences Researches Journal

Danışma ve Yayın Kurulu/Advisory and Editorial Board

Prof. Dr. Ali AÇIKEL	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK	Samsun Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Andrij KHARUK	National Army Academy (UKRAİNE)
Prof. Dr. Muhammed Iqbal CHAWLA	Punjab University (PAKISTAN)
Prof.Dr. Memmed ALİYEV	Bakı Slavyan Üniversitesi (AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Claus SCHÖNİG	Frei Universitat Berlin (GERMANY)
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Assoc.Prof. Juan deDios Torralbo Caballero	University of Cordoba (SPAIN)
Prof. Dr. Alpay Doğan YILDIZ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Ahmet ÖZKİRAZ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Doç. Dr. Kemal İBRAHİMZADE	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Doç. Dr. Ayla OĞUZ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TEMÜR	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Dr. Lydia Abubakirova M. AKMULLA	Başkurt Devlet Pedagoji Üniversitesi
Alexey PRONİN	Novosibirsk Devlet Üniversitesi (RUSSIA)
Dr. Fariz HALİLLİ	(Miras-AZERBAYCAN)
Dr. Emzar KAKHIDZE	Batumi State University (GEORGIA)
Gadjiev MURTAZALİ	The Ins. of History, Archeology and Ethnography of the Daghestan Scie. Centre of Russian Academy of Sciences (DAGHESTAN)
Kamil İBRAHİMOV	Administration of State Historical Architectural Reserve Icheisheher
Tevfik Sabri HAMMAM	Sohag Üniversitesi Eğitim Fakültesi (EGYPT)
Dr. Salman BANGASH	Peshawar University (PAKISTAN)
Dr. Mahboob HUSSAİN	Punjab University (PAKISTAN)
Dr. Pawel KORZENIOWSKI	University of Rzeszow (POLAND)
Dr. Adrian TERTECEL	The Romanian Academy Institute for S.E.E.Studies

| SBAD | Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

| JSRR | Social Sciences Researches Journal

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

Prof. Dr. Elif Yüksel OKTAY	Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman Serdar KARACA	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan Kaya ÜLGER	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Yalçın KARAGÖZ	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Fırat YALDIZ	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Sedar TOPGÜL	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Alper ÇAM	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Fikret SÖZBİLİR	Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Umur AŞKIN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer KURTBAĞ	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Güven	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Rabia AKTAŞ	Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Arzu AL	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Emre ATILGAN	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Berrin GÜZEL	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Yasin BİLİM	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Nurcan Ö. BAKLACIOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Necati Alp ERİLLİ	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Filiz GÖKTUNA YAYLACI	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Sait DİLEK	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif ACAR	Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur YENİ	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz CANKARA	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gül GÜN	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zümral GÜLTEKİN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Musa Sait DÖVEN	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir BARUT	Harran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sibel ÖLMEZ CANGİ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

| SBAD | Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

| JSRR | Social Sciences Researches Journal

Dr. Öğr. Üyesi Serkan KEKEVİ	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan ARIDEMİR	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan İNCE	Iğdır Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa MACİT	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Orhan ŞİMŞEK	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜL	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem DEMİR	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgül BİLİCİ	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan YILMAZ	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökmen KILIÇOĞLU	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Yaşar UĞURLU	Gaziantep Üniversitesi

Enstitü
Müdüründen
Mektup

Sevgili SBAD yazarları, hakemleri ve okurları,

Nisan 2019 tarihinden itibaren Tokat Gazisomanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün yönetimini üstelenmiş bir ekip olarak sizlerle bir arada olmaktan büyük bir mutluluk duyuyoruz. Bundan önce Enstitümüz yönetimine katkı vermiş Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK ve değerli ekibine, ayrıca daha önce enstitü bünyesinde görev yapmış üniversitemiz mensuplarına çok teşekkür ediyoruz.

Ekip olarak yönetiminden sorumlu olduğumuz alanlardan birisi de Enstitümüzün 14 yıldan beri kesintisiz yayın hayatına devam eden Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi'ni başarıyla ayakta tutmaktır. Beş yılı aşkın bir süredir dergimizin yayım sorumluluğunu üstlenmiş Editör Kurulumuz yayın ilkelerimizde çok hassas olarak üzerinde durduğumuz etik yayın anlayışıyla dergimizin yayın hayatına devam etmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Bu hassasiyetlerinden dolayı kendilerine müteşekkirim. Ayrıca yeni yapılanmamız kapsamında birlikte çalışmaya başladığımız alan editörleri ekibimiz de, oldukça özverili çalışmalarıyla, dergimize göndermiş olduğunuz değerli çalışmalarınızın, hakemlerin rapor hazırlamasının hedeflenen zaman aralığında gerçekleşmesi için önemli destek vermiş ve makalelerin yayım prosedürünün gecikmemesi hususunda önemli mesafe alınmıştır.

Sosyal bilimler çok geniş yayın portföyüne sahip bir alandır. Bu denli geniş bir yelpazede yayın kabul etmemiz dergimizde hatırı sayılır bir makale yoğunluğunun yaşanmasına neden olmaktadır. Böyle bir yoğunluğu yaşamamızda editöryal ekibin dergimize gönderilen makalelerin yayım sürecinde gösterdiği hassasiyet ve titizliğin payı büyüktür. Yılda iki sayı olarak yayına çıkarılan dergimiz, makale yoğunluğu dikkate alınarak, bu dönem ilave özel bir sayı ile okuyucularının karşısına çıkmaktadır.

Bu sayıda özellikle sosyal bilimlerin iktisat ,siyaset, kamu yönetimi, işletme,

maliye v.b alanlarda yayına kabul edilen makalelerin bir arada yayımlanması

uygun görülmüştür. Böylece dergimizde oluşan yazı yoğunluğunun hafifletilmesi ve yazarların bekleme süresinin azaltılması konusunda bir mesafe kaydedilmiştir.

Yeni yapılanma çerçevesinde gerek SBAD'ın yayın periyodu, gerekse spesifik konulu yeni dergilerin hayata geçirilmesi konusunda ekibimizin çalışmalarını özenle devam ettirdiği bilgisini sizlerle paylaşmaktan mutluluk duyuyorum.

Süphesiz, dergilerin ön plana çıkmasında tarandığı indexler oldukça önemlidir. Dergimiz uluslararası indekslerde taranan bir dergi niteliğinde olmasının yanında, ülkemizde sosyal bilimler alanında az sayıda derginin tarandığı SSCI,ESCI gibi indexlerde taranabilmek için de gerekli başvuruları yapmış durumdadır.

Bu sayımızda yer verdiğimiz yazıların yazarlarına, bu yazıları değerlendiren hakemlerimize, bu yazıları takip eden araştırmacı ve okuyucularımıza dergimize gösterdikleri tevaccühten dolayı sonsuz teşekkür ederim. Son olarak, sosyal bilimler alanında yapılan değerli çalışmalarını dergimizde değerlendirmekten büyük bir mutluluk duyacağımızı iletmek isterim. Gelecek sayılarda görüşmek üzere...

Prof. Dr. İlhan EROğLU

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Müslüme AKYÜZ	Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü	1-14
Edip ÖRÜCÜ- Feyim KAYALIK- Erdoğan KORKMAZ Adem ÖZBEK	Örgüt Kültürü ve Mobbing İlişkisi: Özel ve Kamu Sektöründe Bir Araştırma	15-26
Sevda BERİGEL İlhan EROĞLU	Bireylerin Finansal Davranış Boyutlarını Etkileyen Sosyalizasyon Ajanlarının Tespiti: Gümüşhane Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama	27-38
Necla TUNAY Aylin MERCAN	Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Dinamikleri	39-56
Serkan KEKEVİ Gökmen KILIÇOĞLU	Sigorta Sektöründe İş Etiği Üzerine Bir Araştırma	57-72
Ümit ŞİMŞEK Fatih ERASLAN	15 Temmuz Sonrası Türkiye’nin Kuzey Irak Politikası	73-102
Yavuz CANKARA Pınar ÖZDEN-CANKARA Ergin TEMEL Erdal Taha AYDOĞDU	2014-2018 Yılları Arasında Tokat’ta Uyuşturucu Madde Kullanımı ve Uyuşturucu Madde Bağlantılı Suçlar	103-120
Büşra TÜFEKÇİ Süleyman Serdar KARACA	Ortadoğu’nun En Köklü İslamcı Yapılanması Olan Müslüman Kardeşler Örgütü’nün Uluslararası Sistemde Algılanması	121-142
Deniz İSTİKBAL	Tuğla Sektöründe İşgücü Profiline Analizi	143-156
Tunç DURMAZ	İşletmelerin Nakit Akış Profillerinin Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma	157-180
Eda Özgül KATLAV Nilüfer Şahin PERÇİN	Çin’in Latin Amerika Yatırımlarına Politik Ekonomik Yaklaşım (2005-2018)	181-204
Sercan EKLEMEZLER Selda ADILOĞLU	Düşük Karbon Ekonomisine Geçiş ve Bu Geçişte Karbon Yakalama ve Depolamanın Rolü	205-224
Ahmet SEL	Algılanan Etkileme Taktiklerinin İş Performansı Üzerindeki Etkisini Belirlemede Kontrol Odağının Düzenleyici Rolü: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama	225-244
Süleyman TEMİZ	Aşırı-Tüketim Pratiğine Bir Alternatif: Bulgaristan Göçmenlerinde Tutumluluk	245-266
Didem CANSEVER Duygu KIZILDAĞ Gökhan ULUDAĞ	Girdi Çıktı Analizi ile Bulanık Hedef Programlama: Sektörel Üretim ve Elektrik Tüketim Değerleri Projeksiyonu	267-284
	Kâğıt Kaplan- Zayıf Bir Pakt Olarak Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (Seato) ve Bölgesel Siyasi Etkileri	285-302
	Z Kuşağı Ne İster? İşveren Markası Perspektifinden Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma	303-322
	İş Doyumu ile İş Gören Performansı İlişkisini İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması	323-341

CONTENTS

Müslüme AKYÜZ	Important Lifts of Work Life: The Mediting Role of Organization-Based Self-Esteem on The Effect Between Perceived Organizational Support and Job Satisfaction	1-14
Edip ÖRÜCÜ Feyim KAYALIK Erdoğan KORKMAZ	The Relationship Between Organizational Culture and Mobbing: A Research on Private and Public Sector	15-26
Adem ÖZBEK	Determination of Socialization Agents Affecting The Financial Behavior Dimensions of Individuals: An Application for The Students of Vocational High Schools Of Gumushane University	27-38
Sevda BERİGEL	The Dynamics of Child Labor in Turkey	39-56
Necla TUNAY Aylin MERCAN	Research on Business Ethics in Insurance Sector	57-72
Serkan KEKEVİ Gökmen KILIÇOĞLU	Turkey Northern Iraq Policy After July 15	73-102
Ümit ŞİMŞEK Fatih ERASLAN	Drug Use and Drug Related Crimes in Tokat Between 2014-2018	103-120
Yavuz CANKARA Pınar ÖZDEN-CANKARA	The Perception of The Muslim Brotherhood Organization-The Most Rooted Islamic Structure of The Middle East in The International System	121-142
Ergin TEMEL Erdal Taha AYDOĞDU	Analysis of Labor Profile in The Brick Sector	143-156
Büşra TÜFEKÇİ Süleyman Serdar KARACA	Important Lifts of Work Life: The Mediting Role of Organizationbased Self-Esteem on The Efect Between Perceived Organizational Support and Job Satisfaction	157-180
Deniz İSTİKBAL	Political Economic Approach to China's Latin American Investments (2005-2018)	181-204
Tunç DURMAZ	Transition to A Low-Carbon Economy and The Role of Carbon Capture and Storage	205-224
Eda Özgül KATLAV Nilüfer Şahin PERÇİN	Moderating Role of Locus of Control in Determining The Effect of Job Performance on Perceived Influence Tactics: An Application at Hotel Firms	225-244
Sercan EKLEMEZLER Selda ADILOĞLU		245-266
Ahmet SEL	Input Output Analysis With Fuzzy Target Programming: Sectoral Production Value and Electricity Consumption Projection	267-284
Süleyman TEMİZ	Paper Tiger - Southeast Asian Treaty Organization (Seato) as An Ineffectual Pact and Its Regional Political Impacts	285-302
Didem CANSEVER Duygu KIZILDAĞ	What Generation Z Wants? A Research on University Students from The Employer's Brand Perspective	303-322
Gökhan ULUDAĞ	A Field Research To Investgate The Relationship Between Job Satisfaction And Employee Performance	323-341

ÇALIşMA HAYATININ ÖNEMLİ KALDIRAÇLARI: ÖRGÜTSEL DESTEĞİN İş TATMİNİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ÖRGÜT TEMELLİ ÖZ-SAYGININ ARACILIK ROLÜ

Müslüme AKYÜZ*

Öz

Bu çalışma, örgütsel destek algısının iş tatmini üzerindeki etkisini ve örgüt temelli öz-saygının bu iki değişken arasındaki aracılık rolünü belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri, Malatya'da tekstil sektöründe görev yapmakta olan 214 mavi yakalı çalışanın katkıları ile toplanmış ve bu verilerin analizi SPSS programı yardımı ile yapılmıştır. Çalışmada frekans analizi, ölçeklerin faktörlerin iç tutarlılıklarını belirlemeye yönelik güvenilirlik ve geçerlilik analizi, araştırma modelinde yer alan değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmeye yönelik korelasyon analizleri kullanılmıştır. Hipotezleri test etmek için ise Baron ve Kenny'in (1986) 4 adımlı yöntemi ve dolaylı etkinin anlamlılığını ölçmek için Sobel Testi kullanılmıştır. Çalışma sonuçları, örgütsel desteğin iş tatmini ve öz-saygı pozitif yönde ilişkisi olduğunu göstermiştir. Bunun yanında araştırmanın hipotezleri olan H1, H2, H3 ve araştırmanın ana hipotezi olarak belirlenen H4 hipotezi desteklenmiştir. Çalışmada örgütsel desteğin bireysel düzeyde iş tatmini ve örgütsel düzeyde örgüt temelli özsaygı üzerinde bir etki yaratıp yaratmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Örgütsel destek algısı yüksek olan birey, pozitif çıktılarını elde edilmesi yönünde eğilimli hale geldiğinden hem buldukları örgüte fayda sağlayan davranışlar gösterme eğilimindedir hem de kendi yetkinliklerinin farkındadır. Bu kapsamda bulunduğu örgütün desteğini alan çalışanların iş tatmini ve öz-saygı düzeylerinin yüksek olması beklenmektedir. Yapılan bu çalışmanın sonuçları da bu savı desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgüt, Örgütsel destek, Örgüt temelli öz-saygı, İş tatmini.

IMPORTANT LIFTS of WORK LIFE: THE MEDITING ROLE of ORGANIZATION-BASED SELF-ESTEEM on THE EFEFCT BETWEEN PERCEIVED ORGANIZATIONAL SUPPORT and JOB SATISFACTION

Abstract

This study was carried out to determine the effect of perceived organizational support job satisfaction and the mediating role of organization-based self-esteem between these two variables. The data of the study was collected with the contribution of 214 blue collar employees working in the textile sector in Malatya and the analysis of these data was made with the help of SPSS program. In the study, frequency analysis, reliability and validity analysis of the scales to determine the internal consistency of the factors, correlation analyzes to determine the relationships between the variables in the research model were used. To test

* Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi muslumeakyuz@hotmail.com Orcid: 0000-0002-0922-6191.

hypotheses, Baron and Kenny's (1986) 4-step method and to measure the significance of indirect effect, Sobel's Test was used. The results of the study showed that organizational support is positively related to job satisfaction and self-esteem. In addition, the mediating role of self-esteem in the effect of organizational support on job satisfaction, which was identified as the main hypothesis of the study, was supported. In this study, it was sought to answer whether organizational support has an effect on job satisfaction at individual level and organization-based self-esteem at organizational level. Since the individual with a high perception of organizational support became to be prone to obtain positive outcomes, he tends to show behaviors that benefit the organization they are in and is aware of his own competencies. Within this scope, it is expected that the employees who receive the support of the organization they work in will have high levels of job satisfaction and self-esteem. The results of this study support this argument.

Key Words: Organization, Organizational support, Organization-based self-esteem, Job satisfaction.

GİRİŞ

Örgüt-çalışan ilişkileri, değişim ve rekabetin yoğun olarak yaşandığı günümüz çalışma hayatında, daha da büyük anlam ve önem kazanan bir faydalar alış-verişi haline gelmiştir. Başka bir deyişle, modern örgüt yapısı içerisinde çalışan unsuru, odak noktası haline gelmiştir. Bu nedenle, rekabet avantajı elde etmek isteyen örgütlerin etkinlik ve verimliliklerini sürdürebilmesi için, çalışanlarını motive eden faktörleri bulmaları büyük önem taşımaktadır. Bu motivasyon artırıcı unsurlardan biri olan ve çalıştığı örgüt tarafından hem maddi hem de manevi açıdan desteklendiğini algılayan çalışanlar, kendilerini örgüte daha fazla ait hissedecek ve bulunduğu örgüte daha fazla değer kazandıracaktır (Eisenberger, Cummings, Armeli, Lynch, 1997: 812-813; Güney, Akalın ve İlsev, 2007: 189). Bu bağlamda modern yönetim yaklaşımlarında da vurgulandığı üzere, başarının elde edilebilmesi için örgütlerin geleneksel bakış açısının dışına çıkarak çalışanlarına hak ettiği desteği sunması gerekmektedir. Örgüt tarafından değer verildiği ve önemsendiğini algılayan çalışanlar bulunduğu örgütün üyeliğini içselleştirerek örgüt açısından olumlu davranışları daha fazla sergilemeye başlayacaktır (Önderoğlu, 2010: 16). Literatürde çalışanların örgütsel destek ile iş tatmini (Randall, Cropanzano, Bormann, Carol ve Birjulin, 1999: 159-174; Özdevecioğlu, 2004: 97-115; Miao 2010; Riggle, Edmondson ve Hansen 2009) ve öz-saygı (Uçar ve Ötken, 2010: 85-105; Abas, Omar, Halim ve Hafidz, 2005: 99-109) arasındaki etkileşimi inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmalar incelendiğinde, modern çalışma hayatı içerisinde yer alan bu üç kavramın olumlu etki yaratan davranışların başlatılması, sürdürülmesi ve tamamlanmasında önemli belirleyiciler ve kaldıraçlar olduğu görülmektedir.

Buradan hareketle örgütsel destek kavramı hem bireyler hem de örgütler üzerinde önemli etkilere sahiptir denilebilir. Bu çalışmada da örgütsel destek algısının örgütler üzerindeki etkilerini inceleyebilmek için *örgüt temelli öz-saygı*, birey üzerindeki

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

etkilerini inceleyebilmek için ise *iş tatmini* kavramı birlikte ele alınmıştır. Bu değerlendirmeler ışığında örgütsel desteğin iş tatmini üzerinde olası etkisinin, çalışanların öz-saygı değişkeni aracılığıyla farklılaşabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle iki değişken arasındaki etkileşimde çalışanların öz-saygı düzeylerinin aracı bir rol üstlenip üstlenmediğinin ortaya koyulması çalışmanın temel amacıdır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Örgütsel Destek

Örgütsel destek kavramı, “örgütün çalışanın katılımına önem vermesi ve iyiliğini önemsemesine yönelik algılar ve çalışanları etkileyen faaliyetlerin örgütün gönüllü olarak gerçekleştirdiğine ilişkin duygular” (Eisenberger, Huntington, Hutchison, Sowa, 1986: 500) şeklinde ifade edilmektedir. Bünyesinde olumlu duyguları barındıran örgütsel destek, çalışanların katkılarının farkında olduğu, onların mutluluk ve esenliklerine önem verildiği, onlarla birlikte çalışmaktan hoşlanıldığı, çalışanların saygı görme, onaylanma, ait olma gibi sosyo-psikolojik ihtiyaçlarını ilgilendiren bir kavramdır (Özdemir, 2010: 241). Örgütsel destek algısı yüksek olan çalışanlar buldukları örgüte fayda sağlayan davranışlar gösterme eğilimindedir. Bu bakış açısı ile örgütsel destek algısının sosyal etkileşim teorisinin bir sonucu olduğu söylemek mümkündür. Bu teoriye göre çalışanlar kendilerine yüklenen rol ve sorumlulukları örgütün gelecekte kendilere sunacağı imkanlara göre şekillendirmektedir (Stamper ve Johlke, 2003: 571). Bu durum değiş tokuş ilişkisinin gerçekleştiği bir ortam olarak ele alındığında, örgüt çalışanlarına karşı olumlu bir tavır sergilediğinde, çalışanların da bu etkileşime karşı yaklaşımı örgütün yararına olacaktır (Eder, 2008: 57).

Çalışma hayatındaki gelişmeler ve değişimler nedeniyle modern örgüt yapısı içerisinde ortaya çıkan yeni yönetim model ve araçları çalışanların önemsenmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle örgütsel destek, günümüz çalışanlarının en önemli haklarından, örgütlerin ise sorumluluklarından biri haline gelmiştir (Çakır, 2001: 154). Örgütsel destek; çalışanlarına değer veren, saygı gösteren, sosyal kimlik oluşturma konusunda destek veren örgütlere belirlenen amaçlara ulaşma konusunda yol gösterici olacaktır (Rhoades ve Eisenberger, 2002: 699). Ayrıca örgütsel destek, bireysel çaba ve devamlılık üzerinde olumlu etkilere sahip olduğundan çalışanların performanslarını, verimliliklerini, etkinliklerini ve başarı düzeylerini de artıracaktır (Eisenberger, Fasolo, Davis-LaMastro, 1990: 51; Cheng ve Yang, 2018: 80; Akgündüz ve Şanlı, 2017).

1.2. İş Tatmini

Çalışanların işine ve örgütüne yönelik geliştirmiş olduğu olumlu tutumların, örgütsel başarı üzerindeki etkisinden dolayı iş tatmini kavramının önemi geçmiş dönemlere göre daha da artırmıştır (Arcak ve Kasımoğlu, 2006: 24). Günümüz çalışma hayatının kalite göstergelerinden birisi olan iş tatmini kavramı, diğer disiplinler kadar, artık sosyal bilimcilerinde ilgisini çeken ve sıkça çalışma konusu haline gelen bir kavramdır. Kavramı açıklamak amacıyla pek çok farklı zaman diliminde, pek çok çalışma yapılmış olsa da kavrama yönelik ilk sistematik çalışmalar 1930’lu yıllarda

başlamış (Agho, Mueller ve Price, 1993: 1007) ve günümüze kadar farklı boyutları ile ele alınmıştır

Özaydın ve Özdemir'e göre (2014: 253), iş ile insan arasındaki ilişkiden doğan "iş tatmini" kavramı, Mumford (1991: 9) tarafından "çalışanın çalıştığı kurumdan ve işinden bekledikleri ile aldıkları arasındaki uyum olarak tanımlanmaktadır. Kavram, hem çalışanın psikolojik yapısını hem de örgütün başarısını etkileyen önemli bir faktördür. Çalışanların tatmin seviyesi arttıkça, hem bireye hem de örgüte geri dönüşü olumlu yönde olacaktır (Schneider ve Snyder, 1975: 31). İş tatmin seviyesinin yüksek olması örgütsel anlamda örgütsel performans ve verimliliğin yüksek olması, iş gücü devir oranının düşmesi, işe bağlılığın yüksek olması anlamına gelirken (Çetinkanat, 2000: 2; Karaman, 2018: 68; Davran ve Saydan, 2019: 241-261); bireysel anlamda ise çalışanların işini severek yapması ve işin kendi ile ilgili kısmını karşılamak için çalışma arkadaşları ile uyum içerisinde hareket etmesi anlamına gelmektedir (Özpehlivan, 2018: 60). Bu nedenle çalışanların yaptıkları işten tatmin olabilmeleri için kariyer olanaklarının sunulması, yeterli ücretin verilmesi, adil bir eğitim ve geliştirme sisteminin sunulması gibi çalışanı elde tutmaya yönelik faaliyetler örgütler için gittikçe önem kazanmaktadır (Aykaç, 2010: 8-9).

1. 3. Örgüt Temelli Öz-Saygı

Çalışanların örgütsel konulara cevap verme şeklini belirleyen diğer bir kavram ise öz-saygı kavramıdır. "Bireylerin kendilerini yetkin ve işe yarar gördükleri derece ve başkalarının bireye karşı davranışına, bireyin yeteneğine ve verilen görevlerin artışına bağlı olarak oluşan öz-algısı ile güçlenen bir saygınlık hissi " (Korman, 1976), olarak ifade edilen öz-saygı bireysel bazı farklılıklar nedeniyle (Brockner, 1988), örgütün belirlenen amaçlara ulaşma derecesini etkilediği düşünülen psikolojik bir değişkendir. Bu nedenle, örgütsel etkinlik açısından değerlendirildiğinde öz-saygı kavramı önemli faktörlerden biridir (Yüner, 2018: 2). Şöyle ki, öz saygı düzeyi yüksek olan bireyler bir görevi yerine getirirken yeteneklerine güvendikleri için başarıya odaklanır ve başarının yeteneklerinin sonucu olduğuna inanırlar (Dutton ve Brown, 1997). Ek olarak öz-saygı çalışanların performansının artmasında ve davranışlarının iyileştirilmesinde de önemli bir role sahiptir. Öz-saygısı yüksek olan çalışanların motivasyonu daha yüksek olduğu için daha yenilikçi ve yaratıcı bir tavır sergilemekte, olumsuz bir geribildirim karşısında daha iyiye ulaşmak için daha fazla çaba göstermekte ve rol karmaşıklığı ya da rol belirsizliği gibi durumlardan daha az etkilenmektedir (Malhi, 2001; Apichai, [Sirisatayawong](#), [Chupradit](#), [Khamchai](#), 2019: 112-118).

Temeli Korman'ın 1970 yılında başlattığı çalışmalara dayanan öz-saygı kavramına göre, örgütsel durumların çalışanın kendine duyduğu saygı ve sonrasında çalışanın örgütsel tutum ve davranışları şekillendiğini ifade etmiştir. Korman'ın bu savından sonra ise Pierce, Gardner, Cummings, Dunham, (1989: 622-648) öz-saygı seviyesinin belirlenmesinde bireylerin yaptıkları iş sonucunda oluşan bireysel öz-saygı düzeyleri ile çalışanların geçmiş tecrübelerinin önemli belirleyiciler olduğunu ifade etmişlerdir (Pierce ve Gardner, 2004).

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

1.4. Örgütsel Destek, İş Tatmini ve Örgüt Temelli Öz-saygı İlişkisi

Çalışma kapsamı içerisinde belirtilen değişkenler, örgütsel destek algısı, öz-saygı ve iş tatmininden oluşmaktadır. Literatürde çalışmanın değişkenleri üzerine yapılan araştırmalardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Örgütsel destek algısı ile iş tatmini arasındaki etkileşimi inceleyen alan yazın taramasında konu ile ilgili birçok çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmalardan; Miao (2010) tarafından Çin’de yapılan çalışma, bir kamu kurumunda gerçekleştirilmiş ve katılımcıların örgütsel destek algısı, iş tatmini ve performansı arasındaki etkileşimler incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, örgütsel destek algısı ile iş tatmini arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır. Öte yandan, Riggle, Edmondson ve Hansen (2009), örgütsel destek algısı üzerine gerçekleştirdikleri meta analizi sonucunda, örgütsel desteğin iş tatminini pozitif yönde etkilediği belirlemiştir. Bu bilgiler ışığında aşağıdaki hipotez kurulmuştur.

H1: Örgütsel destek algısı iş tatmini pozitif yönde etkilemektedir.

Örgütsel desteğin öz-saygı düzeyini etkilediği yapılan bazı çalışmalar ile de desteklenmiştir. Bu çalışmalardan, Uçar ve Ötken (2013), örgütsel destek algısının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde örgüt temelli öz-saygının rolünü incelemiş ve örgütsel destek arttıkça çalışanların öz-saygı seviyesinin de arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Abas, Omar, Halim ve Hafidz (2015) tarafından Malezya’da yapılan çalışmanın sonuçlarına göre ise çalışanların örgütsel destek algısı ile örgüt temelli öz-saygı arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Alan yazındaki örgütsel destek algısı ve örgüt temelli öz-saygı arasındaki ilişkinin anlamlı etkisini konu alan çalışmaların sonucu olarak aşağıdaki hipotez kurulmuştur.

H2: Örgütsel destek algısı, örgüt temelli öz-saygıyı pozitif yönde etkilemektedir.

Öz-saygı ile iş tatmin düzeyini etkilediği yapılan bazı çalışmalar ile de desteklenmiştir. Bu çalışmalardan, Bowling, Eschleman, Wang, Kirkendall ve Alarcon’un (2010), öz-saygı üzerine yaptıkları meta analizi sonucunda, öz-saygının iş tatmini, örgütsel bağlılık, performans ve örgütsel vatandaşlık davranışları ile pozitif ilişkili olduğunu belirlemiştir. Benzer şekilde Pierce ve Gardner’ın (2004), öz saygı üzerine yaptıkları 10 yıldan uzun süren çalışmanın sonucuna göre, öz-saygının iş tatmini, örgütsel bağlılık, motivasyon, vatandaşlık davranışı gibi tutum ve davranışlar ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

H3: Örgüt temelli öz-saygı, iş tatminini pozitif yönde etkilemektedir.

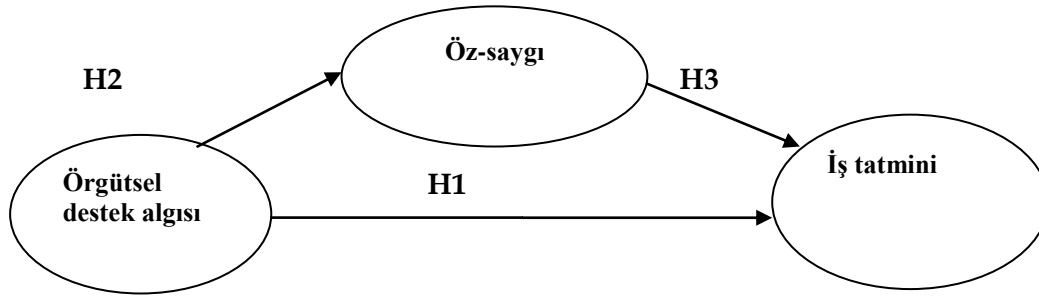
Örgütsel destek algısı ile iş tatmini arasındaki ilişkide örgüt temelli öz-saygı algısını doğrudan konu alan yazın taramasında kısıtlı sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Bu çalışmalardan; Hosseini Kokamari, Ar ve Bageai (2014) tarafından İran’da yapılan çalışma, bir kamu hastanesinde gerçekleştirilmiş ve çalışmanın sonucuna göre, örgütsel destek algısı ile iş tatmini arasındaki ilişkide örgüt temelli öz-saygı algısının aracılık rolü olduğu saptanmıştır.

H4: Örgütsel destek algısının iş tatmini üzerindeki etkisinde örgüt temelli öz-saygı aracılık rolü üstlenmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Örgütsel destek, günümüzde artık örgütler için önemi artan bir kavram haline gelmiştir. Kavram daha öncede belirtildiği gibi hem bireyler hem de örgütler üzerinde önemli etkilere sahiptir. Bu minvalde bu çalışmada örgütsel destek algısının örgütler üzerindeki etkilerini inceleyebilmek için *örgüt temelli öz-saygı*, birey üzerindeki etkilerini inceleyebilmek için ise *iş tatmini* kavramı birlikte ele alınmıştır. Bu değerlendirmeler ışığında, örgütsel desteğin iş tatmini üzerinde olası etkisinin, çalışanların öz-saygı değişkeni aracılığıyla farklılaşabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle iki değişken arasındaki etkileşimde çalışanların öz-saygı düzeylerinin aracı bir rol üstlenip üstlenmediğinin ortaya koyulması bu çalışmanın temel *amacını* oluşturmaktadır. Buradan hareketle geliştirilen hipotezler ışığında çalışmada oluşturulan araştırma modeli Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

2. 3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amacına yönelik olarak ihtiyaç duyulan veriler anket yolu ile toplanmıştır. Araştırmanın modelinde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin ölçümünü yapabilmek için 3 farklı ölçek kullanılmıştır. Ölçeklerde “1) Kesinlikle katılmıyorum ve 5) Kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5 dereceli bir likert tipi ölçeklendirme kullanılmıştır. Araştırma kapsamında oluşturulan anket formu dört bölümden oluşmakta ve 36 ifadeyi içermektedir.

2. 3. 1. Kişisel Bilgi Formu: Bu bölümde çalışanların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu bilgilerini içeren 4 adet açık uçlu adet soru yer almaktadır.

2. 3. 2. Örgütsel Destek Ölçeği: Araştırma sürecinde algılanan örgütsel desteğin ölçümü için Eisenberger, Huntington, Hutchison ve Sowa (1986) tarafından geliştirilen 36 ifadeli örgütsel destek ölçeğinin kısaltılmış versiyonu olan ve Rhoades ve Eisenberger (2002) tarafından önerilen 8 ifadeli ve tek boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin kısa formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Nayır (2013)

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

tarafından yapılmıştır. Çalışma kapsamında örgütsel destek ölçeğine açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda verilerin, ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı görülmüştür. Faktör yüklerinin 0.54 ile 0.91 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenirlik katsayısı ise 0.81 olarak bulunmuştur.

2. 3. 3. Örgüt Temelli Saygı Ölçeği: Çalışmada öz-saygıyı ölçmek için ise Pierce, Gardner, Cummings, Dunham (1989) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek 10 ifade ve tek boyuttan oluşmaktadır. Örgüt temelli öz-saygı ölçeği için yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda, belirlenen faktörlerin ifade yüklerine bakıldığında, ifade yüklerinin 0.64 ile 0.81 arasında değiştiği görülmektedir. Bu çalışmada öz-saygı ölçeğinin Alfa cinsinden güvenirlik düzeyi 0.86 olarak belirlenmiştir.

2. 3. 4. İş Tatmini Ölçeği: İş tatmini düzeyini ölçmek için kullanılan olan ölçek ise Hackman ve Oldham'ın (1975) İş Özellikleri Anketi'nden uyarlanmış olup, bireyin genel iş tatminini 5 ifade ve tek boyut altında ölçmektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Şeşen ve Basım (2010: 180) tarafından yapılmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan iş tatmini ölçeğinin açımlayıcı faktör analizi sonuçları değerlendirildiğinde, ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı görülmüştür. Faktör yüklerinin 0.53 ile 0.82 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenirlik katsayısı ise 0.83 olarak bulunmuştur.

2. 4. Araştırmada Kullanılan İstatistiksel Teknikler

Çalışma kapsamındaki veriler SPSS 22. 0 (Statistical Package for the Social Sciences) programı yardımı ile analiz edilmiş ve elde edilen bulgular yorumlanarak değerlendirilmiştir. Çalışmada demografik özelliklere ilişkin veriler için frekans ve yüzde dağılımı, araştırmada kullanılan ölçeklerin faktörlerin iç tutarlılıklarını belirlemeye yönelik güvenirlik analizleri ve geçerliliklerini (faktör yapılarını) araştırma modelinde yer alan değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmeye yönelik korelasyon analizleri kullanılmıştır. Hipotezleri test etmek için ise Baron ve Kenny'in (1986) 4 adımlı yöntemi ve dolaylı etkinin anlamlılığını ölçmek için Sobel Testi (<http://afhayes.com/spss-sas-and-mplus-macros-and-code.html>) kullanılmıştır.

2. 5. Örneklem

Araştırmanın evrenini Malatya'da birçok sektörde faaliyetlerini sürdüren bir grubun, tekstil sektöründe hizmet sunan X fabrikasının 350 çalışanı oluşturmaktadır. Çalışmada örneklem seçme yoluna gidilmemiş olup, evrenin tamamına ulaşılması hedeflenmiştir. Bu amaçla üst düzey yöneticileri ile görüşülerek konu ile ilgili katkıları istenmiş ve anket formu 350 çalışana üst düzey yöneticileri aracılığıyla iletilerek uygulanmıştır. 350 anketten ancak eksik doldurulmalar nedeni ile toplam 214 anket formu kullanılmıştır. Anketlerin geri dönüş oranı % 61,3 olarak belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan çalışanların demografik özelliklerine ait bilgileri Tablo 1'de yer almaktadır. Katılımcıların % 73,4'ü (N= 157) erkek, %69,6'sı (N=149) evli, %66,4'ü (N= 142) ilköğretim mezunu, % 36,4'ü (N= 78) 31-35 yaş aralığındadır.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Dağılımı

Parametreler		Sayı	%	Parametreler		Sayı	%
Cinsiyet	Kadın	57	26,6	Yaş	20-25	8	3,7
	Erkek	157	73,4		26-30	51	23,8
Medeni durum	Evli	149	69,6		31-35	78	36,4
	Bekar	65	30,4		36-40	67	31,3
Eğitim durumu	İlköğretim	142	66,4		41-45	10	4,7
	Lise	66	30,8				
	Lisans	6	2,8	Toplam		214	100

3. HİPOTEZLERİN TESTİ

3. 1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Araştırmada elde edilen verilere; öncelikle çalışmanın değişkenleri olan örgütsel destek, iş tatmini ve örgüt temelli öz-saygının aritmetik ortalaması ve standart sapmaları ile değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkileri saptayabilmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda elde edilen ortalama, standart sapma ve korelasyon değerlerine Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Değişkenler	\bar{x}	S.S.	1	2	3
Örgütsel Destek Ölçeği (1)	2.90	0.46	1	.482**	.631**
İş Tatmini Ölçeği (2)	4.75	0.50	.482**	1	.733**
Örgüt Temelli Öz-saygı Ölçeği (3)	4.60	0.44	.631**	.733**	1

**İstatiksel anlamlılık düzeyleri $p < 0,01$ ve $n = 214$ ’dür.

Çalışanların örgütsel destek ölçeği ortalaması $2.90 \pm .46$; iş tatmini ölçeği ortalaması $4.75 \pm .50$; örgüt temelli öz-saygı ölçeği ortalaması ise $4.60 \pm .44$ ’tür. Verilerden elde edilen sonuçlar incelendiğinde çalışanların öz-saygı ve iş tatmin düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir.

Çalışmanın modelini test ederek örgütsel destek, iş tatmini ve öz-saygı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için yapılan korelasyon analizi bulgularından elde edilen sonuç ise, değişkenler arasında anlamlı ilişki olduğunu yönündedir. Örgütsel destek ile iş tatmini arasında orta düzeyde ve pozitif yönde ($r = .482$), örgütsel destek ile öz-saygı arasında yüksek düzeyde ve pozitif yönde ($r = .631$) bir ilişki bulunmaktadır. İş tatmini ve öz-saygı arasında da yüksek düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki ($r = .733$) bulunmaktadır.

3. 2. Regresyon Analizleri

Örgütsel desteğin iş tatmini üzerindeki muhtemel etkisinin, örgüt temelli öz-saygı değişkeni aracılığıyla farklılaşabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda örgütsel

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

desteğin iş tatmini üzerindeki etkisinde öz- saygının aracılık rolü incelenmiş ve çalışanların örgütsel desteğe bağlı olarak iş tatmini seviyesinde farklılığa neden olup olmayacağı ve söz konusu bu iki değişken arasındaki etkileşimde öz-saygının aracı bir rol üstlenip üstlenmediğinin ortaya konması amaçlanmıştır. Aracı değişken etkisini test etmek üzere, regresyon analizleri yapılmıştır. Elde edilen verilerin Baron ve Kenny (1986) modeli çerçevesinde analiz edilmesi sonucu ortaya çıkan regresyon analiz sonuçları Tablo 3'te değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 3. Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Öz-saygının Aracılık Rolü

Birinci Basamak Regresyon Analizi Sonuçları (Model 1)			
Bağımlı Değişken: İş tatmini			
Bağımsız Değişken: Örgütsel destek	β	T	p
	0.63	11.83	0.000
R= 0.63	Düzeltilmiş R²= 0.39	F= 139.9	p= 0.000
İkinci Basamak Regresyon Analizi Sonuçları (Model 2)			
Bağımlı Değişken: Öz-saygı			
Bağımsız Değişken: Örgütsel destek	β	T	P
	0.48	8.01	0.000
R= 0.48	Düzeltilmiş R²= 0.22	F= 64.26	p= 0.000
Üçüncü Basamak Regresyon Analizi Sonuçları (Model 3)			
Bağımlı Değişken: İş tatmini			
Bağımsız Değişken: Örgütsel destek	β	T	P
	0.36	7.62	0.000
Aracı değişken: Öz-saygı	0.55	11.80	0.000
R= 0.67	Düzeltilmiş R²= 0.45	F= 185.28	p= 0.000

Tablo 3'te örgütsel desteğin iş tatmini üzerindeki etkisinde öz- yeterliliğin aracılık rolü incelenmiştir. Herhangi iki değişken arasındaki ilişkide diğer bir değişkenin aracılık etkisini analiz etmek için, aracı değişken ile bağımlı değişkenin etkileşimine de bakmak gerekmektedir (Baron ve Kenny, 1986). Modelde görüldüğü üzere örgütsel desteğin iş tatmini etkisinde öz-saygının aracılık rolü anlamlı çıkmıştır ($p = .000 < .05$). Bu sonuca göre öz-saygının, örgütsel destek ile iş tatmini arasındaki etkileşimde kısmi aracılık rolü bulunduğu görülmektedir (**Hipotez 4 - Kısmi Aracılık rolü bulunduğu görülmektedir**).

Tablo 3 Model 1'de görüldüğü gibi örgütsel desteğin iş tatmini üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur ($p = .000 < .05$). Ayrıca yine Model 1'de iş tatmininin % 39'unun

modele dahil edilen örgütsel destek değişkeni tarafından açıklandığını söylemek mümkündür.

Aracı değişken analizinin ikinci aşamasındaki (Model 2) regresyon analizinde elde edilen sonuçlara göre çalışanların algıladıkları örgütsel destek algısının öz-saygı üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur ($p = .00 < .05$). Çalışanların öz-saygı düzeylerindeki değişimin % 22'sini çalışanların örgütsel destek algıları tarafından açıklandığı görülmektedir.

Model 3'te örgütsel destek ve öz-saygının birlikte yer aldığı bu modelde, öz-saygının iş tatminini açıklarken anlamlı bir etkisinin olduğu ($\beta = .36, p < 0.05$), ilişkilerde örgütsel desteğin iş tatminini açıklarken anlamlı olma düzeyini korumasına rağmen etkisinin azaldığı ($\beta = 0.55, p < 0.05$) görülmüştür. Analiz sonuçlarından yola çıkılarak, öz-saygının, örgütsel destek ile iş tatmini arasında kısmi aracılık rolünün olduğu söylenebilir. Bu aracılık etkisinin sıfırdan farklılığının istatistiksel olarak anlamlılığını test etmek için Sobel Testi yapılmıştır (Sobel, 1982). Yapılan Sobel testine göre; $Z = 3,87 (p < 0.05)$ aracılık etkisinin olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre, öz-saygı modele dâhil edildiğinde örgütsel desteğin iş tatmini üzerindeki etkisi 0.63'ten den 0.36'a düşmüş ve gerçekleşen bu düşüşün anlamlı olduğu hesaplanmış ve bu sonuç ile birlikte H4 kabul edilmiş ve kısmi aracılık rolü olduğu tespit edilmiştir. Bu noktadan sonra, *örgüt temelli öz-saygının örgütsel destek ve iş tatmini arasında kısmi aracı etkiye sahip olduğu söylenebilir.* Bu doğrultuda, H4 kabul edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Rekabet üstünlüğünü elinde tutmak isteyen örgütler geleneksel bakış açısının dışına çıkmaya başlamış ve çalışanlarından en yüksek verimliliği alabilmek için çalışanlarına karşı bazı sorumlulukları olduğunu fark etmişlerdir. Bu sorumlulukların başında ise örgütlerin çalışanlarını hem maddi hem de manevi açıdan motive edecek araçlar yoluyla desteklemesi gelmektedir. Çalışanlar örgüt içerisinde desteklendiklerini anladıkları anda örgütlerine karşı olumlu duygular geliştirecek ve tepki olarak örgüt temelli öz-saygı düzeyleri artmaya başlayacaktır. Bu da örgütsel sonuçlar üzerinde olumlu etkiler yaratacak ve örgüte değer kazandıracaktır. Aynı zamanda örgütün kazandığı bu fayda yanında örgütsel destek algısı nedeniyle bireyler de fayda sağlayacak ve iş tatmin düzeyleri de bu durumdan etkilenebilecektir. Bu düşünceyle, bu çalışmada mavi yakalı çalışanların örgütsel destek algılarının iş tatmini ve öz-saygı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaçla Malatya'da tekstil sektöründe faaliyette bulunan bir örgütte hizmet sunan mavi yakalı çalışanlar üzerine bir araştırma yapılmış, bu doğrultuda veriler toplanarak söz konusu ilişkiler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre; değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkiler incelendiğinde tüm değişkenlerin birbiri ile istatistiksel açıdan anlamlı ve güçlü düzeyde ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. Şöyle ki, örgütsel destek algısının artması, çalışanların iş tatmin düzeylerinin yanı sıra örgüt temelli öz-saygı düzeyinin artmasına neden olmaktadır. Hipotezlerin testi için yapılan regresyon analizi sonucunda ise

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

örgütsel destek algısının öz-saygı ve iş tatmin düzeyini pozitif etkilediği görülmektedir. Diğer yandan öz-saygı düzeyi ile iş tatmin düzeyini pozitif yönde etkilemektedir. Araştırmada elde edilen diğer bir sonuç ise örgütlerde çalışanlara destek uygulamalarının artmasının, iş tatmininin de artmasına neden olacağını ve çalışanların öz-saygı düzeylerinin bu etkileşimde etkili olacağını göstermiştir. Diğer bir ifade ile bu çalışma sonucu göre *örgütsel desteğin iş tatmini üzerindeki etkisinde öz-saygının kısmi aracılık rolü üstlendiğini* söylemek mümkündür. Buna göre, örgütsel destek algısı yüksek olan çalışanlar kendilerini buldukları örgüte daha fazla ait hissedecek ve buna bağlı olarak da iş tatmini ve öz-saygı gibi örgüt açısından önemli olan iki kavramın düzeyleri de artacaktır. Elde edilen bu sonuçlar daha önceki nadir sayıdaki çalışmanın (Hosseini Kokamari vd, 2014) bulgular ile de benzerlik göstermektedir.

Bu sonuçlar ışığında örgütlere, yöneticilere ve araştırmacılara öneriler şu başlıklar altında sıralanabilir:

- Örgütsel etkinlik ve verimlilik açısından önemli bir kavram olan örgütsel desteğin bir örgüt politikası haline gelmesi ve beraberinde çalışanların güçlendirilmesi, inisiyatif kullanabilir hale gelmeleri, karar alma süreçlerine katılımlarının sağlanması olumlu davranışları konusunda ödüllendirilmeleri örgütlerin belirlenen amaçlara daha kısa sürede ve daha kolay ulaşmalarına yardımcı olacaktır.
- Örgütlerde kararlar için kullanılan kriterler ve başarı değerlendirme sistemleri genellikle standart değildir. Örgüt çalışanlarının örgüte katkıları doğru bir şekilde değerlendirilmeli, kararlar ve ödüllendirme sistemi bu değerlendirmeye uygun şekilde verilmeli ve çalışanlar için adil bir çalışma ortamı oluşturmak için çaba gösterilmelidir.
- Örgütsel destek, iş tatmini ve örgüt temelli öz-saygı kavramları arasındaki ilişki farklı büyüklükteki örgütler, sektörler ve meslek grupları üzerinde karşılaştırmalı olarak analizinin yapılması yararlı olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abas, C. Omar, F. Halim, Fatimah W. ve Hafidz, Sarah W. M. (2015). The mediating role of organizational-based self-esteem in perceived organizational support and counterproductive work behaviour relationship. *International Journal of Business and Management*, 9(10), 99-109.
- Agho, A. Mueller, C. ve Price, J. (1993). Determinants of employee job satisfaction: an empirical test of a causal model. *Human Relations*, 46 (8), 1007-1027.
- Akgündüz, Y. ve Şanlı, S. C. (2017). The Effect of Employee Advocacy and Perceived Organizational Support on Job Embeddedness and Turnover Intention in Hotels. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, (31), 118-125.
- Apichai, S. [Siriratayawong](#), S. [Chupradit](#), C. ve [Khamchai](#), K. (2019). A study of self-esteem and academic achievement of undergraduate students with physical or locomotion disability in Chiang Mai University. *Journal of Associated Medical Sciences*, 52(2): 112-118
- Arcak, R. ve Kasımoğlu, E. (2006). Roles on the health care and the pleasement at work

- of the nurses working at the hospitals and the health centres in Diyarbakır city. *Dicle Medical Journal*, 33(1), 23-30.
- Aykaç, A. (2010). İş doyumunun örgütsel bağlılık üzerine etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Baron, R. M. ve Kenny, D.A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51 (6): 1173-1182.
- [Bowling, N. A. Eschleman, K. J. Wang, Q. Kirkendall, C. ve Alorcon, G. \(2010\). A meta-analysis of the predictors and consequences of organization-based self esteem. Journal of Occupational and Organizational Psychology, 83\(3\), 601-626.](#)
- Brockner, J. (1988). *Self-esteem at work: Theory, research, and practice*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Cheng, J. C. ve Yang, Y. O. (2018). Hotel Employee Job Crafting, Burnout, and Satisfaction: The Moderating Role of Perceived Organizational Support. *International Journal of Hospitality Management*, (72), 78-85.
- Çakır, Ö. (2001). *İşe bağlılık algusu ve etkileyen faktörler*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Çetinkanat, C. (2000). *Örgütlerde güdüleme ve iş doyumunu*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Davran, D. ve Saydan, R (2019). İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: İlk ve Ortaokul Öğretmenleri Üzerine Bir Uygulama: Van İli Örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 5(8), 241-261.
- Dutton, K. A. ve Brown, J. D. (1997). Global self-esteem and specific self-views as determinants of people's reactions to success and failure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(1), 139-148.
- Eder, P. (2008). Perceived organizational support: reducing the negative influence of co-worker withdrawal behaviour. *Journal of Management*, 34(1), 56-58
- Eisenberger, R. Huntington, R. Hutchison, S. ve Steven, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500-507.
- Eisenberger, R. Fasolo, P. ve Davis-Lamastro, V. (1990). Perceived organizational support and employee diligence, commitment and innovation. *Journal of Applied Psychology*, (75), 51-59.
- Eisenberger, R. Cummings, J. Armeli, S. ve Lynech, P. (1997), Perceived organizational support, discretionary treatment, and job satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 82 (5), 812-820.
- Güney, S. Akalın, Ç. ve İlsev, A. (2007). Duygusal örgütsel bağlılık gelişiminde algılanan örgütsel destek ve örgüt temelli öz-saygı. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25 (2), 189-211.
- Hackman, J. R. ve Oldham, G. R. (1975). Development of the job diagnostic Survey. *Journal of Applied Psychology*, 60(2), 159-170.
- Hosseini, Kokamari, P. Ar, M. ve Baghaei, R. (2014). Mediating role of organizational-based self-esteem on the relationship of perceived organizational support with job satisfaction and affective commitment. *The Journal of Urmia Nursing and Midwifery Faculty*, 1 (1), 55-63.

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

- Karaman, D. (2018). Demografik Özelliklerin İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Eğitim Sektöründe Bir Uygulama. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 65-78.
- Korman, A. K. (1970). Toward an hypothesis of work behavior. *Journal of Applied Psychology*, 54 (1), 31-41.
- Korman, A. K. (1976). Hypothesis of work behavior revisited and an extension. *Academy of Management Review*, 1 (1), 50-63.
- Malhi, R.S. (2001). Importance of self- esteem. (Erişim Tarihi: 12. 06. 2019). <http://www.google.co.ke/search>
- Miao, Chun H. (2010). Tying, compatibility and planned obsolescence. *The Journal of Industrial Economics*, Doi.org/10.1111/j.1467-6451.2010.00425.x
- Mumford, E. (1991). Job satisfaction: a method of analysis. *Person Rev.* 20(3), 11-9.
- Nayır, F. (2013). Algılanan örgütsel destek ölçeğinin kısa form geçerlik güvenirlik çalışması. *Mehmet Akif Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (28), 89-106.
- Önderoğlu, S. (2010). Örgütsel adalet algısı, iş aile çatışması ve algılanan örgütsel destek arasındaki bağlantılar. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı, Ankara (Yayımlanmamış).
- Özaydın, M.M. ve Özdemir, Ö. (2014). Çalışanların bireysel özelliklerinin iş tatmini üzerindeki etkileri: bir kamu bankası örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6/1, 251-281.
- Özdemir, A. (2010). Örgütsel özdeşleşmenin algılanan örgütsel destek, cinsiyet ve kıdem değişkenlerine göre incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14 (1): 238-250.
- Özdevecioğlu, M. (2004). Algılanan örgütsel desteğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkileri. *Amme İdaresi Dergisi*, 37(4), 97-115.
- Özpehlivan, M. (2018). İş tatmini: Kavramsal gelişimi, bireysel ve örgütsel etkileri, yararları ve sonuçlar. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2).
- Pierce, J. L. Gardner, D. G. Cummings, L. L. ve Dunham, R. B. (1989). Organization-based self-esteem: Construct definition, measurement, and validation. *Academy of Management Journal*, (32): 622-648.
- Pierce, J. L. ve Gardner, D. G. (2004). Self-esteem within the work and organizational context: A review of the organization-based self-esteem Literature. *Journal of Management*, 30(5), 591-622.
- Randall, Marjorie L. Cropanzano, R. Bormann, Carol A. ve Birjulin, A. (1999). Organizational politics and organizational support as predictors of work attitudes, job performance, and organizational citizenship behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 20 (2): 159-174.
- Rhoades, L. ve Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: A review of the literature. *Journal of Applied Psychology*, (87), 698-714.
- Riggle, R.J. Edmondson, D.R. ve Hansen, J.D. (2009). A meta-analysis of the relationship between perceived organizational support and job outcomes: 20 years of research. *Journal of Business Research*, 62 (10), 1027-1030.

- Schneider, B. ve Snyder, R. (1975). Some relationships between job satisfaction and organizational climate. *Journal Of Applied Psychology*, 60 (3), 318-328.
- Sobel, M. E. (1982). Asymptotic confidence intervals for indirect effects in structural equation models. *Sociological Methodology*, (13, 290-312. doi:10.2307/270723.
- Stamper, Christiana L. ve Mark C. Johlke (2003). The impact of perceived organizational support on the relationship between boundary spanner role stress and work outcomes. *Journal of Management*, 29(4), 569-588.
- Şeşen, H. ve Basım, H. Nejat (2010). Çalışanların örgütsel adalet algısının örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisi: İş tatmininin aracılık rolü. *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, 37(8): 171-193.
- Uçar, D. ve Ötken, Ayşe B. (2010). Perceived organizational support and organizational commitment: The mediating role of organization based self-esteem. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 85-105.
- Yüner, B. (2018). Örgüt temelli öz-saygı ve örgütsel duygusal bağlılığa ilişkin öğretmen görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, (19), 1-23 Doi: 10.21565/ozelegitimdergisi

ÖRGÜT KÜLTÜRÜ ve MOBBİNG İLİŞKİSİ: ÖZEL ve KAMU SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA

Edip ÖRÜCÜ* - Feyim KAYALIK** - Erdoğan KORKMAZ***

Öz

Bu çalışmanın amacı özel ve kamu sektörlerinde örgüt kültürü ve mobbing ilişkisinin incelenmesidir. Araştırmada nicel çalışma tekniği kullanılarak anket yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Bandırma İlçesinde görev yapan 10 özel kuruluş çalışanlarından 77 kişi ile 5 kamu kuruluşunda çalışan 83 kişi olmak üzere toplam 160 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada, Quinn ve Cameron (1999)'nun Örgüt Kültürü Ölçeği ile Leymann'ın Mobbing Ölçeği (1993) kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin analiz edilmesinde ve hipotezleri test etmek amacıyla korelasyon analizi uygulanmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, özel sektörde örgüt kültürü ve mobbing arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken, kamu sektöründe örgüt kültürü benimsedikçe mobbing azalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Örgüt Kültürü, Mobbing, Özel ve Kamu İşletmeleri.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL CULTURE AND MOBBING: A RESEARCH ON PRIVATE AND PUBLIC SECTOR

Abstract

The aim of this study is to investigate the relationship between organizational culture and mobbing on private and public sectors. In the research, a questionnaire was used by using quantitative study technique. The population of the research consists of 160 people, 77 of whom are working in 10 private institutions and 83 of them working in 5 public institutions. In the study, Organizational Culture Scale of Quinn and Cameron (1999) and Leymann's Mobbing Scale (1993) were used. Correlation analysis was used to analyze the relationship between the variables and to test the hypotheses. According to the results of the research, while there is no significant relationship between organizational culture and mobbing in private sector, mobbing decreases as organizational culture is adopted in public sector.

Key Words: Organizational Culture, Mobbing, Private and Public Organizations.

* Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, e- posta: eorucu@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3301-7496.

** Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi SBE Liderlik ve Küresel Girişimcilik Yüksek Lisans Öğrencisi, e-posta: feyim.kayalik@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3053-0489.

*** Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi SBE İşletme Doktora Öğrencisi, e-posta: erdogankorkmaz@ogr.bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5292-9266.

GİRİŞ

Kültür, tarihsel ve toplumsal süreçler içerisinde oluşturulmuş, her türlü maddi ve manevi unsurların birer yansıması olarak toplumlarda varlık ve çeşitlilik gösterebilen araçların tümüdür. Başka bir deyişle kültür, yaşama ve var olma süreci içerisinde kuşakların oluşturduğu ve aktarım yoluyla devamlılık sağladığı bir düzendir (Barut, 2016).

Kaya'ya (2008:121) göre, "örgütlerin iç çevrelerinin önemli bir unsuru olan örgütsel kültür, organizasyonların başarısında katkısı olan soyut varlıklardandır. Örgütlerin faaliyette buldukları yakın ve uzak çevre unsurlarındaki hızlı değişim örgütlerin kültürünü de etkilemektedir. Günümüzün hızla değişen ortamında, örgütlerin ürün ve hizmetini kullanan müşteriler, örgütle bağı olan tedarikçiler, dağıtıcılar, devlet ve diğer kişi ve kuruluşlar, örgütlerden yeni beklentiler ve isteklerde bulunmaktadır. Bu isteklere cevap olarak verimliliğin, etkinliğin ve yaratıcılığın sağlanarak özel sektör kuruluşları için rekabet avantajının sağlanması; kamu kuruluşları içinse topluma daha fazla katma değer yaratıp kamu yararını en yükseğe çıkarmak günümüzde zorunluluk halini almıştır. Bunu sağlamanın yolu çalışanlarını kurum hedeflerine doğru motive etmek, onlarda örgütsel bağlılık ve aidiyet duygusu oluşturarak kurum amaçlarıyla bireyin amaçlarını örtüştüren örgütsel kültürü oluşturmaktır".

Sosyal canlı olan işletmelerin DNA'sı olarak isimlendirilen örgüt kültüründe de zamanla bozulmalar olabileceğini ve sonuçta bozulan DNA'nın bazı sorunlar yaratıp, örgütte olumsuz değişimlere neden olacağını söylemek mümkündür. Son yıllarda araştırmalarda sıklıkla değinilen 'mobbing (psikolojik taciz, yıldırma)' virüsünün örgütün DNA'sını bozduğu, DNA'sı bozulan örgüt kültürü hücrelerinin tedavisinin zor olduğu ve sonuçta mobbing virüsü yok edilse bile örgütte izler bırakacağı açıktır. Bu nedenle örgütlerde mobbing virüsünün daha oluşmadan önlenbilmesinin işletmenin başarısına, iletişimine, yönetimine ve gelişimine, çalışanların ise işletmeye bağlılığına, sadakatine, performansına, verimliliğine, motivasyonuna ve etkinliğine faydalı olacağı düşünülmektedir (Koçel, 2018: 461).

Dünyanın en gelişmiş ülkelerinde bile sıklıkla görülebilen mobbing davranışları Türkiyede de son yıllarda gündeme gelmiştir. 2011-2016 yılları arasında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının ALO 170 hattına 38 bin 262 mobbing ihbarı yapılmıştır. Bu ihbarlardan yalnızca 3 bini (yüzde 8.4) şikâyete dönüşmekte ve en çok şikâyet kamuda hastanelerde, özel sektörde sanayi kuruluşlarında olmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın hazırladığı mobbing kılavuzuna göre (2015), 19.03.2011-06.04.2014 tarihleri arasında ALO 170'e toplam 11.393 adet işyerinde mobbing başvurusu yapılmıştır. Bunların dağılımı ise; %70'i özel sektör, %30 kamu sektörüdür.

Bu çalışmanın amacı, özel sektörde ve kamu sektöründe örgüt kültürü ve mobbing ilişkisini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Farklı mülkiyet ve kültürlerle sahip örgütlerde mobbingin ne yönde geliştiği sorusuna yanıt araması bakımından çalışmanın, önceki çalışmalara ek olarak, literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Örgüt Kültürü ve Mobbing İlişkisi: Özel ve Kamu Sektöründe Bir Araştırma

TEORİK ÇERÇEVE

Örgüt Kültürü

Örgüt kültürü, bir işletmede çalışanların paylaştıkları değerleri ifade eder. Firma kültürü olarak adlandırılan bu ortak değerler, o işletmede uygulanacak yönetim araç ve tekniklerinin başarısını da etkiler (Koçel, 2018: 155). Başka bir tanımla, “örgüt kültürü, değerler ve ilkeler doğrultusunda çalışanların birbirine ve örgütün amaçlarında bağlanmalarına neden olan varsayımlardan oluşur”. Bu varsayımlar; örgütün vizyonu, misyonu, stratejileri ve politikaları gibi yönetim uygulamalarının oluşturulmasında ve örgüt yapısının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Örgüt, dış çevreden gelen sorunlarla başa çıkmayı öğrendikçe ve iç bütünlüğünü koruyabildikçe, varsayımlara olan inanç da kuvvetlenir. Örgüte yeni katılanlara, sorunlarla başa çıkabilmeleri için bu varsayımlara sahip çıkmaları öğretilir. Böylece, zaman içinde örgüt kültürü oluşur ve örgüt çalışanlarının yaşam biçimi haline gelir (Saruhan vd., 2013: 25).

Genel olarak, “Yazılı olsun olmasın, her kurumun bir kültürü vardır. Örgüt kültürü, kararlarının hangi ilkelere dayanarak verildiğinin ve o işletmede ilişkilerin hangi çerçevede yürütüldüğünün belirleyicisidir. Bunlar, değerler, davranış normları ve iş yapmayla ilgili yol ve yöntemlerdir” (Baltaş, 2012: 82). “Örgüt kültürünü yorumsamacı yaklaşımla inceleyen çalışmalar örgüt kültürü, örgüte hakim olan semboller, ritüeller ve mitler vasıtasıyla açıklamaya çalışmışlardır. Dolayısıyla örgütteki değişimi ve yeniliği yönetmenin yolu da örgüte hakim olan bu sembolik değerleri manipüle etmekten ve bunların örgüt üyelerince paylaşılmasını sağlamaktan geçmektedir.” (Uzkurt, 2008 : 135).

Örgüt kültürü sınıflandırması farklı yazarlar tarafından farklı biçimlerde yapılmıştır. Bunlar arasında en yaygın sınıflama biçimi güçlü ve zayıf kültürler olarak yapılan sınıflamadır. Bunun yanında değişik bir çok sınıflama biçimleri de bulunmaktadır (Aydın, 2003: 4243). Bu çalışmada ele alınan sınıflandırma ise Quinn ve Cameron’un kültür sınıflandırması olup, bu sınıflandırma dört tip örgütsel kültürün varlığını ortaya koymaktadır. Bunlar; hiyerarşik (yapılaşmış) kültür, pazar (piyasa merkezli) kültürü, klan (işbirliğine dayalı) kültürü, adhokrasi (girişimci) kültürüdür (Aydın, 2003: 4243).

Mobbing Kavramı

İngilizce’de mobbing sözcüğünün kökeni ‘mob’sözcüğüne dayanmaktadır ve ‘mob’ kavramı, yıldırma, topluca saldırma, çevresine toplanma, etrafını sarma gibi anlamlara gelmektedir. Bazı araştırmacılar bu konudaki araştırmalarında ‘bullying’ terimini kullanırken, Leymann (1996) ‘mobbing’ kavramını tercih etmiş ve mobbingi, “birden fazla kişinin bir araya gelerek başka bir kişiye karşı saldırı hazırlığına başlaması ve yine söz konusu kişiye karşı cephe oluşturması şeklinde açıklamış, psikolojik terör olarak ifade ettiği bu tür saldırıların, kişinin örgüt içerisinde damgalandığı ve haklarına tecavüz edildiği, uygulamaları ise sistematik özellik gösterdiği bir süreç” olduğunu belirtmiştir. (Taslak ve Çiftçi, 2016 : 64).

Türk Dil Kurumu (2018); “mobbing kavramına ‘bezdire’ kelimesi ile karşılık vermiş ve bu kelimeyi “iş yerlerinde, okullarda ve benzeri yerlerde belirli bir kişiyi hedef alarak çalışmalarını düzenli olarak engellemek ve huzursuz olmasına yol açmak, yıldırma, dışlamak” şeklinde açıklamıştır. Atuk (2012: 19) bezdire sözcüğünün mobbingi tam olarak karşılamadığını, psikolojik işkence sözcüğünün mobbingi tanımlamada daha uygun olduğunu ifade etmiştir. Mobbing sözcüğü yerine Türkiye’de ve dünyada, psikolojik taciz, psikolojik terör, manevi taciz, zorbalık, kötü muamele, yıldırma, usandırma, duygusal istismar, iş yeri travması, iş yerinde saldırganlık, mağdur etme, duygusal taciz, günahkeçiliği gibi kavramların da kullanıldığı görülmektedir (Tınaz, 2006 : 15).

Son yıllarda, işletmelerde verilen kişisel gelişim eğitimlerinde saldırgan davranışlardan söz edildiğinde, akla ‘mobbing’ kavramı gelmektedir. Günümüz iş dünyasında ‘mobbing’artık yerleşik bir kavram haline gelmiştir. (Poussard ve Çamuroğlu, 2015: 3). Bir bütün olarak ele alındığında kavramın, uygulamada tanımlanma zorluğu olduğu görülmekte ya da sorunun bireyler tarafından rahatça ifade edilememesi sorunun olduğu dikkati çekmektedir. Mobbingin bireyde ciddi düzeyde tatminsizliğe yol açtığı, çoğunlukla işe devamsızlık ve işten kendisini dışlama gibi sonuçları ile bireye oldukça ciddi zararlar veren bir sorun olduğu görülmektedir (Keser ve Güler, 2016: 330).

“Günümüzde psikolojik vakaların artmasıyla, herşeyi taciz olarak yorumlama eğilimi de artmıştır. Ayrıştırmaya, teşhis açısından önemlidir. Teşhiste taciz ve tacizkar tavır önemlidir. Yıkıcı bir taciz süresine maruz kalmakla, belirli bir dönemde birkaç tacizkar davranışa maruz kalmak arasında fark vardır. Psikolojik tacizi iş yerindeki iş stresinden, çatışmalardan, yöneticilerin veya çalışma arkadaşlarını kötü muamelesinden, anlık saldırganlıklardan, kötü çalışma koşulları, işten çıkarma, tayin ve görev değişikliğinden de ayırmak gerekir. Psikolojik taciz kötüye kullanmadır. Burada bireye zarar vermek hedeflenmemektedir” (Poussard ve Çamuroğlu, 2015: 11).

Örgüt Kültürü ile Mobbing İlişkisi

Güçlü örgüt kültürlerinde çalışanların mutluluğu çalışanların davranışlarına etki etmektedir. “Örgüt kültürünün zayıflığı mobbingin önemli bir nedenidir. Örgüt kültürü, örgütte ortak değerlerin, ilke ve kuralların bulunduğu bir zemini sağlamaktadır. Bu tür bir zeminin oluşmaması örgüt içerisinde huzur ve barışın zarar görmesine ortam hazırlamaktadır. Güçlü örgüt kültürü etrafında toplanan bireyler, örgütün önemli bir parçası olan çalışma arkadaşlarına mobbing uygulamamaktadırlar.” (Keser ve Güler, 2015:337).

Kurumda örgüt kültürünün yerleşmemiş olması mobbing davranışlarına zemin hazırlamaktadır. “Örgüt kültürü güçlü olan kurumlarda psikolojik şiddet riskinin de buna bağlı olarak düşük yoğunlukta gözlenebileceği söylenebilir. Kendi benliğine değer verilmesi, insan olmanın en önemli duygularından biridir. Hiçbir çalışan ya da yönetici topluluk karşısında küçük düşürülmek istememektedir. Fiziksel ve sosyal ortamdan tecrit edilmek istememeleri de en tabii haklarından biridir. Dolayısıyla örgüt

Örgüt Kültürü ve Mobbing İlişkisi: Özel ve Kamu Sektöründe Bir Araştırma

kültürü ve iklimi oluşturulurken insana saygı göstermeye, binanın temel direği ölçüsünde önem vermek gerekmektedir.”(Yaman, 2009).

Türkiye yazınında örgüt kültürü ve mobbing arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı çalışmaların olduğu görülmektedir. Uçan (2018) farklı sektörlerde çalışan personellerin mobbing algı düzeylerinin farklı olup olmadığını belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada; farklı sektörlerde çalışan personellerin mobbing algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmiştir. Kılıç'ın (2017) yaptığı çalışmada; örgüt kültürünü benimseme düzeyiyle mobbing algısı arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki söz konusudur. Var'ın (2016) yaptığı çalışmada; örgüt kültürünün alt boyutları ile mobbing arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Öztürk ve Cevher'in (2015) çalışmasında; örgüt kültürü ve mobbing arasında anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Sine'nin (2013) yaptığı çalışmada; mobbingin alt boyutları olan mesleki konuma, sosyal ilişkilere, iletişime, itibar ve saygınlığa ve sağlığa yönelik saldırıların örgüt kültürü ile anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir:

- H₁: Özel sektörde örgüt kültürü ve mobbing arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H_{1a}: Özel sektörde klan kültürü ve mobbing arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H_{1b}: Özel sektörde hiyerarşi kültürü ve mobbing arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H_{1c}: Özel sektörde adhokrasi kültürü ve mobbing arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H_{1d}: Özel sektörde pazar kültürü ve mobbing arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H₂: Kamu sektöründe örgüt kültürü ve mobbing arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H_{2a}: Kamu sektöründe klan kültürü ve mobbing arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H_{2b}: Kamu sektöründe hiyerarşi kültürü ve mobbing arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H_{2c}: Kamu sektöründe adhokrasi kültürü ve mobbing arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H_{2d}: Kamu sektöründe pazar kültürü ve mobbing arasında anlamlı bir ilişki vardır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın Modeli

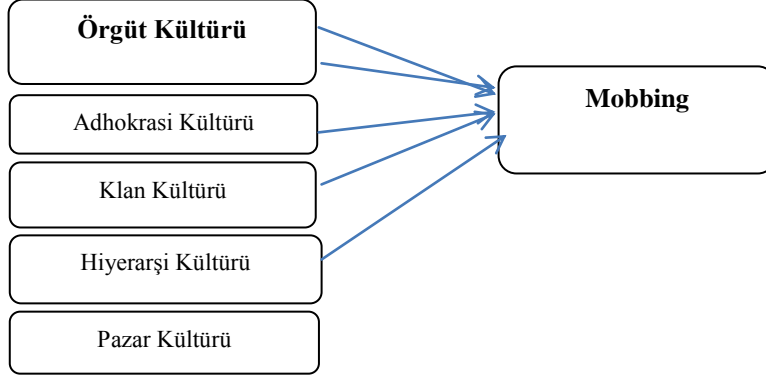
Araştırma kapsamında test edilecek olan hipotezler aşağıda sunulmuştur. Hipotezlerimizden ve değişkenlerle ilgili yazın taramalarından yola çıkarak oluşturulan araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Bandırma İlçesinde bulunan özel bankalar ve özel bir şirket ile Bandırma Kaymakamlığı, Milli Eğitim Müdürlüğü, Adliye, Malmüdürlüğü ve Gümrük Müdürlüğü çalışanlarından oluşmaktadır.

Çalışmanın evrenini 100 kamu çalışanı ve 100 özel kuruluş çalışanı oluşturmaktadır. Bu evrenden 182 deneğe kolayda örnekleme yoluyla anket

uygulanmıştır. 160 anket veri olarak uygun görülmüştür. Uygun görülen anketlerin 83' ü kamu çalışanı, 77'si ise özel kuruluş çalışanlarından toplanan verilerdir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Veri Toplama Araçları ve Yöntemi

Anket formu 3 bölümden oluşmakta olup; 1' inci bölümde 7 demografik soru, 2' inci bölümde 24 sorudan oluşan Quinn ve Cameron (1999) Örgüt Kültürü Ölçeği, 3' üncü bölümde ise 40 sorudan oluşan Leymann'ın Mobbing Ölçeği (1993) kullanılmıştır.

Çalışanların örgüt kültürü algısının belirlenmesi amacıyla Sine (2013) tarafından Türkiye'de kullanılan ve Cameron ve Quinn (1999) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek; adhokrasi kültürü, hiyerarşi kültürü, klan kültürü ve pazar kültürü alt boyutlarından oluşmaktadır. Ölçek 24 sorudan oluşmaktadır.

Çalışanların mobbing algı düzeylerini ölçmek amacıyla, Leymann'ın (1993) geliştirdiği Uçan (2018), Var (2016) ve Sine'nin (2013) araştırmalarında kullandığı 'Mobbing Ölçeği'nden yararlanılmıştır. Ölçek toplam 40 sorudan oluşmaktadır. Her iki ölçek 5'li Likert tipi ölçek aracılığıyla çalışanlara yöneltilmiştir.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmanın bulguları kapsamında frekans analizi, güvenilirlik analizi ve korelasyon analizi bulgularına yer verilmiştir.

Demografik Bulgular

Toplam 160 çalışanın % 52'si (83) kamu kuruluşunda çalışmakta iken, %48'i (77) özel bir kuruluşta çalışmaktadır.

Kamu sektöründe katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde; çalışanların % 51.08'i (43) erkek, % 48.2'si (40) kadın ve %74,7'si (62)'si evli, %25,3 'ü (21) bekar çalışanlardan oluşmaktadır. 1-5 yıl aralığında çalışanların oranı %37,3 (31), 6-10 yıl aralığında çalışanların oranı %27,7 (23), 11-15 yıl aralığında çalışanların oranı %16,9 (14), 16-20 yıl aralığında çalışanların oranı %9,6 (8) ve 21 ve üzeri çalışanların

Örgüt Kültürü ve Mobbing İlişkisi: Özel ve Kamu Sektöründe Bir Araştırma

oranı ise %8,4 (7)'tür. %44,6 ile 31-40 yaş (37) aralığında çalışanlar; % 49,4 ile lisans mezunu (41) çalışanlar çoğunluğu oluşturmaktadır.

Özel sektördeki katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde; çalışanların % 50,6'sı (39) erkek, % 49,4'ü (38) kadın ve %58,4'ü (45) evli, % 41,6'sı (32) bekar çalışanlardan oluşmaktadır. 1-5 yıl aralığında çalışanların oranı %51,9 (40), 6-10 yıl aralığında çalışanların oranı %31,2 (24), 11-15 yıl aralığında çalışanların oranı %14,3 (11), 16-20 yıl aralığında çalışanların oranı % 1,3 (1) ve 21 yıl ve üzeri çalışanların oranı ise %1,3 (1)'tür. % 45,5 ile 20-30 ve 31-40 yaş (35'er) aralığında çalışanlar; % 59,7 ile lisans mezunu (46) çalışanlar çoğunluğu oluşturmaktadır.

Güvenilirlik Testi

Tablo 1'e göre kamu ve özel sektörde kullanılan tüm ölçeklerin Cronbach's Alpha (α) güvenilirlik katsayılarının güvenilirlik sınırları içinde olduğu ve oldukça iyi değerler ($\alpha > 0,80$) aldığı görülmektedir.

Ölçekler	Cronbach's Alpha (α)	Cronbach's Alpha (α)
	Kamu	Özel
Örgüt Kültürü Ölçeği	,935	,939
Adhokrasi Kültürü	,867	,869
Klan Kültürü	,891	,893
Hiyerarşik Kültürü	,843	,851
Pazar Kültürü	,829	,811
Mobbing Ölçeği	,955	,954

Korelasyon Analizi

Hipotezleri test etmek amacıyla, Tablo 2 ve Tablo 3' te korelasyon analizi gösterilmiştir.

Tablo 2'deki korelasyon tablosuna göre; özel kurumlarda örgüt kültürü ve mobbing arasında ($r = -0,109$, $p > 0,005$). anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Aynı tabloda örgüt kültürü değişkeninin alt boyutlarından adhokrasi kültürü ($r = -0,098$, $p > 0,005$), klan kültürü ($r = -0,111$, $p > 0,005$) hiyerarşik kültürü ($r = -0,116$, $p > 0,005$) ve pazar kültürü ($r = -0,045$, $p > 0,005$) ile mobbing arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Bu sonuca göre H1, H1a, H1b, H1c ve H1d hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 2. Özel Sektörde Örgüt Kültürü ve Mobbing İlişkisi

Değişkenler	Ort.	Std Sapma	1	2	3	4	5	6
1.Mobbing	1,582 6	0,8768 3	1					
2.Örgüt Kültürü	3,534 8	0,9099 7	-,109	1				
3.Adhokrasi	3,479 9	0,8129 8	-,098	,668**	1			
4.Klan	3,354 5	0,7965 1	-,111	,652**	,621**	1		
5.Hiyerarşi	3,646 8	0,7296 0	-,116	,684**	,657**	,644**	1	
6.Pazar	3,656 5	0,5148 0	-,045	,627**	,701**	,531**	,637**	1

Tablo 3'teki korelasyon tablosuna göre kamu kurumlarında örgüt kültürü ve mobbing arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki bulunmaktadır ($r = -0,403$ $p < 0,005$). Örgüt kültürü değişkeninin alt boyutlarından adhokrasi kültürü ($r = -0,264$, $p < 0,005$), klan kültürü ($r = -0,443$, $p < 0,005$), hiyerarşi kültürü ($r = -0,331$, $p < 0,005$), pazar kültürü ($r = -0,262$, $p < 0,005$) ile mobbing arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki bulunmaktadır. Bu sonuca göre H2, H2a, H2b, H2c ve H2d hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 3. Kamu Sektöründe Örgüt Kültürü ve Mobbing İlişkisi

Değişkenler	Ort.	Std Sapma	1	2	3	4	5	6
1.Mobbing	1,564 6	0,5651 4	1					
2.Örgüt Kültürü	2,969 9	0,7938 7	-,403**	1				
3.Adhokrasi	2,781 3	0,9591 9	-,264**	,632**	1			
4.Klan	2,725 6	1,0592 1	-,443**	,602**	,651**	1		
5.Hiyerarşi	3,390 2	0,8721 1	-,331**	,702**	,343**	,530**	1	
6.Pazar	3,025 6	0,9550 1	-,262**	,633**	,598**	,641**	,484**	1

Örgüt Kültürü ve Mobbing İlişkisi: Özel ve Kamu Sektöründe Bir Araştırma

SONUÇ ve TARTIŞMA

Özel ve kamu sektöründe örgüt kültürü ve mobbing ilişkisini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada, özel ve kamu sektöründe çalışanların örgüt kültürünü ne kadar benimsediği, çalışanların mobbing algısının ne düzeyde olduğu, araştırma yapılan örgütlerdeki hakim kültür türünün ne olduğu ve çalışanların örgüt kültürlerinin mobbinge hangi yönde ilişkisinin olduğu sorularına yanıt aranmıştır. Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla korelasyon analizinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın analiz sonuçlarına göre, özel sektörde örgüt kültürü ve alt boyutları ile mobbing arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kamu sektöründe ise örgüt kültürü ve alt boyutları ile mobbing arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, özel sektörde örgüt kültürü mobbingi doğrudan açıklayamazken, kamu sektöründe ise mobbingi azaltan bir örgüt kültürünün varlığından söz edilebilmektedir. Türkiye yazınında Uçan (2018), Kılıç (2017), Var (2016), Öztürk ve Cevher (2015) ve Sine (2013) farklı sektörlerde yaptıkları çalışmalarda iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç, kamu sektöründe hakim olan örgüt kültürü hiyerarşi kültürüken, özel sektördeki hakim örgüt kültürü pazar kültürüdür. Bu sonuç araştırma yapılan örgütlerin yapı ve kuruluş amaçlarıyla uyumludur. Şüphesiz; mobbing, örgüt kültürü türlerinin farklı normları ve değerlerinden etkilenmektedir. Diğer bir deyişle, mobbing sektörden sektöre ve örgütlerdeki kültürden kültüre değişmektedir. Dolayısıyla, örgütte baskın olan her hangi bir kültürün mobbinge ilişkili olduğunu söylemek pek mümkün görülmemekte ve bu konuda daha kapsamlı araştırma ihtiyacının olduğu görülmektedir.

Son yıllarda mobbing konusu akademik alanda, kamu ve özel sektörde ilgi odağı haline gelmiştir. Çalışma hayatında mobbingin uygulanmaması yönünde gerek idari gerekse hukuki anlamda çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Mobbing, çalışanın iş verimliliğini düşürmekte; sağlık sorunlarına yol açmakta ve sonuç olarak çalışanın işten ayrılmasına neden olmaktadır. Bu açıdan yöneticilerin mümkün olduğu kadar mobbingin uygulanmadığı bir örgüt kültürü oluşturmak için çaba göstermesi işverimliliğini artıracak ve daha az personel devrine neden olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağlargoç, O. (2012), "Genel İşletme", Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.
- Atuk B. (2012), "Türk Telekom'da Psikolojik İşkence: Mobbing (2003-201?)", Togan Yayıncılık, İstanbul.
- Anonim (2011), "19/03/2011 tarih ve 27879 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2011/2 sayılı Başbakanlık Genelgesi", www.resmigazete.gov.tr, (Erişim Tarihi: 15.12.2018).
- Anonim (2015), "Mobbing Klavuzu", <https://ailevecalisma.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 29.12.2018).

- Baltaş, A. (2012), "Türk Kültüründe Yönetmek", Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Barut, T. (2016), "Teknolojik Kültür", <https://www.mornota.com/teknolojik-kultur>.
- Efil, İ. (2015), "İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon", Dora Basım, Bursa.
- Karcıoğlu, F. ve Timuroğlu, M. K. (2004), "Örgüt Kültürü ve Liderlik", Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 2, 319-338.
- Kaya, H. (2008), "Kamu ve Özel Sektör Kuruluşlarının Örgütsel Kültürünün Analizi ve Kurum Kültürünün Çalışanların Örgütsel Bağlılığına Etkisi:Görgül Bir Araştırma" Maliye Dergisi, 155, 119-143.
- Keser, A. ve Güler. B.K. (2016), "Çalışma Psikolojisi", 1. Baskı, Yazın Basın Yayın Matbaacılık Trz. Tic. Ltd. Şti, İstanbul.
- Kılıç, Y. (2017), "Bankacılık Sektöründe Örgüt Kültürünün Ve İnsan Kaynakları uygulamalarının Mobbing Algısı Ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi", Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Koçel, T. (2018), "İşletme Yöneticiliği", Beta Basım Yayın, İstanbul.
- Leymann, H. (1996), "The Content and Development of Mobbing at Work", European Journal of Work and Organizational Psychology, 5:2, 165-184.
- Öztürk, U.C.ve Cevher, E. (2015), "Mobbing Sendromunda Örgüt Kültürü Virüs mü Aşı mı? Örgüt Kültürü ve Mobbing İlişkisi" Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, 4:2.
- Poussard, J.M. ve Çamuroğlu, M.İ. (2015), "Psikolojik Taciz-İş Yaşamında Gerilim", Akılçelen Kitaplar, Ankara.
- Saruhan, Ş. C. vd. (2013), "Yönetimde Güncel Yaklaşımlar", 2. Baskı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Sine, B. (2013), "Mobbing ve Kurumsal Kültür Arasında İnşaat Endüstrisi Uygulaması", Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Taslak, S. ve Çiftçi, B. (2016), "Postmodern Örgütlerde Güncel Davranışsal Konular", Beta Basım Yayın, İstanbul.
- Tınaz, P. (2006), "Mobbing: İşyerinde Psikolojik Taciz", Çalışma ve Toplum, 3, 11-22.
- Uçan, İ. (2018), "Çalışanların Mobbing Algısı: Mersin İli Örneği", Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Uzkurt, C. (2008), "Yenilik Yönetimi ve Yenilikçi Örgüt Kültürü", Beta, İstanbul.
- Var, M. (2016), " Mobbing Davranışları İle Örgüt Kültürü Arasındaki İlişki: Bir Kamu Kurumu Örneği", ESOGÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

Örgüt Kültürü ve Mobbing İlişkisi: Özel ve Kamu Sektöründe Bir Araştırma

Yaman, A. (2009), "Yönetim Psikolojisi Açısından İşyerinde Psikoşiddet-Mobbing", Nobel Yayın, Ankara.

BİREYLERİN FİNANSAL DAVRANIŞ BOYUTLARINI ETKİLEYEN SOSYALİZASYON AJANLARININ TESPİTİ: GÜMÜŞHANE MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA

Adem ÖZBEK*

Öz

Bireysel anlamda verilen her ekonomik kararın hem bireyin bütçesine hem de içinde yaşanan ekonomik sisteme olumlu ya da olumsuz etkileri vardır. Bir gerçek var ki birkaç yıl öncesine oranla ekonomik kararlar finansal piyasalardaki ürün çeşitliliğinin artmasına bağlı olarak Şimdi daha zor verilmektedir. Ekonomik gücün çok önemli ve belirleyici olduğu bu dönemde bireysel sergilenen finansal davranışların önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Bu nedenle bireyin harcama, biriktirme, yatırım gibi finansal davranışları üzerinde etkili olan finansal sosyalizasyon ajanlarının tespit edilmesi ve gelecek nesiller adına bu ajanların farkındalıklarının artırılması ve desteklenmesi gereklidir. Bu çalışmada aile, okul eğitimi, iş ve para kazanımı, evre gibi finansal sosyalizasyon ajanlarının meslek yüksekokulu öğrencilerinin finansal davranışları üzerindeki etkileri ölçülmeye çalışılmış, okulda alınan finansal eğitim ve zorunlu staj uygulamalarının, öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerini olumlu etkiledikleri gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Davranış, Finansal Sosyalizasyon, Ekonomi.

DETERMINATION of SOCIALIZATION AGENTS AFFECTING the FINANCIAL BEHAVIOR DIMENSIONS of INDIVIDUALS: AN APPLICATION for the STUDENTS of VOCATIONAL HIGH SCHOOLS of GUMUSHANE UNIVERSITY

Abstract

Each economic decision made individually has positive or negative effects on both the individual's budget and the economic system, in which the individual lives. In fact, when compared to a couple years ago, the economic decisions are made more difficultly because of the increase in the product diversity in financial markets. In this period, in which the economic power is very important and determinant, the importance of financial behaviors exhibited personally gradually increases day-by-day. For this reason, it is necessary to determine the financial socialization agents playing effective role on financial behaviors such as spending, saving, and investing, to raise awareness about these agent for the sake of future generations, and to support them. In the present study, it was aimed to measure the effects of financial socialization agents such as family, school education, job, earning money, and environment on the financial behaviors of vocational high school students and it has been observed that financial education, compulsory internship practices taken at school have positive effects on students' financial literacy levels.

Key Words: Financial Behavior, Financial Socialization, Economy.

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, e-mail: ademozbek@gumushane.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6599-6337.

GİRİŞ

Ekonomik gelişmişlik veya ekonomik kalkınma, bir ulus için ulaşılması arzu edilen temel ekonomik hedeflerin başında gelmektedir. Bireysel ve toplumsal anlamda ekonomik kalkınma ekonomik sistemin en temel taşı olan bireyler tarafından gerçekleştirilmektedir. Fakat dikkat edilmesi gereken husus, ekonomik sistemin özelliklerinin bireylere doğru anlatılması ve bu sistem içerisinde yer alan bireylerin finansal okuryazarlık seviyeleri üzerindeki etkinliklerinin artırılması gerekliliğidir. Birey, bu sistem içerisinde hem kendi yerini hem de bu sisteme olan etkilerini tam anlamıyla anladığında daha doğru ekonomik kararlar verme imkânına sahip olacaktır. Finansal sosyalizasyon olarak ifade edilen süreç bireyi erken yaşlarda ekonomik davranışlara ve kararlara dâhil eden sosyal bir süreçtir.

Bireylerin finansal davranışlarını etkileyen sosyalizasyon ajanları çalışmada dört bölüme ayrılarak incelenmeye çalışılmıştır. Bunlar (Grohmann vd., 2015:117);

- 1- Ailenin finansal bilgi düzeyi
- 2- Ebeveynlerin sunduğu finansal sosyalleşme imkânları
- 3- Bireyin almış olduğu eğitimin kalitesi
- 4- Para ve iş üzerinden sağlanan finansal sosyalleşme

Sosyalleşme çocukluktan başlayıp hayat boyu devam eden canlı bir süreçtir. Sosyalleşme, genellikle bireylerin toplumda etkileşim kurmayı öğrendikleri bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç sosyal rollerin öğrenilmesi ve bunlarla ilgili bilgi ve becerilerin kazanılması ile ilgilidir (Furnham, 1991:11). Finansal sosyalleşme, finansal uygulanabilirliğe ve bireysel refahı artıracak değerler, tutumlar, standartlar, normlar, bilgi ve davranışlar edinme ve geliştirme sürecidir (Gudmunson ve Danes, 2011:645). Finansal sosyalleşme, çoklu yaşam olayları ve kişisel etkileşimler yoluyla finansal bilgi ve becerilerin geliştirilmesini içermektedir (Fox vd., 2000:46).

Birey finansal ve ekonomik kavramlara çevresi aracılığıyla ulaşır. Bu çevre içerisinde bireyin ailesi, ebeveynleri, okul ve iş hayatı gibi finansal sosyalizasyon ajanları yer almaktadır. Bunların her biri finansal anlamda bireye farklı öğretiler katmakta ve bireyin finansal bilgi, beceri ve tutum edinme çabaları üzerinde olumlu etki yaratmaktadırlar.

Tüketici sosyalleşmesi üç bileşenden oluşmaktadır: temel faktörler (cinsiyet, yaş, sosyoekonomik durum gibi), sosyalleşme aracı süreçleri (akranlar, ebeveynler, diğer aile üyeleri gibi) ve öğrenme mekanizmaları-sonuçları (ebeveynlerin çocuklarına tüketici becerilerini öğrettiği süreç) (Grossbart vd., 1991:161).

Ebeveynlerin para yönetimi ile ilgili olan davranışları çocukların finansal sosyalleşmesi üzerindeki etkileri önemlidir. Aileler finansal sosyalleşme yoluyla çocukların finansal bilgi, tutum ve davranışları üzerinde kilit rol oynamaktadırlar. Moschis (1985), ailelerin finansal değerleri ve davranışları çocuklarına hem açık hem de dolaylı olarak ilettiklerini ifade etmiştir. Jorgensen, Savla (2010), kapalı sosyalleşmeyi, normların ve beklentilerin bilinçsiz iletişimi, davranışların gözlemlenmesi veya taklit edilmesi ile gerçekleştiğini, Sherraden vd. (2010), ise açık

Bireylerin Finansal Davranış Boyutlarını Etkileyen Sosyalizasyon Ajanlarının Tespiti: Gümüşhane Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama

finansal sosyalleşmeyi finansal sorunlar ve davranışsal modelleme hakkında doğrudan, aileler tarafından çocuklara bilinçli olarak finansal uygulamalar verilmesi olarak tanımlamışlardır.

Finansal eğitimle sağlanan finansal sosyalleşme süreci bireyin yaşam boyu sergileyeceği finansal uygulamaların gidişatını belirleyecektir. Bu sürecin birey adına olabildiğince erken dönemden itibaren başlatılması gerekir. Finansal sosyalizasyon süreci sadece bireyin finansal anlamda yeterli bilgiye sahip olması ile tamamlanan bir süreç değildir. Finansal sosyalizasyon süreci, finansal okuryazarlığın önemli olduğu kadar gerekli finansal davranışların da kazanılması gereken önemli bir süreçtir. Bu nedenle birey elde ettiği finansal bilgiyi aynı doğrultuda finansal davranışa dönüştürmesi gerekir.

Birey yaşantısı boyunca bilgiye ulaşabilme ve bilgiyi öğrenebilme şansına sahiptir. Davranışın öğrenilmesi ve elde edilmesi süreci böyle değildir. Kişinin belirli bir yaştan ve yaşantıdan sonra bazı davranışları öğrenmesi ve sergilemesi zorlaşır. Hele ki ekonomik alışkanlıklar ve bunlara dayalı davranışların değiştirilmesi veya yeniden kazanılması çok zordur. Bu nedenle çocukluk dönemi denilen erken yaşlarda özellikle de ebeveynler tarafından sergilenen finansal davranışlar çocuğun, geleceği adına ya bir kazanım ya da sıkıntılı bir sürecin başlangıcı olacaktır.

Aile içerisinde gerçekleşen finansal sosyalleşme gençlerin finansal becerilerini geliştirerek tasarruf etme gibi finansal davranışları ortaya çıkarmıştır (Gudmunson ve Danes, 2011:646). Ward vd. (1977), ebeveynlerin gençlere, fiyat-kalite ilişkilerini anlama, parayı akıllıca kullanma ve alım yapmadan önce uygun bilgileri elde etme gibi tüketimin temel rasyonel yönlerini öğretmede araçlar olduğunu ifade etmişlerdir.

Bireyin erken finansal sosyalleşmesi, hayatı boyunca karşı karşıya kaldığı iyi finansal uygulamalara bağlıdır. Bu finansal uygulamaların bir kısmına birey kendisi karar verirken bir kısmını da kendi adına çevresi karar vermektedir. Birey adına finansal konularda karar verme sırası ile ilgili ebeveynler ilk sırada yer almaktadır, daha sonra birey finansal özgürlüğünü kazandığında kendi adına kararlar verebilmektedir. Dolayısıyla kazanılan finansal bilginin ve davranışın temelinde aileden elde edilen bilgi ve gözlemler yer almaktadır.

Finansal bilgi çocukların gözlemleri, katılımıyla ve ebeveynlerin kasıtlı talimatlarıyla öğrenilir (Danes, 1994). Ebeveynlerin kasıtlı talimatları ve pekiştirmeleri çocukların finansal bilgi ve davranışlarını hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkileyebilmektedir (Drentea ve Lavrakas, 2000:526).

Moschis (1985), bireyin finansal sosyalleşme sürecinin, aile etkileşimleri ve finansal kaynaklar gibi hane halkı özelliklerinden, ayrıca çocuğun yaşı ve bilişsel yetenekleri gibi bireysel düzey faktörlerinden etkilendiğini bildirmiştir. Bireyin okul eğitimi üzerinde en etkili olduğu özelliği bilişsel yeteneğidir. Yani bireyin zihinsel zekâsı eğitimle aldığı bilginin kalitesini etkilemektedir. Ailede ebeveynlerin finansal kararlarının ve davranışlarının gözlemlenmesi ile başlayan finansal sosyalizasyon süreci okul eğitimi ile devam etmektedir. Fakat bu eğitimin faydalı olabilmesi şu üç durumun gerçekleşmesine bağlıdır:

- Birey için yedili yaşlarda başlayan eğitim hayatında okullarda, finansal ve ekonomik içerikli derslere sadece bazı özel okullarda yer verilmemeli, eğitim tüm okullara yayılmalı ve bu dersler müfredata zorunlu olarak işlenmeli,
- Bu eğitimi sadece maddi gücü iyi olan aile çocukları değil herkes alabilmeli,
- Özellikle de çocuğun 1-7 yaş aralığında ebeveynlerinden öğrendiği finansal bilgilerin pekiştirilmesi adına finansal eğitimin ilkokuldan itibaren başlatılması.

Ebeveynlerin finansal bilgi seviyeleri, bireyin finansal sosyalizasyon sürecinde ele alınması gereken diğer bir konudur. Tasarruf alışkanlığı olmayan, gelir ve gider kontrolü için bütçeleme davranışı göstermeyen, faiz, enflasyon gibi temel finansal terimlerinden haberi olmayan ebeveynlerin gelecek adına doğru ekonomik kararlar verebilen nesiller yetiştirmeleri de oldukça zordur. Politika yapıcılar bu durumu iyi analiz edip gerekirse finansal okuryazarlık seviyesi yüksek bir toplum oluşturma adına ebeveynlere finansal eğitim verilmesine imkân sağlamalıdır.

Nababan (2011), meslek lisesi ve meslek yüksekokulu öğrencilerinin, toplumda sayıca oldukça büyük bir yere sahip olduklarını ve ekonomi üzerinde de büyük bir etkiye sahip olduklarını ifade etmiştir.

Üniversite öğrencileri hakkında finansal okuryazarlığın niteliğini belirlemek amacıyla dünya genelinde pek çok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalardan çoğu, üniversite öğrencisinin yetersiz finansal bilgi ve beceriye sahip olarak finansal okuma yazma bilmediği görülmüştür (Seotsanyana, 2019:64).

Sirine (2016), çalışmasında üniversite öğrencilerinin tasarruf etme davranışları üzerinde, finansal okuryazarlık seviyelerinin, ebeveyn sosyalleşmesinin ve kendi öz kontrollerinin etkisi olduğunu belirtmiştir.

Ebeveynlerin rolü, öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyeleri, öz kontrol ve geleceğe yönelik algıları Semarang'daki meslek yüksekokulu öğrencilerinin tasarruf davranışlarını etkiler. Bu nedenle öğrencilerin tasarruf davranışlarını geliştirebilmek için, ebeveynlerin öğrencileri para biriktirme konusunda teşvik etmelerine ek olarak onların finansal okuryazarlık anlayışlarının ve kendilerini kontrol etme yeteneklerinin geliştirilmesi gereklidir (Chalimah vd., 2019:28).

Araştırmanın sonuçlarına dayanarak, finansal okuryazarlığın ve aile ortamının meslek yüksekokulu öğrencilerinin finansal tutumlarını doğrudan etkilediği sonucuna varılabilir. Aile ortamının, öğrencilerin tasarruf konusundaki davranışsal niyetleri üzerinde doğrudan bir etkisi söz konusudur. Dolayısıyla aile ortamı Tegal Regency'deki Devlet Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin tasarruf davranışlarını doğrudan etkiler (Puspasari, 2018:140).

Shaari vd., (2013), üniversite öğrencileri için finansal okuryazarlık araştırmasına gerek duyulduğunu ifade etmişlerdir. Yazarlar üniversite öğrencilerinin anne babalarından ayrı yaşadıklarını, finansal bilgiye dayanarak tasarruf etme, harcama veya yatırım yapma konularında finansal kararlar verdiklerini bu nedenle de

Bireylerin Finansal Davranış Boyutlarını Etkileyen Sosyalizasyon Ajanlarının Tespiti: Gümüşhane Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama

öğrencilerin finansal alışkanlıklarının ve davranışlarının gözlemlenmesi gerektiğini bildirmişlerdir.

Beal ve Delpachitra (2003), Avustralya'da Güney Queensland Üniversitesinde öğrenciler üzerinde yapmış oldukları çalışmada, üniversitenin ilk yılında öğrencilerin finansal okuryazarlık oranlarının düşük olduğunu ve işletme öğrencilerinin işletme dışı disiplinlerdeki öğrencilere nazaran daha iyi finansal okuryazarlık düzeyine sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

Veri Kümesi ve Yöntem

Çalışmanın veri seti Gümüşhane Üniversitesi ön lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Meslek yüksekokulu öğrencileri hem eğitim öğretim dönemleri içerisinde ekonomi ve finans içerikli ders almaları hem de iki yıllık eğitim dönemlerinin sonunda zorunlu staj eğitimi almaları nedeniyle çalışmaya dâhil edilmişlerdir. Gümüşhane Üniversitesinde eğitim almakta olan rastgele seçilmiş 283 öğrenciye anket çalışması yapılarak veriler elde edilmiştir. Ankette yer alan ölçek soruları Grohmann, Kouwenberg ve Menkhoff'un (2015) çalışmalarındaki ölçeklerden faydalanılarak elde edilmiştir. Anket formu altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik bilgiler, ikinci bölümde aile ile ilgili bilgiler, üçüncü bölümde ebeveynlerin finansal sosyalleşmeye katkıları ile ilgili bilgiler, dördüncü bölümde alınan eğitim ve kalitesi ile ilgili bilgiler, beşinci bölümde para ve iş üzerinden sağlanan finansal sosyalleşme ile ilgili bilgiler ve son bölüm de ise finansal davranış ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Ölçekte yer alan sorular 5'li likert ölçeğine uygun olarak hazırlanmıştır. Araştırma dâhilinde elde edilen verilerin ve hipotezlerin değerlendirilmesinde SPSS Paket programı kullanılarak regresyon ve korelasyon analizleri yapılmıştır.

Çalışmada, finansal sosyalizasyon ajanlarının bireyin finansal davranışları üzerindeki etkilerini belirlemek üzere şu hipotezler oluşturulmuştur:

H₁: Ailenin finansal bilgi seviyesi arttıkça bireyin finansal davranış performansı artar.

H₂: Ebeveynlerin sunduğu finansal sosyalleşme imkânları arttıkça bireyin finansal davranış performansı artar.

H₃: Alınan eğitimin kalitesi arttıkça bireyin finansal davranış performansı artar.

H₄: Para ve iş üzerinden sağlanan finansal sosyalleşme arttıkça bireyin finansal davranış performansı artar.

Bulgular ve Tartışma

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Dağılımları			
Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)	Toplam Yüzde
Kadın	138	48,9	48,9
Erkek	144	51,1	100,0
Yaş			
18 yaş	34	12,1	12,1
19 yaş	55	19,5	31,6
20 yaş	95	33,7	65,2
21 yaş	44	15,6	80,9
22 yaş	30	10,6	91,5
23 yaş	13	4,6	96,1
24 yaş	7	2,5	98,6
25 yaş	4	1,4	100,0
Babanın Eğitim Durumu			
Okuryazar değil	7	2,5	2,5
İlköğretim	94	33,3	35,8
Lise	123	43,6	79,4
Üniversite	54	19,1	98,6
Lisansüstü	4	1,4	100,0
Annenin Eğitim Durumu			
Okuryazar değil	36	12,8	12,8
İlköğretim	123	43,8	56,6
Lise	99	35,2	91,8
Üniversite	23	8,2	100,0
Lisansüstü	-	-	-

Tablo 1’de katılımcıların %49,9’unun kadın %51,1’inin erkeklerden oluştuğu, yaş dağılımı içerisinde %33,7 ile 20 yaşında olanların en fazla yer aldığı, ebeveynlerin eğitim durumlarında babaların %43,6 ile en fazla lise mezunu, %43,8 ile annelerin ilkokul mezunu oldukları görülmektedir.

Bireylerin Finansal Davranış Boyutlarını Etkileyen Sosyalleşme Ajanlarının Tespiti: Gümüşhane Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama

Tablo 2: Araştırmaya İlişkin Değişkenler Arasındaki Pearson Korelasyon Katsayıları
*p<0,05; **p<0,01

DEĞİŞKENLER	1	2	3	4	5
Ailenin Finansal Bilgisi	1				
Ebeveynlerin Sunduğu Finansal Sosyalleşme İmkânları	,610**	1			
Alınan Eğitimin Kalitesi	,386**	,353**	1		
Para ve İş Üzerinden Sağlanan Finansal Sosyalleşme	,380**	,372**	,329**	1	
Finansal Davranış	,398**	,423**	,361**	,208**	1

Tablo 2’de araştırma kapsamında ele alınan değişkenler arasındaki Pearson Korelasyon katsayıları gösterilmektedir. Pearson Korelasyon katsayılarının 0,80’den yüksek olması çoklu doğrusal bağlantı sorununun olduğunu göstermektedir. Ancak tablo incelendiğinde tüm değerlerin 0,80’den küçük olmasından dolayı söz konusu çoklu doğrusal bağlantı sorununun ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır. Buna göre Ailenin finansal bilgi seviyesi ile ebeveynlerin sunduğu finansal sosyalleşme imkânı arasındaki ilişkinin ($r=,610$; $p<,01$) istatistikî olarak anlamlı ve aynı yönlü olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde Ailenin finansal bilgi seviyesi ile alınan eğitimin kalitesi ($r=,386$; $p<,01$), para ve iş üzerinden sağlanan finansal sosyalleşme ($r=,380$; $p<,01$) ve finansal davranış arasındaki ilişkilerin de ($r=,398$; $p<,01$) istatistikî olarak anlamlı ve pozitif oldukları görülmektedir. Araştırmanın tüm değişkenlerinin diğer değişkenler ile olan ilişkilerinin de istatistikî olarak anlamlı ve aynı yönlü olduğu sonucuna varılmaktadır.

Tablo 3: Araştırmaya İlişkin Değişkenlerin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Finansal Davranış	
	Beta Katsayıları	VIF Değerleri
Ailenin Finansal Bilgisi	,170**	1,719
Ebeveynlerin Sunduğu Finansal Sosyalleşme İmkânları	,251***	1,681
Alınan Eğitimin Kalitesi	,253***	1,251
Para ve İş Üzerinden Sağlanan Finansal Sosyalleşme	-,020	1,258
F Model Değeri	22,709***	
Düzeltilmiş R ²	,236	

*p<0,05; **p<0,01

Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri arasındaki regresyon analizi sonuçları Tablo 3'de özetlenmektedir. Ailenin finansal bilgi seviyesinin bireyin finansal davranışı üzerine etkisi ($\beta=,170$; $p<0,05$) istatistikî olarak anlamlı ve pozitif yönlüdür. Söz konusu sonuca göre ailenin finansal bilgi seviyesi arttıkça bireyin doğru finansal davranış sergileme ihtimali de olumlu yönde artmaktadır. Aynı şekilde ebeveynlerin sundukları finansal sosyalleşme imkânları bireyin finansal davranışı üzerine etkisinin de ($\beta=,251$; $p<0,01$) istatistikî olarak anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir. Araştırmanın bir diğer bağımsız değişkeni olan alınan eğitimin kalitesinin bireyin finansal davranışı üzerine etkisinin de ($\beta=,253$; $p<0,01$) istatistikî olarak anlamlı ve olumlu yönde olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Araştırma kapsamında ele alınan son bağımsız değişken olan Para ve iş üzerinden sağlanan finansal sosyalleşme değişkeninin bireylerin finansal davranışları üzerine etkisinin ise ($\beta= -,020$) istatistikî olarak anlamsız olduğu sonucu tablo 3'de görülmektedir. Regresyon analizi sonuçlarının F model değerine bakıldığında ise modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Çalışmada değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun kontrol edilebilmesi için ayrıca Varyans Şişirme Faktörleri (VIF) değerlendirilmiştir. Çoklu doğrusal bağlantı sorununun meydana gelmemesi için söz konusu VIF değerlerinin 10'a eşit veya daha küçük olması gerekmektedir (Freund ve

Bireylerin Finansal Davranış Boyutlarını Etkileyen Sosyalizasyon Ajanlarının Tespiti: Gümüşhane Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama

diğerlerinden aktaran Okan, 2012:78). Tablo 3’de yer alan VIF değerlerine bakıldığında ise (1,251- 1,719) çoklu doğrusal bağlantı sorununun oluşmadığı görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada, hipotezlerde yer alan bağımsız değişkenlerin tamamını değerlendirebilmek için ön lisans öğrencileri çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada, öğrencilerin finansal davranışları üzerinde etkili olan, ailenin, alınan eğitimin, çalışılan işin, kazanılan paranın ve ebeveynlerin, bireyin finansal sosyalizasyonu üzerindeki etkilerinin tespit edilebilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma verileri anket yöntemi ile elde edilmiş ve anket içerisinde öğrencilerin finansal davranış değişkeni üzerinde etkili olabileceği düşünülen, yukarıda ifade edilen, dört bağımsız değişkene yer verilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki durumunun belirlenmesi yönelik regresyon ve korelasyon analiz yöntemleri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, ailenin finansal bilgi seviyesi ölçeği ile ebeveynlerin sunduğu finansal sosyalleşme, alınan eğitimin kalitesi, para ve iş üzerinden sağlanan finansal sosyalleşme ve finansal davranış ölçekleri arasındaki ilişkilerin istatistikî olarak anlamlı-pozitif oldukları görülmüştür. Diğer taraftan regresyon analizi sonuçlarına göre, ailenin finansal bilgi seviyesi, ebeveynlerin sunduğu finansal sosyalleşme ve alınan eğitim değişkenlerinin bireyin finansal davranışları üzerinde istatistikî olarak anlamlı ve pozitif olduğu sonucu elde edilmiştir. Araştırmada ele alınan, para ve iş üzerinden sağlanan finansal sosyalleşme değişkeninin, bireyin finansal davranışları üzerindeki etkisinin istatistikî olarak anlamsız olduğu gözlemlenmiştir.

Üniversite öğrencilerinin hem ekonomi ve finans içerikli eğitim almaları hem de eğitimlerinin sonunda staj imkânına sahip olmaları, alınan eğitimin ve para ve iş üzerinden sağlanan finansal sosyalleşmenin finansal davranış üzerindeki etkilerinin sağlıklı olarak değerlendirilmesine imkân sağlamıştır. Öğrenciler 40 iş günü staj imkânına sahip olarak iş üzerinden, staj sonunda aldıkları ücretle beraber de kazandıkları para üzerinden finansal bir takım deneyimler elde etmektedirler. Fakat araştırma sonucunda şu net bir şekilde görülmektedir ki, 40 günlük staj’ın hem iş hem de para kazanma tecrübesinin finansal davranışları etkileyecek kadar uzun bir süre olmadığıdır. Dolayısıyla iki yıllık eğitim süresine sahip üniversite öğrencilerinin dönem sonundaki staj uygulamalarının finansal davranışları üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Yine bu dönemde alınan ekonomi ve finans içerikli derslerin bireylerin finansal davranışlarını olumlu etkilediği de ortaya konmuştur.

Literatür kısmında da belirtildiği gibi aile ve ebeveynlerin birey üzerinde finansal anlamda yarattığı etki bu çalışmayla doğrulanmıştır. Anne ve babanın eğitim seviyesi, finansal konularla ilgili farkındalıkları, aile içerisinde alınan ekonomik kararlara çocuklarını dâhil etmeleri, aile içerisinde gerçekleşen gelir gider durumunu anlatarak onlara bütçeleme alışkanlığı kazandırmaları çocukların harcama, biriktirme ve yatırım gibi finansal davranışları üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır. Dolayısıyla birey için finansal sosyalleşmenin başlangıç noktası ailedir, özellikle de ebeveynlerin de bu

noktada bilinçli olmaları ve bu bilincin çocuklara da aşılması gerektiğinin farkındalığına sahip olmaları gerekir.

Ayrıca bireyin ailesinden elde ettiği finansal deneyimlerin gelecek yıllar adına anlamlı ve kalıcı olabilmesi için özellikle de ilkokul eğitiminden başlanılmak üzere eğitim müfredatına ekonomi ve finans içerikli derslerin dâhil edilmesi bireyin ekonomik geleceği adına çok önem arz etmektedir. Çocukluk döneminde ebeveynler ile birebir oluşturulan bu ekonomik bilgi dağarcığının hiç ara vermeden resmi kanallar vasıtasıyla daha da artırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Beal, D. J. ve S. B. Delpachitra, S. B. (2003), "Financial Literacy among Australian University Students." *Economics Paper* 22 (1): 65-78. Accessed May 29, 2017.
- Chalimah, S. N., Martono, S. ve Khafid, M. (2019), The Saving Behavior of Public Vocational High School Students of Business and Management Program in Semarang, *Journal of Economic Education*, 22-29.
- Danes, S. (1994), Parental perceptions os children's financial socialization. *Financial Counseling and Planning*, 5(1), 27-146.
- Drentea, P. ve Lavrakas, P. (2000), Over the limit: the association among health, race and debt. *Social Science and Medicine*, 50(4), 517-529.
- Bartholomae, F. ve Gutter, M. (2000), What do we know about financial socialization? *Consumer Interests Annual*.
- Furnham, A. ve Barrie, S. (1991), *Young People's Understanding of Society*, London, Routledge Kegan Paul.
- Fox, J. J., Bartholomae, S., ve Gutter, M. S. (2000), What do we know about socialization? *Consumer Interest Annual*, 46.
- Grohman, A., Kouwenberg, R., ve Menkhoff, L.(2015), Childhood roots of financial literacy. *Journal of Economic Psychology*,51,114-133.
- Grossbart, S., Carlson, L., ve Walsh, A. (1991), Consumer socialization and frequency of shopping with children., *Journal of the Academy of Marketing Science*, 19(3), 155-63.
- Gudmunson, C. ve Danes, S. (2011), Family Financial Socialization:Theory and critical review, *Journal of Family and Economic Issues*, 32(4), 644-667.
- Jorgensen, B. ve Savla, J. (2010), Financial Literacy of Young Adults: The Importance of Parental Socialization.*Family Relations*, 59(4), 465-478.
- Moshichis, G. (1985), The role of family communication in consumer socialization of children and adolescents, *Journal of Consumer Research*, 11 (4), 898-913.
- Nababan, D. I. S. (2013), "Analisis Personal Financial Literacy dan Financial Behavior Mahasiswa Strata I Fakultas Ekonomi Universitas Sumatera Utara. *Media Informasi Majanemen*. 1(1): 1-15.
- Okan, T. (2012), Kurumsal Yönetimin Ve Kurumsal Mesafenin Gelişmekte Olan Ülke Kökenli Çokuluslu İşletmelerin Strateji Tercihleri Üzerindeki Etkileri, *Türkiye Örneği*, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bireylerin Finansal Davranış Boyutlarını Etkileyen Sosyallezasyon Ajanlarının Tespiti: Gümüşhane Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama

- Puspasari, E., Yanto, H. ve Prihandono, D. (2018), The Saving Behavior of State Vocational High School Students in Tegal Regency, *Journal of Economic Education*, 132-142.
- Seotsanyana, M. E. (2019), Assessment of university students' level of financial literacy: the voices of the National University of Development Studies education students, *Africa Review*, 11:1, 63-76.
- Sirine, H. D. S. U. (2016), "Faktor-faktor yang Mempengaruhi Perilaku Menabung di Kalangan Mahasiswa". *Jurnal Ekonomi dan Bisnis*. 19(1): 27-52.
- Shaari, N. A., Hasan, N. A., Mohamed, R. K. M. H. ve M. A. J. Sabri, M. A. J. (2013), "Financial Literacy: A Study among University Students." *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business* 5 (2): 279-299.
- Sherraden, S., McBride, M., A. ve Beverly, S. (2010), *Striving to save: Creating policies for financial security of low-income families*, Ann Arbor, University of Michigan Press.
- Ward, S., Wackman, D. ve Wartella, E. (1977), *How Children Learn to Buy: The Development of Consumer Information Processing Skills*, Sage Publications, Beverly Hills, CA.

Adem ÖZBEK

TÜRKİYE' DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN DİNAMİKLERİ*

Sevda BERİGEL** -İlhan EROĞLU***

Öz

Çocuk işçiliği tüm dünyada çalışma hayatının kar odaklı anlayışının doğurduğu sorunlardan biridir. Sanayi devrimiyle birlikte yaşanan köklü değişimler iş hayatında ucuz iş gücü olarak görölen çocuk işçiliğini artırmakla kalmamış; bu durumu uluslararası bir sorun haline getirmiştir. Çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda başta ILO olmak üzere UNICEF ve OECD gibi çok sayıda uluslararası kuruluş, on yıllardır birçok çalışma gerçekleştirmiş olsa da, hem dünyada hem de Türkiye'de bu konuda daha uzun bir yol alınması gerektiği aşıkardır. ILO' nun Ending Child Labour By 2025: A Review Of Policies And Programmes adlı çalışma sonucuna göre bugün dünya genelinde 152 milyon çocuk işçi mevcut. Türkiye' de ise bu sayı çırakların, stajyerlerin ve tarım işçisi çocukların da eklenmesiyle yaklaşık 2 milyondur. Bu çalışmada, sebepleri arasında güçlü bir sarmal ilişkinin var olduğu çocuk işçiliğinin, Türkiye' deki durumu analiz edilecek olup; çözümüne yönelik görüşlere de yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kayıt dışı istihdam, Çocuk işçüsü.

THE DYNAMICS of CHILD LABOR in TURKEY

Abstract

Child labour is one of the problems caused from the profit-minded perspective of business life all over the world. Change overs of the industrial revolution have increased the child labour, seen as low-cost labour in business life; additionally they have turned this situation into a big deal. Although many international organisations such as, firstly, ILO, UNICEF and OECD have done many studies about fighting against child labour for decades, there have been stil many things to do both in the World and in our country. İn this study, the situation of child labour in Turkey, which has a strong spiral relations between its causes, will be analyzed and also opinions will be given to its resolution.

Key Words: Poverty, Informal Employment, Child labour.

* Bu çalışma "Yoksulluk ve Kayıt Dışı İstihdam Bağlamında Türkiye'de Çocuk İşçiliği" adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Gebze Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, e-posta: sevdaberigel@gtu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-8573-5369.

*** Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, ilhan.eroglu@gop.edu.tr

GİRİŞ

Çocuk işçiliği, geçmişten bugüne tüm dünyada çalışma hayatının bir gerçeği olarak varlığını sürdürmektedir. Çalışan çocuklar özellikle işverenler açısından iş gücü maliyetini düşüren bir unsur olarak görüldüğü için değişen ekonomik şartlar neticesinde istihdam edilmektedir. Çocuk işçiliği sorunu tüm dünyanın ortak sorunlarından biri olmasına rağmen gelişmekte olan ülkelerde bu sorun, diğer ülkelere nazaran daha fazla hissedilebilir seviyelerdedir.

Çocuk işçiliğine Türkiye özelinde baktığımızda ise ortaya diğer gelişmekte olan ülkelerden farklı bir tablo çıkmamaktadır. Türkiye’de özellikle son yirmi yıl içinde oluşan göç hareketleri çocuk istihdamının görünürlülüğünü artırmıştır. Buna ek olarak gelir dağılımındaki adaletsizlikler, büyük şehirlerdeki mevcut zor yaşam şartları vs. gibi nedenler de çocukları aile bütçesine ek kaynak yaratmak amacıyla çalışma hayatına sevk etmektedir. Artan çocuk istihdamının ekonomik yönünün yanı sıra bir de çocuklar açısından psikolojik bir yönü vardır. Çalışan çocuklar genellikle eğitimlerinden uzak kalmakla birlikte, psikolojik olarak da olumsuz etkilenmektedirler. Bu durum, çocukların yetişkin dönemlerinde travmatik sorunlarla daha farklı bir boyut almakta ve toplumsal sorunlara yol açabilmektedir.

Çocuk işçiliğiyle mücadele çerçevesinde hem uluslararası seviyede hem de Türkiye’de mücadele veren kurum ve kuruluşlar mevcuttur. Bu kuruluşlardan ILO (International Labour Organization)’nun 2013 yılında yayımladığı raporda 2006 yılı için dünya genelinde 218 milyon çocuk işçi mevcut olduğu, bu çocukların 126 milyonunun tehlike arz eden işlerde çalıştığı belirtilmiştir. Aynı raporda 2008 yılında çocuk işçilerin dünya genelindeki sayısının 215 milyon olarak tespit edildiği ve bu çocukların 115 milyonunun tehlike arz eden işlerde çalıştığı dile getirilmiştir (ILO, 2013: 27). ILO’nun 2018 yılında yayımladığı son raporunda ise küresel ölçekte 68 milyon kız çocuğu 88 milyon erkek çocuğu olmak üzere yaklaşık 152 milyon çocuk işçi bulunmaktadır. Bunların 73 milyonu tehlike arz eden işlerde çalışmaktadırlar. Çocuk işçiliğine kıta özelinde bakılacak olursa, en yüksek sayıya yaklaşık 72 milyon ile Afrika kıtasında rastlanmaktadır. Afrika kıtasını sırasıyla 62 milyon ile Asya-Pasifik 10 milyon ile Amerika kıtası, 5 milyon ile Avrupa ve Orta Asya ve 1 milyon ile Arap devletleri takip etmektedir (ILO, 2018: 23).

Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2006 yılı ve 2012 yılında yaptığı çocuk işgücü anketlerine göre, istihdam içinde değerlendirilmeyen ev işlerinde çalışan çocukların sayısı 2006 yılı için 6 milyon 540 bin iken; 2012 yılında bu sayı yaklaşık 1 milyon kişi artarak 7 milyon 503 bin olmuştur. Sonuç olarak 5-17 yaş arası toplam çalışan çocukların (istihdama katılan ve ev içinde çalışan) sayısı 8 milyon 397 bine yükselmiştir (TÜİK, 2013). Türkiye İstatistik Kurumu’nun ILO(Uluslararası Çalışma Örgütü) ile birlikte 2012 yılında yaptığı Çalışan Çocuklar adlı çalışmaya göre ülkemizde toplam 15 milyon 247 bin çocuk nüfusunun 893 bini çalışma hayatında yer almaktadırlar. 2012 yılında 601 bin olan 15-17 yaş arası çocuk işçi sayısı, 2016 yılına gelindiğinde 709 bin olarak tespit edilmiştir. Çalışırken yaşamını yitiren çocuklara dair yapılan araştırmalara göre 2012 yılında 32 çocuk, çalışırken yeterli önlemlerin alınmayışı

Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Dinamikleri

sebebiyle hayatını kaybetmiştir. 2016 yılı için bu sayı 56 olarak belirlenmiştir (Disk ve Genel-İş Sendikası, 2017: 1).

Çalışan çocuklar sorunu, hem dünyada hem de Türkiye’de gündemi meşgul eden ciddi bir mesele olmasına rağmen veri kısıtı henüz aşılabilmiş değildir. Ülkemizde başta TÜİK olmak üzere kimi kurum ve kuruluşlar çocuk işçiliğiyle ilgili araştırmalar yapmaktadır. Bu çerçevede ilk olarak 1994 yılında IPEC(Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı) çerçevesinde çocuk işgücü anketi uygulanmıştır. İkinci çocuk işgücü anketi ise “Çocuk İşçiliğinin İzlenmesi ve İstatistiksel Bilgi Programı (SIMPOC)” çerçevesinde Ekim 1999’da gerçekleştirilmiştir. TÜİK 2006 ve 2012 yıllarında çalışan çocuklara yönelik kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Bu sebepten dolayı araştırmamızın temel verileri bu yıllara aittir. Ayrıca turizm sektöründe çalışan ‘stajyer’ler ile çıraklık eğitimine tabii olan çocuklar resmi kanallarla çocuk işçi sayılmamaktadırlar. Ek olarak, 15 yaş altı ve mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocuklara ait veriler de mevcut değildir (Disk ve Genel-İş Sendikası: 2017: 4). Tüm bu sebeplerden dolayı daha sağlıklı ve güncel verilerin olmayışı çalışmamızın kısıtını oluşturmaktadır.

Çalışmamızın ilk bölümünde çocuk işçiliği kavramsal boyutta ele alınacaktır. İkinci bölümde Türkiye’de çocuk işçiliğinin belirleyicileri incelenecek ve takiben 3. bölümde Türkiye’de çocuk işçiliğinin mevcut durumuna bakılacaktır. Sonuç kısmında ise durum değerlendirmesi yapıp çocuk işçiliğinin sonlandırılmasına yönelik önerilere yer verilecektir.

1. Kavramsal Çerçeve: Çocuk ve Çocuk İşçi

Çocukluk, insanı yetişkinliğe hazırlayan, korunma, bakılma, eğitim ihtiyaçlarının yoğun olarak hissedildiği ve yetişkinlik döneminin niteliğini belirleyen önemli bir dönemdir (Çöpoğlu, 2018: 361). Çocuk algısı toplumsal gelişime paralel olarak değişim yaşamıştır. Kırsalda hüküm süren geleneksel anlayışa göre çocuk; aile için duygusal bir varlık olmak yerine, ebeveynlerin bakımını üstlenecek bir sosyal güvenlik aracı ve işgücüdür. Algının bu yönde olma sebebi ise kırsalda çocuk yetiştirmenin maliyetinin düşük olması ve tarımsal aile işletmelerinin yaygınlığıdır. Buna karşılık çocuğun ekonomik yükünün ve her türlü bakımının ebeveynler tarafından karşılandığı, iş gücü piyasasının da gelişmiş özellikte olduğu kentsel kesimlerde çocuk; aile için duygusal bir varlıktır ve gelecekle ilgili sorumluluktan uzak tutulur (Günöz, 2007: 3). Leibenstein'in "Doğurganlığın Ekonomik Teorisi" çocuğun aileye üretim aracı, sosyal güvenlik aracı ve haz kaynağı olarak üç faydası olduğunu; bunların ilkinin ekonomik, ikincisinin ekonomik/sosyal ve sonuncusunun ise psikolojik fayda olduğunu söyler (Çöpoğlu, 2018: 363). Eğitim seviyesi ve sosyo-ekonomik düzey arttıkça çocuğun faydacı değeri azalır psikolojik değeri artmaktadır (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2017: 79).

Çocuk kavramı tanımlanırken birçok farklı parametreden yararlanılmıştır. Bunlar arasında ülkelerin gelişim düzeyi parametresi öne çıkarken, bu düzey tek parametre değildir. Bu değerlendirmede farklı yaş dönemleri de kıstas olarak alınmıştır. Çocukluk döneminin hangi yaşlarda başladığı ve hangi yaşlarda bittiği birçok toplumda hukuki, sosyolojik, siyasi vb. farklı parametrelerle belirlenebildiğinden,

çocukluk her toplumda aynı şekilde tanımlanmamaktadır (Karaman ve Özçalık, 2007: 32).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde onaylanarak yürürlüğe giren Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, istisnalar hariç, 18 yaşına kadar her insanı çocuk olarak tanımlamıştır. Türk Medeni Kanuna göre bir kimsenin reşit olabilmesi için evlenme, ergin kılınma gibi istisnalar hariç 18 yaşını tamamlamamış kişiler çocuk sayılmaktadır. Çalışma yaşamını düzenleyen 4857 Sayılı İş Kanunu' a göre 18 yaşını tamamlamamış kişiler, çocuk olarak kabul edilmektedir (Günöz, 2007: 4).

“Çalışan çocuk” kavramı, toplumların yapısına göre farklı anlamlar içerdiği için, çocuğun çalışma durumu ülkeden ülkeye; ülke içinde ise kırdan kente farklılıklar göstermektedir (Fidan, 2004: 30). Türkiye’de çalışan çocuklarla ilgili olarak 4857 sayılı İş Kanunu’nda çalıştırma yaşı 15 olarak belirlenmiş, fakat hafif işlerde bu sınırın 14’e kadar düşebileceği belirtilirken, 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu’na göre ise çalışma yaşı 12 olarak tespit edilmiştir.

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO), çocuk işgücü ile ilgili temel sözleşmelerinden olan 138 Sayılı Sözleşme’de, çalışma sınırı 15 olarak belirlenmiştir. Ancak, kimi istisnai durumlarda yaş sınırının 13’e kadar inebileceğini bildirmiştir. Sonuç olarak ILO’ ya göre 13 yaş altı çalıştırılan her çocuk “çocuk işçi” olarak nitelendirilmektedir. Çocuk iş gücü ve çocuk çalışması kavramları çok sık kullanılmakta olup, birbirleriyle çok fazla karışabilen kavramlardır. Bu kavramlardan çocuk işgücü, çocuğun gelişimini olumsuz etkileyerek, çocuğun eğitimini engelleyen, fiziksel sosyal ve ruhsal olarak çocuğu olumsuz etkileyecek işlerde bir hizmet akdine istinaden çalıştırılmasıdır. Öte yandan çocuk çalışması ise; çocuk işgücünün tersine, çocuğun eğitimini engellemeyen, çocuğun, zihinsel, fiziksel, sosyal vb. faktörlerde gelişimini olumsuz etkilemeyecek işlerde çalışması olarak nitelendirilmektedir (Günöz, 2007: 5, Çöpoğlu, 2018: 367).

2.Türkiye’ de Çocuk İşçiliğinin Belirleyicileri

Çocuk işçiliği tek başına önemli bir sorun olmakla birlikte ülkelerin ekonomik, sosyal gelişmişliği ve eğitim düzeyleriyle doğru orantılıdır. Türkiye’de çocukların çalışma nedenleri ile çalışan çocuklar hakkında uluslararası yapılan çalışmaların sonuçları benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda,Türkiye’de yoksulluk, eğitim imkânlarının yetersizliği, göç ve geleneksel bakış açısı, işsizlik, ailenin ekonomik ve eğitim durumu, çocukların fiziksel ve psikolojik olarak kimi işlere uygunluğu, denetimsiz iş yerleri, ailenin çocuğun çalışmasına olumlu bakışı gibi pek çok nedene dayanmaktadır.Bu nedenlerin her biri bir diğerrinin hem nedeni hem sonucu olabilmesi kısır döngü yaratmaktadır (Tor, 2010: 32).

Yoksulluk: Çocuk işçiliği hakkında yapılan çalışmaların ortak sonucuna göre çocuk işçiliğinin en temel nedeni yoksulluktur. Yoksulluk ise birden fazla soruna bağlı olarak doğmaktadır. Bunlardan bazıları: gelir dağılımındaki adaletsizlik, işsizlik, kayıt dışı ekonomi, göç, ve bölgesel gelişmişlik farkıdır (Karaman ve Özçalık, 2007: 33).

Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Dinamikleri

Ekonomik olarak yeterli gelir düzeyine sahip olamayan aileler çocuklarının eğitimsiz kalacaklarını bilmelerine rağmen, çocuklarını okula göndermeyip çalıştırmayı tercih etmektedirler. Böyle bir tercihte en önemli etken ise çocuğun elde ettiği gelirin aile ekonomisindeki yerinin önemli olması ve bundan vazgeçilmek istenilmemesidir (Günöz, 2007: 8). Yoksulluk, çocuğu hem çalışma hayatının içine çeken hem de sömürüye açık hale getiren toplumsal bir sorundur (Çöpoğlu, 2018: 370).

Çocuklar küçük yaşlardan itibaren çalışma hayatına girdiğinde; eğitimlerini tam olarak alamadıkları için, iş hayatında ve yaşamlarının geri kalan dönemlerinde gereksinim duyacakları tecrübeden yoksun kalmaktadırlar. Bunun sonucunda ise yüksek gelir getirebilecek işlerde çalışma şansları da kaybolmuş olur. Bu durum, yoksul ailelerin nesilden nesile yoksulluğunun süre gelmesine sebebiyet verir. Söz konusu gerçeğe makro açıdan bakıldığında, bu durumun ülkelerin kalkınmasını olumsuz etkilediği ve beşeri sermayenin heba edildiği görülür (Sunal, 2011: 120).

Yoksulluk üzerine yapılan araştırmalarda çalışan çocukların genellikle yoksul ailelerin çocukları olduğu yönünde bulgulara rastlanmaktadır. Ayrıca babaları çocuk yaşta çalıştırılmış olan çocukların da çalışma ihtimalinin yüksek olduğu yönünde bulgular ve araştırmalar söz konusudur. Bu verilere göre yoksulluk içinde bulunan bir çocuğun durumu kimi zaman birkaç kuşağı etkisi altına alabilmekte ve bir kısır döngü gibi, yoksulluk sarmalı yaratabilmektedir (Gün, 2010: 72). Yoksulluğun negatif etkileri çocukların yaşına bağlı olarak da değişmektedir. Çocuk ne kadar küçükse yoksulluğun etkisi o kadar şiddetlidir (Avrupa Komisyonu, 2006; akt. Kurnaz, 2009).

TÜİK’ in yapmış olduğu “İstatistiklerle Çocuk 2014” adlı çalışmaya göre Türkiye’de 2012 yılında 3814 erkek, 3630 kız olmak üzere toplam 7444 bin yoksul çocuk bulunmaktadır. Yaş grubu bazında baktığımızda 2007 - 2013 yıllarının tamamında yoksul çocuk sayısı 6-13 yaş grubunda yoğunlaşmaktadır. Bu yaş grubu çalışan çocukların da yoğunlaştığı yaş aralığı olması sebebiyle dikkat çekmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu 2012 yılı Çalışan Çocuklar Anketi sonuçlarına göre, ekonomik işlerde çalışan çocukların çalışma nedenleri incelendiğinde, 6-17 yaş grubundaki çocukların ağırlıklı olarak hane halkı gelirin katkıda bulunmak amacıyla çalıştıkları görülmektedir (%41,4). Bunu hane halkının ekonomik faaliyetlerine yardımcı olmak için çalışma durumu izlemektedir(%28,7). Gerek kentsel, gerekse kırsal bölgeler için hane halkının gelirin katkıda bulunmak amacıyla çalışma durumu, çocukların çalışma nedenleri içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Kayıt Dışı Ekonomi: Kayıt dışı ekonomi ülkeleri iktisadi olarak olumsuz etkileyen bir faaliyettir. Çalışan çocuklar da bu faaliyetin farklı bir boyutudur. Toplumsal dönüşümlerin sonucunda yaşanan köyden kente göçler, hem nüfus artışına hem de buna bağlı olarak ekonomik yapının bozulmasına sebep olmuştur.

İşveren açısından çocuk işçi çalıştırmak, düşük ücret ve sigortasız çalışma nedeniyle maliyetleri önemli ölçüde aşağı çektiğinden, tercih edilebilmektedir. Bunun yanı sıra, çocukların çalıştırılması ekonomik buhranların olduğu dönemlerde ailelerin ekonomilerine iyi gelmekte ve ayrıca toplumumuzda 18 yaşın altına sigorta yapılamaz

yönündeki inanışın var olması da çocuk işgücünün kayıt dışı istihdamın bir bölümünü meydana getirdiği gözlenmektedir (Yereli ve Karadeniz, 2004: 73).

Çocuk işçiliğinin en kötü şekilleri kayıt dışı sektörde karşımıza çıkmaktadır. Zira çocukların herhangi bir olumsuz durumda kolay saklanma ve kaçma gibi fiziksel, daha kolay kandırılarak yasa dışı işlere sokulmasına olanak tanıyan psikolojik özellikleri vardır. Bunun yanında, fiil ehliyetlerinin olmayışı, ayrıca kentlere doğru olan göç sebebiyle artan emek arzının pazarlık gücünü kırması çocuk işçiliğini özendirilmektedir (Filiz, 1999: 50).

Yasal yükümlülüklerden kaçıp daha küçük ölçekte üretim yapan işyerleri, düşük ücretle işçi çalıştırdıkları ve vasıf gerektirmeyen tarz üretim yaptıkları için çocuk emeğini yoğun olarak kullanmaktadırlar. Çalışma mevzuatının ve düzenlemelerin uygulanabilmesi, işe dair kayıtların tutulması, iş denetimlerinin yapılması ve yapılan işin vasıf gerektirmesi gibi sebeplerden dolayı kayıtlı sektörde çocuk istihdam oranı oldukça düşük düzeydedir (ILO-ÇSGB, 1995). TÜSIAD (2002: 258)' a göre işgücü taleplerine olumlu cevap vermesi, işten kolayca çıkabilmesi ve işveren lehine çalışma ortamı yaratması çalışma hayatında çocuk emeğinin yoğun kullanılmasını etkileyen faktörlerdendir. Bu durum çocuk istihdamını süresiz kılmaktadır. TÜİK' in 2007 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına baktığımızda, Türkiye genelinde, ekonomik işlerde çalışan çocukların, çalıştığı 1635 işyerinin 317'sinin mesleki derneklere, 239'nun ise ticaret odalarına kayıtlı olduğunu görmekteyiz. İşyerlerinin 1032'si ise hiçbir yere kayıtlı değildir (TÜİK, 2007).

İşsizlik: Toplumsal ve ekonomik yapıda meydana gelen olumsuz değişimler işsizliği körüklemektedir. Bu durum hane halkı yetişkinlerini düzenli iş ve gelirden mahrum bırakıp geçinebilmek için ailenin hemen tüm mensuplarını çalışma hayatına itmektir. Ebeveyn işsizliği yetişkin ve çocuk yoksulluğuna ve dolayısıyla çocuk işçiliğine neden olmaktadır. Hane halkı bireylerinden anne ve babanın işsiz olması demek çocuğun çalışması demektir (Tunçcan, 2000: 481). Yapılan araştırmalar sosyal güvenlik mahrum işlerde çalışan ebeveynlerin çocuklarının çalışma hayatında daha fazla yer aldıklarını, görece daha iyi şartlarda çalışan anne babaların çocuklarının çalışmadığını ortaya koymuştur (Sarı, 2006: 126-137).

Ebeveynlerin ve Hane Halkının Özellikleri: Çocukların çalışma hayatına atılmalarıyla ebeveynlerinin sosyal ve ekonomik koşulları birbiriyle yakından alakalıdır. Ebeveynlerin mesleği, eğitimleri bu konuda belirleyici rol oynamaktadır. Ebeveynlerin eğitim düzeyi çocuğu okula yönlendirme aşamasında etkilidir. Nitekim eğitimleri yüksek olan ebeveynler çocuklarının da eğitimlerine önem verirler ve görece daha yüksek bir gelire sahip oldukları için çocuğu iş yerine okula yönlendirirler. Yine, babanın çocukken çalışıp çalışmamış olması da çocuğun çalışması üzerinde etkilidir. Çocukken çalışma hayatında bulunmuş ebeveynlerin çocuklarının çalışmasına olumsuz bakmadıkları bilinmektedir (TÜİK, 2012).

Denetim Yetersizliği: Çocuk işçiliği ile mücadelede en etkili araçlardan biri de yasa çıkarmaktır. Ancak yasa çıkarmak tek başına sorunu çözmede yeterli değildir. Zira çocuk işçiliğinin pek çok sosyal ve ekonomik nedeni olduğundan mücadelede

Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Dinamikleri

mutlaka bu sebeplerin de köküne inmek gerekmektedir. Yasa çıkarırken diğer mücadele araçlarına zarar vermemeye özen gösterilmemesi daha büyük sorunların doğmasına neden olabilmektedir (Şahin, 2009: 55).

Çocuk işçiliği yasalarının, anlaşılabilir, uygulanabilir ve diğer yasalarla çelişmemesi yasanın etkinliği açısından önemlidir. Yasal olarak düzenleme ile kalan, uygulamaya geçirilmeyen yasaların sorunu çözmek bir kenara, başka problemler de yol açması muhtemeldir. Bu gerekçeye bağlı olarak gerçekçi bir denetimin mutlak suretle yapılması zaruri gözükmektedir. Bu durum en çok da çocuk emeğinin yoğun kullanıldığı kayıt dışı sektörlerde gözlenmektedir. Bu bağlamda yasal düzenlemelerin ancak etkili bir denetimle etkin ve olumlu sonuç vermesi söz konusudur. Çocuk işçiliğinin sonlandırılmasına yönelik gerekli diğer tedbirlerle desteklenmeyen yasalar yetersizdir ve uzun vadede etkisi belirsiz olduğundan kör uygulamalardır (Yayla, 2017: 424).

Eğitim İle İlgili Nedenler: Eğitim; bireyi bilgi ve beceri kanalıyla uzmanlaştırıp daha verimli ve üretken kılan; çevreyle iletişimini olumlu etkileyen bir süreçtir. Çocukların zamanlarını eğitime ayırmak yerine çalışmaya ayırmaları, o ülkenin az gelişmişliğinin bir göstergesidir. Çocukların erken yaşta iş hayatına atılmalarında ekonomik sebeplerin yanı sıra eğitim olanaklarının sınırlı oluşu ve eşitsizliği de çocuk işçiliğine sebep bir diğer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim yapısına ait bazı aksaklıklar sebebiyle eğitim hizmetinden mahrum kalan çocuklar mecburen iş hayatına atılmakta veya işsiz kalmaktadırlar. Ailenin çocuğun eğitim masraflarını karşılayamaması yine çocuğun okul yerine bir işte çalışmasını tetikleyen unsurlardandır (Serter, 1994: 140).

Çocuğun eğitiminin yarattığı iktisadi maliyet çift yönlüdür. Söz konusu maliyetin ilki, eğitim masrafları için aileden ayrılan bütçedir. İkinci maliyet ise iş hayatından eğitim hayatına dönen çocuğun artık gelir kaynağı olmamasıdır. Çocuk işçiliğiyle ilgili yapılan çalışmalar, eğitimin parasız ve eğitim imkânlarının ulaşılabilir nitelikte olması halinde düşük gelirli ailelerin bile çocuklarını okula gönderme eğiliminde olduklarını göstermektedir (Tunçcan, 1999: 248). Yine, çocuğun eğitime ayırdığı sürenin uzamasının emek piyasasındaki payını düşürmesi, zorunlu eğitim süresini uzatmaya yönelik çalışmaları gündeme getirmektedir.

Göç ve Buna Bağlı Nedenler: İktisadi, toplumsal veya siyasi nedenlerle insanların ya da toplumların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmesi olarak tanımlanan göç; göçün yapıldığı yerleşim yerlerine göre iç göç ve dış göç olarak adlandırılmaktadır. İç göç, nüfusun ülke içerisinde bir yerden başka bir yere gitmesi olarak tanımlanırken; dış göç, nüfusun bir ülkeden başka bir ülkeye gitmesidir (Günöz, 2007: 16). Göçle kente gelip yerleşen kişiler, daha önce çoğunlukla tarım sektöründe veya zirai alanlarda istihdam edildiğinden, kentsel işgücü piyasasının aradığı özellikleri kendilerinde barındırmamaktadır. Bu durum köyden kente olan göçün, yerleşim birimlerinin istihdam yapısını etkilemesine neden olmaktadır. Ayrıcāsöz konusu kitlenin vasıfsız bir eleman olmasına ve kentte iş bulmakta zorlanmasına yahut hiç iş bulamamasına; en nihayetinde de yaşamlarını

devam ettirmek için ailedeki bireylerin ve çocukların çalışma hayatına itilmelerine sebep olmaktadır.

Kentlerin kırsala göre zorlayıcı iktisadi ve toplumsal şartları göç eden aileleri çok yönlü etkilemektedir. Bu etkilerin en önemlisi iktisadi açıdan olmaktadır. Ailenin eğitim düzeylerinin düşüklüğü ve iş tecrübelerinin kentsel iş gücü talebine uymaması geçim sıkıntısını da beraberinde getirir. Bu durum çocuklar dahil tüm aile fertlerinin iş hayatına atılmasını ortaya çıkararak çocukların gelir kaynağı olarak görülmesine neden olmaktadır (Sönmez, 2007: 319).

3. Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Görünümü

1999-2006 yılları arasında Türkiye’ de istihdam edilen çocuk sayısı 2 milyon 270 binden, 890bin seviyesine gerilemiştir.1994-1999 yılları arasında istihdamdan çekilen çocuk işçi sayısı yıllık ortalama 128 bin iken, bu sayı 1999-2006 yılları arasında yıllık ortalama 74 bin düzeyinde gerçekleşmiştir (DİSK, 2015).

2006-2012 yılları ise çocuk işçiliğinde azalma eğiliminin durduğu, tarımdaki artışla birlikte çocuk işçi sayısının yeniden yükselişe geçtiği bir dönem olmuş ve 2012 yılında çocuk işçi sayısı 893 bin rakamına ulaşmıştır.

Türkiye’de TÜİK’in yaptığı çocuk işgücü istatistiklerine en son 2006-2012 yılları arasında ulaşılmaktadır. Buna göre Tablo.1 incelendiğinde, ekonomik işlerde çalışan çocukların %52,6’si ücretli veya yevmiyeli olarak, %46,2’si ücretsiz aile işçisi olarak ve % 1,10’ u ise kendi hesabına çalışmaktadır. Çalışan çocukların işteki durumları 2012 yılı verileri 2006 yılı sonuçları ile karşılaştırıldığında ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan çocukların toplam istihdam edilenler içindeki payı 4,1 puan azalırken, ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların payı 5.5 puan artmıştır.2006 yılı verilerine göre istihdam edilen 6-17 yaş grubundaki 890 bin çocuğun 490 bini erkek 400 bini kız çocuğudur.

Sektörel bazda 2006 yılı için 326 bin ile (%36,60) en fazla tarım sektöründe istihdam söz konusuysen 2012 yılı verilerine göre bu değer 399 bin olmuştur. 2012 yılı için de sektörel bazda çocuk emeğine en fazla %44,70 pay ile tarımda sektöründe rastlanırken bunu %31 oran ile hizmet sektörü takip etmektedir. 2012 yılında ilgili yaş grubunda istihdam edilen 893 bin çocuğun 614 binini erkek (%68,8) 279 binini kız (%31,2) çocukları oluşturmaktadır. 2006 yılı verileri ile 2012 yılı verileri kıyaslandığında çocuk işgücünün cinsiyete göre dağılımı erkek çocuklar %1,30 artışla lehine bir değişim gösterse de ciddi bir değişimin olmadığı gözlenmektedir.

Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Dinamikleri

Tablo 1. Temel Çocuk İşgücü Göstergeleri(6-17 Yaş), 2006-2012

Göstergeler	2006	2012
	Ekim-Kasım Aralık	Ekim-Kasım-Aralık
	Bin kişi/ yüzde%	Bin kişi/ yüzde%
6-17 Yaş Grubu Nüfus	15.025,00 / -	15.247,00/ -
İstihdam (6-17 yaş)	890,00 /100	893,00 /100
Yaş Grubu		
6-14	285,00/32,00	292,00 /32,70
15-17	605,00/68,00	601,00 /67,30
Cinsiyet		
Kadın	400,00 /32,50	279,00 / 31,20
Erkek	490,00 /67,50	614,00 / 68,80
Sektör		
Tarım	326,00 /36,60	399,00 / 44,70
Sanayi	275,00/30,90	217,00/24,30
Hizmet	289,00/32,50	277,00/31,00
İşteki Durumu		
Ücretli veya Yevmiyeli	505,00/56,70	470,00/52,60
Kendi Hesabına	24,00/2,70	10,00/1,10
Ücretsiz aile işçisi	362,00/40,70	413,00/46,20

Kaynak: TÜİK, 2012 (www.tuik.gov.tr)

DİSK-AR'ın ve TÜİK'in verilerinden yararlanarak çocuk işgücüne dair elde ettiği veriler incelendiğinde;

- 1999 ile 2012 yılları aralığında çocuk emeğinin ev işine kayması hızlanmış ve istihdam içinde değerlendirilmeyen ev işlerinde çalışan çocukların sayısı 1999 yılında 4 milyon 447 bin iken, 2006 yılında bu sayı 6 milyon 540 bin, 2012 yılı için ise bu rakam 7 milyon 503 bin olmuştur. Böylelikle 5-17 yaş arası toplam çalışan çocukların (istihdama katılan ve ev içinde çalışan) sayısı 8 milyon 397 bine ulaşmıştır. Toplamda çalışan çocukların tüm çocuklara oranı 1999'dan bu yana % 41'den % 56'ya çıkmıştır (DİSK, 2015).

ILO- TÜİK Çalışan Çocuklar, 2012 sonucuna göre:

- 6-17yaş grubundaki çocukların çalışma nedenlerinde ilk sırayı %41,4 ile hanehalkı gelirine katkıda bulunmak, ikinci sırayı %28,7 ile hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak, üçüncü sırayı ise %15,2 ile iş öğrenmek vemeslek sahibi olmak almaktadır.
- Çalışma nedenleri arasında kentsel yerlerde ilk sırayı %45,5 ile 'hane halkı gelirine katkıda bulunmak' yer alırken kırsal yerlerde %43,4 ile 'hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak' almaktadır.
- Ailenin isteği nedeniyle çalıştığını belirten çocukların oranı %6, kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalışan çocukların oranı ise %6,8'dir.
- 6-14 yaş grubunda ilk sırada 'hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak', 15-17 yaş grubunda ise ilk sırada 'hane halkı gelirine katkıda bulunmak' yer almaktadır.
- 6-17 yaş grubundaki çalışan çocukların çalışma nedenlerine okula devam eden ve etmeyen ayrımına göre bakıldığında, okula devam eden çocuklar için çalışma nedeni olarak ilk sırada %39,3 ile 'hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak', okula devam etmeyen çocuklar için ise %58,7 ile 'hane halkı gelirine katkıda bulunmak' gelmektedir.
- Ev işlerinde faaliyette bulunan toplam 7 milyon 503 bin çocuğun 5 milyon 479 bini kentte, 2 milyon 24 bini ise kırdaki yaşamaktadır. Kentteki 5 milyon 479 bin çocuğun 2 milyon 460 binini erkek 3 milyon 20 binini ise kız çocuğu oluşturmaktadır. Kırdaki 2 milyon 24bin çocuğun 783'ü erkek, 1 milyon 241bini ise kız çocuğudur. Sonuç olarak gerek kentte gerekse kırdaki ev işlerinde kız çocukları erkek çocuklarından daha fazla faaliyette bulunmaktadır.
- Ekonomik işlerde çalışan çocuklar daha çok 15-17 yaş aralığında iken ev işlerinde faaliyette bulunan çocuklar ise ağırlıklı olarak 6-14 yaş grubundadır. Yaş aldıkça çocukların ekonomik işlerde çalışma oranları artmaktadır.

3. 1 Sektörel Bazda Çocuk İşçiliği

Türkiye'deki sektörel bazda çocuk işçiliğine baktığımızda 2006 (Ekim-Kasım-Aralık) Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre;

- 890 bin çalışan çocuğun; 326 bini tarım sektöründe, 275 bini sanayi sektöründe, 289 bini hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.
- 6-14 yaş grubundaki çalışan çocukların % 57,2'si tarım, % 15,7'i sanayi, % 20,4'ü ticaret ve % 6,6'sı hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir. Tarım sektöründe çalışan 6-14 yaş grubundaki çocukların; % 90'ı kırdaki, % 10'u ise kentte çalışmaktadır (Günöz, 2007: 39).

TÜİK'in Çocuk İşgücü Anketi (2012) sonuçlarına göre;

- Toplam 893 bin çocuğun %44,7'si (399 bin kişi) tarım, %24,3'ü (217 bin kişi) sanayi ve %31'i (277 bin kişi) hizmet sektöründe yer almaktadır.
- Yaş gruplarına baktığımızda 15-17 yaş için ağırlık tarım sektöründe iken; 6-14 yaş grubu için hizmet sektöründedir.15-17 yaş grubunda erkek çocukları

Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Dinamikleri

hizmet sektöründe daha çok çalışırken kız çocuklarında bu sektör tarım olmaktadır.

- Kentte yaşayan çocuk işçiler %52’lik (208 bin) oran ile hizmet sektöründe yer alırken kırdaki bu sektör %74,6 (368 bin) ile tarım olmaktadır.
- Sektör bazındaki sonuçlar, 2006 yılı sonuçları ile karşılaştırıldığında tarım sektörünün istihdam edilenler içindeki payı 8,1 puan artmış, sanayi sektörünün payı 6,6 puan ve hizmet sektörünün payı ise 1,5 puan azalmıştır. İşteki duruma göre; çalışan çocukların %52,6’sı (470 bin kişi) ücretli veya yevmiyeli, %46,2’si (413 bin kişi) ise ücretsiz aile işçisidir.

DİSK, (2015)’ in araştırmasına göre, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerine en çok ücretsiz aile işçisi olan çocuklarda rastlanmaktadır. Türkiye’ de 2006’ dan bu yana ücretsiz aile işçisi olan çocuk işçilerin, toplam çocuk işçiler içindeki payı % 41’den % 46’ya, sayısı ise 362 binden 413 bine yükselmiştir. Yine, tarım sektöründe çalışan çocukların sayısı da 73 bin kişi artış göstererek 326 binden 399 bine, toplam çocuk işçilere oranı ise % 37’den % 45’e yükselmiştir.

3.2)Çocuk İşçilerin Okul Durumları

Çocuk işçiliğiyle mücadele açısından çocukların okula devam durumu önem arz etmektedir. Okul, çocukları çalışma hayatından uzaklaştıran unsurların önde gelenlerindedir.

Tablo 2. Çocukların Okula Devam ve Çalışma Durumuna Göre Dağılımı(6-17 Yaş),2012

6-17 Yaş Grubu Çocuk Sayısı (15.247) %100					
Okula Devam Eden (13.950) %91,5			Okula Devam Etmeyen(1.297) %8,5		
Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan (445) %2,9	Ev İşlerinde Çalışan (7000) %45,9	Çalışmayan (6504)%42,7	Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan (448) %2,9	Ev İşlerinde Çalışan (503) %3,3	Çalışmayan (346) %2,3

Kaynak:TÜİK,2012

ILO-TÜİK’in 2012 yılında yaptığı ‘Çalışan Çocuklar’ adlı çalışmanın sonuçlarına dayanarak oluşturulan tablo.2’ ye göre okula devam eden 6-17 yaş aralığında hem çalışıp hem okula devam eden 13 milyon 950 bin çocuğun; %2,9’ u ekonomik işlerde, %45,9’ u ev işlerinde faaliyet gösterirken, %42,7’si çalışmamaktadır. Okula devam etmeyen 1 milyon 297 bin çocuğun; %2,9’u ekonomik işlerde, %3,3’ü ev işlerinde faaliyet gösterirken, %2,3’ü çalışmamaktadır.

ILO-TÜİK Çalışan Çocuklar, 2012’ ye göre çalışan çocuklar anketinin uygulandığı dönemler itibariyle bakıldığında, 6-17 yaş grubunun eğitime devam etme oranları 2006 için %84,6 iken 2012 için bu oran %91,5’ e yükselmiştir. 6-14 yaş grubunda eğitime devam etme oranı ise 2006 yılı için %92,5 iken 2012 yılı için bu oran

%97,2'ye yükselmiştir. 15-17 yaş grubunda eğitime devam etme oranına bakacak olursak 2006'da %60,1'den 2012 yılında %74,7'ye yükselmiştir. Eğitime devam etme oranları hem kentsel, hem kırsal yerlerde artmış olmakla birlikte kırsalda bu artış daha fazladır.

Tablo3. Cinsiyet, Yerleşim Yeri ve Yaş Grubuna Göre Okula Devam Etme Oranları, 2006-2012

Yaş Grubu ve Cinsiyet	Türkiye		Kent		Kır	
	2006 (Ekim- Kasım- Aralık)	2012 (Ekim - Kasım- Aralık)	2006 (Ekim- Kasım- Aralık)	2012 (Ekim - Kasım- Aralık)	2006 (Ekim - Kasım- Aralık)	2012 (Ekim - Kasım- Aralık)
Toplam	84,60	91,50	87,10	93,70	79,40	87,10
6-14	92,50	97,20	94,00	98,00	89,40	95,70
15-17	60,10	74,70	66,60	81,10	44,80	61,90
Erkek	87,20	91,90	88,10	93,40	85,20	89,00
6-14	94,10	97,70	94,60	98,00	92,90	97,10
15-17	65,80	75,00	69,40	79,90	56,20	65,50
Kadın	81,90	91,10	86,00	94,00	73,80	85,20
6-14	90,80	96,70	93,30	97,90	85,80	94,20
15-17	54,10	74,30	63,50	82,40	35,10	58,10

Kaynak: TÜİK, 2012

Tablo3.'e göre, okula devam eden çocukların oranını yaş gruplarını esas alarak incelediğimizde; 2012 yılında 6-14 yaş grubu için %97,2 olan bu oranın, 15-17 yaş grubunda %74,7'ye düştüğünü görmekteyiz. Kentsel yerlerde 6-14 yaş grubu için okula devam eden çocukların oranı %98, kırsal yerlerde %95,7'dir. 6-14 yaş grubunda erkek çocuklar açısından okula devam etme oranlarında kent ve kır arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Buna karşın, kentsel yerlerde 6-14 yaş grubundaki kız çocukların %97,9'u eğitime devam ederken, kırsal yerlerde kız çocuklar için bu oran %94,2'ye düşmektedir.

2006 yılından 2012 yılına kadar geçen süreçte; 6-17 yaş grubu için okula devam oranı kentsel yerlerde erkek çocuklarda 5.3 puan, kız çocuklarda 8 puan artarken, kırsal yerlerde erkek çocukların okula devam oranı 3.8, kız çocukların okula devam etme oranı ise 11.4 puan artmıştır. 6-14 yaş grubundaki çocukların okula devam oranları tüm uygulama dönemleri itibariyle, gerek kız gerekse erkek çocuklar için artış göstermektedir.

Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Dinamikleri

3.3)Çocuk İşçilerin Çalışma Saatleri

Oldukça önemli bir sorun olan çocuk işçiliği, uzun çalışma süreleriyle içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Uzun süreli çalışmalar, fiziksel ve zihinsel yorgunluğa ve akabinde dikkatsizliğe sebep olmakta ve bu da meslek hastalıklarına yakalanma riskini ve iş kazalarının gerçekleşme ihtimalini artırmaktadır.

Dünya genelinde 5-14 yaş aralığındaki yaklaşık 33 milyon kız çocuğunun 4 milyonu haftada 43 saatten fazla 29 milyonu ise en az 21 saat ev işlerinde çalışmaktadır. Erkek çocuklarında bu sayı haftada 43 saat ve üzeri için 2.4 milyon iken 21-42 saat için 17.3 milyondur. Hem çalışıp hem hane halkının ev işlerinde görev alan çocuk sayısı ise kız çocuklarında 7.4 milyon iken erkek çocuklarında bu sayı 5.7 milyon’dur. Kız çocuklarının sayısının her iki sınıflandırma için de erkek çocuklarından daha fazla olduğu görülmektedir(ILO, 2018: 22)

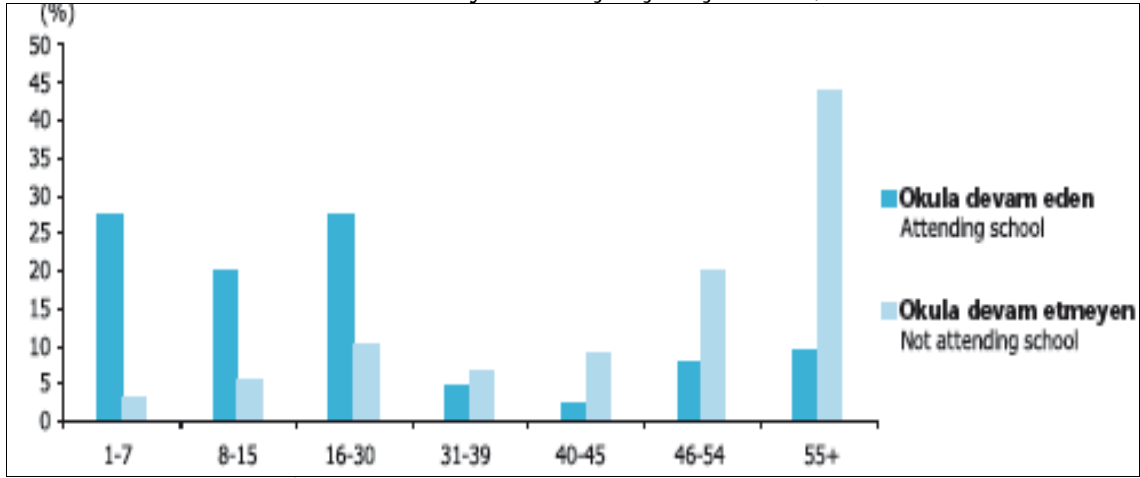
Tablo 4. Haftalık Fiili Çalışma Süresi, Cinsiyet ve Yerleşim Yerine Göre Çocuklar,2012

Haftalık Fiili Çalışma Süresi (saat)	Türkiye			Kent			Kır		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
1-7	15,50	12,70	21,50	6,00	5,00	8,20	23,10	20,20	28,20
8-15	12,80	12,40	13,60	7,50	7,30	8,20	17,00	17,30	16,60
16-30	18,90	17,60	21,50	20,00	17,50	27,60	18,10	17,90	18,20
31-39	5,70	4,70	7,90	3,50	3,30	4,10	7,50	6,40	9,90
40-45	5,90	5,20	7,50	7,00	7,30	7,10	5,10	3,50	7,70
46-54	14,00	16,30	9,00	22,30	23,80	16,30	7,30	8,70	5,00
55+	26,80	30,50	18,60	33,30	35,10	27,60	21,50	26,30	13,30
İşbaşında olmayanlar	0,40	0,50	0,40	0,80	1,00	0,00	0,40	0,30	0,60
40+	46,70	52,00	35,10	62,50	66,20	51,00	33,90	38,50	26,00

Kaynak:TÜİK, 2012

Tablo 4' e göre, (2012 yılı Ekim, Kasım ve Aralık dönemi için), 6-17 yaş grubunda ekonomik işlerde çalışan çocukların haftalık fiili çalışma süresi yedi saat ve daha az olanların oranı %15,5' tir. Bununla birlikte çalışan çocukların %46,7'sinin anketin referans haftasında 40 saat ve daha fazla süreyle çalışmaktadır. Öte yandan ekonomik işlerde çalışan 6-17 yaş grubu erkek çocukların %52'si, kız çocuklarının ise %35,1'i haftada ortalama 40 saat ve daha fazla süreli çalıştığı görülmektedir. Kentsel yerlerde çalışan çocukların %62,5'i, kırsal yerlerde ise %33,9'u 40 saat ve daha fazla süreli çalışmaktadır. Ayrıca kentsel yerlerde 40 saat ve daha fazla süreli çalışan erkek çocukların oranı %66,2 iken, kız çocukların oranı ise %51' dir.

Şekil 1. Haftalık Fiili Çalışma Süresi ve Okula Devam Etme Durumuna Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar, 2012

Kaynak: TÜİK, 2012

Ekonomik işlerde çalışan çocukların haftalık çalışma süresine göre dağılımı okula devam eden ve etmeyen çocuklar ayrımında incelediğimizde; anketin yapıldığı dönem için, okula devam eden çocukların %27,6'sı, okula devam etmeyen çocukların ise %3,3'ü haftada 7 saat ve daha az çalışmaktadırlar. Okula devam eden çocukların %75,1'i haftada 30 saatten daha az süreli çalışmaktadır. Haftada 55 saat ve daha fazla süre çalışan çocukların oranı okula devam eden çocuklar için %9,4 iken, okula devam etmeyen çocuklar için bu oran %44'tür. 40 saat eşiği dikkate alınarak bakıldığında; okula devam eden çocukların %20'sinin, okula devam etmeyen çocukların ise %73,2'sinin haftada 40 saat ve daha fazla süreli çalışmış olduğu görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk kavramı, insanlığın geçirdiği değişime bağlı olarak hemen her toplumda farklı algılanmıştır. Öyle ki yerleşim yerlerinde hâkim olan toplumsal anlayışa ve hane halklarının beşeri ve ekonomik yapısına göre çocuğun ailedeki ve toplumdaki yeri değişiklik göstermiştir.

Çocuk kavramını tanımlamak için kullanılan parametrelerin ülkeden ülkeye değişiklik göstermesi genel geçer bir çocuk kavramının oluşmasını engellemiştir. Yaş

Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Dinamikleri

sınırı kabaca 11-15 yaş olarak belirlenmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 20 Kasım 1989 yılında yürürlüğe giren Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ ye göre -istisnalar hariç-18 yaşına kadar her birey çocuk kabul edilmiştir. Yine Türkiye Cumhuriyeti Medeni Kanunu’na göre bir kişinin ergin sayılabilmesi için -istisnalar olsa da- 18 yaşını tamamlamış olması gerekmektedir. İş hayatını düzenleyen 4857 Sayılı İş Kanunu da 18 yaşı sınır olarak kabul etmiştir.

Erginliğe henüz erişmemiş, fiziksel ve ruhsal gelişimi tamamlanmamış, içinde buldukları dönemin özelliklerinden ötürü duygusal ve fiziksel sömürüye oldukça açık durumda olan çocuklar, ailelerin beşeri ve iktisadi özelliklerinin yanı sıra işverenlerin kar güdülerinin hedefi olmaktan kaçamamış ve tüm dünyada var olan çocuk işgücü sorunu doğmuştur. Çocukları çalışma hayatına sürükleyen nedenlerin başında yoksulluk gelse de, nüfus artışı, ailelerin geçim masraflarını tek başlarına karşılayamamaları, ucuz işgücü talepleri ve yasal boşluklar çocuk işçiliğinin doğmasında rol oynayan diğer etmenlerdir.

Çalışan çocuk sayısını azaltabilmek ve son tahlilde ortadan kaldırabilmek için öncelikle çocuk işçiliğini doğuran nedenlerin çözümüne yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Çünkü hiçbir sonuç tek bir nedene bağlı değildir. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin yarattığı yoksulluk, kişileri niteliğine bakmaksızın ek gelir getirecek; çoğunlukla da vasıf gerektirmeyen kayıt dışı nitelikte iş arayışına sürüklemektedir. Bu durum başta çocuklar olmak üzere aile bireylerinin geneli etkileyerek onları iş hayatına itmektedir. Tüm bu etmenler bizi, yoksulluktan kayıt dışılığa, kayıt dışılıktan da çocuk işçiliğine doğru bir sarmalın varlığıyla yüzleştirmektedir. Bu sarmal, bu üç olgunun birbirinin hem nedeni hem de sonucu olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda cevap bekleyen soru şudur:

Bu sarmalı kırabilmek adına neler yapılabilir?

- Devletin yoksul ailelere ve çocuklarına yönelik ekonomik ve sosyal politikalar geliştirip uygulaması,
- Yoksul aile yetişkinlerine yönelik meslek edindirme kursları ve kadın istihdamının teşvikine yönelik tedbirlerin alınması ve çalışmaların yapılması. Zira kadın istihdamının artması çocuğun emeğinden sağlanan gelire ihtiyacı azaltacaktır.
- Kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu sektörlere yönelik denetimlerin artırılması, çocuk emeğini kullanmaktan kaçınan işverenlere teşviklerin uygulanması ve çocukların korunmasına yönelik yasal düzenlemelerin yapılması,
- Yoksul çocuklara yönelik burs gibi eğitim desteklerinin verilmesi,
- Çocuk işçiliği konusunda toplumsal farkındalık yaratılıp, önlenmesine ve zararlarına yönelik çalışmaların yapılması.

Görüldüğü üzere yoksulluktan kayıt dışılığa, kayıt dışılıktan çocuk işçiliğine yönelen bu süreci kırabilmek için genel geçici politikalar yerine; zamana yayılan, sabır gerektiren, uzun vadeli ve işler nitelikteki politikalara ihtiyaç vardır. IPEC(Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı) çerçevesinde oluşturulan çocuk işçiliği ile etkili bir mücadele için ulusal düzeyde nihai amaçlı bir eylem planı yaparak, bu planda Hükümet, işçi ve işveren kuruluşlarına düşen görevleri yalın ve anlaşılabilir

düzeyde belirleyerek etkin bir iş bölümü tasnifi oldukça önemlidir. Öte yandan bu plan çerçevesinde sivil toplum kuruluşlarının ve diğerlerinin rollerinin belirlenmesi, zaman planlaması yapılmış projelerin geliştirilmesi, planın uygulama süresince izleme, değerlendirme ve denetleme işlevlerinin hassasiyetle yapılması çocuk işçiliği ile mücadelede etkinliği artıracaktır. Bu bağlamda, Türkiye özelinde yapılan projelerde zorunlu eğitim süresinin uzatılması, sokakta yaşamak zorunda kalan çocuklar için bakım merkezlerinin ve meslek edindirme kurslarının açılması ve özellikle küçük iş yerlerini mercek altına almak üzere iş yeri danışma ve denetleme birimlerinin hayata geçirilmesi gibi hususlara politika yapımcılarının dikkate alması gereken önemli unsurlardır.

KAYNAKÇA

- Çöpoğlu, M. (2018), "Türkiye'de Çocuk İşçiliği", Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı: 14, s.357-398.
- DİSK, (2015). "Türkiye'de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu", <http://disk.org.tr/2015/04/disk-ar-turkiyede-cocuk-isciligi-gercegi-raporu-2015/> Erişim: 24.06.2015
- DİSK/GENEL-İŞ SENDİKASI, (2017) "Türkiye'de Çocuk İşçi Olmak", <http://cloudsdomain.com/uploads/dosya/14918.pdf> (Erişim Tarihi: 06.07.2017)
- Fidan, F. (2004). "Çalışan Çocuk Olgusuna Sosyo- Psikolojik Bakış" . Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 4 (1), ss. 30-49.
- Filiz, N. (1999). "Türkiye'de Kayıt Dışı Çocuk İstihdamı" Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstrisi İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Gün, S. (2010). "Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstrisi İlişkileri Anabilim Dalı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Günöz M. (2007). "Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri" Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- ILO-ÇSGB, (1995). "Uluslararası Çalışma Örgütü; Daha Alınacak Çok Yol Var: Günümüz Dünyasında Çocuk İşgücü", ILO-ÇSGB Yayını Ankara.
- ILO - TÜİK, (2013). "Çalışan Çocuklar - 2012", ILO - TÜİK yayını Ankara.
- ILO, (2013). "Marking Progress Against Child Labor, Global Estimates and Trends 2000-2012", International Labour Office, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC) - ILO: Geneva.
- ILO (2018) "Ending Child Labour By 2025: A Review Of Policies And Programmes", Second Edition, ILO: Geneva
- Kağıtçıbaşı, Ç. Ve Ataca, B.(2017). "Çocuğun Değeri Ve Aile Değişimi: Türkiye'den Otuz Yıllık Bir Portre", Sosyoloji Dergisi, Sayı 35: 77- 101.

Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Dinamikleri

- Karaman, B. ve Özçalık, M. (2007). “ Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü” Yönetim ve Ekonomi Dergisi Cilt:14 Sayı:1. S.25-41.
- Kurnaz, Avşar Ş. (2009). “Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu” T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Sarı, C. (2006). Formel ve Enformel Arasında: Ankara’da Atık Kâğıt Toplayıcılarının Deneyimine Eleştirel Bir Bakış, Türkiye’yi Sınıf Gerçeğiyle Anlamak. Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Serter, N.(1994). Türkiye'nin Sosyal Yapısı. Filiz Kitapevi.İstanbul.
- Sönmez, İ. (2007). “Concentrated Urban Poverty: The Case of Izmir Inner Area”, European Planning Studies, Volume: 15, S. 319 - 338.
- Sunal, O. (2011). “Gelir Düzeyi ve Çocuk Emeği Arasındaki İlişki: Ülkelerarası Bir Karşılaştırma”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 66, Sayı: 1, S. 117 - 128.
- Şahin, B. (2009). “Çocuk İşçilerin Korunması”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Tor, H. (2010). “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları” Zeitschrift Für DieWelt Der Türken, Vol.2 No.2. S. 25-42
- Tunçcan N. (1999).“Küreselleşen Dünyada Çocuk İstihdamı” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tunçcan, N. (2000). “Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, S. 43-44.
- TÜİK, (2006). Çalışan Çocuklar - 2006. TÜİK Yayınları, Ankara
- TÜİK, (2007). “Çocuk İşgücü Araştırması - 2006”, TÜİK Haber Bülteni, Nisan Dönemi, Ankara.
- TÜİK, (2012). İstatistiklerle Çocuk - 2012. TÜİK Yayınları, Ankara
- TÜİK, (2013).Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları - 2012. TÜİK Haber Bülteni, Nisan Dönemi, Ankara.
- TÜSIAD, (2002). “Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik”. TÜSIAD Yayınları, İstanbul.
- Yereli, A.B. ve Karadeniz, O. (2004). “Kayıt Dışı İstihdam.” Odak Yayınevi,1.Baskı, Ankara.
- Yayla, Y., (2017). “Küresel Dünya’da ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği: Uluslararası Ve Ulusal Yasal Düzenlemeler ve Ampirik Göstergeler”, TBB Dergisi, Cilt: 29, Sayı:128, Ocak 2017 S. 413-436.

YARARLANILAN KANUNLAR

- 06.05.1930 tarihli ve 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu
10.06.2003 Tarihli ve 4857 Sayılı İş Kanunu

SİGORTA SEKTÖRÜNDE İŞ ETİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Necla TUNAY*-Aylin MERCAN**

Öz

Karşılıklı güven ilişkisine bağlı olan ve iyi niyet prensibiyle hareket eden sigorta endüstrisi için işletmelerin etik uygulamalarını oluşturup geliştirmeleri kaçınılmaz bir ihtiyaç haline gelmiştir. Araştırmada sigorta sektöründe etik algının incelenmesi ve sigorta sektörü çalışanlarının kendi şirketlerinin etik uygulamaları konusundaki görüşlerinden yola çıkarak, Türkiye’de sigorta sektörünün etik açıdan durumunu ortaya koyabilmek amaçlanmıştır. Çalışmada sigorta şirketi çalışanlarının etik algılarını ölçmek için “İş etiğine yönelik tutum ve davranışlar” ölçeği (Attitude Towards Business Ethics Questionnaire) (ATBEQ) anket formu kullanılmıştır. Çalışanların demografik verileri ile etik algıları arasındaki ilişkiyi ölçen karşılaştırılmalı analizler sonucunda yaş, eğitim seviyesi, çalışılan sektör, çalışma süresi ve şirket büyüklüğü ile çalışanların iş algıları arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sigorta; Etik; İş Etiği; ATBEQ.

RESEARCH on BUSINESS ETHICS in INSURANCE SECTOR

Abstract

For the insurance industry, which is dependent on mutual trust, it has become an inevitable need for businesses to create and develop their ethical practices. the aim of the study is to examine ethical perception in the insurance sector and based on the opinion on the ethical implications of their company's employees in the insurance sector, reveal the status of the insurance ethics in Turkey. In study, the question scale used in the survey is “Attitude Towards Business Ethics Questionnaire” (ATBEQ) to analyze the ethical perceptions of insurance company employees. . As a result of the comparative analyzes that measure the relationship between the employees' demographic data and their perceptions of ethics, it was concluded that there is a significant relationship between age, education level, sector of work, working time and company size and the perceptions of the employees

Key Words: Insurance, Ethics, Business Ethics, ATBEQ.

GİRİŞ

Sigortacılık gelişmiş piyasalarda ülke ekonomisine yön veren öncelikli sektörler arasında gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise en canlı ve etkin sektörlerden biridir. Bu dinamik yapı yatırımcıları çektiğinden sektörde rekabet ve müşteri beklentileri sürekli artış gösterebilmektedir. Tüketiciler sigorta yaptırırken karşı

* Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, necla.tunay@marmara.edu.tr

** Arş. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Anabilim Dalı, aylin.mercan@gop.edu.tr

karşıya kalabilecekleri riskleri en aza indirmeyi hedeflerler. Konut, araba, eşya gibi mal varlıklarının yanında kendileri için en değerli olan sağlıklarını ve hayatlarını sigorta şirketlerine emanet ederler. Hasar zamanında ise oldukça hassas dönemlerinde olduklarından herhangi bir olumsuzlukta şirketlere ve sigorta olgusuna olan güven ve inançlarını kaybedebilirler. Aynı durum yalnızca bireysel riskler için değil kurumsal riskler için de geçerli olabilmektedir. Bu nedenle müşteri ile sigortacı arasındaki güven ilişkisi sigortacılıkta büyük önem taşımaktadır. Etik kaygıların olduğu bir sigorta sektörü ise elbette potansiyel müşteriler için bir endişe kaynağı olabilecek, sektöre olan güven azalabilecek sonucunda ise sektörün karlılığı olumsuz etkilenebilecektir.

Sigorta sektörü ürünleri konut, inşaat, nakliyat, mühendislik, trafik, sorumluluk, tarım, sağlık, hayat gibi çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Tüm bu ürünlerin fiyatlandırması ve teminatların belirlenmesi, sonrasında hasar sürecinin yönetilmesi ve teminatların ödenmesi aşamaları arkasında karmaşık bir teknik yapı bulundurmaktadır. Sigortacılıkta etik kavramı ise satış, dağıtım kanalları ve ürün kalitesi konularında öne çıkabilmektedir. Müşteriyle en çok temas kurulan bu alanlar ayrıca önem taşıyabilmekteyken aslında sigortacılık, etik farkındalığın her departmanda gelişmiş olması gereken bir sektördür. Etik kavramının somutlaştırılması için 62 aktif üye sigorta şirketi bulunan Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği (TSB) sigortacılık konusunda genel etik kuralların belirlenmesi üzerine çalışmalar yapmaktadır. Buna göre üye şirketlerin de uymakla yükümlü oldukları sigortacılık etik ilkelerini yayınlamışlardır. Bu ilkelerle amaçlanan sektörün kamuoyu güvenini artırmak ve şirketlerin tüm birimler ile ilişkilerinde etik ilkeleri gözetmelerini sağlamaktır.

1.Literatür

Literatürde etiği konu edinen birçok çalışma bulunsa da sigortacılıkta etik kavramının incelendiği çalışmalar kısıtlı sayıdadır. Sigortacılıkta Etik konusu Türkiye’de birkaç çalışma ile sınırlıyken yurt dışında daha geniş çalışmalar yapıldığı gözlemlenmiştir.

Podoabă ve Oprean(2014), çalışmalarında uluslararası bir kurum tarafından 2007 ve 2014 yılları arasında belirlenen en etik sigorta ve emeklilik şirketlerinin incelenen alanlardaki gelişimi ve değişimini incelemişlerdir. Ayrıca Romanya’da faaliyette bulunan sigorta şirketlerinin etik yapıyı kurumsallaştırmak üzerine herhangi bir politikası var mı? Sigorta ve Emeklilik alanında çalışan şirketlerin etik kodları arasındaki farklılık ve benzerlikler nelerdir gibi sorulara cevap aranmıştır. Çalışmada Romanya’da sigorta etiği konusunda çalışma eksikliği olduğu, şirketlerin etik alanında eğitim programlarının eksik olduğu, etiğin sigorta ve emeklilik şirketleri üzerindeki finansal ve ekonomik yansımalarının incelenmediği sonuçlarına varılmıştır.

Eastman vd. (1996), çalışmalarında sigortacıların mesleki etik ve kişisel etik düzeylerini karşılaştırmışlardır. Çalışmada yöntem olarak Muncy ve Vitell’in 1992 Tüketici Etiği ölçeği kullanılarak 123 sigorta acentesine sorular yöneltilmiştir. Çalışmada sigorta meslek mensuplarının mesleki ve kişisel durumlarda etik

Sigorta Sektöründe İş Etiği Üzerine Bir Araştırma

davranışlarında önemli farklılıklar olduğu saptanmıştır. Sigortacıların kişisel bir ortamdan profesyonel olarak faydalanmak için etik olmayan davranışlarda bulunabilme ihtimali daha yüksek çıkmıştır. Bununla birlikte katılımcıların ortalama cevaplarına bakıldığında etik olmayan davranışta bulunma eğilimleri “son derece düşük” çıkmıştır.

Obalola (2008), Nijerya sigorta sektöründe iş etiği ve sosyal sorumluluk hakkında yaptığı çalışmada etik ve sosyal sorumluluğun sektördeki öneminin yüksek olduğu ve örgütsel bağlılığın etik değerleri etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Yine OBALOLA(2010), diğer bir çalışmada Nijerya sigorta sektörü yöneticilerinin etik algılarını araştırmıştır. Çalışma bulgularına göre işletmenin başarısı ile etik ve sosyal sorumluluk rolleri arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır.

Cooper ve Frank(2012), çalışmalarında sigorta endüstrisindeki etik zorlukları ele almışlardır. Sigorta endüstrisinin iki önemli branşı olan hayat sigortaları ve mal-sorumluluk sigortalarında yaşanan etik zorlukları ayrı ayrı incelenmiştir. Çalışma sonucunda geçmiş 10 yıl boyunca can ve mal sigortalarında karşılaşılan etik zorluklar incelenmiş ancak farklı teknik altyapıya rağmen yaşanan etik problemler arasında büyük bir fark tespit edilememiştir. Önceden hayat sigortalarında daha fazla etik problem yaşanırken zamanla aradaki farkın kaybolduğu ve mal sigortalarında da etik sorunların benzerlik gösterdiği ortaya çıkmıştır. Yine Cooper ve Frank 2011’deki çalışmalarında ekonomideki durgunluk ve yavaş gelişme dönemlerinde etik davranışlardaki farklılıkları incelemişlerdir. 32 temel etik sorun üzerinden 3500 sektör çalışanına uygulanan anket sonucunda durgunluk dönemlerinde etik iklimin nasıl etkilendiği 2001 ve 2003 yıllarında yapılan anketlerle karşılaştırılarak incelenmiştir. Çalışma sonucunda ise 2011 yılındaki sigorta sektörü etik ortamının son resesyon döneminden sonra daha kötüleştiği ve resesyon sürecinin etik ortam üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Radermacher ve Brinkmann (2011), genellikle gelişmekte olan ülkelerde maddi durumu yetersiz veya kötü olanlar için yapılan mikro sigortayı üç aşamalı bir eylem çalışması olarak incelemişleridir. Gelişmekte olan ülkelerde yoksul bireyler ekonomik, siyasi ve toplumsal birçok riske maruz kalabilecekken bu risklerle başa çıkabilecek kapasiteleri de çoğunlukla yetersiz olabilmektedir. Çalışmada yoksulların karşılaştığı bu risk yükünü azaltmak için sigortanın nasıl kullanılması gerektiği konusunda açıklamalar sunmaktadır. Ayrıca kar amacı gütmeyen mikro sigortacılığın etik olup olmadığı veya makul bir kar sağlanmak isteniyorsa da üst sınır belirlenip belirlenmeyeceği konusunu tartışılmak üzere akademiye sunmuştur.

3. Araştırmanın Amaç ve Önemi

Araştırmanın amacı sigorta sektöründe etik algının incelenmesi ve sigorta sektörü çalışanlarının kendi şirketlerinin etik uygulamaları konusundaki görüşlerinden yola çıkarak Türkiye’de sigorta sektörünün etik açıdan durumunu ortaya koyabilmektir. Araştırmanın diğer bir amacı ise katılımcıların yaş, cinsiyet, gelir gibi kişisel bilgileri ile etik tutumları arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Literatür taramasında Türkiye’de sigorta sektöründe etiğin ele alındığı çalışmaların oldukça sınırlı olması ve bu konuda daha önce yapılmış bir tez çalışmasının bulunmaması sebebiyle çalışma sigorta sektörü çalışanlarının etik tutumunu ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Sigortacılık gibi somut bir ürünün satılmadığı ve ödenen bedelin karşılığının gelecekte alındığı bir sistemde akademik çalışmalar ile etik bilincin artırılmasının desteklenebileceği düşünülmektedir.

4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında İstanbul ilinde faaliyette bulunan sigorta şirketi çalışanlarına anket yöntemi uygulanmıştır. Araştırma evreni İstanbul ili sigorta şirketi çalışanlarından oluşmaktadır. Sigorta şirketlerinin genel müdürlüklerinin neredeyse tamamının İstanbul’da olması nedeniyle çalışma İstanbul ilinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma örneklemini 200 sigorta şirketi çalışanından oluşmaktadır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak iki bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. Anket formunun ilk bölümünde katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim düzeyi, gelir düzeyi, faaliyet gösterdiği sektör, işletmesinde çalışan sayısı, işletmedeki çalışma süresi, işletmedeki idari pozisyon bilgilerinden oluşan kişisel bilgi formu yer almaktadır.

Anket formunun ikinci bölümünde Neumann ve Reichel (1987) tarafından geliştirilen ve Gözüm (2016) tarafından Türkçe’ye uyarlanarak güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılan “İş Etiğine Yönelik Tutumlar Ölçeği” yer almaktadır. Ölçekte beşli likert tipinde (1: kesinlikle katılmıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum) 30 madde yer almaktadır. Yüksek puan etik algısının olumsuzluğunu ifade etmektedir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,70 olarak tespit edilmiştir.

Anket formunun üçüncü bölümünde “Sigortacılık Sektöründe İş Etiği” formu yer almaktadır. Formda beşli likert tipinde (1: kesinlikle katılmıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum) 10 madde yer almaktadır. Yüksek puan sigortacılık sektöründe iş etiğinin yüksek düzeyde olumlu olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,86 olarak tespit edilmiştir.

4.1. Veri Analizi

Veriler, SPSS (Statistical Package Program for Social Science) 16.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışanların demografik bilgileri frekans ve yüzde tablosu olarak gösterilmiştir. Ölçek puanlarının normallik sınamasında Çarpıklık (Skewness) katsayısı kullanılmıştır. Sürekli bir değişkenden elde edilen puanların normal dağılım özelliğinde kullanılan çarpıklık katsayısının (Skewness) ± 1 sınırları içinde kalması puanların normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği şeklinde yorumlanabilir. (Büyüköztürk, 2012).Yapılan normallik sınamasında ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiği tespit edildiğinden puanların cinsiyet, medeni durum, çalıştığı sektör değişkenlerine göre karşılaştırılmasında bağımsız iki örneklem t testinden; yaş, öğrenim düzeyi, aylık gelir, işletmedeki çalışan sayısı, işletmede çalışma süresi, işletmedeki idari pozisyonu değişkenlerine göre karşılaştırılmasında ANOVA testinden yararlanılmıştır. ANOVA testinde anlamlı farklılık görüldüğünde farkın

Sigorta Sektöründe İş Etiği Üzerine Bir Araştırma

hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla LSD post hoc testi kullanılmıştır. Analizlerde güven aralığı %95 (anlamlılık düzeyi 0,05 $p < 0,05$) olarak belirlenmiştir.

4.2. Araştırmanın Hipotezleri

Sigorta sektörü çalışanlarının iş etiği algılarının demografik veriler üzerinden değerlendirilmeyi amaçlayan bu çalışmada hipotezler aşağıdaki gibi belirlenmiştir;

H1₀: Sigortacıların iş etiği algısında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık yoktur.

H2₀: Sigortacıların iş etiği algısında yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H3₀: Sigortacıların iş etiği algısında gelir seviyesine göre anlamlı bir farklılık yoktur.

H4₀: Sigortacıların iş etiği algısında çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık yoktur.

H5₀: Sigortacıların iş etiği algısında eğitim seviyelerine göre anlamlı bir farklılık yoktur.

H6₀: Sigortacıların iş etiği algısında medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.

H7₀: Sigortacıların iş etiği algısında şirketlerin çalışan sayılarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.

H8₀: Sigortacıların iş etiği algısında şirket çalışanlarının idari pozisyonlarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.

H9₀: Sigortacıların iş etiği algısında şirket çalışanlarının çalıştıkları sektöre göre anlamlı bir farklılık yoktur.

4.3. Araştırmanın Bulguları

Çalışmanın bulgularında SPSS programı kullanılmış olup frekans analizi, t testi ve ANOVA testinden yararlanılmıştır.

Aşağıda Tablo 1'de katılımcıların demografik bilgilerine göre frekans ve yüzde dağılımı verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Demografik Değişken	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Kadın	115	57,5
	Erkek	85	42,5
Yaş	20-29 yaş	85	42,5
	30-39 yaş	64	32,0
	40-49 yaş	51	25,0
Medeni durum	Evli	106	53,0
	Bekâr	94	47,0
Öğrenim düzeyi	Ön lisans	20	10,0
	Lisans	138	69,0
	Lisansüstü	42	21,0

Aylık gelir	1500-2000TL	20	10,0
	2001-3000TL	58	29,0
	3001-4000TL	69	34,5
	4001TL ve üstü	53	26,5
Çalıştığı sektör	Özel	174	87,0
	Kamu	26	13,0
İşletmedeki çalışan sayısı	1-50 kişi	29	14,5
	51-100 kişi	23	11,5
	101-150 kişi	17	8,5
	151-200 kişi	43	21,5
	201 kişi ve üstü	88	44,0
İşletmedeki çalışma süresi	1 yıldan az	46	23,0
	1-5 yıl	67	33,5
	6-10 yıl	37	18,5
	10 yıldan fazla	50	25,0
İşletmedeki idari pozisyonu	Yok	70	35,0
	İlk düzey	60	30,0
	Orta düzey	70	35,0

Araştırmaya katılan 200 çalışanın %57,5'i kadın, %42,5'i erkektir. Katılımcıların %42,5'i 20-29 yaş, %32'si 30-39 yaş, %25'i 40-49 yaş grubundadır. Katılımcıların %53'ü evli, %47'si bekârdır. Katılımcıların %10'u ön lisans, %69'u lisans, %21'i lisansüstü düzeyde öğrenim görmüştür. Katılımcıların %10'unun aylık geliri 1500-2000TL, %29'unun 2001-3000TL, %34,5'inin 3001-4000TL, %26,5'inin 4001TL ve üstüdür. Katılımcıların %87'si özel sektörde, %13'ü kamuda çalışmaktadır. Katılımcıların %14,5'inin çalıştığı işletmedeki çalışan sayısı 1-50 kişi, %11,5'inin 51-100 kişi, %8,5'inin 101-150 kişi, %21,5'inin 151-200 kişi, %44'ünün 201 kişi ve üstüdür. Katılımcıların %23'ünün işletmedeki çalışma süresi 1 yıldan az, %33,5'inin 1-5 yıl, %18,5'inin 6-10 yıl, %25'inin 10 yıldan fazladır. Katılımcıların %35'inin işletmede idari pozisyonu yok, %30'u ilk düzey, %35'i orta düzey idari pozisyonundadır (Tablo 1).

Tablo 2'de ölçek puanlarının ortalama, standart sapma ve çarpıklık (Skewness) bilgilerinden oluşan betimsel istatistiklerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Ölçek Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler

Ölçek	n	Min.	Maks.	\bar{X}	SS	Skewness	r
İş Etiğine Yönelik Tutumlar	200	1,33	3,93	2,64	0,44	0,01	
Sigortacılık Sektöründe İş Etiği Tutumları	200	1,00	5,00	4,07	0,67	-0,94	-0,24**

**p<0,01

Sigorta Sektöründe İş Etiği Üzerine Bir Araştırma

Katılımcıların iş etiğine yönelik tutum puanı $2,64 \pm 0,44$ olarak tespit edilmiş olup alınabilecek en düşük (1) ve en yüksek (5) puanlara göre katılımcıların iş etiğine yönelik tutumlarının “düşük düzeyde olumsuz” olduğu tespit edilmiştir (Düşük puan yüksek olumlu tutum).

Katılımcıların sigortacılık sektöründe iş etiği tutum puanı $4,07 \pm 0,67$ olarak tespit edilmiş olup alınabilecek en düşük (1) ve en yüksek (5) puanlara göre katılımcıların sigortacılık sektöründe iş etiğine yönelik tutumlarının “yüksek düzeyde olumlu” olduğu tespit edilmiştir (Yüksek puan yüksek olumlu tutum).

İş etiğine yönelik olumsuz tutum puanları ile sigortacılık sektöründe iş etiği olumlu tutum puanları arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r=-0,24$; $p<0,05$).

İş Etiği ve Cinsiyet İlişkisi

Tablo 3'te ölçek puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılmasına ait bağımsız iki örneklem t testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 3. Etik Algısı Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına Ait t Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	n	\bar{X}	SS	t	p
İş Etiğine Yönelik Tutumlar	Kadın	115	2,64	0,45	-0,32	0,746
	Erkek	85	2,66	0,41		
Sigortacılık Sektöründe İş Etiği Tutumları	Kadın	115	4,11	0,65	0,90	0,367
	Erkek	85	4,02	0,69		

İş etiğine yönelik tutum puanlarının katılımcıların cinsiyetine göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 3).

Sigortacılık sektöründe iş etiği tutum puanlarının katılımcıların cinsiyetine göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 3).

H1₀: Sigortacıların iş etiği algısında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık yoktur hipotezi kabul edilmiştir.

İş Etiği ve Yaş İlişkisi

Tablo 7'de ölçek puanlarının yaş gruplarına göre karşılaştırılmasına ait tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4. Etik Algısı Puanlarının Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçekler	Yaş Grupları	n	\bar{X}	SS	F	p	Anlamlı Fark
İş Etiğine Yönelik Tutumlar	A-20-29 yaş	85	2,69	0,44	3,16	0,044	A,B>C
	B-30-39 yaş	64	2,70	0,44			
	C-40-49 yaş	51	2,52	0,41			
Sigortacılık Sektöründe İş Etiği Tutumları	A-20-29 yaş	85	3,89	0,65	10,78	0,000	C>A,B
	B-30-39 yaş	64	4,05	0,68			
	C-40-49 yaş	51	4,41	0,57			

İş etiğine yönelik tutum puanlarının katılımcıların yaş gruplarına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($F=3,16$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre 20-29 yaş ve 30-39 yaş grubu katılımcıların iş etiğine yönelik tutum puanları, 40-49 yaş grubu katılımcıların puanlarına göre anlamlı düzeyde daha olumsuzdur (Tablo 4). Sigorta sektöründe çalışanların %42,5'ini 20-29 yaş grubundaki çalışanlar oluşturmaktadır.

Sigortacılık sektöründe iş etiği tutum puanlarının katılımcıların yaş gruplarına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($F=10,78$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre 40-49 yaş grubu katılımcıların sigortacılık sektöründe iş etiği tutum puanları, 20-29 ve 30-39 yaş grubu katılımcıların puanlarına göre anlamlı düzeyde daha olumludur (Tablo 4).

Dolayısıyla, **H2₀**: Sigortacıların iş etiği algısında yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık yoktur hipotezi reddedilmiştir.

İş Etiği ve Medeni Durum İlişkisi

Tablo 5'te ölçek puanlarının medeni duruma göre karşılaştırılmasına ait bağımsız iki örneklem t testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5. Etik Algısı Puanlarının Medeni Duruma Göre Karşılaştırılmasına Ait t Testi Sonuçları

Ölçekler	Medeni Durum	n	\bar{X}	SS	t	p
İş Etiğine Yönelik Tutumlar	Evli	106	2,62	0,46	-1,12	0,264
	Bekar	94	2,68	0,40		
Sigortacılık Sektöründe İş Etiği Tutumları	Evli	106	4,19	0,65	2,72	0,007
	Bekar	94	3,93	0,66		

İş etiğine yönelik tutum puanlarının katılımcıların medeni durumuna göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 5).

Sigortacılık sektöründe iş etiği tutum puanlarının katılımcıların medeni durumuna göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($t=2,72$; $p<0,05$). Evli katılımcıların sigortacılık sektöründe iş etiği tutum puanları, bekâr katılımcıların puanlarına göre anlamlı düzeyde daha olumludur (Tablo 5).

H6₀: Sigortacıların iş etiği algısında medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık yoktur hipotezi kabul edilmiştir.

İş Etiği ve Eğitim Seviyesi İlişkisi

Tablo 6'da ölçek puanlarının öğrenim düzeyine göre karşılaştırılmasına ait tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına yer verilmiştir.

Sigorta Sektöründe İş Etiği Üzerine Bir Araştırma

Tablo 6. Etik Algısı Puanlarının Öğrenim Düzeyine Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçekler	Öğrenim Düzeyi	n	\bar{X}	SS	F	p	Anlamlı Fark
İş Etiğine Yönelik Tutumlar	A-Ön lisans	20	2,76	0,36	3,89	0,022	C>B
	B-Lisans	138	2,59	0,44			
	C-						
	Lisansüstü	42	2,78	0,44			
Sigortacılık Sektöründe İş Etiği Tutumları	A-Ön lisans	20	4,00	0,65	0,89	0,410	
	B-Lisans	138	4,12	0,69			
	C-						
	Lisansüstü	42	3,97	0,64			

İş etiğine yönelik tutum puanlarının katılımcıların öğrenim düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($F=3,89$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre lisansüstü düzeyde öğrenim gören katılımcıların iş etiğine yönelik tutum puanları, lisans düzeyinde öğrenim gören katılımcıların puanlarına göre anlamlı düzeyde daha olumsuzdur (Tablo 6).

Sigortacılık sektöründe iş etiği tutum puanlarının katılımcıların öğrenim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 6).

Dolayısıyla, **H5₀**: Sigortacıların iş etiği algısında eğitim seviyelerine göre anlamlı bir farklılık yoktur hipotezi reddedilmiştir.

İş Etiği ve Gelir Seviyesi İlişkisi

Tablo 7'de ölçek puanlarının aylık gelire göre karşılaştırılmasına ait tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 7. Etik Algısı Puanlarının Aylık Gelire Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek	Aylık Gelir	n	\bar{X}	SS	F	p	Anlamlı Fark
İş Etiğine Yönelik Tutumlar	A-1500-2000TL	20	2,84	0,40	2,76	0,043	A>C
	B-2001-3000TL	58	2,66	0,47			
	C-3001-4000TL	69	2,55	0,47			
	D-4001TL ve üstü	53	2,69	0,34			
Sigortacılık Sektöründe İş Etiği Tutumları	A-1500-2000TL	20	3,56	0,80	6,92	0,000	C,D>A
	B-2001-3000TL	58	3,96	0,60			
	C-3001-4000TL	69	4,24	0,55			
	D-4001TL ve üstü	53	4,18	0,73			

İş etiğine yönelik tutum puanlarının katılımcıların aylık gelire göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($F=2,76$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre aylık geliri

1500-2000TL olan katılımcıların iş etiğine yönelik tutum puanları, aylık geliri 3001-4000TL olan katılımcıların puanlarına göre anlamlı düzeyde daha olumsuzdur (Tablo 7).

Sigortacılık sektöründe iş etiği tutum puanlarının katılımcıların aylık gelire göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($F=6,92$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre aylık geliri 3001-4000TL ve 4001TL ve üstü olan katılımcıların sigortacılık sektöründe iş etiği tutum puanları, aylık geliri 1500-2000TL olan katılımcıların puanlarına göre anlamlı düzeyde daha olumludur (Tablo 7).

Dolayısıyla, $H3_0$: Sigortacıların iş etiği algısında gelir seviyesine göre anlamlı bir farklılık yoktur hipotezi reddedilmiştir.

İş Etiği ve Çalışılan Sektör İlişkisi

Tablo 8’de ölçek puanlarının çalıştığı sektöre göre karşılaştırılmasına ait bağımsız iki örneklem t testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 8. Etik Algısı Puanlarının Çalıştığı Sektöre Göre Karşılaştırılmasına Ait t Testi Sonuçları

Ölçekler	Çalıştığı Sektör	n	\bar{X}	SS	t	p
İş Etiğine Yönelik Tutumlar	Özel	174	2,62	0,41	-2,61	0,010
	Kamu	26	2,85	0,51		
Sigortacılık Sektöründe İş Etiği Tutumları	Özel	174	4,10	0,65	1,51	0,133
	Kamu	26	3,89	0,76		

İş etiğine yönelik tutum puanlarının katılımcıların çalıştığı sektöre göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($t=-2,61$; $p<0,05$). Kamuda çalışan katılımcıların iş etiğine yönelik tutum puanları, özel sektörde çalışan katılımcıların puanlarına göre anlamlı düzeyde daha olumsuzdur (Tablo 8).

Sigortacılık sektöründe iş etiği tutum puanlarının katılımcıların çalıştığı sektöre göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 8).

Dolayısıyla, $H9_0$: Sigortacıların iş etiği algısında çalıştığı sektöre göre anlamlı bir farklılık yoktur hipotezi reddedilmiştir.

İş Etiği ve İşletmedeki Çalışan Sayısı İlişkisi

Tablo 9’da ölçek puanlarının işletmedeki çalışan sayısına göre karşılaştırılmasına ait tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına yer verilmiştir.

Sigorta Sektöründe İş Etiği Üzerine Bir Araştırma

Tablo 9. Etik Algısı Puanlarının İşletmedeki Çalışan Sayısına Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçekler	İşletmedeki Çalışan Sayısı				SS	F	p	Anlamlı Fark
	n	\bar{X}						
Sigortacılık Sektöründe İş Etiği Tutumları	A-1-50 kişi	29	2,86	0,35	7,55	0,000	A,B>C,D,E	
	B-51-100 kişi	23	2,86	0,35				
	C-101-150 kişi	17	2,61	0,38				
	D-151-200 kişi	43	2,39	0,46				
	E-201 kişi ve üstü	88	2,66	0,43				
Sigortacılık Sektöründe İş Etiği Tutumları	A-1-50 kişi	29	3,88	0,85	2,35	0,055		
	B-51-100 kişi	23	4,08	0,58				
	C-101-150 kişi	17	3,83	0,74				
	D-151-200 kişi	43	4,29	0,52				
	E-201 kişi ve üstü	88	4,08	0,66				

İş etiğine yönelik tutum puanlarının katılımcıların işletmedeki çalışan sayısına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($F=7,55$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre 100 kişiden az kişinin olduğu işletmede çalışan katılımcıların iş etiğine yönelik tutum puanları, 101 kişi ve daha fazla kişinin olduğu işletmede çalışan katılımcıların puanlarına göre anlamlı düzeyde daha olumsuzdur (Tablo 9).

Sigortacılık sektöründe iş etiği tutum puanlarının işletmedeki çalışan sayısına göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 9).

H7₀: Sigortacıların iş etiği algısında şirketlerin çalışan sayılarına göre anlamlı bir farklılık yoktur hipotezi reddedilmiştir.

İş Etiği ve Çalışma Süresi İlişkisi

Tablo 10'da etik algısı puanlarının işletmedeki çalışma süresine göre karşılaştırılmasına ait tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 10. Etik Algısı Puanlarının İşletmedeki Çalışma Süresine Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek	İşletmedeki Çalışma Süresi				SS	F	p	Anlamlı Fark
	n	\bar{X}						
İş Etiğine Yönelik Tutumlar	A-1 yıldan az	46	2,73	0,32	4,04	0,008	A,B,C>D	
	B-1-5 yıl	67	2,72	0,45				
	C-6-10 yıl	37	2,66	0,44				
	D-10 yıldan fazla	50	2,47	0,47				
Sigortacılık Sektöründe İş Etiği Tutumları	A-1 yıldan az	46	3,93	0,77	5,82	0,001	D>A,B,C	
	B-1-5 yıl	67	3,92	0,60				
	C-6-10 yıl	37	4,11	0,77				
	D-10 yıldan fazla	50	4,38	0,48				

İş etiğine yönelik tutum puanlarının işletmedeki çalışma süresine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($F=4,04$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre işletmedeki çalışma süresi 10 yıl ve daha az olan katılımcıların iş etiğine yönelik tutum puanları, işletmedeki çalışma süresi 10 yıldan fazla olan katılımcıların puanlarına göre anlamlı düzeyde daha olumsuzdur (Tablo 10).

Sigortacılık sektöründe iş etiği tutum puanlarının işletmedeki çalışma süresine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($F=5,82$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre işletmedeki çalışma süresi 10 yıldan fazla olan katılımcıların sigortacılık sektöründe iş etiği tutum puanları, işletmedeki çalışma süresi 10 yıl ve daha az olan katılımcıların puanlarına göre anlamlı düzeyde daha olumludur (Tablo 10).

Dolayısıyla, H_{40} : Sigortacıların iş etiği algısında çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık yoktur hipotezi reddedilmiştir.

İş Etiği ve İdari Pozisyon İlişkisi

Tablo 11’de etik algısı puanlarının işletmedeki idari pozisyona göre karşılaştırmasına ait tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 11. Etik Algısı Puanlarının İşletmedeki İdari Pozisyona Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçekler	İdari Pozisyon	n	\bar{X}	SS	F	p	Anlamlı Fark
İş Etiğine Yönelik Tutumlar	Yok	70	2,62	0,46	0,62	0,538	
	İlk düzey	60	2,63	0,47			
	Orta düzey	70	2,70	0,39			
Sigortacılık Sektöründe İş Etiği Tutumları	Yok	70	4,01	0,66	0,52	0,597	
	İlk düzey	60	4,13	0,67			
	Orta düzey	70	4,08	0,69			

İş etiğine yönelik tutum puanlarının katılımcıların idari pozisyonuna göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 11).

Sigortacılık sektöründe iş etiği tutum puanlarının katılımcıların idari pozisyonuna göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 11).

H_{80} : Sigortacıların iş etiği algısında şirket çalışanlarının idari pozisyonlarına göre anlamlı bir farklılık yoktur hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ

Etik tüm ticari kuruluşların başarısı için çok önemli olsa da, soyut ürünleri ve sunduğu hizmet gelecekte gerçekleştirilecek bir sözün yerine getirilmesine bağlı olan sigorta endüstrisi için ayrı bir önem taşıyabilmektedir. Karşılıklı güven ilişkisine bağlı olan sigorta endüstrisi için işletmelerin etik uygulamalarını oluşturup geliştirmeleri kaçınılmaz bir ihtiyaç haline gelmiştir. İletişim çağı ve gelişen teknoloji ile birlikte müşterileriyle sınırları kalkan işletmeler, toplumun sosyal ve ahlaki değerlerini içeren

Sigorta Sektöründe İş Etiği Üzerine Bir Araştırma

farklı beklentilerini karşılamak durumundadır. Gerekli sosyal beklentiyi karşılayamayıp kamuoyu güvenini kazanamayan işletmeler için yüksek karlılık elde etmek ve hatta rekabet sistemi içerisinde varlığını sürdürebilmek mümkün olmayabilmektedir. Bu nedenlerle çalışmada sigortacılık sektörü üzerinde etik kavramı incelenerek Türkiye’de faaliyette bulunan sigorta şirketlerinin etik algıları üzerinde araştırmalar yapılmıştır.

Çalışmanın uygulama kısmında yapılan anket araştırması sonucunda sigortacılıkta iş etiği demografik verilere göre karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Çalışmada 9 farklı hipotez üzerinden katılımcıların iş etiği algıları değerlendirilmiştir. Katılımcıların iş etiği algılarının cinsiyet, medeni durum, yaş grubu, gelir seviyesi, eğitim seviyesi, çalışan sayısı, çalışılan sektör gibi demografik verilere göre değişkenlik gösterdiği ortaya çıkmıştır. Katılımcıların sigortacılık sektöründe iş etiği tutum puanlarının oldukça yüksek çıktığı görülmüştür. Araştırmada cinsiyetin etkisi incelendiğinde kadınlar ve erkekler arasında iş etiği algısında bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların yaş gruplarına göre iş etiği algıları incelendiğinde yaş arttıkça genel iş etiği algısının daha yüksek olduğu, özellikle 40-49 yaş grubundaki çalışanların etik tutum puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Şirket çalışanlarının medeni durumlarına göre iş etiği algıları incelendiğinde evli veya bekâr olmanın çalışanların etik tutumları üzerinde bir farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışanların kazancına göre değerlendirme yapıldığında gelir seviyeleri ile iş etiği algısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Sigorta şirketi çalışanlarının çalışma süreleri uzadıkça etik algılarının arttığı ortaya çıkmıştır. Buna göre şirketlerinde 10 yıl ve üzerinde çalışan sigortacıların etik tutumları daha olumludur. Çalışmanın dikkat çekici sonuçlarından birisi de eğitim seviyesi ve etik algısı arasındaki ilişki olmuştur. Eğitim seviyesi lisans düzeyinde olan şirket çalışanlarının lisansüstü olanlara göre etik algı puanları daha yüksek çıkmıştır. Eğitim seviyesinin yükseköğretim üzerinde olmasının çalışanların etik algısına olumlu bir etkisi olmadığı ortaya çıkmıştır.

Çalışanların şirketlerdeki idari pozisyonlarına bakıldığında ilk ve orta düzey yönetici görevi olanlar ile yönetici pozisyonunda olmayan çalışanların etik tutumları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Sigorta şirketi çalışanlarının etik algıları çalıştıkları sektöre göre incelendiğinde özel sektör çalışanlarının kamu çalışanlarına göre etik tutum puanları daha yüksek çıkmıştır.

Çalışan sayılarının etik algı üzerine ilişkisi incelendiğinde çalışan sayısı 100 ve üzeri olan şirket çalışanlarının etik tutum puanları çalışan sayısı 100’den az olan sigorta şirketlerine göre daha yüksek çıkmıştır.

Tablo 12: Hipotez Sonuçları

HİPOTEZLER		KABUL/RED DURUMU
H1	Sigortacıların iş etiği algısında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık yoktur.	KABUL
H2	Sigortacıların iş etiği algısında yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.	RED
H3	Sigortacıların iş etiği algısında gelir seviyesine göre anlamlı bir farklılık yoktur.	KABUL
H4	Sigortacıların iş etiği algısında çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık yoktur.	RED
H5	Sigortacıların iş etiği algısında eğitim seviyelerine göre anlamlı bir farklılık yoktur.	RED
H6	Sigortacıların iş etiği algısında medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.	KABUL
H7	Sigortacıların iş etiği algısında şirketlerin çalışan sayılarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.	RED
H8	Sigortacıların iş etiği algısında şirket çalışanlarının idari pozisyonlarına göre anlamlı bir farklılık yoktur.	KABUL
H9	Sigortacıların iş etiği algısında şirket çalışanlarının çalıştığı sektöre göre anlamlı bir farklılık yoktur.	RED

KAYNAKÇA

- Büyüköztürk, Ş. (2012). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi, 16. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Cooper, R.W., Frank, G.L.(2012). Effects Of The Recession And Slow Recovery On Ethics And Trust in The Insurance Industry, Journal Of Financial Service Professionals, 2012 May:51-62.
- Eastman K. L., Eastman, K.J. and Eastman, A.D. (1996). The Ethics of Insurance Professionals: Comparison of Personal Versus Professional Ethics, Journal of Business Ethics, 15:951-962.
- Erturhan, H., Filizöz, B. (2011). İş Etiği ve Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 12(2):139-157.
- Gözüm, A.G. (2016). Banka Çalışanlarının Demografik Özelliklerine Göre İş Ahlakı Tutumlarının İncelenmesi, İşletme Araştırmaları Dergisi, 8(2):293-306.
- Neumann, Y., Reichel A. (1987). The Development of Attitudes toward Business Ethics Questionnaire (ATBEQ): Concepts, Dimensions, and Relations to Work Values', Working Paper, Department of Industrial Engineering and Management, Ben Gurion University of the Negev, Israel.
- Obalola, M.A. (2008). Beyond Philanthropy: Corporate Social Responsibility In The Nigerian Insurance Industry, Social Responsibility Journal, 4(4): 538-548.

Sigorta Sektöründe İş Etiği Üzerine Bir Araştırma

- Obalola, M.A. (2010). An empirical examination of moral beliefs of the Nigerian insurance managers and the moderating effects of corporate ethical values and some demographic factors., *International Journal Of Banking, Accounting and Finance (IJBAAF)*, 2(3): 196-217.
- Podoabă L., Oprean, D. (2014). An Empirical Study On Ethics In Insurance And Private Pensions Fields In The Context Of Implementing Solvency II Directive, *Access to Success*, Jun 2014 Supplement: 141-151.
- Radermacher, R., Brinkmann, J. (2011). Insurance For The Poor? First Thoughts About Microinsurance Business Ethics, *Journal of Business Ethics*, 103:63-76.

15 TEMMUZ SONRASI TÜRKİYE'NİN KUZEY IRAK POLİTİKASI

Serkan KEKEVİ* -Gökmen KILIÇOĞLU**

Öz

15 Temmuz darbe girişimi Türkiye'nin iç ve dış politikalarını etkilemiştir. Darbe girişimi sonrasında darbenin düzenleyicisi Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) sahip olduğu bütün imkânları Türkiye'nin aleyhine kullanmaktadır. FETÖ'nün uluslararası bağları ve yurtdışındaki organizasyonları nedeniyle örgütle uluslararası bir mücadele stratejisi gerekmektedir. Öte yandan PKK'nın (Kürdistan İşçi Partisi) ve IŞİD/DAEŞ'in (Irak Şam İslam Devleti) bölgedeki faaliyetlerinden zaten rahatsız olan Türkiye, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile söz konusu örgütlerle mücadele çerçevesinde ilişkiler geliştirmektedir. FETÖ'nün söz konusu duruma eklenmesi ile Türk Dış Politikası yapımcılarının ve uygulayıcılarının çaba sarf etmesi gereken yeni bir alan ortaya çıkmıştır. Bu meyanda Türkiye'nin FETÖ ile mücadelesi Kuzey Irak'ta nispeten sorunsuz gözükse FETÖ'nün bölgedeki varlığı ve bağlantıları aracılığıyla bölgedeki ilişkileri bozma potansiyeli olduğu da ifade edilmelidir. Diğer taraftan Türkiye'nin bölge ile ilişkilerini gerginleştiren en önemli gelişme 2017 yılı içinde gerçekleştirilen Kürdistan Bölgesel Yönetimi bağımsızlık referandumu olmuştur. Bu sorun uluslararası kamuoyunun baskısı ile şimdilik ötelenmiştir. Fakat Türkiye için ciddi bir tehdit unsuru olmaya devam etmektedir. Çalışmada Türkiye'nin Kuzey Irak politikası IKBY, PKK, IŞİD ve FETÖ bağlamında incelenmiş ve çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Irak, IKBY, FETÖ, PKK, IŞİD.

TURKEY NORTHERN IRAQ POLICY AFTER JULY 15

Abstract

July 15 coup attempt has affected Turkey's domestic and foreign policy. FETO uses the whole bag of tricks against Turkey. Due to the international ties of FETO, an international struggle strategy is required. Besides, Turkey already feels uncomfortable with the PKK and ISIS activities in Northern Iraq and develops relations with Kurdistan Regional Government (KRG) for the fight against these terrorist organizations. With the addition of FETO, a new field has emerged that Turkish foreign policymakers and practitioners should overexert. On that note, Turkey's struggle with FETO seems relatively uneventful in Iraq Kurdistan Region. However, FETO has the potential to disrupt Turkey-KRG relations through its presence and connections in the region. On the other hand, the 2017

* Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, serkankekevi@duzce.edu.tr, 0 505 372 08 38 ORCID: 0000-0002-6805-9821

** Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, gokmenkilicoglu@duzce.edu.tr, 0 505 477 29 58, ORCID: 0000-0003-3161-1907

¹ Metinde zaman zaman Kuzey Irak ve/veya Irak'ın kuzeyi kullanılacaktır. Metin içinde her iki kullanımda da aynı anlam ve yer kastedilmekte kavramsal bir tercih yoluna gidilmemektedir.

Kurdistan Region independence referendum is the most significant development and creates tension in Turkey-KRG relations. This problem has been postponed by international pressure for now. However, it continues to be a serious threat to Turkey. This study examines and brings forward some proposals Turkey's Northern Iraq policy in the context of KRG, PKK, ISIS, and FETO.

Key Words: Northern Iraq, KRG, FETO, ISIS, PKK.

GİRİŞ

Kuzey Irak, Türkiye için daima önemli bir coğrafyadır. Otuz yıl önce Kuzey Irak ile ilgili bir çalışma yapılıyor olsaydı, muhtemelen Türkiye- Irak ilişkileri incelenecek, Kuzey Irak ise bu ilişki içerisinde bir bağlam şeklinde ele alınacaktı. Oysa artık devletlerin dışında da bir Uluslararası İlişkiler analizi mümkün olabilmektedir. İki kutuplu sistemin ortadan kalkmasından sonra bölgesel alt-sistemlerin, etnik-dini kimliklerin Uİ içinde bir analiz birimi ve/veya düzeyi olduğu Uİ yazınında artık kabul edilen bir gerçektir. Bu çalışma da bir bölgesel alt-sistemin içindeki bir coğrafi alanı devlet-altı yönetim birimi ve terör örgütü düzeylerinde ele almayı amaçlamaktadır. Bu meyanda Irak'ın kuzeyinde yer alan Bölgesel Yönetim ile ilişkiler, Türkiye için önemli bir dönüm noktası olan 15 Temmuz sonrası dönem—özelinde incelenecektir. Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında bir dönüm noktası sayılabilecek bu tarih çeşitli sebeplerden dolayı dikkate değerdir. Çalışmada sivil toplum örgütü ve dini bir cemaat görüntüsü altında hareket eden ancak yeni nesil bir terör örgütü ve ezoterik, mesiyani bir kült hareket olan FETÖ hem 15 Temmuzun faili olarak hem de bölge ile ilişkilerde bir etken olarak araştırılacaktır. Ayrıca hem Türkiye ile hem de Bölgesel Yönetimle gergin ilişkilere sahip olması söz konusu aktörler arasındaki ilişkiyi de etkileyen bir faktör olması hasebiyle etnik bir terör örgütü olan PKK araştırmaya dâhil edilecektir. Yine her iki aktör için mühim bir güvenlik sorunu oluşturan ve devlet olma iddiasına sahip dini motifli bir terör örgütü olan IŞİD araştırmanın kapsamı içine alınacaktır. İlişkilerin ciddi bir kısmını oluşturan ekonomik ilişkiler, özellikle 15 Temmuz sonrası FETÖ'nün etkisi bağlamında değerlendirilecektir. Federal Irak içinde federe birim olarak varlığını sürdüren Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin bağımsızlık için düzenlediği halkoylaması ve bunun Türkiye'ye etkisi de ele alınacaktır

1. Çalışmanın Genel Bağlamı: Uluslararası İlişkiler ve Terör Örgütleri

Uluslararası İlişkilerde devletler giderek temel aktör olma konumlarını yitirmektedirler. Devletin konumu hususunda en sert tutuma sahip olan realizm bile görece olarak diğer aktörlerin varlığını görmezden gelememektedir. Uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler, hükümet dışı organizasyonlar hatta bireyler alanda görülmeye başlamıştır. Devlet dışı aktörlerin sayısı ve türleri artış göstermiştir. Silahlı gruplar bu türün bir alt grubu olarak nitelenebilir. Soğuk savaş sırasında daha çok yerel ve bölgesel olarak etkisi görülen silahlı gruplar hem yeni uluslararası sistemin hem de küreselleşme sürecinin etkisi ile ölçek büyütmüş ve uluslararasılaşmaya başlamıştır. Etnik grupların, kökten dincilerin ve siyasal talepler ileri süren azınlıkların kendi gündemlerini dayatmalarının yanı sıra uluslararası sermayenin serbest piyasa

15 Temmuz Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

düzenini küresel ölçekte oluşturmak için bastırması, ulus devleti içinden çıkılması zor bir kıskacın içine sokmuştur (Kekevi ve Kılıçoğlu, 2010: 291). Uluslararası terörist grupların ontolojik anlamda ve sınır aşan eylemlerinin etkisi klasik ulus-devletin temel ve yegâne aktörler olduğu uluslararası sistem anlayışını aşındırmaktadır (Ağkaya, 2017: 213). Artık Uluslararası İlişkiler kitaplarında terör örgütlerinin bir aktör olarak yer aldığı görülebilmektedir (Viotti ve Kauppi, 2014, s. 11; Burchill vd., 2013: 27). Bazı Realistler, hala devletin temel birim ve egemenliğe sahip olduğunu, buna sahip olmayan devlet dışı organizasyonların dış politikaya etkisinin çok kısıtlı olduğunu, dolayısıyla analizlerde görmezden gelinebileceğini savunmaktadır² ancak Liberal uluslararası ilişkiler anlayışı, devlet-dışı aktörleri, uluslararası politikayı etkileme kapasitesine sahip birimler olarak değerlendirmektedir (Blair ve Curtis, 2009: 174).

Çeşitli sivil toplum kuruluşları, kült hareketler, yeni toplumsal hareketler de Uluslararası İlişkilerde etkili olabilmektedirler. Bunların bir kısmı sureti haktan gözüküp arka planda başka hedef ve davranışlara sahip olabilirler. FETÖ bunun bariz bir örneğidir. FETÖ uzun süre "dini hareket", "STK" kılıflarına bürünmüş ve geniş bir örgütlenme alanına sahip olmuştur. Ancak FETÖ'nün gizli, kapalı, terörize yöntemlerden çekinmeyen, ciddi bir ekonomik kaynağı yönlendiren, katı bir hiyerarşiye sahip, lider kültürüne ve mesiyane bir söyleme sahip, 160'ın üzerinde ülkede faaliyet gösteren fundamentalist bir yapı olduğu ortaya çıkmıştır (Altun, 2018: 138). Barışçıl olan olmayan tüm bu organizasyonların kendilerine ait bir yumuşak güç geliştirdikleri ve bu gücün resmi dış politika araçlarını güçlendirebileceği gibi bu amaçlarla çatışabileceği de bilinmelidir (Nye, 2017: 40).

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile sayıları artan etnik çatışmalar da silahlı grupların sayısını arttıran bir unsurdur. Terör ile doğrudan ilişkili bir kavram olan silahlı grupların temel hedefi temsilcisi olduklarını iddia ettikleri ideolojik, dini, etnik vs. kimliklerin devletleşmesini sağlamaktır. Silahlı gruplar bir devletin rejimini değiştirmekten, ülkeyi bölmeye kadar birçok motivasyonla hareket etmektedirler. Silahlı grupların etkinliklerini arttırmaları ve "anarşik" uluslararası sistemde kendilerine yer açılması onları doğrudan meşru hale getirmemektedir. Özellikle "meşru şiddet tekeli"ne sahip olma ayrıcalığı olan devlete, meşru olmayan organize silahlı grupların meydan okumaları ve bu iki aktör arasında yaşanan şiddete dayalı ilişki biçimi terörizmi akla getirmektedir. Başat uluslararası ilişkiler teorilerinin çoğu tarafından "anarşik olarak nitelenen uluslararası sistem, üzerinde herhangi bir üst irade, merkez olmayan devletlerin her şeyden önce kendilerine dayanmalarını (self-help) gerektirmektedir. Ancak yeni durum silahlı grupların ve terörün küresel boyut alması devletleri terörle mücadele konusunda işbirliğine zorlamaktadır. Küreselleşme, bilgi teknolojisi, ağ tabanlı kuruluşlar, askeri güç ve kuvvet modelleri arasındaki çizginin bulanık olması gibi gelişmeler, silahlı grupların ulus-ötesi kapasite

² Etki tartışmasının kısa bir özeti için bkz. Christian Kliesch, " 'In the end, non-state actors have little ability to affect international relations. Discuss", https://antipattern.net/file_download/125/In+the+end+non-state+actors+have+little+ability+to+affect+international+relations.pdf. (çevrimiçi 07.09.2019)

geliştirmelerine yardımcı olmuştur (Bölükbaş, 2014: 38). Öte yandan küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası örgütler kısmen küresel yönetişimin bir paydaşı haline gelmektedir (Stratton, 2008: 3-4). Öte yanda yeni iletişim biçimlerinin gelişmesi ile devlet-dışı aktörlerin ideolojik güçlerini geliştirmesinde ve fikirlerini yaymalarında katkı yapmıştır. Devlet sınırlarının aşınması, konvansiyonel ve kitle imha silahların ticaretinin küresel nitelik kazanması ve/veya daha ulaşılabilir hale gelmesi de terör örgütlerini devletlere daha kolay meydan okur hale getirmiştir (Karagül ve Özkan, 2015:117). Dolayısı ile bunlara karşı mücadele de zorlaşmıştır, yerel çabalardan ziyade küresel mücadeleyi zaruri kılmıştır.

Ancak tam da bu noktada devletlerin çıkarları çerçevesinde terim ve tanım sorunları ortaya çıkmaktadır. Hangi silahlı grubun bir terör örgütü olarak görülebileceğine dair bir uzlaşma her zaman sağlanamamaktadır.

Silahlı gruplar özellikle ayrılıkçı hedeflere sahip olanlar, konuşlanacakları bir bölgeye ihtiyaç duymaktadırlar. Burada hem üstlenecek, hem ideolojik ve askeri eğitim faaliyetlerini sürdürebileceklerdir. Bunu elde etmek için ya ayrılmak istedikleri ülkenin topraklarında mevcut devletin zafiyetlerinden yararlanarak bir bölgede kontrolü eline geçirip egemenlik tesis etmeye çalışacaklar ya da çoğunlukla bu ülkeye komşu başka bir devletin sınırları içerisinde yerleşeceklerdir. Bu komşu ülke sınırları içerisinde kontrolü sağlayamayan bir "başarısız devlet" değilse bu silahlı grubu terör örgütü olarak görmeyen veya çıkarları için kullanmaya çalışan bir devlet olarak tanımlanabilecektir.

Dini motivasyonlu terör örgütleri çağımızın en etkin yapılarıdır. IŞİD'in sahip olduğu devlet benzeri kurumsal yapısı ve topluma derinlemesine nüfuz eden korku ve şiddet siyaseti, sözde halifeliğin ilanı ile sahip olduğu çatışmacı dinsel retoriği küresel düzleme taşıyabilmesi ve belirli bir toprak alanını kontrol etmeyi hedefleyen yayılcı jeopolitik teorisi onu diğer terör örgütlerinden büyük ölçüde ayırtmaktadır. Böylesi bir çeşitlilik IŞİD'e karşı mücadele etmeyi de güçleştirmektedir (Yeşiltaş vd., 2016: 7). Bu risk ve tehditlerin en yakından etkilediği ülkelerden biri, hem örgütün temel yaşam ve faaliyet alanına olan yakınlığı hem de coğrafi konumu itibarıyla hedef ülkelerden biri olması sebebiyle Türkiye'dir. Türkiye aynı zamanda IŞİD'in savaşının yerel dinamiklerden çıkarılarak küresel bir olguya dönüştürülmesi için de hedef ülkelerden biridir (Yeşiltaş vd., 2016: 8).

Örgüt, dini referansla teorileştirilmiş ve topyekûn savaş şeklinde kurgulanmış apokaliptik (mesiyanik) bir politik vizyona sahiptir. Geniş bir coğrafi bölgeyi hedefine alan jeopolitik bir yayılma anlayışı ise örgütün harekât tarzını şekillendirirken, taktiksel düzeyde hibrid (melez) bir askeri savaş doktrini bulunmaktadır (Yeşiltaş, 2015: 64- 66). Bu anlamda FETÖ ile büyük benzerlikleri bulunmaktadır.

Federasyonlarda federe devletlerin veya otonom bölgelerin nasıl bir uluslararası ilişkiler aktörü oldukları ve nasıl bir dış politika yürütebilecekleri tartışma konusudur. Temelde Federal anayasanın federe birimlere federal devletten bağımsız dış politika izleyebilmesine imkân verip vermemesi önemlidir. Ancak bazı durumlarda *de jure* izin olmasa bile *de facto* ilişkiler kurulabilmektedir. Kuzey Irak da bu

15 Temmuz Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

tartışmaların içerisinde. Türkiye için Irak'ın izninden öte çeşitli güvenlik sorunları sebebiyle bu ilişkiyi kurması tartışmalara neden olmaktadır. Türkiye'nin bazı anlaşmaları Bağdat yerine bölgesel yönetimle yapması eleştiri konusu olmuştur. 2005 tarihli Irak Anayasası'na göre federe bir yönetsel birim haline getirilen Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Irak'ın yaşadığı toplumsal, ekonomik ve siyasal meseleler bağlamında uluslararası camiada adından en sık söz edilen aktörlerden biri haline gelmiştir (Tüysüzöğlü, 2015: 74).

2. FETÖ Yapılanması: Kült-Ezoterizm ve Yeni Nesil Terör

FETÖ, kadrolarının açığa çıkarılması ve tasfiye edilmesi süreci hızlanınca, öncelikle Silahlı Kuvvetler olmak üzere devletin her kademesinde kilit görevlere yerleştirdiği militanlarını kullanarak 15 Temmuz darbe girişimini gerçekleştirmiştir (Karaman, 2018: 109). Bu kalkışmada, 15 Temmuz gecesinin ateşli silahlarından çok daha etkili yumuşak güç unsurlarının uzun süre alt yapısını hazırladığı yeni nesil bir savaşın izleri bulunmaktadır (Ölçekçi, 2018: 428). FETÖ yapı içindeki "ağabeylerden" ve "ablalardan" emir alan memurların devlet görevinde önemli yerlere yerleştirilmesi için kırk yıl kadar bir süre bir hazırlık yani yapılanma safhası geçirmiştir (Karaman, 2018: 109). Ayrıca FETÖ'nün "ezoterik bir modern kült hareketi" olduğu söylenebilir (Polis Akademisi Başkanlığı, 2017: 17).

Bruce Campbell'in 1978'de yazdığı "A Typology of Cults" adlı çalışması kültleri mistik yönelimli, iç deneyime odaklı araçsal ve hizmet odaklı olmak üzere üç kısma ayırmıştır (Demir, 2019: 3). Onları geleneksel yapılardan ayıran en önemli özelliklerinden birisi kültlerin sekülerleşmiş topluluklar ya da bireysel davranış kalıplarının bir yansıması olarak görülmeleridir (Demir, 2019: 3). Kült "etkileyici ilişkiler sayesinde bir araya getirilen ve sınırsız bağlılık talep edilen ideolojik bir örgüt" olarak tanımlanabilir (Zablocki, 1997). En genel ifadeyle kült örgüt: Üyelerin, onların ailelerinin ya da toplumun hâlihazırda ya da ihtimal dâhilinde olan zararına ve grup liderlerinin amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla oluşturulmuş bir kişi, fikir veya şeye büyük veya aşırı bir bağlılık veya adanmışlık sergileyen ve manipulatif ikna ve kontrol teknikleri kullanan bir grup veya harekettir (Rosedale ve Langone, 2015: 4-6). Kült gruplar karizmatik ve otoriter bir lider tarafından yönetilen ve genellikle de üyelerinin istismar edildiği bir topluluktur. Bu nedenle bir kült, üyelerini kontrol altında tutmak için zorlayıcı ikna yöntemleri kullanır. Bu yüzden kültler aynı zamanda totaliter yapılardır (Demir, 2019: 7).

Fethullah Gülen yapılanmasının ilk döneminde Said Nursi'nin öğretilerini benimsemiş Nurculuk içinden neşet etmiş ve kendisine taraftar toplamıştır. Nurculuğun, "Okuyucular" olarak bilinen alt kolu içerisinde gelişen grubunu geliştiren Fethullah Gülen, 1970'li yıllarda kendi müstakil grubunu (Gülenciler) oluşturmuştur. Bu sürecin ardından okuyuculuk devam ederken Said Nursi külliyatı ikinci plana itilmeye başlamış yavaş yavaş ortaya çıkan Gülen'in yazı ve kitaplarına geçilmiştir. Diğer taraftan Gülen'in sohbet ve vaazları da ses ve video kasetlerine çekilmiş ve taraftarlarına dağıtmaya başlamıştır. Görsel işitsel yolların kullanımı Gülencilerin benimsediği bir metot olmuştur ki özel radyo ve televizyonlar üzerinde

yayın yasağı kalkınca “cemaat” dönemlerinde örgüt ulusal çapta yayın yapan birçok radyo ve televizyon kanalı açmıştır. Diğer taraftan Gülen kendi cemaati içerisindeki kesin liderliği sağlayınca gerekli toplumsal örgütlenmeyi tamamlamak için girişimlerini arttırmıştır (Polis akademisi Başkanlığı, 2017: 17). 1980 askeri darbesi sonrası darbeden en az etkilenen grup olarak örgütlenmesini ülke sathında daha yaygın hale getirmiş ve siyaset ile doğrudan ilişki kurmaya başlamıştır. 1990’lı yılları da bu şekilde geçiren örgüt 28 Şubat post-modern darbesinden de istifade etmiş ve örgüt mensupları “tedbir” adı verilen kendini gizleme metoduyla ordu ve yargı kurumlarına sokulmaya başlamıştır.

FETÖ’nün yaptıkları düşünüldüğünde önce eylemlerinin ulusal düzeyde bir etki alanına sahip olduğu söylenebilir. Ancak siyasî olayların Türkiye’nin uluslararası ilişkilerine yansımaları, örgüt üyelerinin bir kısmının yurtdışında yaşıyor olması ve özellikle yurtdışındaki bireylerin Türkiye’ye yönelik algılarını manipüle etmeleri açısından bu örgütün etki alanının uluslararası olduğu da söylenebilir (Abayhan, 2017: 6).

Bütün modern kült hareketleri gibi FETÖ lideri de örgüt üyelerinin gözünde kendisine peygamber veya peygamber üzeri varlık olma sıfatını vermeyi başarmıştır. “Kâinat imamı” ve “kutb-ül aktab” gibi ifadeler bunun yansımasıdır (Polis akademisi Başkanlığı, 2017: 17; Büyükkara vd., 2017: 39).

Gülen’in, Allah ve peygamberle görüşmesine dair hikâyeler, insanın zihnini okuyabilmesi, geleceği görebilmesi, gibi hikâyeler cemaat içi sohbetlerde konu edilerek Gülen “kült”ünün otoritesi yeniden ve yeniden üretilmektedir (Demir, 2018: 87). Bu şekilde örgüt elemanlarının radikalleşmesi de sağlanmıştır (Radikalleşme süreci için bkz. (Demir, 2018)).

FETÖ’nün toplumsal örgütlenmesi eğitim (dershaneler-özel okullar) üzerinden kurgulanırken eğitim ile devşirilen “işe yarar” öğrenciler örgüte (“hizmete”) kazandırılmakta ve buradan devlet örgütlenmesine yerleştirilecek insan kaynağı sağlanmaktaydı. Devlet içerisinde örgütlenmede hedef bürokrasi aygıtının tamamı olmuştur. Ancak ordu, polis, yargı ve yönetim bürokrasisi özel olarak hedeflenmiştir. FETÖ içerisinde bu birimlerle özel olarak ilgilenilmesi için özel bir birim kurulmuş ve adına “Mahrem Hizmetler İmamı” denmiştir. 15 Temmuz sanık ifadelerinden anlaşılacağı üzere 1980’li yıllardan itibaren bu okullara giriş sınavları kontrol edilmeye başlanmıştır (Polis Akademisi Başkanlığı, 2017).

2000’lerin başı örgütün devlet ve bürokrasisi ve ekonomideki gücünü hızlı bir şekilde arttırmaya çalıştığı yıllardır. 1999 yılında Gülen’in ABD’ye yerleşmesi ile örgütün “küreselleşmesi” ve “kozmpolitleşmesi” süreci başlamıştır. Bu dönem itibarıyla örgüt hızla uluslararası tanınırlığa kavuşmak için yurtdışında sivil toplum kuruluşları ve çeşitli enstitüler kurmuştur (Bayraklı, 2017: 19). 2002 yılında tek başına iktidara gelen AK Parti ile iyi ilişkiler³ içerisinde bulunan Gülen hareketi, askeri

³ Konu ile ilgili bkz: Mustafa Macit, “Dünden Bugüne AKP-Gülen Cemaati İlişkisinin Sosyo-Politik Bir Analizi”, Toplum Bilimleri Dergisi, Ocak-Haziran, Cilt 8 (15) : ss.39-56; Ayşe Çavdar,

15 Temmuz Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

vesayetlin temizlenmesi söylemi Ergenekon, Balyoz gibi karmaşık davalar sürecinde ordudan farklı görüşteki subayların tasfiyesini ve örgüte bağlı subayların kritik noktalara gelmesini sağlamıştır. Söz konusu davalar Bürokrasinin bütün alanlarına yayılmış buralarda da örgüt aynı metodu izlemiştir. 2009 Davos "one minute" çıkışından sonra, Erdoğan ve yönetimine eleştirilerine başlamış ardından 2010 HSYK seçimleri sonrasında FETÖ açık bir hamle gerçekleştirmiş ve devlet bu hamleyle refleksi göstermiştir.

FETÖ'nün önemli özelliklerinden biri "ılımlı İslam" maskesi ile uluslararasılaşması ve enformel bir istihbarat örgütü olarak elde ettiği verileri kendi çıkarları için genelde ABD'nin yönlendirmesiyle kullanmasıdır (Altun, 2018: 139). Bu bağlamda Ankara Seferberlik Bölge Başkanlığı "kozmetik oda" sına girilmesi ve buradaki belgelerin kopyalanması örnek gösterilebilir.

Örgüt kamuoyunda meşruiyetini büyük ölçüde yurtiçinde ve yurtdışında açtığı okullar sayesinde kazanmıştır. Ülkeye nitelikli insan yetiştiriyor görüntüsü altında, örgütün siyaset ve halk nezdinde kabul görmesi hedeflenmiştir. Dünyanın birçok yerinde açtıkları okulların 'Türk okulları' olarak lanse edilmesi ve bu okullara devletin üst düzey destek vermesi Gülen hareketinin uluslararasılaşmasına büyük katkı sunmuştur. Daha sonra bu okullar aracılığı ile bölge elitlerinin çocukları kazanılmış, çocuklar üzerinden aileleri üzerinde ciddi bir etki gücüne sahip olunmuştur.

Gülen kültürünün kendisini geniş STK'lar ağına sahip, eğitim ve dinlerarası diyalog faaliyetleriyle öne çıkan barışçıl dini bir yapılanma olarak propaganda etme faaliyetine karşı, Türkiye, bu grubun darbe girişimi ile bağlantısını ve devlet içinde oluşturduğu paralel devleti anlatarak, faaliyet yürüttüğü uluslararası kuruluşlar ve özellikle ulus devletler için de benzer bir tehlike arz eden bir terör örgütü olduğunu vurgulamıştır. Bu çabalarla İslam İşbirliği teşkilatı FETÖ'yü bir terör örgütü olarak kabul etmiştir (Yeni Şafak, 19 Ekim 2016). Ayrıca Birliğin Parlamento ayağı olan İslam İşbirliği Teşkilatı Parlamento Birliği 14. Konferansı'nda, FETÖ'nün yok edilmesi için üye ülkelere Türkiye ile iş birliği yapmaları çağrısı yapılmıştır (Mejdoub ve Yıldız, 2019). Asya Parlamenter Asamblesi'nde benzer bir karar alındı (Sabah, 01 Aralık 2016). Çeşitli ülkelerde bu yapıya bağlı okullar kapatılmış, devlete bağlı Türkiye Maarif Vakfı'na devredilmiş veya yasaklanmıştır.

FETÖ ile mücadele açısından Türkiye'nin yaşadığı sorunların başında "terör örgütü" olarak nitelenen ama faaliyette bulunduğu bölgede o şekilde algılanmayan, görünürde kaliteli bir eğitim imkânı sunarak siyasi ve ekonomik elitlerin çocuklarını devşiren ve hepsinin üstünde oralarda çok güçlü bir lobi oluşturan bir yapı ile mücadele edilmesi gelmektedir (Yıldız, 2018: 35). Öte yandan geçmişte yurt dışındaki kimi okulların açılmasında siyasi iktidarın desteğinin bulunması durumu karmaşıkleştirebilmektedir.⁴

"Gülen Cemaati: Devlet Niyet, Sermaye Kısmet", Perspectives Türkiye, Heinrich Böll Stiftung, Sayı 8, Nisan 2014, ss.8-12.

⁴ Örneğin bkz: "Kuzey Irak'ta Türk üniversitesi açıldı", CNN Türk, 22.11.2008, <https://www.cnnturk.com/2008/dunya/11/22/kuzey.irakta.turk.universitesi.acildi/501703.0/index.html>, (erişim Tarihi: 23.09.2019).

Türkiye'nin karşı karşıya olduğu meydan okuma, sıradan herhangi bir örgütün sahip olabileceğini çok çok aşan, çok güçlü bir kamu diplomasisi ayağı olan, gerçekten de iyi örgütlenmiş ve oluşturduğu kümülatif miras açısından da kompleks bir meydan okumadır (Yıldız, 2018: 38).

Örgütlerin, devlet altı birimlerin ülke dış politikasını etkileme kapasitesi bulunduğu yadsınamaz. Bu bağlamda Türkiye'nin de uluslararası ilişkileri söz konusu aktörler düzeyinde etkilenmektedir. PKK, IŞİD ve FETÖ ve Kuzey Irak'ta bulunan Bölgesel Yönetim ile ilişkiler bu duruma birer örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Türkiye Kuzey Irak İlişkilerinin Tarihçesi

Türk Dış Politikası açısından Kuzey Irak daima önemli bir alan olagelmıştır. Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik politikaların temel olarak realist/güvenlikçi-dışlayıcı ve liberal/entegrasyonist-işbirlikçi yaklaşımlar üzerinden kurgulandığını ifade etmek mümkündür (Oğuzlu, 2008: 10- 17; Erkmén, 2015: 172). Türkiye'nin güvenlik kaygılarının arttığı dönemlerde realist/güvenlikçi politikalar ve dolayısıyla güvenlik bürokrasisi ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan "ticaret devleti" politikasının öne çıktığı ve PKK ile çatışmaların azaldığı dönemlerde ise işbirlikçi anlayışın benimsendiği ve sivil bürokrasinin önde olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye'nin Kuzey Irak ile ilişkilerini dönemsel özelliklerine göre çeşitli başlıklar altında ele almak mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda Kuzey Irak; Türkiye-Irak sınırı ve sınır güvenliği bağlamından ele alınmıştır.⁵ Soğuk Savaş yıllarında ise Türkiye açısından Kuzey Irak ve burada yaşanan sorunlar Irak'ta ve Türkiye'de girift hale gelen ve büyüyen Kürt meselesi çerçevesinde düşünülmekte idi. 1962 yılında Molla Mustafa Barzani önderliğinde başlayan ve 1970 yılına kadar devam eden Kürt ayaklanması Türkiye'yi bir hayli tedirgin etmiştir.⁶ 1980'li yıllarda ise Türkiye içinde bölücü PKK'nın eylemselliğe geçmesi ile birlikte "Kürt sorunu" içinde terör-güvenlik konuları da Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik politikalarında ana gündem haline gelmiştir. Bunun yanında 1991 yılında yaşanan Körfez savaşı ve ABD önderliğinde müttefik güçlerin Irak'a müdahalesi ve Irak'ta Kürt isyanı ile beraber bölgede Çekiç Güç'ün kurulması ardından bölgede de-facto bir Kürt devletinin ortaya çıkması Türkiye'nin Kuzey Irak politikalarında yeni bir sorun/alan doğurmuştur. Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulmaması ve Irak'ın bütünlüğü Türkiye açısından öncelikli hale gelmiştir. Öte yandan ironik olarak Türkiye'nin PKK ile mücadelesi kapsamında Kuzey Irak'ta var olan entite ile ilişkilerini geliştirmesi Mesud Barzani yönetiminin bölgesinde güçlenmesi sonucunu da doğurmuştur. 2003 yılında ABD'nin Irak'a tek taraflı müdahalesi sonunda Saddam Hüseyin ve Baas rejiminin devrilmesi Irak'ın yeniden şekillendirilmesi ile

⁵ Bu anlayışın da etkisi ile Sadabad Paktı'nın hayata geçirilmesinde Türkiye öncü rolü oynamıştır. Türkiye-İran-Irak sınır hattında yaşayan Kürt aşiretlerin isyanları üç devlet açısından da büyük sorun teşkil etmekteydi. Bkz: Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu (2003: 366).

⁶ Ayaklanma 1970 yılında Sovyetler Birliği'nin Saddam Hüseyin'i Kürtlere özerklik tanınması kabul ettirmesi ile son bulmuştur. 11 Mart 1970 yılında ise Kürtlere Özerklik Planı açıklanmıştır.

15 Temmuz Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

sonuçlanmıştır. Bu meyanda 15 Ekim 2006 tarihindeki referandum ile kabul edilen "yeni" Irak Anayasası ile ülke federal birimlere ayrılmış ve Irak'ın kuzeyindeki fiili Kürt entitesi hukuksal bir kimlik kazanmıştır. Bu meyanda Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik politikaları genellikle Irak devletinin bütünlüğü üzerinden şekillenmiştir. Bunun yanı sıra Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile bilhassa ekonomik yönden stratejik ortaklık düzeyinde ilişkiler geliştirmiştir.

Arap Baharı ile birlikte Suriye'nin kuzeyinde ortaya çıkan Kürt entitesi Türkiye için büyük bir sorun olmuştur. Rojava olarak adlandırılan bu bölge PKK'nın Suriye uzantısı olan Demokratik Birlik Partisi (PYD) tarafından kontrol edilmektedir. Türkiye'ye komşu bir PKK devletinin ortaya çıkması ihtimali Türkiye ile İKBY'yi yakınlaştırmıştır. Diğer taraftan Barzani yönetimi de söz konusu PYD entitesini kendi iddiaları açısından tehlikeli görmüş ve Türkiye ile birlikte hareket etmiştir.

Türkiye'nin Kuzey Irak'a ilişkin politikaları

- a- Sınır Güvenliği
- b- PKK ile mücadele
- c- Diğer terör unsurları ile mücadele
- d- Irak'ın bütünlüğü
- e- Suriye'de PKK entitesinin sınırlandırılması
- f- Ticari ilişkiler
- g- Enerji Politikaları

başlıkları altında özetlenebilir.

4. 15 Temmuz 2016 Sonrası İlişkiler

15 Temmuz 2016 tarihinde FETÖ Türkiye'de meşru iktidarı ortadan kaldırmak ve FETÖ liderinin planladığı şekilde bir devlet aygıtı kurmak amacıyla darbe girişiminde bulunmuş, bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bundan sonra devlet gerekli önlemleri almaya başlamıştır.⁷ Ülke içinde bunlar yaşanırken Türkiye'nin dış politikasının da FETÖ darbe girişiminden etkilendiğini söylemek mümkündür. Türkiye'nin Kuzey Irak ile ilişkilerine bakılacak olursa Avrupa, ABD, Afrika ile ilişkiler kadar sarsılmadığı ifade edilebilir. Yukarıda özetlenen başlıklarda ilişkiler sürdürülmeye devam etmiş terörle mücadele başlığına bir de FETÖ eklenmiştir. Türkiye'nin güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit olan farklı terör örgütleri ile işbirliğine giren FETÖ'nün Kuzey Irak'taki etkinliğinin kırılması Türkiye'nin temel önceliklerinden biri haline gelmiştir. Söz konusu gelişmeler altında dışlayıcı olmayan işbirlikçi bir güvenlik anlayışı tesis etmek Türkiye'nin 15 Temmuz sonrası Kuzey Irak'a yönelik politikalarının temeli haline gelmiştir.

15 Temmuz 2016 darbe girişimi sırasında Kürdistan Bölgesel Yönetimi içindeki aktörlerin farklı tutumlar sergilediğini söylemek mümkündür. Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) medyası hükümet tarafında yayınlar yaparken Kürdistan Yurtseverler

⁷ Devlet aygıtı derhal harekete geçmiş ve içine sızan FETÖ üyelerine yönelik tutuklama ve görevden çıkarılma türünden önlemler almıştır.

Birliği (KYB) ve Goran yanlısı medya ise daha ziyade darbecileri desteklemiştir.⁸ Goran ve KYB hariç bütün Kürt siyasi partileri darbe girişimini kınamışlardır.

Darbe girişiminin hemen ertesinde IKBY Dış İlişkiler Sorumlusu ve Başkanlık Divanı Başkanı Fuat Hüseyin pazar günü Erbil'deki Türkiye başkonsolosluğunu ziyaret etmiştir (Aranews, 16.07.2016). IKYB sözcüsü Sefin Dizayi de Twitter hesabından "Demokratik değerler ve ilkelere, halkın iradesine saygılı olunmalıdır" açıklamasını yapmıştır (<https://twitter.com/SafeenDizayee/status/754312112055484416>). IKYB başbakanı Neçirvan Barzani de 16 Temmuz'da yaptığı açıklamada "darbe planlayıcılarına karşı Türkiye hükümetinin "zaferine" destek verdiğini ifade etmiş şunları kaydetmiştir (KRG Cabinet, 2016):

"Başarısız darbenin kurumları, hükümeti ve Türk insanını güçlendireceğine ve gelecekte olası darbe girişimlerini önleyeceğine inanıyoruz" Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan Binali Yıldırım, darbeyi engellemede büyük rol oynayan tüm taraflar ve Türkiye halkını kutluyorum."

Ayrıca Neçirvan Barzani Amerika'nın Sesi'ne verdiği mülakatta Türk halkının zaferinden ve meşru hükümeti ayakta tutmak için takındığı tavırdan mutluluk duyduğunu söylemiştir. Aynı zamanda Türkiye'de darbelerden en çok Kürtlerin etkilendiğini söylemiştir (VOA, 24.07.2016).

Darbe girişiminden yaklaşık bir ay sonra 23 Ağustos 2016'da IKYB başkanı Mesud Barzani darbeye karşı destek vermek ve çeşitli görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye'ye gelmiştir. Önce Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile görüşme gerçekleşmiştir. Barzani seçilmiş hükümetin yanında yer aldıklarını, Türk halkının demokrasiye sahip çıkmasını takdirle karşıladıklarını vurgulamıştır (Sabah, 23.08.2016). Görüşmelerin ana gündemi ise FETÖ okullarının kapatılması ve Türkiye'ye devri, IŞİD, PKK, çözüm süreci ve Musul operasyonu olmuştur (TRT HABER, 23.08.2016). Mesud Barzani; Başbakan Binali yıldırım ile görüşmüş (NTV, 2016) ve ardından FETÖ tarafından bombalanan TBMM binasını ziyaret etmiştir (Kurdistan24, 2016).⁹ Ziyaret esnasında FETÖ lideri Gülen ve okulları ile IŞİD meselesi gündeme yeniden gelmiştir (Hürriyet, 24.08.2016).

⁸ Örneğin KDP ile dolaylı bağı bulunan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi sözcüsü Rojhat Amedi TRT Kurdi kanalında katıldığı bir programda darbe gecesi bir kısım Kürt siyasi tarafların Süleymaniye'de halaya durduklarını ve bununla beraber bazı karanlık odakların hiç bir koşulda Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Kürdistan Başkanı Mesud Barzani'nin başarılı olmasını istemediklerini söylemiştir. Bkz: "15 Temmuz'da Türkiye'de darbe yapılırken Süleymaniye'de halaylar çekiliyordu", Nerinaazad, 27.07.2016, <http://www.nerinaazad.net/news/life/politics/15-temmuzda-turkiyede-darbe-yapilirken-suleymaniye-de-halaylar-cekiliyordu>, (Erişim Tarihi, 13.06.2017).

⁹ Barzani ile TBMM'deki görüşmeye TBMM Başkanı İsmail Kahraman, TBMM Başkanvekili Akif Hamzaçebi, TBMM Dışişleri Komisyonu Başkanı Taha Özhan, AK Parti Genel Başkan

15 Temmuz Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

15 Temmuz'dan sonra Türk Dış Politikası açısından Kuzey Irak'ta önemli gündem maddeleri aşağıda ile ele alınacaktır.

4.1. FETÖ Okulları

15 Temmuz darbe girişimi¹⁰ sonrası Türk Dış politikası açısından önemli bir başlığı şüphesiz FETÖ okulları oluşturmaktadır. FETÖ'nün dış faaliyetlerinin önemli bir kısmını oluşturan "eğitim kurumları" bulunulan ülkede lobi faaliyeti sağlamakta ve bu sayede siyasi ve ticari ağların kurulmasına imkân vermektedir. İlk olarak Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından bağımsızlığını yeni kazanan Orta Asya Türk devletlerinde okullar açan örgüt zamanla Türkiye Cumhuriyeti iktidarları¹¹ ardından Batı desteğini arkasına aldıkça güçlenmiş, okullarının sayısı gün geçtikçe artmıştır.¹² Sonuç olarak örgüt 140 ülkede 1200'e yakın okulu ile küresel bir eğitim devi haline gelmiştir. Tabii FETÖ'nün bulunduğu ülkelerde "iyi", "kaliteli" eğitim veriyor olması bilhassa az gelişmiş Müslüman ülkelerde karşılığını bulmuştur.¹³

Yardımcısı Mehdi Eker, AK Parti Diyarbakır Milletvekili Galip Ensarioğlu ve HDP Mardin Milletvekili Mithat Sancar katılmışlardır.

¹⁰ Öte yandan FETÖ ile ilgili ilk sorunu yaşayan Türkiye değildir. 16 Şubat 1999'da Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov'a suikast düzenlenmiştir. Özbekistan söz konusu vakada FETÖ bağlantısı olduğu kararını vermiş ve Kerimov, FETÖ okullarını ivedilikle kapatmıştır (bkz. Uğur, 2018).

¹¹ FETÖ'nün "Türk Okulları" adı altında yapılan eğitim kurumları 1990'lı yıllardan itibaren büyük ölçüde devlet desteğine sahip olmuştur. 17-25 Aralık 2013 ve hatta 15 Temmuz 2016'ya kadar bu okulların devletin yumuşak gücünün bir parçası olarak görüldüğü gerçeği yadsınamaz. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye merhale merhale çevresine açılırken FETÖ okulları da bu bölgelere yayılmıştır. Kimi zaman devlet desteği ile buldukları yerde tutunmuş ya da Afrika örneğinde olduğu gibi Türkiye elçiliklerinden ve konsolosluklarından evvel FETÖ okulları açılmıştır. Zira Emekli Büyükelçi Ünal Çeviköz'ün de belirttiği gibi büyükelçilik açılması için kolaylaştırıcı rol bile oynamışlardır. Çünkü o ülkelerdeki siyasi elitler ile ilişki kurmuşlardı. Bkz: Çağrı Kasapoğlu (2016), Vedat Demir (2016).

¹² FETÖ lideri Fethullah Gülen, eğitim kurumları vasıtasıyla "Altın Nesil" söylemi üzerinden tasarlanmış bir "Modern Müslüman" kitlesi meydana getirmeyi hedeflemişti. Bu "Modern Müslüman"lar ise "İlimli İslam"ın taşıyıcısı konumunda olacaktı. "Mütedeyyin" ve "müspet" algı Türkiye'de 15 Temmuz'a kadar çok başarılı bir şekilde yönetilmiş bu sayede uzun yıllardır eğitime yatırım yapan hazır eğitilmiş kitlesi bulunan örgüt devlet aygıtının derinliklerine kolaylıkla işleyebilmişti. Bkz: (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016: 36).

¹³ FETÖ bu okullara Türkiye'de halk ve devlet nezdinde yaygın desteği ise çok kuvvetli bir halkla ilişkiler çalışması olan "Türkçe olimpiyatları" organizasyonu ile sağlamıştır. Hatta bu destek o denli güçlü bir hale gelecektir ki TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü tarafından Türkçe Olimpiyatları'nın 10. yılına özel hatıra madeni para basılmıştır. Söz konusu madeni paralar iki türde basılmış olup bir kısmı (1 milyon adet) tedavüldeki 1 Türk Lirası gibi işlem görmüş bir kısmı ise (2 bin adet) 925 ayar gümüş nominal değeri ise 50 TL olarak belirlenmiştir. Bkz: http://www.darphane.gov.tr/tr/old_products.php?parent_id=197&content_id=200#content.php?parent_id=197&content_id=200, (Erişim Tarihi: 14.06.2017). Dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 15 Mart 2014 Erzurum mitinginde "Onların malum olimpiyatları vardı, artık bitti

Kuzey Irak'ta FETÖ'ye ait anaokulu düzeyinden üniversiteye kadar her basamakta okul bulunmaktadır. İlk olarak 1994 yılında Erbil'de kurulan ilkokul ile FETÖ bölgeye girmiştir(Çakır, 2013; Güler, 2011). Ardından Türkiye'nin ve bölge yönetiminin desteği ile örgüt bölgede hızlı bir şekilde okullaşmıştır.¹⁴ Örgütün hızlı okullaşmasına bölgesel yönetimin destek vermesinin temel sebebi bölgede eğitim alt yapısındaki yetersizlikler ve örgütün eğitimdeki deneyimi idi.

Okullaşma örgüt açısından bölgede söz sahibi bir yapı haline gelmenin önemli araçlarından biri olarak görülmüştür. Bölgesel yönetim açısından da Türkiye Cumhuriyeti devleti tarafından desteklenen ve taltif edilen söz konusu okullar Türkiye ile ilişkilerde pozitif iklim yaratıcı mecralar olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, Erbil'de bulunan Işık Üniversitesi'nin kampüs inşaatı (Haber7, 09.12.2010) temel atma töreninde konuşan dönemin bölgesel yönetim yükseköğretim bakanı Dilaver Alladin, bu okulları önemsediklerini, okulların, bölge halkları ile Türkiye arasında ekonomik, ticari ve siyasi bir kardeşlik köprü oluşturduğunu söylemiştir (Haber7, 09.12.2010). Açılışta dönemin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ali Babacan'ın telgrafı dönemin Türkiye Cumhuriyeti Musul Konsolosu Ahmet Yıldız tarafından okunmuş ve

"Türkiye Cumhuriyeti olarak Iraklıların acılarını azaltmak ve Irak'ın istikrara kavuşması için destek verdik. 14 yıldır Fezalar Şirketi eğitim dalında Kerkük, Süleymaniye ve Erbil'de hizmet veriyor. Bunu takdir ediyoruz. Sonucunda bu girişim, üniversite açılışına kadar gittiği için onları kutluyorum. Türkiye, bundan sonra da Irak'a desteğini sürdürecektir."(Bakır ve Durukan, 2008)

mesajı verilmiştir. Bölgedeki FETÖ okullarının kapatılmasına dair ilk vaka 17-25 Aralık 2013 sonrasında yaşanmıştır. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın İKBY başbakanı Neçirvan Barzani'den okulların kapatılması yönünde

bizim için tabii bunlar. Artık bundan sonra bunların olimpiyatları molimpiyatları diye bir şey bizim dünyamızda yok. Bitti onlar, o defterler kapandı, geçti" demiş ve 2014'ten itibaren "Türkçe Olimpiyatları" Türkiye dışında Almanya, Venezüella, Bosna-Hersek, Tacikistan, ABD, Avustralya, Fransa, Romanya'da sürdürülmüştür. Bkz: CNNTürk (16.03.2014); Türkçe Olimpiyatları-@turkceder Sosyal Medya Sayfası, <https://tr-tr.facebook.com/turkceder/>, (Erişim Tarihi, 16.06.2017). Aynı zamanda söz konusu okullarla ilgi olarak bir diğer halkla ilişkiler çalışması ise "Türk Okulları" isimlendirmesi ve bunların FETÖ'ye ait kapatılan Samanyolu televizyonunda Ayna adlı "gezi" programında tanıtılması olmuştur. FETÖ'ye ait okulların Türk Okulu olup olmadıkları cidden tartışmalı bir konudur. Çünkü bu okulların eğitim dili İngilizce'dir ve Türkçe haftada iki saatten fazla okutulmamaktadır.

¹⁴ Irak'ta FETÖ okulları Fezalar Eğitim Kurumları altında yapılanmıştır. Anaokulları: Kerkük Çağ, Süleymaniye, Işık. İlköğretim okulları: Anbar Işık, Bağdat Işık, Basra Işık, Birayati Işık, Gulan Işık, Ishik, Kerkük Çağ, Ninawa Işık, Ronaki Işık, Süleymaniye Okulları 1-2-3. Ortaokullar: Nilüfer Kız, Süleymaniye Kız. Liseler: Anbar Işık Kız, Anbar Işık, Bağdat Işık Kız, Bağdat Işık, Basra Işık, Halepçe, Işık Kız, Işık, Kerkük Çağ Kız, Kerkük Çağ, Nilüfer Kız, Ninawa Işık, Selahaddin Eyyubi, Süleymaniye Kız, Işık Erkek Koleji, Işık Dil Merkezi. Üniversite: Işık Üniversitesi Erbil.

15 Temmuz Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

ricacı olduğuna dair haberler çıkmış, Sefin Dizayi böyle bir talep gelse de söz konusu okulları kapatmayacaklarını ifade etmiştir (CNN Türk, 2014). Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Erbil başkonsolosu Aydın Selcen'e göre IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani Türkiye'den gelen yoğun baskıya rağmen okulları yerel nedenlerden ötürü kapatamamıştır. Zira bölge elitlerinin birçoğunun çocukları bu okullarda eğitim görmekte idi (Bozarslan, 2016).

Bu meyanda yukarıda da değinildiği üzere 15 Temmuz sonrası Türkiye'nin IKBY'den öncelikli talebi FETÖ okullarına bölgesel yönetim tarafından el konularak Türkiye'ye devredilmesi olmuştur. Bölge yönetimi ilk açıklamasında söz konusu okulların kapatılmayacağını duyurmuştur. Ancak Türkiye'nin güçlü talebine binaen IKBY sözcüsü Sefin Dizayi:

Eğitim Bakanlığı bu okullara el koyacak. Bu okullar devam etsin ama tamamıyla Eğitim Bakanlığına bağlansın, artık bu ellerden çıksın. Bu okullarda başka bir sistem olacak, başka insanlar girecek, başka yönetim olacak." (Milliyet, 07.08.2016)

açıklamasını yapmış ve IKBY Eğitim Bakanlığı'nın bir takvimlendirme çalışması sonunda bu okullara el koyacağını ifade etmiştir (Milliyet, 07.08.2016). Yüksek Öğrenim ve Bilimsel Araştırmalar Bakanlığı, FETÖ'ye ait üniversitelerin durumunu değerlendirmek üzere bir komisyon oluşturulmasını kararlaştırmıştır (Rudaw, 2016). 23 Ağustos 2016'daki Mesud Barzani ile görüşmesinde Recep Tayyip Erdoğan FETÖ okullarının kapatılmasını gündeme getirmiştir. IKBY sözcüsü Sefin Dizayi özel teşebbüs kurumları ile devir konusunda görüşmeler yapılacağını söylemiştir. Ayrıca Türkiye ile IKBY arasındaki iyi ilişkilerin sonucu olarak böyle bir adım attıklarını vurgulamıştır (Hürriyet, 07.08.2016). Ekim 2016'da ise FETÖ okulları kapatılmadan IKBY'ye devri tamamlanmıştır (Yeni Şafak, 10.10.2016).

15 Temmuz'a kadar bölge yönetimi ile örgüt ilişkilerinin çok iyi olduğunu söyleyebiliriz.¹⁵ Örgüt bölgede eğitim alanında ciddi bir boşluğu doldurduğu gibi bölgenin yönetici askeri ve ticari elitleri ile sıkı ilişkiler kurmayı başarmıştır. 15 Temmuz'dan sonra Türkiye IKBY üzerine okullar konusunda baskı kurmuş ve söz konusu okulların IKBY Milli Eğitim Bakanlığına devrini¹⁶ sağlamıştır. Türkiye

¹⁵ Erbil Eski başkonsolosu Aydın Selcen'e göre görev yaptığı dönemde devlet erkânı söz konusu okulları ziyaret etmekteydi ve örgüt devletin bölgeyi ziyaret programlarında aktif idi. Ayrıca Selcen FETÖ'nün 15 Temmuz sonrasında en güçlü olduğu yerlerden birinin hali hazırda Kuzey Irak olduğunu söylemektedir. Selcen 31 Ekim 2016 tarihli Hürriyet Gazetesine verdiği mülakatta: "FETÖ'nün en güçlü olduğu yer Irak Kürdistan'ı, hâlâ da öyle. 25 bin öğrenci okuyor FETÖ okullarında. Ben gittiğimde Erbil'de FETÖ el üstündeydi. Her gelen Türk bakan ilk önce FETÖ okullarını ziyaret etmek isterdi. Bir de Bilkent Okulu var. Benim kendi çocuğum da o okula gidiyordu. Gelenlere 'Efendim Bilkent'i de ziyaret edin' derdim 'E ona gerek yok' denirdi. E bu da okul o da okul niye gerek yok? Yine aynı şekilde gelen bakanın programını normalde başkonsolosluk üstlenir. Ama FETÖ ekibi etkendi." demektedir. Bkz: Çamlıbel (2016).

¹⁶ Çıkan farklı haberlere göre söz konusu okullar resmiyette devredilmiş durumdadır. Fiilen Barzani ve Peşmerge tarafından kontrol edilen Kerkük'te FETÖ üyeleri faaliyetlerine devam etmektedir. FETÖ'ye ait Fezalar Eğitim kurumuna bağlı olan Çağ Kız ve Erkek Kolejleri halen

Cumhuriyeti Başbakanı Binalı Yıldırım Ocak 2017'deki IKBY ziyaretinde FETÖ okullarının kapatılması konusunda Mesud Barzani'ye desteğinden ötürü teşekkür etmiştir (A Haber, 2017).

4.2. PKK/PYD

Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik politikasında PKK daima ana başlık olmuştur. Kuzey Irak'ta PKK ve Suriye'de Arap Baharı sonrasında PKK'nın Suriye uzantısı PYD'nin Kuzey Suriye'de otorite kazanması sonucunda IKBY ile ilişkilerde PKK konusu daha da girift hale gelmiştir.¹⁷ Çünkü ortaya çıkan durum neticesinde PKK tarihinde ilk kez belli bir alanda çekişmesiz olarak alan hâkimiyeti kazanmış ve yönetsel erki kullanma gücüne sahip olmuştur.

Türkiye'de gerçekleştirilen 7 Haziran 2015 seçimleri sonrasında ortaya çıkan tabloda hiçbir siyasi parti tek başına iktidar olma gücünü elde edememiştir. Halkların

Kerkük'te faaliyetlerine devam etmektedir. Bkz: Kerkük Çağ Kız ve Erkek Kolejlere Sosyal Medya Sayfaları, <https://www.facebook.com/fezalar.org/>, (Erişim Tarihi: 16.06.2017); <https://www.facebook.com/KIRKUKCAGGIRLSCOLLEGE/>, (Erişim Tarihi: 23.09.2019).

¹⁷ Örneğin IŞİD'in 13 Eylül 2014 tarihinde başlayan Ayn el-Arab (Kobani) kuşatması Türkiye'de hem iç hem de dış politika açısından önemli tartışmalar doğurmuştur. Türkiye sınırından YPG'ye silah nakledilmesine dönemim Türkiye hükümeti izin vermeyince HDP Merkez Yürütme Kurulu 6 Ekim'de aldığı kararla ve "Halklarımızı sokağa çıkmaya çağırıyoruz" çağrısıyla protesto eylemleri ve silahlı sokak eylemleri başlamıştır. Silahlı çatışmalar PKK'nın gençlik yapılanması olan, YDG-H üyelerinin öncülüğünde başlatılmış ve bir müddet sonra çatışmalar büyümüştür. Söz konusu eylemler döneminde PKK/KCK uluslararası topluma Türkiye ile IŞİD arasında bir ilişki olduğu iddiasını gündeme getirip bunu canlı tutmaya çalışmıştır. Öte yandan Kobani'de çatışmalar Türkiye'de de sokak eylemleri devam ederken PYD Eş başkanı Salih Müslim Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyarette Cizire ve Afrin'deki unsurların Kobani'ye geçişi için Türkiye'den koridor istemiştir. Aynı tarihlerde Mesud Barzani, peşmergelerin bölgeye girebilmesi için Türkiye'den benzer bir talepte bulunmuştur. Ardından Barzani Türkiye'yi hem Kobani hem de Kuzey Irak'a yönelik IŞİD saldırılarında yavaş davranmakla suçlamış ve bunu da Türkiye'deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ve IŞİD'in Türkiye Cumhuriyeti Musul Konsolosluğu baskını sonucunda elinde bulundurduğu 46 rehineye bağlamıştır. Çatışmalar devam ederken Türkiye'den ana beklenti PYD güçlerine Türkiye'nin askeri yardım vermesi ve örgüt militanlarına Türkiye'den koridor açılması şeklinde gelişmiştir. Ancak Türkiye PKK'ya yardım olacağından kabul etmemiştir. Öte yandan PKK tarafı ironik biçimde Türk askerinin Kobani'ye girmesini istememekteydi. Türkiye sonunda kendince ara bir formül olarak Barzani'nin peşmergelerine koridor açılmasına izin vermiştir. Peşmerge güçleri 29 Ekim 2014 tarihinde Türkiye'den "Biji Serok Obama" (Yaşasın Başkan Obama) nidalarıyla geçmiştir. Sonuçta 26 Ocak 2015'te IŞİD; YPG, Özgür Suriye Ordusu, Peşmerge güçlerinin kara saldırıları ve ABD, Fransa ile Arap Ülkeleri'nin hava bombardımanları karşısında Kobani merkezinden çekilmek zorunda kalmış ve KCK ye bağlı PYD yönetimi ele geçirmiştir. Bkz: Aljazeera Türk (04.10.2014); Sözcü (06.10.2014); CNN Türk (08.10.2014), Yeni Şafak (08.10.2014); BBC Türkçe (10.10.2014), TRT HABER (10.10. 2014), Milliyet (29.10.2014).

15 Temmuz Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

Demokratik Partisi (HDP) %13 oy ile barajı geçmiş 80 vekil çıkarmıştır. Bu süreç içinde HDP Eş genel Başkanı Selahattin Demirtaş yaptığı açıklamada Öcalan'ın çağrısıyla PKK'nın silah bırakabileceğini söylemiştir. Ancak KCK'dan (Kürdistan Topluluklar Birliği- Koma Civaken Kürdistan) karşı bir açıklama gelmiştir. Şöyle ki:

“Şunu açıkça vurgulamalıyız ki, PKK'nın Türkiye'ye karşı silahlı mücadeleyi bırakma konusu ve bunun iradesi tamamen bize aittir. Şunu herkes bilmelidir ki HDP, PKK'nın yasal partisi değildir. Dolayısıyla böyle bir çağrıyı HDP yapamayacağı gibi, mevcut İmralı koşullarında bulunan Abdullah Öcalan'ın böyle bir çağrıyı yapması mümkün değildir. HDP'nin ve Öcalan'ın 'silah bırak' çağrısı yapmasını beklemek ve bu yönlü dayatmalarda bulunmak çözümsüzlükte ısrardır ve bunu da hareketimizin kabul etmesi mümkün değildir. Bu tutumumuz ne Öcalan'ı dinlememek, ne de HDP'nin politika yürütmesinin önünü almaktadır”(Radikal, 12.06.2015)

PKK'nın eylemselliğini¹⁸ artırması ile birlikte zaten sürüncemede olan çözüm süreci Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 28 Temmuz 2015'deki açıklaması ile birlikte bitmiştir (NTV, 2015). Bundan sonra devlet PKK ile sahada etkin mücadele yaklaşımını benimsemiştir. İçerideki bu gelişmeler olurken PKK/PYD Kuzey Suriye'de Haseke - Kobani aksını birleştirmiş ve Fırat'ın doğu kıyasına ulaşmıştı. Bu ise Türkiye'nin kabul edebileceği bir hal değildi. Bunun yanı sıra KCK/PKK Türkiye'de Diyarbakır, Mardin, Şırnak, Batman gibi güneydoğu illerinde başlattığı “şehir savaşı” stratejisine geçmiştir. Örgüt Kobani ve Şengal'de öğrendiği “Ortadoğu tipi” şehir savaşı taktiklerini Türkiye'de uygulamaya çalışmıştır. Burada örgütün maksadı KCK sözleşmesinde belirtilen ve Suriye'nin Kuzeyinde kantonal bölgesel egemenlik sistemini Türkiye'ye yaymak idi. Öte yandan Ağustos 2014'te IŞİD'in Yezidi (Ezidi) Kürtlerin çoğunlukta olduğu Sincar (Şengal) bölgesine operasyonlarına karşı PKK'nın YBŞ (Şengal Direniş Birlikler- Yekîneyên Berxwedana Şingal) adı altında yerleşmesi Türkiye açısından Sincar'ın “ikinci Kandil olması”¹⁹ riskini beraberinde getirmiştir. Söz konusu dönemden bugüne PKK Kuzey Irak'ta yaklaşık 500'ün üzerinde köyü işgal etmiş durumdadır.²⁰ PKK, Kuzey Suriye'den Kamışlı aksından -Sincar-Dohuk hattını zorlayarak bölgesel hâkimiyetini güçlendirmenin peşindedir. Bu durum İKBY

¹⁸ Aslında PKK çözüm süreci içinde de ciddi eylemler gerçekleştirmiştir.

¹⁹ Söz konusu ifade Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından, Reuters'a verdiği, bir mülakatta kullanılmıştır. Bkz: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (2016).

²⁰ Kürdistan Demokrat Partisi'nin açıklamasına göre, PKK, Duhok vilayetinde 304, Erbil'de 177, Süleymaniye'de ise 34 köy olmak üzere toplam 515 köyü işgal etmiş durumdadır. Ayrıca örgüt, köylülerin evlerine dönmesine izin vermemektedir. Bkz: (Partiya Demokrat a Kurdistanê, 15.03.2017).

açısından da kendi egemenlik²¹ alanında kabul edilemez bir durum doğurmaktadır. Aynı zamanda Barzani etkisini belli ölçüde Kuzey Suriye'ye yaymaya çalışmaktadır. Bu minvalde 15 Temmuz sonrasında da PKK ile mücadele açısından Türkiye ve karşılıklı olarak işbirliğini geliştirmek²² yönünde adım atmışlardır.

Söz konusu işbirliği açısından 15 Temmuz sonrası somut adımlar ise Mesud Barzani'nin 23 Ağustos 2016'da gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde atılmıştır. Taraflar arasında PKK ile mücadele konusu ele alınmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 23.08.2016). PKK ile mücadele konusunda yukarıda da değinilen Şengal meselesi ana gündemi oluşturmuştur. Türkiye'nin desteğini alan IKBY, PKK'yı Şengal bölgesinden çekilmesi için uyarmıştır (Hürriyet, 24.12.2016). Buna karşılık PKK Şengal'den çıkmayacağını açıklamıştır.²³ Bu süreçte Türkiye'den Barzani yönetimi başarılı olamazsa TSK'nın müdahale edeceği açıklaması gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu:

Sincar'ı (Şengal) ikinci bir Kandil yapmak istiyorlar. Biz uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarımızı ve yetkilerimizi kullanarak, PKK'nın Irak'taki yapılanmasına da bundan sonra daha aktif müdahale edeceğiz. Burada PKK yapılanmasına da müsaade etmeyeceğiz. Sınırlarımızda bizden tarafta ve diğer tarafta aldığımız ve alacağımız tedbirlerle de bu bölgenin bizim için güvenli bölge olmasını, sınırlarımızın daha güvenli hale gelmesini sağlayacağız."(Yeniçağ, 24.10.2016).

ifadelerini kullanmıştır. Dışişleri Bakanı'nın açıklamasından bir gün sonra Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Sincar ve Karakoçak bölgelerine hava operasyonu düzenlemiştir (Milliyet, 25.04.2017). Operasyon sonrası Mesud Barzani PKK'nın Şengal Dağı

²¹ PKK ile Barzani arasındaki ilişkiler geçmişten günümüze daima sorunlu olagelmıştır. Çünkü her iki tarafta kendisini Kürt milliyetçiliğinin ana temsilcisi başat aktörü olarak konumlanmaktadır. Körfez savaşı sonrasında Kuzey Irak'ta filli devlet ortaya çıkmaya başladığı dönemde Barzani güçleri ve PKK arasında savaş başlamıştır. Bkz: Cumhuriyet (1992). ABD'nin 2003 Irak müdahalesi sonrasında federal yapıya dönüşen Irak'ta geniş yetkilere sahip bir federe birim olarak kabul edilen IKBY, PKK'nın Kuzey Irak'taki siyasi partisi olan PÇDK'nin (Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi) bölge seçimlerine girmesine ancak 2013 yılında izin vermiştir.

²² Türkiye ile IKBY arasında işbirliğinin belli bir limiti olduğu da söylemek gerekir. Türkiye ile doğrudan ilişkilerin kurulduğu 1990'lardan bu yana Barzani yönetimi Türkiye'nin bölgeye askeri operasyonlarına "kendisini rahatlatmadıkça" sıcak bakmamıştır.

²³ KCK/PKK'nın bağlı birimi olan HPG (Halk Savunma Güçleri- Hezen Parastina Gel): "Bir süredir Şengal'deki güçlerimize karşı karalama propagandaları yapılmaktadır. En son Neçirvan Barzani 'PKK güçleri Şengalden çıkmaz ise güç kullanacağız' tehdidinde bulundu. Türk devlet yetkililerinin yaptığı açıklamalara paralel olarak yapılan bu açıklamayı kardeş kavgası çıkarmaya yönelik provakatif bir açıklama olarak değerlendiriyoruz. Kimsenin güçlerimizi zorla Şengal'den çıkarmaya gücünün yetmeyeceğini tarih ispatlamıştır." açıklamasını yapmıştır. Bkz: Yeni Özgür Politika (26.12.2016). 2017 Mayıs itibarıyla örgüt Şengal'den çıkmamıştır. Yeni Özgür Politika (09.05.2017).

15 Temmuz Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

bölgesinden çekilmesi gerektiğini ve örgütün bölgeyi istikrarsızlaştırdığını vurgulamıştır (Hürriyet, 25.04.2017). 28 Nisan 2017'de ise IKBY Başbakanı Türkiye'ye gelmiş ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile bir araya gelmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 28.04.2017). Görüşmede PKK meselesi ve Türkiye'nin operasyonları ele alınmıştır. Neçirvan Barzani PKK'nın bölgeden temizlenmesini umduğunu ifade etmiştir (Partiya Demokrat A Kurdistanê, 2017b). IKBY'nin Türkiye'nin PKK ile mücadelesine sınırlı destek verdiğini söyleyebiliriz. IKBY karar alıcılarının doğrudan Türkiye'nin operasyonlarına katılmaktan ve PKK ile karşı karşıya gelmekten imtina etmektedir. Çünkü IKBY'nin PKK ile doğrudan savaşmayı tercih etmeyeceği gerçektir. Bilhassa IKBY'nin Kuzey Irak'ta IŞİD ile mücadele²⁴ zorunluluğu ve bir oldubitti ile Kerkük'e el koyması peşmerge güçlerinin kapasitesini zaten zorlamaktadır. Üstüne PKK ile çatışmayı IKBY göze alamayacaktır.

Bu nedenle PKK ile mücadele konusunda Türkiye'nin IKBY'den destek alabilmesi çok sınırlı bir düzeyde devam etmektedir.

4.3. IŞİD

İlk aşamada Irak'ta el-Kaide'nin bir uzantısı olarak kurulan, 2006'da "Irak İslam Devleti", 2013'ten itibaren Irak-Şam İslam Devleti (IŞİD) ismini kullanan örgüt güçlendikten ve Suriye'ye doğru yayıldıktan sonra el-Kaide ile bağlarını koparmış ve müstakil hareket etmeye başlamıştır (Sandıklı, Semin ve Ünal, 2015: 39). Türkiye, IŞİD'i 2013 yılında terör örgütü olarak tanımlamıştır (Hürriyet, 2014). Türkiye, ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri içinde IŞİD'e karşı ilk hava taarruzunu Temmuz 2015'te gerçekleştirmiştir. 2014-2017 yılları arasında IŞİD, Türkiye'ye 10'dan fazla saldırı gerçekleştirmiştir. Söz konusu saldırıların Türkiye'ye insan maliyeti 300'den fazla ölü ve binlerce yaralı olmuştur. Bu süreç içinde IŞİD lideri Ebu Bekir el Bağdadi'nin doğrudan Türkiye'ye yönelik saldırı çağrısında bulunmasının ardından, 2016 yılının sonlarına doğru IŞİD'in Türkiye'ye yönelik saldırgan bir söylemi benimsediği ifade edilebilir. (Akman, 2019). IŞİD'in Türkiye'ye yönelik en ağır saldırılarından biri 31 Aralık 2016 gecesi [İstanbul'daki Reina gece kulübünde gerçekleşmiştir](#). Silahlı saldırganın ateş açması sonucu 39 kişi ölmüştür.

2014 itibarıyla silahlı militan sayısının 30 bine ulaştığı tahmin edilen örgüt, Irak'ta özellikle Sünnilerin yaşadığı bölgelerde destek bulmuş ve bu bölgeleri ele geçirmeye çalışmıştır. Söz konusu süreçte Irak güvenlik güçleriyle olan çatışmalarını, sert eylemlerini ve militan eğitimlerini video paylaşım sitelerinden yayınlayan örgüt sosyal medya vasıtasıyla görünür ve toplumsal düzeyde bilinir hale gelmiştir. IŞİD'in Irak'ta toplumsal destek kazanmasında şüphesiz, Sünni Arapların Irak yeniden yapılandırılırken Baas'tan arındırma sürecinde ciddi anlamda baskıya uğraması ve yeni Irak sisteminden dışlanmaları, Maliki iktidarı döneminde bu uygulamaların devam etmesinin etkisi büyüktür. Sünni Arapların tepkisel tutumu IŞİD'e toplumsal

²⁴ IŞİD'in Ağustos 2014'te Kuzey Irak'a yönelik harekât başlattığında ilk elde peşmerge güçleri IŞİD karşısında tutunamamıştır. Konu ile bir analiz için bkz: Özdağ ve Koç (2014). Ardından koalisyon güçlerince hava desteği verilen peşmerge güçleri toparlanmış ve IŞİD'e karşı operasyon başlatmıştır. Bkz: Hürriyet (14.08.2016).

taban kazandırmıştır. Irak'ta tutunum sağlayan örgüte ardından başta yakın çevredeki Müslüman ülkeler olmak üzere yurtdışından binlerce katılım gerçekleşmiştir. (Sandıklı, Semin, Ünal, 2015: 31). IŞİD'in bir diğer etkisi ise hem Irak hem de Suriye'de Sünni muhalefeti bölmeye ve radikalleşmeyi yaygınlaştırması olmuştur. Bu nedenle Dünya kamuoyunda terörist eşittir Sünni Müslüman propagandası güçlenmiştir. IŞİD'in bu bağlamda Türkiye'yi ilgilendiren bir başka boyutu ise PKK'nın uluslararası kamuoyuna seküler bir örgüt olarak kendini pazarlaması, "kadın savaşı/gerilla" algısı ile başta ABD ve Avrupa devletleri olmak üzere dış destek alması ve anılan devletler ile müttefiklik ilişkisi kurmasıdır. Söz konusu durum Türkiye'nin bilhassa Irak ve Suriye'de PKK ile mücadelesini olumsuz etkilemektedir.

IŞİD, Haziran 2014 tarihinde "Hudutları Aşmak" adında bir video yayınlamış ve sözde İslam Devleti/Hilafet Devleti'ni ilan etmiştir. El Adnani, örgütün isminden "Irak" ve "Şam" kelimelerinin de çıkarıldığını, örgütün yeni adının "İslam Devleti" olduğunu belirtmiştir. Sözde halifenin ise Ebu Bekir el-Bağdadi olduğu duyurulmuştur (Morin, 2014). IŞİD lideri Bağdadi 5 Temmuz 2014'de Musul'da Cuma hutbesi vermiştir (Topçu, 2014).

Musul'un denetiminin IŞİD'in eline geçmesi, Irak'ın hem mali hem de insani kaybını ağırlaştırmıştır. IŞİD, Irak ve Suriye'de sözde İslam Devleti'ni ilan etse de, İslamiyet'le bağdaşmayan sayısız eylem gerçekleştirmiş, ağır insan hakları ihlallerine yol açmıştır (Sandıklı, Semin, Ünal, 2015: 33).

IŞİD'in Musul'u kontrol etmesinden sonra kentin kuzeybatısındaki Yezidi nüfusun bulunduğu Sincar'a (Şengal) saldırması ile ABD bölgeye yönelik hava operasyonları düzenlemiştir. Sincar ABD'nin Irak'ta IŞİD ile mücadelesi açısından bir kırılmadır. 4 Ağustos 2014 tarihinde Sincar'ı kontrolüne alan IŞİD'e karşı ABD, 8 Ağustos'ta hava operasyonu düzenlemiştir.

Uluslararası Koalisyon, "IŞİD'i durdurmak, yayılmasını engellemek ve zayıflatmak amacıyla, askeri güç ve taktik stratejisi içeren planı kapsamında, "düzenli hava saldırıları, sahada savaşan güçlerin desteklenmesi, insani yardım ve IŞİD'in ideolojisi, yapılanması ve finans kaynakları ile mücadeleye" başlamıştır (Sandıklı, 2015: 35-36). ABD öncülüğünde meydana gelen koalisyon (İngiltere, Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Ürdün, Hollanda, Türkiye vd.) Ağustos 2014 - Kasım 2016 arası 10 binden fazla hava saldırısı düzenlemiştir (Karakaya, 2017: 7). Kasım itibariyle Irak'ta Musul ve diğer önemli kentler ile Suriye'de örgütün başkenti sayılan Rakka, IŞİD'in elinden alınmıştır (Schrader 2017: 124).

Musul dâhil olmak üzere geri alınan yerlere, buralardan kaçmak zorunda olanların dönmesi zordur. Önemli sayıda insan kamplarda zor şartlar altında yaşamaktadır. Bu insanlara ilk ve en büyük yardım Türk Kızılay'ından gelmiştir (Hürriyet, 03.08.2018).

IŞİD'in Türkiye'ye karşı Irak'ta gerçekleştirdiği saldırıları bulunmaktadır. Başika'da bulunan Gedu Üs Bölgesi'nde konuşlanan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) unsurları IŞİD tarafından defalarca füze saldırılarıyla hedef alınmıştır (Yeşiltaş vd, 2016: 33). Türkiye bu saldırılara fırtına obüsleri, havan topları ve topçu bataryalarını

15 Temmuz Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

etkin bir şekilde kullanarak "misliyle karşılık" vermiştir. Türkiye aynı zamanda sınırlarını IŞİD'den temizlemek maksadıyla düzenli olarak çeşitli önlemler almaktadır. Bu bağlamda yalnızca Ocak-Mart 2016 arasında 487 DAIŞ hedefi vurulmuş, en az 86 terörist etkisiz hale getirilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Bilgi Notu, 06.05.2016). Ancak IŞİD'in Türkiye'ye yönelik en büyük tehdidinin, Türkiye'de gerçekleştirdiği bombalı saldırılar olduğu söylenebilir. Bu saldırılarda, 155 sivil ve 3 güvenlik mensubu hayatını kaybetmiş, bine yakın kişi ise yaralanmıştır (Yeşiltaş vd., 2016: 34). Türkiye, Irak'ta IŞİD ile mücadele ederken aynı zamanda PKK ile de mücadele etmekte ve bu örgütün zemin kazanımını minimize etmeye çalışmaktadır. Bu yöndeki çabalar yukarıda anlatıldığı için tekrarlanmayacaktır. IŞİD ile mücadele Irak'tan Suriye'ye doğru kaymış, burada yine IŞİD ile mücadele görüntüsü altında PKK'nın Suriye yapılanmasının dengelenmesi gerekmiştir.

IŞİD'in FETÖ ile dirsek teması Musul'un işgali sırasında iyive açığa çıkmıştır. IŞİD, Türkiye'nin Musul Başkonsolosluğu'na girmiş ve 49 çalışanını kaçırmış ancak hemen yakınındaki Gülen okulunun öğretmenlerine dokunmamıştır. Bu öğretmenler, Musul'un işgal edilmesinden 11 gün sonra, sorunsuz bir şekilde okulu terk etmişlerdir. Hatta okulun kasasındaki 72 bin dolarla çıkabilmişlerdir. Daha sonraki süreçte FETÖ, okulunu 7 ay süre ile daha açık tutmuştur. FETÖ'nün gittiği yerlerdeki ileri gelenlerin çocuklarını öğrenci yapması burada da işlerine yaramıştır. IŞİD'in bölgedeki önemli ismi Ebu Müslim'in oğlunun bu okullarda okuduğu bilinmektedir (Çetin, 2016: 10).

Irak hükümetinin 2017'de IŞİD'in yenilgiye uğratıldığını duyurmasının ardından Kerkük dışındaki Irak şehirlerinde IŞİD saldırılarında düşüş yaşanmıştır. IKBY'nin 2017 bağımsızlık referandumunun ardından Irak Ordusu'nun kenti geri alma operasyonu devam ederken, PKK'nın Kerkük'ü savunma bahanesiyle sokaklara indiği gözlemlenmiştir. 2016'da Kerkük'ün Dakuk ilçesinde temsilcilik açan ve birkaç ay önce KDP tarafından Süleymaniye'deki ofisleri kapatılan PKK'nın Irak'taki siyasi ayağı Tevgera Azadi'nin, Kerkük'te "öz yönetim" kurulması için 25 üyeli bir meclis oluşturduğu iddia edilmiştir (Duman ve Alaca, 2019).

Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde PKK'ya karşı yürüttüğü Pençe 1 ve Pençe 2 askeri operasyonları nedeniyle PKK'nın IKBY ve özellikle KDP ile ilişkileri oldukça gerilmiştir. Türk diplomatın Erbil'de hayatını kaybettiği saldırının arkasından PKK'nın çıkması ve Ankara'nın PKK'ya yönelik operasyonları, KDP-PKK gerginliğini derinleştirmiştir (Duman ve Alaca, 2019). PKK ile IKBY'nin silahlı çatışmaya girmesi beklenmemekle beraber zaten böyle bir gücü de yoktur. Örgüt Irak'ın kuzeyinde güçlü bir aktör olarak varlığını sürdürmektedir.

4.4. Ticaret

Uluslararası Enerji Ajansı'na (UEA) göre Kuzey Irak'ın 4 milyar varillik bir petrol rezervi bulunmaktadır. Birçok enerji şirketi bölgede faaliyettedir. Bölgeden çıkarılan petrol Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı ve karayolu ile tanker kamyonları vasıtasıyla Türkiye'ye gönderilmekte ve buradan uluslararası piyasaya sunulmaktadır. Ticaretle ilgili asıl sorun bölgenin söz konusu hidro-karbon kaynaklarından elde edilen gelirin merkezi Irak yönetimi ile IKBY arasında paylaşımına dairdir. Mevcut Irak

Anayasasının 111. Maddesi uyarınca Irak'ta bulunan petrol ve doğal gaz, çeşitli bölge ve vilayetlerde yaşayan bütün Irak halkının malıdır (ORSAM, t.y.: 30). 112. Maddede ise bu kaynakların kullanımının ne şekilde olacağı düzenlenmiştir. Şöyle ki:

"Federal hükümet, mevcut yatlardan çıkartılan petrol ve doğal gaz yönetimini bölgesel hükümetleri ve vilayetlerle birlikte yapar. Elde edilen gelir ülkenin tama-mında nüfus dağılımına göre adaletli bir şekilde dağıtılır. Eski rejim tarafından haksız bir şekilde mahrum bırakılarak zarara uğratılan veya sonradan zarar gören bölgelere, tüm bölgelerin de dengeli olarak kalkınmasını sağlayacak şekilde belirli bir süre için ilave pay verilir. Bu husus yasayla düzenlenir. Federal hükümet ile petrol üreten bölge ve vilayet hükümetleri bir araya gelerek, Irak milletine en fazla yarar sağlayacak şekilde, mevcut en ileri pazarlama ve yatırım ilkeleri ile teknolojisini kullanarak petrol ve doğal gaz yataklarını geliştirmek için gerekli strateji ve siyaseti tayin ederler" (ORSAM, t.y: 31).

Bu meyanda Erbil yönetimi, 2005 Irak Anayasası'na göre, bölgedeki eski kaynakların Bağdat ile ortaklaşa işletileceğini, ancak yeni keşfedilen/keşfedilecek rezervlerden elde edilecek gelirin ise sadece kendisine ait olduğunu belirtmektedir (Tüysüzoğlu, 2015: 85). Merkezi Yönetim ise bölgesel yönetimin kendisinden izin almadan diğer ülkelerle ya da şirketlerle imzaladığı anlaşmaların geçersiz olacağını bildirmiştir (Şahin, 2013).

Merkezi yönetim ile IKBY arasında bu anlaşmazlık IKBY ile Bağdat'ın itirazlarına karşın enerji alanında işbirliği yapan Türkiye'yi de zorlayan bir gelişme olmuştur. Federal hükümet, Türkiye'yi cezalandırabilmek için Türk şirketlerinin Irak'ın diğer bölgelerinde elde ettiği imtiyazları iptal edebileceğini belirtmiş ve Ankara ile Bağdat arasında karşılıklı suçlamalar ile tırmanan bir gerginlik de yaşanmıştır (Tüysüzoğlu, 2015: 85).

Kuzey Irak ve Türkiye petrol dışında yıllık yaklaşık 2,5 milyar dolar ticaret hacmine sahiptir. Kuzey Irak piyasasında satılan malların %50'sini Türk malları, üstelik bu malların büyük çoğunluğunu temel tüketim ve ihtiyaç ürünleri oluşturmaktadır. Ayrıca Kuzey Irak'ta yatırım yapan yabancı ülkeler arasında Türkiye ilk 5 arasında yer almaktadır. Habur sınır kapısı da aktif bir ticaret aksıdır (Kulaklı, 2017).

Bu bağlamda bölgede bulunan FETÖ bağlantılarının sermayeleri ve bağlantıları Türkiye'nin ticari ve ekonomik ilişkilerine zarar verebilir. Bu konuda en az eğitim kurumları kadar hassasiyet gösterilmelidir.

4.5. Bağdat'la İlişkiler ve Bağımsızlık

Türkiye açısından sınırlarında bağımsız bir Kürt devletinin kurulması endişe verici bir durumdur. Irak'ın kuzeyinde yaşanan güç boşluğunun Kürtlerce doldurulması ve konjonktürün sağladığı kontrol gücü; Bağdat ile ilişkilerin koparılabilirliği algısını oluşturmuştur. Bölgede uzun yıllardır süren bir Kürt hareketi (leri) bulunmaktadır. Arap Baharı ve IŞİD'le mücadele sırasında Batı kamuoyundan

15 Temmuz Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

aldıkları olumlu imajı değerlendirmek isteyen Kürt Yönetimi bağımsızlık için halkoylamasına gitmiştir.

2005 yılında çeşitli sivil toplum kuruluşlarının eli ile bir benzeri yapılan halkoylaması şimdi bölgesel yönetim eli ile ve daha resmi bir şekilde gerçekleşmiştir. Tüm uluslararası baskılara rağmen Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) Başkanı Mesut Barzani 25 Eylül 2017 tarihinde bağımsızlık referandumunun yapılmasını ısrarla devam ettirdi. Yapılacak referandumun bağlayıcı olmadığını ilan etmiş ise de, bu referandum uluslararası ve bölgesel çapta kabul görmemiştir. ABD, Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği referandumunu reddeden uluslararası güçlerin başında gelmiştir. Bu güçler, IKBY'nin referandum kararını gözden geçirmesi ya da ertelemesi yönünde telkinde bulunmuştu. Bölgesel güçler (İran ve Türkiye) ise, konu hakkında daha sert ve güçlü bir tutum sergileyerek, referandumun ilanına cevap olarak birtakım ekonomik, güvenlik ve diplomatik yaptırımlar uygulamışlardır (Aljumaily, 2017: 1). Halkoylaması federal hükümet ile bölge hükümeti arasında büyük çapta bölgesel boyutlu ve tehlikeli bir iç krize neden olmuştur.

Halkoylaması 25 Eylül'de gerçekleştirilmiştir. IKBY Yüksek Seçim Kurulu referandumun başarılı geçtiğini, Kürtlerin Irak'tan ayrılmayı desteklediğini, "Evet" oylarının %92, "Hayır" oylarının ise yaklaşık %7 olduğunu açıklamıştır (Hürriyet, 25.09.2017).

Federal hükümetin ve Başbakan Haydar el-Abadi'nin tepkisi referandum sonuçlarının iptali, anayasa çerçevesinde diyaloga girilmesi talebi ve referandum sonuçlarını tartışmayacağı yönünde olmuştur. Kürt tarafı ise referandumdan dönüş olmadığını ileri sürmüştür.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Kuzey Irak'taki referandumla ilgili bütün adımların atılacağını belirterek, "Bir gece ansızın gelebiliriz" demiştir. İran Kuzey Irak sınırını kapatmış, Şam da referandumu reddettiğini açıklamıştır (Deutsche Welle Türkçe, 25.09.2017). Referandum öncesi MGK,

"Türkiye'nin yanı sıra, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, uluslararası toplum ve Irak merkezi hükümetinin de kabul etmediği bu yanlışta ısrar edilmesi halinde, Kuzey Irak'la birlikte bölgemizin tamamına zarar verecek vahim sonuçların ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğu ifade edilmiştir. Tüm ikazlarımıza rağmen bu referandumun yapılması halinde Türkiye, ikili ve uluslararası anlaşmalardan doğan haklarını mahfuz tutar."

Sözleri ile Bölgesel Yönetimi uyarmıştır (Deutsche Welle Türkçe, 22.09.2017). Türkiye'nin bu referandumu kabul etmeyeceği açıktır, ancak ekonomik yaptırımlar dışında bir müdahalede bulunacağı düşük bir ihtimaldir.

SONUÇ

Kuzey Irak, Türkiye için ticari, sosyal, stratejik ve güvenlik açılarından önemli bir coğrafyadır. Uzun yıllardır mücadele ettiği ayrılıkçı akımlar için bir üs olması, yine bu akımların da dahil olduğu süreç içerisinde Irak'ın toprak bütünlüğünün bozularak

bir devletleşme çabasının varlığı; bölgede bulunan Türkmen varlığı; bölgedeki enerji kaynaklarının kontrolü üzerindeki çekişme vs. bu önemi sağlayan unsurlardır.

Türkiye için ciddi bir dönüm noktası olan 15 Temmuz darbe girişimi Türkiye'nin hem iç hem de dış politikalarında önemli sonuçlar doğurmuştur. Darbenin düzenleyicisi FETÖ'nün uluslararası bağları, bu örgütle uluslararası bir mücadele stratejisi gerektirmiştir. Ayrıca bu örgütün sahip olduğu imkanları Türkiye'nin aleyhine kullanması yine çeşitli ülkelerle ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesine sebep olmuştur.

PKK ve IŞİD (DAEŞ)'in bölgedeki faaliyetlerinden zaten rahatsız olan Türkiye Kuzey Irak'ta hem Bölgesel Yönetim hem de Bağdat ile bu örgütlerle mücadele bağlamında ilişkiler geliştirmektedir. FETÖ bileşeninin bu denkleme eklenmesi yeni sorunlara sebep olmuştur. Türkiye bu süreci dünyanın diğer bölgelerine göre Kuzey Irak'ta daha sorunsuz geçirmiştir. Ancak özellikle FETÖ'nün bağlantıları aracılığıyla bölgedeki ilişkileri germe potansiyeli hem niyet hem de kapasite olarak devam etmektedir.

Bölgede Etnik teröre dayalı bir örgüt olan PKK, dinsel motiflere dayanan IŞİD ve FETÖ gibi örgütler bulunmaktadır. PKK'da Öcalan ve FETÖ'de Fetullah Gülen figürleri lider kültüne birer örnek olarak ortaya konabilmekteyken; mesianik özellikleri IŞİD ve FETÖ'yü benzeştirmektedir. Her üç Örgüt de Türkiye'yi hedef tahtasına koymuş durumdadır. IŞİD, devlet olma iddiasında devlet benzeri bir örgüt hali ile Kuzey Irak'taki bağımsız olmaya çalışan bölgesel yönetim ile benzerlikler göstermektedir. Ancak tabii ki Bölgesel Yönetimin anayasal ve meşru bir statüde olduğunu unutmadan. FETÖ ise yeni bir devlet kurma yerine var olan yapıya sızıp, onu dönüştürüp ele geçirmeyi hedeflemiştir üstelik sadece Türkiye'de değil faaliyet gösterdiği neredeyse her ülkede benzer çabalar içerisindedir.

15 Temmuz darbe girişimi başarısız olmasına ve örgütün karanlık yüzü meydana çıkmasına rağmen dünyanın birçok ülkesinde kendine yer bulabilmektedir. Kurmuş olduğu ağlar vasıtasıyla Türkiye aleyhine faaliyet içerisindedir. Kuzey Irak da bundan farklı durumda değildir. Kuzey Irak yönetiminde bulunanlarla kurmuş oldukları yakın ilişki, Türkiye'nin taleplerine rağmen uzun bir süre okul ve kurumlarının kapatılmaması, örgütün elemanlarına pasaport, oturum izni gibi desteklerin üst seviyede verilmesini sağlamıştır.

Bölge ile ilişkileri gerginleştiren en önemli unsur Bölgesel Yönetimin bağımsızlık ilanı için gerçekleştirdiği Halkoylaması süreci olmuştur. Bu sorun uluslararası kamuoyunun baskısı ile şimdilik ötelenmiştir ancak Türkiye için ciddi bir tehdit unsuru olmaya devam etmektedir. Türkiye'nin silahlı bir müdahalesinin olması uzak bir ihtimal olsa da mümkünat dairesindedir.

KAYNAKÇA

- A HABER (2017), "Başbakan Erbil'deki FETÖ Okullarının Kapatılmasına Teşekkür Etti", **A Haber**, 08 Ocak, <http://www.ahaber.com.tr/webtv/gundem/basbakan-erbildeki-feto-okullarinin-kapatilmasina-tesekkur-etti>, (Erişim Tarihi: 19.07.2019).
- ABAYHAN, Y. (2017), "Bir "Cemaat" Terör Örgütüne Nasıl Dönüştü? Gülen Cemaati'nin Eski Grup Üyelerinin Anlatımına Dayalı Değerlendirilmesi", **Liberal Düşünce Dergisi**, Yıl: 22, Sayı: 87, Yaz.
- AĞKAYA, O. (2017), "Yeni Terörizm Kavramı ve Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Yeri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 10, S. 54.
- AKDEVELİOĞLU, A. ve KÜRKCÜOĞLU, Ö. (2003), "Orta Doğu'yla İlişkiler", içinde Baskın Oran (Edt), **Türk Dış Politikası: 1919-1980**, Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- AKMAN, B. (2019), "Türkiye'nin IŞİD'e Karşı Mücadelesi Sonuç Verse De Uzun Vadeli Sorunlar Devam Ediyor", **BBC Türkçe**, 20.03.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-47637933> (Erişim Tarihi: 20.08.2019).
- ALJAZEERA TÜRK (2014), "PYD lideri Ankara'da", **Aljazeera Turk**, 04 Ekim, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/pyd-lideri-ankarada> (Erişim tarihi: 12.08.2019).
- ALJUMAILY, A. Y. C. (2017), "IKBY Referandumu Ve Bağdat Hükümetinin Krizi Yönetmesi", **ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi**, No: 66, Aralık.
- ALTUN, F. (2018), "FETÖ ve PKK'nın Propaganda Stratejileri", içinde Fahrettin Altun ve Hasan Basri Yalçın (Edt.), **Terörün Kökenleri ve Terörle mücadele Stratejisi**, İstanbul: SETA Yayınları.
- ARANNEWS (2016), "Kurdish Response to Turkish Coup Attempt", **Aranews**, 16.07.2016, <http://aranews.net/2016/07/kurdish-response-to-turkish-coup-attempt/>, (Erişim Tarihi: 13.06.2019).
- BAKIR, B. ve DURUKAN, N. (2008), "Gülen'in Üniversitesi İçin Erbil'e AKP Akını", **Milliyet**, 23 Kasım, <http://www.milliyet.com.tr/akp-den-cikarma-siyaset-1019604/>, (Erişim Tarihi: 15.08.2019).
- BAYRAKLI, E. (2017), "FETÖ'nün Örgütsel Kronolojisi" (ed.) Enes Bayraklı; Ufuk Ulutaş, **FETÖ'nün Anatomisi**, İstanbul: SETA Yayınları.
- BBC Türkçe (2014), "Dokuz Soruda: Türkiye Sokaklarında Kobani Gerilimi", **BBC Türkçe**, 10 Ekim, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141010_dokuzsoruda_kobani_eylemleri; (Erişim tarihi: 12.08.2019).
- BLAIR, A. ve CURTIS, S. (2009), **International Politics: An Introductory Guide**, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- BOZARSLAN, M. (2016), "Gülen Cemaati Irak Kürt Yönetimi İçin Tehdit Olur mu?", **Amerika'nın Sesi**, 09 Ağustos, <https://www.amerikaninsesi.com/a/gulen->

- cemaati-irak-kurt-yonetimi-icin-tehdit-olur-mu/3457271.html, (Erişim Tarihi: 15.08.2019).
- BÖLÜKBAŞ, Ö. Ö. ve ATEŞ, D. (2014), "Uluslararası İlişkiler Kuramında Silahlı Grupları Kavramlarla Açıklama", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 32.
- BURCHILL S., vd, (2013), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İstanbul: Küre Yayınları.
- BÜYÜKKARA, M. A., vd. (2017), **Gülen Yapılanması: 15 Temmuz Giden Süreçte FETÖ'nün Analizi ve Tavsiyeler**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- CNN Türk (22.11.2008), "Kuzey Irak'ta Türk üniversitesi açıldı", **CNN Türk**, <https://www.cnnturk.com/2008/dunya/11/22/kuzey.irakta.turk.universitesi.acildi/501703.0/index.html>, (Erişim Tarihi: 23.09.2019).
- CNN Türk (08.10.2014), "Barzani, Peşmergenin Kobani'ye Geçişi İçin Türkiye'den İzin İstediyi", **CNN Türk**, 08 Ekim, <http://www.cnnturk.com/video/dunya/barzani-pesmergenin-kobaniye-gecisi-icin-turkiyeden-izin-istedi> (Erişim tarihi: 12.08.2019).
- CNN Türk (15.03.2014), "Kuzey Irak Yönetiminden Gülen Okulları Açıklaması", **CNN Türk**, 15 Mart, <http://www.cnnturk.com/video/turkiye/kuzey-irak-yonetiminden-gulen-okullari-aciklamasi>, (Erişim Tarihi: 15.08.2019).
- CNN Türk (16.03. 2014) "Erdoğan: Artık Türkçe Olimpiyatları Bitti, O Defter Kapandı", **CNN Türk**, 16 Mart, <http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/erdogan-artik-turkce-olimpiyatlari-bitti-o-defter-kapandi>, (Erişim Tarihi: 16.07.2019)
- CUMHURİYET (1992), "Irak'ta PKK-Peşmerge Savaşı", **Cumhuriyet**, 06 Ekim.
- ÇAKIR, R. (2013), "Gülen Cemaati 19 Yıldır Irak Kürdistanı'na Hizmet Götürüyor", **Vatan**, 23 Ocak, <http://www.gazetevatan.com/rusen-cakir-508450-yazar-yazisi-gulen-cemaati-19-yildir-irak-kurdistani-na-hizmet-goturuyor/>, (Erişim Tarihi: 14.08.2019)
- ÇAMLİBEL, C. (2016), "Aydın Selcen: Aksiyon Başlarsa Eldekinden Olabiliriz", **Hürriyet**, 31 Ağustos, <http://www.hurriyet.com.tr/aydin-selcen-aksiyon-baslarsa-eldekinden-olabiliriz-40263631>, (Erişim Tarihi: 15.08.2019).
- ÇETİN, Ç. (2016), "Sapkın Vaiz'in Darbe Kalkışması", **ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi**, no. 47, Ağustos.
- DEMİR, H. (2019), **Radikal/Yıkıcı Kült Gruplar: Kavram Ve Teorik Bir Çerçeve**, TEPAV Değerlendirme Notu, Şubat.
- DEMİR, H. (2018), **Gülen Örgütü: Ezoterik Bir Kült Cemaatin Radikalleşmesi**, Ankara: Ay Yayınları.
- DEMİR, H., GÖREN, S. ve CAN, M. E. (2017), "FETÖ'nün Emniyet Yapılanması", **Anadolu Ajansı**, 28.01.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/fetonun-emniyet-yapilanmasi/736835> (Erişim Tarihi: 21.08.2019)
- DEMİR, V. (2016), "Devlet Eliyle 'Yumuşak Güç' Olmaz", **Yarına Bakış**, 20 Haziran.

15 Temmuz Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

- DEUTSCHE WELLE TÜRKÇE, (22.09.2017), "MGK'dan Kuzey Irak yönetimine uyarı", **Deutsche Welle Türkçe**, 22.09.2017, <https://www.dw.com/tr/mgkdan-kuzey-irak-y%C3%B6netimine-uyar%C4%B1/a-40648678> (Erişim Tarihi: 21.08.2019).
- DEUTSCHE WELLE TÜRKÇE, (25.09.2017), "Erdoğan'dan Kuzey Irak'a mesaj: Bir gece ansızın gelebiliriz", **Deutsche Welle Türkçe**, 25.09.2017, <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fandan-kuzey-iraka-mesaj-bir-gece-ans%C4%B1z%C4%B1n-gelebiliriz/a-40673632> (21.08.2019).
- DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI (2016), **Dini İstismar Hareketi: FETÖ/PDY Olağanüstü Din Şûrası Kararları**, Ankara: TDV.
- DUMAN, B. ve ALACA, M. (2019), "Kerkük'te Süreç Nereye Gidiyor?", **Orsam**, 09.08.2019, <https://orsam.org.tr/tr/kerkukte-surec-nereye-gidiyor/> (Erişim Tarihi: 21.08.2019).
- ERKMEN, S. (2015), "İç Etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü", **Bilig**, Kış, Sayı: 72.
- GÜLER, K. (2011), "Kuzey Irak'ta Taçlanan Okullar", **haber7.com**, 22.12.2011, <http://www.haber7.com/egitim/haber/821103-kuzey-irakta-taclanan-okullar>, (Erişim Tarihi: 14.08.2019).
- HABER7 (2010), "Erbil'de Işık Üniversitesi'nin Temeli Atıldı", **haber7.com**, 09 Aralık, <http://www.haber7.com/egitim/haber/659329-erbilde-isik-universitesinin-temeli-atildi>, (Erişim Tarihi, 14.08.2019).
- http://www.darphane.gov.tr/tr/old_products.php?parent_id=197&content_id=200#content.php?parent_id=197&content_id=200, (Erişim Tarihi: 14.07.2017).
- <https://twitter.com/SafeenDizayee/status/754312112055484416>, (Erişim Tarihi: 13.06.2019).
- <https://www.facebook.com/fezalar.org/>, (Erişim Tarihi: 16.06.2017).
- <https://www.facebook.com/KIRKUKCAGGIRLSCOLLEGE/>, (Erişim Tarihi: 23.09.2019).
- HÜRRİYET (07.08.2016), "Kuzey Irak'taki FETÖ Okulları için Kritik Karar", **Hürriyet**, 07 Ağustos, <http://www.hurriyet.com.tr/kuzey-iraktaki-feto-okullari-icin-kritik-karar-40183943>, (Erişim Tarihi: 15.08.2019).
- HÜRRİYET (14.08. 2016) "Barzani Güçleri Irak'ta da IŞİD'e Operasyon Başlattı", **Hürriyet**, 14.08.2016, <http://www.hurriyet.com.tr/barzani-gucleri-irakta-da-isode-operasyon-baslatti-40193372>, (Erişim Tarihi: 20.06.2017).
- HÜRRİYET (2014), "Bakanlar Kurulu Terör Örgütleri Listesini Güncelledi", **Hürriyet**, 19.06. 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bakanlar-kurulu-teror-orgutleri-listesini-guncelledi-26634556> (Erişim tarihi: 17.08.2019).
- HÜRRİYET (24.08.2016), "Mesud Barzani TBMM'de", **Hürriyet**, 24 Ağustos, <http://www.hurriyet.com.tr/mesud-barzani-tbmmde-40207127>, (Erişim Tarihi, 13.06.2019).
- HÜRRİYET, (03.08.2018), "Musul, DEAŞ'tan Temizlendi Ama 1 Milyon Kişi Evlerine Dönemedi", **Hürriyet**, 03.08.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/musul-deastan-temizlendi-ama-1-milyon-kisi-ev-40917108> (Erişim Tarihi: 21.08.2019).

- HÜRRİYET, (24.12.2016), "PKK'yı uyardı: Sincar'dan çıkmazlarsa müdahale ederiz", Hürriyet, 24 Aralık, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/barzaniden-pkkyason-uyari-gerekirse-guc-kullaniriz-40316242> (Erişim tarihi: 16.08.2019).
- HÜRRİYET, (25.04.2017), "Sincar'daki terör hedefleri böyle vuruldu", Hürriyet, 25.04.2017, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-sincar-boyle-vuruldu-40437871>, (Erişim Tarihi: 20.08.2019).
- HÜRRİYET, (25.09.2017), "Son dakika... Kuzey Irak referandumundan ilk sonuçlar", Hürriyet, 25.09.2017, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-kuzey-irak-referandumundan-ilk-sonuclar-40590142>
- KARAGÜL, S. ve ÖZKAN, M. F. (2015), "Bilgi Teknolojileri Ve Uluslararası İlişkilerde Fırsat-Tehdit Paradoksu", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1.
- KARAKAYA, İ. (2017), "Türkiye'nin IŞİD ile Mücadele Politikası", **Quo Vadis Türkiye: Medeniyetler Düzeyinde Ekonomik, Siyasal, Sosyal ve Güvenlik Boyutları İle Türkiye'nin Gelecekteki Konumu**, Bursa: TESAM II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 1-2 Kasım.
- KARAMAN, G. (2018), "15 Temmuz'a Giden Süreç ve FETÖ Üzerine Düşünceler", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 71, Haziran.
- KASAPOĞLU, Ç. (2016), "Bazı Ülkeler Gülen Okullarını Kapatmaya Neden Direniyor?", **BBC Türkçe**, 02.08.2016, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36950705>, (Erişim Tarihi: 14.07.2019)
- KEKEVİ, S. ve KILIÇOĞLU, G. (2010), "Küreselleşme Çağında Egemenlik: Kavramlar Ve Olgular", **VII. Kamu Yönetimi Forumu: Küreselleşme Karşısında Kamu Yönetimi Bildiriler Kitabı**, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- KLIESCH, C. (2009), " 'In the end, non-state actors have little ability to affect international relations.' Discuss," https://antipattern.net/file_download/125/In+the+end+non-state+actors+have+little+ability+to+affect+international+relations.pdf. (çevrimiçi 07.09.2019)
- KRG CABINET (2016), "Prime Minister Barzani's Statement on the Failed Military Coup in Turkey", <http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=040000&l=12&a=54735>, (Erişim Tarihi, 13.06.2019).
- KULAKLI, G. (2017), "Türkiye'nin Kuzey Irak'a Muhtemel Yaptırımları", **Stratejik Ortak**, 27.09.2017, <https://www.stratejikortak.com/2017/09/turkiyenin-ikby-yaptirimlari.html>
- KURDİSTAN24 (2016), "Barzani'den bombalanan TBMM'ye ziyaret", **Kurdistan24**, 24 Ağustos, <http://www.kurdistan24.net/tr/news/781a2ad7-5004-4e1e-9aa5-3565901182e3/Barzani%E2%80%99den-bombalanan-TBMM%E2%80%99ye-ziyaret>, (Erişim Tarihi: 13.06.2019).
- MEJDOUB, K. ve Yıldız, H. (2019), "İSİPAB'dan FETÖ'ye karşı Türkiye ile iş birliği çağrısı", **Anadolu Ajansı**, 13 Mart, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/>

15 Temmuz Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

- [isipabdan-fetoye-karsi-turkiye-ile-is-birligi-cagrisi/1417506](http://www.milliyet.com.tr/ismabdan-fetoye-karsi-turkiye-ile-is-birligi-cagrisi/1417506) (Erişim Tarihi: 14.06.2019)
- MİLLİYET (2014), "Peşmerge 'Biji Serok Obama' Sloganları İle Karşılandı" **Milliyet**, 29 Ekim, <http://www.milliyet.com.tr/pesmerge-biji-serok-obama-dunya/detay/1962085/default.htm>; (Erişim tarihi: 12.08.2019).
- MİLLİYET (2016), "Kuzey Irak'taki FETÖ Okulları İçin Kritik Karar", **Milliyet**, 07 Ağustos, <http://www.milliyet.com.tr/kuzey-irak-taki-feto-okullari-icin-dunya-2290739/>, (Erişim Tarihi: 15.08.2019).
- MİLLİYET (2017), "TSK Sabaha Karşı Duyurdu! PKK'ya Hava Harekâtı!", **Milliyet**, 25 Nisan, <http://www.milliyet.com.tr/son-dakika-haberi-tsk-sincar-i-gundem-2438569/>, (Erişim Tarihi: 20.08.2019).
- MORIN, A. Ç. (2014), "İŞİD hilafet ilan etti", **Hürriyet**, 30.06.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/isid-hilafet-ilan-etti-26708908>, (Erişim Tarihi: 19.08.2019)
- NERİNA AZAD (2016), "15 Temmuz'da Türkiye'de darbe yapılırken Süleymaniye'de halaylar çekiliyordu", **Nerinaazad**, 27 Temmuz 2016, <http://www.nerinaazad.net/news/life/politics/15-temmuzda-turkiyede-darbe-yapilirken-suleymaniyyede-halaylar-cekiliyordu> (Erişim Tarihi, 13.06.2019).
- NTV (2015), "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan "çözüm süreci" Açıklaması", **NTV**, 28 Mayıs, http://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-cozum-sureci-aciklamasi,TPgK0zP_gUKKatDInNOFwW, (Erişim Tarihi: 16.08.2019).
- NTV (2016), "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Barzani'yi Kabul Etti", **NTV**, 23 Ağustos, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-barzaniyi-kabul-etti,Sy-Qx0dpKEGLaSoSguh3vw>, (Erişim Tarihi, 13.06.2019).
- NYE, J. S., Jr. (2017), **Yumuşak Güç**, çev. Rayhan İnan- Aydın, Ankara: BB101 Yayınları.
- OĞUZLU, T. (2008), "Turkey's Northern Iraq Policy: Competing Perspectives", **Insight Turkey**, Vol. 10, No. 3.
- ORSAM (t.y.), Irak Anayasası Türkçe Çeviri Metni, Ankara.
- ÖLÇEKÇİ, H. (2018), " 15 Temmuz Öncesi Fetö Medyasında Psikolojik Savaş Gazeteciliği", **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1.
- ÖZDAĞ, Ü. ve KOÇ, Ş. B. (2014), "İŞİD Güçleri Peşmergeleri Neden Kolaylıkla Yendi?", **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, 11.08.2014, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/irak/2014/08/11/7733/isid-gucleri-pesmergeleri-neden-kolaylikla-yendi>, (Erişim Tarihi: 20.08.2019).
- PARTİYA DEMOKRAT A KURDİSTANÊ (2017b), "Nêçîrvan Barzanî û Erdogan Rewş Şingalê û Navçeyê Gotûbêj Kirin", **Partiya Demokrat a Kurdistanê**, 29.04.2017, <http://www.kdp.info/a/d.aspx?s=040000&l=16&a=100194>, (Erişim Tarihi: 20.08.2019).
- PARTİYA DEMOKRAT A KURDİSTANÊ, (2017), "PDK: Em Tawanên PKKê Li Rojava Şermezar Dikin...Demildest Ji Başûr Derkevin", **Partiya Demokrat a Kurdistanê**, 15 Mart,

- <http://www.kdp.info/a/d.aspx?s=040000&l=16&a=99282>, (Erişim Tarihi: 19.08.2019).
- POLİS AKADEMİSİ BAŞKANLIĞI (2017), **Yeni Nesil Terör: FETÖ'nün Analizi- FETÖ Çalıştay Raporu**, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- RADİKAL (2015), "KCK: Silah Bırakma İradesi Bize Ait ", **Radikal**, 12 Haziran, <http://www.radikal.com.tr/turkiye/kck-silah-birakma-iradesi-bize-ait-1378056/>, (Erişim Tarihi: 16.08.2019).
- ROSEDALE, H. L. ve LANGONE, M. D. (2015), "On Using The Term 'Cult'", **ICSA Today**, Vol. 6, No. 3, pp. 4-6, <https://www.icsahome.com/articles/onusingtermcult>
- RUDAW (2016), "Erbil'den Gülen Okulları Kararı", **Rudaw**, 21 Ağustos, <http://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/210820168>, (Erişim Tarihi:14.08.2019).
- SABAH (01.12.2016), "Asya Parlamenterler Asamblesi FETÖ'yü 'terör örgütü' olarak kabul etti", **Sabah**, 01 Aralık, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2016/12/01/asya-parlamenterler-asamblesi-fetoyu-terror-orgutu-olarak-kabul-etti> (Erişim Tarihi: 14.06.2019)
- SABAH (23.08.2016), "Cumhurbaşkanı Erdoğan Mesut Barzani'yi kabul etti", **Sabah**, 23 Ağustos, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/08/23/cumhurbaskani-erdogan-mesut-barzaniyi-kabul-etti-1471968305>, (Erişim Tarihi: 13.06.2019).
- SANDIKLI, A. (2015), **Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği**, İstanbul: BİLGESAM Yayınları.
- SANDIKLI, A., SEMİN, A. ve ÜNAL, B. (2015), **Irak ve Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri**, İstanbul: BİLGESAM Yayınları.
- SCHRADER, C. (2017), **Islamic State: The New Reign of Terror**, New Delhi: Alpha Editions.
- SÖZCÜ (2014), "HDP'den Sokağa Çıkın Çağrısı", **Sözcü**, 06 Ekim, <http://www.sozcu.com.tr/2014/gundem/hdpden-sokaga-cikin-cagrısı-616555/> (Erişim tarihi: 12.08.2019).
- STRATTON, T. (2008), "Power Failure: The Diffusion of State Power in International Relations," **Infinity Journal**, Vol. I, No. I.
- ŞAHİN, H. (2013), "Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ve Enerji", **Süreç Analiz**, 22 Temmuz 2013, <http://www.surecanaliz.org/makale/irak-kurt-bolgesel-yonetimi-ve-enerji>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y), **T.C. Dışişleri Bakanlığı Bilgi Notu**, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-yabanci-terorist-savascilarla-mucadelesi.tr.mfa, (Erişim tarihi: 06.08.2019).
- TOPÇU, G. (2014), "IŞİD lideri Bağdadi Musul'da hutbe verdi", **Anadolu Ajansı**, 05.07.2014, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/isid-lideri-bagdadi-musulda-hutbe-verdi/145100> (Erişim Tarihi: 21.08.2019)

15 Temmuz Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

- TRT HABER (2014), "Türkiye Girmesin Diyen PYD'dir", **TRT Haber**, 10 Ekim, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-girmesin-diyen-pyddir-147243.html>; (Erişim tarihi: 12.08.2019).
- TRT HABER (2016), "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mesut Barzani'yi kabul etti", **TRT Haber**, 23 Ağustos, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-mesut-barzaniyi-kabul-etti-267770.html>, (Erişim Tarihi: 13.06.2019).
- Türkçe Olimpiyatları-@turkceder Sosyal Medya Sayfası, <https://tr.facebook.com/turkceder/>, (Erişim Tarihi, 16.06.2017).
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI (23.08.2016), "Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Başkanı Barzani Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 23 Ağustos, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/51037/irak-kurt-bolgesel-yonetimi-baskani-barzani-cumhurbaskanligi-kulliyesinde.html>, (Erişim Tarihi: 19.08.2019).
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI (26.04.2016), "AKPM'nin Kararı Siyasidir, Bunu Tanımıyoruz", **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, 26 Nisan, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/74919/akpmnin-karari-siyasidir-bunu-tanimiyoruz.html>, (Erişim Tarihi: 19.08.2019).
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI (28.04.2017), "Cumhurbaşkanı Erdoğan, İKBY Başbakanı Barzani'yi Kabul Etti", **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, 28.04.2017, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/74996/cumhurbaskani-erdogan-ikby-basbakani-barzaniyi-kabul-etti.html>, (Erişim Tarihi: 19.08.2019).
- TÜYSÜZOĞLU, G. (2015), "Kürdistan Bölgesel Yönetimi: Rantçı Devlet Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 12, Sayı 47, s. 73-98.
- UĞUR, F. (2018), "Özbekistan Darbecisi FETÖ'cüler Gelecek Yıl Serbest", **Türkiye**, 13.03.2018, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/kuat-ugur/601180.aspx> (Erişim Tarihi: 16.07.2019).
- VIOTTI, P.R and KAUPPI, M.V. (2014), **Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti**, Ankara: Nobel.
- VOA (2016), "Exclusive: Kurdish PM Says Mosul Operation Still in 'Planning Stage'", **VOA**, 24 Temmuz, <https://www.voanews.com/a/exclusive-kurdish-prime-minister-mosul-operation-planning-stage/3432751.html>, (Erişim Tarihi: 13.06.2019).
- YENİ ÖZGÜR POLİTİKA (2016), "HPG: Kimsenin gücü bizi Şengal'den Çıkarmaya Yetmez", **Yeni Özgür Politika**, 26.12.2016
- YENİ ÖZGÜR POLİTİKA (2017), "Şengal Yönetimi: PKK çıkmayacak", **Yeni Özgür Politika**, 09.05.2017.
- YENİ ŞAFAK (10.10.2016), "FETÖ'nün Okulları Barzani'ye Geçti", **Yeni Şafak**, 10 Ekim, <http://www.yenisafak.com/dunya/fetonun-okullari-barzaniye-gecti-2544796>, (Erişim Tarihi: 14.08.2019).

- YENİ ŞAFAK (19.10.2016), "İslam İşbirliği Teşkilatı FETÖ'yü 'terör örgütü' ilan etti", **Yeni Şafak**, 19 Ekim 2016, <https://www.yenisafak.com/video-galeri/dunya/islam-isbirligi-teskilati-fetoyu-teror-orgutu-ilan-etti-2112944>
- YENİ ŞAFAK (2014), "Kobani Kuşatması ve Olaylar Aslında Neyin Sınırı?", **Yeni Şafak**, 08 Ekim, <http://www.yenisafak.com/gundem/kobani-kusatmasi-ve-olaylar-aslinda-neyin-siniri-690997> (Erişim tarihi: 12.08.2019).
- YENİÇAĞ (2016), "Bakan Çavuşoğlu'ndan Flaş Açıklamalar", **Yeniçağ**, 24 Ekim, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/bakan-cavusoglundan-flas-aciklamalar-148878h.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2019).
- YEŞİLTAS, M. (2015), "Apokaliptik Jeopolitik, Radikal Antagonizma ve İŞİD", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 7, Sayı: 71, (Kasım-Aralık).
- YEŞİLTAS, M. vd. (2016), **Sınırdaki Düşman Türkiye'nin DAİŞ İle Mücadelesi**, Ankara: SETA Yayınları.
- YILDIZ, A. (2018), "Gülen Kültü Bağlamında Türkiye'nin Uluslararası Aktörlerle İlişkileri", içinde İbrahim Turan (Edt), **Siyasi, Sosyal, Kültürel ve Dini Boyutlarıyla 15 TEMMUZ VE FETÖ**, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları.
- ZABLOCKI, B. (1997), Paper presented to "Cults: Theory and treatment Issues Conference in Philadelphia, Pennsylvania, May 31.

**2014-2018 YILLARI ARASINDA TOKAT'TA UYUŞTURUCU MADDE
KULLANIMI VE UYUŞTURUCU MADDE BAĞLANTILI SUÇLAR**

Ümit ŞİMŞEK*-Fatih ERASLAN**

Öz

Bu çalışmada, 2014-2018 yıllarını kapsayan 5 yıllık periyotta Tokat'ta uyuşturucu madde ile ilgili durum ele alınmaktadır. Öncelikle uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanımının etkileri kişisel, toplumsal ve hukuki etkiler olarak üçe ayrılmakta fakat bu üç etkinin birbiriyle iç içe durumu sürekli vurgulanmaktadır. Araştırmada 10 soru yoluyla Tokat Emniyet Müdürlüğü'nden edinilen veriler ışığında uyuşturucu madde ile bağlantılı suçlar nedeniyle işlem yapılmış kişilerin demografik özellikleri, yakalanan Şüpheli sayıları, yakalanan madde miktarları ve diğer suçlarla bağlantı betimlenmektedir. Ayrıca Tokat'ın mevcut durumu, Tokat ve diğer illerde gerçekleşen benzer çalışmalar ile karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıklar üzerinden daha sağlıklı şekilde çözüm ve öneriler geliŐtirilmektedir. Çalışmanın diğer çalışmalardan ayrılan kısmı ise, uyuşturucu madde suçlarından yakalananların diğer suçlarla bağlantısını ortaya koymasındır. Çalışma sonucunda Tokat'ta erkek ağırlıklı, ticaretten çok kullanıma yÖnelen ve ilk ve orta Öğrenim mezunu kişilerde yoğunlaşan ve tekrarlanan bir uyuşturucu madde kullanımı görÖlmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uyuşturucu madde kullanımı, Uyuşturucu madde ticareti, Uyuşturucu madde suçları, Uyuşturucu madde ile mÜcadele, Tokat.

DRUG USE and DRUG RELATED CRIMES in TOKAT BETWEEN 2014-2018

Abstract

In this study, the situation related to drugs in Tokat is discussed 5 years period covering 2014-2018. First, the effects of drug and stimulant use are classified as personal, social and legal effects but the intertwined state of these three effects is constantly emphasized. The number of suspects arrested, the quantities of substances and other crimes, demographic characteristics of person who have been processed for drug-related crimes is described with the data obtained from Tokat Police Department through 10 questions. Moreover, after the situation of Tokat is compared with similar studies in Tokat and other provinces, solutions and suggestion are developed in healthier way through similarities and differences. The part of the study that is separated from other studies is the link between the crimes of drug and other crimes

Key Words: Drug use, Drug, trade, Drug crimes, Tokat.

* Arş. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler FakÖltesi, Kamu Yönetimi, umit.simsek@gop.edu.tr

** Öğr. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Meslek Yüksekokulu, Özel Güvenlik ve Koruma, fatih.erarslan@gop.edu.tr

GİRİŞ

2015 yılı Şubat sonu Tokat'ta geniş katımlı uyuşturucu madde ile mücadele şurası gerçekleştirilmiştir. İlgili bütün kurum ve kuruluşların katıldığı şura, Tokat'ta mevcut durumu betimlemenin yanında yapılması gerekenleri belirleyen çalışmaları bünyesinde barındırmıştır. Ayrıca il genelinde resmi kurum ve kuruluşlarla sivil toplum kuruluşlarının planlarının da dahil edildiği bir sonuç bildirgesiyle uyuşturucu mücadele ile ilgili bir eylem planı ortaya konulmuştur. (THSM, 2015)

2012'den 2015'e kadar uyuşturucu ile mücadele kapsamında yapılanların belirtildiği kısımda (THSM, 2015:49-55) kurullar oluşturmak (3), koordinasyonu sağlamak (11), danışma ve eğitim faaliyetleri yürütmek (16) ve çeşitli etkinlikler düzenlemek (12) olmak üzere 42 faaliyet sıralanmıştır. Görüldüğü üzere danışma ve eğitim faaliyetlerine odaklanan yaklaşım etkinlik kısmında ise toplantı, sportif etkinlikler, bina ıslahı gibi faaliyetler üzerinde durmaktadır fakat bu etkinliklerin tam anlamıyla değil kısmen gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışma ise söz konusunu mücadelenin sonuçları ile ilgilenmektedir. Çünkü 2015 yılından sonra uyuşturucu ile mücadele konusunda oluşturulmak istenen bu topyekün mücadeleye dair bir faaliyet gerçekleştirilmemiştir. Bu nedenle bu çalışma, 2015 yılının da içinde olduğu 5 senelik (2014-2018) bir periyotta, Tokat Emniyet Müdürlüğü'nden edinilen veriler ışığında Tokat'ta uyuşturucu ile ilgili mevcut durum ve uyuşturucu bağlantılı suçların geldiği noktayı ele almaktadır. Böylelikle hem Tokat'taki mevcut durum hem Tokat'ta uyuşturucuya yönelik oluşturulmak istenen bütünsel yaklaşımın sonuçlarının 2014-2018 yılları içindeki durumu analiz edilecektir.

Uyuşturucu ve Uyarıcı Maddeler

Uyuşturucu ve uyarıcı maddeler, insanın sinir sistemini üzerinde his ve davranış değişimlerine yol açarak kişinin ruhsal ve fiziksel dengesini bozan, sürekli kullanımı halinde alışkanlık meydana getiren, ileri aşamasında bağımlılık oluşturan, hem kişisel hem de toplumsal açıdan ekonomik ve sosyal çöküntü oluşturan maddelerdir. (Kerimoğlu, 1987, s. 15 ve Kaygısız, 2005, s. 158) Söz konusu maddelerin neler olduğu ise her yıl Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından Uluslararası Maddelere Dair 1961 TEK Sözleşmesinin son bölümünde yer alan listede düzenlenmektedir. Bir maddenin uyuşturucu madde olarak değerlendirilmesi içinse aşağıdaki özellikleri barındırması beklenmektedir: (EGM, 1994, s. 7)

• Uluslararası anlaşmalara bağlı olan listelerde böyle bir maddenin tayin ve ilan edilmiş olması

- Söz konusu maddenin toksit etkisinin bulunması,
- Keyif verici etkisinin bulunması
- Gittikçe artan miktarlarda kullanılması için eğilim duyulması,
- Kullanılması halinde, fiziki, psikolojik veya her iki şekilde bağımlılık yapması, kesilmesi veya bırakılması halinde yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması gerekir.

2014-2018 Yılları Arasında Tokat'ta Uyuşturucu Madde Kullanımı ve Uyuşturucu Madde Bağlantılı Suçlar

Bu özelliklerle ayırt edilebilen uyuşturucu maddeler ise çeşitlilik göstermektedir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirlenen ve 1961 Sözleşmesinde yer alan liste sınıflandırmanın bulunmadığı uzunca bir listedir. Bu nedenle üretim yöntemini baz alarak doğal ve sentetik olmak üzere iki tip üzerinde durulabilir: (Altınkaya, 2010, s. 4-18)

Doğal Uyuşturucular;

- Afyon ve Türevleri: Afyon, Morfin, Eroin, Kodein, Metadon.
- Kokain ve Türevleri: Kokain, Crack.
- Kenevir ve Türevleri: Esrar, Marihuana, Meskalin.

Sentetik Uyuşturucular;

- Depresantlar: Barbituratlar, Trankilizanlar, Sedatifler.
- Amfetaminler: Captagon, Extacy (MDMA), Metamfetamin.
- Halusinojenler: LSD (Lysegic asid diethylamid), GHB (Gamma hydroxyburtate), Ketamin, PCP (Phencyclidine).

Doğal ya da sentetik olması sadece üretim yöntemini ifade etmekle birlikte bir uyuşturucunun doğal olması daha az zararlı olduğu anlamına gelmez. Benzer ya da farklı etkileri de olsa hepsi insanlar üzerinde istenmeyen durumlara yol açmaktadır.

Uyuşturucu ve Uyarıcı Maddelerin Etkileri

Uyuşturucu ve uyarıcı maddeler, kullananlarda kişisel etkilere neden olsa da toplumsal ve hukuki etkileri de mevcuttur. Bu nedenle bu etkileri kişisel, toplumsal ve hukuki olarak üçe ayırmak mümkündür. Kişisel ve toplumsal etkiler ayrı ayrı ele alınabilse de birbirlerine neden - sonuç ilişkisi ile bağlı olduklarından sınırlarını tam olarak çizebilmek zordur. Hukuki etkileri ise uyuşturucu ve uyarıcı maddelerin hem satışı hem kullanımının yasak olmasından kaynaklanmaktadır.

Kişisel Etkiler. Kişisel etkiler, literatürde bağımlılık, tolerans ve yoksunluk etrafında gelişmektedir. Bağımlılık, fiziksel ve ruhsal olarak iki şekilde gerçekleşmektedir. Fiziksel bağımlılık, kullanılan ilacın ya da maddenin azaltılması veya yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması ve kullanımın giderek arttırılmasıdır. Ruhsal bağımlılık ise, alınan maddenin yarattığı ruhsal etkiyi yeniden yaşamak için güçlü bir istek duyulması durumudur. (Köknel, 1998, s. 18)

Tolerans, kullanılan madde miktarının kişi üzerindeki etkisinin azalması ile birlikte maddenin yarattığı ruhsal veya bedensel etkiyi sağlamak için alınan dozun sürekli arttırılmasıdır. (Tarhan ve Nurmedov, 2014, s. 155) Tolerans sadece ilgili maddeye değil, benzer maddelere karşı da gelişebilmektedir. Çapraz tolerans olarak adlandırılan bu durum, bir maddeye karşı tolerans geliştikten sonra, benzer sınıftan bir maddeye karşı da toleransın gelişmesidir. (Köknel, 1998, s. 19)

Yoksunluk, uzun süre madde kullanımı sonrasında, madde kullanımı bırakıldığı zaman ortaya çıkan fiziksel ve ruhsal sorunlardır. (Ögel ve Erol, 2005, s. 23) Ancak madde bırakılmasa bile, madde kullanımı boyunca maddenin belirtilerinden olmasa da çeşitli fiziksel ve bilişsel etkiler süregitmektedir. Uyuşturucu kullanıcılarının gerçekleri akıcı ve nesnel değerlendiremedikleri, duygularını ifade etmekte sorunlar yaşadıkları,

sosyal çevre ile ilişkilerinin beklenen şekilde olmadığı görülmektedir. (Sözen, 2010, s. 78-80 ve Duman, 2009, s. 81-88)

Toplumsal Etkiler. Toplumsal etkiler, genelde kişinin uyuşturucu maddelere yönelmesine neden olan etmenleri ifade etmektedir. Fakat hemen belirtmek gerekir ki söz konusu etmenler uyuşturucu madde kullanımı ihtimalini yükselten durumlardır. Yani bu durumlarda bulunan herkesin uyuşturucu madde kullanımına başlamayabileceği sadece riskli grup içinde sayılabileceği akıld tutulmalıdır.

Toplumsal etkiler, sosyal çevre üzerinde yoğunlaşmaktadır. Birçok çalışmada uyuşturucu maddeye başlama nedeni sosyal çevre ve arkadaşlık ilişkileridir. Merak, güç, prestij ve kendini ispat etme dürtüsü kişiyi bulunduğu sosyal çevre nedeniyle uyuşturucu kullanımına itmekte, bağımlılık sonrasında gelişmektedir. Bunun yanında, aile içi sorunlar da arkadaşlık ilişkilerinin yanına eklenen etkilerin başındadır. (Altınkaya, 2010, s. 59; Çoban, 2013, s. 59; Sözen, 2010, s. 69-72; Selen, 2013, s. 63; Sancı, 2015, s. 61-78 ve Koçak, 2014, s. 115-120)

Uyuşturucuya başlamanın nedenleri toplumsal etkiler olarak görülebilse de bu sadece başlangıçtır. Çünkü bağımlılık, tolerans ve yoksunluk nedeniyle kişiler tedavi görmezler ise uyuşturucu maddeye sürekli ihtiyaç duymaya başlamaktadırlar. İşte bu noktada, hem sürekli uyuşturucu maddenin etkisinde olmak hem de uyuşturucu maddeye sürekli ulaşma zorunluluğu, kişileri toplumsal açıdan sorunlu hale getirmektedir. Böylelikle, kişilerin uyuşturucu kullanımı yanında uyuşturucu ticareti yanında farklı suç kategorilerine bulaştıkları gözlenmektedir. Dolayısıyla uyuşturucu madde kullanmanın olumsuz toplumsal sonuçlarından biri suçtur. (Ögel vd., 2018,s. 7 ve Altuner vd., 2009, s. 93)

Hukuki Etkiler. Suç, yasalara aykırı davranış olarak tanımlanmaktadır. (TDK, 2018) Uyuşturucu madde kullanımı ve ticareti, Türk Ceza Kanunu (TCK)'na göre suç kategorisi içerindedir. TCK madde 188 ve madde 191'de söz konusu suçlar tanımlanmaktadır. Madde 188 uyuşturucu madde ticaretini 8 fıkra içerisinde ifade etmektedir. Fıkralar genel olarak farklı durumları betimleyerek, hangi durumda cezanın ne şekilde uygulanacağını, artış ya da azalışların koşullarını belirtmektedir. Ancak esas olarak madde 188'in birinci fıkrasında uyuşturucu imal, ithal ve ihraç diye tanımlanan uyuşturucu ticareti suçu, yirmi yıldan otuz yıla kadar hapis ve ikibin günden yirmibin güne kadar adli para cezasıdır. Madde 191 ise, uyuşturucu madde kullanımı suçunu tanımlamaktadır. Burada 10 fıkradan oluşan kanun maddesi, birinci fıkrasında uyuşturucu madde kullanım suçunu iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası olarak belirtmiştir. Diğer fıkralar ise madde 188'de olduğu gibi farklı durumlarda cezanın, artış, azalış, ertelenme ya da farklı uygulanma yollarını belirtmektedir.

Uyuşturucu madde kullanımı ve ticareti suçunun kapsamını belirleyen bu maddeler iken çalışmamızda bizim için önemli olan uyuşturucu madde ile suç arasındaki ilişkidir. Uyuşturucu madde ile suç arasında bir ilişki olduğu çalışmalarda kabul edilmektedir. (Ögel vd., 2018,s. 1; Altuner vd., 2009, s. 93 ve Alpay vd., 1995, s. 17) Fakat bu ilişkinin neden-sonuç tarafı belirgin değildir. Çünkü, Ögel vd.'lerinin

2014-2018 Yılları Arasında Tokat'ta Uyuşturucu Madde Kullanımı ve Uyuşturucu Madde Bağlantılı Suçlar

(2018, s. 7) çalışmasında bulduğu gibi madde kullanmadan önce de bu kişilerin yasalarla sorun yaşadığı gözlenmektedir. Dolayısıyla toplumsal ve kişilik özelliklerinin bu durumda daha etkin olduğu sadece uyuşturucu madde kullanımının suç işleme yoğunluğunu arttırıcı bir etkide bulunduğu söylenebilir. (Altuner vd., 2009, s. 93)

Uyuşturucu madde kullananların %65'inin yasal sorunlar yaşadığı gözlenmektedir. Esrar ve eroin kullananların yasal sorun yaşama ihtimali diğer madde kullanıcılarına göre daha fazladır. Suç kategorilerine bakıldığında da eroin kullanıcıların uyuşturucu madde suçları ile iliği suçlarla bağlantıları yüksektir. Diğer madde kullanıcıların suç kategorisinde farklı suçlarla bağlantılı olarak yasal sorunlar yaşadıklarını gözlenmektedir. (Ögel vd., 2018, s. 5) Uyuşturucu madde kullanıcılarının uyuşturucu madde bulundurma suçundan işlem görmeleri % 50-60 arasında gerçekleşmektedir. (Ögel vd., 2018, s. 3 ve Alpay vd., 1995, s. 17) Dolayısıyla uyuşturucu madde kullanıcılarının uyuşturucu madde bulundurma ve kullanımı suçunun ağırlıklı olması bu çalışmada da beklenmektedir. Bunun yanında aşağıda belirtilen suçlar uyuşturucu madde kullanıcılarının işlem gördükleri suçlardır: (Alpay vd., 1995, s. 17)

- Yaralamak (%5,5)
- Cinayet (%0,2)
- Hırsızlık (%2,8)
- Gasp (%0,8)
- Diğer (%14)
- Yukarıdakilerden en az ikisi (%3,5)

Kişileri suça yönelten etmenin ise arkadaş faktörü olduğu, kişilerin suç işleyen arkadaş çevresiyle uyumlu davranışlar geliştirdiği gözlemlenmektedir. (Altuner vd., 2009, s. 93)

Yöntem ve Bulgular

Araştırma Tokat ilinde 2014-2018 (Ekim) yılları arasında meydana gelmiş olan Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak ve Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak suçlarını kapsamaktadır. 10 soru hazırlanmış ve Tokat İl Emniyet Müdürlüğüne yazılı olarak teslim edilmiştir. İl Emniyet Müdürlüğünden alınan veriler ışığında Tokat özelinde ve Türkiye genelinde ayrıca diğer illerde yapılan çalışmalar karşılaştırılarak Uyuşturucu madde ile bağlantılı suçlarda dikkat edilmesi gereken hassasiyetler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Hazırlanan Sorular;

i. Yıllara Göre Meydana Gelen Uyuşturucu Madde Ticareti/Kullanımı Suçu sayısı?

ii. Uyuşturucu Madde Ticareti/Kullanımı Suçundan Yakalanan Kişi Sayısı (Kadın/Erkek)?

iii. Uyuşturucu Madde Ticareti/Kullanımı Suçundan Yakalanan Kişilerin Yaşları (16-25, 26-35, 36-45, 46 ve üzeri)?

- iv. Uyuşturucu Madde Ticareti/Kullanımı Suçundan Yakalanan Kişilerin Memleketleri (Tokat Merkez, Tokat ilçe, Diğer İller)?
- v. Uyuşturucu Madde Ticareti/Kullanımı Suçundan Yakalanan Kişilerin Eğitim Seviyeleri (Okur-Yazar, İlköğretim, Ortaöğretim, Lise, Lisans, Lisansüstü)?
- vi. Yıllara Göre Yakalanan Uyuşturucu Miktarları ve Türleri?
- vii. Yıllara Göre Yakalanan Kişilerin Tahkikat Sonucu Durumu? (Serbest, Denetimi Serbestlik, Tutuklanma)
- viii. Yıllara Göre Meydana Gelen Uyuşturucu Madde Ticareti Suçunun Kaç tanesi Örgütlü Suç Kapsamında?
- ix. Yıllara Göre Uyuşturucu Madde Ticareti/Kullanımı Suçundan Yakalanan Kişilerin aynı zamanda işledikleri diğer suçlar nelerdir? (Fuhuş- Silah Kaçakçılığı- Sahte Evrak- 6136 SK Muhalefet vs...)
- x. Yıllara Göre Uyuşturucu Madde Ticareti/ Kullanımı Suçundan Yakalanan Kişilerden ilk defa suça karışanların sayısı?

Demografik Özellikler

Tokat ilinde meydana gelen olay sayıları incelendiğinde 2015 yılı sonrasında dikkate değer bir olay artışı göze çarpmaktadır. Son beş yıllık süreçte Tokat ilinde Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak suçundan 164 olay ve Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak suçundan 381 olay olmak üzere toplam 545 olay meydana geldiği görülmektedir. Önceki 5 yıla bakıldığında ise 210'da 25 olan olay sayısı 2014'e gelindiğinde 130'a çıkmış, 5 yıllık toplamda ise 392 olay tespiti yapılmıştır. (THSM, 2015:13)

Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı'nın Raporları incelendiğinde, 2014 Yılı; 77.664 olay, 2015Yılı; 73.017 olay, 2016 Yılı; 81.222 olay, 2017 Yılı; 118.482 olay meydana geldiği tespit edilmektedir. Türkiye genelinde ilgili yıllar kapsamında meydana gelen toplam olay sayısı 350.385 dir.

Tablo 1 Meydana Gelen Olay Sayıları

Meydana Gelen Olay Sayısı	Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak; TCK-188	Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak; TCK-191
2014	19	50
2015	34	83
2016	36	80
2017	42	99
2018 (Ekim)	33	69

Meydana gelen olay sayılarında 2015 yılı sonrasında ki artış aynı seviyede yakalanan şüpheli sayılarında da kendini göstermektedir. Beş yıllık zaman dilimi içerisinde Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak suçundan 469 şüpheli ve Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak suçundan 664 şüpheli olmak üzere toplam 1.133

2014-2018 Yılları Arasında Tokat'ta Uyuşturucu Madde Kullanımı ve Uyuşturucu Madde Bağlantılı Suçlar

şüpheli yakalanmıştır. Önceki 5 yıla bakıldığında ise 2010'da 45 olan şüpheli sayısı 2014'te 264'e çıkmış, 5 yıllık toplamda ise 889 kişi şüpheli sıfatıyla yakalanmıştır.

Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı'nın ilgili raporlarında, 2014 Yılı; 74.519 şüpheli, 2015 Yılı; 70.410 şüpheli, 2016 Yılı; 77.793 olay, 2017 Yılı; 166.738 şüpheli yakalandığı görülmektedir. Türkiye genelinde ilgili suçlar çerçevesinde belirtilen yıllar kapsamında yakalanan toplam olay şüpheli sayısı 389.460 kişidir. 2018 yılı hariç olmak üzere Tokat ilinde yakalanan şüpheli sayısı ülke genelinde yakalanan şüpheli sayısının % 0,22' sini oluşturmaktadır.

Tablo 2. Meydana Gelen Olaylarda Yakalanan Şüpheli Sayıları

Şüpheli Sayıları	Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak; TCK-188	Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak; TCK-191
2014	47	87
2015	109	134
2016	97	138
2017	120	156
2018 (Ekim)	96	149

Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak suçundan Tokat genelinde yakalanan şüphelilerin % 47,1' ini 16-25 (221) yaş grubu, % 34,1' ini 26-35 (160) yaş grubu ve Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak suçundan ise yakalanan şüphelilerin % 53,4' ünü 16-25 (355) yaş grubu, % 33,7' sini 26-35 (224) yaş grubu oluşturmaktadır. Tokat ilinde uyuşturucu madde kullanmak suretiyle denetimli serbestlik tedbiri alan gençler üzerinde yapılan çalışmada benzer şekilde madde kullanan gençlerin %51,8'inin 15-25 yaş aralığında olduğu görülmektedir. (Soysal, 2015: 101) Tokat ilinde son beş yıllık içinde Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak ve Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak suçlarının yoğunlaştığı yaş grubunun 16-25 ve 26-35 yaş arası gruplar olduğu görülmektedir.

Belirtilen yaş aralıkları ile ilgili olarak Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı'nın yayınlanan raporlarında yatarak uyuşturucu madde tedavisi gören kişilerin yoğunluklarının 15-19, 20-24 ve 25-29 yaş aralıklarında olduğu görülmektedir. İlgili raporlar detaylı olarak incelendiğinde;

- 2014 Yılı içerisinde tedavi gören kişilerin %16,86' sı 15-19 yaş grubunu, %31,91' i 20-24 yaş grubunu ve %26,41'i 25-29 grubunu oluşturmaktadır.
- 2015 Yılı içerisinde tedavi gören kişilerin %16,19' u 15-19 yaş grubunu, %31,27' si 20-24 yaş grubunu ve %25,87'si 25-29 grubunu oluşturmaktadır.
- 2016 Yılı raporunda bilgi bulunmamaktadır.
- 2017 Yılı içerisinde tedavi gören kişilerin %36,72' si 15-19 yaş grubunu, %29,88' i 20-24 yaş grubunu ve %13,05'i 25-29 yaş grubunu oluşturmaktadır.

Gaziantep ilinde yapılan 2010 ve 2011 yıllarına ait Uyuşturucu madde kullanıcı profili çalışmasında ise kullanıcı kişilerin yaş aralıklarının 0-19 (%4,7), 20-24 (%23,81) ve 25-29 yaş aralığının (%21,90) oranında olduğu görülmektedir. (Selen, 2013, s. 60) Bu

da zaman farklılığı olsa da benzer bir yaş aralığı ve oranda uyuşturucu madde ile ilişkinin yoğunlaştığını göstermektedir.

Tablo 3. Meydana Gelen Olaylarda Yakalanan Şüphelilerin Yaş Grupları

	Şüphelilerin Yaş Grupları	Uyuşturucu	Uyuşturucu Madde
		Madde Ticareti Yapmak; TCK-188	Bulundurmak ve Kullanmak; TCK-191
2014	16-25	19	59
	26-35	20	18
	36-45	5	6
	45 ve üzeri	3	4
2015	16-25	62	86
	26-35	29	36
	36-45	12	11
	45 ve üzeri	6	1
2016	16-25	45	66
	26-35	33	55
	36-45	11	16
	45 ve üzeri	8	1
2017	16-25	52	75
	26-35	48	56
	36-45	16	14
	45 ve üzeri	4	1
2018 (Ekim)	16-25	46	69
	26-35	30	60
	36-45	14	18
	45 ve üzeri	6	2

Uyuşturucu Madde Ticareti yapmak suçundan yakalanan toplam kadın şüpheli sayısı 11, Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak suçundan yakalanan toplam kadın şüpheli sayısı ise 12'dir. Her iki suç kapsamında yakalanan toplam şüpheli sayısının %2'sini kadın şüpheli oluşturmaktadır. (Tablo 4)

Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı'nın yayınlanan raporlarında yatarak uyuşturucu madde tedavisi gören kişilerde erkeklerin yoğunluğu görülmektedir. Raporlar incelendiğinde;

- 2014 Yılı içerisinde tedavi gören kişilerin %5,17'si (550) Kadın ve %94,83'ü (1080) Erkek,
- 2015 Yılı içerisinde tedavi gören kişilerin %4,92'si (535) Kadın ve %95,08'i (10.349) Erkek,
- 2016 Yılı raporunda bilgi bulunmamaktadır.
- 2017 Yılı içerisinde tedavi gören kişilerin %4,33'ü (504) Kadın ve %95,67'ü (11.129) Erkeklerden oluşmaktadır.

2014-2018 Yılları Arasında Tokat'ta Uyuşturucu Madde Kullanımı ve Uyuşturucu Madde Bağlantılı Suçlar

Tablo 4 Meydana Gelen Olaylarda Yakalanan Şüphelilerin Cinsiyetleri

	Şüphelilerin Cinsiyeti	Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak; TCK-188	Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak; TCK-191
2014	Kadın	2	2
	Erkek	45	85
2015	Kadın	2	0
	Erkek	107	134
2016	Kadın	2	4
	Erkek	95	134
2017	Kadın	2	4
	Erkek	118	152
2018	Kadın	3	2
(Ekim)	Erkek	93	147

Balıkesir ilinde Uyuşturucu madde suçlarına dair yapılan çalışmada 2006 ve 2007 yılında yakalanan 172 şüpheliden 10 şüphelinin Kadın ve 162 şüphelinin Erkek belirtilmiştir (Eroktay, 2009, s. 57-59). Yani uyuşturucu madde ile ilgili suçların yoğunlaştığı cinsiyet, erkeklerdir.

Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak suçundan Tokat genelinde yakalanan şüphelilerin eğitim seviyeleri (Tablo 5) %25,3'ü (119 kişi) ilkököl, %56,9'u (267 kişi) ortaokul ve Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak suçundan ise yakalanan şüphelilerin eğitim seviyelerinin %23'ü (153 kişi) ilkököl, %54,3'ü (361 kişi) ortaokul düzeyindedir.

Tokat ilinde meydana gelen olaylarda yakalanan şüphelilerin eğitim seviyeleri incelendiğinde yoğunluğun Ortaokul ve İlkokul düzeylerinde olduğu tespit edilmiştir. Beş yıllık çerçevede Uyuşturucu Madde suçlarından yakalanan şüphelilerinin eğitim seviyelerinin %24'ünün (272 kişi) ilkököl, %55,4'ünün (628 kişi) ortaokul düzeyindedir. Soysal'ın Tokat'ta (2015), Altınkaya'nın Adana'da (2010) ve Selen'in Gaziantep'te (2013) yaptığı çalışmalarda benzerlik göstermektedir. Uyuşturucu madde kullanımı %55 ile %75 aralığında eğitim seviyesi ilkököl ve ortaokul olan kişilerdedir. (Altınkaya, 2010, s. 41; Soysal, 2015, s. 101; Selen, 2013, s. 62)

Tablo 5. Meydana Gelen Olaylarda Yakalanan Şüphelilerin Eğitim Seviyeleri

Şüphelilerin Eğitim Seviyeleri		Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak; TCK-188	Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak; TCK-191
2014	Okur Yazar Değil	-	-
	İlkokul	13	32
	Ortaokul	25	39
	Lise	8	14
	Lisans	1	2
2015	Okur Yazar Değil	-	-
	İlkokul	22	28
	Ortaokul	68	79
	Lise	13	19
	Lisans	6	8
2016	Okur Yazar Değil	-	-
	İlkokul	18	26
	Ortaokul	66	84
	Lise	12	25
	Lisans	1	3
2017	Okur Yazar Değil	-	3
	İlkokul	39	32
	Ortaokul	64	88
	Lise	14	24
	Lisans	3	9
2018 (Ekim)	Okur Yazar Değil	-	-
	İlkokul	27	35
	Ortaokul	44	71
	Lise	32	37
	Lisans	3	6

Suç ile İlişki

Tokat ilinde 2014-2018(Ekim) yıllarında Uyuşturucu madde bağlantılı suçlardan yakalanan uyuşturucu maddeler incelendiğinde tablo şu şekildedir:

2014-2018 Yılları Arasında Tokat'ta Uyuşturucu Madde Kullanımı ve Uyuşturucu Madde Bağlantılı Suçlar

Tablo 6. Yakalanan Uyuşturucu Miktarı ve Türleri

Yakalanan Uyuşturucu Miktar ve Türleri	Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak; TCK-188	Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak; TCK-191
2014	3 gr 112 mg eroin 178 kg 084 gr esrar 447 gr 44 mg sentetik kannabinoid 437adet extacy hap 31,96 gr kenevir tohumu 320 adet kırmızı reçeteye tabi hap	1 kg 698 gr esrar 59 gr 234 mg sentetik kannabinoid 194 adet extacy hap
2015	3747 gr esrar 846 gr sentetik kannabinoid 2390 adet extacy hap 1 gr metamfetamin 91 adet kenevir bitkisi 800 adet kırmızı reçeteye tabi hap 95 adet yeşil reçeteye tabi hap 257 gr sentetik kannabinoid karışımında ve üretiminde kullanılan toz madde	0,88 gr eroin 308 gr esrar 144 gr sentetik kannabinoid 171 adet extacy hap 5 gr metamfetamin 84 gr kenevir tohumu
2016	125 kg 700gr eroin 9 kg 385 gr esrar 650 gr sentetik kannabinoid 1529 Adet extacy hap 6 gr kenevir tohumu	756 gr esrar 449 gr sentetik kannabinoid 1111 adet extacy hap 4,21 gr kenevir tohumu 1 gr FUB-AMB maddesi içeren uyuşturucu
2017	5 kg 63 gr esrar 704 gr sentetik kannabinoid 2626 Adet extacy hap 3,01 gr met amfetamin 20 kök hint keneviri 9 gr hint keneviri tohumu	6 gr eroin 444 gr esrar 208 gr sentetik kannabinoid 1 gr met amfetamin 6 gr skunk sentetik uyuşturucu maddesi 141 adet extacy hap
2018 (Ekim)	17 kg 578 gr eroin 4 gr kokain 4 kg 895 gr esrar 332 gr sentetik kannabinoid 594 gr afyon sakızı 2 gr metamfetamin 1683adet extacy 120 gr skunk 840 kök kenevir bitkisi	221 gr esrar 33 gr sentetik kannabinoid 35 adet extacy

ŞİMŞEK&ERASLAN

Beş yıl içerisindeki toplam sayılara bakıldığında şöyle bir sıralama yapmak mümkündür:

- Esrar: 204kg 601 gr
- Eroin: 143kg 288 gr
- Sentetik kannabinoid: 3kg 854gr 278 mgr
- Afyon Sakızı: 594 gr
- Sentetik kannabinoid karışımında ve üretiminde kullanılan toz madde: 257gr
- Kenevir tohumu:135,17 gr
- Skunk: 126 gr
- Metamfetamin: 12,01 gr
- Kokain: 4 gr
- FUB-AMB maddesi içeren uyuşturucu madde: 1 gr
- Extacy hap: 10.317 adet
- Kırmızı Reçeteye tabi hap: 1.120 adet
- Kenevir Bitkisi: 951 kök
- Yeşil Reçeteye tabi hap: 95 adet.

Altınkaya'nın çalışmasında Adana ilinde kullanılan uyuşturucu maddelerden Esrarın %67,3 oranla (Altınkaya, 2010: 56) ilk sırada olduğu, Selen' in Gaziantep bölgesi için yaptığı çalışmada da aynı şekilde %48,6 oranla Esrarın (Selen, 2013: 59) ilk sırada olduğu görülmektedir. Dolayısıyla esrar kullanımının Türkiye'de diğer uyuşturucu maddelere göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Tokat ilinde meydana gelen Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak olaylarında yakalanan şüphelilerin %63,3'ü (297 kişi) Tutuklanmış, %15,9'una (75 kişi) Adli Kontrol tedbirleri uygulanmış ve %20,2'sine (95 kişi) ise serbest bırakılmıştır. Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak suçundan yakalanan şüphelilerin ise %0,3'ü (2 kişi) Tutuklanmış, Hiçbir şüpheliye Adli Kontrol tedbiri uygulanmamış ve %99,6'sı (662 kişi) serbest bırakılmıştır. Uyuşturucu bağlantılı suçlarında toplamında ise; bu durum bütün şüphelilerin %26,3'ü (299 kişi) Tutuklanmış, %6,6'sına (75 kişi) Adli Kontrol tedbirleri uygulanmış ve %66,8'i (757 kişi) ise serbest bırakılmıştır.

Ülke genelinde Uyuşturucu madde bağlantılı suçlardan Ceza infaz kurumlarından bulunanların sayıları incelendiğinde; 2014 yılında 27.680, 2015 yılında 33.261, 2016 yılında 33.367 kişi ve 2017 yılında ise 50.278 kişi olarak görülmektedir.

2014-2018 Yılları Arasında Tokat'ta Uyuşturucu Madde Kullanımı ve Uyuşturucu Madde Bağlantılı Suçlar

Tablo 7. Meydana Gelen Olaylarda Yakalanan Şüphelilerin Tahkikat Durumları

	Şüphelilerin Tahkikat Sonuçları	Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak; TCK-188	Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak; TCK-191
2014	Tutuklu	19	1
	Adli Kontrol	11	0
	Serbest	17	86
2015	Tutuklu	59	0
	Adli Kontrol	17	0
	Serbest	31	134
2016	Tutuklu	66	0
	Adli Kontrol	11	0
	Serbest	20	138
2017	Tutuklu	85	1
	Adli Kontrol	16	0
	Serbest	19	155
2018 (Ekim)	Tutuklu	68	0
	Adli Kontrol	20	0
	Serbest	8	149

Denetimli serbestlik müdürlüklerine 2017 yılında Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak suçundan 84.398 dosya gelmiş, bu dosyalardan 39.288'inin infazı gerçekleştirilmiştir. 2016 yılında uyuşturucu madde bağlantılı suçlara ilişkin denetimli serbestlik sayısı, toplam denetimli serbestlik sayısının %33,35'ini oluştururken 2017 yılında bu oran %13,73 olmuştur.

Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak suçundan Tokat genelinde yakalanan şüphelilerin % 79,3'ü (372 kişi) ilk kez bu suçu işlediği görülürken, Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak suçunda ise bu durum % 22,4 (149 kişi) oranındadır. Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak suçunun ısrarla işlendiği ve bu oranın yüksek olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 8. Meydana Gelen Olaylarda İlk Kez Suça Karışan Şüpheli Sayıları

İlk kez suça karışan Şüpheli Sayısı	Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak; TCK-188	Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak; TCK-191
2014	47 Şüpheliden 38	87 Şüpheliden 16
2015	109 Şüpheliden 89	134 Şüpheliden 36
2016	97 Şüpheliden 76	138 Şüpheliden 35
2017	120 Şüpheliden 91	156 Şüpheliden 28
2018 (Ekim)	96 Şüpheliden 78	149 Şüpheliden 34

Tokat İl Emniyet müdürlüğünden alınan veriler çerçevesinde il genelinde Uyuşturucu madde bağlantılı suçların Tokat nüfusuna kayıtlı şahıslar tarafından işlendiği görülmektedir. Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak suçunu işleyen diğer iller nüfusuna kayıtlı kişilerin ise alınan verilerde çarşı iznine çıkan askerler ve üniversitede öğrenim gören öğrencilerden oluştuğu belirtilmiştir.

Tokat ili özelinde Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak ve Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak suçlarından yakalanan şüphelilerin yakalanmaları esnasında tespit edilen işledikleri suçlar incelendiğinde karşılaşılan suçlar;

- Görevi yaptırmamak için direnme
- Mala zarar verme
- Resmi belgede sahtecilik
- Parada sahtecilik
- 6136 sayılı kanuna muhalefet
- Çocuğun cinsel istismarı
- Fuhuş
- Tehdit
- Hakaret, olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 9 Yakalanan Şüphelilerin Nüfusa Kayıtlı Oldukları Yerler

Şüphelilerin Doğum Yerleri	Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak; TCK-188	Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak; TCK-191
2014	Tokat(36), Yozgat, Erzurum, Artvin, Hatay, Samsun(2), İran(2), Sinop, Diyarbakır	Tokat(75), Diyarbakır, Mersin Mardin, Ardahan, Bitlis, Niğde, Kocaeli, Adıyaman, Hatay, Yozgat, Amasya, Sivas
2015	Tokat(93), Samsun(2), Amasya(4), Malatya(3), Erzurum(2), Elazığ, İran, Eskişehir, Bilecik, Ağrı	Tokat(125), Muş, Diyarbakır, Gaziantep, Kayseri, Ağrı, Yozgat(2), Sivas(2)
2016	Tokat(87), Adana, Samsun, Sivas, Trabzon(2), Diyarbakır, Batman, Yozgat, Ordu(2)	Tokat(131), Erzurum, Zonguldak, İstanbul, Amasya, Yozgat, Ordu, Malatya,
2017	Tokat(112), Bitlis, İstanbul, Erzurum, Osmaniye, Amasya, Düzcce, Sivas, Kayseri	Tokat(143), Sivas, Kayser(2), Ordu(2), Diyarbakır, Gaziantep, Mersin, Samsun, Kırşehir, Ağrı, Malatya, Amasya
2018 (Ekim)	Tokat(85), Afganistan(2), Azerbaycan(2), Ordu(2), Amasya(3), Sivas(2)	Tokat(136), Sivas, Kayseri(2), Ordu(2), Diyarbakır, Gaziantep, Mersin, Samsun, Kırşehir, Ağrı, Malatya, Amasya

2014-2018 Yılları Arasında Tokat'ta Uyuşturucu Madde Kullanımı ve Uyuşturucu Madde Bağlantılı Suçlar

2014-2018(Ekim) yılları Tokat ili içerisinde işlenmiş olan özelinde Uyuşturucu Madde Ticareti Yapmak ve Uyuşturucu Madde Bulundurmak ve Kullanmak suçlarından hiçbiri örgütlü suç kapsamında değildir. Meydana gelen olayların hepsine kişisel suç kapsamında tahkikat yapılmıştır ve meydana gelen suçlar ve uyuşturucu madde bağlantılı suçlar ile beraber işlenmiş olan diğer suçların hiçbiri örgütlü suç değildir.

SONUÇ

Uyuşturucu ve uyarıcı maddeler, kişiler üzerinde olumsuz düşünsel ve bilişsel etkiler oluşturmaktadır. Kişi, uyuşturucu ve uyarıcı maddeleri kullanmaya devam ederek bağımlılık kazanmakta, bir sonraki aşamada ise kişinin bedeni tolerans geliştirmektedir. Bağımlılık durumunda kişi kullandığı maddeye ulaşamayınca yoksunluk yaşayarak maddeyi zorunlu bir ihtiyaç olarak algılamaktadır. Tolerans ise kişinin maddeye duyduğu ihtiyacı giderebilmesi için maddeyi katlanarak kullanmaya itmektedir.

Kişisel etkiler, ailevi sorunlar, merak, güç ve prestije yönelik olarak arkadaş çevresinden etkilenecek uyuşturucu ve uyarıcı maddeleri denemek ve kullanmakla başlamaktadır. Fakat kişinin maddeye artan ihtiyacı nedeniyle toplumdan kişiye olan süreç kişiden topluma uzanmakta aileden başlayarak toplumun her kesime bağımlı kişi tarafından zararlı davranışlar gösterilmektedir. Bu zararlı davranışlar rahatsız etmeden suça uzanan geniş bir yelpazeye varmaktadır.

Suç noktasında ise uyuşturucu madde kullananların yarısının yasal sorunlar yaşadığı görülmektedir. Fakat uyuşturucu madde kullanmak, bulundurmak ve uyuşturucu madde ticareti TCK'ya göre suç kategorisinde olduğu için genellikle bu suçların söz konusu kişiler tarafından işlendiği görülmektedir. Ancak, bunların yanında gasp, hırsızlık ve yaralama suçları da uyuşturucu madde suçlarından ceza alanların işledikleri suçlar arasındadır. Çalışmamızda da Tokat'ta uyuşturucu kullanma ve bulundurma suçunun tekrarlanarak işlendiği görülmektedir. Uyuşturucu suçlarını işleyen kişilerin, mala zarar verme, sahtecilik, çocukların cinsel istismarı gibi suçlara da bulaştığı bulgular arasındadır.

Söz konusu suçları işleyenler, büyük çoğunlukla erkek, ilköğretim (ilkokul ve ortaokul) mezunu ve 16-24 yaşları arasındaki kişilerdir. Bu nedenle okul içindeki eğitim ve bilinçlendirme önemli olmakla birlikte söz konusu kişilerin eğitim düzeyleri düşünülünce aslında eğitim-öğretim faaliyetlerinin içinde olmadıkları unutulmamalıdır. Bu sebeple de Tokat'ta uyuşturucu konusunda eğitim-öğretim kurumları dışında da faaliyetlerin yürütülmesi zorunludur.

Tokat'ta gerçekleşen çalışmalar göz önüne alınca (THSM, 2015) bütün tablolarda 2014 ile 2015 arasında uyuşturucu ile ilgili suçlardan işlem görenlerde iki kat civarında bir artış kaydedilmiştir. 2015-2018 arasında ise benzer sayılara rastlanmaktadır. Dolayısıyla uyuşturucu ile mücadelede verilen ağırlık ile bu suçlara karışan kişilere daha çok ulaşıldığı ve daha çok işlem yapıldığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Yani sadece bir toplantılar dizisi ve kararlar değil, tam anlamıyla

gerçekleştirilmemiş ve devam ettirilmemiş olsa bile eylem ve işlemlerle de uyuşturucu konusunda ilerleme kaydedilmiştir.

Çalışma sonucunda Tokat'ta erkek ağırlıklı, ticaretten çok kullanıma yönelen ve ilk ve orta öğrenim mezunu kişilerde yoğunlaşan ve tekrarlanan bir uyuşturucu madde kullanımı görülmektedir. İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyükşehirlerde yapılan çalışmalarda Tokat'ta ulaşılan bu tablo değişmekte ticarete denkleme dahil olmaktadır. Ancak Gaziantep, Balıkesir, Adana gibi daha küçük şehirlerde Tokat'a benzer tablo ile karşılaşmaktadır. Bu nedenle uyuşturucu konusunda bu farklılıklar göz önüne alınarak tedbirler alınması daha etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

- Alpay, Nihat; Karamusatafaoğlu, Nesrin; Kükürt, Reşit (1995) Madde Bağımlılarında Suç, *Düşünen Adam*, Cilt:8, Sayı:2, s. 16-17.
- Altuner, Durdu; Engin, Nalan; Gürer, Cüneyt; Akyay, İlkey; Akgül, Arif (2009) Madde Kullanımı ve Suç İlişkisi: Kesitsel Bir Araştırma, *Tıp Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, s. 87-94.
- Çoban, Adem (2013) *Kulüp Kültürü ve Uyuşturucu Madde Kullanımı (Suç Antropolojisi Açısından Bir İnceleme)* (Dan. Prof. Dr. Zafer İlbars), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı Sosyal Antropoloji Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Duman, Psikolog Nesrin (2009) *Hakkında Denetimli Serbestlik Tedbiri Verilmiş Olan Uyuşturucu Madde Kullanan Hükümlülerde Psikosomatik Düşünce Biçiminin Rorschach Testi İle İncelenmesi* (Dan. Prof. Dr. Gökhan Oral), İstanbul Üniversitesi Adli tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM), *Uyuşturucu Maddeler (Öldürücü Tuzak)*, İnterpol Daire Başkanlığı Milletlerarası Kaçakçılıkla Mücadele Şube Müdürlüğü, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Kaygısız, M. (2005) *Adli Bilimler* (2. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kerimoğlu, Cumhur (1987) *Uyuşturucu Madde ve Gençlik, Gençlik ve Uyuşturucu Madde Alışkanlığı*, Ankara: Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını, s. 121 - 126.
- Koçak, Nadir (2014) *Türkiye'de Uyuşturucu Madde Kullanımını Etkileyen Faktörler* (Dan. Doç. Dr. Murat Sever), Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Köknel, Özcan (1998) *Bağımlılık - Alkol ve Madde Bağımlılığı*, İstanbul: Altın Yayınları.
- Ögel, Kültegin; Tamar, Defne; Evren, Cüneyt; Sır, Aytakin (2018) *Madde Kullanımı ve Suç*, http://www.ogelk.net/makale/suc_madde_yayin.pdf (Erişim Tarihi: 12.11.2018)
- Sancı,Seviyya (2015) *Uyuşturucu Madde Kullanan Denetimli Serbestlik Tedbiri Kararı Almış Kişilerin Din Eğitimi ve Psiko-Sosyal Açından İncelenmesi* (Dan. Prof. Dr. İrfan Başkurt), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans.

2014-2018 Yılları Arasında Tokat'ta Uyuşturucu Madde Kullanımı ve Uyuşturucu Madde Bağlantılı Suçlar

- Selen, Ömer Faruk (2013) *Gaziantep'te Uyuşturucu Madde Kullanıcı Profili* (Dan. Yrd. Doç.Dr. Ömer Faruk Vural), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Sözen Şahiner, Didem (2010) *Uyuşturucu Madde Kullanmak Suçu ile Denetimli Serbestlik Tedbiri Alan Kişilerin Sosyodemografik Özelliklerinin ve Rorschach Kişlik Testi Yanıtlarının Taranması* (Dan. Prof. Dr. İmdat Elmas - Dr. Z. Belma Gölge), İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler ABD, Doktora Tezi.
- Tokat Halk Sağlığı Müdürlüğü (THSM) (2015) *Tokat İli Uyuşturucu ile Mücadele Sonuç Bildirgesi*.
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2018) *Suç*,
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c1e2b9078e147.27028555 (Erişim Tarihi: 10.11.2018)

ORTADOĞU'NUN EN KÖKLÜ İSLAMCI YAPILANMASI OLAN MÜSLÜMAN KARDEŞLER ÖRGÜTÜ'NÜN ULUSLARARASI SİSTEMDE ALGILANMASI

Yavuz CANKARA*-Pınar Özden CANKARA**

Öz

Bir uluslararası sistem içinde varlık gösteren devletler güvenliği sağlamak için dost-düşman ayrımı yaparlar. Sistemde yer alan tek aktör devletler olmadığı için, güvenliğin oluşturulması zorlaşmaktadır. Müslüman Kardeşler Örgütü hem uluslararası sistemde, hem de Mısır iç siyasetinde, barışı savunduğu halde, adı "terör örgütü" ifadesi ile eşleştirilmeye çalışılan önemli bir aktördür. 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından İslam dininin adını terör ile birlikte kullanmaya başlayan ABD, uluslararası literatüre "İslamofobi" kavramını hediye etmiştir. Bu noktadan sonra da ABD dış politikasında önceliği, radikal İslamcı örgütlerle mücadeleye vermiştir. Şüphesiz El-Kaide ya da İŞİD gibi örgütler, sivil yaşama kast eden terör eylemleri organize etmektedir. Ancak tüm İslami örgütleri aynı kefeye koymak adil olmamaktadır. Savunmacı İslami örgütler, bir sivil toplum örgütü gibi hareket ederek, fikirsel mücadele vermektedirler. Ancak daha ortak bir terör örgütü tanımı yapamayan devletler, İslami örgütlere nasıl yaklaşmaları gerektiği konusunda da, ortak bir davranış sergileyememektedir. Terör kavramı siyasallaşmıştır. Müslüman Kardeşler Örgütü de bu durumdan etkilenen örgütlerden birisidir. Bu çalışmanın amacı, Müslüman Kardeşler Örgütü'nün kimliğini ve siyasal duruşunu analiz ederek, uluslararası sistemdeki önemli aktörlerin onu nasıl algıladıklarını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Müslüman Kardeşler Örgütü, terör, Mısır, Hasan El-Benna.

THE PERCEPTION of THE MUSLIM BROTHERHOOD ORGANIZATION- THE MOST ROOTED ISLAMIC STRUCTURE of THE MIDDLE EAST in THE INTERNATIONAL SYSTEM

Abstract

Being a part of the international system states have to make enemy-friend distinction in order to ensure the security. Since states are not the only single actor in the system, it becomes difficult to establish the security. Although The Muslim Brotherhood Organization defends peace, it has been labeling as a "terrorist organization" both in the international system and the Egyptian domestic policy. Following the terrorist attacks happened at September 11, 2001, the US started to use the term of Islam with terrorism and presented "Islamophobia" into the international literature. Certainly, organizations such as al-Qaeda or ISIS have been organizing terrorist acts that threats civilian life. However, it is not fair to put all Islamic organizations in the same pot. Defensive Islamic organizations act as a non-

* Dr. Öğr. Üye., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yavuz.cankara@bilecik.edu.tr, Orcid Kodu: 0000-0002-9553-9708

** Dr. Öğr. Üye., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, pinar.cankara@bilecik.edu.tr, Orcid Kodu: 0000-0003-3739-4771

governmental organization and provide an intellectual struggle. However, states which cannot use a common definition of terrorist organization also do not have a common attitude about how they should approach the Islamic organizations. The concept of terrorism is politicized. The Muslim Brotherhood Organization is one of the organizations affected by this situation. The aim of this study is to analyze the identity and political stance of the Muslim Brotherhood Organization and to point how important actors in the international system perceive it.

Key Words: The Muslim Brotherhood, terror, Egypt, Hasan El-Benna.

GİRİŞ

Batı dünyası yüzyıllardır Doğu toplumları ile uluslararası sisteme hükmetmek için bir çekişme halindedir. Batı'nın dogmatizmin etkisinden kurtularak pozitif bilimleri geliştirmesi ve buna uygun sosyal ve siyasal yaşam tarzını keşfi, uluslararası sistemde hâkimiyet mücadelesinin yönünün değişmesine neden olmuştur. Doğu toplumları bu yeni duruma uyum sağlayamadıkça Batı, Doğu toplumları üzerinde tahakküm kurmaya başlamıştır. Bu esnada savaş teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler, savaşın içeriğini ve ahlakını da değiştirmiştir. Doğu toplumları “neden geri kaldıkları” sorusuna sürekli savaş meydanlarında yaptıkları hataların analizi ile cevap vermeye çalışmıştır. Doğu toplumları meselenin sadece ileri düzey askeri mühimmatın kullanılması olmadığını, asıl dönüşen şeyin iktisadi toplum yapısı ve siyasal yönetim tarzı olduğunu fark ettiğinde, Batılı devletlerin İslam dünyasını işgal süreçleri başlamıştı. İslam dünyası sömürgeleştirildikçe, iki farklı düşünce ortaya çıktı; Batı tahakkümü ile baş edilemeyeceği düşünülerek, buna boyun eğmek ve onu kopyalamak gerektiğini düşünenler ya da kendi kültürel kodlarını koruyarak, buna karşı direnmekten yana olanlar. Direnişten yana tavır alanlar da, zamanla, içlerinde milliyetçi bir uyanış yaşayanlar ve dinsel bir çözüm reçetesi sunanlar olarak ayrışmaya başladı. Müslüman Kardeşler Örgütü, böyle bir karmaşada, İngiliz işgali altında olan Mısır'da, ülkenin bu durumuna itiraz etmek maksadıyla kuruldu.

Müslüman Kardeşler Örgütü, İslam'ın modernleşmeye ve ilerlemeye engel bir din olmadığı savı üzerinden inşa edilen, modern zamanlarda bilinen en eski İslami örgüttür. İslam dininin temel söylemlerini referans alarak, barış, adalet ve kardeşliği savunur. İslam dini, özünde müminlere şiddetten kaçınmayı öğütleyen bir dindir. Müslüman Kardeşler Örgütü de, buna uygun olarak, sosyal dayanışmayı, kültürel özelliklerin korunmasını ve yardımlaşmayı savunur. Mısır'da kurulan örgüt zamanla diğer Müslüman ülkelere yayılır. Aşevleri, hastaneler, okullar kurdukça örgüt, özellikle kapitalist sistemin zulmü altında ezilen, geniş, fakir halk yığınlarına umut aşılar. Bu nedenle de hızla taraftar bulur. Başta Mısır olmak üzere, işgale uğramış ve sömürgeleştirilmiş İslam ülkelerinin temel sorunu, halktan uzaklaşmış ve Batılı değerlerin esaretinde olan egemen bir üst sınıf tarafından yönetiliyor olmalarıdır. Halk ile iktidara yakın kimseler arasındaki sosyal statü ve ekonomik gelişmişlik farkı açıldıkça, halk, işlerin düzeleceğine ilişkin bir umut ışığı aramaya başlar. Müslüman Kardeşler Örgütü bu noktada devreye girer ve halka pes etmemesi gerektiğini öğütler.

Ortadoğu'nun En Köklü İslamcı Yapılanması Olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Uluslararası Sistemde Algılanması

Kendi siyasal dönüşümünü Hıristiyan teolojisini siyasetten dışlayarak gerçekleştiren Batı dünyasına göre, yeni ekonomik model olan liberalizmin ve onun siyasetteki uzantısı olan demokrasinin yayılmasının yolu, diğerlerinin de kendisi gibi olmasıdır. Bu nedenle, adında İslam ya da İslam dinine referans veren kelimeler barındıran her oluşum, Batı dünyası için bir dinsel tahakkümdür, bu nedenle de kabul edilemezdir. Batı toplumları, yüzyıllar içerisinde seküler sisteme dönüşürken, İslam ülkelerinin de bu safhaları geçirmesini arzular. "Benim gibi ol" derken kastı, İslam ülkelerinin dini, siyasal-kamusal alandan çıkartıp, bireyin özel alanına indirgemesi yani kamusal alanda laikliğin inşa edilmesidir. En basit ifadesiyle dinin, devlet işlerinden ayrıştırılmasının ardından, İslam ülkeleri de aşama aşama, önce laik, sonra da seküler toplum düzenine ulaşacaktır.

İslam dünyası, Batı'nın bu teknik, siyasal ve kültürel tahakkümü karşısında, bir gerileme içerisinde olduğunu kabullenmiştir. Tartışma, çöküşün nedenlerini ortaya koymada ve Batı'da yaşanan gelişmeler üzerine, Batı'ya ait kültürel unsurların, teknik unsurlarla birlikte alınıp, alınmayacağı noktasındadır. İslam kimliği muhafaza edilerek yeniden eski zamanlardaki gibi bir yükselişin yaşanabileceğini savunanlar, iki ekole ayrılır. Muhammed Abduh (1849-1905) ve Cemaleddin Afgani (1839-1897) İslami yaşam tarzına müdahale etmeden, Batı toplumlarının tekniğini almayı savunur. Müslüman Kardeşler Örgütü, bu ekolden doğar. Abduh'un öğrencilerinden Reşid Rıza (1865-1935) Müslüman dünyanın başına gelen olayların nedenini, Selefi inancın terk edilmesine bağlar ve İbn-i Teymiya'nın fiziksel mücadeleyi rasyonel gören bakış açısından yararlanır ve Siyasal İslam'ın köklerine dönmek gerektiğini vurguladığı bir teori geliştirir (Azoulay, 2015). Buna karşılık Abdulvahhab sadece İslam'ın asıl köklerine dönerek ve sahih İslam anlayışının benimsenmesiyle İslam toplumlarının yeniden güçlü olduğu döneme dönebileceğini savunur. Suudi Arabistan, bu doktrini temel alan bir devlet olarak kurulur. İslami uyanış, bu farklı çözüm reçeteleri ile gerçekleştirilmeye çalışılır.

İslam dünyasındaki bu ayrışma ve tartışma, kurulan örgütlere de yansır. İslam doktrinini referans alarak kurulan örgütler, bir şekilde Batı dünyasına ilişkin bir bakış açısı geliştirir. Batı dünyası; sömürgeci, yok edilmesi gereken, yozlaşmış bir yapı olarak görüldükçe, buna karşı silahlı mücadeleyi savunan cihatçı örgütler oluşturulur. El Kaide ve İŞİD gibi cihatçı selefi örgütler, bu anlayışla şekillendirilmiş yapılanmalardır. Onlar, saldırı cihadını benimser. Bu nedenle bir İslam devleti kurmak isterken, şiddete başvurur, masum sivil insanların hayatlarını kaybetmelerine yol açan terör saldırıları gerçekleştirir. Bu eylemlerini meşrulaştırırlarken de, topraklarının işgale uğradığı savını öne sürerler. Kuran-ı Kerim'de müminlere meşru müdafaa hakkı tanıyan ayetlere gönderme yaparlar. Bu gibi saldırı odaklı örgütler kurulup, eylem yapmaya başladıkça, şiddeti dışlayan, savunmacı ve fikirsel mücadele veren diğer İslamcı örgütler de, Batı dünyası tarafından etiketlenmeye başlar.

Batılı toplumların görmek istedikleri bir İslam dünyası vardır. Savunmacı ya da saldırgan İslamcı örgütler, Batı'nın görmek istediği bu profile aykırıdır. Batı, İslamcı örgütleri iki şekilde yok etmeye kalkar; ya aralarında ayırım yapar ve bölge halklarının saldırgan örgütlere üye olmasını engellemek için savunmacı örgütlerin varlığına ses

çıkartmaz, ya da savunmacı örgütler hızla taraftar toplamaya ve bir siyasal güç odağı haline gelmeye başlamışsa, saldırgan ya da savunmacı, tüm İslamcı örgütleri aynı kefeye koyar ve hepsine “terörist” der.

Terör; masum sivil vatandaşların hayatlarını kaybetmelerine, yaralanmalarına ya da ciddi hak kaybına uğramalarına yol açan ağır bir eylemdir. Amacı, hükümetleri baskı altında tutarak, örgütün istediği şekilde davranmasını sağlamaktır. Terör eylemi, ille de insan unsuru üzerinde uygulanmamaktadır. Siber saldırıda bulunarak, devlet kurumlarının işleyiş mekanizmalarını bloke etmek de bir terörist eylemdir. Hedef; o toplumda yaşayan insanları korkutarak, onların geri adım atmalarını sağlamaktır. Terörün içeriği, hangi eylemlerin bir terör eylemi olarak görülebileceği ya da bir terör eyleminin hedefleri ortada olmasına rağmen, uluslararası sistemde tüm aktörler tarafından kabul gören ortak bir terör tanımı ve terör örgütleri listesi yoktur. Hatta devletler, bazen üstü örtülü bir şekilde, bu tür eylemde bulunan örgütlere finansal ya da askeri mühimmat temin etmek şeklinde yardımda bulunmaktadır. Bu durum, terör ve terörist kavramlarını siyasallaştırmaktadır. Bir devlete göre bir örgüt terör örgütü olarak kabul edilirken, bir başka ülkeye göre hak mücadelesinde bulunurken silahlı eylemi kullanan sıradan bir örgüte dönüşür.

Terör kavramının bu tartışmalı durumu göz önünde bulundurularak, bu çalışmanın amacı, İslam dünyasının en köklü örgütü olan ve düşünsel mücadele veren savunmacı bir yapılanma olan Müslüman Kardeşler Örgütü’nün, neden son yıllarda hızla terör örgütü kategorisine sokulmaya çalışıldığını analiz etmektir. Böylelikle, Müslüman Kardeşler Örgütü’nün uluslararası sistemde nasıl algılandığı, kimler tarafından yaftalanırken, hangi devletler tarafından desteklendiği de ortaya konulacaktır. Ancak bunun için ilk yapılması gereken, örgütün kimliğini deşifre etmektir.

1. Müslüman Kardeşler Örgütü’nün Kimlik Analizi: İdeolojisi ve Temel Söylemleri

1928 yılında, bir öğretmen olan Hasan El-Benna tarafından, Cem’iyyetü’l İhvan’ul Müslimin adıyla kurulan Müslüman Kardeşler Örgütü, Mısır’ın sömürge haline getirilmesine ve bu statüde tutulmasına yapılan itirazdan filizlenmiştir. I. Dünya Savaşı, Ortadoğu toplumları için, Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetiminden ayrılarak, kendi ulus-devletlerini kuracaklarını sandıkları bir dönemeçti. Ancak savaş sonrası düzenlemeleri, bunun olmayacağını gösterdi. Bu halklara, özgürleşmeye ve sistemsel dönüşüm geçirmeye henüz hazır olmadıkları söylendi ve onlar manda sistemi altına alındılar. Mısır, Osmanlı İmparatorluğu’ndan en erken kopartılan Arap bölgesi olarak, bu süreci çok zorlu geçirdi. Müslüman Kardeşler, 1882’den beri İngiliz işgali ve tahakkümü altında olan Mısır halkına bir umut olmak amacını taşımaktaydı. 1922’de İngiltere, Mısır’a göreceli bir bağımsızlık verdiyse de, Mısır’ın iç işlerine olan müdahalesi devam etti ve ülke tam bağımsız olmadı. Örgüt, bu atmosferde sosyal yardım olanakları ve iş imkânları sunarak, kendisine kolaylıkla üye bulabildi. Üyelerini ideolojik ve politik olarak da eğiten örgüt, aslında sadece İslam’ın temel

Ortadoğu'nun En Köklü İslamcı Yapılanması Olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Uluslararası Sistemde Algılanması

ilkelerini savunmamakta, aynı zamanda evrensel insani değerlere gönderme yapmaktaydı. Örgütün nihai hedefi, İngiliz emperyalizminden kurtulmaktı. Güçlü bir örgütlenme ağı oluşturulduktan sonra da örgüt, Mısır'da yerel seçim bölgelerinde aktif olarak varlıklarını devam ettirdi. 1941'de yapılan kongrede, mücadelenin aynı zamanda siyasette de bir karşılığı olması gerektiğine karar verildi ve örgüt üyelerinin meclise girebilmek için aday olarak siyasete atılmaları kararlaştırıldı. Böylelikle örgüt, Mısır siyasal yaşamında varlık göstermeye başladı (Yavuz, 2000).

Hasan El-Benna, İslam toplumlarının içinde buldukları müşkül durumu analiz ederken, bu hale gelmenin nedenlerinin; dine olan bağlılığın zayıflaması, Batı medeniyetinin teknik unsurları alınırken, Batı taklitçiliğine düşülerek, başta hayat tarzı olmak üzere, kültürel unsurların da alınmaya başlaması, Avrupa hayranlığı ve bizzat Batı'da ya da Mısır'da Batılı anlamda eğitim veren kurumlarda yetiştirilen Mısır bürokratlarının, İslam dininden uzak bir hayat tarzı seçmelerini görmekteydi (Ganim, 2015).

Hasan El-Benna, Batı'nın kilisenin etkisini kırarak ve dininin toplumsal yaşamdaki yerini değiştirerek ilerlemesinin, Doğu toplumları tarafından örnek alınacak bir hadise olmadığını zira İslam dininin, diğer dinler gibi olmadığını belirtmektedir. Ayrıca Hasan El-Benna, Batı'nın kalkınma için kullandığı veriler ile Doğu'nunkilerin aynı olmadığını da vurgulamaktadır (El-Benna, 2016a). Mısır toplumunun bir kimlik krizi içerisinde bulunduğunu düşünen El-Benna, yeniden İslam dininin asli unsurlarına dönülürse, bu sorunların son bulacağına inanmaktaydı. El-Benna, İslam'ın temel öğretilerinin gün yüzüne çıkartılması için, Selefî bir reaksiyonla, müminleri bilinçlendirmek, İslam dinine ilişkin yanlış yorumlardan kurtulmak ve asıl kaynağın Kuran-ı Kerim ve sahih hadisler olduğunun altını çizmek istemektedir. Ona göre İslam dini ilerlemeye engel bir içeriğe sahip değildir ve hatta modern yaşamın gereksinimlerini karşılayabilecek bir zenginliktedir (Ganim, 2000). Hasan El-Benna (2017) örgütün mahiyetini ve hedeflerini kısaca şu sözleri ile özetlemektedir:

"İslam'ın saf kaynağına; Allah'ın kitabına ve Rasulullah'ın sünnetine dönmek istiyoruz. Metodumuz Hz. Peygamber'in metodudur. Tasavvufçuyuz. Siyasi bir cemiyetiz. Çünkü idareyi İslam'a uygun hale getirip, bütün İslam memleketleriyle bağlarımızı kuvvetlendirmek, kendi milli benliğimize sarılarak, gençlerimizi İslam izzetiyle yetiştirmek istiyoruz. Sporçuyuz. Çünkü kuvvetli müminin zayıf müminden hayırlı olduğunu biliyoruz. Kültürel ve ilmi bir cemiyetiz. Çünkü İslam, ilim talep etmeyi kadın-erkek her Müslümana farz kılıyor. İktisadi bir şirketiz. Çünkü İslam mal kazanmayı ve bu yolda malla da cihat etmeyi emrediyor. İçtimai bir fikir hareketiyiz. Çünkü İslam cemiyetinin dertlerini tedavi edip, en kısa yoldan şifa bulmak için çırpınıyoruz. Görüyorsunuz ki İslam'ın bütün kapsayıcılığı, her türlü ıslahat sahasıyla birlikte hareket şeklini İhvan-ı Müslimin'in metodunda bulmuş oluyor." (s. 38-40)

Bu hedefleri gerçekleştirmek için örgüt, halka açık yerlerde amaçlarını anlatıp, örgüte üye bularak işe başlamıştır. Bu halleriyle, Müslümanlığı ilk kabul edenlerin

cihat tarzlarına uygun hareket etmişlerdir¹ (Çakmak, 2007). Örgüt beş farklı cihat anlayışı benimsemiştir; “mal ile cihat, eğitim-öğretim ile cihat, siyasi cihat, dil ile cihat ve el ile cihat.” (Köse, 2014, s. 65). Cihat kavramı dışında, örgütün önem verdiği bir diğer kavram ise; tebliğdir. Tebliğ, Müslüman nüfusa sahip tüm devletlere yapılmakta ve hem müminler, hem de devletler, dinin doğru şekilde anlatılmasıyla, İslami yaşam tarzına davet edilmektedirler (Ertosun & Topak, 2016). Örgütün üzerine inşa edildiği temel anlayış, Hasan El-Benna'nın şiar edindiği şu sözlerinde gizliydi (Guitta, 2010, s. 4): “Çözüm İslam'dadır. Kuran, anayasamızdır. Amacımız; Allah'tır. Peygamber, liderimizdir. Cihad, bizim yolumuzdur. Allah yolunda ölmek en büyük umudumuzdur. İslam'ın doğası hükmedilmek değil, hükmetmek, tüm uluslara yasasını benimsetmek ve tüm dünyaya gücünü yaymaktır.” Hasan El-Benna, örgütün şu dinamikler üzerine inşa edildiğini belirtmektedir: “İhtilaf bölgelerinden uzak durma, ileri gelen büyüklerin gözünden uzak olma, İslam kardeşliğine uygun olmayan kin ve nefret hislerinin olduğu siyasi partilerden uzak durma ve aşama aşama ilerlemedir.” (2017, s. 41-44).

Hasan El-Benna siyasi partilerin her ülke için uygun olmayacağını düşünen bir liderdir ancak bu konu hakkındaki fikirlerini dile getirirken, düşüncelerinin kendisine ait olduğunun ve başkalarının partiler hakkındaki düşüncelerini etkilemek ya da değiştirmek şeklinde bir amacının olmadığını belirterek, sözlerine başlamıştır. O, Mısır'daki partilerin “suni” olduklarını düşünmekte ve “milletten çok kişiye dayandıklarını” vurgulayarak, bu oluşumlara karşı çıkmaktadır. İslam'ın ayrıştırıcı değil, birleştirici olma özelliğine dikkat çeken El-Benna, tek ümmet anlayışına vurgu yapan bu dinin siyasal partilerin varlığını kabul etmeyeceğini ifade etmektedir (El-Benna, 2016b).

Hasan El-Benna, ülkesindeki yabancıların sistemde neden oldukları etkiden ve halktan kopuk bir yaşam süren Mısır'ın elit sınıfının, siyasette yarattığı sorunlardan kurtulmanın yolunu, İslam dininde gördü. Dolayısıyla önceleri amacı, İslam ümmetini birleştirmekten ziyade, Mısır'ın ekonomik, siyasal ve sosyal sorunlarını çözmektir. Ancak Müslüman Kardeşler Örgütü kurulurken, sadece Hasan El-Benna'nın kimliği etrafında şekillendirilmedi. Örgütün iç yönetimini kolaylaştırmak için, konsey ve alt birimler kuruldu. Zamanla, örgütteki liderlerin bir kısmı, Vaft Partisi gibi, ülkede yeni oluşan siyasal partilere kaymaya ve hatta iç siyaseti etkilemek adına, paramiliter gruplar oluşturmaya başladı. Müslüman Kardeşler Örgütü üyeleri tarafından kurulan bir alt yapılanma olan Tanzim el-Khas Örgütü, Mısır'da ekonomi ve siyasetin hızla kötüleştiği 1940'larda, şiddeti de bir yöntem olarak benimsemeye başladı. Tanzim el-Khas, Mısır hükümeti tarafından, bu dönemde yapılmış bazı suikast ve bombalama eylemlerinden sorumlu tutulmaktadır (Stacher, 2008).

¹ Şu hadis, Müslüman Kardeşler'in cihat anlayışını açıklamak için kullanılan önemli göndermelerden birisidir: “Müslümanlar arasında meşhurdur ki, düşmanla çarpışmak küçük cihaddır. Ondanda daha büyük cihad, nefisle yapılan cihaddır. Buna dair eldeki delil şu hadistir: Resulullah şöyle buyurdu: “Biz küçük cihaddan büyük cihada döndük.” Ashab, “Ey Allah'ın Peygamberi! Büyük cihad nedir?” dediğinde, Resulullah, “Kalple veya nefisle yapılan cihaddır.” diye cevap verdi. (Kutup, El-Benna ve Mevduci, 2016, s. 330).

Ortadoğu'nun En Köklü İslamcı Yapılanması Olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Uluslararası Sistemde Algılanması

Müslüman Kardeşler Örgütü, bir İslam sorunu olarak gördüğü Filistin meselesi ile de yakından ilgilenmiş ve 1936 yılından itibaren bu konu hakkında aktif bir pozisyon almışlardır (Bulut, 1994). Hatta 1948 Savaşı'nda örgüt, cihat çağrısı yapmış ve üyeleri savaşa aktif olarak katılmıştır. Örgütün sayesinde Filistin sorunu, Mısır'ın gündemine oturmuştur (Özkan, 2014). Bu durum, ABD, İngiltere ve Fransa'da rahatsızlık yaratmış, Ortadoğu'yu etkisi altında tutan bu ülkeler, bölge ülkelerine, Müslüman Kardeşler Örgütü'nü saf dışı etme tavsiyesinde bulunmuştur. Müslüman Kardeşler'in Mısır hükümeti ile ters düşmesi, bu döneme denk gelmektedir. Üstelik Hasan El-Benna'nın, Mısır Kralı Faruk'a mektup yazarak, Başbakan'ı Mısır devletinin çıkarlarını yeterince gözetmemekle suçlaması, örgütün sivil bir yardım kuruluşu olmaktan çıkıp, siyasal pozisyon almaya başladığını göstermektedir (Kalaycı, 2018). Tüm bu bileşeler neticesinde, 8 Aralık 1948'de hükümet, örgütün mal varlığına el koymuş ve faaliyetlerini yasaklamıştır. Bu yaklaşım, örgütte bir tepkinin oluşmasına yol açmıştır (Yavuz, 2000). Olayların başlangıcında, örgütün maruz kaldığı bu ithamların ardında, siyasal nedenlerin olduğu görülmektedir.

Örgütün adının şiddet ile anıldığı en önemli olay, üyelerinden birinin, Mısır Başbakanı Mahmud el-Nukraşi'ye düzenlediği suikasttır. Bu olay olduğunda, aslında Hasan El-Benna, örgüte bağlı alt fraksiyonların kontrolünü kaybetmiştir. Her ne kadar Hasan El-Benna, yaşananlardan sonra hala daha sakinliği ve uzlaşmayı savunsa da, devlet otoritesi, örgüte nasıl tavır alacağını belirlemişti. 12 Şubat 1949'da Hasan El-Benna'nın kendisi de, hükümet tarafından düzenlenmiş bir suikast girişiminde hayatını kaybetti (Stacher, 2008). Bu tarihten itibaren, örgüt üyelerine karşı ülke çapında baskı ve yıldırma politikası izlenilmiş ve üyeler tutuklanmaya başlamıştır.

Hasan El-Benna, politik duruşu itibarıyla, İslam çatısı altında bir birleşmeyi savunduğu için, Arap milliyetçiliği düşüncesini reddetmiş, Batı taklitçiliğine karşı gelirken, "Doğucu" olmamak gerektiğinin de altını çizmiş bir aktivistti. Batı'nın dinini terk ettiği için, kültürel bir yozlaşma içerisinde olduğunu ve bu nedenle bir çöküş yaşadığını düşünen El-Benna, bu materyalist yaşam şeklinin, Batı tarafından Doğu'ya da öğretildiğini ifade etmektedir. El-Benna'ya göre Türkiye ve Mısır, Batı'nın bu politikasından en çok etkilenen iki İslam ülkesidir. Onun hayatını kaybetmesinin ardından, fikirleri örgütte yaşamaya devam etmiştir. Ancak örgüt, düşünsel olarak, içerisinde iki farklı ekole bölünmüştür. Bir kısım örgüt mensubu, El-Benna'nın açtığı yoldan ilerleyerek, ılımlı, reformist ve savunmacı bir strateji izlenilmesi gerektiğini savunmuştur. Said Ramazan, bu anlayışın en önde gelen temsilcisidir. İkinci grup ise daha etkin bir mücadele verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Onlar daha radikal fikirler benimseyerek, Salih Aşmavi'nin önderliğinde birleşmiştir (Ganim, 2000).

Hasan El-Benna'nın ardından, yaklaşık yirmi yıl boyunca örgütün liderliğini Hasan İsmail El Hudeybi üstlenmiştir. El Hudeybi, devlete karşı uzlaşmacı bir tavır izlenilmesinden yana olmuş, radikal ve saldırgan fikirlere karşı gelmiş, bu duruşuyla da hala günümüzde örgüt üzerinde etki bırakmış bir siyasal figürdür (Zollner, 2009). Seyyid Kutup ise 1953 yılında örgüte üye olmuş ve bir ideolog olarak kitleleri etkilemeye başlamıştır. Seyyid Kutup ile Hasan El-Benna hiç tanışmamıştır. Birbirleri ile kıyaslansalar da aslında iki farklı karakterdir. İkisinin cihat kavramına yaklaşımları,

İslami düzen hakkındaki fikirleri ve liderlik profilleri birbirinden ayrıdır. Ramazan Külye'ye göre; "Benna karizmatik, Kutup düşünsel liderdir." (2014, s. 101-103).

İngilizlerin halen Mısır'da ciddi biçimde varlığını devam ettirdiği bu yıllarda, ülke içinde bu duruma karşı bir muhalefet de oluşmaya başlamıştır. Başbakan Nukraşi Paşa'nın ardından hükümeti kuran Nahhas Paşa, ülke içi gerginliği kavradığından, bir yandan İngiliz etkisini azaltmaya çalışmakta, diğer yandan da Müslüman Kardeşler'e karşı izlenen sert politikayı sonlandırmaktaydı. Hasan el-Benna'nın ardından örgütün lideri olan Hasan el-Hudaybi, örgütün kuruluş felsefesine uygun olarak, İngilizlere karşı cihat çağrısında bulundu. Kurucu liderleri Mısır hükümeti tarafından öldürüldüğü halde, Müslüman Kardeşler, İngiliz etkisinin kırılmasına çalışan Nahhas Paşa'yı destekledi. Hatta Müslüman Kardeşler, ülkeyi İngiliz etkisinden kurtarmak isteyen Hür Subaylar Hareketi'ne de destek vermeye başladı (Yavuz, 2000).

Mısır'da, 1952'de, Hür Subaylar Darbesi gerçekleşikten ve eski rejim sona erdirildikten sonra, Cemal Abdul Nasır ile Müslüman Kardeşler Örgütü arasındaki ilişki, ilk başlarda barışçıl olmuştur. Müslüman Kardeşler Örgütü, krallık rejiminin son bulmasını desteklemişti. Lakin zamanla Cumhurbaşkanı Nasır'ın ülkede inşa etmeye çalıştığı sosyalizme dayalı Arap milliyetçiliği akımı, Müslüman Kardeşler'in benimsediği ideoloji ile ters düştü. Zira örgüt, İslam dinini temel alan bir devlet kurulmasını istemekteydi (Yavuz, 2000).

Bu ayırım esnasında, örgütün adı ikinci defa bir şiddet eylemi ile eşleştirildi. Ekim 1954'de, bir örgüt mensubunun, Cumhurbaşkanı Nasır'a karşı suikast girişiminde bulunduğu iddia edildi. Her ne kadar Cumhurbaşkanı saldırıdan yara almadan kurtulmuş ve örgütün bu olayda sorumluluğu ispat edilememişse de, Cumhurbaşkanı Nasır bu durumu, başta Müslüman Kardeşler olmak üzere, kendisine muhalif olan yapıları temizlemede bir fırsat olarak gördü. Böylelikle Müslüman Kardeşler Örgütü, ülkede yasaklı örgüt haline geldi. Başta Muhammed Mehdi Akif olmak üzere, üyeleri ve kıdemli liderleri, uzun yıllar hapse atıldı ve burada işkence ve insanlık dışı muamele gördü. Örgüt, bu zorlu koşullar altında birliğini tam olarak muhafaza edemedi. Eylül 1970'de Cumhurbaşkanı Nasır hayatını kaybedene kadar, varlığını parçalı olarak devam ettirdi ve iç siyasete karışmadı. Cumhurbaşkanı Cemal Abdul Nasır, 1956'da siyasal sistemi tek bir siyasal partide topladı ve diğer partileri kapattı (Özhasar & Elbinsoy, 2017). Mısır, böylelikle, sivil toplum örgütlerinin pek de varlık gösteremediği ve siyasal sistem ile bürokraside en güçlü ve organize yapının silahlı kuvvetler olduğu bir devlete dönüştü (Ülger, 2016).

Müslüman Kardeşler Örgütü'nün siyasi yasaklı olduğu bu yıllarda, örgüt içinde ideolojik tartışmalar yaşandı. Daha radikal fikirlere sahip olanlar örgütten ayrılarak, kendi siyasi yapılanmalarını oluşturmaya başladı. Savunma cihadının yeterli olmadığını düşünenlerden en önemlisi Seyyid Kutub'tur. Mısır hapishanelerinde uzun yıllar maruz kaldığı işkencenin, Kutub'un bakış açısını etkilediği düşünülmektedir. Kutub'un felsefi bakış açısı, Mısır tarihine dayanır. Kutub, şiddet kullanımını, 14. yüzyıl düşünürü Ibn-i Teymiya'nın görüşleri ile meşru kılmaya çalışır. Teymiya, İslam öncesi Cahiliyye hükümetlerinin devrilmesi için, şiddet kullanmayı doğru kabul

Ortadoğu'nun En Köklü İslamcı Yapılanması Olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Uluslararası Sistemde Algılanması

etmiştir. Kutub da, Cumhurbaşkanı Nasır'ın Müslümanlara hapisanelerde işkencede bulunduğu zamanları, Cahiliyye dönemine benzetir. Ağustos 1966'da Seyyid Kutub asıldığından beri, Müslüman Kardeşler Örgütü üyeleri, onun bu fikirlerini tartışmaktadır (Stacher, 2008).

Kutub eserlerinde, hâkimiyet ve cahiliyet kavramlarına özel bir atıf yapar. Seyyid Kutub, yaşadığı dönemdeki toplum yapısını, Allah inancını dışladığı, İslam dini dışında değerler, yargı sistemi ve yasalar geliştirmesi dolayısıyla eleştirir (Kutub, 2018). Amacı İslam dininde reform yapmak değil, İslami hayat tarzına dönüş yapmak ve unutulmuş değerlere sahip çıkmaktır (Özbadem, 2016). Ona göre toplum, İslam'ın emirlerine uygun olarak yaşayan Müslümanlar ve İslami yaşam tarzını uygulamayan, İslam hukukundan ve ahlakından uzak bir yaşam süren cahili olanlar olarak ikiye ayrılır. Kutub'a göre cihat, cahiliyeye karşı verilmektedir. O, cihadın, İslam dünyasının kendisini savunması olarak görülmesine karşı çıkmaktadır (Görgün, 2000a). Dolayısıyla Kutub, cihadın sadece savunma amaçlı değil, saldırı amaçlı da kullanılabileceğini söyler. Bu nedenle fikirleri, kendinden sonrakileri derinden etkilemiştir. Hatta bu sebeple ona, "Yeni Selefilik" akımının temsilcisi yakıştırması yapılmaktadır. Bazı İslamcı örgütlerin radikalleşmelerinde Kutub'un bu fikirlerinin etkisi olduğu düşünülmektedir. Örneğin Suudi Arabistan'daki İslami muhalefet, Cezayir'de bulunan İslam Kurtuluş Cephesi, Filistin'de Hamas Örgütü, Ürdün, Suriye, Irak ve Lübnan'daki Müslüman Kardeşler Örgütleri, Kutub'un siyasal yaklaşımından etkilenen yapılanmalardır. Bu noktada göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus, Kutub'un Cahiliye ve cihat kavramlarına ilişkin görüşlerinin, onunla aynı çizideki bazı arkadaşları tarafından eleştirildiğidir (Görgün, 2000a).

Cumhurbaşkanı Nasır'ın ardından Mısır'da siyasal iktidar, yardımcısı Enver Sedat'ın eline geçmiştir. Enver Sedat, önceliği Nasır zamanında yaşananları değiştirmeye vermiştir. 1971 yılında benimsenen yeni anayasa ile devletin adı "Mısır Arap Cumhuriyeti" olmuş ve İslam hukuku temel referans kaynağı olarak kabul edilmiştir. Mısır, Nasır dönemi sosyalizmin etkilerini silerken, bir yandan da liberal ekonomiye entegre olmaya başlamıştır. Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın kurduğu Ulusal Demokratik Parti, bu değişimin simgesi olmuştur. Bu dönemde Nasır'ın Arap Sosyalist Birliği ise siyasal yaşamını sona erdirmiştir. Enver Sedat ülkeyi değiştirmek isterken, siyasette demokratikleşme ve ekonomide liberalleşme adımları atmıştır. Çok partili yaşama geçiş, bu anlayışın ürünüdür (Özhasar & Elbinsoy, 2017). Müslüman Kardeşler bu dönemde Sedat rejimine karşı şiddeti savunan diğer İslamcı örgütlerden hızla uzaklaşmıştır (İbrahim, 1982).

Mısır siyasal iktidarının Müslüman Kardeşler'e karşı yaklaşımı da, bu süreçte değişime uğramıştır. Örgüt; yeniden faaliyette bulunma, yürüyüş düzenleme ve görüşlerini açıkladıkları broşürler basma imkânına kavuşmuştur. Örgüt, özellikle üniversitelerde hızla yapılanmaya başlamış ve 1970'lerin sonuna gelindiğinde, başarılı bir siyasi özne görünümü almıştır. Müslüman Kardeşler'in 1970'lerdeki genç üyeleri, zamanla siyasette önemli pozisyonlar elde eden kişiler haline dönüşmüştür. Bu yıllarda örgüt, ülke çapında etkisini arttırmaya başlamış, politik sisteme barışçıl bir şekilde entegre olmaya özen göstermiştir. İlimli siyaset anlayışı sayesinde, örgüt

üyeleri siyasal sisteme katılabilir hale gelmiştir. Hatta örgüt mensupları zamanla, Mısır'daki dernek ve sendikalara da üye olmaya başlamıştır (Stacher, 2008).

Enver Sedat'ın, 1981 yılında, İslami Cihad Örgütü mensubu tarafından öldürülmesinin ardından, göreve yardımcısı Hüsnü Mübarek gelmiştir. 1980 ve 1990'larda artık örgüt üyeleri, üniversitelerin dışında, mühendislik, tıp ve hukuk alanlarındaki sendika seçimlerinde de başarı elde eder hale gelmiştir. Örgütün siyaset alanında da hızlı bir yükselişi olmuştur. Bir zamanların yasaklı örgütü, seçimlere kendi başına giremediği için, 1984 yılında yapılan seçimlerde Vaft Partisi ile birlikte yer almış ve 8 sandalye kazanmıştır. 1987 seçimlerinde ise örgüt, Amel ve Ahrar Partileri ile işbirliği yaparak, parlamentoda 35 sandalye kazanıp, ciddi bir başarı elde etmiştir. 1980'lerde örgütün yakaladığı bu yükseliş, Mısır siyasal sisteminin 1990'larda örgüte karşı tedbir almasına neden olmuştur (Stacher, 2008). Örgüt, 1990 yılında yapılan seçimlere katılmamış, 1995 yılında yeniden örgüte yönelik yıpratıcı politikalar izlenmeye başlamıştır. Bu yıllarda örgüt, terör bağlantısı suçlaması geçirmiş, 1995 yılında yapılan seçimlere girmelerine yine izin verilmemiştir (Yavuz, 2000).

1990'larda, Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, cihatçı el-Gama'a el-Islamaya isyanını bastırmakla meşgul iken, bir yandan da Müslüman Kardeşler üyelerini tutuklamaya başlamıştır. Devlet şiddetine maruz kalmaya alışkın olan örgüt, bu durumu sakinlikle karşılamış ve kurumsal yapıya şiddet içermeyen bir yöntemle katılmaya devam etmiştir. Sonuçta üniversitelerde, sendikalarda ve parlamentoda yer alan örgüt üyeleri, şiddet uygulamaya dönülmemesi noktasında ısrarcı davranmıştır. Bu dönemde örgüt, sendikaları bile siyasal partiler gibi görmeye başlamıştır (Stacher, 2008).

Müslüman Kardeşler Örgütü, yıllar içerisinde gelişim göstermiş bir dinamik örgüttür. Kurucusu Hasan El-Benna, ülkesinin içinde bulunduğu koşullara uygun olarak, önceliği emperyalizm ve sömürgeciliğe karşı mücadele olarak belirlemiş ve bu hususta yapılacak savunma cihadının müminler için farz olduğunu ifade etmiştir. Onun hayatını kaybetmesinin ardından örgütü en çok etkileyen ikinci lider şüphesiz Seyyid Kutub'tur. İkisinin cihat kavramına yaklaşımı ve savundukları fikirler arasında farklılıklar mevcuttur. Seyyid Kutub'un yaşadığı dönem, Hasan El-Benna'nunkinden farklıdır. Bu nedenle El-Benna, Cahiliye, hâkimiyet veya darülharp kavramlarını kullanmaz iken, Kutub içinde yaşadığı dönemi cahiliye olarak görmekte ve bu duruma karşı cihat çağrısı yapmaktadır. Şüphesiz Kutub'un görüşleri, doğrudan örgütün siyasal görüşü değildir ancak örgüt mensupları içerisinde onun görüşlerini kabul eden önemli bir kitle bulunmaktadır. Örgüt, Mısır siyasal sistemi tarafından baskı altına alındıkça, rejime karşı savaşmak yerine, rejim ile ılımlı bir ilişki kurmayı denemiş ve 1970'lerden sonra, Mısır'da cihat düşüncesinden uzak, aşırılıktan kaçındığı bir yaklaşım benimsemiştir. Zaten El-Benna, anayasal düzene karşı çıkmamış bir düşünürdür. Örgütte, onun yolundan ilerlemeye karar vermiştir (Görgün, 2000b).

Örgüt, zamanla, Arap toplumları içerisinde yeşererek, gelişmiş ve Sünni Selefi bir örgüt görünümünü almıştır. 1945 yılında, diğer ülkelerde örgütün bir uzantısı olarak kurulan yapılanmalarla temas halinde bulunabilmek maksadıyla, "İletişim Bürosu"

Ortadoğu'nun En Köklü İslamcı Yapılanması Olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Uluslararası Sistemde Algılanması

oluşturulmuştur. Diğer ülkelerde kurulan bu yapılanmalar, zamanla kendi ülkelerinde etkili bir pozisyona gelmiştir. Müslüman Kardeşler'in Mısır dışındaki en büyük yapılanması Suriye'dedir. Hasan El-Benna'nın damadı Said Ramazan'ın katkılarıyla, 1960'da, Münih'te bir cami inşa edilmesinden sonra örgütün Avrupa'da da şubeleri açılmaya veya örgütün izinden giden İslamcı organizasyonlar kurulmaya başlamıştır (Bedford Row International, 2015). Zaman zaman İran, siyasal gerekçelerle örgütü desteklemişse de, sonuçta Sünni kimliği temel alan örgütün, Şii dünyada karşılığı olmamıştır (Çakmak, 2007).

Örgüt üyeleri arasında alt gelir grubu yer alsa da, kurucu ve lider kadrosuna bakıldığında, bu oluşumun bir kentli, eğitilmiş, orta sınıf hareketi olduğu görülmektedir. Hareketin temel amacı İngiliz emperyalizminin Mısır'daki etkisini silmektir ancak bu yapılırken, Batı'nın teknolojik gelişimi dışlanmamaktadır. Örgütün temel referans noktası Kuran ve Sünnet'tir. İslam dünyasının, Peygamber döneminde yaşananları referans alarak geri kalmışlığından kurtulabileceğine inanır. Onlara göre cihat; Müslümanların medeniyet seviyesine erişebilmek için çaba göstermesidir. İslam dini şiddeti reddeden bir din olduğu için, örgüt cihadı diyalog süreci olarak görmektedir. Dolayısıyla cihat, sadece Müslüman olmayan unsurların İslam ile tanıştırılması değildir. İslam'ın tarihsel olarak savaşa başvurmadığı dönemlerde daha çok yayılmış olması, dikkat çekicidir. Örgüt, bu nedenle şiddet kullanmamaya vurgu yapmaktadır. Amaçları; İslam dinine ilişkin yapılan yanlış yorumları ortadan kaldırmak, İslam toplumlarını birleştirmek, müminlerin ekonomik yaşam düzeyini yükseltmek, toplumdaki sosyal adaletsizliği ortadan kaldırmak, İslam toplumlarını Batı tahakkümünden kurtarmak ve İslam dini temelinde evrensel barışın sağlandığı bir İslam devleti kurmaktır (Çakmak, 2007). Örgüt yetkilileri 700.000 üyeleri olduğunu söylese de, gözlemcilerin raporlarına göre, yaklaşık olarak 600.000 üyeye sahip örgütün, en başından beri, bünyesinde aktif bir gençlik yapılanması mevcut bulunmaktadır (Martini, Kaye ve York, 2012).

2. Arap Baharı Sürecinin Müslüman Kardeşler Örgütü'ne Yansıması

Arap Baharı'nın başlamasıyla, Batılı devletler, Mısır'da Müslüman Kardeşler Örgütü ile nasıl bir ilişki kuracakları hususunda kararsız kaldılar. Her ne kadar Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı, örgüt ile temas kurulması fikrine daha ılımlı yaklaşırsa da, ABD, 11 Eylül saldırılarından beri, Mısır yasalarına saygı duymamaları ve iletişim kurmada gösterdikleri isteksizliği öne sürerek, örgüt üyeleri ile görüşülmesine karşıydı. Batılı devletlerde, Müslüman Kardeşler Mısır'da iktidara gelirse, örgütün nasıl hareket edeceği hakkında spekülasyonlar başladı. Temel tartışma şu husustu; onlara göre Müslüman Kardeşler, şiddete başvuran bir örgüttü ve siyasal iktidarı ele geçirirse, örgüt gerçekten de bunu bırakacak mıydı? Dahası, örgütün, El-Kaide gibi radikal cihatçı selefi örgütler ile ilişkisi nasıl olacaktı? Örgüt, Hristiyan azınlıklara karşı nasıl davranacaktı? Örgüt, seçimleri kazanırsa, Mısır'ın demokrasi tecrübesi sona mı erdirilecekti? (Stacher, 2008).

Stanley Kurtz, henüz ortada Arap Baharı'nın oluşum belirtileri dahi yok iken, 2007 yılında yayınladığı bir çalışmada, ABD'nin Müslüman Kardeşler politikasını

incelerken, ortaya ilginç bir iddia atmıştır. Kurtz'a göre, Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti içerisinde bazı uzmanlar, Ortadoğu'da demokrasiyi geliştirmek adına, Mısır'da Müslüman Kardeşler Örgütü'nü kasten güçlendirerek, radikal teröristleri sistemden uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Kurtz, bu yaklaşımın doğru sonuçlar vermeyeceğini çünkü örgütün ılımlı hale getirilmesinin, liberal olmayan Ortadoğu demokrasilerinde nasıl bir sonuç doğuracağını öngörülemez olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşım, kendi içerisinde oldukça sorunludur. Zira Kurtz, burada İslam'ın demokrasi ile olan uyumunu sorgulamakta ve Müslüman Kardeşler Örgütü'ne önyargı ile yaklaşmaktadır. Kurtz'ün bu yaklaşımına karşılık, Shehata ve Stacher, 2005 yılında yapılan seçimlerde Müslüman Kardeşler başarı sağladığından ve bölgedeki İslamcı örgütler sesini daha fazla duyurur hale geldiğinden beri, ABD'nin, şiddeti reddeden ılımlı İslamcı gruplar ile bir diyalog kurması gerektiğini algılamaya başladığını belirtmektedir (Stacher, 2008). Müslüman Kardeşler Örgütü, sistemde bir aktördür ve bir şekilde yokmuş gibi davranılmasının, Mısır siyasal hayatına bir katkısı yoktur.

2010'da Tunus'ta başlayan halk ayaklanmaları, kısa sürede benzer kaygıları olan ülkelere yansımaya başlayınca, Mısır da bundan nasibini almıştır. Mısır'da halk sokaklara dökülünce, Müslüman Kardeşler, 1952'deki darbeden sonra, ilk kez bir harekete açıkça destek vermiş ve bu süreci bir fırsat olarak görmüştür. Hüsnü Mübarek'in devrilmesine kadar, Müslüman Kardeşler, ya üyelerini bağımsız aday olarak seçimlere sokmakta, ya da başka siyasal partiler üzerinden siyaset yapmaya çalışmaktaydı. Mübarek rejiminin son bulmasının ardından örgüt, "Hürriyet ve Adalet Partisi" adında bir siyasal parti kurma imkânına kavuşmuştur (Ülger, 2016).

Arap Baharı, sadece Ortadoğu ülkelerini değil, Kuzey Afrika ülkelerini de etkilemiştir. Örneğin Fas'ta, Kral 5. Muhammed halk hareketlerinin yol açtığı travmayı kavrayarak, yeni bir anayasa hazırlamış ve siyasal sistemde değişiklik yapmıştır. Böylelikle 2012'de yapılan seçimlerde, Adalet ve Kalkınma Partisi başarı elde etmiş ve koalisyon hükümetleri ile ülke yönetiminde söz sahibi olmaya başlamıştır. Böylelikle parlamentoda en büyük grup olmayı başaran bir siyasal İslamcı Parti, ülkede iktidar olmayı ve Başbakan çıkartabilmeyi başarmıştır. Ardından parti yetkilileri amaçlarının ülkenin sosyal ve ekonomik sorunlarına eğilmek olduğunu belirttikleri açıklamalar yapmışlardır. Hatta Avrupalıların, bu partinin Fas'ta alkol kullanımı ya da kadınların giysi şekline müdahale gibi, yaşam tarzına müdahalede bulunmayacağını anlamalarını sağlama hedefi benimsenmiştir (Wickham, 2013, s. 245). Ülkede kraliyet rejimi devam ederken, bir yandan da demokrasiye ve sivil siyasete geçiş süreci yaşanmıştır ("Arap Baharı'nın", 2012). Fas gibi bu geçiş sürecinde kraliyet rejimini muhafaza eden diğer ülkeler ise Ürdün ve Körfez ülkeleri olmuştur ("Arap Baharı'nda Beklenmedik", 2013). Arap Baharı sonrasında bölge ülkelerinde gözlemlenen en önemli husus, siyasal İslam'ı referans alan oluşumların ve siyasal partilerin kurulması ile, bazı ülkelerde bu partilerin iktidara taşınmış olmasıdır. Suriye'de muhalifler "Adalet ve Kalkınma Hareketi" adı altında birleşmişken, Yemen'deki muhalifler "Adalet ve Kalkınma bloğu" oluşturmuşlardır. Ürdün, Sudan, Cibuti ve Moritanya'da da Adalet ve

Ortadoğu'nun En Köklü İslamcı Yapılanması Olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Uluslararası Sistemde Algılanması

Kalkınma Partileri kurulmuştur (Varlı, 2011). Tunus'ta Zeynel Abidin Bin Ali'nin ardından, 2011 yılında yapılan seçimlerde, Müslüman Kardeşler'in bu ülkedeki etkisi ile oluşturulan, Raşid Gannuşi'nin En-Nahda Partisi, %37 oy alarak, seçimleri kazanmış ama Mısır'da Cumhurbaşkanı Mursi'nin başına gelen darbe süreci göz önünde bulundurularak, iktidar geçici teknokratik hükümete teslim edilmiştir. Böylelikle İslamcı siyasetten korkan çevrelerin endişeleri bastırabilmiştir (Bennett-Jones, 2014). Dolayısıyla Arap Baharı'nın başlarında, Müslüman Kardeşler ile bağları olan yapılanmalar, iktidara gelebilmiştir. 2011-2014 yılları arasında Yemen, 2012-2017 yılları arasında Somali, 2011-2014 yılları arasında Tunus ve 2011-2017 yılları arasında Fas iktidarlara bunun en güzel örneğidir. Hatta Lübnan, Kuveyt, Bahreyn'de ve İngiltere'de, Müslüman Kardeşler ya hükümetin bir parçasıydı ya da devlet kurumlarıyla yakın bir işbirliği içerisindeydi. Ancak bu durum çok da uzun sürmemiştir (Hansen & Gaas, 2017).

Toplumsal olaylar, aslında bu ülkelerin hiç birinde, bir özgürlük ve huzur ortamı ya da siyasette katılımın artması şeklinde sonuçlanmamıştır. Suriye, etnik temelde bir iç savaş yaşamaktadır. Libya dış müdahaleye uğradığı halde, ülke iki farklı görüş açısı içerisinde kargaşa yaşamaktadır. Yemen'de mezhep temelinde iç savaş yaşanmış, Bahreyn'e Suudi Arabistan müdahale etmiş, Mısır'da Muhammed Mursi yönetimine karşı General Sisi darbesi yaşanmıştır. Nispeten Tunus, bu yeni siyasal modele daha kolay adapte olabilmıştır (Kohen, 2016). Tüm bu yaşanan gelişmeler, Batı dünyasında, bu bölgede kontrolün kaybolduğu algısının oluşmasına neden olmuştur. Batı'nın bu ülkelerde yaşanan dönüşümden beklentisi, liberal demokrasiye geçiştir. Ancak siyasal İslamcı hareketlerin güç kazanması, onlar açısından istenilen bir husus olmamıştır. Aslında bu hareketlerin ivmelenmesi, bir yandan da halkta bir tepkime olduğunun da göstergesidir. Ancak yaşanan dış müdahaleler, sürecin sağlıklı işlemini engellemiş, Arap Baharı bu sefer "Arap Kışı" olarak isimlendirilmeye başlamıştır. Bu bölgede yükselişe geçen Sağ Muhafazakâr-İslamcı oluşumlar da bundan etkisini almıştır. Burada en ağır darbeyi Mısır Müslüman Kardeşler'i yemiştir. Bir darbe ile siyasetten uzaklaştırıldıkları gibi, Muhammed Mursi idam cezası almıştır. Demokrasi ve sivil toplum kavramlarına sıklıkla vurgu yapan Batılı devletler, istemedikleri bir oluşum olan Müslüman Kardeşler'in de verilmesi için anti-demokratik General Sisi yönetimini desteklemiştir.

3. Müslüman Kardeşler Örgütü'ne Terörist Yakıştırması Yapılan Olaylar

Müslüman Kardeşler Örgütü, yaklaşık yetmiş farklı ülkede şubeleri olan ve hatta bazı örgüt mensuplarının, burada bulunmanın dışında, başka yeni örgütler de kurdukları, aslında oldukça geniş bir organizasyon şemasına sahiptir. Başka ülkelerde kurulan Müslüman Kardeşler Örgütü, Mısır'daki örgüt ile aynı ideolojiyi paylaşırsa da, çözüm reçetesine giden başka yollar benimseyebilmekte ve hatta farklı yöntemler geliştirebilmektedir. Her ülkedeki örgüt, içinde bulunduğu siyasal yönetime karşı aynı tavrı benimsememektedir. Örneğin, 1980'lerde Ürdün Müslüman Kardeşleri, siyasal sisteme başarı ile entegre olabilmişken, Suriye Müslüman Kardeşleri Hafız Esad'a karşı suikast girişiminde bulunmuştu. O halde, bir ülkedeki kolu saldırı cihadı benimsemiş,

bir diğerk ülkedeki kolu ise savunma cihadı uygulayan bir çatı örgütün, her ülkede yapılan her eylem için suçlanmasının adaletli bir yaklaşım olup, olmadığı savı, kişilerin bakış açısına göre değişmektedir. Üstelik işin içine bir de örgüte bağlı olarak kurulmuş alt yapılanmalar da eklenince, durum iyice karmaşıklaşmaktadır. Müslüman Kardeşler Örgütü'nün, özellikle 1960'lardan beri, dönemsel olarak bir terör örgütü olarak yaftalanmasının en önemli ilk nedeni budur. Örgüt, Mısır siyasal sistemi ile ters düştüğü her dönemde, terör örgütü olarak görülmüş, başka dönemlerde siyasal iktidar ile çıkar çatışması yaşamadığında, siyasal sistemin bir parçası olmasına müsaade edilmiştir. Bir örgüt, terör örgütü ise, o halde neden başka dönemlerde siyasal partiler ile işbirliği yapmasına müsaade edilmiş, ya da yasaklılık durumu sonlandırılmıştır?

Örgütün saldırı cihadı çağrısı yaptığı iki kilit ülke ve konu bulunmaktadır. Birincisi Mısır topraklarını İngiliz tahakkümünden kurtarmak için İngiliz sömürgeciliğine karşı yaptıkları çağrı, ikincisi ise yeni kurulan İsrail devletine karşı yaptıkları cihat çağrısıdır. Bu iki çağrı da, ideolojik olarak manevi bir cihat çağrısıdır aslında. İki işgalci güce karşı, direniş verildiğine inanılmaktadır (Çakmak, 2007).

Tarihsel süreçte, hangi ülkede olduğuna göre, terörist eylem yapmakla suçlandıkları olaylar sıralaması şu ise şekildedir; 1948'de Mısır Başbakanı El-Nakrazi'ye yapılan suikast girişimi, 1954'de Mısır Cumhurbaşkanı Nasır'a yapılan başarısız suikast girişimi, 1979'da Suriye'de başlayan ayaklanmalarda Halep Topçu Okulu'na yapılan saldırıda 83 öğrencinin hayatını kaybetmesi, 1980'de Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad'a yapılan başarısız suikast girişimi, 1981'de Suriye Müslüman Kardeşleri'nin hükümet ve askeri güçlere karşı yaptığı yüzlerce kişinin hayatını kaybettiği araçlı saldırı, Ağustos 2013'de örgüt mensuplarının tutuklanması kararı nedeniyle yapılan kilise ve karakol saldırıları, 23 Aralık 2013'de Nil Deltası'nda yapılan ve on beş kişinin hayatını kaybettiği saldırı, 14 Aralık 2013'de Mansoura şehrinde polis karakolunun dışında yapılan araçlı bombalı saldırı, 20 Mayıs 2014'de protesto olaylarını bastırmakla görevli üç polis memuruna yapılan silahlı saldırı, 30 Haziran 2014'de Cumhurbaşkanlığı Ofisi yakınında yapılan, iki polis memurunun hayatını kaybettiği bombalı saldırı (Counterextremism, 2018).

Örgütün adının şiddet ile anıldığı bu olayların ortak özelliği, münferit şiddet saldırıları olmaları ve Mısır'daki merkezi örgüt tarafından, önceden yapılmış planlı bir organizasyon sonucu, sistemli olarak gerçekleştirilmemiş olmalarıdır. Örgütün, terör örgütü olarak yaftalanmasının bir diğerk nedeni, başlangıçta örgütün bir kolu olarak kurulan, ancak zamanla Sünni Selefî İslami bir organizasyon olma ortak noktası dışında, örgüt ile hiçbir organik bağı kalmayan alt örgütlerin şiddet eylemlerinin de, Müslüman Kardeşler'e atfedilmesidir. Hamas örgütünün varlığı ve eylem şekli, bu durumun en somut örneğidir. Ayrıca, bundan çok daha önce, Mart 1948'de, bir örgüt mensubunun, bir başka üyenin İngiliz askerine saldırmak suçundan hapis cezası almasına karar veren bir yargıcı öldürmesine, Hasan El-Benna'nın karşı çıkması da, örgüte bağlı bazı fraksiyonların, merkezin kontrolünden çıkabildiğine bir işarettir. Örgüt, bazı üyelerinin merkezin kararı olmaksızın, şiddet eylemi gerçekleştirdiğini

Ortadoğu'nun En Köklü İslamcı Yapılanması Olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Uluslararası Sistemde Algılanması

kabul etmekte ancak 1970'lerden itibaren kesin bir biçimde şiddete başvurulmamasını öğütlediğinin de altını çizmektedir. Bu duruşuyla örgüt, Sünni Selefi bir İslamcı örgüttür ancak saldırı cihadını temel almış, radikal İslamcı bir örgüt değildir (Çakmak, 2007). Onu, IŞİD ya da El-Kaide gibi silahlı cihatçı Selefi örgütler ile aynı potaya koymak, rasyonel olmanın ötesinde siyasal bir yaklaşımdır.

4. Müslüman Kardeşler'i "Terör Örgütü" Olarak Gören Ülkeler

Rusya Federasyonu, Yüksek Mahkemenin 14 Şubat 2003'te aldığı karar istinaden, Müslüman Kardeşler Örgütü'nü terör örgütü olarak görmektedir (Russia Federal Security Service, y.y.). Rusya'nın örgüte yönelik bu tür bir tavır almasının arkasında, örgütün Rusya'da hükümete karşı mücadele veren Çeçen milislerle ilişkisi ve onlara desteği olduğu iddiası bulunmaktadır.

Mısır, örgütü tarihsel süreçte defalarca yasaklı ilan etmiş ve kritik bürokratlara düzenlenen suikastları örgüte mal edip, ne zaman örgüt siyaseten güçlense, onu terör örgütü olarak ilan etmiştir. En son darbe ile iktidardan indirilen seçilmiş Cumhurbaşkanı Mursi ve 1500'den fazla kişi ulusal terör listesine alınmıştır ("Egypt's Top Appeals", 2018).

Suudi Arabistan, Müslüman Kardeşler'i bir terör örgütü olarak görmektedir. Ancak 11 Eylül Olayları'nda, ABD'ye saldırıda bulunan 19 kişinin, 15'i Suudi'dir ve yaklaşık olarak 4binden fazla Suudi, IŞİD Örgütü'ne katılmıştır. Katı İslami prensipleri uygulamayan Müslümanları kâfir gören tekfir inancı, Suudi Arabistan'ın temel doktrini olduğu gibi, IŞİD'in de temel bakış açısıdır. Buna rağmen Suudi Arabistan, terörizmi destekleyen ülke olmakla itham edilmemektedir (Gardner, 2017). Suudi Arabistan'ın müttefikleri olan, bir diğer Körfez ülkesi BAE ve Bahreyn de örgütü terör örgütü olarak görmektedir ("List of Demands", 2017). Hatta Bahreyn Dışişleri Bakanı Halid bin Ahmet al-Halifa, yaptığı açıklamada, Müslüman Kardeşler ile ilişkili olan ya da onu destekleyen herkesin terörizm ile ilgili suçlarla ilişkilendirileceğini söylemiştir (Almarri, 2017). 9 Haziran 2017'de aralarına Mısır'ı da katan dört ülke liderleri, birlikte yaptığı bir açıklamada, 59 kişi ve 12 işletmenin adını yayımlayarak, onların Katar üzerinden terör örgütleri ile bağlantılı olduklarını iddia etmişlerdir ("Saudi Arabia, UAE", 2017).

Katar, diğer Körfez ülkelerinin aksine, yaklaşık 20 yıldır Müslüman Kardeşler'i desteklemektedir. Hatta diğer Körfez ülkeleri, bu nedenle, Katar'ı terörizmi destekleyen ülke olarak yaftalamaktadır. Katar, aynı zamanda, üstü örtülü olarak, Hamas'ı ve Suriye'de bulunan ılımlı İslamcı grupları da desteklemektedir. Ancak ülke, resmi olarak bu durumu kabul etmemekte ve terörizme bulaşmış kişilerin ülkede yargılandığının altını çizmektedir (Gardner, 2017).

Öte yandan İngiliz hükümeti için örgüt, şiddet kullanımından sakındığı için bir terör örgütü değildir. 2014 yılında dönemin İngiltere Başbakanı David Cameron, ülkede bulunan Müslüman Kardeşler ile bağlantılı grupların, ulusal güvenliğe bir tehdit olup, olmadıklarını anlamak için bir inceleme yaptırttı. Hazırlanan raporda, "Örgüte üye olmak ya da onunla bağlantı halinde olmak, bir aşırılık örneğidir." denilse de, örgütün ya da örgüte bağlı grupların ülkede yasaklanması yönünde bir görüş

bildirilmemiştir. Başbakan Cameron'ın, o dönemde, Ortadoğu'daki müttefiki Mısır'ın örgüte yaklaşımından etkilenerek, böyle bir hamlede bulunduğu düşünülmüştür (Hansen, 2017; Travis & Ramesh, 2015).

ABD'nin örgüte yönelik tavrına bakılacak olursa, aslında burada da tutarsızlıklar olduğu görülmektedir. Müslüman Kardeşler ile aynı siyasal görüşü paylaşan İslamcı partiler, Ürdün, Tunus, Yemen, Bahreyn ve Kuveyt siyasal sisteminde başarı elde ederek, mecliste yer almaktadır. Ancak buna rağmen Başkan Trump, başkanlık kararı ile örgütü, ABD'nin terör örgütleri listesine almaya çalışmaktadır (Telci, 2017). Başkanın Ulusal Güvenlik Danışmanı Michael Flynn, örgütün bu kapsama alınması ve ona karşı bir takım yaptırımlar uygulanması önerisini ortaya atan isimdir ("ABD Müslüman Kardeşleri", 2017). Ancak ABD'de daha 2016 yılında Temsilciler Meclisi Adalet Komisyonu'nda Müslüman Kardeşler'i terör örgütü olarak gören karar tasarısı kabul edilmişti ("ABD İhvan'ı", 2016). ABD Yasasına göre, bir örgütü terör örgütü olarak hukuksal açıdan kabul etmenin üç temel koşulu bulunmaktadır. Öncelikle örgüt, yabancı kökenli olmalıdır. Terör faaliyetinde bulunmuş ve yine bu tür bir faaliyette bulunma olasılığı/tehdidi bulunmalıdır. Üçüncü olarak da söz konusu örgütün eylemlerinin ABD'nin güvenliğini tehdit ediyor bulunmalıdır (Baran, 2017). Müslüman Kardeşler Örgütü, bu üç özellik açısından incelendiğinde, bu kriterlere uymamaktadır.

İsrail için Müslüman Kardeşler bir düşman organizasyondur. ABD'de en önemli lobilerden olan Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi (The American Israel Public Affairs Committee-AIPAC) tarafından "Müslüman Kardeşler Hakkında Sıklıkla Sorulan Sorular" başlıklı bir bilgilendirme yazısı hazırlanmış ve örgütün amacının İslami bir birlik sağlayarak, bu ülkeleri Halifelik düzeninde yönetmek olduğunu belirtmiştir. Yazıda, örgütün, Mısır-İsrail barış ortamını sona erdirmeyi planladığı, kadınların, diğer dinsel azınlık gruplarının ve toplumsal özgürlüklerin kısıtlanması yönünde bir yaklaşımının olduğu ve İslam'ın köktendinci bir anlayışını benimsediği vurgulanmaktadır. Örgütün direniş yanlısı olduğu ve Hamas'ı doğrudan desteklediği öne sürülmektedir. Bu noktada Müslüman Kardeşler Örgütü Lideri Muhammed Bedii'nin, 30 Eylül 2010'da, örgütün internet sitesinde yayımlanmış olan şu sözlerine yer vererek, bu iddia kanıtlanmaya çalışılmaktadır: "Gazze'deki Mücahit kardeşlerimize diyorum ki; sabırlı olun, cihada devam edin ve Allah'ın sizinle olduğunu bilin." Müslüman Kardeşler Örgütü için İsrail ile imzalanmış olan Camp David Antlaşması kabul edilemezdir. Örgüt, Filistin sorununu bir İslam sorunu olarak görüp, bu konuda aktif tutum benimsediği için İsrail ile olan bu gergin durum rasyonel gözükmemektedir (The American Israel Public Affairs Committee-AIPAC, 2011).

SONUÇ

Hasan El-Benna, anayasal parlamenter rejime karşı değilse de, insanlar arasında ayrılık yarattığı için, siyasal partilere karşı gelen bir düşündürdü. Müslüman Kardeşler Örgütü, onun bu bakış açısını önceleri benimsemişse de, özellikle 1970'lerden itibaren, değişen duruma ayak uydurabilmek için, başka siyasal partiler ile işbirliği yaparak,

Ortadoğu'nun En Köklü İslamcı Yapılanması Olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Uluslararası Sistemde Algılanması

onların çatısı altında seçim yarışına girmiştir. Müslüman Kardeşler Örgütü, kurulduğu günden beri, liderlerinin görüşleri doğrultusunda şekillense de, dinamik bir örgüttür ve bu nedenle liderlerin her görüşü, örgütün resmi görüşü değildir. Dolayısıyla Müslüman Kardeşler, ne sadece Hasan El-Benna'nın, ne de Seyyid Kutup'un tüm görüşlerini içselleştirmiş bir yapılanma değildir. Bu liderler, örgüte önemli düşünsel katkılar yapmıştır ancak örgüt sadece o isimlerden müteşekkil değildir.

Müslüman Kardeşler, başta Mısır olmak üzere, örgütlendiği ülkelerde ne zaman seçimlere iştirak etse, başarı elde etmiştir. 1989 yılında Ürdün'deki gibi, parlamentoda siyasal sistemi ideolojilerine uygun çerçevede değiştirecek yasal güce ulaştıklarında ise, baskı görmüş ve yasaklı ilan edilerek, sistemin dışına itilmeye çalışılmıştır.

Örgütün benimsemiş olduğu ideoloji ve yöntem, Suudi Arabistan'ınkine bir alternatiftir. İslam toplumlarında ortaya çıkan İslamcı örgütlerin ortak sorunu, hepsi bir İslam birliği kurularak, Batı merkezli sisteme karşı direnilebileceğini düşündükleri halde, her örgüt veya devlet, kendisinin lider olmasını istemektedir. Ortak noktaları, Batı karşıtlığı olduğu halde, bu oluşumlar birbirlerine rakip hale gelmektedir. Siyasal açıdan birisi güçlenince, diğerleri ona karşı tavır benimsemekte ve hatta onu sistemde aşağı çekmeye çalışmaktadır. Müslüman Kardeşler Örgütü, en eski, en köklü, organizasyon şeması ve üye sayısı bakımından en güçlü İslamcı örgüt olduğu için de, bu haliyle bir aktör olarak ön plana çıkmaktadır.

Örgütün kurulduğu günden beri amacı nettir; Batı tahakkümünden kurtulmak ve Kuran'ın referans alındığı bir İslam devleti kurmak. Örgüt, Batıda görüldüğü şekilde bir sivil toplum örgütü değildir. Üyeleri yıllar içerisinde, mücadelenin o alanda da verilmesi gerektiğini düşündükleri için, siyasette yer almışlardır. Zamanla örgütün içerisinde alt yapılanmalar ortaya çıkmış ve onlar amaca ılımlı reformist yaklaşımla ulaşmanın uzun bir yol olduğunu düşünerek, saldırı cihadını benimsemiştir. Alt grupların kontrolden çıkarak yaptığı şiddet eylemleri ya da başka ülkelerde örgüt ile benzer ideolojide kurulan diğer yapılanmaların eylemleri, örgüt bünyesinde alınan toplu bir karar olmadığı ve eylem de Müslüman Kardeşler adına yapılmadığı için, yaşanan olumsuzluklar sadece Mısır'da bulunan Müslüman Kardeşler'e mal edilmemelidir. Üstelik örgüt, 1970'lerden beri şiddet karşıtı olduğunun sürekli altını çizmektedir. Örgüt, tüm bu savunmacı özellikleriyle, İslam toplumlarında halk nezdinde ciddi bir karşılığa sahiptir.

Arap Baharı, yıllardır aynı otoriter rejimin yönetimi altında olan Ortadoğu halklarına, bu durumu değiştirme fırsatı sunmuştur. Arap Baharı Olaylarının iç ve dış dinamikleri, yani olayların kısa sürede yayılabilmesinin ve bölgede yarattığı dönüşüm gücünün kaynağı, hala net olmasa da, sonuçta ortada ne Mısır'da Mübarek, ne Libya'da Kaddafi, ne Tunus'ta Zeynel Abidin Bin Ali, ne de Yemen'de Ali Abdullah Salih kalmıştır. Müslüman Kardeşler, Mısır'da başarı elde etmiş, Mursi iktidara taşınmıştır. Bu durum, örgütün yeniden bazı ülkeler nezdinde hedef tahtasına oturtulmasına neden olmuştur. Yeni seçilmiş iktidara bir şans verilmeden, yaftalamalar başlamıştır. Bu dönemde Müslüman Kardeşler'e ilişkin yapılan ithamlara bakıldığında, örgütün, Mısır'ın Batı tipi demokratik, modern görüntüsüne son vermek istediği ve yeni anayasa düzenlemelerine İslami kurallar koyarak, modernleşmiş Mısır'ı geriletip,

İslamlaştıracağı söylemleri görülmektedir. Mısır'ın Camp David'den beri elde ettiği Batı yanlısı görünümün, Müslüman Kardeşler tarafından yok edileceği algısı yaratılmak istenmiştir.

Müslüman Kardeşler Örgütü, suikast düzenleyip, silahlı mücadelede bulunmakla itham edilmekte ve tarihten örnekler verilerek, günümüzde bazı ülkeler tarafından bir terör örgütü olarak görülmektedir. Her ne kadar tüm devletler tarafından ortak olarak kabul edilen bir tanım bulunmasa da, bir örgütün, terör örgütü olarak nitelendirilebilmesi için; sistemli ve sürekli olarak, insan kaçırma, bombalı eylemde bulunma, suikast düzenleme gibi şiddet eylemleri ile, halkın bir bölümünün ya da tamamının günlük hayatını tehdit etmesi veya hükümeti baskı altında tutarak, istenilen şekilde davranmasını sağlamaya çalışması gerekmektedir. Kurulduğu günden beri Müslüman Kardeşler'e bakıldığında, bazı örgüt mensuplarının münferit olarak adının şiddet olaylarına karışması, bunun devamlılık içermemesi, örgüt liderlerinin ısrarla şiddet dışılığına vurgu yapması ve çok uzun zamandır sosyal faaliyetlerle Mısır toplumunun bir parçası olması gibi nedenlerle, bu örgütün bir terör örgütü olarak yaftalanması ve onun radikal cihatçı Selefi örgütlerle aynı kefeye konması rasyonel değildir. Örgütün baskı ve şiddet gördüğü dönemlerin ortak özelliği, hep siyasal açıdan güçlendikleri bir sürecin devamında başlarına gelmiş olmasıdır. Müslüman Kardeşler'in belki de yapması gereken, kontrol altında tutamadığı diğer ülkelerdeki kollarıyla yollarını ayırmaktır. Bugün örgütten söz edilince, Mısır'da kurulan merkezi örgüt anlaşıldığı halde, terör yakıştırmaları yapılırken, aslında Mısır'dakinden ziyade, Suriye ya da Gazze uzantıları olan ve aslında zamanla Mısır'dakinden ayrışan yapılanmalar akla gelmektedir. Bu nedenle örgütün yeni bir yapılanmaya gitmesi, bu ithamlardan kurtulmasına katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

- ABD İhvan'ı Terör Listesine Aldı. (2016, Şubat 26), Timeturk, <https://www.timeturk.com/abd-ihvan-i-terror-listesine-aldi/haber-133037>, (Erişim Tarihi: 03.10.2018).
- ABD Müslüman Kardeşleri Tartışıyor. (2017, Ocak 27), Deutsche Welle, <https://www.dw.com/tr/abd-m%C3%BCsl%C3%BCman-karde%C5%9Fleri-tart%C4%B1%C5%9F%C4%B1yor/a-37294979>, (Erişim Tarihi: 03.10.2018).
- Almarri, S. (2017), "Bahrain FM: Muslim Brotherhood is a Terrorist Group", Al-Jazeera News, <https://www.aljazeera.com/news/2017/07/bahrain-fm-muslim-brotherhood-terrorist-group-170706140931861.html>, (Erişim Tarihi: 04.10.2018).
- Arap Baharı'nda Beklenmedik 10 Sonuç. (2013, Aralık 13), BBC News, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/12/131213_arap_bahari, (Erişim Tarihi: 01.10.2018).
- Arap Baharı'nın Başarılı Örneği: Fas. (2012, Mart 19), TRTHABER, <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/arap-baharinin-basarili-ornegi-fas-33136.html>, (Erişim Tarihi: 01.10.2018).

Ortadoğu'nun En Köklü İslamcı Yapılanması Olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Uluslararası Sistemde Algılanması

- Azoulay, R. (2015), "The Power Of Ideas: The Influence Of Hassan Al-Banna And Sayyid Qutb on the Muslim Brotherhood Organization", *Przeglad Strategiczny*, Sayı: 8, 171-182.
- Baran, D. (2017), "Müslüman Kardeşler Terörist İlan Edilebilir Mi?", *Dünya Bülteni*, <https://www.dunyabulteni.net/haber-analiz/musluman-kardesler-terorist-ildilebilir-mi-h394519.html>, (Erişim Tarihi: 04.10.2018).
- Bedford Row International. (2015), "The History of the Muslim Brotherhood", London, <http://9bri.com/wp-content/uploads/2015/04/Report-on-the-History-of-the-Muslim-Brotherhood1.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.01.2019).
- Bennett-Jones, O. (2014), "Tunus, Arap Dünyasına Örnek Olabilir Mi?", *BBC NEWS*, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141204_tunus_arap_bahari, (Erişim Tarihi: 02.10.2018).
- Bulut, N. (1994), "Hasan El-Benna", *Haksöz Dergisi*, <http://www.haksozhaber.net/okul/hasan-el-benna-579yy.htm>, (Erişim Tarihi: 10.01.2019).
- Counterextremism. (2018), "The Muslim Brotherhood", <https://www.counterextremism.com/threat/muslim-brotherhood>, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).
- Çakmak, C. (2007), "Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü Mü?", *Akademik Ortadoğu*, 2 (1), 69-98.
- Egypt's Top Appeals Court Overturns 'Terror List' Ruling on Morsi. (2018, Temmuz 4), *Al Jazeera News*, <https://www.aljazeera.com/news/2018/07/egypt-top-appeals-court-overturns-terror-list-ruling-morsi-180704171711654.html>, (Erişim Tarihi: 20.01.2019).
- El-Benna, H. (2016a), *Risaleler*, (Çev.) Mehmet Akbaş, Recep Songül, Mehmet Eren ve Ahmet Akbaş, İstanbul, Nida Yayıncılık.
- El-Benna, H. (2016b), *İslam ve Siyaset*, (Çev.) Gamze Özden, İstanbul, Beyan Yayınları.
- El-Benna, H. (2017), *Müslüman Kardeşler Teşkilatı*, (Çev.) H. Hüseyin Yılmaz, İstanbul, Özgü Yayınları.
- Ertosun, E. ve Topak, P. (2016), "11 Eylül Sonrası Ortadoğu'da Din, Terör ve Siyaset: Müslüman Kardeşler Örneği", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 42, 557-571.
- Ganim, İ. El-B. (2000), "Hasan el-Benna", *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr>, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).
- Ganim, İ. El-B. (2015), *Hasan El-Benna'nın Siyasi Düşüncesi*, İstanbul, Ekin Yayınevi, 2. Baskı.
- Gardner, F. (2017), "Katar Krizi: Süre Doldu, Şimdi Ne Olacak?", *BBC News*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40488195>, (Erişim Tarihi: 05.02.2019).
- Görgün, H. (2000a), "Seyyid Kutup", *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).
- Görgün, H. (2000b), "Mısır Dışındaki İhvan-ı Müslimin Hareketi", *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 20.09.2018).

- Guitta, O. (2010), "Muslim Brotherhood Parties in the Middle East and North Africa (MENA) Region", Center for European Studies, https://issuu.com/centreforeuropeanstudies/docs/muslim_brotherhood_parties, (Erişim Tarihi: 20.03.2019).
- Hansen S. J. ve Gaas, M. H. (2017), "Why Examine the Muslim Brotherhood after the Arab Spring?", *The Muslim Brotherhood Movement in the Arab Winter*, (Ed.) Stig Jarle Hansen, Mohamed Husein Gaas ve Ida Bary, Harvard Kennedy School Belfer Center for Science and International Affairs, 1-5.
- Hansen, S. J. (2017), "O Brotherhood, What Art Thou?", *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2017-03-24/o-brotherhood-what-art-thou>, (Erişim Tarihi: 10.11.2018).
- Ibrahim, S. E. (1982), "An Islamic Alternative in Egypt: The Muslim Brotherhood and Sadat", *Arab Studies Quarterly*, 4 (1/2), 75-93.
- Kalaycı, R. (2018), *Uluslararası Sistemin, Siyasal Kültürün ve Rejimin/Devlet Yapısının Dış Politikaya Etkileri: İran, Mısır, Suudi Arabistan, Türkiye, İstanbul, Gündoğan Yayınları*.
- Kohen, S. (2016), "Arap Baharı Beş Yıl Sonra Ne Halde?", *Milliyet Gazetesi*, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/arap-bahari-bes-yil-sonra-ne-halde--2184904>, (Erişim Tarihi: 01.12.2018).
- Köse, F. (2014), *Ortadoğu'da İslamcı Siyasetin Rol Modeli: İhvan-ı Müslimin-Müslüman Kardeşler*, İstanbul, Ozan Yayıncılık.
- Kutup, S. (2018), *Yoldaki İşaretler*, (Çev.) Salih Uçan, İstanbul, Teklif Yayınları.
- Kutup, S., El-Benna, H., Mevdudi. (2016), *İslam'da Cihad*, (Çev.) H. Hüseyin Yılmaz, İstanbul, Özgü Yayınları.
- Külye, R. (2014), *Ortadoğu'da Din Temelli Bir Sosyal Hareket Olarak Müslüman Kardeşler*, İstanbul, Nida Yayıncılık.
- List of Demands on Qatar by Saudi Arabia, Other Arab Nations. (2017, Haziran 23), The Associated Press. <https://www.apnews.com/5cc851151a9d4034aab2ca04a35ab69a>, (Erişim Tarihi: 03.12.2018).
- Martini, J., Kaye D. D. ve York, E. (2012), *The Muslim Brotherhood, Its Youth, and Implications for U.S. Engagement*, RAND Corporation.
- Özbadem, F. (2016), *Seyyid Kutup*, İstanbul, Sude Yayınları.
- Özhasar, İ. ve Elbinsoy, İ. (2017), *Modern Dönem İslam Ülkeleri: Afrika*, Cilt: 1, İstanbul: TİRE Yayınları.
- Özkan, M. (2014), *Mısır Dış Politikası: Dünü, Bugünü ve Sorunları*, SETA Analiz, <https://www.setav.org/misir-dis-politikasi-dunu-bugunu-sorunlari/>, (Erişim Tarihi: 15.03.2019).
- Russia Federal Security Service, y.y., "A Unified List of Organizations Including Foreign and International Organizations That Have Been Recognized As Terrorist By Russian Law", <http://www.fsb.ru/fsb/npd/terror.htm>, (Erişim Tarihi: 03.04.2019).

Ortadoğu'nun En Köklü İslamcı Yapılanması Olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Uluslararası Sistemde Algılanması

- Saudi Arabia, UAE and Egypt Issue Qatar-Linked Terrorism List. (2017, Haziran 9), The National, <https://www.thenational.ae/world/saudi-arabia-uae-and-egypt-issue-qatar-linked-terrorism-list-1.51035>, (Erişim Tarihi: 07.04.2019).
- Stacher, J. (2008), "Brothers in Arms? Engaging the Muslim Brotherhood in Egypt", Institute for Public Policy Research, 10.
- Telci, İ. N. (2017), "ABD'nin Müslüman Kardeşler Politikasının Çıkamazları", <https://www.setav.org/abd-nin-musulman-kardesler-politikasinin-cikmazlari/>, (Erişim Tarihi: 17.04.2019).
- The American Israel Public Affairs Committee-AIPAC. (2011), "Frequently Asked Questions on the Muslim Brotherhood", https://www.aipac.org/-/media/publications/policy-and-politics/aipac-analyses/issue-memos/2011/02/faqs_the_muslim_brotherhood.pdf, (Erişim Tarihi: 19.04.2019).
- Travis, A. ve Ramesh, R. (2015), "Muslim Brotherhood are Possible Extremists, David Cameron Says", The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/17/uk-will-not-ban-muslim-brotherhood-david-cameron-says> (Erişim Tarihi: 24.04.2019).
- Ülger, İ. K. (2016), "Müslüman Kardeşler Teşkilatı İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), 131-151.
- Varlı, İ. (2011), "Ortadoğu, Emperyalizm ve AKP'ler", Birgün Gazetesi, <https://www.birgun.net/haber-detay/ortadogu-emperyalizm-ve-akp-ler-12523.html>, (Erişim Tarihi: 02.05.2019).
- Wickham, C. R. (2013), The Muslim Brotherhood: Evolution of an Islamist Movement, USA: Princeton University Press.
- Yavuz, Y. Ş. (2000), "İhvan-ı Müslimin", İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 06.05.2019).
- Zollner, B. (2009), The Muslim Brotherhood Hasan al-Hudaybi and Ideology, Routledge, USA.

ANALYSIS of LABOR PROFILE in THE BRICK SECTOR

Ergin TEMEL*-Erdal Taha AYDOĞDU**

Öz

Brick factories are enterprises with the stage production system operating with labour-intensive capital. The brick factories in our country have spread all over the country thanks to the abundance of raw materials. The objective of the research into the brick factories in the Erbaa region, which is an important centre for the production of bricks for our research, is to examine the employees in terms of gender, age, education, professional experience, absenteeism, working hours, smoking and alcohol habits. The method of our research includes interview and questionnaire. The results of the face-to-face interview with the primary sources of the study were obtained. As a result, it was determined that 95% of the workers in the brick factories were male, 84% were primary school graduates, 69% were aged 31-50 years, 62.5% were not absent from work, 6 % did not consume alcohol and 34 % were seen non-smokers.

Anahtar Kelimeler: Örgüt, Örgütsel destek, Örgüt temelli öz-saygı, İş tatmini.

TUĞLA SEKTÖRÜNDE İŞGÜCÜ PROFİLİNİN ANALİZİ

Abstract

Tuğla fabrikaları safha üretim sistemine göre üretim yapan ve emek yoğun sermaye ile çalışan işletmelerdir. Tuğla fabrikalarında hammaddesi kil olan ve büyük çoğunlukla inşaat sektörüne dolgu malzemesi olan değişik boyuttaki tuğlaların üretimi yapılmaktadır. Ülkemizdeki tuğla fabrikaları hammaddenin bolluğuna bağlı olarak ülkenin dört bir yanına yayılmıştır. Araştırmamızın amacı tuğla üretiminde önemli merkez olan Erbaa bölgesindeki tuğla fabrikalarında çalışanların cinsiyet, yaş, eğitim, mesleki deneyim, iş devamlılığı, çalışma süreleri, sigara ve alkol alışkanlığı bakımından incelemesini yapmaktır. Araştırmanın yöntemi görüşme ve ankettir. Araştırmanın verileri birincil kaynaklarla yüz yüze görüşme sonucu elde edilmiştir. Araştırma ile tuğla fabrikalarında çalışanların %95'nin erkek, %84'nün ilköğretim mezunu, %69'nun 31-50 yaş aralığında olduğu, % 62,5 işe devamsızlık yapmadığı, %6'sının alkol ve %34'nün sigara kullanmadıkları tespit edilmiştir.

Key Words: Tuğla Sektörü, İşgücü Profili, Tuğla Üretimi.

* ¹Department of Management Of Health, Erbaa Faculty of Health Sciences, Tokat Gaziosmanpaşa University, 60500, Erbaa, Tokat, Turkey , e-mail: ergin.temel@gop.edu.tr, ORCID: 00000-0003-3572-4722.

** Department of Business Managment, Erbaa Vocational School, Tokat Gaziosmanpaşa University, 60500, Erbaa, Tokat, Turkey. ORCID: 00000-0002-8587-2339.

1. INTRODUCTION

Human resource is the most important input element of enterprises with labor-intensive capital. Technological developments affect the amount of labor use in the sectors. While the use of unqualified labor is decreasing in the sectors where technological developments are experienced, the need for qualified workforce is increasing. In automation-based businesses such as production, computer-integrated machines, robots, and automated transport systems, the use of labor is small to be avoided except from that of white and blue collars. However, the use of technological developments and businesses in each sector is not at the same level. In the enterprises where automation based production cannot be executed, many workers are employed by classical production methods.

While production based on automation in the brick sector is being made in Europe and developed countries, labor-intensive production is continuing with old technology in our country. The most important input element of production in brick factories in our country is labor force, which is the most important factor in brick factories affecting production costs, quantity of production, quality of product, amount of waste. When we look at the distribution of costs in brick production, labor cost has a significant share with 45% share (ÇSGB, 2014: 17).

According to occupational health and safety, workplaces are divided into 3 classes as less dangerous, dangerous and very dangerous. Brick factories are classified as very dangerous in terms of workplace hazard class (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170227M1-1-1.pdf>). In the paper, a survey was conducted by face-to-face interviews with 120 workers to determine the gender, education, age, absenteeism, smoking and alcohol habits and work experience of the workers in the brick factories in the Erbaa region. It is aimed to investigate the status of employees in terms of gender, education, age and attendance due to the fact that brick factories are in a very dangerous class in terms of occupational health and safety. In addition, alcohol and smoking habits were asked in the questionnaire to measure the effect of the health problem caused by the alcohol and cigarette use of the employees.

2. BRICK INDUSTRY

2.1. Definition

The brick industry is a subcategory of baked clay and cement industry equipment. In brick sector, materials from clay are produced which are commonly used in construction sector. Various construction and ornamental bricks are also within the products of brick industry (Tukder, 2007: 3). Bricks are one of the oldest building materials used as filling material in the buildings (Syed et al., 2016: 29). The baked brick first began to be used in BC 4th century (Görçiz, 2000: 26). The first building systematically and regularly constructed using baked bricks was the Tower of Babel. Historians calculated that 85 million bricks were used in the tower (Doğan Tuğla, 2017: 1). The brick produced as the first building material in the world history has been one

Analysis of Labor Profile in The Brick Sector

of the basic building blocks of the construction industry since the day it was produced. The brick sector has been one of the oldest sectors of our country (<http://www.tokihaber.com.tr/harihteki-en-eski-yapi-malzemeleri-tugla>).

2.2. Distribution of Brick Factories

In Turkey, brick and tile sector is a big production industry with a large number of units, scattered across the country (ÇSGB, 2014: 16). There were 78 brick and tile factories in 30 provinces of Turkey in 1955. In these factories, as of 1955, 101,999,670 tiles and 50,496,192 bricks have been produced. The number of workers in the factories is 8 136 (Şahin, 2001: 23).

Brick and tile production is closely related to construction activities. For this reason, the more construction is developed, the more brick and tile production is needed. With cooperatives and bank's lending policies in the housing industry after 1986, the brick and tile production in Turkey has increased rapidly (Sahin, 2001, 23).

According to Tukder's 2017 report on the industry, 417 brick and tile factories in Turkey continues its production activities (the Tukder, 2007: 5-6). Of these 417 factories, 49 are tile producers (8 of them are both bricks and tiles), and the remaining 368 produce a variety of standard bricks. Distribution of the brick and tile factories across Turkey is shown in Table 1.

Table 1. Brick and Tile Factories by Region

Regions	Provinces	F.S.	Regions	Provinces	F.S.	Regions	Provinces	F.S.
Marmara	İstanbul	1	Central Anatolia	Afyon	22	Eastern and South- Eastern Anatolia	Mardin	2
	Tekirdağ	14		Ankara	13		Batman	6
	Edirne	3		Polatlı	5		Urfa	1
	İzmit	7		Eskişehir	6		Diyarbakır	11
	Çanakkale	2		Kütahya	7		Bingöl	1
	Balıkesir	2		Konya	13		Erzincan	2
Blacksea	Düzce	1	Aegean	Aksaray	2		Elazığ	5
	Kavak	5		Yozgat	14		K.Maraş	3
	Trabzon	1		Avanos	8		Malatya	2
	Boyabat	25		Bilecik	2		Tunceli	1
	Bartın	3		İzmir	8		Iğdır	1
	Tosya	9		Turgutlu	50		Erzurum	1
	Çankırı	2		Salihli	31		Adıyaman	1
	Amasya	6		Akhisar	1		Ağrı	1
	Çorum	35		Aydın	6	Sivas	3	
	Osmancık	12		Ortaklar	6	Islahiye	2	
Mediterranean	Erbaa	18	Denizli	1				
	Turhal	8	Banaz	2				
	Antakya	4	Muğla	3				
	Adana	5						
	Antalya	3						
	Burdur	7						
	Mersin	4						

Source : Tukder, 2007: 5-6

As seen in Table 1, brick and tile factories are located in every region of Turkey. In our country, brick and tile factories seem to be dense in certain regions. The regions where it has been dense have become brick and tile production centers. Tekirdağ, Turgutlu, Salihli, Burdur, Afyon, Çorum, Boyabat, Erbaa, Yozgat and Osmancık provinces and districts such as Avanos are important brick and tile production centers in Turkey. Clustering of industries in certain provinces and regions is because of easier access to the main source of raw material. Apart from this, the fact that the climate is suitable for natural drying, infrastructure facilities and proximity to the market is also important (ÇSGB, 2014: 16).

According to the activity report of the building sector in 2015, TOBB registered 258 bricks and 53 tile factories where the amount of employment is 14,969 workers (<http://www.yapi.com.tr/TurkYapiSektoruRaporu2016>). The research was carried out in Erbaa province in 2017 with 15 brick factories where 1200 people work.

2.3. Brick Production

Brick factories use phase production system. Brick production is formed through interconnected stages. Processes and machines used at each stage vary. Brick factories are divided into two as labor-intensive and technology-intensive factories in terms of production technology (Temel, 2017: 38). Since automation in production is not used in brick factories, work force is used intensively until the raw soil becomes brick. In technology-intensive factories, automation-related production is being made between the production stages of the bricks and the phases. Automated brick factories use robots, automatic transport systems and tunnel type furnaces in their production processes. Most of the factories in our country produce labor-intensive technology. The production of brick factories in Erbaa, where we are conducting research, is labor-intensive.

Although there are differences according to the region and the product produced in the factories where brick production is done with traditional labor-intensive system, "one man, thousand bricks" is calculated. Approximately 100 workers work in the factory where 100,000 pieces of 13,5 bricks are produced per day (Bacıoğlu and Bacıoğlu, 18). In the Erbaa region, the factories we examine are producing with 10-20% more employees. The production is carried out by using 112 workers in the brick factory that produces 100 000 bricks, 89 workers in the brick factory that produces 80 000 bricks, 63 workers in the brick factory that produces 50 000 bricks and 59 workers in the brick factory that produces 50 000 bricks. Production costs incurred in brick factories 7% of the consist of direct raw materials and materials, 42% of direct labor and 51% of general production costs (Temel, 2017: 118).

The production stages of the brick and tile factories according to the phase production system are as follows (The Brick Industriy, 2006: 2);

- Removal and Stocking of raw materials
- Preparation of raw material
- Shaping

Analysis of Labor Profile in The Brick Sector

- Drying
- Baking

The brick production process is shown in Fig 1. As seen in Figure 1, the brick production begins with the soil extraction and continues at the factory.

For the brick and tile industry, many an analysis is carried out for the soil to be used in the production because "production starts on the soil extraction site" and the suitable soil for production is extracted to factory (Bacıoğlu and Bacıoğlu, 2013: 43).

During the preparation of raw material, a series of preparations are followed so that the soil used in brick production can have appropriate characteristics in terms of size and composition. In this stage, various machines such as crusher, stone separator, crushing rollers and mixer are used in order to (Şişman et al., 2006: 33) give the soil processibility, homogeneity, plasticity and cohesion properties (Temel, 2017: 40).

In the shaping phase, the soil, which has become suitable for shaping at the end of the raw material preparation phase, is passed through the presses and given brick shape. Pressed soil is vacuumed. Thanks to the molds at the exit of the press, semi-finished bricks are obtained in different sizes. By means of the cutter located at the exit of the press, the bricks are cut to dimensions appropriate to the standards (Temel, 2017: 41).

Shaped bricks need to gain some strength before baking and must be dried to prevent deformation and cracking during baking. Drying can be done naturally under normal atmospheric conditions or in special drying rooms where temperature and humidity can be controlled (Öneş, 1988: 67). Drying time varies between 24 and 48 hours depending on the season and soil characteristics (The Brick Industry, 2006: 3)

Baking is the final stage in brick and tile production. Soil products must be baked in order to become insoluble with water, to obtain hardness and to have physical and chemical resistance (Bacıoğlu and Bacıoğlu, 2013: 126). Furnaces are used for baking. There are two types of furnaces; Hoffman and Tunnel.

The Hoffman type furnace was invented by Friedrich Hoffman in 1858 (Bacıoğlu and Bacıoğlu, 2013: 14). It is the type of furnace that brick factories in our country use most. In the Hoffman type furnace, the fire moves and the products remain fixed. The working principle of Hoffman furnace is that it fires the bricks from the above and the air flowing through the furnace gets heated by contact with the baked material and flows through the furnace. Fuel is sprayed from the holes in the top of the furnace, and as the baking phase progresses, the spraying proceeds along the holes (DPT, 2008: 271).

A new tunnel type furnace was developed to reduce heat loss and labor costs (Syed et al., 2016: 32). In 1877, the first tunnel furnaces were started to be used in production by Otto Boch (Bacıoğlu and Bacıoğlu, 2013: 15). The main principle of the operation of the tunnel furnace is that the products move, the fire remains stable. There is a long tunnel and moving furnace wagons. Semi-finished products are stacked outside of the furnace at furnace wagons one after another and the wagons are pushed into the furnace at a certain speed (DPT, 2008: 271). The bricks in the completed wagons are taken outside the furnace and transported to the stock area.

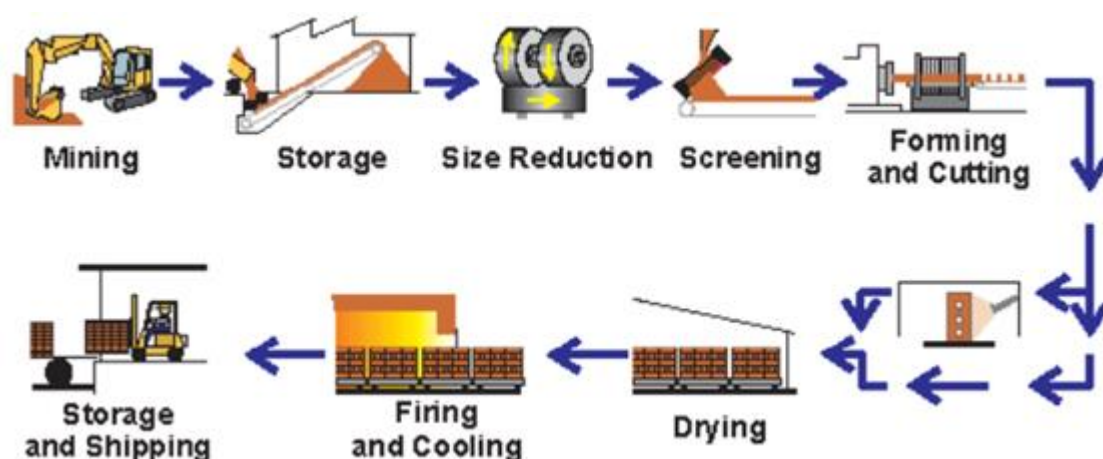

Figure 1. Brick production process
Source: The Brick Industry, 2006: 2.

3. ANALYSIS OF THE LABOR PROFILE IN THE BRICK SECTOR

3.1. Purpose

The aim of this paper is to assess the age, gender, educational background, occupational experience, absenteeism, smoking and alcohol habits of the workers at labor-intensive brick factories of Erbaa.

3.2. Method

Interviews and questionnaires were used in the study. A survey was conducted by face-to-face interview with 120 out of 1200 workers by random sampling method. In the questionnaire design, general information about the purpose of the questionnaire was provided. Survey participants were asked questions about age, gender, education status, working hours, alcohol and cigarette use, working departments and absenteeism. The sample size of the study was 10%. The use of face-to-face interviewing increased the reliability of the survey results.

3.3. Limitations

The research was carried out in the brick factories in the Erbaa district of Tokat province. Surveys were applied to 120 employees in 4 brick factories with different capacities and number of employees.

3.4. Findings

The results of the analysis of in Erbaa region are as follows;

3.4.1. Gender

In Turkey, Depending on the low labor force participation rate of women, employment rates are also low. Women's employment rate was over 50% in many countries while it is around 40% in Turkey (Kamaci, 2016, 19). It has been determined

Analysis of Labor Profile in The Brick Sector

by the Black Sea Industrialists and Businessmen Association in the framework of the Direct Activity Support Program by the Central Black Sea Development Agency (OKA) that Samsun and its provinces consist of 83% of men and 17% of women in the Samsun Labor Market Analysis project (OKA, 2012: 33). The majority of workers are male due to the heavy working conditions in brick making. The distribution of the employees in the brick factories by gender is shown in figure 2. In Figure 2, 95% of the brick factories are male and 5% are female workers. Due to the difficulty of brick production conditions, the working rate of female workers in brick factories is lower. Female workers were found to work most in pressing phase where the physical working conditions are not harsh.

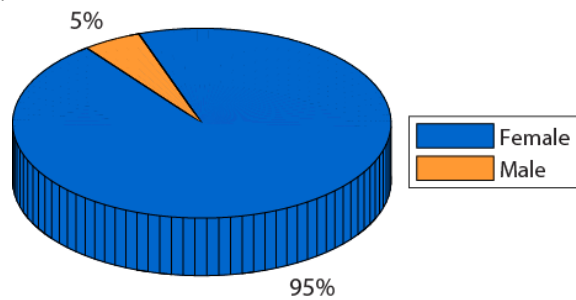

Figure 2. Distribution of Labor by Gender

3.4.2. Age

The heavy working conditions in the brick factories affect the age group of employees. The results based on the age of the workers in the brick factories are shown in Fig. It shows that 14% of the workers in the brick factories are 20-30 years, 40% are 31-40 years, 29% are 41-50 years, 13% are 51-60 years, and 4% above 61 years.

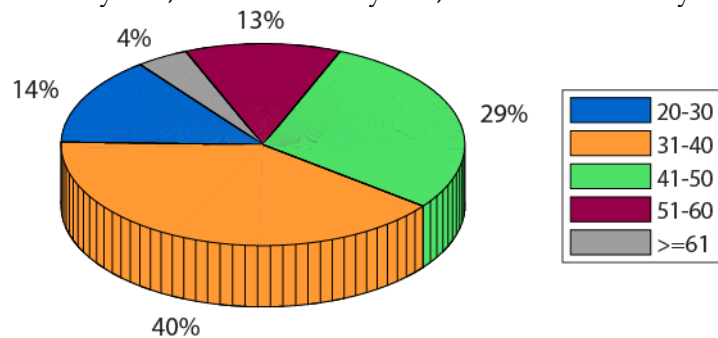

Figure 3. Distribution of Labor by Age

In the study conducted by OKA for Samsun and its provinces, 53.7% of the employees were in the age group 25-34, 30.4% were in the age group 35-44, 12.6% were 15-24, 2.2% were 45-54 and 1 % were above 55 years (OKA, 2012: 36).

The results of the survey on the age distribution of the workers in terms of working places are shown in table 2. As seen in Table 2, 80% of workers in raw material preparation are between 20-30 years and 20% are 31-40 years. 27% of the workers in the press are aged 41-50, 20% are aged 20-30, 31-40, 51-60, 13% are above 61

years. 40% of drying phase workers are 41-50 years, 30% are 51-60, 20% are 20-30, and 10% are 31-40 years. In baking phase, 56% are 31-40 years, 31% are 41-50 years, 9% are 51-60 years and 4% are 20-30 years. 40% of workers in the factory are 20-30 years, 20% are aged 31-40, 41-50, 61 and over.

As the most difficult stage of production process is the furnace, 87% of the working workers are 31-50 years. Where the production process is not harder, workers at the age of 51 and above and 20-30 are employed. It is determined that 83% of factory employees are in the age range of 31-50 years. Table 2 also shows that hard conditions of brick factories heavily affect age range.

Table 2. Age Distribution of Employees by Production Location

Age Groups	Raw Material Preparation	Pressing	Drying	Baking	Factory in General	Total
20-30	4 (%80)	6 (%20)	2 (%20)	3 (%4)	2 (%40)	17 (%14)
31-40	1 (%20)	6 (%20)	1 (%10)	39 (%56)	1 (%20)	48 (%40)
41-50	-	8 (%27)	4 (%40)	22 (%31)	1 (%20)	35 (%29)
51-60	-	6 (%20)	3 (%30)	6 (%9)	-	15 (%13)
61-+	-	4 (%13)	-	-	1 (%20)	5 (%4)
Total	5 (%100)	30 (%100)	10 (%100)	70 (%100)	5 (%100)	120 (%100)

3.4.3. Education

In terms of educational status of the employees, they were evaluated according to their graduate status like primary, secondary, high school, associate degree and bachelor degree. The results obtained are shown in Figure 4 are that 59% of workers are primary school graduates, 25% are secondary school graduates, 13% are high school graduates and 3% have associate degree.

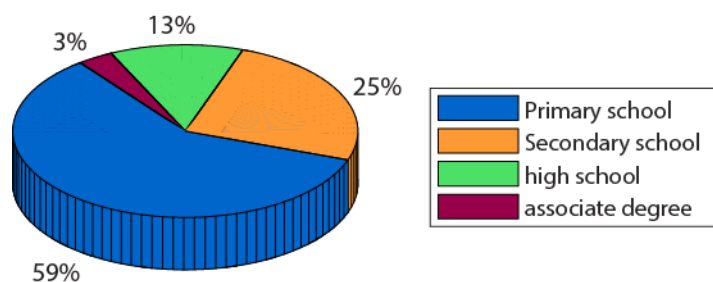

Figure 4. Distribution of Employees by Educational Status

In the study conducted by the Ministry of Labor and Social Security on the study of working conditions in brick and tile factories, it is seen that 15.9% of the 12.850 workers were literate, 65.5% of them were primary school graduates, 15% were high

Analysis of Labor Profile in The Brick Sector

school graduates and 3.3% were at the undergraduate / graduate level (ÇBGB, 2014: 28).

When the two studies are compared, it appears that the education levels of workers in the brick and tile industry are parallel. More than 80% of employees in the sector are at the primary education level.

It has been determined by OKA that 45,4% of the employees working in the Samsun region graduated from general high school, 32,3% did not complete high school education and 13,4% were undergraduates (OKA, 2012: 35).

According to the survey conducted by OKA on the educational levels of employees in the brick and tile sectors were observed to be at a low level.

3.4.4. Operating Unit

The questionnaire was also evaluated in terms of the working units of the workers in the factory. The proportions of workers in the brick factories are shown in Figure 5. Figure 5 shows that 58.33% of the workers are in the baking department, 25% are in the pressing department, 8.33% are in the drying department, 4,17% are in the raw material preparation. In labor-intensive brick factories, most workers are employed in baking phase, then pressing, drying, raw material preparation and other respectively.

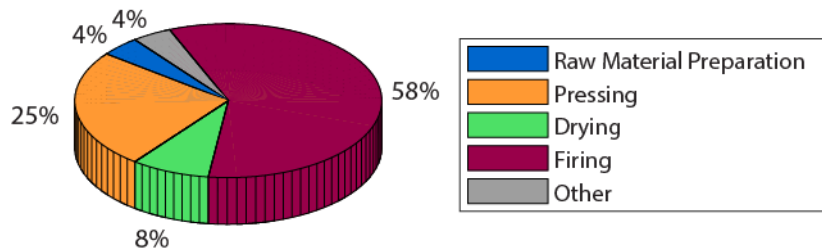

Figure 5. Distribution by Operating Units

3.4.5. Alcohol Use

In the survey study, the alcohol use rate of the workers was also examined. This is because is the measure the effect of alcohol use on workers' absenteeism. The rate of alcohol use by workers is shown in Figure 6, showing that 94% of workers in brick factories do not use alcohol and 6% use alcohol.

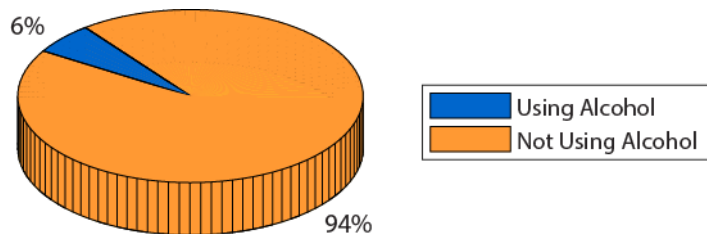

Figure 6. Distribution by Alcohol Use

3.4.6. Smoking

In the questionnaire study, the rate of smoking among workers was examined. The rate of cigarette use by workers is shown in Figure 7 that 66% of workers in brick factories do not smoke and 34% use cigarettes.

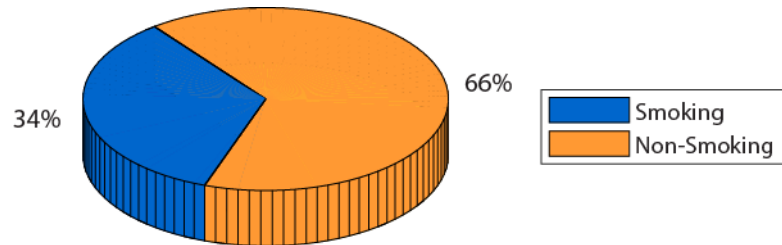

Figure 7. Distribution by Smoking Rates

Smoking duration was also studied. The answers given by smokers to their smoking durations are shown in Figure 8. Figure 8 shows that 27% were smokers for 26 years and above, 20% were 16-20 years, 17% were between 6-10 and 11-15 years, 5% were 1-5 years.

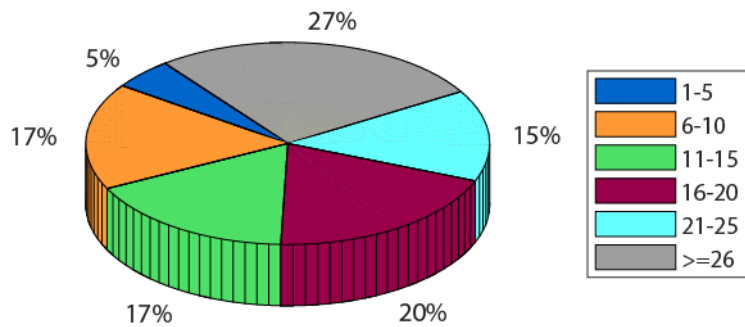

Figure 8. Distribution by Smoking Durations

3.4.7. Work Duration (Work Experience)

The questionnaire surveyed workers' working durations (by years) in brick factories. The results obtained are shown in figure 9. Figure 9 shows that 31% of workers were between 1-5 years, 20% 6-10 years, 23% 11-15 years, 15% 16-20 years, 7% 21-25 years, 5% 26 years and above. The most striking aspect of working duration is the reduction in the number of employees working at a later age due to the heavy workload. 23% of the worked in the brick factories for 15 years and they would show a decrease for another 15 years.

Analysis of Labor Profile in The Brick Sector

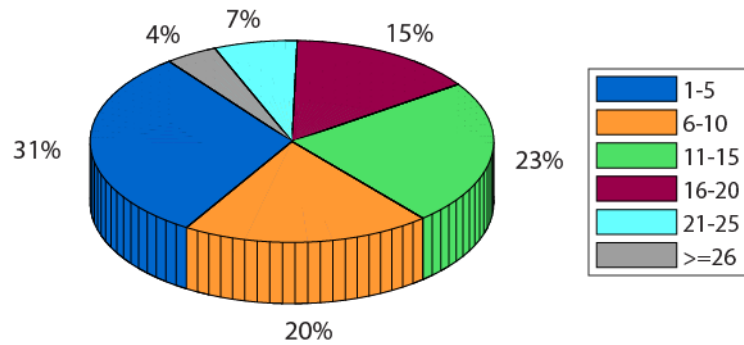

Figure 9. Distribution by Working Durations

In the study conducted by the Ministry of Labor and Social Security on the examination of the working conditions in the brick and tile factories, distribution of seniority is as follows; 31% of workers were classified as seniors for less than 6 months, 19% were for 6 months-1.5 years, 16% for 1.5-3 years, 13% for 3 - 5 years, 14% 5 - 10 years and 7% were for more than 10 years (ÇBGB, 2014: 29).

3.4.8. Absenteeism

The brick factories in Erbaa operate for 10-11 months a year. Factories work 5 days a week. Workers do not work on a weekday but work on Saturdays. Since brick production is a “seasonal” job, they are not allowed to take paid leave (ÇBGB, 2014: 66). The results in Figure 10 as to the continuity of the employees to the work shows that 63% of workers in the brick factories do not attend work, 33% are absent from 1-10 days, and 5% are workers who do not come to work on an excuse over 10 days. In the interview with the workers, they stated that the reasons for absenteeism were diseases of spouse and children, special days such as weddings and their upper respiratory tract diseases. No direct effect of alcohol and cigarette smoking on absenteeism.

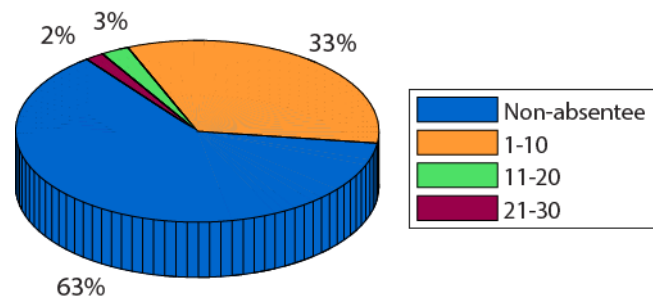

Figure 10. Distribution by Absenteeism

4. RESULT

Brick factories, one of the oldest production sectors of our country, still continue to labor intensively in most regions today. In labor-intensive technology sector, labor force has a significant share. In areas where brick factories are located, the sector has an important place in the development of the regional economy. When considered in terms of production costs, the share of labor costs is around 45%.

The hard-working conditions of the brick factories decreased the rate of female workers compared to other sectors. According to the research in very dangerous class brick factories, it was found that 95% of the workers in the brick factories were men and 5% were women. It was concluded that the working conditions were severe and also effective in the age range of the employees. The difficulty levels of the production sites within the factory also affected the age range. 83% of the employees were found to be under 50 years old. It was found that 87% of the employees in the cooking part, which is the most difficult place of production, are in the 30-50 age range. It has been determined that the employees working in raw material preparation, pressing and drying places are between 20-30 years old and over 40 years old, and it was also determined that those who are aged above 61 worked in pressing and factory-wide chores.

In terms of education, 59% were primary school graduates and 25% were secondary school graduates. It has also been found that the level of education is low because it does not require special knowledge. As a result of the study, the brick sector operating in our country is working with labor intensive capital, so it has been determined that the education level was at primary and secondary school level and even illiterate people were employed. While it appears to be a capital-intensive disadvantage in the sector, the level of education appears to be an advantage in creating employment for those at primary school level. Alcohol use has been found to be at a very low level of 6%, with 34% of cigarette use. It has been found that 42% smoked longer than 20 years. It could not be concluded that due to alcohol and smoking habits absenteeism. The study of alcohol and cigarette use as a health problem with brick and coal dust in the working environment may be another research topic. When the working durations of employees in brick factories was examined, 51% worked in the sector for 1-10 years. Due to the heavy working conditions in the industry, the total working time in the factories was short. It has been determined that the intensity of the working age range is between 20-40 years. The number of employees working below the age of 20 and the age of 40 is decreasing. When the absenteeism was examined, it was found that 62.5% had no absenteeism, 33% were at maximum 10 days absent and no employees were absent for more than 30 days. It was found that the workers who cannot continue their work are on special occasions such as discomfort of their spouses and children, weddings or they get permission due to illness such as influenza infection. Finally, it has been determined that the employees working in brick factories do not have paid annual leave.

REFERENCES

- Bacıoğlu, A., Bacıoğlu, S. (2013). Tuğla ve Kiremit Üretim, Yatırım, İşletme. Yaman Ofset.
- ÇSGB, (2014). Tuğla Ve Kiremit Fabrikalarında Çalışma Koşullarının İyileştirilmesine Yönelik Programlı Teftiş Sonuç Raporu.
- Doğan Tuğla (2017). Ürün Kataloğu.

Analysis of Labor Profile in The Brick Sector

- DPT (2008). Dokuzuncu Kalkınma Planı. Taş ve Toprağa Dayalı Sanayiler Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Cilt 1.
- Görçiz, G. (2000). Ülkemizde Tuğla ve Kiremit Endüstrisi. Manisa: TUKDER Yayınları. 3(9): 26-32.
- Kamacı, A. (2016). Doğu Karadeniz’de İşgücü ve İstihdam. Jomelips, Cilt 1, Sayı 1, :14-32.
- OKA. (2012). Samsun İş Gücü Piyasası Analizi projesi. Samsun.
- Öneş, A. (1988). İnşaat Malzeme Bilgisi. Ankara Üniv. Ziraat Fakültesi Yayınları:1094, Ankara.
- Tukder (2007). Tuğla ve Kiremit Sanayi Bilgileri.
- The Brick Industry (2006). Manufacturing of Brick. Virginia.1-7.
- Şahin, S. (2001). Türkiye’de Tuğla-Kiremit Sanayiinin Genel Görünümü ve Çorum İli Örneği. G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. 21 (2): 19-41.
- Temel, E. (2017). Kümelenmenin Toprak Sanayinde Üretim Maliyetlerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma TR 83 Bölgesi Erbaa Örneği. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).Tokat. Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE.
- Syed, M.S., Safeer, A. ve Saleem, M. (2016). Manufacturing Of Sustainable Clay Bricks: Utilization Of Waste Sugarcane Bagasse and Rice Husk Ashes. Construction and Building Materials: 29-41.
- Şişman,C.,B., Kocaman,İ., Gezer, E., (2006). Tekirdağ Yöresinde Üretilen ve Tarımsal Yapılarda Yaygın Olarak Kullanılan Tuğlanın Fiziksel ve Mekanik Özellikleri Üzerine BirAraştırma. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi 3(1)).
- <http://www.tokihaber.com.tr/tarihteki-en-eski-yapi-malzemeleri-tugla> Date of access-20.09.2017.
- <http://www.yapi.com.tr/TurkYapiSektoruRaporu2016/#221/z> Date of access-6.03.2017.
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170227M1-1-1.pdf> Date of access-27.02.2017

**İŞLETMELERİN NAKİT AKIŞ PROFİLLERİNİN ANALİZİ:
ULUSLARARASI BİR KARŞILAŞTIRMA***

Büşra TÜFEKÇİ-Süleyman Serdar KARACA*****

Öz

Nakit akışları ile ilgili önemli bilgiler sunan nakit akış tabloları analiz edilerek planlama ve karar verme sürecinde etkili olabilecek bilgiler elde edilebilir. Bu çalışmanın amacı; işletmelerin nakit akış tablolarını seçilen iki analiz yöntemiyle değerlendirerek uluslararası bir karşılaştırma yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda en yüksek net satış hâsılatına sahip ulusal ve uluslararası toplam 100 İşletmenin 2010 - 2016 dönemini kapsayan nakit akış tabloları incelenmiştir. Analizde nakit akışlarının sağlandığı faaliyetler yöntemi ve oran analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda nakit akış tablolarının analizi, işletmelerin nakit akışları hakkında bilgi sağlarken işletmenin mevcut ve gelecekteki durumu hakkında da önemli bilgiler sağladığı görülmüştür. Ayrıca nakit akış tablolarının diğer mali tablolarla ve farklı analiz yöntemleriyle bir arada kullanılması daha sağlıklı sonuçlar elde edilebileceği göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Nakit Akış Tablosu, Nakit Akış Profilleri, Finansal Analiz Yöntemleri.

**IMPORTANT LIFTS of WORK LIFE: THE MEDITING ROLE of ORGANIZATION
BASED SELF-ESTEEM on THE EFEFCT BETWEEN PERCEIVED
ORGANIZATIONAL SUPPORT and JOB SATISFACTION**

Abstract

Information that can be effective in the planning and decision-making process can be obtained by analyzing cash flow statements that provide important information about cash flows. The main aim of this study is to make an international comparison by evaluating the cash flow statements of the business entities with different analysis methods. For this purpose, cash flow statements covering the period 2010-2016 of 100 national and international companies with the highest net sales revenue were examined. Cash flow method and ration method are used in the analysis. As a result of the study, it appears that the analysis of cash flow statements provides information about cash flows as well as providing important information about the current and future situation of the business entities. In addition, it is seen that more accurate results can be obtained by using cash flow statements together with other financial statements and different analysis methods.

Key Words: Cash Flow Statement, Cash Flow Profiles, Financial Analysis Methods.

* Bu çalışma Büşra TÜFEKÇİ tarafından Doç. Dr. Süleyman Serdar KARACA danışmanlığında 2018 yılında hazırlanan " İşletmelerin Nakit Akış Profillerinin Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, e - posta: tufekcibusra@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0418-0315.

*** Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, e - posta: suleymanserdar.karaca@gop.edu.tr, ORCID:0000-0002-5424-5359.

GİRİŞ

Nakit finansal yönetimin önemli bir unsurudur. İşletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmesi, borçlarını ödeyebilmesi ve kar payı dağıtımını için nakde ihtiyaçları vardır. Nakit akışlarında sorunlar yaşanan veya verimsiz nakit akış yönetiminin olduğu işletmeler birçok sorunla karşı karşıya kalabilir. Nakit Akış Tabloları işletmelerin nakit akışlarının kaynak ve kullanımı hakkında bilgi sunan önemli bir finansal tablodur. Bir işletmede elde edilen nakdin nereden geldiği ve nerelerde kullanıldığını bilmek gelecekteki nakit akışlarının tahmin edilmesi açısından önemlidir. Dolayısıyla bu tabloların sunduğu nakit akış bilgisinden yararlanılarak işletmenin finansal durumu hakkında değerlendirme yapılabilir ve gelecekteki nakit akışları tahmin edilebilir.

Ülkeler arasında ortak muhasebe dilinin oluşturulması amacıyla Uluslararası Muhasebe standartlarında nakit akış tablolarıyla ilgili standartlar IAS 1 ve IAS 7 'de oluşturulmuştur. Ülkemizde bu standartlar referans alınarak Türkiye Muhasebe Standartları Kurumu tarafından TMS 7 standartları yayınlanmıştır. Bu standartlara göre diğer finansal tablolar yanında nakit akış tablolarının da düzenlenmesi zorunlu hale gelmiştir.

TMS 7 standartlarında nakit akışların sunumu ve raporlanma şekliyle ilgili düzenlemeler yer almaktadır. İşletme faaliyetlerinin şekline göre direkt veya endirekt yönetime göre hazırlanabilmektedir. Direkt yöntem nakit akışların tahmin edilmesinde daha ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Ayrıca uygulama birliğinin sağlanması amacıyla Türkiye Muhasebe Standartları Kurumu tarafından bu yöntem önerilmiştir.

1. NAKİT AKIŞLARININ SAĞLANDIĞI FAALİYETLER MODELİ

Nakit akış tablosu analizinde oranlardan sonra kullanılan bir diğer yöntem "Nakit Akışlarının Sağladığı Faaliyetler Yöntemi"dir. Bu yöntem Gup ve diğerleri tarafından 1993 yılında ilk kez ortaya konmuştur. Nakit akış tablosunda nakit akışları üç faaliyetten; işletme faaliyetlerinden, yatırım faaliyetlerinden ve finansman faaliyetlerinden sağlanmaktadır. İşletmeler için nakit akış tablosunda yer alan bu üç faaliyetin durumuna göre (pozitif veya negatif) incelenerek belirli nakit akış özelliklerine göre model oluşturulmuştur. Bu yöntem sekiz temel modelden oluşmaktadır (Gup ve diğerleri: 1993: 74).

Nakit akışlarının sağlandığı faaliyetler yönteminin iki yararı bulunmaktadır. Birincisi bu analiz yöntemi diğer analiz yöntemleriyle kullanıldığında işletmelerin nakit akışları hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. İkincisi ise; analizciye farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Ayrıca işletmenin nakit akışları hakkında spesifik bilgi sunmaktadır. Bu yöntemden elde edilecek bilgilerin anlamlı olabilmesi için kalemlerin oluşum şekline kalemlerin büyüklüğüne ve dönemler arasındaki değişime bakılmalıdır (Aktaş ve diğerleri, 2012: 105).

Bu yöntem bazı araştırmacılar tarafından çeşitli yönleri konusunda tartışılmaktadır. Eleştirilerden ilki nakit akış tablosunun üç kategoriye ayrılması (işletme, yatırım ve finansman faaliyetleri) sadece bunların pozitif veya negatif

İşletmelerin Nakit Akış Profillerinin Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma

durumuna göre dikkate alınmasıdır. Oysaki her bir kategorinin alt hesap kalemlerinin de dikkate alınması gerekir. Bir diğer eleştiri ise; işletme, yatırım ve finansman faaliyetleri olarak kategorize edilen bölümlerin işaretlerinin önemsenmesi, büyüklüklerinin dikkate alınmamış olmasıdır (Bruwer ve Hamman, 2005: 7-8).

Nakit akışlarının sağlandığı faaliyetler yöntemine göre oluşan işletme modelleri Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Nakit Akışlarının Sağlandığı Faaliyetler Modeli

Modeller	İşletmenin Durumu	Nakit Akışları		
		İşletme	Yatırım	Finansman
Model 1	Nadir Durum	+	+	+
Model 2	Başarılı İşletme	+	-	-
Model 3	Gerileyen veya Yeniden Yapılanan İşletme	+	+	-
Model 4	Büyüyen İşletme	+	-	+
Model 5	Küçülen İşletme	-	+	+
Model 6	Genç İşletme	-	-	+
Model 7	Likitidasyona Giden İşletme	-	+	-
Model 8	Nadir Durum	-	-	-

Kaynak: Karğın ve Aktaş (2011), Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Raporlanmış Nakit Akış Tablosu ve Analizi. Muhasebe ve Finansman Dergisi.1-23

Gup ve diğerleri (1993)’ nin çalışmasında modeller şu şekilde açıklanmaktadır:

Model 1 (+, +, +) Nadir Durum: İşletme her üç faaliyetten de pozitif nakit akışına sahiptir. Diğer bir ifadeyle, işletme nakit akışları işletme faaliyetlerinden, yatırımlardan, duran varlık satışlarından, borçlanma veya sermaye artışlarından elde edilmektedir. Bu durumun geçici olduğu kabul edilmektedir ve işletme gelecekte yüksek tutarda nakit çıkışı yapacağı beklenir.

Model 2 (+, -, -) Başarılı İşletme: İşletme yatırım faaliyetlerinde, borç ödemelerinde veya temettü ödemelerinde sorun yaşamadığı bunlar için yeterli nakit akışını yaratmaktadır. Bu model olgun ve başarılı İşletme profilini yansıtmaktadır.

Model 3 (+, +, -) Gerileyen veya Yeniden Yapılanan İşletme: İşletme ve yatırım faaliyetlerinden nakit akışı pozitif, finansman faaliyetlerinden nakit akışı ise negatiftir. İşletme faaliyetlerinden ve duran varlık satışından elde edilen nakit akışı borç ödemelerinde ve hisse senetlerinin geri satın alınmasında kullanılmaktadır. Bu durum nadir olarak görülür çünkü İşletmelerin yatırım faaliyetleri genellikle nakit girişinden çok nakit çıkışına neden olur.

Model 4 (+, -, +) Büyüyen İşletme: İşletmenin faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının yatırım harcamalarını karşılayamamaktadır. İşletmenin yatırımlar için gerekli nakit çıkışlarını hisse senedi ihracıyla ya da borçlanmayla finanse etmektedir.

İşletme duran varlık yatırımlarıyla gelirlerini arttırmak zorundadır. Bu profile sahip işletmelerin büyüme potansiyeline sahip olduğu söylenmektedir.

Model 5 (-, +, +) Küçülen İşletme: sık görülen bir durum değildir. Esas faaliyetlerden sağlanan nakit akışlarının negatif olmasının geçici bir durum olmadığı anlaşıldığında yatırımcıların işletmeye olan ilgisi kaybolacaktır. Esas faaliyetlerden elde edilecek nakit girişlerinin yetersiz olması nedeniyle borç ve öz sermaye artırımı ile bu durum telafi edilmeye çalışılacaktır. Duran varlıkların satılması büyüme potansiyelinin düşük olduğunu gösterir.

Model 6 (-, -, +) Genç İşletme: İşletme ve yatırım faaliyetlerinden elde edilen nakit akışının negatif olmasına rağmen bu durum borçlanma veya öz sermaye yatırımlarıyla karşılanmaktadır. Bu işletmenin büyüdüğü ve bu durumun geçici olduğu düşünülebilir. İşletme hızla artan satışlarını devam ettirebilmek için, işletme sermayesi unsurlarını (alacaklar ve stok) arttırarak borçlarını ödeyebilmektedir. İşletmenin nakit akışlarındaki artış beklentisi yatırımcıların ve borç verenlerin işletmeye güvenlerini arttırarak sermaye tedariki sağlamaya yöneltecektir.

Model 7 (-, +, -) Likiditasyona Giden İşletme: İşletme borçlarını ödeyerek veya temettü ödemeleriyle daralmaktadır. Bu profile sahip işletmeler borçlarını ödeyebilmek için duran varlıklarını satmaktadır.

Model 8 (-, -, -) Nadir Durum: Tüm nakit akışları negatiftir. Model 1, 5 ve 7 gibi nadir görülen bir durumdur. Bu işletmeler sahip oldukları nakitlerini, faaliyetlerle ilgili sorunlarını, uzun vadeli borçlarının ödenmesinde ve yatırımcılara ödeme yapmakta kullanır. Bu işletmeler düşük varlık oranına sahip kar edemeyen işletmelerdir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Nakit akış profil analizi ile ilgili literatürde yer alan bazı çalışmalar aşağıda verilmiştir.

Yılmaz (1999), çalışmasında varsayımsal bir işletme üzerinden nakit akış oranlarının hesaplanması ve yorumlanması amacıyla finansal tablolar üzerine bir uygulama yapmıştır. Kullanılan oranlar nakit akış yeterliliği, uzun vadeli borç ödeme, borç karşılama, satışların işletme faaliyetlerinden elde edilen nakit (İFEEN)' e dönüşü, kar payı ödeme, faaliyet göstergesi, nakdin yeniden yatırımı, varlıkların nakit yaratma gücü ve İFEEN' in finansman giderlerini karşılama yeteneği oranlarıdır.

Yıldırım (2009), çalışmasında İMKB' de işlem gören taş ve toprağa dayalı sanayi sektöründe faaliyet gösteren 26 işletmenin 2006 - 2008 yıllarını kapsayan nakit akış tablolarını, gelir tablolarını ve bilançolarını kullanarak oran analizi yöntemi ile incelemiştir. Çalışmanın sonucunda sektördeki işletmelerin genel olarak 2006 yılının nakit akış verilerinin 2007 ve 2008 yıllarındaki verilere göre daha iyi gerçekleştiği saptanmıştır.

Karğın ve Aktaş (2011), çalışmalarında halka açık inşaat sektöründeki işletmelerin 2006 -2010 yıllarına ait nakit akış tabloları, karşılaştırmalı tablolar analizi,

İşletmelerin Nakit Akış Profillerinin Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma

oran analiz, yüzde eğilimleri analizi yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Bunlara ek olarak nakit akışlarının sağladığı faaliyetler modeli yönteminden de yararlanılmışlardır. Nakit akışlarının sağladığı faaliyetler yöntemi analizi sonuçlarını diğer yöntemlerden elde edilen sonuçların da desteklediği saptanmıştır.

Aktaş ve diğerleri (2012), İMKB' de işlem gören halka açık 176 işletmenin 2007 - 2010 yıllarını kapsayan nakit akışlarını nakit akışlarının sağladığı faaliyetler yöntemine göre analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre işletmelerin nakit akış profilleri yıl, sektör ve aktif büyüklüğü yönünden başarılı işletme (Model 2), büyüyen işletme (Model 4) ve hızlı büyüyen genç işletme (Model 6) şeklinde yoğunlaşmıştır.

Sakarya ve Akkuş (2015), yaptıkları çalışmada hisse senetleri Borsa İstanbul' da işlem gören ve çimento sektöründe faaliyet gösteren İşletmelerin mali tabloları kullanılarak geleneksel finansal oranlar ve nakit akış oranları hesaplanmıştır. 19 işletmenin 2010-2013 dönemine ait 4 yıllık verileri TOPSIS yöntemiyle kullanılarak finansal performansları analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda geleneksel finansal oranlar ile nakit akış oranlarının sonuçları arasında farklılık olduğu gözlenmiştir. Geleneksel oranlara göre en iyi performansı gösteren işletmenin nakit akış oranlarına göre aynı sonucu vermediği saptanmıştır.

Orhan ve Başar (2015), BİST Ulusal 100 endeksinde yer alan işletmelerin nakit akış profilleri ile seçili olan geleneksel finansal oranlar arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında toplam 55 işletmenin 2008 - 2013 dönemine ait verileri analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre işletmelerin en fazla başarılı işletme (model 2) profiline sahip oldukları sonucunu elde etmişlerdir. Model 2' de yer alan işletmelerin aktif büyüklüğü model 3, 6 ve 8' de yer alan işletmelerden, net kar büyüme oranı, aktif karlılık oranı, öz kaynak karlılığı oranı model 4 ile borç / aktif toplamı oranının ise model 4, 6 ve 8 de yer alan işletmelerden farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca aktif büyüme oranında ise bir farklılık olmadığı saptanmıştır.

Başar ve Azgın (2016), BİST' de kayıtlı perakende ticaret sektöründe faaliyet gösteren 6 adet işletmenin 2010 - 2014 yıllarını kapsayan mali tabloları esas alınarak oran yöntemi yardımıyla nakit akış analizleri yapılmıştır ve bu oranlar arasında güçlü ilişki bulunan FNA oranı ile İFEEN/ aktif toplamı ve İFEEN/net satışlar, Satış karlılığı ile FNA oranı, İFEEN/net satışlar ve İFEEN/ kısa vadeli borçlar, faaliyet nakit akışı ile SNA ve satışların karlılığı arasında korelasyon analizi yapılmıştır. 5 yıllık nakit akış analizlerine göre ortalama olarak işletmelerin faaliyetlerinin pozitif yönlü nakit akışı yarattığı ancak yatırım nakit akışı ve finansman faaliyeti nakit akışlarının negatif yönlü olduğu sonucuna varılmıştır.

Vargün ve Uygurtürk (2016), çalışmalarında, Borsa İstanbul' da işlem gören inşaat ve bayındırlık sektöründeki İşletmelerin 2013 - 2015 dönemini baz alarak nakit akış oranlarıyla birlikte finansal performansın ölçülmesini amaçlamıştır. Bu doğrultuda finansal tablolar kullanılarak nakit akış oranları hesaplanmıştır ve bu oranlar VIKOR yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonucunda işletmelerin yıllar itibariyle performans sıralamasının değiştiği saptanmıştır. İnşaat ve bayındırlık sektörünün istikrarsız olan nakit akışları nedeniyle ekonomik değişimlerden etkilendiği

belirtilmiştir. Son olarak çalışma kapsamında kullanılan oranların farklı zaman periyodunda kullanılması sonuçları değiştirebileceği de belirtilmiştir.

Karadeniz ve diğerleri (2017), yaptıkları çalışmada 32 ülke borsasında işlem gören toplam 244 adet restoran işletmesinin 2011 - 2016 yıllarını kapsayan nakit akışları incelenmiştir. Nakit akışlarının sağladığı faaliyetler yöntemine göre uluslararası bir karşılaştırma yapılarak analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre işletmeler yoğun olarak başarılı işletme profiline sahip oldukları bunun yanında en fazla olarak görülen profilin büyüyen işletme profili olduğu saptanmıştır.

Kepçe (2017), çalışmasında bir işletmenin finansal niteliğinin Gup ve diğerlerinin 1993 yılında geliştirdiği model kullanılarak tespit edilip edilemeyeceğini saptamak için imalat sektöründe faaliyet gösteren BIST 100 endeksinde işlem gören firmaların 2011 - 2015 yıllarını kapsayan verileri kullanılarak finansal oranlar hesaplanmıştır. Model analizi ile yaygın olarak kullanılan finansal oranlar arasında ilişki olup olmadığını belirlemek için Kendall's Tau_b yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda bazı finansal oranların modellerin korelasyonu olduğu gözlemlenirken, bu korelasyonun çok düşük olduğu başka bir ifadeyle modellerin firmaları finansal açıdan belirlemede yetersiz olduğu saptanmıştır ve model analizinin diğer analizler yanında tamamlayıcı olarak kullanılabileceği belirtilmiştir.

Karadeniz ve diğerleri (2018), çalışmada 32 ülke borsasında işlem gören halka açık restoran işletmelerinin Nakit Akışlarının Sağlandığı Faaliyetler Yöntemine göre analiz edilerek firma yaşam döngüsüyle birlikte incelenmiştir. 2011 - 2016 yıllarını kapsayan dönemdeki nakit akış verileri kullanılmıştır. Araştırmada işletmelerin genellikle başarılı işletme modeline sahip oldukları, en fazla olarak görülen diğer bir modelin ise büyüyen işletme modeli olduğu sonucuna varılmıştır. Firma yaşam döngüsüyle birlikte incelendiğinde İşletmelerin olgunluk ve büyüme evresinde oldukları saptanmıştır.

Gup v.d (1993)'nin ele aldığı çalışmada nakit akışlarının sağladığı faaliyetler yönteminin ilk kez oluşturulduğu ve uygulandığı çalışmadır. Çalışma içerisinde öncelikli olarak sekiz model tanımlandıktan sonra bu modellerin işletmelerdeki seçilmiş altı orana göre fark olup olmadığı incelenmiştir ve anlamlı bir fark olduğu sonucuna varılmıştır.

Plewa ve Friedlob (2002), çalışmalarında bir işletmenin 1997-1999 yıllarını kapsayan dönemlerin nakit akış tablolarını karşılaştırmalı tablolar ve eğilim yüzdeleri yöntemleriyle analiz ederek karşılaştırmıştır. Kalemler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla diğer finansal tablolardan da yararlanmışlardır. Bu çalışmada nakit akışlarının bir işletmenin faaliyetlerinin analiz edilmesindeki faydası vurgulanmaktadır. Ayrıca kullanılan analiz tekniklerinin bir işletmenin nakit akış verileri arasındaki önemli ilişkileri tanımlamayı, vurgulamayı ve özetlemeyi mümkün kıldığı sonucuna varılmıştır.

Steyn Bruwer ve Hamman (2005), yaptıkları çalışmada Güney Afrika'daki işletmelerin 1993, 1996 ve 2002 yıllarının son üç yıllık periyotlarını analiz ederek işletmelerin nakit akış profillerini incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre işletmelerin

İşletmelerin Nakit Akış Profillerinin Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma

incelenen dönemlerinde yoğun olarak başarılı işletme profiline (Model 2) sahip oldukları saptanmıştır.

Jooste (2006), yaptığı çalışmada Güney Afrika'daki bazı işletmelerin 3 yıllık nakit akış yeterlilik oranı, borç karşılama oranı, yeniden yatırım oranı, satışların nakit akış oranı, işletme faaliyetleri oranı ve varlıkların nakit yaratma oranları karşılaştırarak finansal performansın ölçülmesi ve değerlendirilmesinde kullanmıştır. İşletmelerin finansal açıdan güçlü ve zayıf yönleri hakkında daha sağlıklı tespitler yapabilmek için nakit akış oranlarının bilanço ve gelir tablosuna dayalı oranlarla kullanılması gerektiği belirtilmiştir.

Ibarra (2009), bu çalışmada nakit akışları kullanılarak işletmelerin finansal durumu değerlendirilmiştir. Filipinler'deki üç imalat işletmesinin iç performanslarını değerlendirmek ve işletmelerin likiditesi, verimliliği, karlılığı ve uzun vadeli yatırımcıları ve alacaklıları koruma becerisi değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda nakit akış oranlarının finansal durumu değerlendirmek için araç olabileceği saptanmıştır.

Sayari ve Mugan (2013), yaptıkları çalışmada Borsa İstanbul (BIST)'de imalat ve hizmetler sektöründe işlem gören 124 İşletmenin 2005-2009 yıllarını kapsayan finansal verileri kullanılarak nakit akışlarının finansal başarısızlıklarına etkisi incelenmiştir. Doğrusal regresyon modeli kullanılarak işletmenin faaliyet, yatırım ve finansman nakit akışı, işletmenin yaşı ve büyüklüğünün etkisi test edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre işletmenin büyüklüğü ile işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışının finansal başarısızlığa negatif yönde etki ettiği, finansman faaliyetlerinden sağlanan nakit akışının ise pozitif yönde etki ettiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca yatırım faaliyetlerinden sağlanan nakit akışının etkisinin istatistiksel olarak önemsiz olduğu ve İşletmelerin finansal başarısızlığı veya iflas riskine ilişkin herhangi bir kanıt sunmadığı görülmüştür.

Atieh (2014), Ürdün ilaç sektörünün likidite pozisyonunu incelemek için geleneksel oranlarla nakit akış oranlarının karşılaştırıldığı çalışmada yedi büyük işletme incelenmiştir. 2007 ile 2012 yıllarındaki yıllık raporlardan elde edilen veriler sonucunda nakit akış oranları ile geleneksel oranlar arasında farklılık olduğu, nakit akış oranlarının İşletmelerin likidite pozisyonlarının ölçülmesinde geleneksel oranlardan daha fazla bilgi sağladığı sonucuna varılmıştır. Çalışmada SPSS programı yardımıyla kurulan hipotezler test edilmiştir.

Frank ve James (2014), bu çalışmada Nijerya'da gıda ve içecek sektöründeki işletmeler kullanılarak nakit akışı ile kurumsal performans arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada altı işletmenin verileri kullanılarak çoklu regresyon tekniği yardımıyla istatistiksel analiz yapılmıştır. Nijerya gıda ve içecek sektöründe işletme ve finansman nakit akışı ile kurumsal performans arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca bir işletmenin performansını değerlendirirken kurumsal performanslarının ölçülmesinde nakit akış oranlarının kullanımı konusunda teşvik edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Fawzi ve diğerleri (2015), çalışmalarında nakit akış oranlarını işletmelerin finansal başarısızlıklarını belirlemede kullanmıştır. Bu bağlamda finansal açıdan

başarısız 52 işletme ile finansal açıdan başarısız olmayan 52 işletmenin nakit akış oranları incelenmiştir. İşletmelere ait 2009 - 2012 yıllarını kapsayan 4 yıllık verileri incelenmiştir. Elde edilen oranlara lojistik regresyon analizi uygulanmıştır ve finansal başarısızlığı belirlemede nakit akış oranları; İFEEN/toplam yükümlülükler, İFEEN/faiz giderleri, İFEEN/ toplam borçlar, İFEEN/ uzun vadeli borçlar ve Yatırım faaliyetlerinden elde edilen nakit / toplam borçlar oranının kullanımının anlamlı sonuçlar verdiği saptanmıştır.

Shamsudin ve Kamaluddin (2015), çalışmalarında finansal başarısızlığı tahmin etmek için sekiz nakit akış modelini kullanmıştır. Nakit akış modelleri ile finansal başarısızlık arasında anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Bu doğrultuda Malezya'da halka açık 124 İşletmenin 2006 - 2013 dönemini kapsayan finansal verileri kullanılmıştır. Elde edilen verilere göre; işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışının pozitif olması ve yatırım faaliyetleri ile borcun finanse edilmesinde üretilen nakdin kullanılması durumunda firmaların finansal sıkıntı yaşama ihtimalinin yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca işletme faaliyetlerinden kaynaklanan nakit girişinin yetersiz olması, kısa vadeli yükümlülükleri yerine getirmede firmalarda finansal sıkıntıya sebep olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca sıkıntılı ve sağlıklı olarak ayrılan işletmeler arasında önemli bir fark olduğu belirtilmiştir.

Alostaz (2015), bu çalışmada Nakit Akış Tablosu oranları kullanılarak Filistin Borsası'nda işlem gören işletmelerin kurumsal başarısızlığı tahmin edilmeye çalışılmıştır. Filistin Borsası'ndaki 5 sektörü temsil eden kamuya açık 48 işletmenin 5 yıllık finansal verileri kullanılmıştır. Matematiksel modeller oluşturulmuştur ve bu modellerle hipotezleri test etmek için betimsel analitik yaklaşım yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda bankacılık dışındaki sektörlerde başarısızlık tahmininde birçok model oluşturularak bu modellerin kullanılabileceği sonucuna varılmıştır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı işletmelerin nakit akış tabloları "Nakit Akışlarının Sağlandığı Faaliyetler Yöntemi" ve "Oran Analizi" yöntemleri kullanılarak uluslararası bir karşılaştırma ile analiz etmektir. Nakit akışlarının sağlandığı faaliyetler yöntemine göre oluşacak işletme modellerinden yaygın olarak görülen modeldeki işletmelerin oran analizi yapılarak her iki yöntemin birbirini destekler nitelikte sonuçlar elde edilip edilemeyeceğini tespit etmeye çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda Fortune 500'de yer alan en yüksek net satış gelirin sahip uluslararası ilk 50 işletme ile ulusal ilk 50 işletmenin verileri kullanılmıştır. Finansal kurumlar ve holding kuruluşları ile verileri eksik olan işletmeler bu araştırmanın kapsamına dâhil edilmemiştir. Ayrıca net satış gelirlerinin iki kez kullanılmaması için konsolide işletmelerin sadece ana işletmelerine yer verilmiştir.

İşletmelerin verileri internet sitelerinde yayınladıkları finansal tablolardan ve Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)'dan elde edilmiştir. İşletmelere ait 2010 ve 2016 yıllarını kapsayan finansal tablolar incelenerek nakit akışlarının sağlandığı faaliyetler yöntemi ve oran analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

İşletmelerin Nakit Akış Profillerinin Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

İşletmelerin Nakit Akış Tabloları, Nakit Akışlarının Sağlandığı Faaliyetler Yöntemi ve Oran Analizi yöntemlerine göre analiz edilmiştir.

4.1. Nakit Akışlarının Sağlandığı Faaliyetler Modeli

Ulusal ve uluslararası işletmelerin modellerinin yıllara göre karşılaştırması Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Ulusal ve Uluslararası İşletmelerin Modellerinin Yıllara Göre Karşılaştırması

MODELLER	YILLAR													
	2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016	
	Ulusal	Uluslararası	Ulusal	Uluslararası	Ulusal	Uluslararası	Ulusal	Uluslararası	Ulusal	Uluslararası	Ulusal	Uluslararası	Ulusal	Uluslararası
Model 1 (Nadir Durum)	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Model 2 (Başarılı İşletme)	29	38	21	38	27	38	26	39	28	43	26	34	35	39
Model 3 (Gerileyen veya Yeniden Yapılanan İşletme)	1	4	4	7	1	2	6	3	2	1	3	3	2	2
Model 4 (Büyüyen İşletme)	15	7	13	5	15	9	13	7	11	5	12	13	5	8
Model 5 (Küçülen İşletme)	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0
Model 6 (Genç İşletme)	2	0	8	0	6	0	4	0	6	0	9	0	3	0
Model 7 (Likitidasyona Giden İşletme)	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Model 8 (Nadir Durum)	0	0	2	0	0	0	0	1	1	0	0	0	3	0

Ulusal ve uluslararası işletmelerin genellikle model 2 (başarılı işletme) profiline sahip oldukları görülmektedir. Olgunluk döneminde olan bu işletmelerin işletme faaliyetlerinden elde ettikleri nakit ile yatırımlarını, borçlarını ve kar payı ödemelerini karşılayabilmektedir. 2010-2016 yılları periyodunda bu modelde bulunan uluslararası işletmelerin sayısı daha fazladır. Model 2’de yer alan işletme sayısının en yüksek olduğu yıl 2016’dır. Ulusal 50 işletmenin ortalama %50’si bu modele sahipken uluslararası 50 işletmenin ortalama %70’i bu modele sahiptir. En çok görülen bir diğer model, model 4 (büyüyen işletme)’dür. Büyüme döneminde olan bu işletmelerin ise işletme faaliyetlerinden elde ettikleri nakit ile yatırımlarını karşılamada yetersiz kaldığı, yatırımlar için gereken nakit çıkışını borçlanarak veya öz sermaye artırımına giderek yaptığı söylenebilir. Bu model ulusal işletmelerde daha fazla görülmektedir. Ulusal 50 işletmenin ortalama %24’ü büyüyen işletme performansı gösterirken, uluslararası 50 işletmenin ortalama %15’i büyüyen işletme performansı göstermektedir. Model 1, Model 5, Model 7, Model 8 ulusal ve uluslararası işletmelerde

TÜFEKÇİ&KARACA

en az görülen işletme modelleridir. Model 6 (genç işletme) profili ulusal işletmelerde yüksek iken uluslararası işletmelerde bu model görülmemektedir. Ayrıca ulusal işletmeler arasında genç işletmelerin oranı gerileyen ve yeniden yapılanan işletmelerden daha fazladır. Genç işletme modeline sahip işletmelerin faaliyetlerden sağlanan nakit akışlarının negatif yönde olmasına rağmen borç veya öz sermaye artırımıyla yatırımlara yönelmektedir. İşletmelerin yatırımlara yönelmesinin gelecekte nakit girişi sağlayacağı düşüncesi yatırımcıları ve borç verenleri işletmeye çekecektir.

Başarılı işletme (Model 2) profiline sahip ulusal işletmelerin sektörel bazda yıllara göre dağılımı Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Başarılı İşletme Modeline Sahip Ulusal İşletmelerin Yıllara Göre Dağılımı

SEKTÖRLER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	TOPLAM
Bilgi ve İletişim Hizmetleri	2	1	2	2	1	2	1	11
Bilgisayar Yazılım ve Büro Makineleri	3	1	1	2	2	1	2	12
Cam ve Cam Ürünleri	2	1	2	-	-	2	2	9
Demir Dışı Metaller	2	-	-	-	1	1	1	5
Elektrikli Ev Aletleri	1	-	-	2	1	1	1	6
Endüstriyel Gıda İmalatı	1	2	-	1	2	1	1	8
Ev ve Teknik Tekstil	1	-	1	-	-	1	1	4
Kimyevi Madde	4	1	3	2	2	1	4	17
Medikal ve İlaç	1	2	1	1	1	1	2	9
Metal Döküm Ve İşleme	1	2	1	1	2	1	3	11
Motorlu Kara Taşıtları ve Ekipmanlar	1	1	2	-	1	1	2	8
Perakende Ticaret Mağazaları	2	4	4	4	2	3	3	22
Petrol Gaz ve Türevleri Üretimi	2	-	1	2	2	2	3	12
Seyahat ve Taşımacılık Hizmetleri	2	1	1	1	2	2	2	11
Taşıt Araçları Ekipmanları İmalat ve Bakışı	-	-	1	2	2	1	1	7
Toptan Gıda İçecek ve Temizlik Ürünleri	2	2	2	1	1	2	1	11
Diğer Sektörler	6	4	6	5	5	4	7	37
TOPLAM ŞİRKET	27	18	22	21	22	23	30	

Ulusal işletmelerde Model 2 (başarılı işletme) profiline sahip işletmeleri sektörlere göre incelendiğinde, bu modele sahip işletmelerin 2010 - 2016 yıllarını kapsayan süreçte en çok perakende ve ticaret sektöründe ve kimyevi madde sektöründe yer almaktadır. Bu model de işletme sayısının en çok olduğu yıllar 2016 ve 2010 yıllarıdır. Ayrıca en düşük işletme sayısının olduğu sektör ise ev ve teknik tekstil sektörüdür.

Başarılı işletme (Model 2)'de bulunan uluslararası işletmelerin sektörel bazda yıllara göre dağılımı Tablo 4'te yer almaktadır.

İşletmelerin Nakit Akış Profillerinin Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma

Tablo 4. Başarılı İşletme Modeline Sahip Uluslararası İşletmelerin Yıllara Göre Dağılımı

SEKTÖRLER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	TOPLAM
Enerji	4	3	4	4	4	4	4	27
Ev Ürünleri	1	1	1	1	1	1	1	7
Gıda	1	1	2	2	2	2	2	12
Gıda ve İlaç Malzemeleri	2	1	2	1	2	2	1	11
Kimyasallar	-	1	1	1	1	1	1	6
Medya	1	1	1	1	1	1	1	7
Motorlu Araç ve Parça	1	2	1	-	-	-	-	4
Perakende	5	5	5	4	5	5	5	34
Sağlık Hizmetleri	7	5	3	7	8	5	6	41
Sanayi	-	-	-	-	1	-	-	1
Taşımacılık	2	2	2	1	2	1	1	11
Teknoloji	5	7	7	10	8	7	8	52
Telekomünikasyon	3	3	3	2	3	2	3	19
Toptancı (Distribütör)	3	4	4	3	3	2	3	22
Uzay ve Savunma	3	2	2	3	2	2	3	17
TOPLAM ŞİRKET	38	38	38	40	43	35	39	

Uluslararası işletmelerin model 2 (başarılı işletme) profillerini sektör bazında incelendiğinde, işletme sayısının yıllar itibariyle en yüksek olduğu sektör teknoloji ve sağlık hizmetleri sektörüdür. Başarılı işletme modeline sahip işletmelerin sayısına yıl bazında bakıldığında en çok 2013 ve 2014 yıllarında görüldüğü söylenebilir. Bu modelin görüldüğü en düşük işletme sayısı sanayi sektöründedir ve 2010, 2011, 2012 yıllarında 50 işletmenin 38'i bu modele sahiptir.

4.2. Nakit Akış Oran Analizi

2010 - 2016 yılları itibariyle sürekli olarak "Başarılı İşletme (Model 2)" profiline sahip işletmeler Nakit Akış Tablosu analizinde kullanılan oranlar yardımıyla analiz edilmiştir ve analizde 14 nakit akış oranı kullanılmıştır. Nakit akışlarının sağlandığı faaliyetler modeli analizine göre 2010 - 2016 yıllarını kapsayan dönemde her yıl başarılı işletme modeline sahip uluslararası 10 işletme ve ulusal 5 işletme bulunmaktadır.

Başarılı işletme modeline sahip işletmelerin Genel Nakit Akış Oranı Tablo 5'te yer almaktadır.

TÜFEKÇİ&KARACA

Tablo 5. İşletmelerin Genel Nakit Akış Oranı

ŞİRKETLER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Walmart	1,02	0,98	0,97	1,04	1	1,09	1,02
Exon Mobile	0,95	1,1	0,94	0,9	1,01	0,98	1,02
Home Depot	1,2	0,84	1,28	1,08	0,93	0,99	1,03
Comcast	1,91	0,77	2,69	0,61	1,15	0,92	1,05
IBM	0,93	1,1	0,93	1,02	0,91	0,98	1,01
Johnson & Johnson	1,28	1,58	0,61	1,56	0,75	1,04	1,41
Procter & Gamble	0,9	0,98	1,15	1,11	1,23	0,92	1,04
Lowe's	2	1	1,09	0,89	0,97	1,02	0,99
UPS	1,92	0,96	2,29	0,74	0,72	1,08	1,13
Disney	0,92	1,07	1,03	1,06	0,97	1,13	1,01
BİM Birleşik Mağazaları A.Ş	1,37	1,3	1,06	1,04	0,88	1,06	1,05
Türk Telekomünikasyon	1,08	0,96	2,4	1,07	1,55	1,06	0,98
Enka İnşaat ve Sanayi	0,94	1,28	1,45	1,31	1,86	0,53	1
Türk Traktör Ziraat Makineleri	1,85	0,95	0,52	0,07	0,9	0,93	1,25
Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret	1	0,86	0,98	1,01	0,99	1,03	1,01

Genel Nakit Akış Oranı = İFEEN / Yatırım ve Finansman İçin Nakit Çıktıları

Ulusal ve uluslararası işletmelerin genel nakit akış oranı karşılaştırıldığında genellikle nakit akış yeterlilikleri yaklaşık düzeyde olduğu bazı yıllarda bu oranın düşük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası işletmeler yatırım ve finansman faaliyetleri için gerekli nakdi yaratmada sorun yaşamamaktadır.

Başarılı işletme modeline sahip işletmelerin Kısa Vadede Nakit Sağlama Gücü Oranı Tablo 6'da yer almaktadır. Genellikle kısa vadede nakit sağlama gücünün uluslararası işletmelerde daha iyi olduğu görülmektedir. Uluslararası işletmelerde bu oranın düşük olduğu işletmelerin sayısı ve yılı uluslararası işletmelere göre daha az olduğu gözlemlenmektedir.

İşletmelerin Nakit Akış Profillerinin Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma

Tablo 6. İşletmelerin Kısa Vadede Nakit Sağlama Gücü Oranı

ŞİRKETLER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Walmart	0,8	0,67	0,81	0,97	0,75	0,83	0,98
Exon Mobile	0,92	0,82	0,87	0,94	0,82	0,74	0,58
Home Depot	0,95	0,81	0,73	0,89	0,58	0,74	0,69
Comcast	0,76	0,96	0,65	0,78	0,78	0,77	0,68
IBM	0,49	0,55	0,52	0,43	0,54	0,65	0,63
Johnson & Johnson	0,43	0,23	0,41	0,4	0,35	0,33	0,33
Procter & Gamble	0,7	0,88	0,66	0,84	0,74	0,69	0,78
Lowe's	0,68	0,5	0,57	0,47	0,64	0,69	0,63
UPS	0,58	0,91	0,76	0,91	0,75	0,53	0,51
Disney	0,84	0,81	0,89	0,9	0,92	0,75	0,65
BİM Birleşik Mağazaları A.Ş.	0,95	0,95	0,98	0,98	0,9	0,94	0,95
Türk Telekomünikasyon	0,2	0,2	0,12	0,17	0,43	0,51	0,56
Enka İnşaat ve Sanayi	0,79	0,58	0,28	0,39	0,51	0,43	0,33
Türk Traktör Ziraat Makineleri	0,64	0,36	0,08	0,05	0,8	0,52	0,2
Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret	0,25	0,41	0,16	0,33	0,39	0,54	0,52

Kısa Vadede Nakit Sağlama Gücü Oranı = İFEEN / Üç Faaliyetten Sağlanan Toplam Nakit

Başarılı işletme modeline sahip işletmelerin Yatırımların Değerlendirilmesi Oranı Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. İşletmelerin Yatırımların Değerlendirilmesi Oranı

ŞİRKETLER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Walmart	1,85	1,94	1,46	2,03	1,89	2,57	2,57
Exon Mobile	2	2,5	2,19	1,31	1,67	1,27	1,78
Home Depot	6,79	4,53	5,89	4,87	5,06	6,49	6,18
Comcast	1,96	1,15	10	1,49	1,94	1,63	1,08
IBM	2,3	4,52	2,18	2,39	5,62	2,09	1,55
Johnson & Johnson	2,09	3,1	3,41	3,41	1,52	2,53	3,94
Procter & Gamble	26,92	3,8	12,15	2,36	3,4	5,06	2,77
Lowe's	2,15	1,76	3,03	4,17	3,2	4,53	3,56
UPS	5,86	2,79	5,41	3,46	2,04	1,4	2,52
Disney	1,45	2,13	1,67	2,02	2,92	2,68	2,28
BİM Birleşik Mağazaları	2,46	2,31	1,81	1,65	1,31	1,6	1,57
Türk Telekomünikasyon	2,18	1,93	1,72	1,96	2,39	1,45	1,07
Enka İnşaat ve Sanayi	1,98	6,77	8,69	2,87	7,58	0,77	1,59
Türk Traktör Ziraat Makineleri	13,06	2,54	1,23	0,15	1,37	4,51	2,3
Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret	2,61	2,5	1,42	3,33	3,3	3,77	3,33

Yatırımların Değerlendirilmesi Oranı = İFEEN / Yatırım Faaliyetlerinde Kullanılan Net Nakit

TÜFEKÇİ&KARACA

Ulusal ve uluslararası işletmelerin yatırım değerlendirme oranı genel olarak yüksektir. Her iki gruptaki işletmeler, işletme faaliyetlerinden elde ettikleri nakit ile yatırım faaliyetleri için gerekli nakdi sağlayabilme yeteneğine sahiptir.

Başarılı işletme modeline sahip işletmelerin Nakit Akış Yeterliliği Oranı Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. İşletmelerin Nakit Akış Yeterliliği Oranı

ŞİRKETLER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Walmart	1,17	1,11	1,05	1,3	0,96	1,28	1,23
Exon Mobile	1,16	1,38	1,26	1,01	1,01	0,83	0,77
Home Depot	1,2	1,24	1,71	2,26	1,55	2,06	2,14
Comcast	1,56	1,48	1,46	1,29	1,32	1,27	1,34
IBM	1,41	1,2	1,13	0,99	1,33	1,21	1,11
Johnson & Johnson	1,99	1,58	1,49	1,4	1,4	1,3	1,33
Procter & Gamble	0,94	1,43	1,05	1,04	0,94	1,01	1,19
Lowe's	1,8	1,03	2,05	1,5	2,39	2,82	1,77
UPS	1,04	1,69	1,68	1,18	0,9	0,97	0,69
Disney	1,59	1,29	0,92	1,68	1,51	1,19	1,41
BİM Birleşik Mağazaları	1,12	1,02	1	1,23	0,87	1,02	1,02
Türk Telekomünikasyon	0,96	0,68	0,76	0,57	0,82	0,46	0,56
Enka İnşaat ve Sanayi	1,28	0,81	0,92	0,96	1,26	0,99	0,94
Türk Traktör Ziraat Makineleri	0,94	0,51	0,46	0,53	0,08	0,03	0,21
Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret	0,26	0,4	0,17	0,34	0,38	0,58	0,59

Nakit Akış Yeterliliği Oranı = İFEEN / (Uzun Dönem Borç Ödeme + Varlık Satın Alma + Ödenilen Kar Payı)

Ulusal ve uluslararası işletmelerin nakit akış yeterliliği oranı karşılaştırıldığında uluslararası işletmeler borç ödeme, kar payı dağıtımı ve faaliyetlerini sürdürebilmek amacı ile yapacakları yatırımlar için gerekli nakdi sağlayabiliyorken, ulusal işletmelerin bu konuda gerekli nakit ihtiyacını karşılayamadığı görülmektedir.

Başarılı işletme modeline sahip işletmelerin Borç Karşılama Oranı Tablo 9’de yer almaktadır.

Tablo 9. İşletmelerin Borç Karşılama Oranı

ŞİRKETLER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Walmart	3,73	4,63	4,85	4,74	5,31	4,12	4,23
Exon Mobile	3,1	3,08	2,89	3,7	3,73	5,27	7,09
Home Depot	4,19	4,63	3,4	3,34	3,67	3,72	3,65
Comcast	6,63	7,68	7,75	7,3	6,23	5,78	6,27
IBM	4,62	4,85	5,12	5,91	6,26	5,65	5,84
Johnson & Johnson	2,83	3,96	3,67	3,37	3,28	3,18	3,77

İşletmelerin Nakit Akış Profillerinin Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma

Procter & Gamble	4,15	5,32	5,14	4,74	5,32	4,55	4,48
Lowe's	3,44	4,05	3,92	5	5,08	4,41	4,94
UPS	6,66	3,9	4,73	4,07	5,82	4,82	6,17
Disney	4,54	4,67	4,14	3,5	3,68	3,47	3,4
BİM Birleşik Mağazaları	2,85	2,96	3,2	3,02	3,67	3,21	6,64
Türk Telekomünikasyon	2,32	2,62	2,88	3,33	3,06	4,53	4,76
Enka İnşaat ve Sanayi	3,88	5,06	5,05	4,08	3,68	4,64	4,7
Türk Traktör Ziraat Makineleri	1,16	4,05	7,9	28,42	3,86	3,22	6,69
Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret	3,6	2,69	4,71	1,89	1,45	1,45	1,77

Borç Karşılama Oranı = Toplam Borç / İFEEN

Borç karşılama oranında ulusal ve uluslararası işletmeler karşılaştırıldığında her iki gruba ait işletmelerin ortalama 3 ila 5 yıl gibi bir sürede borçlarını geri ödeyebileceği görülmektedir.

Başarılı işletme modeline sahip işletmelerin Satışlardan Nakit Yaratma Oranı Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10. İşletmelerin Satışlardan Nakit Yaratma Oranı

ŞİRKETLER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Walmart	0,06	0,06	0,05	0,06	0,05	0,06	0,06
Exon Mobile	0,13	0,11	0,12	0,1	0,11	0,11	0,1
Home Depot	0,08	0,07	0,09	0,09	0,1	0,1	0,11
Comcast	0,3	0,26	0,24	0,22	0,25	0,26	0,24
IBM	0,2	0,19	0,19	0,18	0,18	0,21	0,21
Johnson & Johnson	0,27	0,22	0,23	0,24	0,25	0,28	0,26
Procter & Gamble	0,2	0,16	0,16	0,18	0,17	0,21	0,24
Lowe's	0,09	0,08	0,09	0,07	0,08	0,09	0,08
UPS	0,08	0,13	0,13	0,13	0,1	0,13	0,11
Disney	0,17	0,17	0,19	0,21	0,2	0,22	0,24
BİM Birleşik Mağazaları	0,05	0,05	0,04	0,48	0,04	0,05	0,02
Türk Telekomünikasyon	0,35	0,33	0,29	0,29	0,33	0,32	0,31
Enka İnşaat ve Sanayi	0,16	0,12	0,1	0,12	0,13	0,1	0,13
Türk Traktör Ziraat Makineleri	0,3	0,09	0,04	0,01	0,12	0,14	0,01
Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret	0,13	0,15	0,09	0,21	0,22	0,24	0,24

Satışlardan Nakit Yaratma Oranı = İFEEN / Net Satışlar

Ulusal ve uluslararası işletmelerin satışlarının işletme faaliyetlerinden elde edilen nakde her 100 TL'lik satışta ortalama %10 ile %25 arasında etki ettiği görülmektedir.

Başarılı işletme modeline sahip işletmelerin Varlıkların Nakit Yaratma Oranı Tablo 11'de yer almaktadır.

TÜFEKÇİ&KARACA

Tablo 11. İşletmelerin Varlıkların Nakit Yaratma Oranı

ŞİRKETLER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Walmart	0,15	0,13	0,13	0,13	0,11	0,14	0,14
Exon Mobile	0,16	0,17	0,17	0,13	0,13	0,09	0,07
Home Depot	0,13	0,11	0,16	0,17	0,19	0,21	0,23
Comcast	0,09	0,09	0,09	0,09	0,11	0,1	0,01
IBM	0,17	0,17	0,16	0,14	0,14	0,15	0,14
Johnson & Johnson	0,16	0,13	0,13	0,13	0,14	0,15	0,13
Procter & Gamble	0,13	0,1	0,1	0,11	0,1	0,11	0,12
Lowe's	0,12	0,11	0,13	0,12	0,13	0,16	0,15
UPS	0,11	0,2	0,19	0,2	0,16	0,19	0,16
Disney	0,1	0,1	0,11	0,12	0,12	0,13	0,14
BİM Birleşik Mağazaları	0,22	0,22	0,2	0,21	0,18	0,19	0,09
Türk Telekomünikasyon	0,26	0,25	0,22	0,21	0,22	0,18	0,18
Enka İnşaat ve Sanayi	0,1	0,07	0,07	0,08	0,09	0,06	0,05
Türk Traktör Ziraat Makineleri	0,04	0,13	0,06	0,02	0,16	0,21	0,1
Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret	0,09	0,12	0,07	0,17	0,19	0,2	0,19

Varlıkların Nakit Yaratma Oranı = İFEEN / Toplam Varlıklar

Analizde incelenen işletmelerinin tümünün genellikle varlıkların nakit yaratma oranının %10 ile %20 arasında olduğu görülmektedir.

Başarılı işletme modeline sahip işletmelerin İFEEN' nin Finansman Giderlerini Karşılama Oranı Tablo 12' de yer almaktadır.

Tablo 12. İşletmelerin İFEEN' nin Finansman Giderlerini Karşılama Oranı

ŞİRKETLER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Walmart	12,26	10,93	10,34	11,31	9,85	11,74	10,78
Exon Mobile	186,92	224,07	171,77	4990,44	157,75	97,57	48,75
Home Depot	7,58	8,65	10,98	11,04	10,73	9,93	10,65
Comcast	5,19	5,73	5,89	5,5	6,48	7,21	6,74
IBM	53,12	48,29	42,67	43,5	34,85	36,34	26,92
Johnson & Johnson	33,37	24,82	24,99	29,22	31,03	31,72	25,71
Procter & Gamble	13,57	16,42	17,95	21,78	20,35	21,55	27,13
Lowe's	14,13	11,6	11,72	8,89	8,64	9,55	8,67
UPS	11,28	28,52	18,94	17,86	15,65	21,54	17,35
Disney	16,74	18,55	11,1	29,91	31,55	36,26	33,26
BİM Birleşik Mağazaları	83,68	140,63	83,09	100,01	64,4	120,08	20,33
Türk Telekomünikasyon	20,07	17,48	12,07	14,34	15,78	13,44	11,47
Enka İnşaat ve Sanayi	27,54	6,43	52,8	96,97	173,96	125,51	115,9
Türk Traktör Ziraat Makineleri	29,41	42,39	5,72	2,1	8,01	7,97	2,82
Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret	8,18	7,94	4,73	21,13	8,8	14,03	10,87

İFEEN' nin Finansman Giderlerini Karşılama Oranı = İFEEN / Yıllık Faiz Ödemeleri

İşletmelerin Nakit Akış Profillerinin Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma

Ulusal ve uluslararası işletmelerin faiz yükümlülüklerini esas faaliyetlerinden elde ettikleri nakit ile karşılama oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum işletmeler açısından önemlidir. Ayrıca yıllık faiz ödemelerinde sorun yaşamadıkları söylenebilir.

Başarılı işletme modeline sahip işletmelerin Varlık Satın Alma Oranı Tablo 13' te yer almaktadır.

Tablo 13. İşletmelerin Varlık Satın Alma Oranı

ŞİRKETLER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Walmart	2,15	1,86	1,8	1,98	1,77	2,35	2,39
Exon Mobile	1,8	1,79	1,64	1,33	1,37	1,24	1,37
Home Depot	0,19	0,15	0,19	0,21	0,23	0,34	0,61
Comcast	2,25	2,71	2,6	2,15	2,28	2,29	2,17
IBM	4,67	4,83	4,8	4,83	4,51	4,75	4,75
Johnson & Johnson	6,87	4,94	5,25	4,84	5,04	5,65	5,82
Procter & Gamble	5,24	4	3,35	3,71	3,63	3,91	4,66
Lowe's	2,22	1,48	3,04	3,11	4,37	5,6	4
UPS	2,76	3,53	3,35	3,54	2,46	3,12	2,18
Disney	2,15	2,12	2,01	2,36	2,54	3,05	3,96
BİM Birleşik Mağazaları	2,17	2,11	1,82	2,36	1,39	1,59	1,57
Türk Telekomünikasyon	2,13	1,71	1,59	1,69	2,05	1,38	1,06
Enka İnşaat ve Sanayi	13,19	4,4	4,03	2,66	3,66	2,63	2,41
Türk Traktör Ziraat Makineleri	10,34	2,15	0,36	0,28	4,21	24,16	2,29
Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret	2,13	2,06	1,23	2,86	2,72	3,02	2,64

Varlık Satın Alma Oranı = İFEEN / Varlık Satın Alma İçin Ödenen Nakit

Ulusal ve uluslararası işletmelerin iç kaynaklardan sermaye harcamalarını karşılayabildikleri görülmektedir. En yüksek varlık satın alma oranına sahip uluslararası işletme 2010 yılında 6,8 oranıyla Johnson&Johnson işletmesidir, ulusal işletme ise 2015 yılında 24,16 oranıyla Türk Traktör Ziraat Makineleri işletmesidir.

Başarılı işletme modeline sahip işletmelerin Yatırım Yenileme Oranı Tablo 14' te yer almaktadır.

Tablo 14. İşletmelerin Yatırım Yenileme Oranı

ŞİRKETLER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Walmart	2,6	2,42	2,41	2,2	2	1,81	1,65
Exon Mobile	1,18	1,16	1,15	1,15	1,14	1,14	1,14
Home Depot	2,17	1,88	1,68	1,67	1,49	1,44	1,3
Comcast	0,28	4,56	4,43	1,52	4,88	4,96	4,86
IBM	1,14	1,14	1,2	1,09	1,19	1,34	1,26
Johnson & Johnson	0,81	0,92	0,8	0,88	0,95	0,92	0,86
Procter & Gamble	0,99	1,16	1,24	1,34	1,23	1,19	1,08

TÜFEKÇİ&KARACA

Lowe's	1,05	1,55	1,16	0,75	0,6	0,55	0,75
UPS	0,78	1,13	1,16	1,11	1,21	1,14	1,33
Disney	1,79	1,8	1,99	1,83	1,68	1,59	1,31
BİM Birleşik Mağazaları	2,17	2,33	2,56	2,15	3	2,91	2,6
Türk Telekomünikasyon	1,18	1,48	1,4	1,29	1,11	1,49	1,67
Enka İnşaat ve Sanayi	0,42	1,17	1,33	2,65	1,89	1,61	1,59
Türk Traktör Ziraat Makineleri	5,21	8,02	17,41	3,84	2,19	3,37	1,81
Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret	0,93	1,35	1,41	1,4	1,74	1,63	1,76

Yatırım Yenileme Oranı = Duran Varlık Yatırımları / Maddi Duran Varlık Amortismanı

Ulusal ve uluslararası işletmeler karşılaştırıldığında her iki gruba ait işletmelerin kendi kendini yenileme yeteneğine sahip oldukları görülmektedir.

Başarılı işletme modeline sahip işletmelerin Ortaklar ve Alacaklılar İçin Nakit Yaratma Oranı Tablo 15'te yer almaktadır.

Tablo 15. İşletmelerin Ortaklar ve Alacaklılar İçin Nakit Yaratma Oranı

ŞİRKETLER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Walmart	0,15	0,13	0,13	0,13	0,11	0,14	0,14
Exon Mobile	0,16	0,17	0,17	0,13	0,13	0,09	0,07
Home Depot	0,13	0,11	0,16	0,17	0,19	0,21	0,23
Comcast	0,09	0,09	0,09	0,09	0,11	0,12	0,11
IBM	0,17	0,17	0,16	0,14	0,14	0,15	0,14
Johnson & Johnson	0,16	0,13	0,13	0,13	0,14	0,15	0,13
Procter & Gamble	0,13	0,1	0,1	0,11	0,1	0,11	0,12
Lowe's	0,12	0,11	0,13	0,12	0,13	0,16	0,15
UPS	0,11	0,2	0,19	0,2	0,16	0,19	0,6
Disney	0,1	0,1	0,11	0,12	0,12	0,13	0,14
BİM Birleşik Mağazaları	0,22	0,22	0,2	0,21	0,18	0,19	0,09
Türk Telekomünikasyon	0,26	0,25	0,22	0,21	0,22	0,18	0,18
Enka İnşaat ve Sanayi	0,1	0,07	0,07	0,08	0,09	0,06	0,05
Türk Traktör Ziraat Makineleri	0,41	0,13	0,06	0,18	0,16	0,21	0,1
Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret	0,09	0,12	0,07	0,17	0,19	0,2	0,19

Ortaklar ve Alacaklılar İçin Nakit Yaratma Oranı = İFEEN / (Toplam Borç + Öz sermaye)

Ulusal ve uluslararası işletmelerin ortaklar ve alacaklılar için nakit yaratma oranının genellikle %10 ile %20 arasında gerçekleştiği görülmektedir.

Başarılı işletme modeline sahip işletmelerin Özsermayenin Nakit Getiri Oranı Tablo 16'da yer almaktadır.

İşletmelerin Nakit Akış Profillerinin Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma

Tablo 16. İşletmelerin Özsermayenin Nakit Getiri Oranı

ŞİRKETLER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Walmart	0,36	0,33	0,32	0,31	0,29	0,33	0,33
Exon Mobile	0,32	0,34	0,33	0,25	0,25	0,17	0,13
Home Depot	0,26	0,24	0,37	0,39	0,61	0,88	1,55
Comcast	0,25	0,3	0,3	0,28	0,32	0,36	0,35
IBM	0,84	0,98	1,03	0,76	1,4	1,18	0,92
Johnson & Johnson	0,29	0,25	0,24	0,24	0,27	0,28	0,27
Procter & Gamble	0,26	0,2	0,21	0,22	0,2	0,23	0,27
Lowe's	0,21	0,21	0,26	0,27	0,35	0,51	0,63
UPS	0,48	1	1,53	1,13	2,65	2,98	15,09
Disney	0,17	0,18	0,19	0,2	0,2	0,23	0,28
BİM Birleşik Mağazaları	0,61	0,61	0,55	0,56	0,5	0,47	0,25
Türk Telekomünikasyon	0,62	0,69	0,58	0,73	0,7	0,92	1,46
Enka İnşaat ve Sanayi	2,88	2,19	2,19	10,82	12,25	8,19	6,39
Türk Traktör Ziraat Makineleri	0,77	0,27	0,13	0,04	0,44	0,65	0,34
Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret	0,13	0,17	0,11	2,53	0,27	0,29	0,28

Özsermayenin Nakit Getiri Oranı = İFEEN / Özsermaye

Öz sermayenin nakit getirisi oranı ortakların nakit kazancını göstermektedir. İşletmelerin bu oranı incelendiğinde ortaklar için en çok nakdin 2016 yılında 15,09 oranıyla UPS işletmesinde yaratıldığı görülmektedir. Yıllar itibariyle bakıldığında işletmeler içerisinde ortaklar için nakit kazancının en yüksek olduğu işletmeler IBM ve UPS işletmeleridir. Ulusal işletmelerin ortaklar için nakit kazancı yıllar itibariyle en yüksek Enka İnşaat ve Sanayi işletmesindedir. Genel olarak işletmelerde ortaklar için nakit kazancı değişiklik göstermektedir.

Başarılı işletme modeline sahip işletmelerin Serbest Nakit Akışı Tablo 17'de yer almaktadır.

Tablo 17. İşletmelerin Serbest Nakit Akışı

ŞİRKETLER (\$)	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Walmart	10412	7013	2598	7619	4.820	11254	10420
Exon Mobile	15711	24160	20477	-159	6573	-5570	-2774
Home Depot	2845	2004	3890	3800	3878	4841	3770
Comcast	4404	650	11760	2682	5958	5084	-1161
IBM	7865	11977	6809	6101	9602	3952	726
Johnson & Johnson	2727	3530	4272	5025	-1363	260	1595
Procter & Gamble	10017	3982	6052	2059	2940	4431	2424
Lowe's	1777	1097	2265	2155	2092	3019	2484
UPS	1363	2539	3751	2930	559	-404	1264
Disney	1402	2952	2451	3452	4927	4077	5065
BİM Birleşik Mağazaları	48756	31766	-2258	1757	-107636	19576	11970
Türk	493688	-333535	-333229	-513689	166665	-423916	-52057

TÜFEKÇİ&KARACA

Telekomünikasyon							
Enka İnşaat ve Sanayi	374379	662015	548241	643633	746965	-101762	-22822
Türk Traktör Ziraat Makineleri	3212714 34	-53440584	- 28437044 4	- 44653415 9	- 1152494 02	1304485 15	- 164414 101
Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret	1589258	51148621	-59465072	67041557	7079202 5	2855103 9	- 154711 15

Serbest Nakit Akışı = İFEEN - İşletmenin Mevcut Üretim Kapasitesini Korumak İçin Gerekli Sermaye Harcamaları - Hisse Senedi Sahiplerine Kar Dağıtımı

Serbest nakit akışı faaliyetlerin sürdürülebilmesi için yapılan tüm harcamalardan sonra işletmede kalan nakdi göstermektedir. Serbest nakit akışının yüksek olması işletmeler için olumlu bir göstergedir. İşletmelerin borçlarını ödeyebilmede ve kâr payı dağıtımında sorun yaşamadığını gösterir.

Ulusal ve uluslararası işletmelerin genel olarak serbest nakit akışları incelendiğinde uluslararası işletmelerin serbest nakit akışlarının daha çok pozitif yönde olduğu, ulusal işletmelerin ise negatif yönde olduğu görülmektedir. Bu durumda uluslararası işletmelerin borç ödeyebilme ve kâr payı dağıtımında ulusal işletmelerden daha iyi olduğu anlaşılmaktadır.

Başarılı işletme modeline sahip işletmelerin Nakit Dönüşüm Süresi Tablo 18'de yer almaktadır.

Tablo 18. İşletmelerin Nakit Dönüşüm Süresi

ŞİRKETLER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Walmart	42,99	45,47	44,82	43,64	43,06	48,67	46,51
Exon Mobile	-23,04	-25	-16,67	-24,56	-22,64	-27,82	-18,76
Home Depot	49,73	54,07	49,73	46,62	43,81	79,14	79,26
IBM	10,26	0,44	-9,16	5,39	7,21	-6,44	-10,33
Johnson & Johnson	14,44	52,7	108,91	109,39	126,89	73,69	117,64
Procter & Gamble	16,32	21,99	16,44	12,29	13,43	-2,53	-26,68
Lowe's	50,3	49,29	46,55	44,26	44,29	38,51	38,16
Disney	1,11	2,63	3,42	1,94	-0,47	-2,56	-8,97
BİM Birleşik Mağazaları	-20,2	-20,57	-19,73	-19,31	-18,54	-17,31	-21,16
Türk Telekomünikasyon	75,97	-20,57	-19,73	76,3	-18,54	-17,31	-21,16
Enka İnşaat ve Sanayi	44,64	53,24	34,68	35,68	27,08	24,93	55,16
Türk Traktör Ziraat Makineleri	87,55	128,63	92,11	146,34	113,18	130,98	144,15
Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret	28,75	23,43	41,73	69,71	166,14	146,13	63,46

Nakit Dönüşüm Süresi =(Stok Devir Süresi + Alacakların Devir Süresi) - Ticari Borç Ödeme Süresi

Nakit dönüşüm süresi işletmeler için pozitif veya negatif şekilde gerçekleşebilir. Pozitif nakit dönüşüm süresine sahip işletmelerin kısa vadeli fonlarından sağladığı

İşletmelerin Nakit Akış Profillerinin Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma

kaynakları kullanarak nakit sürecini destekler. Negatif nakit dönüşüm süresine sahip işletmelerin ise; borçlarını ödeme süresi faaliyetlerini gerçekleştirme süresinden da uzun olduğu görülür. Negatif nakit dönüşüm süresine sahip işletmeler çalışma sermayesi gereksinimi duymazlar (Karadeniz, 2016: 246).

Her iki grubun verileri karşılaştırıldığında uluslararası işletmelerin genellikle pozitif nakit dönüşüm süresine sahip oldukları görülmekteyken ulusal işletmeler içerisinde negatif nakit dönüşüm sürelerine sahip işletmeler olduğu görülmektedir. Bu durumda uluslararası işletmelerin çalışma sermayesi ihtiyacının ulusal işletmelere göre daha fazla olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Nakit akış tabloları işletmede en likit varlık olan nakdin nereden sağlandığını ve nerelerde kullanıldığını göstermektedir. Gelecekte aynı nakdin temin edilip edilemeyeceğini tahmin etmenin yanı sıra oluşacak nakit gereksinimi hakkında da bu tablolardan yararlanılabilmektedir. Özellikle yatırımcılar, yatırım yapmayı düşünenler ve borç veren kurumlara işletmenin borç ödeme gücü ve gelecekte nakit yaratma yeteneği gibi konularda bilgi sunmaktadır.

Değişken ekonomik koşullarda işletmeler faaliyetlerini sürdürebilmesi için iyi bir nakit yönetimine ihtiyaç duyarlar. Nakit problemlerinin yaşandığı veya nakit yönetimin verimsiz olduğu işletmeler başarısızlık ve iflas riski ile karşı karşıya kalabilir. Bu bağlamda nakit akış tabloları yardımıyla işletmenin nakit akışları hakkında bilgi sağlanabilir ve nakit akış tablolarının analizi ile elde edilen bilgiler değerlendirilerek finansal yöneticilerin alacağı karar ve planlarda önemli kaynak oluşturabilir.

Çalışmanın amacı; Fortune 500 listesinde yer alan en yüksek net satış hâsılatına sahip ulusal ve uluslararası toplam 100 işletmenin 2010-2016 dönemini kapsayan finansal tabloları nakit akışlarının sağlandığı faaliyetler yöntemi ve oran analizi yöntemi kullanılarak analiz etmektir. Ayrıca bu metodlar yardımıyla işletmelerin mevcut ve gelecekteki durumlarının tahmin edilmesi ve karşılaştırmalı olarak benzer ve farklı yönlerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir.

İşletmelerin nakit akış tabloları ilk olarak nakit akışlarının sağlandığı faaliyetler yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ulusal ve uluslararası işletmelerin yaygın olarak başarılı işletme (Model 2) profiline sahip oldukları görülmektedir. Başarılı işletme profiline sahip işletmelerin faaliyetlerinden sağladıkları nakit girişlerinin yatırım, borç ve kar payı ödemelerini karşılayabildiği görülmektedir. Ayrıca her iki grupta da yaygın olarak görülen bir diğer işletme profili büyüyen işletme (Model 4)'dir. Bu işletmelerin büyüme döneminde oldukları, yatırımlar için gerekli olan nakdi borçlanma veya hisse senedi ihracıyla finanse ettikleri görülmektedir. Büyüyen işletme modeli uluslararası işletmelerde daha yaygın olarak görülmektedir. Ulusal ve uluslararası işletmelerde Model 1, Model 5, Model 7 ve Model 8 en az görülen işletme modelidir. Genç işletme (Model 6) profili ulusal işletmelerde yaygın olarak görülürken, uluslararası işletmelerde bu model görülmemektedir. Genç işletme profiline sahip olan ulusal işletmelerin esas

faaliyetlerinden nakit girişlerinin yetersiz olmasına rağmen yatırımlara yöneldiği ve bu nakit gereksinimini borçlanma veya öz sermaye artırımıyla karşıladığı görülmektedir. Yatırımların gelecekte nakit girişi beklentisi ise yatırımcı ve borç verenleri işletmeye çekecektir.

Nakit akışlarının sağlandığı faaliyetler yöntemine göre işletmelerin en fazla başarılı işletme modeline sahip oldukları görülmektedir. 2010 - 2016 yılları kapsamında sürekli olarak Model 2 'de ulusal 5 işletme bulunurken uluslararası 10 işletme bulunmaktadır. Model 2'nin yoğun olarak görüldüğü ulusal ve uluslararası işletmelerin sektörleri farklılık göstermektedir. 5 ulusal işletmenin en çok perakende ve ticaret sektörü ile kimyevi madde sektöründe yer aldıkları görülmektedirken uluslararası 10 işletmenin ise yoğun olarak teknoloji ve sağlık hizmetleri sektöründe oldukları sonucuna varılmıştır.

Analizin yapıldığı dönem süresince başarılı işletme (model 2) profiline sahip işletmelerin oran analizi sonuçlarına göre; ulusal ve uluslararası işletmelerin nakit akışlarının bazı yıllarda düşüş göstermesine rağmen genellikle yeterli düzeyde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yatırım ve finansman giderlerini karşılamakta zorlanmadıkları söylenebilir. Kısa vadede nakit sağlama gücünün ulusal ve uluslararası işletmelerde genellikle birbirine yakın olduğu görülmektedirken her iki gruptaki işletmelerin yatırımlar için gerekli olan nakdi borçlanmaya gitmeden işletme faaliyetlerinden elde ettikleri nakit ile sağlayabilmektedir. Karşılaştırmalı olarak bakıldığında nakit akış yeterliliği oranı bağlamında uluslararası işletmelerin borç ödeme, kar payı dağıtım ve işletme faaliyetlerini sürdürebilmek için yapılan yatırımlar için ihtiyaç duyulan nakdi yaratmada daha iyi olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca borçların geri ödenme süresi değerlendirildiğinde her iki grubunda borçlarının birbirine yakın sürede ödendiği görülmektedir.

İşletmelerin satışlarından nakit yaratma gücüne bakıldığında ulusal ve uluslararası işletmelerin esas faaliyetlerinden elde ettikleri nakde her 100 TL'lik satışın %10 ila %25 arasında etki ettiği gözlemlenmiştir. İşletmelerin sahip oldukları varlıkların nakit yaratma etkisinin ise %10 ile %15 arasında olduğu görülmüştür. Ayrıca her iki grubunda sermaye harcamalarını iç kaynaklardan sağlayabildikleri görülmüştür.

Başarılı işletme profiline sahip 15 işletmelerin ortaklar ve alacaklılar için işletme faaliyetlerinden nakit yaratma oranı başka bir ifadeyle ortakların nakit kazancının ulusal işletmelerde ortalama %10 -%20 aralığında gerçekleşirken uluslararası işletmelerde ise ortalama %10 - %15 aralığında gerçekleştiği görülmektedir.

İşletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için yaptıkları tüm harcamalardan sonra kalan nakdin uluslararası işletmelerde pozitif yönlüken ulusal işletmelerde negatif yönlü olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla ulusal işletmelerin borç ödemede ve kar payı dağıtımında sorunlar yaşayabileceği düşünülmektedir.

Nakit dönüşüm süreleri incelenen işletmelerin genellikle pozitif nakit akışlarına sahip oldukları, bu durum işletmeler için çalışma sermayesi ihtiyacını ortaya çıkardığı görülmektedir. Negatif nakit dönüşüm süresine sahip uluslararası işletmelerin sayısı

İşletmelerin Nakit Akış Profillerinin Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma

az olmakla birlikte sadece birkaç yılda negatif nakit dönüşüm süresi görülmektedir. 5 ulusal işletmenin 2'sinde devamlı olarak nakit dönüşüm süreleri negatif yönde gerçekleşmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde başarılı işletme modeline sahip işletmeler esas faaliyetlerinden elde ettikleri nakit akışları ile faaliyetlerini sürdürmek için gerekli yatırım, borç ödeme ve kar payı ödemelerini karşılayabildikleri görülmektedir. Ayrıca işletmelerin kendi kendini yenileyebildikleri ve sermaye harcamalarını iç kaynaklardan da sağlayabildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Nakit akışlarının sağlandığı faaliyetler yöntemini yapılan oran analizi sonuçlarının da desteklediği görülmektedir. Araştırma da yapılan karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olup olmadığı T-testi yapılarak incelenebilir ve sonuçlar bu test yardımıyla desteklenebilir.

KAYNAKLAR

- Aktaş, R., Karğın, S., & Karğın, M. (2012). Nakit Akışlarının Sağlandığı Faaliyetler Yöntemi İle İşletmelerin Nakit Akış Profillerinin İncelenmesi. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi* , 101-118.
- Alostaz, A. O. (2015). *Predicting Corporate Failure Using Cash Flow Statement Based Measures*. The Islamic University of Gaza Deanery of Higher Studies.
- Atieh, S. H. (2014). Liquidity Analysis Using Cash Flow Ratios as Compared to Traditional Ratios in the Pharmaceutical Sector in Jordan. *International Journal of Financial Research* , 146-158.
- Başar, A. B., & Azgın, N. (2016). İşletme Performansının Ölçülmesinde Nakit Akış Analizlerinin Esasları ve Borsa İstanbul Perakende Sektöründe Bir Araştırma. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 780-804.
- Fawzi, N. S., Kamaluddin, A., & SANUSI, Z. M. (2015). Monitoring Distressed Companies through Cash Flow Analysis. *Procedia Economics and Finance* , 136-144.
- Frank, B. P., & James, O. K. (2014). Cash Flow And Corporate Performance:A Study Of Selected Food And Beverages Companies In Nigeria. *European Journal of Accounting Auditing and Finance Research* , 77-87.
- Gup, B. E., Samson, W. D., Dugan, M. T., Kim, M. J., & Jittrapanun, T. (1993). An Analysis of Patterns From The Statement of Cash Flows. *Financial Practice and Education* , 73-79.
- Gücenme, Ü., & Poroy Arsoy, A. (2006). Muhasebe Standartlarındaki Sınıflandırılmış Nakit Akış Tablosu Formatı ile Finansal Performansın Ölçülmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* , 66-74.
- Ibarra, V. C. (2009). Cash Flow Ratios: Tools For Financial Analysis. *Journal of International Business Research* , 91-107.
- Jooste, L. (2006). Cash Flow Ratios As A Yardstick For Evaluating Financial Performance In African Businesses. *Journal of Managerial Finance* , 569-576.
- Karadeniz, E., (2016). Halka Açık Konaklama İşletmelerinin Nakit Akış Profillerinin Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*,167-185.

- Karadeniz, E., Günay, F., Dalak, S., & Beyazgül, M. (2018). Halka Açık Restoran İşletmelerinde Nakit Akış Profillerinin Firma Yaşam Döngüsü Açısından İncelenmesi: Uluslararası Bir Karşılaştırma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 139-156.
- Karadeniz, E., Günay, F., Kahiloğulları Dalak, S., & Beyazgül, M. (2017). Halka Açık Restoran İşletmelerinin Nakit Akış Profillerinin Analizi:Uluslararası Bir Karşılaştırma. *VI. Ulusal II. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu* (s. 107-120). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Karğın, M., & Aktaş, R. (2011). Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Raporlanmış Nakit Akış Tablosu ve Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* , 1-23.
- Kepçe, N. (2017). Nakit Akış Bilgilerini Farklı Şekilde Kullanarak İşletmelerin Ekonomik Özelliklerini Değerlendirebilir Miyiz? Türk İmalat Sektörü Örneği. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi* , 62-69.
- Orhan, A., & Başar, B. (2015). İşletmelerde Nakit Akış Profilleri Ve Analizi: BİST 100 İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Muhasebe Ve Vergi Uygulamaları Dergisi* , 107-122.
- Plewa, F. J., & Friedlob, G. T. (2002). New Ways to Analyze Cash Flow. *The National Public Accountant* , 25-43.
- Sakarya, Ş., & Akkuş, H. T. (2015). Finansal Performansın Ölçülmesinde Geleneksel Oranlar İle Nakit Akış Oranlarının Karşılaştırmalı Analizi: BİST Çimento İşletmeleri Üzerine TOPSIS Yöntemi İle Bir Uygulama. *AKÜ İİBF Dergisi* , 109-123.
- Sayari, N., & Muğan, C. S. (2013). Cash Flow Statement as an Evidence for Financial Distress. *Universal Journal of Accounting and Finance* , 95-103.
- Shamsudin, A., & Kamaluddin, A. (2015). Impending Bankruptcy: Examining Cash Flow Pattern of Distress and Healthy Firms. *Procedia Economics and Finance* , 766-774.
- Steyn Bruwer, B., & Hamman, W. (2005). Cash Flow Patterns In Listed South African Industrial Companies. *Meditari Accountancy Research* , 1-17.
- Vargün, H., & Uygurtürk, H. (2016). Finansal Performans Ölçüm Aracı Olarak Nakit Akış Odaklı Finansal Analiz: İnşaat ve Bayındırlık Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* , 358-0369.
- Yıldırım, F. (2009). *Finansal Tablolar Analizinde Nakit Akış Oranları: Taş Ve Toprağa Dayalı Sanayi Sektöründe Bir Uygulama*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, H. (1999). İşletmelerin Finansal Yönetiminde Nakit Akış Oran Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 185-198.

ÇİN'İN LATİN AMERİKA YATIRIMLARINA POLİTİK EKONOMİK YAKLAŞIM (2005-2018)

Deniz İSTİKBAL*

Öz

Latin Amerika ülkeleri ile Çin arasındaki ilişkilerin tarihsel geçmişi farklı kaynaklarda beşinci yüzyıla kadar dayandırılabilir. Siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişmeye başladığı tarih ise 1990'lar sonrasıdır. Çin'in ticari partnerlerini genişletme girişimi sonrası Latin Amerika ülkeleri daha fazla önem kazanmıştır. Ekonomik ilişkilerin gelişmesiyle birlikte Çin yatırımlarının yüksek miktarda olarak bölgeye aktarılması bir taraftan ekonomide atıl kalan kaynakların ekonomiye kazandırılmasına neden olmuş diğer taraftan da Çin ekonomik artı değerlerini değerlendirme imkânı elde etmiştir. Küresel Finans Krizi ve ticaret savaşları sonrası ABD ile yaşanan gerilimli ilişkilerin Latin Amerika bölgesi için yeni çatışma alanlarına neden olması ise kaçınılmazdır. Küresel Finans Krizi sonrası dünya geneline daha fazla yatırım gerçekleştiren Çin, ticaret savaşlarının başlamasının ardından ikili ticari ilişkilere daha fazla önem vermeye başlamıştır. Çin'in mevcut ikili ticari ilişkilerinden daha fazla yarar sağlaması ise kaçınılmaz bir durumdur. Bu çalışmada Çin'in 2005-2018 yılları arasında Latin Amerika ülkelerine (Brezilya, Arjantin, Venezuela ve Ekvador) yaptığı yatırımlar "Bağımlılık Teorisi" temel alınarak politik ekonomik bir perspektifle analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çin, Latin Amerika, Bağımlılık, Yatırım, Politik Ekonomi.

POLITICAL ECONOMIC APPROACH TO CHINA'S LATIN AMERICAN INVESTMENTS (2005-2018)

Abstract

The history of the relations between Latin America and China can be traced back to the fifth century in different sources. Political and economic relations began to develop the date after the 1990s. Latin American countries have gained more importance after China's attempt to expand its commercial partners. On the one hand, the development of economic relations has transferred of Chinese investments to the region with a high level of economic cooperation, on the other hand, China gained opportunity to evaluate the economic value. It is inevitable that tension relations with the United States after the global financial crisis and trade wars lead to new conflicts for the Latin American region. China, which has invested more in the world after the global financial crisis, has started to pay more attention to bilateral trade relations after the start of trade wars. In a period of exposure to commercial recipes, Latin American countries have become an even more important region for the Chinese export market. In this study, China's

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, E-mail: den.istikbal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1968-0224

investments in Latin American countries (Brazil, Argentina, Venezuela and Ecuador) between 2005 and 2018 will be analyzed in an political economic perspective based on the “dependency theory”.

Key Words: China, Latin America, Addiction, Investment, Political Economy.

GİRİŞ

Çin'in ekonomik olarak dünyanın en büyük ticaret ülkesi haline gelmesiyle birlikte Latin Amerika ülkeleri ve Çin arasındaki ticaret hacmi 260 milyar doların üzerine çıkmıştır. ABD'den sonra kıtanın en büyük ikinci ticari partneri haline gelen Çin, aynı zamanda Latin Amerika ülkelerine yüksek miktarda yatırımlar gerçekleştirmiştir. Çin'in benimsediği iki temel dayanağa sahip Latin Amerika stratejisi, Afrika kıtasına göre farklılık göstermektedir. Afrika ülkelerine kıyasla daha gelişmiş bir ekonomik altyapıya sahip Latin Amerika ülkeleri aynı zamanda ABD'nin siyasi ve ekonomik etkisi altında bulunmaktadır (Schoultz, 2009). Çin'in özel ve kamu kurumları ile satın aldığı veya ortak olduğu şirketlerin Latin Amerika ülkelerindeki konumu bölge ülkeleri açısından karşılıklı bağımlılık ilişkilerinden ziyade tek taraflı kazan-kazan ilişkilerine işaret etmektedir. Günümüzde Brezilya, Şili ve Peru'nun en büyük ticari partneri haline gelen Çin, Latin Amerika kıtası genelinde 2005-2018 yılları arasında 169,4 milyar dolarlık yatırım gerçekleştirmiştir. Bu yatırımların enerji, çelik, tarım ve ulaşım gibi sektörlerde toplanması Çin'in Latin Amerika ülkelerinin ekonomik kalkınmasına katkı sunduğunu göstermektedir. Ancak Çin malları ile rekabet edebilecek ticari altyapıdan uzak olan bölge ülkeleri dış borç ve ticari açık ikilisiyle karşılaşmaktadır (Aslan, 2018).

Ekonomik olarak bölge ülkeleri arasında etkisini artıran Çin, kültürel alanda da aktif olarak sahada bulunmaktadır. Konfüçyüs Enstitüleri ile kendi dil ve kültürünü bölgede tanıtmaya imkânına sahip Çin, aynı zamanda uluslararası CGTN İspanyolca televizyonu ile birlikte yumuşak gücünü Latin Amerika ülkeleri arasında yaymaktadır. Sömürgecilik geçmişine sahip olmayan Çin'in bölge ülkeleri tarafından hoş karşılanması ise ABD'nin arka bahçesi sayılan bir bölge için yeni çatışma alanlarına işaret etmektedir (Santoro, 2019). Günümüzde Venezüella'da yaşanan olaylar bu durumun açık bir örneği niteliğindedir. Küba ve Nikaragua gibi bölge ülkelerinin ABD tarafından tehdit edilmesiyle birlikte sürecin sadece Venezüella ile sınırlı kalmayacağı anlaşılmaktadır. Latin Amerika'da Çin yatırımlarının yoğunlaştığı liman, havalimanı, köprü, enerji transit hatları ve demiryolu yapımı altyapının bölge genelinde geliştirilmeye çalışıldığına işaret etmektedir. Dev bütçeli yatırımların hayata geçirilmesi sonrası ticaret dengesinin Çin lehine olacak şekilde artması ise bağımlılık ilişkilerinin gündeme gelmesine neden olmuştur. Özellikle işlenmemiş ve yarı mamul malları Çin'e ihraç eden bölge ülkeleri, ithal edilen mallarda daha çok teknoloji gerektiren ürünleri tercih etmektedir. Bu çalışmada Latin Amerika ülkeleri ile Çin arasındaki ilişkiler tarihsel bir perspektifle ele alınıp, bağımlılık teorisi temel alınarak Çin'in Latin Amerika

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

ülkelerine yaptığı yatırımlar politik ekonomik açıdan analiz edilmektedir (Aslan, 2018).

1. Çin-Latin Amerika Siyasi ve Ekonomik İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

İspanyolların Latin Amerika kıtasını sömürgeleştirmesi sonrası ekonomik ilişkilerin yoğunlaştığı Filipinler, atılın ve gümüş için önemli merkezlerden biri haline gelmiştir. Qing hanedanlığı döneminde Filipinler üzerinden gelişim gösteren Çin-Latin Amerika ticari ilişkileri köle ve altın ticareti üzerinden gelişmiştir. Çin'in siyasi, askeri ve ekonomik olarak zayıflamasıyla birlikte Batılı ülkelerin Asya'da daha fazla etkili olduğu dönem ile Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlık girişimleri aynı tarihlere denk gelmiştir. Latin Amerika'da İspanya ve Portekiz gibi sömürgeci güçlerin etkilerinin Napolyon savaşları sonrası azalması, bölgeyi ABD, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin rekabet ettiği bir coğrafya haline getirmiştir. Bağımsızlığın yoksulluk ve yolsuzluk gibi sorunlara çare üretmediği mevcut ekonomik yapısal sorunlar günümüze kadar uzanan problemlerin altyapısını oluşturmuştur. Bölgenin ihtiyaç duyduğu ucuz işgücünün Çin başta olmak üzere farklı bölgelerden sağlanması ise günümüzde farklı Asya milletlerinin Latin Amerika'da yaşamasını beraberinde getirmiştir. Qing hanedanlığın 19. yüzyılın sonlarına doğru diplomatik ilişkilerini Latin Amerika ülkeleri ile geliştirmesi sonrası daha fazla ön plana çıkan ikili ilişkiler, 1875'de ilk Çin elçiliğinin Peru'da açılmasını sağlamıştır. 1881'de Brezilya ve 1899'da Meksika elçiliklerinin açılması ile birlikte resmi ilişkiler Latin Amerika ülkeleri ile Çin arasında gelişme imkânı elde etmiştir. 1912'de Çin Cumhuriyeti'nin kurulması ile daha fazla iç işlerle meşgul olan yeni Çin hükümeti dış ilişkilerde fazla etkili olamamıştır. Ülkenin kendi içinde derebeyleri ile mücadeleye girişmesi İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiş ve daha sonra da Çin iç savaşı patlak vermiştir (Creutzfeldt, 2019).

İkinci Dünya Savaşı sonrası komünizmin yayılmasını önleme amacıyla başlayan çevreleme politikası çerçevesinde ABD yansılı politikalar benimseyen Latin Amerika ülkeleri Çin iç savaşı sonrası Tayvan'ı resmi olarak tüm ana kıtanın temsilcisi olarak tanımıştır. ABD'nin etkisi altında Çin ana kıtasında iktidarda bulunan yönetim ile resmi ilişkileri bulunmayan Latin Amerika ülkeleri mevcut durumu 1980'li yıllara kadar sürdürmüştür. 1980'li yılların başına kadar devam eden Çin Halk Cumhuriyetini tanımama durumu ticari ilişkilerin gelişmesine engel teşkil etmiştir (Lafargue, 2006: 2-4). Örneğin 1960 yılında ikili ticaret hacmi 31 milyon dolar iken bu rakam 1965 yılında 343 milyon dolara kadar yükselmiştir. Ancak bu ticari hacmin genişlemesinde daha çok Küba ile yapılan ticaret etkili olmuştur. 1970 yılında 146 milyon dolara kadar düşen ticaret hacmi 1979 yılında 261 milyon dolara kadar tekrar yükselmiştir. 1980'li yıllarla birlikte ABD-Çin arasındaki ilişkilerin gelişmesi bölge ülkelerinin Çin Halk Cumhuriyetini tanımamasına neden olmuştur. 1978 sonrası Çin'de meydana gelen ekonomik değişimin etkileri, 1990'lı yılların başından itibaren Latin Amerika ülkelerine sirayet etmeye başlamıştır. 1990'lı yılların başında Çin mallarının maliyet avantajıyla giriş yaptığı Latin

Deniz İSTİKBAL

Amerika ticaret pazarı, 2000'li yılların başında ticaret hacminin 10 milyar doları aşmasıyla birlikte daha fazla öne çıkmıştır (Florido, 2009: 1-2).

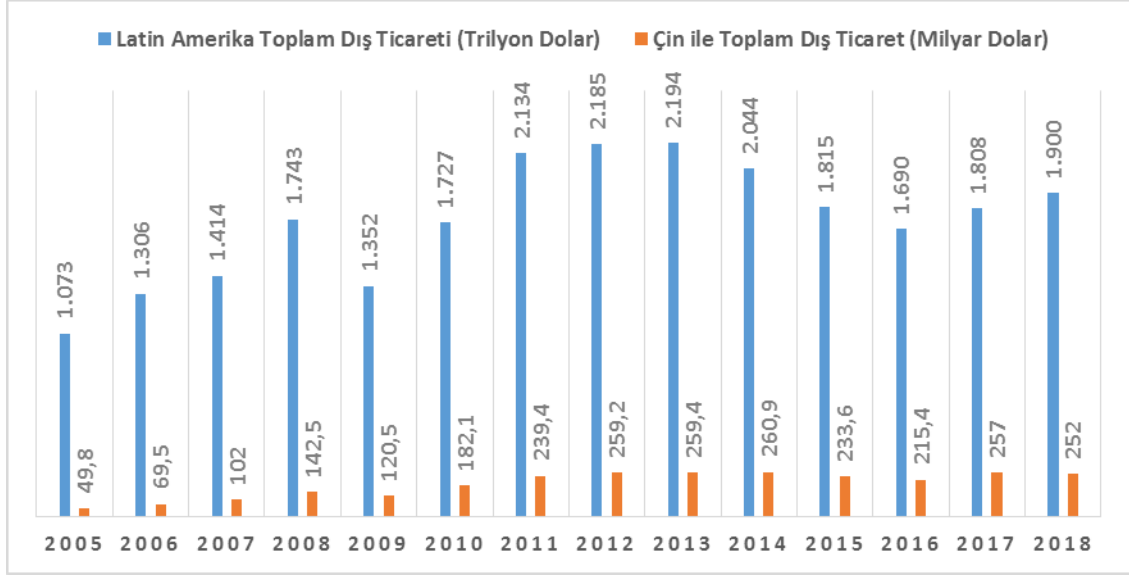
2001 yılında Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne üyeliği sonrası Latin Amerika bölgesi ile gelişen ticari ilişkiler siyasi ve diplomatik yakınlaşma adımlarını beraberinde getirmiştir. Özellikle Çin Cumhurbaşkanı Jintao'nun Brezilya, Arjantin, Şili ve Küba ziyaretleri ve gerçekleştirilen 12. Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Konferansı tarım, madencilik, sanayi, ulaşım ve sosyal kalkınma alanlarında antlaşmaların imzalanması ile sonuçlanmıştır. 2000'lerin başından itibaren Latin Amerika devlet başkanlarının Çin ziyaretleri sonrası daha da gelişim gösteren ekonomik, siyasi ve toplumsal ilişkiler Küresel Finans Krizine kadar iyi bir ivme yakalamıştır (Florido, 2009: 8-10). Tüm dünyada olduğu gibi Latin Amerika kıtasını da etkisi altına alan finansal kriz ticaretin yavaşlamasına neden olmuş ancak bu yıllardan itibaren Çin'in ticari üstünlüğü bölge ülkelerinde daha fazla hissedilir hale gelmiştir. Ticari fazla ve döviz kuru politikası ile birlikte yabancı döviz cinsinden rezervlerini artıran Çin, oluşan yüksek miktartlı döviz rezervlerini doğrudan yatırıma dönüştürmeye başlamıştır (Helleiner ve Krishner, 2017: 13-30). 2013 yılında ilan edilen "Yeni İpek Yolu" projesi ile birlikte yatırımların boyutu, miktarı ve hacmi ülke temelli olarak artmıştır. Bu noktada Latin Amerika kıtası Çin'in önemli enerji, ulaşım ve tarım sektörleri yatırımlarının olduğu bir bölge haline gelmiştir. Yatırımların yanında kredi imkânlarının Çin tarafından sağlandığı Latin Amerika bölgesi bağımlılık ilişkilerinin yoğunlaştığı bir sahaya dönüşmüştür. Çin'in daha fazla yarar sağladığı bu bağımlılık ilişkisi günümüzde de devam etmektedir (Wilson Center, 2019).

Grafik 1'de 2005-2018 yıllarını kapsayan Çin ile Latin Amerika ülkeleri arasındaki toplam dış ticaret hacmi yer almaktadır. 2005 yılında Latin Amerika kıtasının toplam dış ticaretinde yüzde 4,6'lık paya sahip olan Çin, 2018 yılında bu oranı yüzde 13,2'ye taşımıştır. 2005 yılında Çin'in toplam ticaretinde yüzde 3,5'lik paya sahip olan Latin Amerika ülkeleri, 2018 yılında yüzde 5,6'lık bir orana ulaşmıştır. Çin ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ticaret miktarı olarak 49,8 milyar dolardan 252 milyar dolara ulaşmış ve yüzde 506,8'lik bir artış sağlanmıştır. Farklı tarihler arasında Çin'in 0,1 ile 11 milyar dolar arasında ticari fazla verdiği Latin Amerika ülkeleri daha çok işlenmemiş mal ve doğal kaynakları Çin'e ihraç ederken, imalat sanayi mallarını ithal etmiştir. Latin Amerika ülkeleri 2005 yılında Çin ile ticaretlerinde sahip oldukları 3,4 milyar dolarlık ticari fazlayı 2018 yılına geldiğinde 3 milyar dolarlık ticari açığa dönüştürmüştür (WITS, 2019). 2008 Küresel Finans Krizi sonrası Çin ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ticari hacimde ciddi bir düşüş yaşandığı aşağıda yer alan tablodan anlaşılmaktadır. Finans krizi sonrası ticari tarif uygulamalarının hızla sayısının arttığı bir ortamda dış ticareti daha dengeli bir seviyeye çıkarmak amacıyla Latin Amerika ülkeleri ticari tarif uygulamalarına başvurmuştur (Global Trade Alert, 2019). Ayrıca Çin'inde en fazla ticari tarif uygulamasına maruz kalan devletler arasında yer alması dünya genelinde

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

ticari tarif uygulamalarına bir eğilim olduğunu göstermektedir (Ünay & Dilek, 2018: 18).

Grafik 1. Latin Amerika Dış Ticareti ve Çin (2005-2018)

Kaynak: WITS

Tablo 1’de Çin’in 2005 ve 2017 yıllarında Latin Amerika ülkelerine olan ihracat ve ithal mal gruplarının miktarı ve yüzdesi görülmektedir. Geçen 12 yıllık sürece rağmen Çin’in ihracat mal gruplarının fazla bir değişime uğramadığı görülmektedir. İşlenmiş mal gruplarının Latin Amerika ülkelerine ihracat edilmesi ithal mallara kıyasla daha teknoloji yoğun ürünlere işaret etmektedir. Çin’in ithal ettiği mal gruplarının teknoloji gerektirmeyen doğal kaynak, tarım ve yakıt gibi ürünlere yoğunlaşması, 2005-2017 yılları arasında herhangi bir değişimin olmadığını göstermektedir. Çin’in ihracat ettiği ürünlerde bir çeşitlilik söz konusu iken Latin Amerika ülkelerinden ithal edilen mallarda ilk üç üründe yıllar geçmesine rağmen çeşitlilik sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Bu durum Latin Amerika ülkelerinin teknoloji gerektiren ürünleri ithal ettiğini, Çin’e ihracat mal gruplarında ise daha çok herhangi bir işlem gerektirmeyen ürünleri tercih ettiklerini göstermektedir. Çin ve Latin Amerika ülkeleri arasında meydana gelen bu ticari dengesizlik daha çok doğal kaynakların Çin’e satılması karşılığında imalat sanayi ürünlerinin ithal edildiğine işaret etmektedir. Karşılıklı bağımlılığın Çin lehine olduğu yukarıdaki tablodan çıkarabilecek önemli sonuçlar arasında yer almaktadır.

Tablo 1. Çin'in Latin Amerika ile Dış Ticareti (2005-2017)

2005						2017					
İHRACAT			İTHALAT			İHRACAT			İTHALAT		
Ürün	Miktar (Milyar Dolar)	Pay (%)	Ürün	Miktar (Milyar Dolar)	Pay (%)	Ürün	Miktar (Milyar Dolar)	Pay (%)	Ürün	Miktar (Milyar Dolar)	Pay (%)
Makine ve Elektrikli Ürünler	7,7	33,4	Mineraller	7,9	29,6	Makine ve Elektrikli Ürünler	47,2	36,3	Mineraller	40,0	31,4
Tekstil Ürünleri	4,3	18,8	Tarım Ürünleri	5,6	21,1	Tekstil Ürünleri	15,8	12,1	Tarım Ürünleri	26,7	21,0
Kimyasal	1,9	8,5	Metal-Çelik	3,8	14,4	Metal-Çelik	11,2	8,7	Yakıt	21,0	16,5
Ulaşım Araçları	1,5	6,7	Makine ve Elektrikli	2,4	9,3	Eczacılık Ürünleri	10,3	7,9	Metal-Çelik	12,1	9,5

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

			Ürünler								
Ayakkabı	1,0	4,3	Yakıt	1,6	6,1	Ulaşım Araçları	10,1	7,8	Ağaç Ürünleri	6,6	5,2
Plastik	0,997	4,2	Gıda Ürünleri	1,4	5,4	Plastik	6,8	5,3	Makine ve Elektrikli Ürünler	5,9	4,6
Yakıt	0,927	3,9	Ahşap	1,0	3,9	Ayakkabı	3,2	2,5	Hayvan ve Hayvansal Ürünler	4,0	3,1
Deri Ürünleri	0,419	1,8	Kimyasal	0,836	3,1	Çam ve Taş	2,7	2,1	Yiyecek ve İçecekler	3,5	2,7
Diğer	4,2	18,4	Diğer	2,06	7,1	Diğer	22,7	17,3	Diğer	7,4	6,0
Toplam	23,2	100,0	Toplam	26,6	100,0	Toplam	130,0	100,0	Toplam	127,2	100,0

Kaynak: WITS

2. Latin Amerika ve Bağımlılık Teorisi

1960'lı yıllarda Latin Amerika'da ortaya çıkan bağımlılık teorisi Marksist ve yapısalcı bir perspektifle temellendirilmiştir. Liberal dış ticaret politikalarının bölge ülkeleri açısından karşılıklı bağımlılık ilişkilerinden ziyade tek tarafın karlı çıktığı bir patika izlediği teorinin vurguladığı önemli noktalar arasındadır. Kapitalizme eleştiriler getiren teori kapitalist gelişmiş ülkelerin gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeleri kendine bağımlı kılmak için politikalar takip ettiğini vurgulamaktadır (Snmezğlu, Güneş ve Keleşğlu, 2011: 45-46). Dış ticaretten her ülkenin kazançlı çıkacağı görüşünü eleştiren teori Latin Amerika lkelerinin dış ticaret nedeniyle gelişmiş ülkelere bağımlı hale geldiklerini savunmaktadır. Dış ticarete daha çok işlenmemiş ve yarı mamul malları ihraç ürünlerine dönüştüren Latin Amerika lkeleri, ithal edilen ürünlerde teknoloji gerektiren mal gruplarını döviz karşılığında satın almaktadır. Tek tarafın karlı çıktığı bu düzende ekonomik kalkınmasını sağlayamayan ülkeler bir kısır döngü halinde sürekli karşı tarafın politik ve ekonomik etkisi altında kalmaktadır (Karaş, 2017: 248-250). Çin'in benimsemiş olduğu yatırım ve kredi politikası bölge ülkelerinin kalkınmasına katkı sağlarken aynı zamanda finansal olarak ülkelerin Çin'e bağımlı olmasını beraberinde getirmektedir. Özellikle Çin'in Latin Amerika bölgesinde yatırım yaptığı ilk dört ülke olan Brezilya, Arjantin, Venezuela ve Ekvador aynı zamanda Çin kamu bankalarından en fazla kredi alan ülkelerdir. Bu lkelerin Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumlarda oy verme davranışları son 15 yıllık süre içinde Çin ile benzerlik arz etmektedir (Birleşmiş Milletler, 2019). Çinli firmalar tarafından yapılan, Çinli işçilerin çalıştığı, Çin mallarının ve para biriminin kullanıldığı ve Çin kamu bankaları tarafından finanse edilen Latin Amerika yatırımları karşılıklı bağımlılık ilişkilerine ek olarak Çin'in üstün bir konumda olduğu ilişkiler ağına işaret etmektedir (Myers, 2014).

Immanuel Wallerstein bağımlılık teorisinin önemli temsilcileri arasındadır. Wallerstein'in geliştirdiği dünya sistemi yaklaşımı Çin ve Latin Amerika lkeleri arasındaki bağımlılık ilişkilerine açıklama getirmesi bakımından önemlidir. Wallerstein dünya sistemi yaklaşımı çerçevesinde Merkez-evre-Yarı evre olarak adlandırdığı ülkeleri farklı kriterlere dayandırarak kategorize etmiştir. Merkez lke sistemin düzenleyicisi ve istikrarın sürdürülmesi için başat bir konumdadır. evre lkeler ile merkez ülkeler arasındaki ticari ilişkiler ise daha çok merkez ülkeler lehinedir. Merkez lkeler evre ve yarı evre ülkelerden hammadde ve yarı mamul mallar almakta ve bu malları teknolojik katma değerli ürünlere dönüştürmektedir. Katma değeri yükseltilen bu ürünleri evre ve yarı evre ülkelere ihraç eden merkez ülke refahın büyük kısmını sürekli bir Şekilde elde etmektedir. evre ülkelere nazaran yarı evre ülkeler sistem açısından u noktalarda yer alsalar da merkez

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

ülkenin yararına çalışmaktadır. Bağımlılık teorisinin diğer önemli temsilcilerinden olan Samir Amin'e göre ise çevre ve yarı çevre olan ülkelerin merkez ülkelere hammadde ticaretini sonlandırması halinde başat konumda olan ülkenin üstün konumu sarsılacaktır (İstikbal, 2018: 20). Çin ve Latin Amerika arasındaki ticari ilişkilerin boyutu düşünüldüğünde hammadde ve yarı işlenmiş malların Çin tarafından ithal edildiği, daha sonra ise katma değerli ürün haline getirilerek Latin Amerika ülkelerine ihraç edildiği görülmektedir.

Batılı ülkeler tarafından Çin'e getirilen eleştiriler arasında en fazla öne çıkan konu borçlandırma tuzağıdır. Gelişmekte ve gelişmemiş ülkelerin liman, havalimanı, santral ve otoyolu gibi altyapı yatırımlarının kullanım hakkının ödenemeyen borçlar sonrası Çin'e devir edilmesi ile negatif eleştiriler daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu ülkeler arasında Sri Lanka, Pakistan, Zambiya, Venezuela ve Malezya'nın özel konumları bulunmaktadır. Kırgızistan, Tacikistan, Karadağ, Moğolistan, Laos ve Maldivler gibi devletlerinde yüksek miktarda borçlu olduğu Çin'in ilerleyen yıllarda yukarıdaki örnekler gibi girişimlerde bulunması beklenmektedir. Bazı yatırım projelerinin mevcut ülkelerin GSYH'ndan daha fazla yatırım gerektirmesi mevcut ülkelerin "borçlandırma tuzağı" olarak adlandırılan bir stratejik girişime maruz kalma ihtimalini artırmaktadır. Cibuti'nin devlet borçlarının büyük kısmını oluşturan Çin kökenli borç alımları, Çin'in Afrika kıtasında bulunan ilk askeri üssünün açılması ile aynı tarihlere denk gelmiştir (VOA News, 2019). Afrika ve Asya kıtasındaki bu örnekler Latin Amerika ülkeleri içinde tehlike arz etmektedir. Çin'in yatırım, kredi finansmanı ve dış ticaret üzerindeki üstün konumu düşünüldüğünde Latin Amerika ülkelerinin tek tarafın kazancına olan bağımlılık ilişkilerine maruz kalmaması için gerekli önlemleri alması gerekmektedir (Morris, 2018).

3. Çin'in Yatırım Stratejileri ve Latin Amerika

1940'lı yıllarda son bulan iç savaşın ardından sosyalist bir yönetim altında dünya ekonomik sisteminden kendini izole eden Çin 1960'lı yıllarda bir nükleer güç, 1970'li yıllarda Birleşmiş Milletlerdeki (BM) daimi üyelikle bir küresel güç, 1980'lerden itibaren hayata geçirilen ekonomik reformlarla da günümüzde ekonomik bir güç haline gelmiştir (Tisdell, 2008). Nitekim günümüzde satın alma gücü paritesine (SAGP) göre dünyada birinci, gayri safi yurt içi hâsıla (GSYH) bakımından ABD'den sonra ikinci sırada yer alan Çin'in önümüzdeki yıllarda her iki alanda da dünya liderliğine yükselmesi beklenmektedir (IMF, 2019). 1978 yılında 149,5 milyar dolarlık GSYH'yı 2018 yılında 13,11 trilyon dolar seviyesine taşıyan Çin, kişi başına düşen geliri ise aynı yıllar arasında 156 dolardan 9376 dolar düzeyine ulaştırmıştır. 1978 yılında dünya ekonomisinin yüzde 1,8'ini oluşturan Çin, 2018 yılında bu oranı yüzde 14,9'a taşımıştır (Dünya Bankası, 2019). Çin gibi siyasi ve ekonomik bir devin gerçekleştirdiği kalkınma başarısı "Asya Ejderhası" lakabıyla anılmasını sağlamıştır. Çin'in yakaladığı ekonomik kalkınma başarısı küresel ekonomide önemli bir etki oluşturmuştur (İstikbal & Dilek, 2019b: 5-10). Bugün Çin 3,09 trilyon dolar ile dünyanın en büyük döviz rezervine sahip ülkesidir.

Deniz İSTİKBAL

Aynı zamanda Çin çektiği yüksek miktarlardaki yabancı yatırımlarla da dikkatleri üzerine toplamaktadır (Global Times, 2018). 2013 yılında devlet başkanı Xi Jinping tarafından dünya kamuoyu ile paylaşılan ve Modern İpek Yolu projesi olarak da adlandırılan Kuşak ve Yol Girişimi bu noktada önem kazanmaktadır. Sahip olduğu devasa miktarlardaki döviz rezervlerini değerlendirme yöntemlerinden biri olan yabancı ülkelere yatırım Kuşak ve Yol Girişimi ile farklı bir boyuta taşınmaktadır. Enerjiden taşımacılığa, bankacılık ve finanstan gayrimenkule kadar geniş bir yelpaze oluşturan söz konusu yatırımlar 60'tan fazla ülkeyi kapsar iken proje ve yatırımlar gün geçtikçe artış göstermektedir. Toplamda 8 trilyon dolardan fazla ekonomik katkı sunacağı hesaplanan girişim ile Çin, ülkelerin büyüme ve kalkınmasının yanında küresel refah seviyesinin artırılmasına katkı sunmayı hedeflemektedir (HKTDC, 2018).

2025 yılına kadar Latin Amerika kıtası genelinde yatırımlarını 250 milyar dolar, ihracatını ise 500 milyar dolara çıkarmayı hedefleyen Çin dünyanın farklı kıtalarında bulunan ülkelere yatırımlar gerçekleştirmektedir. Bu yatırımları daha çok gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere yapan Çin, kredi olarak verdiği borçların geri ödenmemesi durumunda yatırım yapılan ülkenin otoyolu, havalimanı ve liman gibi milli servetleri üzerinde uzun yıllar işletme hakkı elde etmektedir. Sri Lanka, Cibuti ve Zambiya gibi ülkelerin borçlandırma tuzağı olarak adlandırılan politikanın etkisi ile bazı yatırım projelerinin işletim haklarını Çin'e devir etmek zorunda kaldıkları bilinmektedir (Morris, 2018). Venezuela, Brezilya, Arjantin ve Ekvador'un Çin'in yatırımlarına ve devlet kredilerine bu kadar alan açması sonrası Afrika ülkelerinin tecrübe etmek zorunda kaldıkları borçlandırma tuzağına maruz kalmaları ihtimal dâhilindedir. Özellikle ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşları sonrası batılı devletler tarafından daha fazla gündeme getirilen bu durum gelişmemiş ülkelerin sermaye ihtiyacının kötüye kullanıldığına dair bir literatürün oluşmasına neden olmuştur. 2017 yılı rakamlarına göre Çin'in yüzde 18,4'lük ithalat oranı ile bölgenin ABD'den sonra en büyük ithalat partneri haline gelmesi ikili ilişkilerin geliştiğinin önemli bir göstergesidir. Latin Amerika bölgesinin ihracat pazarları arasında 10,3'lük bir yüzdeye sahip olan Çin'in, 252 milyar dolarlık bir ticaret hacmine ulaştığı görülmektedir (Dünya Ticaret Örgütü, 2019). Latin Amerika bölgesinde bulunan ülkelerin 2005-2018 yılları arasında aldığı kredilerin yüzde 80'lik bir oranla Çin devlet bankalarından gelmesi ticari ilişkilerin yanında kredi imkânlarının taraflar arasındaki ilişkilerde önem arz ettiğine işaret etmektedir. Çin'in kredi verdiği sektörler arasında yüzde 52 altyapı, yüzde 31 enerji ve yüzde 7 madencilik sektörleri bulunmaktadır. Aynı zamanda yerli para ile ticarete büyük önem veren Çin'in bölge ülkeleri olan Brezilya, Meksika, Peru, Arjantin, Venezüella ve Şili ile farklı tarihler arasında 50 milyar dolarlık swap anlaşması yaptığı bilinmektedir (Birleşmiş Milletler, 2018).

Çin'in yatırım stratejilerinin dayandığı temel direk konumunda olan barışçıl kalkınma modeli ABD'nin agresif ve saldırgan tavırlar sergilediği bir dönemde diplomatik ilişkilerin önemini azaltırken ticari ilişkileri ve çıkar çatışmalarını ön

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

plana çıkarmıştır. ABD'nin Orta Asya, Orta Doğu ve Afrika gibi sorunlu bölgelerden çekilmek istemesi İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin benimsediği yatıştırma politikalarına benzemektedir. Ancak bir dünya savaşı sonrası güçlü bir otorite konumuna gelen ABD'nin geri çekilişi barışçıl bir düzeni meydana getirebilecek potansiyelden uzaktır. Mevcut konjonktür Çin'i ABD'nin geri çekilmek istediği bölgelerde öne çıkarır iken bölgesel çatışmaların arttığı bir süreçte ekonomik yatırımların işlevselliği azalmaktadır. ABD'nin orta ve büyük ölçekli devletlere karşı son dönemlerde benimsediği sert gücü işlevsel hale getiren politikalar Çin'i kazanımlar konusunda geri adım atmaya zorlayacak bir yapıdadır. BRICS ve Şangay İşbirliği Örgütü gibi kurumlar ile ABD'nin karşısına çıkmayı tercih eden Çin, Asya Altyapı Yatırım Bankası ve Yeni Kalkınma Bankası gibi uluslararası finansal kuruluşlarla birlikte Dünya Bankası ve IMF'nin adaletsiz yönetim mekanizmalarına karşı alternatifler oluşturmaktadır (İstikbal & Dilek, 2019b: 59-60). Çin'in dünyanın farklı bölgelerine yatırım yapar iken kendi çıkarlarını gözetken tavırları ve projeleri yatırım yapılan ülkeler açısından IMF kredileri sonrası benimsetilen neo-liberal politikalar kadar olmasa da belli bağımlılık ilişkilerini hedeflemektedir (POLITICO, 2017). Ancak bu hedeflerin daha ulaşılabilir olması için Çin'in hem bölgesel hem de küresel anlamda daha fazla ön plana çıkması ve sorumluluk üstlenmesi gerekmektedir. Uluslararası kuruluşlarda işbirliğine önem veren bir ülke olarak Çin'in mevcut konumu ise günümüzde bu duruma uygun değildir.

Tablo 2. Çin'in Bölgelere Göre Yatırımları (2005-2018)

Bölge	Miktar (Milyar Dolar)
Avrupa	385,10
Sahra Altı Afrika	299,66
Batı Asya	275,14
Doğu Asya	265,92
ABD	182,64
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	182,20
Güney Amerika	169,40
Avustralya	111,62
Kuzey Amerika (Kanada ve Meksika)	69,85
Toplam Yatırım (Trilyon Dolar)	1.941,53

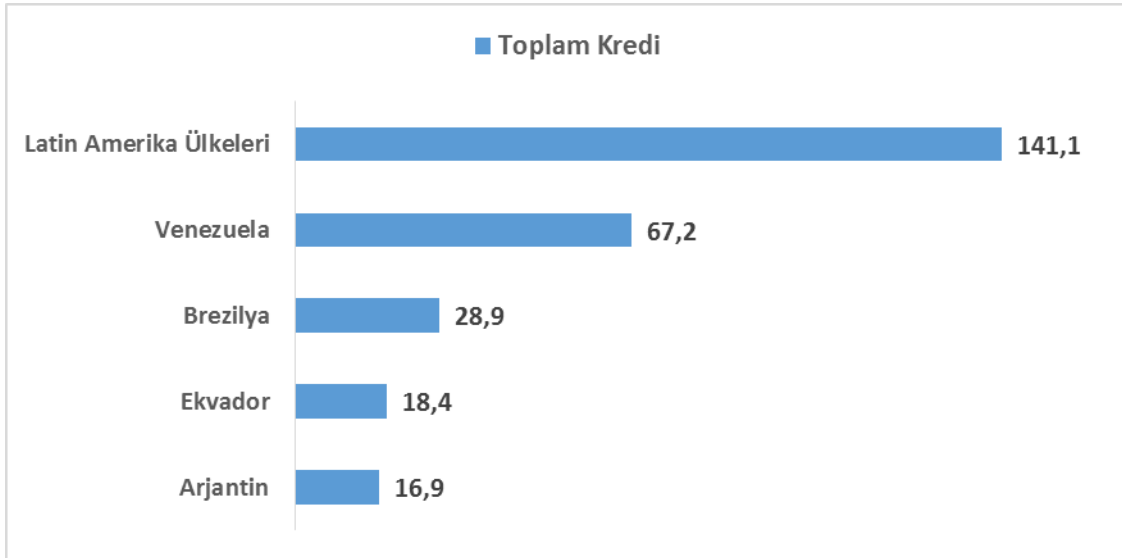
Kaynak: The American Enterprise Institute and The Heritage Foundation

Tablo 2'de yer alan bilgilere daha ayrıntılı olarak bakıldığında Çin'in stratejik hedefleri açısından Avrupa bölgesine olan yatırımların ön plana çıktığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin bulunduğu Avrupa bölgesi Çin açısından güvenli bir yatırım alanı olarak görülse de Sahra Altı Afrika'ya yapılan yatırımların daha riskli yatırımlar olduğu gözlenmektedir. Gelişmiş ülkelerin yatırım yapmaktan

Deniz İSTİKBAL

çekindikleri ve iç karışıklıklar ile boğuşan Afrika ülkeleri Çin açısından önemli bir doğal kaynak alanı olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle Fransa'nın eski sömürge topraklarında büyük yatırımlar gerçekleştiren Çin eski dönemlerde gerçekleştirilen işgallere kıyasla yumuşak gücünü kullanarak bu bölgeye yatırımlar yapmaktadır. Çin açısından iyi bir örnek olarak Kenya'ya yapılan yatırımlar sonrası kişi başına düşen GSYH'nın üç kattan fazla arttığı bununla birlikte ülkenin altyapısında da gözle görülür bir iyileşmenin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Feng & Pilling, 2017). 2005-2018 yılları arasında Çin'in Latin Amerika'daki yatırımların ulaştığı 169,4 milyar dolarlık stokun en fazla enerji ve altyapı sektörlerinde yoğunlaştığı bilinmektedir. Makalede inceleme konusu olan Brezilya, Arjantin, Venezuela ve Ekvador ülkelerinde de aynı durum geçerlidir. Çin'in enerji güvenliğine verdiği önem düşünüldüğünde kendi enerji arz güvenliğini sağlamak amacıyla kritik enerji yatırımlarına imza attığı anlaşılmaktadır (Gnana, 2018).

Grafik 2. Latin Amerika Ülkelerinin Çin'e Kredi Borçları (Milyar Dolar)

Kaynak: The Dialogue Leadership for the Americas

Grafik 2'de Çin Kalkınma Bankası ve Çin Exim Bank'ın Latin Amerika ülkelerine verdiği kredi miktarı ve en fazla kredi verilen ilk dört ülke görülmektedir. Verilen krediler 2005-2018 yılları arasını kapsamaktadır. Kredi verilen sektörler arasında enerji 96,9 milyar dolar, altyapı 25,9 milyar dolar, madencilik 2,1 milyar dolar ve diğer sektörler 16,2 milyar dolar ile yer bulmaktadır. Verilen kredilerin 115,3 milyar doları Çin Kalkınma Bankası, 25,8 milyar doları ise Çin Exim Bank aracılığıyla Latin Amerika ülkelerine sunulmuştur. Küresel Finans Krizi sonrası Çin'in kredi miktarını artırdığı ve en fazla krediyi 2010 yılında verdiği gözlenmektedir. Kredilerin yoğunlaştığı ülkeler ile Çin'in en fazla yatırım yaptığı ülkeler arasında benzerlik olduğu anlaşılmaktadır (The Dialogue Leadership for the Americas, 2019). En fazla kredi verilen ülke olan Venezüella'nın ucuz petrol

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

karşılığında dış borç ödemesi yaptığı bilinmesine rağmen Çin'in diğer Latin Amerika ülkeleri için önemli bir finans kaynağı olma eğilimi sürmektedir (Rios, 2013). Brezilya'nın BRICS oluşumu ile beraber hareket ettiği Çin yatırım, dış ticaret ve kredi finansmanında önemli bir kaynak ülkedir. Brezilya'nın siyasi ve ekonomik olarak yaşadığı kriz ortamı para biriminin değer kayıp etmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum dış borç imkânlarının kısıtlı olduğu bir ortamda Brezilya'nın hareket sahasının daralmasına neden olmuştur. Arjantin'de yaşanan finansal krizin 2018 yılının ilk aylarından itibaren daha belirgin hale gelmesi ve Venezuela'da enflasyonun ulaştığı rekor düzey bu ülkelerin siyasi ve ekonomik olarak güçsüz konumlarının kırılğan yapısını göstermektedir (Focus Economics, 2019).

3.1. Çin'in Latin Amerika Yatırımları: Brezilya, Arjantin, Venezuela ve Ekvador

Çin'in küresel sistemde artan gücünün etkileri dünyanın farklı bölgelerinde olduğu gibi Latin Amerika'da da hissedilmektedir. Çin'in artan gücünün etkisi kendini IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlarda temsil gücünün artmasıyla açık bir şekilde göstermektedir. Çin para biriminin kullanım oranları eski yıllara kıyasla yüksek düzeylere ulaşırken, dünya ticaretinde Çin'in payı yüzde 10'un üzerine çıkmıştır. Dünyanın en büyük dış ticaret ülkesi olarak Çin elde edilen refahı farklı ülkelerde yatırımlara dönüştürmektedir. Çin'in elindeki refahın transfer edildiği bölgelerden biri olan Latin Amerika hem bir ticaret pazarı hem de doğal kaynak bakımından zengin bir bölgedir. Çin'in oluşturmaya çalıştığı alternatif siyasi ve ekonomik oluşumlar dünyanın geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeleri tarafından ilgi ile karşılanmaktadır. Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB) ve Yeni Kalkınma Bankasının (YKB) kurulması ile sonuçlanan Küresel Finans Krizi, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlarda gelişmekte olan ülkeler lehine reform yapılmasını sağlamış ancak hala uluslararası finans kurumlarında adalet sağlanamamıştır. Bu durum günümüzde yaşanan ticari tarif uygulamaları ile başka bir boyuta evrilir iken Çin, Rusya, Brezilya, Hindistan, Türkiye, Nijerya, Endonezya ve Güney Afrika gibi ülkeler farklı alanlarda daha fazla işbirliğine gitmektedir. Küresel finans merkezlerinin yoğunlaştığı batılı gelişmiş ülkeler ise bu süreç içinde ABD'nin sert ve uzlaşması zor tavırları ile tam anlamıyla birlik olarak hareket edememektedir (Gür & Dilek, 2019: 9-13).

Çin'in Latin Amerika'da yaptığı yatırımların önemli hedeflerinden biri konumunda olan Tayvan adasının resmi olarak devletler tarafından tanınmaması, Çin'in kuruluştan itibaren öncelediği politikalar arasındadır. Tayvan'ı tanıyan en fazla devletin bulunduğu Latin Amerika bölgesi, Çin'in açılım politikalarında önemli bir yere sahiptir.¹ Ekonomik olarak güçlenen ve Tayvan'ı yalnızlaştırmaya çalışan Çin Halk Cumhuriyeti yatırım, kredi ve finansman üçlüsünü kullanarak gücünü ve etkisini artırmak niyetindedir. Kamunun büyük pay sahibi olduğu enerji

¹ Latin Amerikalı ülkeler Belize, El Salvador, Guatemala, Haiti, Honduras, Nikaragua ve Paraguay, Tayvan'ı resmi olarak tanıyan 18 ülke arasında bulunmaktadır.

şirketlerinin bölgede önemli yatırımlarının bulunması Çin'in stratejik hedeflerinin bulunduğu bir bölgede siyasi ve ekonomik krizlerin kısılcacında bulunan ülkeler için alternatif bir finansman imkânı sunmaktadır (Mendes, 2013). Ekonomik krizler sonrası IMF'nin neo-liberal politikalarına maruz kalan Latin Amerika ülkeleri, Çin'in sağladığı yeni finansman imkânları ile daha rahat bir şekilde krizleri göğüsleyebilecek potansiyele sahiptir. IMF ve benzeri kuruluşların siyasi isteklerine nazaran Çin daha az dayatmacı bir kredi ve yatırım politikasına sahiptir. Özellikle ekonomik krizlerin çıkışını engelleyemeyen IMF'ye karşı eleştirilerin arttığı bir ortamda Çin'in siyasi ve ekonomik olarak potansiyeli yükselmektedir. Ayrıca Çin'in petrol ithalatının yaklaşık yüzde 10'undan fazlasını sağlayan Latin Amerika ülkeleri enerji alanında yüksek miktarda yatırımlara ihtiyaç duymaktadır (Workman, 2019). Çin ekonomide atıl olarak bekleyen doğal kaynakların reel ekonomiye kazandırılması için karşılıklı bağımlılık ilişkileri çerçevesinde yatırımlarını enerji sektöründe yoğunlaştırmıştır. Bu stratejik yatırım hamlesi doğru bir enerji politikasına işaret etmektedir. Brezilya'nın Çin'in enerji yatırımlarında en fazla paya sahip ülke olması ise Latin Amerika özelinde ülkenin önemli bir yer edindiğini göstermektedir (China Global Investment Tracker, 2019).

Brezilya ile Çin arasındaki ilişki daha çok eşitler arasında olan bir ilişkiler bütününe çağrı yaparken Arjantin, Venezuela ve Ekvador için durum daha farklıdır. Brezilya hariç diğer üç ülkenin ekonomik ve siyasi kapasiteleri düşünüldüğünde Çin'in bu üç ülkeyi etkileme kapasitesinin Brezilya'ya kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Brezilya'nın ihracat potansiyelinin daha iyi seviyede olması ve imalat sanayi ürünleri üretme konusunda tarihsel olarak sahip olduğu avantaj bir anlamda Brezilya'yı diğer üç ülkeden ayırmaktadır (Mendes, 2013). Arjantin ve Venezuela'nın içinde oldukları ekonomik krizin yıkıcı etkisi göz önüne alındığında mevcut iki ülkenin dışarıdan gelecek finansal yardım, yatırım ve kredilere daha fazla ihtiyaç duydukları açıktır. Arjantin'in geçmişten itibaren fazla değişmeyen bir çeşitlilik gösteren Çin'e olan ihracatı daha çok teknoloji gerektirmeyen ürün gruplarını kapsamaktadır. Tarım ve yakıt gibi ürünler Arjantin'in Çin'e olan ihracatında önemli bir yer tutarken, ithalatta daha çok makine ve elektrik ürünleri tercih edilmektedir (China | Product | Exports and Imports | by Argentina 2017 | WITS | Data, 2019). Venezuela ve Çin arasındaki ticari ilişkilerde de durum aynı olmakla birlikte petrol ihracatı Venezuela'nın ihraç mal grupları arasında büyük bir yer kaplamaktadır. Brezilya, Arjantin ve Ekvador'dan farklı olarak Venezuela, Çin ile arasındaki ticarete fazla vermektedir. Bu durum Venezuela'nın petrol kaynakları açısından zengin bir ülke olması ile alakalıdır (China | Product | Exports and Imports | by Venezuela 2017 | WITS | Data, 2019). Ekvador'daki ticari denge durumu Venezuela ve Arjantin'de olduğu gibi ihracatta tarım, yakıt ve mineral gibi mal gruplarında yoğunlaşırken, ithal ürünler arasında imalat sanayi ürünleri büyük bir yüzdeye sahiptir (China | Product | Exports and Imports | by Ecuador 2017 | WITS | Data, 2019). Birinci bölümde daha ayrıntılı olarak değinilen bu durum yatırımların neden bu dört

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

ülkeye yoğunlaştığını göstermesi açısından önemlidir. Çin'in yatırım yaptığı alanlar ile Latin Amerika ülkelerinden ithal edilen sektör malları arasındaki bağlantı bağımlılık teorisi açısından önemli bir noktaya işaret etmektedir.

Brezilya ve Çin arasındaki siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak meydana gelen işbirliği alanları BRICS gibi kurumlar aracılığıyla gelişen karşılıklı diyalog ile doğrudan ilişkilidir. Gelişmekte olan ülkeleri temsil kapasitesi yüksek olan bu iki ülke farklı alanlarda olduğu gibi uluslararası alanda da işbirliği ve diyalog yoluyla bir değişim ve adil düzen arayışındadır. Ancak Çin'in Brezilya'ya kıyasla etkisi ve gücü daha fazla hissedilmektedir. Brezilya ve Çin arasındaki ticari ilişkilere daha ayrıntılı bir şekilde bakıldığında Çin'in üstün konumu ürün çeşitliliği anlamında daha fazla öne çıkmaktadır. Brezilya daha çok tarım, yakıt ve mineral gibi ürün gruplarını sayısal olarak yüksek bir miktarda Çin'e ihraç ederken, Çin'den ithal edilen mal grupları arasında makine ve elektrikli ürünler, tekstil, ilaç ve çelik gibi mal grupları büyük bir orana sahiptir (China | Sector | Exports and Imports | by Brazil 2017 | WITS | Data, 2019). 2001 yılında Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne üye olmasının ardından diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi Latin Amerika ülkelerinin iç pazarlarına daha rahat bir şekilde ulaşım sağlanması ticari dengenin maliyet ve üretim açısından Çin lehine dönmesinde önemli bir işlev görmüştür (Gonzalez, 2018: 1).

Tablo 3. Sektörlere Göre Çin'in Latin Amerika Yatırımları (2005-2018)

Sektörler	Toplam Yatırım (Milyar Dolar)	Toplam Yatırımlardaki Pay (%)
Enerji	93,47	55,1
Metal	35,70	21,0
Ulaşım	17,19	10,1
Tarım	8,23	4,85
Emlak	5,34	3,15
Eczacılık	3,25	1,91
Finans	3,17	1,87
Teknoloji	1,05	0,61
Yardımcı Sektörler	0,830	0,48
Lojistik	0,720	0,42
Sağlık	0,450	0,26
Toplam	169,40	100,0

Kaynak: The American Enterprise Institute and The Heritage Foundation

Tablo 3'te Çin'in 2005-2018 yılları arasında Latin Amerika bölgesi genelinde yaptığı yatırımların sektör, miktar ve yüzde olarak oransal dağılımı görülmektedir. Enerji, ulaşım, metal ve tarım sektörlerinin en fazla yatırım yapılan alanlar olması Çin'in Latin Amerika ülkelerinden ithal ettiği ürün gruplarıyla bağlantılıdır. Özellikle enerji sektörlerine yapılan yatırımların yüzde 55'lik bir seviyeye ulaşmış

olması Latin Amerika ülkelerinin en fazla ihrac ettikleri ürün grupları ile doğru bir ivmeye sahiptir. Tablo 4'te Çin'in 2005-2018 yılları arasında Brezilya, Arjantin, Venezuela ve Ekvador ülkelerine olan yatırımlarının sektör, miktar ve yüzde olarak dağılımı görülmektedir. Tablo 3'de yer alan bilgilerle bağlantılı olan ülke bazlı yatırımlar Çin'in yatırım yapılan sektörlerde enerji, ulaşım ve çelik-metal gibi alanları daha fazla öncelediğini göstermektedir. Çin'in ihtiyaç duyduğu doğal kaynakların bölgedeki limanlara aktarılmasına katkı sağlayan ulaşım yatırımları stratejik bir ilişkiler ağına işaret etmektedir. Ürünleri temel olarak yapılan yatırımlar çelik-metal sektörü için Çin'in teknoloji yoğun alanlardaki hammadde ihtiyacının karşılanmasına katkı sunmaktadır. Çin'in aşağıdaki tabloda yer alan ülke temelli yatırımlarında dikkat çeken sektörler arasında tarım ve emlak sektörleri bulunmaktadır. Bu iki sektör arasında tarım daha büyük bir öneme sahiptir. Çünkü Çin'in Brezilya, Arjantin, Venezuela ve Ekvador'dan ithal ettiği mal grupları arasında tarım ürünleri büyük bir yüzdeye sahiptir. Sonuç olarak dış ticaret, yatırım ve kredi finansmanı üçlüsü arasında yoğun bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Ülke düzeylerinde meydana gelen ilişkilerin yanında Çin için önem arz eden bir diğer konu başlığı Latin Amerika haklarının yaklaşımıdır. Yapılan çalışmalarda Brezilya, Arjantin, Venezuela ve Ekvador özelinde Çin'in düşman bir ülkeden ziyade dost bir algıya sahip olduğu görülmektedir. Özellikle ABD'nin bu dört ülke özelinde iyi bir algı oluşturma biçimi olmadığı göz önüne alındığında Çin'in ekonomik, siyasi ve toplumsal olarak daha pozitif bir perspektifle halklar açısından algılandığı anlaşılmaktadır (Russell & Tokatlian, 2015). Bu durum Çin-Latin Amerika ülkeleri arasındaki ilişkilerin gelecekte daha iyi bir pozisyona sahip olacağına işaret eder (Pew Global, 2017).

3.2. Bağımlılık Teorisi: Çin ve Latin Amerika (Brezilya, Arjantin, Venezuela ve Ekvador)

Bağımlılık teorisi açısından Çin ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ilişkilere bakıldığında karşılıklı bağımlılığın olmasının yanında bir tarafın daha fazla yarar sağladığı bir durum söz konusudur. İmalat sanayisinde son 40 yıllık süreçte büyük gelişim sağlayan Çin, ileri teknoloji gerektiren mal gruplarını Latin Amerika ülkeleri olan Brezilya, Arjantin, Venezuela ve Ekvador'a ihrac etmektedir. Yarı çevre ülkeler arasında yer alan Brezilya hariç sömürülen çevre ülkeler olabilecek potansiyele sahip olan Arjantin, Venezuela ve Ekvador daha çok işlenmemiş malları Çin'e ihrac ederken imalat sanayi ürünlerini ise ithal etmektedir. Çin'inde bu duruma paralel olarak mevcut ülkelere yatırımlar yaptığı ve ülkelerin altyapılarının gelişmesine katkı sunduğu görülmektedir. Kredi, finansman ve yatırım üçlüsüyle hareket eden Çin aynı zamanda mevcut yönetimlerin iç işlerine karışmama prensibi ile ikili ve çok taraflı ilişkilerde iyi bir sicile sahiptir. Batılı devletlere kıyasla sömürgeci tarihsel bir hafızaya sahip olmayan Çin, Latin Amerika ülkelerinde 169,4 milyar dolarlık yatırım stokuna erişmiştir. Çin'in ihtiyaç duyduğu enerji ve hammadde kaynaklarının bol ve ucuz bir şekilde bulunduğu Latin

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

Amerika ülkeleri Birleşmiş Milletler gibi kurumlarda Çin'i destekleyici bir şekilde oy kullanmaktadır. Ekonomik bir güç olmasına karşın siyasi açıdan ekonomik gücüne kıyasla aynı pozisyonda olmayan Çin, gelişmekte olan ve yatırıma ihtiyaç duyan ülkelere yatırım ve kredi imkânı sunmaktadır. Yatırımlarını krediler ile destekleyen Çin Latin Amerika ülkelerine yaklaşık 142 milyar dolarlık kredi vermiştir. Bu kredilerin geri ödenmesinde zorlanması halinde ise Afrika ülkelerinin başına gelen işletim hakkı devirleri örneği Latin Amerika ülkeleri açısından tehdit arz etmektedir.

Tablo 4. Çin'in Ülkelere Göre Yatırımları (2005-2018)

Brezilya			Arjantin			Venezuela			Ekvador		
Sektör	Miktar (Milyar Dolar)	Pay (%)	Sektör	Miktar (Milyar Dolar)	Pay (%)	Sektör	Miktar (Milyar Dolar)	Pay (%)	Sektör	Miktar (Milyar Dolar)	Pay (%)
Yardımcı Sektörler	0,160	0,2	Yardımcı Sektörler	0,190	0,6	Lojistik	0,260	1,2	Emlak	0,420	3,5
Teknoloji	0,450	0,6	Emlak	0,280	1,0	Eczacılık	0,460	2,2	Sağlık	0,450	3,7
Lojistik	0,460	0,7	Teknoloji	0,300	1,0	Metal	0,910	4,3	Ulaşım	0,990	8,3
Emlak	1,00	1,5	Finans	0,780	2,7	Ulaşım	1,00	4,8	Metal	2,69	22,6
Eczacılık	1,50	2,3	Metal	0,960	3,4	Tarım	2,05	9,8	Enerji	7,33	61,7
Finans	2,11	3,2	Eczacılık	1,01	3,6	Emlak	3,64	17,5	Toplam	11,88	100
Tarım	3,28	5,0	Tarım	1,86	6,6	Enerji	12,42	59,8			

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

Ulaşım	4,42	6,8	Ulaşım	6,74	24,1	Toplam	20,74	100			
Metal	4,63	7,1	Enerji	15,18	54,3						
Enerji	46,45	72,0	Toplam	27,93	100						
Toplam	64,49	100									

Kaynak: The American Enterprise Institute and The Heritage Foundation

SONUÇ

Sömürgeci devletlerin Latin Amerika bölgesine gelmesinin ardından gelişmeye başlayan Çin-Latin Amerika ilişkileri günümüzde farklı bir ilişkiler bütününe evrilmiştir. Karşılıklı yarar prensibinin gözetildiği ancak Çin lehine gelişim gösteren ekonomik ilişkiler diplomatik alanda işbirliğine dönüşmektedir. Batılı ülkelerin ekonomik hegemonyasının azalmasının önemli göstergelerinden biri olan Çin'in ekonomik olarak yükselişini Latin Amerika ülkeleri için yeni fırsatlar doğurmuştur. Latin Amerika ülkeleri ile Çin arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler ise son 40 yıllık süreçte ivme kazanarak iyi bir seviyeye ulaşmıştır. Gelişme gösteren ilişkilerin Çin'in geçirmiş olduğu reform süreci ile doğrudan bir bağlantısı olduğu ise önemli bir çıktıdır. 1980'li yılların başından itibaren gelişmeye başlayan ikili ilişkiler 1990'larda taraflar arasında diplomatik ilişkileri perçinleyerek geliştirmiştir. 2000'li yılların başından itibaren ise Çin'in ticari üstünlüğü ihracat kanalı ile gittikçe güç kazanmıştır. Özellikle imalat sanayi ürünlerinde rekabet üstünlüğüne sahip olan Çin, Latin Amerika ülkeleri olan Brezilya, Arjantin, Venezuela ve Ekvador üzerinde üç temele dayanan bir ilişkiler ağı geliştirmiştir. Çin'in geliştirmiş olduğu üçlü temel politika dış ticaret, yatırım ve kredi finansmanı karşılığında uluslararası arenada Çin'in söylemlerinin desteklenmesi ile revize edilmiştir. Bağımlılık teorisi açısından da durum karşılıklı bağımlılıktan ziyade Çin lehine gelişim gösteren bir ilişkiler ağına sebep olmuştur. Venezuela'nın maruz kaldığı ekonomik, siyasi ve toplumsal baskının boyutları göz önüne alındığında ABD'nin Çin'in Latin Amerika ülkeleri özelinde ikili ilişkilerinden rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Çin'in Arjantin, Venezuela ve Ekvador üçlüsünden ziyade daha fazla öne çıkan Brezilya ile olan ilişkileri, BRICS gibi uluslararası kurumların ortaya çıkmasına öncülük yapmıştır. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlarda reform yapılması gerektiğine vurgu yapan Çin, gelişmekte olan ülkeler ile beraber hareket etmektedir. Uluslararası kuruluşlarda yapılacak olan reformlarda ise Brezilya, Arjantin, Venezuela ve Ekvador gibi ülkelerin diğer bölgelerde bulunan aktörlerle birlikte önem arz ettiği görülmektedir.

Batılı ülkeler gibi sömürgeci bir geçmişe sahip olmayan Çin, bağımlılık ilişkilerinde diğer ülkelere kıyasla daha pasif bir görünüme sahiptir. Dış ticaret, yatırım ve kredi finansmanı gibi üçlü bir politika kullanan Çin, IMF ve Dünya Bankası gibi batılı ülkeleri temsil eden uluslararası kurumlar kadar dayatmacı bir tavır takınmamaktadır. IMF ve Dünya Bankasının krizlere maruz kalan veya kalkınma kredilerine başvurmak zorunda olan ülkelere bazı ağır şartlar öne sürdükleri tarihsel örneklerde görülebilmektedir. Ancak Dünya sistemi yaklaşımda yer alan merkez-çevre-yarı çevre dizaynına göre Çin ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ilişkiler bir tarafın daha fazla yarar sağladığını göstermektedir. Latin

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

Amerika ülkelerinden doğal kaynakların Çin'e ihraç edildiği ancak ithal edilen mal gruplarında teknoloji gerektiren ürünlerin yoğunluk kazandığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak uluslararası kurumlarda reform yapılması ve meşruiyet algısının geliştirilmesinde Çin'in izlediği üçlü politika bağımlılık yaklaşımı ile birlikte Latin Amerika bölgesinde benzerlik arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslan, H. (2018). Çin'in Latin Amerika Politikası: Karmaşık Gerçeklik. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cin-in-latin-amerika-politikasi-karmasik-gerceklik/1285213> . (Erişim Tarihi: 15.02.2019).
- Birleşmiş Milletler. (2018). Exploring New Forms of Coopertaion Between China and Latin America and The Caribbean. https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/43214/1/S1701249_en.pdf. (Erişim Tarihi: 06.06.2019).
- Creutzfeldt, B. (2019). Overcoming the Greatest Distance: China in Latin America. E-International Relations. <https://www.e-ir.info/2019/02/27/overcoming-the-greatest-distance-china-in-latin-america/>. (Erişim Tarihi: 11.11.2019).
- Dünya Bankası. (2019). GDP (Current US\$) | Data. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CN> (Erişim Tarihi: 19.03.2019).
- Dünya Ticaret Örgütü. (2019). Latin America & Caribbean Trade Statistics | WITS. <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/LCN> (Erişim Tarihi: 25.03.2019).
- Florida, E. (2009). Current Economic Relations Between China and Latin America. Japan Ecternal Trade Organizations. No: 448.
- Focus Economic. (2019). Economic Snapshot for Latin America. <https://www.focus-economics.com/regions/latin-america> . (Erişim Tarihi: 24.03.2019).
- Global Times. (2019). "40 Years After Reform and Opening-Up: China Foreign Exchange Reserve 1978-2017". <http://www.globaltimes.cn/content/1105296.shtml> (Erişim Tarihi: 08.06.2019).
- Global Trade Alert. (2019). Implemented Worldwide Since The Start of Global Financial Crisis. <https://www.globaltradealert.org/>. (Erişim Tarihi: 5.11.2019)
- Gnana, J. (2018). How Energy Security Keeps the Wheels of Economic Growth Turning. The National. <https://www.thenational.ae/business/energy/how-energy-security-keeps-the-wheels-of-economic-growth-turning-1.751476>. (Erişim Tarihi: 09.06.2019).
- Gonzalez, A. (2018). Latin America-China Trade and Investment Amid Global Tensions. Atlantic Council Latin America Center. <https://www.atlanticcouncil.org/publications/reports/latin-america-china-trade-and-investment-amid-global-tensions>. (Erişim Tarihi: 07.06.2019).
- Gür, N. & Dilek, Ş. (2019). Başarıları ve Hayal Kırıklıklarıyla G20. SETA Yayınları. No: 28.

- Helleiner, E. Ve Krishner, J. (2017). Yeni Çin Seddi: Çin'in Uluslararası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset. İstanbul: Küy Yayınları (Çev. Barış Cezar).
- HKTDC. (2017). China: Belt and Road Initiative and What It Means. <http://china-trade-research.hktdc.com/business-news/article/The-Belt-and-Road-Initiative/China-Belt-And-Road-Initiative-And-What-It-Means/obor/en/1/1X000000/1X0ABRUX.htm> (Erişim Tarihi: 25.03.2019).
- İstikbal, D. & Dilek, Ş. (2019a). Değişen Dünya Düzeninde BRICS ve Türkiye'ye Etkisi. Uluslararası Afro-Avrasya Dergisi. Cilt: 4. Sayı: 7. s. 47-62.
- İstikbal, D. & Dilek, Ş. (2019b). Asya Yüzyılı: Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri. SETA Rapor.
- İstikbal, D. (2018). Güney Kore'nin 1. ve 2. Ekonomik Kalkınma Planları ile Türkiye'nin 1. ve 2. Beş Yıllık Ekonomik Kalkınma Planlarının Politik Ekonomi Açısından Karşılaştırılması. Marmara Üniversitesi: Yüksek Lisans Tezi.
- Karaş, G. (2017). Bağımlılık Teorisi Perspektifinden DTÖ Kapsamındaki Korumacılık Politikası Araçlarının Kullanımı. International Journal of Public Finance. Cilt: 2. Sayı: 2. s. 87-104.
- Lafargue, F. (2006). China's Presence in Latin Amerca. China Perspectives. Cilt: 68. s. 1-16.
- Mendes, C. (2013). China in South America: Argentina, Brazil and Venezuela. East Asia. Cilt: 30. Sayı: 1. s. 1-5.
- Morris, S. (2018). China's Belt and Road Initiative Heightens Debt Risks in Eight Countries, Points to Need for Better Lending Practices. Center For Global Development. <https://www.cgdev.org/article/chinas-belt-and-road-initiative-heightens-debt-risks-eight-countries-points-need-better> (Erişim Tarihi: 09.06.2019).
- Myers, M. (2014). Chinese Firms to "Localize" Labor in Latin America. China and Latin America. <https://chinaandlatinamerica.com/2014/04/03/chinese-firms-to-localize-labor-in-latin-america> (Erişim Tarihi: 09.05.2019).
- PEWGLOBAL. (2013). How Developing Nations See the Economy, China, the U.S. Pew Research Center. <https://www.pewglobal.org/2013/07/23/how-developing-nations-see-the-economy-china-the-u-s/> . (Erişim Tarihi: 08.04.2019).
- Pilling, D. & Feng, E. (2017). Kenya's \$4bn Rainway Gains Traction From Chinese Policy Ambitions. Financial Times. <https://www.ft.com/content/d0fd50ee-1549-11e7-80f4-13e067d5072c> . (Erişim Tarihi: 20.03.2019).
- POLITICO. (2017). Enter the Dragon. <https://www.politico.eu/article/china-and-the-troika-portugal-foreign-investment-screening-takeovers-europe> (Erişim Tarihi: 21.03.2019).
- Rios, X. (2013). China and Venezuela: Ambitions and Complexities of an Improving Relationship. East Asia. Cilt: 30. Sayı: 1. s. 1-5.
- Russell, R. & Tokatlian, J. (2015). Argentina's Foreign Policy. İçinde. Routledge Handbook of Latin America in the World. New York: Routledge. s. 127-138.

Çalışma Hayatının Önemli Kaldıraçları: Örgütsel Desteğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Öz-Saygının Aracılık Rolü

- Santoro, M. (2019). Latin America and China: Reflections on the 70th Anniversary of the PRC. <https://www.e-ir.info/2019/10/09/latin-america-and-china-reflections-on-the-70th-anniversary-of-the-prc> (Erişim Tarihi: 5.11.2019).
- Schoultz, L. (2009). Beneath the United States: A History of U.S. Policy Toward Latin America. Londra: Harvard University Press.
- Sönmezoğlu, F. Güneş, H. & Keleşoğlu, E. (2011). Uluslararası İlişkilere Giriş. İstanbul: Der Yayınları.
- The Dialogue Leadership for The Americas. (2019). China-Latin America Finance Database. https://www.thedialogue.org/map_list/ (Erişim Tarihi: 09.02.2019).
- Tisdell, A. (2008). Thirty Years of Economic Reform and Openness in China: Retrospect and Prospect. University of Queensland. <https://ideas.repec.org/p/ags/uqseet/90620.html> (Erişim Tarihi: 01.02.2019).
- Ünay, S. & Dilek, Ş. (2018). Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları. SETA Yayınları. No: 28.
- VOA. (2018). Caution, Cancellations, Protests as Concerns Grow on China's Belt and Road. <https://www.voanews.com/a/caution-cancellations-protest-concerns-grow-china-belt-road/4614103.html> (Erişim Tarihi: 05.06.2019).
- WITS. (2019). China | Product | Exports and Imports | by Argentina 2017 | WITS | Data. <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2017/TradeFlow/EXPIMP/Partner/ARG/Product/all-groups> (Erişim Tarihi: 30.03.2019).
- WITS. (2019). China | Product | Exports and Imports | by Venezuela 2017 | WITS | Data. <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2017/TradeFlow/EXPIMP/Partner/VEN/Product/all-groups> (Erişim Tarihi: 30.03.2019).
- Wilson Center. (2019). China's Presence in Latin America. <https://www.wilsoncenter.org/article/chinas-presence-latin-america> (Erişim Tarihi: 5.11.2019).
- Workman, D. (2019). Crude Oil Imports by Country. World Top Exports. <http://www.worldstopexports.com/crude-oil-imports-by-country/> (Erişim Tarihi: 30.03.2019).

DÜŞÜK KARBON EKONOMİSİNE GEÇİŞ VE BU GEÇİŞTE KARBON YAKALAMA VE DEPOLAMANIN ROLÜ

Tunç DURMAZ*

Öz

Bu makalenin amacı, iklim değişikliği sorununu çözmek için oldukça önemli olduğu düşünölen ve fosil kaynaklı enerji, demir çelik, çimento, alüminyum ve kimya gibi karbon yoğun saniyeler ve yakıt imalat sektörlerinde karbondioksit salımlarının azaltılmasında kilit bir teknoloji olan karbon yakalama ve depolamanın (KYD'nin) neden istenilen düzeyde kullanılmadığını tartışmaktır. Bu doğrultuda çalışma, KYD teknolojilerinin küresel iklim değişikliğiyle mücadeledeki rolünü farklı bakış açılarıyla irdelemekte ve yenilenebilir enerji üretimi ile karşılaştırmalı biçimde sunmaktadır. Bununla birlikte makalede, KYD teknolojilerine yönelik talebin artması için gerekli Şartlar ortaya konulmakta, gerçeki karbon fiyatlamasının bu konuda önemli bir rol oynayabileceği öne sürölmekte ve basit bir iktisadi model çerçevesinde karbon vergisi ve KYD teknolojisine yönelik teşviklerin bu teknolojilerin yaygınlaşmasındaki rolü açıklanmaktadır. Çalışma, politik desteğin KYD teknolojilerinin yaygınlaşması için önemli bir etken olduğunu ve iklim değişikliğiyle mücadelede KYD teknolojileri ile yenilenebilir enerji teknolojilerinin birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduklarını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İklım değişikliği, karbon yakalama ve depolama, düşük karbon ekonomisi, yenilenebilir enerji, karbon fiyatlandırması.

TRANSITION to A LOW-CARBON ECONOMY and THE ROLE of CARBON CAPTURE and STORAGE

Abstract

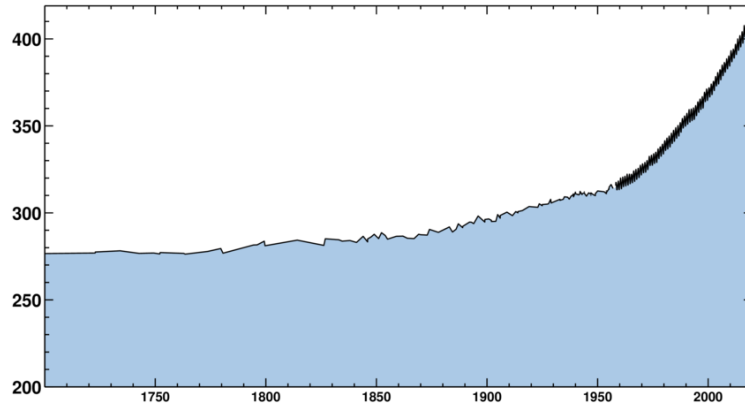
Among low-carbon energy technologies, carbon capture and storage (CCS) is a distinct type of technology. The main reason for its existence is to slow down climate change, and it is considered as one of the most cost-effective solutions for a sustainable energy transformation. Even though CCS is a crucial technology to capture emissions from emissions-intense industrial processes, such as energy, cement, steel, and petrochemicals, we are witnessing a period of slow growth in its activity. This article discusses the reasons for this slow progress and, by using a simple economic model, presents factors, such as a sufficiently high carbon price or a pure CCS subsidy, that can promote CCS. The study highlights that political support is a critical factor for the development of CCS technologies and that CCS and renewable energy are complementary in combating climate change.

Key Words: Climate change, carbon capture and storage, low-carbon economy, renewable energy, carbon pricing.

* Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü, mailbox@tuncdurmaz.com, ORCID: 0000-0001-5693-3350.

GİRİŞ

Mauna Loa Gözlemevinden sağlanan atmosferik karbondioksit (CO₂) konsantrasyonuna bakıldığında 4 Eylül 2019'daki günlük ortalama değerin milyonda 408,59 parçacığa (parts per million – ppm) ulaştığı görülmektedir. 4 Eylül 2018'de bu rakam 405,77 ppm idi. Atmosferik CO₂ konsantrasyonunun yıllar itibariyle gelişimi Şekil 1'de görülebilir.¹ Grafikten de görüldüğü üzere sanayi devrimiyle birlikte fosil yakıtların artan kullanımı neticesinde yaklaşık 260ppm olan atmosferik CO₂ konsantrasyonu yıllar içerisinde artmış ve bu artış 1950 sonrası hızlanmıştır.

Şekil 1: Yıllar itibariyle atmosferik CO₂ konsantrasyonu

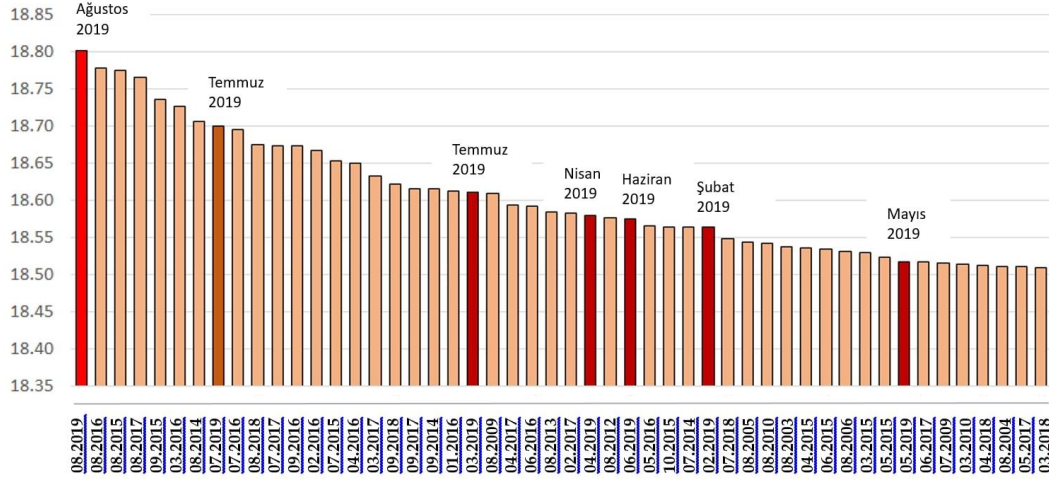
Ulusal Okyanus ve Atmosfer Dairesinin (National Oceanic and Atmospheric Administration – NOAA) genişletilmiş yeniden yapılandırılmış deniz yüzeyi sıcaklığı verisine göre Ağustos 2019, ölçümlerin yapılmaya başlandığı 1854 yılından itibaren küresel deniz yüzeyinin en sıcak ayı olarak tarihe geçmiştir. Gerçekleşmiş en sıcak 50 aya bakıldığında (Şekil 2), hepsinin 2002 yılını takip eden yıllara tekabül ettiği görülebilmektedir.²

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneline (Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC) göre insan faaliyetlerinin, sanayi devrimi öncesi seviyelere kıyasla, küresel çapta yaklaşık 1 derece Celsius (°C) (muhtemelen 0,8°C ile 1,2°C aralığında) ısınmaya sebep olduğu tahmin edilmektedir. Bu şekilde sürdüğü takdirde küresel sıcaklık artışının 2040 civarında 1,5°C'a ulaşması beklenmektedir (IPCC, 2018). Dolayısıyla, yüksek miktarda karbon salımına sebep olan enerji üretim teknolojilerinin kullanımının önemli derecede azalmasını sağlayacak hızlı bir enerji dönüşümü küresel ısınmanın yıkıcı ve geri dönüşü olmayan etkilerini önlemek için oldukça önemlidir.

¹ Grafiğin 1958'e kadar olan kısmı kutuplardan alınan buz kalıpları sayesinde analiz edilebilmektedir. 1958 sonrası veriler ise Mauna Loa Gözlemevinden sağlanmaktadır (bkz. <https://www.CO2.earth/global-warming-update--Erişim tarihi: 09.09.2019>).

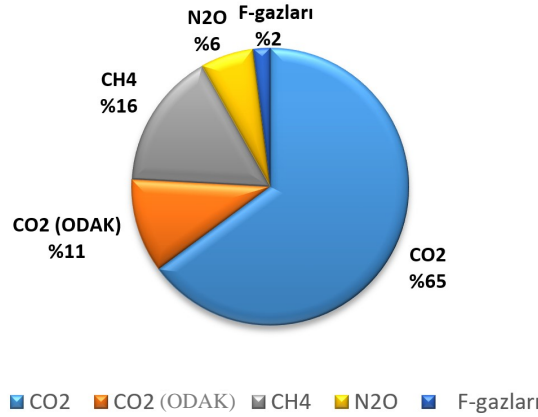
² Bkz. <https://www.esrl.noaa.gov/psd/data/gridded/data.noaa.ersst.v5.html> (Erişim tarihi: 04.09.2019)

Düşük Karbon Ekonomisine Geçiş ve Bu Geçişte Karbon Yakalama ve Depolamanın Rolü

Şekil 2: Küresel deniz yüzeyi sıcaklıkları: 1854'ten itibaren en sıcak 50 ay

Küresel ölçekte, insan faaliyetlerinin neden olduğu (antrepojenik) sera gazları, CO₂, metan (CH₄), diazot monoksit (N₂O) ve florlu sera gazları (F-gazları) olarak dörde ayrılabilir. Şekil 3'te görülebileceği üzere CO₂ toplam emisyonlar içerisinde %76 ile en büyük paya sahip olan sera gazıdır (IPCC, 2014, Şekil SPM.1, s.7).³

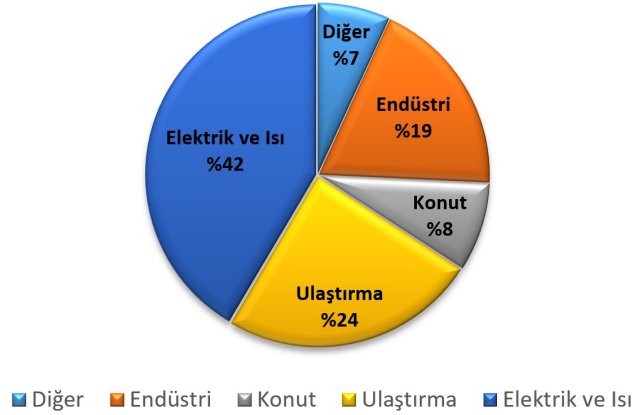
Şekil 3: 2014 itibarıyla antrepojenik sera gazlarının dağılımı

Sektörel bazda bakıldığında ise (Şekil 4) elektrik ve ısı üretiminin %42 ile 2016 yılı küresel CO₂ emisyonlarında en büyük paya sahip olduğu görülmektedir.⁴ Enerji, endüstri ve ulaştırma sektörlerinin CO₂ salımlarındaki toplam payı da %85'tir.⁵

³ Şekil 3'teki CO₂ (Odak), ormancılık ve diğer arazi kullanım (ODAK) türlerinden kaynaklanan CO₂ salımlarını ifade etmektedir.

⁴ Bkz. <https://www.iea.org/statistics/CO2emissions/> (Erişim Tarihi: 19.11.2018).

⁵ Makalede emisyon ve salım birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanılacaktır.

Şekil 4: Sektörel bazda küresel CO₂ emisyonları

Enerji, ağır sanayi ve ulaştırma sektörleri, gelişmiş ve gelişmekte olan toplumların temelini oluşturup ekonomilerin ve ekonomik gelişmenin merkezinde olsalar da, büyük oranda CO₂ salımına sebep olmaktadır. Dolayısıyla, küresel ısınma probleminin asıl unsurları olan bu sektörlerin temiz enerji üretimine geçişin de önemli parçaları olmaları beklenmektedir. Havacılık, uzun mesafeli taşımacılık, çelik ve çimento gibi bazı endüstrilerin sebep oldukları karbon salımının azaltılması ise özellikle zordur. Dolayısıyla, dekarbonizasyon sürecini başarıyla tamamlayabilme ve sürdürülebilir ve rekabetçi bir kalkınmanın sağlanabilmesi için çeşitli teknolojiler ve yaklaşımlar portföyü gerekmektedir.

Üç düşük karbonlu enerji üretim teknolojisi vardır: (i) yenilenebilir enerji; (ii) KYD'nin uygulandığı fosil enerji ve (iii) nükleer enerji. Küresel ısınma endişelerinin ciddi bir biçimde artmasından önce bile nükleer ve yenilenebilir enerji teknolojilerine önemli yatırımlar yapılmaktaydı. İlk başlarda bu teknolojilerin gelişmesinde rol oynayan bazı faktörler (örn. hava/çevre kirliliği veya enerji bağımsızlığı) hala söz konusu olsa da nükleer enerjinin çok ucuzlayacağı ve fosil yakıtların terk edileceği gibi diğer nedenler artık geçerliliğini yitirmiş durumdadırlar. Yine de, iklim değişikliği konusu öne çıkmaya başladığından beri bu teknolojiler yeni bir varoluş sebebi ve beraberinde yükseliş trendi yakalamışlardır. KYD ise farklılık arz eden bir teknolojidir. KYD'nin temel varoluş nedeni iklim değişikliğinin yavaşlatılması ya da önüne geçilmesi olup sürdürülebilir bir dönüşüm için en uygun maliyetli teknolojik çözümlerden biri olarak görülmektedir.

Küresel sıcaklığın artmaya devam etmesiyle birlikte KYD teknolojisinin kritik bir rol oynaması beklense de, uluslararası düzeyde KYD çalışmalarının ve KYD teknolojisindeki ilerlemenin yavaşladığı bir döneme şahitlik etmekteyiz (Reuters, 2019a). Dünyada 18 büyük ölçekli ticari tesis bulunsa da (Global CCS Enstitüsü, 2018, s.9) bu rakam ve dolayısıyla büyük ölçekli KYD tesislerinin sayısındaki sınırlı artış sosyal ve ekonomik refahı artırması yönünden yeterli görülmemektedir (IEEFA, 2018). Örneğin, IPCC senaryolarında 2°C hedefine ulaşmada enerji santralleri ve endüstriyel

Düşük Karbon Ekonomisine Geçiş ve Bu Geçişte Karbon Yakalama ve Depolamanın Rolü

işlemlerde 2020'den itibaren KYD'nin rolünde ciddi artış beklenmektedir. Bunun nedeni 2°C hedefine ulaşma maliyetinin KYD ile kayda değer bir biçimde düşmesidir (örn. Tablo SPM.2, Summary for Policymakers, IPCC, 2014.) Bir başka deyişle, KYD'nin yer almadığı senaryolarda 2°C (ya da 450ppm) hedefine çok daha yüksek maliyetlerle ulaşılmaktadır (Clark ve ark. 2014). Sıfır Karbon Platformunun yaptığı bir araştırmaya göre, küresel sıcaklık artışını 2°C ile sınırlama hedefine KYD'siz ulaşılmaya çalışılması durumunda ortalama maliyetin %70 civarında artacağı belirtilmektedir (Whiriskey, 2017).

KYD teknolojisinin önemi IPCC ve Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency–IEA) gibi birçok uluslararası kuruluş tarafından vurgulansa da büyük ölçekli KYD tesislerin sayısındaki artış sınırlı kalmıştır. Bu makalenin amacı iklim değişikliği sorununu çözmek için oldukça önemli olduğunun düşünülmesine ve fosil kaynaklı enerji, demir çelik, çimento, alüminyum ve kimya gibi karbon yoğun sanayi ve yakıt imalat sektörlerinde CO₂ salımlarının azaltılmasında kilit bir teknoloji olmasına rağmen KYD'nin neden istenilen düzeyde kullanılmadığını tartışmaktır. Bu doğrultuda çalışma, KYD teknolojilerinin küresel iklim değişikliğiyle mücadeledeki rolünü avantaj ve dezavantajlarını da içerecek şekilde farklı bakış açılarıyla tartışmakta ve yenilenebilir enerji üretimi ile karşılaştırmalı biçimde sunmaktadır. Bununla birlikte makalede, KYD teknolojilerine yönelik talebin artması için gerekli şartlar ortaya konulmakta, gerçekçi karbon fiyatlamasının (vergiler aracılığıyla ya da karbon ticareti çerçevesinde piyasada) bu konuda önemli bir rol oynayabileceği öne sürülmekte ve basit bir iktisadi model çerçevesinde karbon vergisi ve KYD teknolojisine yönelik teşviklerin bu teknolojilerin yaygınlaşmasındaki rolü açıklanmaktadır. Çalışma, politik desteğin KYD teknolojilerinin yaygınlaşması için önemli bir etken olduğunu ve iklim değişikliğiyle mücadelede KYD teknolojileri ile yenilenebilir enerji teknolojilerinin birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduklarını vurgulamaktadır. Türkiye için yeni sayılabilecek bu konunun çeşitli yönleriyle tartışıldığı ve farklı politika seçeneklerinin analitik bir çerçevede değerlendirildiği bu çalışmanın, özellikle Türkçe yazında, ileride yapılacak olan yeni çalışmalara yol göstermesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın izleyen bölümleri şu şekildedir. İkinci bölüm KYD teknolojisini irdelerken, üçüncü bölüm KYD'nin dünya genelindeki mevcut durumuna bakmaktadır. Dördüncü bölüm KYD'nin neden yeterince talep edilmediğini basit bir iktisadi model çerçevesinde tartışırken ve beşinci bölüm KYD'nin geçici bir çözüm olup olmadığı sorusuna cevap aramaktadır. Altıncı bölüm ise yazına ilişkin değerlendirmelere yer vermekte ve çalışmayı sonlandırmaktadır.

1. KYD Teknolojisi

KYD üç faaliyetten oluşmaktadır: (1) yakalama; (2) taşıma ve (3) depolama. Bu faaliyetler için kullanılan teknolojiler yeni olmamakla birlikte KYD yıllardır işlevsel ve kullanılabilir bir durumdadır. Örneğin, Norveç'in yirmi yıldan fazla bir süredir karbon depolama tecrübesi söz konusudur. Deniz tabanının birkaç kilometre altından elde edilen doğal gaz yüksek bir CO₂ içeriğine sahip olabilmektedir. Eğer çıkarılan gazdaki

CO₂ konsantrasyonu %2,5'ten fazla olursa, ki Norveç'in Sleipner havzasında CO₂ konsantrasyonu %9'dur, doğal gazın satılabilmesi için CO₂'nin ayrıştırılması gerekmektedir. Norveç'te 1991'de uygulamaya konulan karbon vergisiyle birlikte doğal gazdan ayrıştırılan CO₂'yi atmosfere salıp salınan CO₂'nin vergisini ödemektense CO₂'yi depolamak daha ekonomik hale geldiğinden Sleipner havzasında elde edilen doğal gazdan ayrıştırılan CO₂ birkaç yıl sonra Utsira yeraltı depolama alanına enjekte edilip burada depolanmaya başlanmıştır. Sleipner'den önce de karbon yakalama çalışmaları söz konusu olsa bunların asıl amacı yakalanan CO₂'den ticari kazanç elde etmektir. Sleipner'da ise amaç, karbon vergisinden kaynaklanan giderlerin olabildiğince azaltılmasıdır.

Elektrik santrallerinden CO₂'nin (karbonun)⁶ atmosfere salınmadan tutulması için üç farklı teknoloji, (1) yakma sonrası (post-combustion); (2) yakma öncesi (pre-combustion); ve (3) oksijen yakıt yakma (oxy-fuel combustion), yararlanılabilir (Durmaz, 2018, Arnette, 2017 ve Leung ve ark. 2014).⁷ Birinci teknolojiye CO₂, yanma gerçekleştiği sonra oluşan baca gazından ayrıştırılır. İkinci teknolojiye CO₂, yanma gerçekleşmeden ayrıştırılır. Oksijen yakıt yakma işleminde ise fosil yakıt hava yerine saf oksijen ile yakılmaktadır. Oksijen yakıt yakma sonucunda oluşan gazlar ağırlıklı olarak su buharı ve CO₂'den oluşur ki bu durumda CO₂'nin yakalanması oldukça kolaylaşır. Yakma sonrası teknolojisi mevcut enerji santrallerinde ve sanayi tesislerinde kullanılabilirken, diğer iki teknoloji sadece yeni inşa edilmiş tesislerde kullanılabilir.

KYD'deki ikinci aşama CO₂'nin depolanacağı alana taşınmasıdır. Yakalanan CO₂'nin nakliyesi gemi veya boru hatlarıyla gerçekleştirilebilir. KYD'de üçüncü aşama tutulan ve nakliye edilen karbonun depolanması veya tekrar kullanılmasıdır. Örneğin, CO₂, derin ve verimsiz kömür damarları, derin tuz formasyonları, tükenmiş petrol, gaz ve kömür rezervlerine pompalanabileceği gibi gelişmiş petrol veya polimer, üre ve kireçtaşı üretimi gibi ticari amaçlar için de kullanılabilir. Özellikle jeolojik formasyonlar CO₂ için yüksek miktarda depolama kapasitesi sağlayabilmektedir.

2. KYD'de Mevcut Durum

Bugün itibarıyla dünya genelinde enerji ve ağır sanayi sektörlerinde faaliyet gösteren 16 KYD tesisi vardır. Bunlar yılda toplam 28 milyon ton (megaton – Mt) CO₂ yakalama kapasitesine sahip olup bu kapasitenin yaklaşık %80'i gelişmiş petrol geri kazanımından (enhanced oil recovery – EOR) kaynaklanmaktadır.⁸ Elektrik sektörüne bakıldığında, dünyada faaliyette olan ve biri Kanada (Boundary Dam Projesi, Saskatchewan) ve diğeri de Amerika Birleşik Devletleri'nde (Petra Nova Carbon Capture projesi, Teksas) olmak üzere sadece iki KYD tesisi vardır. Boundary Dam KYD tesisinin yıllık yakalama kapasitesi 1 MtCO₂ iken Teksas'taki tesisin yıllık yakalama kapasitesi 1,4 MtCO₂'dir. Her iki tesis de sonradan uyarlanmış (retrofit edilmiş) yakma sonrası teknolojiye sahip kömürle çalışan elektrik santralleridir. Ek olarak, dünya

⁶ Makalede CO₂ ve karbon birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanılacaktır.

⁷ Endüstriyel uygulamalarda KYD için bkz. IEA & UN (2011).

⁸ EOR: enhanced oil recovery (gelişmiş petrol geri kazanımı).

Düşük Karbon Ekonomisine Geçiş ve Bu Geçişte Karbon Yakalama ve Depolamanın Rolü

genelinde enerji sektöründe geliştirme aşamasında olan yedi KYD projesi var. Bu yedi tesis faaliyete geçtiğinde yıllık toplam yakalama kapasite yaklaşık 13 MtCO₂'ye çıkacaktır. CO₂'nin oksijen yakıt işlemleriyle bir doğal gaz santralinde kullanılacağı ABD de dahil olmak üzere (NET Power, 50-MW temiz enerji tesisi, La Porte, Teksas) birçok KYD inovasyon projesi de devam etmektedir (bkz. IEA, 2019).⁹

Son yıllarda sanayide ve yakıt imalatında KYD'den daha fazla faydalanılmaya başlanmıştır. Örneğin, Abu Dabi, Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki bir demir-çelik sanayi tesisinin neden olduğu CO₂ salımlarını yakalamak üzere Al Reyadah KYD tesisi 2016 yılında faaliyete geçmiştir. Bunu takiben bir yıl sonra Illinois, Amerika Birleşik Devletleri'nde mısırdan etanol (biyoenerji) üretiminden kaynaklanan CO₂'yi yakalayıp depolayacak Illinois Endüstriyel KYD tesisi 2017'de faaliyete geçmiş ve Mart 2018'e gelindiğinde yaklaşık 640.000 MtCO₂ depolanmıştır (Gollakota & McDonald, 2018). Şubat 2017 itibarıyla, Daqing, Çin, petrol sahasında, EOR amacıyla günlük ortalama 330 tCO₂ petrol sahasına enjekte edilmiştir (Ma ve ark. 2018). Bu miktarın 2019 itibarıyla 550 tCO₂'ye çıktığı tahmin edilmektedir (Global CCS Institute, 2019). EOR'a bir başka örnek Chevron'un Avustralya'daki Gorgon depolama projesidir. Projeye amaçları Gorgon havzasında elde edilen doğal gazdaki %14'lük CO₂ oranını düşürülmesi ve Gorgon'daki CO₂ salımlarının %40 azaltılmasıdır (Reuters, 2019b). Gorgon depolama faaliyete geçmesiyle birlikte 2019 yılı itibarıyla ağır sanayi ve yakıt imalatı sektörlerindeki KYD tesisi sayısı 17'ye yükselmiş olup ilave sekiz proje de geliştirme aşamasında veya geliştirme aşamasının son evresindedir (IEA, 2019).

Zaman içinde KYD'ye olan talebin arttığı görülse de, KYD, fosil yakıt kaynaklı enerji ve sanayi üretiminden kaynaklanan CO₂ salımlarının ciddi bir miktarda azalması için yeterli olacak ölçüde sahip değildir. Örneğin, IEA enerji sisteminin dekarbonizasyonunda KYD'ye önemli bir rol atfederken, bu rolün IEA senaryolarından son yıllarda aşağı doğru çekildiğini görmekteyiz (bkz. Durmaz ve Schroyen, 2020, Tablo 1). Bir sonraki bölüm KYD'ye olan düşük talebin nedenlerini irdelenecektir.

3. KYD'ye Yeterli Talebin Gelmemesi

İklim değişikliğiyle mücadelede büyük önem verilmesine karşın KYD'nin beklenildiği kadar talep edilmemesinin birkaç nedeni olabilir. Örneğin, KYD'nin uygulama maliyeti IEA, IPCC ve diğer büyük ölçekli model ve senaryo analizlerinde varsayıldığından daha yüksek gerçekleşmiş olabilir. Diğer taraftan, rüzgar ve güneş gibi diğer 'sıfır emisyon' teknolojilerinin maliyetlerinin öngörülenden daha fazla düşüş göstermiş olabileceği de düşünülebilir. KYD ve diğer sıfır emisyon teknolojilerinin maliyetleri hakkındaki bilgi eksikliklerine rağmen KYD, çeşitli senaryo analizlerinde 2°C hedefine ulaşılmasında önemli rol oynamaktadır (Clark et al. 2014, Whiriskey, 2017).

⁹ Demonstrasyon aşaması başarılı olursa, NET Power, 300 MW'lık ticari tesislerin küresel çapta dağıtımına 2021'de başlayacağını belirtmiştir (POWER, 2019).

3.1 Piyasa Aksaklıkları ve KYD Politikaları

Günümüzde KYD'den yeterince faydalanılmamasının bir başka nedeni, belki de en önemlisi, piyasa aksaklıkları ve bu aksaklıkların giderilememesidir. Örneğin, fosil yakıt kullanımının sebep olduğu en önemli (negatif) dışsallık ve günümüzün en büyük piyasa başarısızlığı, iklim değişikliğine sebep olan sera gazlarının, özellikle de CO₂'nin, fiyatlandırılmamasıdır. Bu durum, fosil yakıt kullanımının ve bu kullanımdan kaynaklanan sera gazları salımının toplum için (en) faydalı düzeyde yapılamamasına sebep olmaktadır. Burada en faydalı düzeyden kastedilen, fosil yakıt kullanımından elde edilen ekonomik faydanın çevreye verilen zarara karşı dengelenmesidir.¹⁰ Dolayısıyla, üretiminden elde edilen fayda ve üretimin neden olduğu çevre kirliliğinin maliyetleri de dahil tüm maliyetlerin hesaba katılması KYD'ye gelebilecek talep için oldukça önem arz etmektedir.

KYD'nin talep edilmesi ve teknolojinin zaman içinde daha verimli hale gelmesi için ekonomik ve politik önlemlerin alınması, örneğin, yeterli düzeyde belirlenecek bir karbon vergisi, çok önemlidir (Durmaz, 2018). Karbon vergilerinin veya CO₂ emisyon fiyatlarının yeterince yüksek olmaması nedeniyle yenilenebilir enerji teknolojileri ve/veya CO₂ salımına neden olan geleneksel teknolojiler KYD seçeneğinden göreceli olarak daha ucuz hale gelmektedir. Karbon vergisinin yeterince yüksek olmamasının KYD'ye olan talebi nasıl etkilediği tek dönemli basit bir ekonomik model yardımıyla gösterilebilir. Buna göre, sebep olduğu CO₂ emisyonları nedeniyle vergilendirilen bir fosil enerji üreticisinin kar maksimizasyonu problemi aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned} \max_{(x,k)} \quad & p x - c(x) - v(x - k) - c_k(k) \\ \text{k. s. } \quad & x \geq 0, k \geq 0 \text{ ve } x \geq k \end{aligned}$$

Yukarıdaki problemde p enerjin birim fiyatını, x fosil enerjiyi, $c(x)$ toplam enerji üretim maliyetini, v emisyon vergisi, k ve $c_k(k)$ ise sırasıyla KYD ve toplam KYD maliyetini göstermektedir. Modeli basitleştirmek amacıyla enerji üretimi ve CO₂ salımı arasındaki ilişkinin birebir olduğunu ve koşullar sağlandığında emisyonların %100'ünün yakalanıp depolanabileceğini varsaydık.¹¹ Dolayısıyla, x kadar enerji üretiminin sebep olduğu emisyon miktarı da x kadar olmaktadır ve fosil enerji üretimi veya emisyonların vergilendirilmesi arasında bu basitleştirmeden ötürü bir fark yoktur. Fosil enerji ve KYD toplam maliyetlerinin fonksiyonel formları sırasıyla aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned} c(x) &= \frac{\alpha_1}{2} x^2, \quad \alpha_1 > 0, \\ c_k(k) &= \alpha_2 k + \frac{\alpha_3}{2} k^2, \quad \alpha_2, \alpha_3 > 0. \end{aligned}$$

¹⁰ Daha doğru bir ifadeyle, en faydalı düzeyle kastedilen optimal üretim düzeyinde son birim üretimden elde edilen ekonomik faydanın aynı üretim düzeyindeki birim üretim maliyeti ve negatif dışsallıktan kaynaklanan birim maliyetin toplamına eşit olmasıdır.

¹¹ KYD oranları %90-95'e kadar çıkabilmektedir (Leung ve ark. 2014).

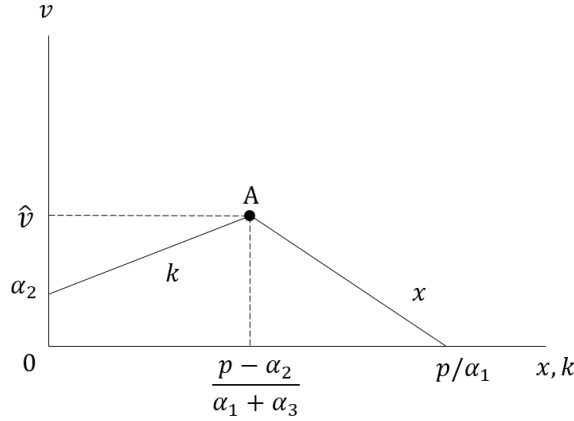
Düşük Karbon Ekonomisine Geçiş ve Bu Geçişte Karbon Yakalama ve Depolamanın Rolü

Son olarak, analizi basitleştirmek amacıyla yenilenebilir kaynaklarla enerji üretimini analize dahil etmedik.

Fosil enerji üreticisinin karını maksimize eden x ve k 'den hareketle aşağıdaki grafiği (Şekil 5) çizebiliriz. Karbon vergisinin olmadığı durumda fosil enerji üretimi p/α_1 ile maksimum seviyesine ulaşırken KYD'ye olan talep sıfırdır. Bu durum vergi seviyesi yeterince yüksek olmadığı her durum için ($v \leq \alpha_2$) geçerlidir. Her ne kadar fosil enerji üretimi vergi seviyesi ile birlikte azalsa da yeterince yüksek bir karbon vergisi ($v > \alpha_2$) KYD için talep yaratacaktır. KYD'ye olan talep karbon vergisinin artmasıyla devam edecek ve vergi yeterince yüksek bir değer aldığında, yani

$$\hat{v} = \frac{\alpha_1 \alpha_2 + \alpha_3 p}{\alpha_1 + \alpha_3},$$

olduğu durumda (Şekil 4'te A noktası), emisyonların %100'ünün yakalanıp depolandığı ve beraberinde sıfır karbonlu üretimin sağlandığı bir sonuç ortaya çıkacaktır. Bu seviyeden (\hat{v}) yüksek CO₂ vergisinin fosil enerji talebi üzerinde etkisinin olmaması bütün emisyonların atmosfere salınmadan yakalanıp depolanmasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 4: Karbon (CO₂) vergisinin KYD ve fosil enerji üretimine etkileri

Farklı karbon yakalama teknolojileri için maliyet tahminleri Tablo 1'de görülebilmektedir. Örneğin, Rubin ve ark. (2015)'a göre süperkritik pulverize kömür santralinde ortalama karbon yakalama maliyeti birim ton başına 63 ABD Dolarıdır (\$). Dolayısıyla, ve yukarıdaki analizden de hareketle, ton başına 63\$'dan düşük bir karbon vergisi, süperkritik pulverize kömür santralinde karbon yakalanması için yeterli değildir. Yine tablodan görülebileceği üzere, ortalama en yüksek yakalama maliyetinin doğal gaz kombine çevrim santralleri için söz konusu olduğu görülmektedir. Enerji santrallerindeki yakalama maliyetlerindeki farklılıklar, tüm enerji santrallerinde karbonun yakalanması hedeflendiğinde karbon vergisinin en yüksek maliyetli teknolojiye göre belirlenmesini gerektirecektir.

Tablo 1: Farklı karbon yakalama teknolojilerinin maliyet tahminleri.

	SPK		DKC		EGKC		OKSI-SPK	
	A	B	A	B	A	B	A	B
Kaçınılan (avoided) CO2 maliyeti (\$/tCO2)	63	59	87	80	46	43	62	52

Not: Farklı karbon yakalama teknolojilerinin maliyet tahminleri. SPK: Süperkritik pulverize kömür; DKC: Doğal gaz kombine çevrim; EGKC: Entegre gazlaştırma kombine çevrim; OKSI-SPK: SPK santralinde oksijen yakıt yakma. A ve B sütunlarındaki rakamlar, sırasıyla, Rubin ve ark. (2015) ve Finkenrath (2011) makalelerinden alınmıştır. Rakamlara nakliye ve depolama maliyetleri ve olası EOR etkileri dahil değildir.

Diğer düşük emisyonlu teknolojilerde olduğu gibi KYD'nin ticarileşmesinin (yani KYD kullanımının karlı bir hal alabilmesinin) ilk aşamasında KYD için yapılan yatırımın güvence altına alınması politik desteğe bağlı olacaktır. Yeterli düzeyde yüksek bir karbon fiyatı (veya CO₂ vergisi) önemli ve uzun vadeli bir yatırım sinyali sağlayabilse de başlangıçta – erken yatırımın sağlanabilmesi amacıyla – tamamlayıcı ve belli bir hedefe yönelik politik önlemler gerekmektedir. Ulusal tercihlere ve koşullara bağlı olarak yeni düzenlemeler (regülasyon), piyasa bazlı oluşturulacak çerçeveler ve vergi istisnaları, teşvikler, destekleme tarifeleri, kamu alımları, düşük karbonlu ürün teşvikleri ve KYD yükümlülükleri ve sertifikaları gibi araçlar ve bu önlemlere örnek gösterilebilir.

Karbonun vergilendirilmediği durumda ($v = 0$) KYD'ye yapılacak finansal teşvikin KYD'ye olan talebi nasıl etkilediğini anlamak için yukarıdakine benzer bir modellemeden faydalanabiliriz. Fosil enerji üreticisinin kar maksimizasyonu problemi aşağıdaki gibidir:

$$\max_{(x,k)} p x - c(x) - c_k(k) + s k$$

$$k. s. x \geq 0, k \geq 0 \text{ ve } x \geq k$$

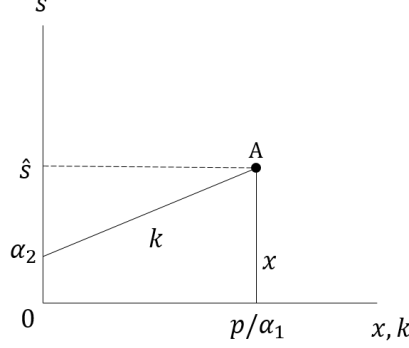
Problemde, KYD'ye verilen teşvikler birim KYD başına s ile gösterilmektedir. Fosil enerji üreticisinin karını maksimize eden x ve k 'nin teşvik miktarı ile olan ilişkisi Şekil 5'da görülmektedir. Şekilden de görüleceği üzere KYD'ye yeterli talebin oluşması için birim teşvik miktarının da yeterli düzeyde ($s > \alpha_2$) olması gerekmektedir. Birim teşvik miktarının

$$\hat{s} = \frac{\alpha_3}{\alpha_1} p + \alpha_2$$

olduğu durumda emisyonların %100'ü yakalanıp depolanacaktır (Şekil 5'da A noktası). Önceki problemde farklı olarak bu problemde fosil enerji üretimi vergilendirilmediğinden p/α_1 seviyesinde sabittir. Yeterli yükseklikte bir teşvik miktarı bütün emisyonların yakalanıp depolanmasına sağlayacaktır. Fosil enerji üretimi bu problemde vergilendirilmediğinden, enerji üretim seviyesi bir önceki probleme kıyasla daima daha fazla olacaktır. Enerji üretimini negatif etkilemediğinden ve birim KYD

Düşük Karbon Ekonomisine Geçiş ve Bu Geçişte Karbon Yakalama ve Depolamanın Rolü

maliyetini düşürdüğünden, teşviklerin üreticiler tarafından daha çok tercih edilen bir enstrüman olduğu aşikardır.

Şekil 5: Teşvik ödemelerinin KYD ve fosil enerji üretimine etkileri

Bilgi taşması (knowledge spillover), pozitif dışsallık yaratmasından ötürü, bir başka piyasa aksaklığıdır. Olgunlaşmamış teknolojilerin detaylı bir test sürecinden geçirilmesi yoluyla kişi veya kurumlar genellikle teknolojiyi iyileştirme fırsatları yakalamaktadır. Bu, birçok yeni tesis inşa edildiğinde, yakalanıp depolanmış CO₂'nin birim maliyetinin düşmesi anlamına gelir. KYD teknolojisi üreticileri (kendilerinden bağımsız olarak) kurulan her tesisten yeni bilgiler öğrenebildikleri sürece pozitif öğrenme dışsallıkları söz konusu olacaktır. Bu süreçte yatırım yapan kişi ve kuruluşların gerçekleştirdikleri inovasyonlar ve geliştirdikleri teknolojilerden diğer kişi ve kuruluşların rahatça faydalanabilmesi durumunda bu kişiler yeterince kar elde edemeyeceklerdir. Dolayısıyla, karbon fiyatlandırmasına ek olarak KYD teknolojilerine parasal teşvikler verilmesi karlılıktaki bu olumsuzlukları giderebilir. Bu durum, politik desteğim önemini ortaya koyan bir başka örnektir.

3.2 Belirsizlikler

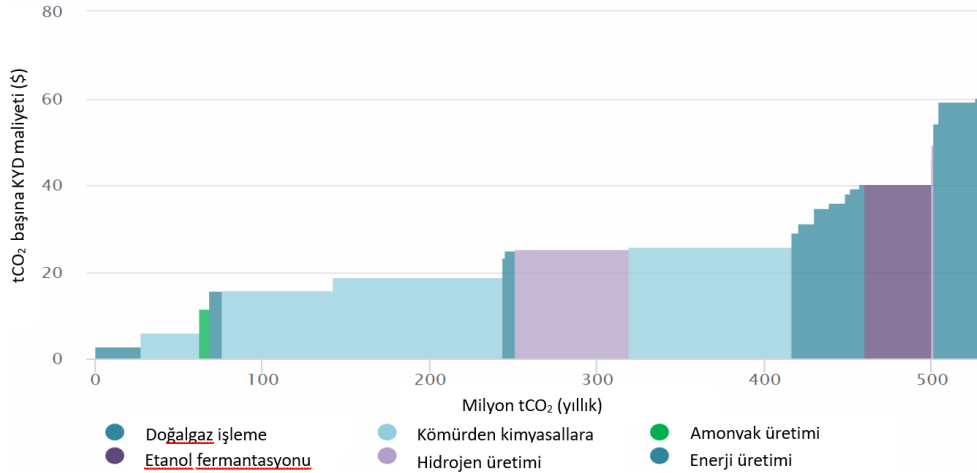
Gelecekte uygulanacak politikalar konusundaki belirsizlikler, örn. ülkelerin Paris İklim Anlaşmasının hedeflerine ulaşmak için yeterli önlemleri alıp almayacakları, yenilenebilir enerji yatırımlarına kıyasla, KYD yatırımları için daha fazla risk arz edebilmektedir. Buna benzer bir durum, Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sisteminde yaşanan karbon fiyatlarındaki büyük dalgalanmaların KYD yatırımları için ciddi olumsuzluklar yarattığını gösteren Walsh ve arkadaşları (2014) tarafından da desteklenmektedir. Bu bakımdan, yazarlar, CO₂'ye vergi getirilmesinin KYD'ye talep yaratması bakımından daha iyi sonuçlar doğurabileceğini belirtmektedirler. Dahası, KYD'nin yatırım maliyetlerindeki belirsizlikler, teknolojinin oldukça sınırlı bir şekilde yayılmasının önemli bir başka nedeni olarak görülmektedir (Durmaz, 2018, Lohwasser ve Madlener, 2012).

KYD'nin başarısızlığının diğer nedenleri olarak (i) tutulan karbonun depolama olanaklarındaki eksiklikler; (ii) sektörde çalışabilecek profesyonellerin eksikliği; (iii) bu profesyonellerin petrol ve gaz endüstrisi gibi yüksek ücretli endüstrilerde istihdam edilmesi; (iv) yasal koşulların oluşmaması; ve (v) jeolojik formasyonlarda depolanan

CO₂'nin yüzeye kaçma riskine karşı duyulan toplumsal hassasiyet gösterilebilir (Budinis ve ark. 2018, Bui ve ark. 2018; Herzog, 2011).

3.3 Yapararak öğrenme

Yeterli olgunluk seviyesine ulaşamamış teknolojiler için öğrenme eğrileri (*learning curves*) üretim ve maliyet verilerini kullanarak tahmin edilebilir. Buna göre öğrenme eğrisi, yani verilere en iyi uyumu sağlayan fonksiyonel form, üretim seviyesi iki katına çıktığında üretimin birim maliyetinde belirli bir yüzdesel azalmayı verir. Öğrenme eğrileri, enerji ve iklim değişikliğiyle ilgili birçok ampirik çalışmada kullanılmıştır. İlk olarak, güneş ve rüzgar enerjisindeki birim maliyetlerin toplam üretimin iki katına çıktığı her durum için %8-22 düştüğünü gösteren ekonometrik çalışmalar yapılmıştır (bkz. McDonald ve Schrattenholzer, 2001). Daha yeni bir çalışmada elektrikli otomobiller için üretilen lityum pillerin üretiminde güçlü bir öğrenme eğilimi görülmektedir. Buna göre, lityum pillerin üretimindeki artış devam ettiği takdirde maliyetler 2025 yılına kadar yaklaşık %75 oranında düşebilir (Hensley ve ark. 2012).

Şekil 6: Çeşitli KYD projelerinin başa baş yatırım maliyetleri
Kaynak: Carbon capture, utilisation and storage: A critical tool in the climate energy toolbox, IEA. <https://www.iea.org/topics/carbon-capture-and-storage/policiesandinvestment/> (Erişim Tarihi: 30.05.2019)

Yapararak öğrenmenin (*learning-by-doing*) ve öğrenme eğrilerinin öneminden hareketle hem IEA hem de IPCC'nin senaryolarında KYD için önemli bir öğrenme potansiyeli varsayıldığı düşünülebilir. Örneğin, Şekil 6'de görülebileceği üzere, IEA, 20\$tCO₂'lik bir karbon fiyatının doğal gaz işleme, amonyak üretimi ve kömürden üretilen kimyasalların neden olduğu CO₂'yi tutacak KYD yatırımlarını tetikleyeceğini, 40\$tCO₂'lik bir karbon fiyatının ise birçok sektörde büyük KYD yatırımlarını harekete geçireceğini öngörmektedir. Ek olarak, 60\$tCO₂'lik bir karbon fiyatının ilgili tüm sektörlerde KYD yatırımlarına sebep olacağı beklenmektedir. Şekilden ortaya çıkan

Düşük Karbon Ekonomisine Geçiş ve Bu Geçişte Karbon Yakalama ve Depolamanın Rolü

sonuçlar yeterli düzeyde belirlenecek bir karbon fiyatını gerektirdiğinden politika yapıcıların desteğinin gerekliliği açıktır.

4. KYD'nin geleceği: KYD geçici bir çözüm mü?

Çeyrek asırdan fazla bir süredir faaliyette bulunmasına rağmen KYD'nin geleceğiyle ilgili önemli belirsizliklerin olduğu söylenebilir. Bir önceki bölümden de anlaşılacağı üzere bunun en önemli nedeni teknik nedenlerden ziyade politik nedenlerdir. KYD, CO₂'yi atmosfere salmaktan her zaman daha pahalı olacağından KYD için talep ve beraberinde pazar oluşturacak politikalar (örn. CO₂ emisyonlarının fiyatlandırılması) olmadığı sürece (karbon yakalama, kullanımı ve depolama (KYUD) veya EOR gibi durumlar hariç) KYD için ekonomide talep olamayacaktır (bkz. Durmaz, 2018). KYD'den büyük ölçekte faydalanabilmek ve KYD'nin iklim değişikliğiyle olan mücadelede etkili olabilmesi için güçlü ekonomik saiklere ihtiyaç vardır. Bu politikalar KYD'yi genel olarak iki şekilde teşvik edebilir. Bunlardan birincisi talebin getirdiği politika diğeri de teknolojinin (ileri) sürüklediği politikadır. Talebin getirdiği politika araçları karbonun fiyatlandırılması (karbonun vergisi ve emisyon haklarının ticareti—cap and trade), zorunlu minimum yenilenebilir enerji standardı getiren yenilenebilir (enerji) portföy standartları ve sabit fiyat garantileri şeklinde sınıflandırılabilir.¹² İlgili teknolojileri ve bu teknolojilerle üretimi teşvik eden araştırma ve geliştirme çalışmaları (Ar-Ge), vergi istisnaları (gelir vergisi stopajı teşviki, sigorta primi desteği, damga vergisi istisnası vb.), doğrudan yatırım ve özel finansman teşvikleri de teknolojinin sürüklediği politikanın araçlarına örnek olarak verilebilir.

İktisatçılar arasında karbon emisyonlarının neden olduğu negatif dışsallıkların fiyatlandırılmasının en etkili ve verimli politika olacağına dair güçlü bir dayanışma vardır.¹³ Karbon fiyatının belirlenmesi için başvurulabilecek yöntemlerden biri salınan karbonun vergilendirilmesidir. Bir diğer yöntem de emisyonlar için bir üst sınırın belirlenmesi ve bu sınır üzerinden emisyon haklarının ticaretidir. Karbon salımının vergilendirilmesine piyasa aktörleri karbon salımlarını azaltarak tepki verir (bkz. Şekil 4). Karbon fiyatı ne kadar yüksek olursa salımlar da o kadar düşecektir. Emisyon üst sınırı ve ticaretinde belirlenen tavan emisyon miktarının aşılmasını sağlayacak olan karbon fiyatı piyasa dinamikleriyle belirlenir. Karbonun fiyatlandırıldığı her iki durumda da KYD gibi düşük emisyonlu teknolojilere olan talep artacaktır.

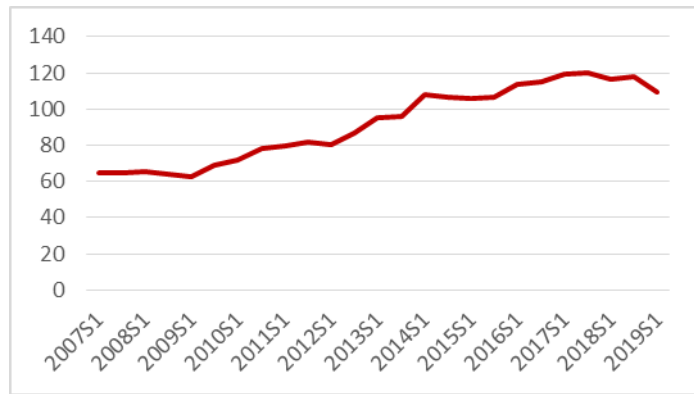
Karbon fiyatı belirlemede temel sorun karbon fiyatının üreticileri farklı şekillerde etkileyebilmesidir. Dolayısıyla salınan karbonun fiyatlandırılmasıyla bir kesim kazanırken bir başka kesim de kaybedecektir. Örneğin, karbonun fiyatlandırılması sonrası fosil yakıt kullanan üreticilerin pazar payı düşecek, yenilenebilir enerji

¹² Yenilenebilir portföy standartlarıyla kastedilen, elektrik üreticilerinin yenilenebilir portföy standartlarıyla getirilen minimum portföy şartını karşılamak amacıyla fosil yakıtlarla ürettikleri birim enerji başına yenilenebilir enerji sertifikası (renewable energy certificate) satın almasıdır.

¹³ Bkz. Ekonomistlerin Karbon Fiyatlandırması Deklarasyonu: Economists' Statement on Carbon Pricing - <https://www.eaere.org/statement/> (Erişim Tarihi: 07.07.2019)

kullanan üreticiler ve yenilenebilir enerji üreticilerinin pazar payları artacaktır. Dolayısıyla, karbonun vergilendirilmesi veya emisyon üst sınırı ve ticareti, (özetle, karbon fiyatlandırılması) en uygun seçenek olarak görülse de, tekrar seçilememesi korkusu yaşayan siyasetçiler, karbonun fiyatlandırılmasıyla seçmenlerin ciddi biçimde etkilenebilecek olmasından ötürü karbonun fiyatlandırılmasına oldukça mesafeli yaklaşabilmektedirler. Bu sebeple, teknolojinin sürüklediği politikalar siyasetçiler tarafından daha çok tercih edilmektedir. Karbonun fiyatlandırıldığı durumlarda dahi teknolojinin sürüklediği politikalar yeni ve temiz teknolojilerin üretilmesi ve teknolojilerin geliştirildiği ilk zamanlarda öğrenmeyi teşvik etmesinden dolayı oldukça önemlidir.

Avrupa'da yaygın uygulamalardan biri güneş panelleri ve rüzgar türbinleri vasıtasıyla üretilip şebekeye beslenen elektrik için üreticilere verilen sabit fiyat garantileridir. Bu gibi uygulamaların ortak noktası, uygulamanın yapıldığı ülkelerin siyasi liderlerinin yenilenebilir enerji teknolojilerini teşvik etmek istediklerine dair karar almış olmalarıdır. Çoğu kez bu uygulamalar seçmenler arasında da popülerdir. Lakin, teşvik edici bu uygulamalar, vergi istisnaları gibi durumlarda vergi mükellefleri tarafından, portföy standartları veya sabit fiyat garantilerinde ise daha yüksek elektrik fiyatları vasıtasıyla karşılanmaktadır. Almanya'da uygulamaya konulan Energiewende, yani düşük karbonlu, çevreye duyarlı, güvenilir ve uygun fiyatlı bir enerji üretim arzına geçiş planının (daha çok yenilenebilir enerji üretimi için sabit fiyat garantilerinin verilmesi vs.) elektrik fiyatı üzerindeki etkisine bakıldığında hanehalkı perakende elektrik fiyatının 2007'de kiloWatt saat (kWh) başına 0.20 Avro'dan 2019'da 0.31 Euro'ya çıktığı görülmektedir. Bu %52,5'lik bir artışa tekabül etmektedir. Şekil 7, Almanya'da vergi ve harçların elektrik fiyatında yarattığı yüzdesel artışı göstermektedir. Buna göre 2007 yılının ilk yarısında vergi ve harçların sebep olduğu %65'lik fiyat artışı 2019'da %110'a çıkmıştır.

Şekil 7: Almanya'da vergi ve harçların elektrik fiyatında yarattığı artış (%) (Kaynak: Eurostat - Hanehalkı elektrik fiyatları - 2007 itibariyle altı aylık veriler. <https://ec.europa.eu/eurostat> (Erişim Tarihi: 25.09.2019))

Düşük Karbon Ekonomisine Geçiş ve Bu Geçişte Karbon Yakalama ve Depolamanın Rolü

Elektrik fiyatları ve toplanan vergilerde bahsi geçen destekler nedeniyle devlet bütçesi üzerinde oluşan ek maliyetler detaylandırılmadığından çoğu kişinin bu teşvikler için para ödediğini fark etmesi oldukça güçtür. Masrafların üstünün örtülebilmesi ve beraberinde meydana gelebilecek siyasi baskıları önleyebilmesi sebebiyle politikacılar sabit fiyat garantisi vb. destekleri daha çok tercih etmektedirler. Dolayısıyla, ekonomistler salınan karbonun fiyatlandırılmasını ve dolayısıyla talebin getirdiği politikaların daha etkin ve düşük maliyetli olacağını savunsalar da politik arenada teknolojinin sürüklediği politikaların uygulanması daha kolay olabilmektedir. Bir başka sorun da teknoloji seçimlerinin politika yapımcılarının tercihlerine bağlı olmasıdır. Bu nedenle, politik desteği arkasına alamayan teknoloji geliştirme ve uygulama programlarının başarıya ulaşması güçtür. Talebin getirdiği politikalar en uygun teknolojiyi belirleme kararını piyasalara bırakabildiğinden çok daha etkin sonuçlar verebilmektedir.

Teknolojinin sürüklediği politikalara bakıldığında vergi istisnaları oldukça tercih edilmektedir. Bu politikalar yenilenebilir enerji teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşması bakımından da önemli bir rol oynamıştır. Yenilenebilir enerji destekleri gibi kapsamı geniş olmasa da KYD için de teknolojinin sürüklediği programlar söz konusudur. Norveç, İngiltere, Kanada, Avustralya, Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Almanya, Hollanda ve İzlanda gibi ülkelerde KYD Ar-Ge çalışmalarına önemli destekler verilmiş ve verilmeye devam etmektedir. İlgili Ar-Ge çalışmalarına örnek olarak hidrojen ve CO₂'den metan ve CO₂ emisyonuna sebebiyet vermeden demir üretimi (bkz. Licht et al. 2010) verilebilir.

Ek olarak, düşük karbonlu yenilikçi enerji üretimi projeleri için dünyanın en büyük finansman programlarından biri olan ve Avrupa Birliği tarafından finanse edilen NER300 programı, KYD ve inovatif yenilenebilir enerji teknolojilerinin Avrupa Birliği içerisinde ticari ölçekte kullanılıp etkin bir şekilde işleyebildiklerini gösterebilmek için tasarlanmıştır.¹⁴

Alberta Eyaletindeki petrol kumlarında (oil sands) bulunan ham petrol Suudi Arabistan'daki ham petrol rezervinden sonra dünyanın en büyük ikinci petrol rezervinin Kanada'da olmasını sağlasa da Suudi petrolünden farklı olarak, bu kumlardan elde edilen petrol üretiminin karbon ayak izi oldukça büyüktür. Bu büyük karbon ayak izi özellikle Kaliforniya gibi çevreye daha duyarlı eyalet ve ülkelerin Alberta petrolünü reddetme politikalarıyla sonuçlanmıştır. Karbon ayak izini küçültüp bu durumu bertaraf etme çabalarının bir sonucu olarak Alberta hükümeti, Quest KYD projesi ve bir CO₂ boru hattının inşası ile sonuçlanan 2 milyar dolarlık bir KYD fonu oluşturmuştur (Lipponen ve ark. 2017).

Norveç'in KYD yatırımlarındaki öncü rolü uzun zamandır bilinmektedir. 2007'de yaptığı bir konuşmada eski Norveç başbakanı Jens Stoltenberg, Norveç'in Mongstad şehrinde bir karbon yakalama tesisinin hayata geçirileceğini ilan edip projeyi Norveç'in "aya iniş" (moon-landing) projesi olarak nitelendirmiştir. Bu karbon yakalama tesisinde Ar-Ge çalışmalarına devam edilse de yakalama, taşıma ve

¹⁴ Bkz. NER 300 Programı: <https://setis.ec.europa.eu/NER300> (Erişim Tarihi: 10.09.2019).

depolama faaliyetlerinin tümünün işlevsel olduğu tam ölçekli bir KYD tesisi planı 2013 senesinde rafa kaldırılmıştır. Tam ölçekli bir KYD tesisini hayata geçirme çabası Norveç hükümetin 2018'de KYD projeleri için başlangıç/planlama aşaması mühendisliği tasarımı (Front-End Engineering Design – FEED) çalışmalarına 80 milyon Norveç Kronu (yaklaşık olarak 9,8 milyon ABD Doları) yatırım yapma planıyla¹⁵ yakın zamanda yeniden başlamıştır. Buna göre, gösterilen yönetim becerileri ve göreceli olarak daha düşük maliyet verisi nedeniyle ilk aşamada Norcem'in Brevik'teki çimento fabrikasında CO₂ yakalama için bir FEED çalışması finanse edilecektir.¹⁶ Bu FEED çalışmasını takiben Norveç Parlamentosu, 2020/2021 yürütme döneminde nihai bir yatırım kararı almayı planlamaktadır (Gardarsdottir ve ark. 2019).

TARTIŞMA VE SONUÇ

KYD bir fosil yakıt teknolojisi olarak görülse de KYD'nin iklim değişikliği problemini çözmeye yarayan bir teknoloji (ya da teknolojiler topluluğu) olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Bu nedenle, KYD'nin kaderi, iklim değişikliğini nasıl ele aldığımızla iç içe geçmiş durumdadır. Dolayısıyla, iklim değişikliği ile ne kadar kararlı mücadele edilirse KYD'yi daha yaygın olarak kullanmak için de o kadar çok fırsat doğacaktır.

KYD'nin enerji dönüşümünde geçici bir çözüm sağlayacağı düşünülse de, Grimaud ve ark. (2011), Kalkuhl ve ark. (2015) ve Durmaz ve Schroyen (2020) KYD'nin yenilenebilir enerjiye dayalı bir ekonomiye geçiş sürecinde ciddi ekonomik katkılar sunabileceğini ortaya koymaktadır. Birçok kurum ve kuruluş tümüyle yenilenebilir enerjiye bağlı bir ekonomiye geçmenin daha iyi olacağını ve KYD'nin fosil yakıtların kullanım süresini gereksiz yere uzattığını düşünse de fosil bazlı bir takım üretim süreçlerinden kaynaklanan CO₂ emisyonlarının önüne geçilmesinde KYD'nin pek bir alternatifi yoktur. Dolayısıyla, bu ve benzeri muhakemelerin oldukça dikkatli yapılması gerekmektedir. Uzun dönemde küresel sıcaklık artışının 2°C altında tutulmasını hedefleyen Paris Anlaşmasına uyulması ve düşük karbonlu ekonomiye küresel düzeyde geçilmesi hususu KYD'nin gelecekteki rolü açısından oldukça önemlidir.

Sadece yenilenebilir ve beraberinde üretimini talebe göre kısıp artıramayan (non-dispatchable) bir enerji portföyünün enerji arz güvenliği açısından büyük riskler taşıyacağı da açıktır. Buna çözüm olarak rüzgar ve güneş enerjisi çiftlikleri portföyün oluşturulması, enerji depolama sistemlerinin kurulması, talep tarafı yönetimi (demand side response), dağıtık üretim gibi öneriler getirilse de bu öneriler KYD ile sağlanacak

¹⁵ Petrol ve Enerji Bakanlığının 15 Mayıs 2018 tarihli basın bülteni: The Norwegian Government continues with the planning of a demonstration project for CO₂ capture, transport and storage. Kaynak: [https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/the-norwegian-government-continues-with-the-planning-of-a-demonstration-project-for-CO₂-capture-transport-and-storage/id2601399/](https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/the-norwegian-government-continues-with-the-planning-of-a-demonstration-project-for-CO2-capture-transport-and-storage/id2601399/) (Erişim Tarihi: 29.09.2019)

¹⁶ Çimento üretiminin, küresel sanayi CO₂ emisyonlarının %8'ine sebep olduğu tahmin edilmektedir (Lehne ve Preston, 2018).

Düşük Karbon Ekonomisine Geçiş ve Bu Geçişte Karbon Yakalama ve Depolamanın Rolü

çözümlere nazaran daha maliyetli olabilirler.¹⁷ Örneğin, Sinn (2017), Almanya'da sadece yenilenebilir enerjiye sahip bir güç sistemi için yaptığı analizde, yenilebilir enerjinin enerji portföyündeki oranını %50'den daha yukarıya çekmenin çok zor olduğunu tespit etmektedir. Ek olarak, bazı üretim tesislerinde (örn. çimento ve hazır beton, alüminyum, doğal gaz, hidrojen vb.), CO₂ salımları üretimde kullanılan endüstriyel işlemlerden kaynaklanmaktadır. Son olarak, KYD, karbon fiyatlaması vb. politikalar sonucu önemli ölçüde değer kaybedecek fosil yakıt varlıklarının (örn. fosil yakıt bazlı enerji santralleri) kullanımının (Saskatchewan, Kanada'daki Boundary Dam retrofit enerji santrali ve Avustralya, Gorgon'daki LNH tesisinde olduğu gibi) devam etmesine olanak tanıyacağından iklim değişikliğiyle mücadelede ve enerji dönüşümünde daha az maliyete olanak tanıyabilir.

Son olarak, iklim değişikliğiyle mücadelede tek bir çözüm yolu yoktur. Bunun yerine mücadelede başarılı olmak için farklı çözüm yollarının eş zamanlı kullanım gerekmektedir. Dolayısıyla, kimi zaman yenilenebilir enerji yatırımı daha ucuz ve dolayısıyla daha etkin bir çözüm olabilirken ağır sanayi ve enerji güvenliği konularında olduğu gibi doğru belirlenen bir karbon fiyatının varlığında KYD, yenilenebilir enerjiye kıyasla daha doğru bir tercih olabilir. Gelecekte KYD'nin rolü (i) iklim değişikliğinin ne kadar yıkıcı olabileceği ve bunun beraberinde belirlenecek karbon fiyatı seviyesine, (ii) ülkelerin karbonu doğru seviyede fiyatlandırma motivasyonlarına, (iii) ülkelerin hali hazırdaki enerji portföylerine (hidroelektrik, termik, yenilenebilir, nükleer enerjinin toplam enerji üretimindeki payları) ve (iv) diğer düşük karbonlu enerji üretim teknolojilerinin, teknolojik gelişme ve öğrenmeye bağlı olarak zamanla değişecek olan birim üretim maliyetlerine göre şekillenecektir.

KAYNAKÇA

- Arnette, A. N. (2017). Renewable energy and carbon capture and sequestration for a reduced carbon energy plan: An optimization model. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 70, 254-265.
- Arsoy, A., & Perdahçı, T. (2004). Elektrik Dağıtım Sistemlerinde Dağıtılmış Üretim. ELECO'2004 Elektrik-Elektronik Ve Bilgisayar Mühendisliği Sempozyumu: http://www.emo.org.tr/ekler/1d1cd3a02276948_ek.pdf (Erişim Tarihi: 11.12.2019)
- Budinis, S., Krevor, S., Mac Dowell, N., Brandon, N., & Hawkes, A. (2018). An assessment of CCS costs, barriers and potential. *Energy Strategy Reviews*, 22, 61-81.
- Bui, M., Adjiman, C. S., Bardow, A., Anthony, E. J., Boston, A., Brown, S., ... & Hallett, J. P. (2018). Carbon capture and storage (CCS): the way forward. *Energy & Environmental Science*, 11(5), 1062-1176.

¹⁷ Dağıtık üretim, tüketicilere yakın, elektrik dağıtım şebekesine bağlı veya tek başına çalışabilen (örn. rüzgar, güneş gibi yenilenebilir enerji kaynakları, yakıt pili ve enerji depolama sistemleri) ve coğrafi olarak dağınık halde bulunan küçük ölçekli üretim kaynaklarıyla yapılan elektrik enerjisi üretimi ve depolamasıdır (Arsoy ve Perdahçı, 2004)

- Durmaz, T. (2018). The economics of CCS: Why have CCS technologies not had an international breakthrough?. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 95, 328-340.
- Durmaz, T., & Schroyen, F. (2020). Evaluating Carbon Capture and Storage in a Climate Model with Directed Technical Change. *Climate Change Economics*, 11(01).
- Clarke, L., K. Jiang, K. Akimoto, M. Babiker, G. Blanford, K. Fisher-Vanden, J. C. Hourcade, V. Krey, E. Kriegler, A. Löschel, D. McCollum, S. Paltsev, S. Rose, P. R. Shukla, M. Tavoni, B. C. C. van der Zwaan, and D. van Vuuren (2014). Assessing Transformation Pathways. In *Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. [Edenhofer, O., R. Pichs-Madruga, Y. Sokona, E. Farahani, S. Kadner, K. Seyboth, A. Adler, I. Baum, S. Brunner, P. Eickemeier, B. Kriemann, J. Savolainen, S. Schlömer, C. von Stechow, T. Zwickel, and J. Minx (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.
- Finkenrath, M. (2011). Cost and performance of carbon dioxide capture from power generation. International Energy Agency.
- Gardarsdottir, S. O., De Lena, E., Romano, M., Roussanaly, S., Voldsund, M., Pérez-Calvo, J. F., ... & Gazzani, M. (2019). Comparison of Technologies for CO₂ Capture from Cement Production – Part 2: Cost Analysis. *Energies*, 12(3), 542.
- Global CCS Institute, The Carbon Capture and Storage (CCS) Facilities Database: <https://co2re.co/FacilityData> (Erişim Tarihi: 23.09.2019)
- Global CCS Institute (2018). The global status of CCS: <https://www.globalccsinstitute.com/resources/global-status-report/> (Erişim Tarihi: 03.05.2019)
- Gollakota & McDonald (2018). Successful Demonstration of Illinois Industrial Carbon Capture and Storage in a Saline Reservoir. 18AIChE Annual Meeting, Pittsburgh, PA, ABD. (Conference Proceedings: <https://www.aiche.org/conferences/aiche-annual-meeting/2018/proceeding/paper/329c-successful-demonstration-illinois-industrial-carbon-capture-and-storage-saline-reservoir>) (Erişim Tarihi: 10.10.2019)
- Grimaud, A., Lafforgue, G., & Magné, B. (2011). Climate change mitigation options and directed technical change: A decentralized equilibrium analysis. *Resource and Energy Economics*, 33(4), 938-962.
- Hensley, R., Newman, J., Rogers, M., & Shahinian, M. (2012). Battery technology charges ahead. *McKinsey Quarterly*, 3, 5-50.
- Herzog, HJ (2011). Scaling up carbon dioxide capture and storage: From megatons to gigatons. *Energy Economics*, 33(4), 597-604.

Düşük Karbon Ekonomisine Geçiş ve Bu Geçişte Karbon Yakalama ve Depolamanın Rolü

- IEA & UN (2011). Technology roadmap: carbon capture and storage in industrial applications. International Energy Agency, United Nations Industrial Development Organizations.
- IEA (2019). Carbon capture, utilisation and storage: a critical tool in the climate energy toolbox. International Energy Agency <https://www.iea.org/topics/carbon-capture-and-storage/power/>
- IEEFA (2018). Holy Grail of Carbon Capture Continues to Elude Coal Industry. Institute for Energy Economics and Financial Analysis. Cleveland, OH. http://ieefa.org/wp-content/uploads/2018/11/Holy-Grail-of-Carbon-Capture-Continues-to-Elude-Coal-Industry_November-2018.pdf (Erişim Tarihi: 03.04.2019)
- IPCC (2014). Summary for policymakers. In Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, O Edenhofer, R Pichs-Madruga, Y Sokona, E Farahani, S Kadner, K Seyboth, A Adler, I Baum, S Brunner, P Eickemeier, B Kriemann, J Savolainen, S Schlömer, C von Stechow, T Zwickel and J Minx (eds.), pp. 1-30. Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA: Cambridge University Press.
- IPCC, 2018: Summary for Policymakers. In: Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, H.-O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C. Péan, R. Pidcock, S. Connors, J.B.R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M.I. Gomis, E. Lonnoy, T. Maycock, M. Tignor, and T. Waterfield (eds.)].
- Kalkuhl, M., Edenhofer, O., & Lessmann, K. (2015). The role of carbon capture and sequestration policies for climate change mitigation. *Environmental and Resource Economics*, 60(1), 55-80.
- Leung, D. Y., Caramanna, G., & Maroto-Valer, M. M. (2014). An overview of current status of carbon dioxide capture and storage technologies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 39, 426-443.
- Lehne, J., & Preston, F. (2018). Making Concrete Change. Innovation in Low-carbon Cement and Concrete. Cambridge: Chatham House, The Royal Institute of International Affairs.
- Licht, S., Wang, B., Ghosh, S., Ayub, H., Jiang, D., & Ganley, J. (2010). A new solar carbon capture process: solar thermal electrochemical photo (STEP) carbon capture. *The Journal of Physical Chemistry Letters*, 1(15), 2363-2368.
- Lipponen, J., McCulloch, S., Keeling, S., Stanley, T., Berghout, N., & Berly, T. (2017). The politics of large-scale CCS deployment. *Energy Procedia*, 114, 7581-7595.

- Lohwasser, R., & Madlener, R. (2012). Economics of CCS for coal plants: Impact of investment costs and efficiency on market diffusion in Europe. *Energy Economics*, 34(3), 850-863.
- Ma, J., Kang, R., Dong, M., & Conroyl, P. (2018, May). The Impact of the Carbon Market on the Economics of CCUS. In 2018 7th International Conference on Energy, Environment and Sustainable Development (ICEESD 2018). Atlantis Press.
- McDonald, A., & Schratzenholzer, L. (2001). Learning rates for energy technologies. *Energy policy*, 29(4), 255-261.
- POWER (2019). Inside NET Power: Gas Power Goes Supercritical: www.powermag.com/inside-net-power-gas-power-goes-supercritical (Erişim Tarihi: 08.08.2019)
- Reuters (2019a), Carbon capture struggles to accelerate in race to avert climate crash by Laurie Goering <https://www.reuters.com/article/us-climate-change-emissions-storage/carbon-capture-struggles-to-accelerate-in-race-to-avert-climate-crash-idUSKCN1VY21A> (Erişim Tarihi: 14.09.2019s)
- Reuters (2019b). Chevron starts burying CO₂ off Australia at huge Gorgon storage Project. <https://www.reuters.com/article/us-chevron-australia-lng-carbon/chevron-starts-burying-CO2-off-australia-at-huge-gorgon-storage-project-idUSKCN1UY0A7> (Erişim Tarihi: 09.08.2019)
- Rubin, E. S., Davison, J. E., & Herzog, H. J. (2015). The cost of CO₂ capture and storage. *International Journal of Greenhouse Gas Control*, 40, 378-400.
- Sinn, H. W. (2017). Buffering volatility: A study on the limits of Germany's energy revolution. *European Economic Review*, 99, 130-150.
- Walsh, D. M., O'Sullivan, K., Lee, W. T., & Devine, M. T. (2014). When to invest in carbon capture and storage technology: a mathematical model. *Energy Economics*, 42, 219-225.
- Whiriskey, Keith. (2017). CCS and Europe's Contribution to the Paris Agreement - Modelling least-cost CO₂ reduction pathways. European Zero Emission Technology and Innovation Platform. DOI: 10.13140/RG.2.2.22268.18566.

ALGILANAN ETKİLEME TAKTİKLERİNİN İŞ PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİ BELİRLEMEDE KONTROL ODAĞININ DÜZENLEYİCİ ROLÜ: OTEL İŞLETMELERİNDE BİR UYGULAMA

Eda ÖZGÜL KATLAV*- Nilüfer ŞAHİN PERÇİN**

Öz

Bu çalışmanın amacı, otel işletmelerinde çalışanların etkileme taktikleri algılarının iş performansı üzerindeki etkisinde kontrol odağının düzenleyici etkisini ortaya koymaktır. Nevşehir’de bulunan dört ve beş yıldızlı otel işletmeleri çalışanları araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırma verileri anket tekniğı ile elde edilmiş ve elde edilen veriler hiyerarşik regresyon analizi ile test edilmiştir. Araştırma sonucunda otel çalışanlarının etkileme taktikleri algıları ile iş performansları (görev ve bağlamsal) arasında bir ilişki olduğu ve bu ilişkide kontrol odağının düzenleyici rolü olduğu tespit edilmiştir. Etkileme taktikleri algısı ile bağlamsal performans arasındaki ilişkide iç kontrol odağının dış kontrol odağına göre daha fazla etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ancak etkileme taktikleri ile görev performansı arasındaki ilişkide kontrol odağının boyutları açısından anlamlı bir etki görülmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Etkileme Taktikleri, İş Performansı, İş Kontrol Odağı, Otel işletmeleri, Nevşehir.

MODERATING ROLE of LOCUS of CONTROL in DETERMINING THE EFFECT of JOB PERFORMANCE on PERCEIVED INFLUENCE TACTICS: AN APPLICATION at HOTEL FIRMS

Abstract

The purpose of this study is to investigate the moderator role of locus of control on the relationship between influence tactics and, task and contextual performance. The four-and-five-star hotel businesses in Nevşehir are investigating research. The data obtained by the survey results and the obtained data were tested by hierarchical regression analysis. As a result of the study, it was determined that there is a relationship between the perception of the hotel employees' effective tactics and their job performances (task and contextual) and that the locus of control has a moderator role in this relationship. In the relationship between the perception of impact tactics and contextual performance, the effect of the internal locus of control was found to be higher than the external locus of control. However, there was no significant effect on the size of the locus of control in the relationship between effective tactics and task performance.

Key Words: Influence Tactics, Job Performance, Work Locus of Control, Hotel Businesses, Nevşehir.

* Dr. Öğr.Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliğı Bölümü, ORCID: 0000-0002-4168-909X

** Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, ORCID: 0000-0002-7063-3247

GİRİŞ

Turizm sektörü, tüketiciyle yüz yüze iletişimin olduğu, emek-yoğun, hizmetin üretildiği anda tüketildiği, kendine has özellikleri barındıran bir hizmet sektörüdür. Üretimle tüketimin eş zamanlı gerçekleşmesi, çalışanların ve işletmelerin verilen hizmetin kalitesi konusunda daha dikkatli olmaya sevk etmektedir. Müşteri tatmini sağlayabilmek adına işletme yönetimi, çeşitli motivasyon araçları ve etkileme taktikleri kullanarak işgörenlerden en üst düzeyde performans elde etmeyi hedeflemektedir.

Bütün sektörlerde işletme performansı ve müşteri tatmini açısından önemli olan iş performansı, sunulan ürünün insan performansına bağlı olması nedeniyle turizm sektöründe özellikli bir öneme sahip bulunmaktadır. Turizm işletmelerinde üretilen hizmetlerin farklı özellikleri, müşteri tatmininin sağlanması için işgörenlerin yüksek düzeyde performans göstermelerini gerektirmektedir. Ürünlerin birbirine benzeştiği, müşteri beklentilerinin farklılaştığı, rekabetin küresel bir nitelik kazandığı, yenilik ve yaratıcılığın ön plana çıktığı günümüzde, işgörenlerin görev performansları yanında bağlamsal performanslarını da ortaya çıkarmak işletme amaçlarına ulaşma noktasında vazgeçilmez bir gerekliliktir. İşgörenlerin iş performansını artırmak için, örgütler, işgörenlerin istek, ihtiyaç ve beklentilerini iyi anlamak ve karşılamak durumundadır (Borman ve Motowidlo, 1993; Van Scotter ve Motowidlo, 1996 ; Borman ve Motowidlo, 1997; Kiker ve Motowidlo, 1999; Van Scotter, Motowidlo ve Cross, 2000).

Yöneticiler işgörenlerinin istek ve ihtiyaçlarını doğru anlayıp bunu karşıladığı zaman işletme amaç ve hedeflerine ulaşmaktadır. Ancak bu her zaman çok kolay olmamaktadır. İşgörenleri bir işi yapmaya sevk edebilmek için yöneticiler farklı kaynaklardan yararlanmaktadır. Bu kaynakların en önemli olanlarından biri de etkileme gücü olarak ifade edilebilir. Yöneticiler çalışanlarını etkileyebilmek ve onları işletme amacına sevk edebilmek için farklı etkileme taktikleri kullanmaktadır. Çünkü her bir işgörenin hayata bakış açısı, hayata yüklediği anlam, hayatı kontrol etme gücü birbirine benzememektedir. Dolayısıyla yöneticiler işgörenlerin iş performanslarını arttırmak için farklı etkileme taktiklerine (rasyonel ikna, baskı, mübadele, vb) başvurmaktadır. Bu çalışmanın amacı yöneticilerin kullandıkları taktikleri işgörenlerin nasıl algıladıklarını ve iş performansları üzerinde bu taktiklerin ne kadar etkisi olduğunu ortaya koymaktır. Daha sonra ise kontrol odağının bu ilişkide ne kadar rolü olduğunu tespit etmektir. Çünkü kontrol odağı kişilerin hayatı kontrol etme gücü olarak ifade edilmekte ve bazı kişiler olayların daha çok kendi kontrollerinde olduğuna inanırken, diğerleri ise yaşamın daha çok kendi dışındaki güçlerin kontrolünde olduğunu düşünmektedir. Yöneticilerin iş performansını arttırmak için kullanmış oldukları etkileme taktiklerinin iş performansı üzerindeki etkisinde kontrol odağının etkili olup olmadığı ortaya konulmak istenmiştir. Aşağıda araştırmaya ilişkin değişkenler tanımlanmış daha sonra da araştırma modeli test edilmiş ve araştırma bulgularına yer verilmiştir.

Algılanan Etkileme Taktiklerinin İş Performansı Üzerindeki Etkisini Belirlemede Kontrol Odağının Düzenleyici Rolü: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Etkileme Taktikleri

Yönetim süreçlerinden birisi olarak kabul edilen etkileme kavramı, örgütlerin verimliliğini ve başarısını artırmada önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü yöneticiler, örgütsel amaçlara ulaşabilmek için astlarını etkilemeye yönelik taktikler kullanmaktadır. İşgörenleri örgüt amaçlarına uygun davranışları gösterebilmeleri, bu amaç doğrultusunda örgütte ihtiyaç duyulan etkinlikleri yürütebilmeleri ve üretken olabilmeleri için yöneticilerin etkileme süreçlerini başarılı bir şekilde yönetmeleri gerekmektedir (Koşar, 2016).

Etkileme taktikleri, bireylerin istenilen sonuçları elde etmek için kullandıkları amaç odaklı davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Etkileme taktikleri, bir bireyin (etkiyen), başka bir bireyin davranışını, tutumunu veya inançlarını (etkilenen) değiştirmeye yönelik girişimlerini içermektedir (Castro, Douglas, Hochwater, Ferris, Frink, Dwight, 2003). French ve Raven (1959) etkileme kavramını, bir kişinin (etkileyen), bir başkasının görüş, tutum, amaç, ihtiyaç ve değerleri üzerinde davranış değişikliği yaratmak üzere uyguladığı güç olarak tanımlamaktadır (Bruins, 1999; Raven, Schwarzwald ve Koslowsky, 1998). Yukl (2008)'a göre etkileme liderliğin özünü oluşturmaktadır. Çünkü liderlerin, fikirlerini kabul ettirmek, politika veya planlarını benimsetmek ve kararlarınızı desteklemek ve uygulamak için başkalarını motive etmeleri gerekmektedir (Yukl, 1992). Böylece, üst düzey, meslektaş ve astları ile ilişkilerin yönetilmesi, organizasyonlarda başarı için kritik öneme sahip olmaktadır.

Etkileme taktikleri, başkalarını etkilemek ve ikna etmek isteyen bir kimsenin hedefindeki bireyin veya grubun tutum ve davranışlarını değiştirme, yönlendirme stratejileridir. Yöneticiler açısından etkileme taktikleri istek ve emirlerini astlarının benimsemesini ve yerine getirmesini sağlayan tutum ve davranışları değiştirmeye yönelik yöntemleri olarak tanımlanabilir (Yukl, Seifert ve Chavez, 2008: 609). Kurumsal amaçlar doğrultusunda kişileri yapılacak işlere ve ulaşılabilecek hedeflere yönlendirebilmek sonucunda etkinlik ve başarı kazanmak için liderlerin etkileme yeteneklerini geliştirmeleri gerekmektedir. Bu yeteneği kazanmak için yöneticinin geliştirmesi gereken ikna ve etkileme stratejileri söz konusudur. Bu anlamda, bir kişinin, diğerlerinin kendi istekleri ile tutumlarını, davranışlarını değiştirmesini sağlarken, görüşlerini benimsetmek ve değişimlerin farklılıkların gerçekleştirilmesi için ikna ederken izlediği yollar çeşitli yollar etki ya da etkileme taktikleri olarak tanımlanmaktadır (Yukl, Seifert ve Chavez, 2005:705).

Kişilerarası etki, birçok biçimde örgütsel yaşamda her yerde bulunmaktadır. Araştırmacılar, kurumların nasıl işlediğini anlamaya devam ettikleri için, etki konusu, giderek artan miktarda bilimsel ve popüler basının dikkatini çekmiştir (Cohen ve Bradford, 1990; Pfeffer, 1992). Örgütsel üyelerin, görevlerini yerine getirmeleri için genellikle başkaları aracılığıyla çalışması gerektiğinin bilinciyle, araştırmacılar, mevcut bilgilerdeki boşlukların birçoğunu kuruluşlarda nasıl, ne zaman ve neden kullanıldığına ilişkin olarak doldurmaya çalışmaktadırlar (Farmer, Maslyn, Fedor ve Goodman, 1997) Araştırmacılar, neredeyse yirmi yıldır etki taktik ilişkilerini

araştırmakla birlikte son zamanlarda yapılan ampirik araştırmaların miktarının sınırlı olduğunu ve pek çok sorunun yanıtlanmadığını belirtmiştir. Etkileme yeteneği yönetsel etkinlik açısından oldukça kritik olmasına rağmen örgütsel bilimlere açısından çok fazla araştırılmamıştır (Castro ve diğerleri, 2003). Etkileme taktikleri ile ilgili alan yazın incelendiğinde; etkileme taktiklerinin terfi (Thacker ve Wayne, 1995), ücret artışı (Kipnis ve Schmidt, 1988) ve kariyer (Judge ve Bretz, 1994) konuları ile ele alındığı görülmektedir. Etkileme taktikleri ile iş performansının ilişkili olduğuna dair araştırmalar bulunmaktadır (Castro ve diğerleri, 2003; Kipnis ve Schmidt, 1988). Bu araştırmalar etkileme taktiklerinin çalışma ortamında önemli bir role sahip olduğunu ve önemli organizasyonel sonuçlarla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

İş Performansı

Campbell (1990) performansı bireylerin davranışlarının sonuçları olarak tanımlamıştır. Argon ve Eren (2004) performansı, işgörenin görevini yerine getirirken ondan beklenen davranış ile gerçekte yaptığı davranış arasındaki ilişkinin bir fonksiyonu olarak tanımlamışlardır ve işgörenlerin görevini gerçekleştirmek için yaptığı her eylemin bir performans davranışı olduğunu ifade etmişlerdir. Rotundo ve Sackett (2002) iş performans kavramını bireyin eylem ve davranışlarını örgütün amaçlarına ulaşması için kontrol altına alması olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde Babin ve Boles (1996) işgörenlerin işle ilgili davranışsal sonuçları olarak tanımlamaktadır.

Campbell (1990), Sonnentag, Volmer ve Sychala (2010) iş performansı ile ilgili yapılan araştırmalardan yola çıkarak iş performansının çok boyutlu bir yapısı olduğunu iddia etmektedir. Borman ve Motowidlo (1993) iş performansını anlamak için görev ve bağlamsal performansları incelemek gerektiğini ifade etmişlerdir. Borman ve Motowidlo (1993) görev performansını işle yükümlü kişinin örgütün teknik yeteneğine katkı sağlamak amacıyla etkili olması diye tanımlamaktadırlar. Görev performansı, çalışanların teknolojik süreçleri kullanarak doğrudan veya gerekli malzemeleri ya da hizmeti sağlayarak dolaylı olarak, örgütün teknik çekirdeğine yarar sağlayan eylemler gerçekleştirilmesiyle ilgili verimlilik ve etkinlik olarak ifade edilebilir (Borman ve Motowidlo, 1997: 99).

Rhoades ve Eisenberger (2002)'e göre bağlamsal performans doğası gereği, tanımlanan rol gerekliliklerinin bir parçası olmaktan ziyade gönüllü davranışları içermekte ve bir sosyal değişim sürecini göstermektedir. Bağlamsal performans değişim bakış açısıyla, örgüt ve işgören ya da yönetici ve işgören arasındaki değişime odaklanmaktadır (Rhoades ve Eisenberger, 2002). Bağlamsal performans ile genellikle resmi iş gereksinimlerine uymak değil, resmi gerekliliklerin ötesine geçmek gerekmektedir (Sonnentag ve Frese, 2002)

İş Kontrol Odağı

Rotter (1990)'a göre kontrol odağı sosyal öğrenme teorisi kapsamında ortaya çıkmış bir kavramdır ve temel varsayımı, kişilerin bir davranışta bulunurken bu davranışın istenilen sonuçlara ulaşım sağlayacağı konusunda beklenti içinde olacağı

Algılanan Etkileme Taktiklerinin İş Performansı Üzerindeki Etkisini Belirlemede Kontrol Odağının Düzenleyici Rolü: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama

ve bu beklentilerin daha sonra kişinin nasıl davranacağını önemli bir göstergesi olacağına dayanmaktadır (Rotter, 1966 ve Rotter 1990'dan Akt. Çetin ve Basım, 2013) Ng, Sorensen ve Eby (2006) ise Rotter (1966)'nın tanımından yola çıkarak kontrol odağı kavramını, insanların kendi gelecekleri üzerindeki kontrol gücü olarak tanımlamaktadırlar. Rotter (1966) kontrol odağını içsel ve dışsal kontrol odağı olmak üzere iki boyutta ele almaktadır. İçsel kontrol odağına sahip kişileri kendilerini etkileyen olaylarda daha çok kendi kontrollerinde olduğu inancını taşıdıklarını, dışsal kontrol odağı olan kişilerin ise yaşamlarının daha çok kendileri dışındaki güçlerin kontrolünde olduğu düşüncesinde olduklarını ifade etmiştir.

Rotter (1966)'in kontrol odağı kavramını Spector (1988) iş tatmini, örgütsel bağlılık, otonomi, algılanan etki, liderlik ve rol stresi gibi çalışma ortamlarının olduğu araştırmalarında kontrol odağı kavramını iş ortamına uyarlayarak iş kontrol odağı kavramını ve ölçeğini geliştirmiştir. Spector (1988) tarafından yapılan çalışmada iş kontrol odağının iş tatmini, katılım, algılanan etkileme, rol stresi ile anlamlı bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. İlk bulgularda genel kontrol odağına göre iş kontrol odağı ve iş davranışları arasında daha güçlü bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Wang, Borwling ve Eshleman (2010) tarafından yapılan çalışmada da iş tatmini, katılım, algılanan etki ve rol stresi ile kontrol odağı ölçeklerine bakıldığında iş kontrol odağı ölçeğinin genel kontrol odağı ölçeğine göre daha iyi sonuçlar ortaya koyduğu tespit edilmiştir.

Araştırma Hipotez ve Modeli

Otel işletmelerinde hizmet kalitesi bir işletmeyi diğerinden ayıran en önemli unsur olmaktadır. Ancak işletmelerin bunu sağlayabilmesi zaman zaman güç olabilmektedir. Çünkü otel işletmelerinde üretim ve tüketim eşzamanlı yapılmaktadır. Bu süreçte hizmetin aksamadan yerine getirilmesinde işgörenler kilit rol oynamaktadır. İşletme yöneticileri işgörenlerin bu süreçte iyi hizmet vermesi ve en iyi performansı sağlamaları için onları bu işe sevk edecek çeşitli etkileme taktikleri kullanmaktadır.

İlgili literatür incelendiğinde etkileme taktikleri ve iş performansı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (Wayne ve Kacmar, 1991; Yukl ve Tracey, 1992; Kipnis ve Schmidt, 1998, Castro, Douglas, Hochwarter, Ferris, Frink, 2003; Ferris, Judge, Rowland ve Fitzgibbons, 1994; Wayne ve Ferris, 1990). Ayrıca iş performansı ve kontrol odağı arasında da anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (Baron ve Ganz, 1972; Hyatt ve Prawitt, 2001; Chen ve Silverthorne, 2008; König, Debus, Hausler, Lendenmann ve Kleinmann; 2010; Oyewole ve Popoola, 2015). Bu çalışmalarda aşağıdan yukarıya doğru etkileme taktiklerinin performans üzerindeki etkileri incelenmiştir (Castro, Douglas, Hochwarter, Ferris, Frink, 2003).

Etkileme taktikleri yöneticilerin (etkiyen), işgörenlerin davranışını, tutumunu veya inançlarını (etkilenen) değiştirmeye yönelik girişimlerini içermektedir (Castro, Douglas, Hochwater, Ferris, Frink, Dwight, 2003). Bu çalışmada, çalışanların yöneticileri tarafından kullanılan etkileme taktiklerini nasıl algıladıkları bu algının iş performans üzerindeki etkisini tespit etmek amaçlanmaktadır. Çünkü yöneticilerin

davranışlarını değiştirmek istedikleri ve bir işe sevk etmek istedikleri işgörenlerin bu taktikleri nasıl algıladıkları ve performansları üzerinde etkili olup olmadığını tespit etmenin faydalı olacağı düşünülmüştür. Dolayısıyla değişkenler arasındaki etkiyi belirleyebilmek için aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur. Bu doğrultuda söz konusu bu ilişkilerin incelenmesi için oluşturulan hipotezler aşağıda yer almaktadır.

H₁: Etkileme taktikleri ile bağlamsal performans ilişkisinde iş kontrol odağının düzenleyicilik rolü vardır.

H_{1a}: Etkileme taktikleri ile bağlamsal performans ilişkisinde içsel iş kontrol odağının düzenleyicilik rolü vardır.

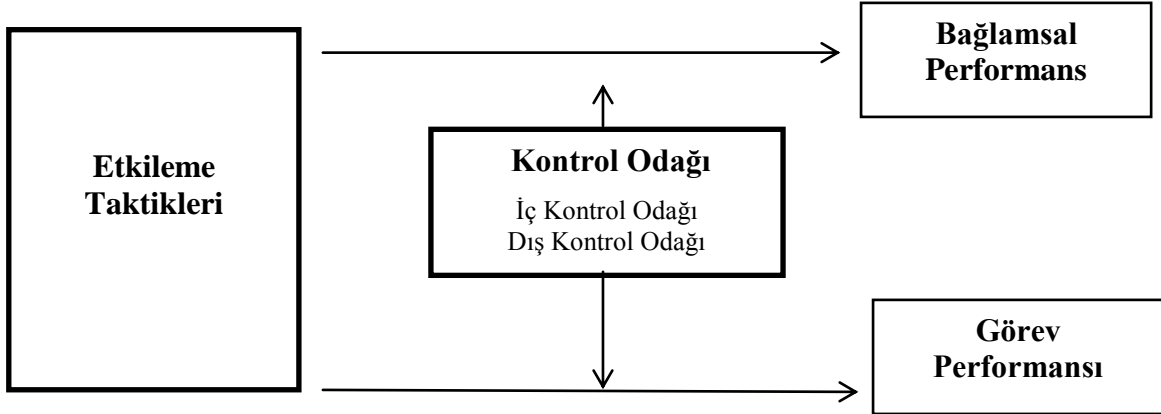
H_{1b}: Etkileme taktikleri ile bağlamsal performans ilişkisinde dışsal iş kontrol odağının düzenleyicilik rolü vardır.

H₂: Etkileme taktikleri ile görev performansı ilişkisinde iş kontrol odağının düzenleyicilik rolü vardır.

H_{2a}: Etkileme taktikleri ile görev performansı ilişkisinde içsel iş kontrol odağının düzenleyicilik rolü vardır.

H_{2b}: Etkileme taktikleri ile görev performansı ilişkisinde dışsal iş kontrol odağının düzenleyicilik rolü vardır.

Düzenleyici (moderatör) değişken, bağımsız değişkenle bağımlı değişken arasındaki ilişkinin gücünü ve yönünü etkileyen bir değişkendir (Baron ve Kenny, 1986: 1174). Bu çalışmada düzenleyici etkinin analiz edilmesi için Baron ve Kenny'in düzenleyici etki modeli kullanılmıştır. Çalışmanın araştırma modeli Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen modele göre oluşturulmuştur. Şekil 1'de araştırma modeli yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Şekil 1'de gösterilen araştırma modeline göre yöneticilerin kullandıkları etkileme taktiklerinin işgörenlerin görev ve bağlamsal performanslarını etkilediği ve kontrol odağının düzenleyici etkisi olduğu varsayılmaktadır. Neden-sonuç ilişkisini ortaya koyan araştırma modelinde, araştırmanın bağımlı değişkeni işgören performansı (görev performansı ve bağlamsal performans) boyutlarıdır. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise yöneticilerin etkileme taktikleridir (rasyonel ikna, baskı, danışma,

Algılanan Etkileme Taktiklerinin İş Performansı Üzerindeki Etkisini Belirlemede Kontrol Odağının Düzenleyici Rolü: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama

koalisyon, kişisel cazibe, ilham verme, işbirliği, bilgilendirme, yağcılık, mübadele, meşrulaştırma). Bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki düzenleyici değişken ise iş kontrol odağıdır (içsel ve dışsal kontrol odağı).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın evrenini Kayalık Kapadokya Bölgesi (Göreme, Ürgüp, Uçhisar, Avanos, Derinkuyu, Kaymaklı ve Ihlara) olarak tanımlanan Nevşehir’de bulunan dört ve beş yıldızlı otel işletmeleri oluşturmaktadır. Nevşehir’de bulunan dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinin araştırma evreni olarak belirlenmesinin nedeni bu bölgenin turizm açısından önemli bir destinasyon olması ve bu tesislerin yönetim ve örgüt yapılarının araştırmanın amacına uygun olmasıdır.

Araştırmanın zaman ve maliyet kısıtları, araştırma evreni üzerinde tamsayım yapmak mümkün olmadığı için örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmada örnekleme yöntemi olarak tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan yargısal örnekleme yöntemi tercih edilmiştir (Burns ve Bush, 2014). Otel işletmelerinde çalışan işgörenler sezonluk olarak çalıştıkları için sezona göre çalışan sayısı değişmektedir. Dolayısıyla otel işletmelerinde çalışan işgörelere uygulanan çalışmalar (Özkoç ve Katlav, 2015; Özkoç ve Çalışkan, 2015) incelendiğinde yaygın olarak yatak kapasitesine göre çalışan sayısını tespit edildiği örneklem hesaplama yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada da otel işletmelerinin yatak kapasitesine göre örneklem hesaplama tekniğine göre örneklem sayısı belirlenmiştir.

Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’nün 2016 yılı verilerine göre Nevşehir ilinde 2732 yatak kapasiteli 6 adet beş yıldızlı, 4600 yatak kapasiteli 17 adet dört yıldızlı otel işletmesi bulunmaktadır. Araştırmanın evren büyüklüğünü belirlemek için yatak başına düşen işgören sayısından yola çıkılarak hesaplanmıştır. Türkiye’de beş yıldızlı işletmeler için yatak başına 0.59 ve dört yıldızlı işletmeler için 0.38 işgören düştüğü bilinmektedir (Ağaoğlu, 1992). Bu rakamdan yola çıkılarak Nevşehir ilinde beş yıldızlı işletmeler için 1612, dört yıldızlı işletmeler için 1748; toplam 3360 işgören araştırma evrenini sayısal olarak ifade etmektedir. Evreni temsil edebilecek örneklem hacmi 0.05 anlamlılık düzeyinde 0.05 örnekleme hatası göz önünde bulundurularak 345 işgören olarak hesaplanmıştır. Kabul edilebilir örneklem büyüklüğüne ulaşabilmek için araştırmada kullanılan veriler, 2016 yılının Şubat-Haziran aylarında yazar tarafından söz konusu otellere toplam 450 adet soru formu bırakılmış ancak 365 soru formuna ulaşılmıştır. Soru formuna tam olarak cevap verilmemesi ve birden fazla seçeneğin işaretlenmesi gibi nedenlerle geçerliliği olmayan soru formları ayıklandıktan sonra 358 adet anket araştırmada kullanılmıştır. Toplam örneklem büyüklüğünün yaklaşık % 79 geri bildirim elde edilmiştir.

Veri Toplama Aracı ve Yöntemi

Araştırma verileri, etkileme taktikleri, kontrol odağı, görev ve bağlamsal performans değişkenleri ile ilgili ölçek maddelerini, işgörelere ait demografik bilgilerle ilgili soruları içeren anket tekniği ile elde edilmiştir. Araştırmada kullanılan

anket formunun ilk bölümde; işgörenlerin etkileme taktikleri, kontrol odağı, görev ve bağlamsal performansa yönelik ifadeler, ikinci bölümde ise demografik sorular yer almaktadır. Etkileme taktikleri, kontrol odağı ve iş (görev ve bağlamsal) performansına ait sorular 5'li Likert Tipi (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) ölçüm aracı ile hazırlanmıştır.

Etkileme Taktikleri Ölçeği, yöneticilerin kullandıkları etkileme taktiklerini ölçmek amacıyla Yukl, Seifert ve Chavez (2008) tarafından geliştirilen etkileme taktikleri ölçeği kullanılmıştır. Yukl, Seifert ve Chavez (2008) tarafından geliştirilen Etkileme Davranış Soru Formunun (Influence Behaviour Questionnaire) etkileyen (etkileme taktiklerini kullanan kişi) ve hedef (etkileme taktiklerine maruz kalan kişiler) olmak üzere iki ana versiyonu bulunmaktadır. Bu çalışmada etkileme taktikleri soru formunun hedef versiyonu kullanılmıştır. Çünkü bu çalışmada etkileme taktiklerine maruz kalan işgörenlerin etkileme taktiklerinden ne derece etkilendiklerini daha iyi tanımlayacakları varsayılmıştır. Ayrıca yöneticilerin kullandıkları etkileme taktiklerini nesnel olarak cevaplamayacakları ve bazı etkileme taktiklerinin kullanımını manipüle edebilecekleri de varsayılmıştır.

Kontrol Odağı Ölçeği, örgütsel anlamda kontrol odağını ölçek amacıyla Rotter (1966)'nın çalışmasından yola çıkarak Spector (1988) tarafından geliştirilen ve kontrol odağı kavramına iş bakış açısıyla yaklaşan iş kontrol odağı ölçeği kullanılmıştır. Spector (1988) tarafından revize edilerek 8 ifade ve iki boyuttan oluşan (iç kontrol odağı, dış kontrol odağı) ve kısa versiyon olan ölçek kullanılmıştır (Spector, 1988; <http://shell.cas.usf.edu/>, 2016).

Bağlamsal Performans, bu çalışmada, bağlamsal performansı ölçmek amacıyla Moorman ve Blakely (1995) tarafında geliştirilen ve 8 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. *Görev Performansı*, işgörenlerin görev performansını ölçmek amacıyla Podzakoff ve Mackenzie (1989) tarafından geliştirilen ve 5 ifadeden oluşan ölçme aracı kullanılmıştır (Janssen ve Van Yperen, 2004). Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapısal özelliklerinin belirlenmesi adına doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve bu analize ilişkin sonuçlara aşağıda yer verilmiştir.

Araştırma Bulguları

Verilerin Analizi

Araştırmanın bu bölümünde algılanan etkileme taktiklerinin görev ve bağlamsal performans üzerindeki etkisinde iş kontrol odağının düzenleyici bir role sahip olup olmadığının belirlenmesi amacıyla bir model oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu noktada düzenleyici değişken bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve şiddetini etkileyebilen değişkendir (Baron ve Kenny, 1986).

Veri seti, verilerin analizinde parametrik testlerin kullanımı için gerekli koşulları taşımaktadır. Öncelikle katılımcıların profillerini yansıtan tanımlayıcı istatistiksel veriler ortaya konmuştur. Bağımsız değişken (etkileme taktikleri) ile ba-

Algılanan Etkileme Taktiklerinin İş Performansı Üzerindeki Etkisini Belirlemede Kontrol Odağının Düzenleyici Rolü: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama

ğımlı değişkenler (bağlamsal performans ve görev performansı), düzenleyici değişken (kontrol odağı)dır. Bu değişkenler arasındaki ilişkileri test etmek ve düzenleyicilik rolünü ortaya koyabilmek için Çalışmanın kuramsal çerçevesi doğrultusunda geliştirilen araştırma hipotezlerinin sınanabilmesi için hiyerarşik regresyon analizinden yararlanılmıştır.

Hiyerarşik regresyon analizi, bir takım bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini kontrol etmek amacıyla kullanılmaktadır. Hiyerarşik regresyon analizinde bağımlı değişkenler grup grup modele dahil edilir ve ikinci grupta modele dahil edilen değişkenlerin, birinci grupta modele girilen bağımsız değişkenlere kıyasla bağımlı değişken üzerinde ne kadar etkisi olduğu görülmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014). Çalışmanın sonunda elde edilen bulgular tartışılmış ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda otel yöneticilerine öneriler sunulmuştur.

Çalışma kapsamında her bir ölçeğe ve ölçeekteki her bir boyuta ilişkin Güvenirlilik testi (Cronbach Alfa Katsayısı) değerleri Çizelge 1.'de verilmiştir. Çizelge 1.'de görüldüğü gibi araştırmada yer alan ölçeklerin görev performansında olan bir ifade haricinde "Temel görevlerimi yapmada genellikle başarısız olurum" Cronbach Alpha kat sayılarını yukarıda belirtilen 0,60 ile 0,80 ile 0,80 ile 1.00 arasında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla araştırmada yer alan ölçeklerin güvenilir olduğu söylenebilir. Güvenirlilik testi sonucunda. görev performansında yer alan "Temel görevlerimi yapmada genellikle başarısız olurum." ifadesi görev performansı ölçeğinin güvenirliliğini 0,61' e düşürmüştür. Bu nedenle bu ifadenin katılımcılar açısından tam olarak anlaşılamadığı düşünöldüğü için bu ifade analizden çıkarılmıştır.

Çizelge 1. Ölçeklere Ait Güvenirlilik Sonuçları

Ölçekler	Madde sayısı	Güvenirlilik (Cronbach Alfa)
Etkileme Taktikleri	44	0,96
İş Kontrol Odağı	8	0,91
İçsel İş Kontrol Odağı	4	0,92
Dışsal İş Kontrol Odağı	4	0,89
Bağlamsal Performans	8	0,87
Görev Performansı	4	0,85

Bir test veya ölçeğin ölçölmek istenen şeyi ölçme derecesine geçerlilik denilmektedir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım., 2007, s.113). Geçerlilik ise ölçüm aracının özelliği ölçmek için geliştirilmişse ona uygun olması, bu ölçüm aracı ile toplanan verinin ölçölmek istenen özelliğin niteliği tam olarak yansıtmaması, yani kısaca ölçüm aracının söz konusu özelliği temsil edebilme yeterliliğidir (Büyüköztürk, 2010; Gürbüz ve Şahin, 2014). Ölçölmek istenen yapının öngörölen yapı olup

olmadığının değerlendirilmesi ise yapı geçerliği olarak tanımlanmaktadır (Erkuş, 2009).

Güvenirlilik analizinden sonra ölçeklerin geçerlilik analizi yapılmıştır. Geçerlilik analizi yapabilmek için ölçeklerin yakınsak ve uzaksak geçerliliklerine bakılması gerekmektedir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin uzaksak (divergent validity) geçerlilikleri için öncelikle ölçeklerin madde korelasyonuna bakılmıştır. Etkileme taktiği ve iş kontrol odağı ölçeklerinde yer alan her bir maddenin (önermenin) kendi boyutu (maddenin kendisi boyut toplamından çıkarılarak) ve diğer boyutlar ile korelasyonuna bakılmıştır. Yapılan madde analizi sonucunda, etkileme taktikleri ve iş kontrol odağı ölçeklerinde yer alan her bir maddenin kendi boyutu ile gösterdiği korelasyonun diğer boyutlar ile gösterdiği korelasyona göre daha yüksek olduğu çıkmıştır. Bağlamsal performans ve görev performansı ölçeklerinde ölçekler boyutlar halinde olmadığı için maddelerin toplamı alınarak korelasyona bakılmış ve analiz sonuçlarına göre diğer maddelere göre korelasyonun daha yüksek olduğu görülmüştür.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yakınsak geçerlilikleri (convergent validity) için ise bütün alt ölçeklerin birbiriyle olan korelasyonuna bakılmıştır. Yakınsak geçerlilik analizinde, alt ölçeklerin birbiriyle olan korelasyonunun düşük fakat aynı zamanda olumlu olması gerekmektedir (Altunışık, ve diğerleri, 2007; Judd, Smith, Kidder, 1991, s.165). İş kontrol odağı ölçeğinin yakınsak geçerliliği analiz sonuçları incelendiğinde her bir alt ölçeğin diğeriyle olan korelasyonu düşük fakat $p<0,01$ ve $p<0,05$ düzeyinde olumlu ve anlamlı olduğu görülmektedir. Güvenirlilik ve geçerlilik analizi sonuçları, iş kontrol odağı ölçeklerinin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu ve bundan sonraki araştırmalar için de kullanılabilceğini göstermektedir.

Etkileme Taktikleri, İş Kontrol Odağı, Bağlamsal ve Görev Performans Ölçeklerinin Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Etkileme taktikleri, iş kontrol odağı, bağlamsal performans ve görev performansları ölçeklerinin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla bilgisayar programlarından yararlanılarak önce açıklayıcı sonra doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), gizil değişkenlerle ilgili kuramların test edilmesine dayanan ve ileri düzeyde araştırmalarda kullanılan oldukça gelişmiş bir teknik ve daha önceden tanımlanmış ve sınıflandırılmış bir yapının bir model olarak doğrulanıp doğrulanmadığının test edildiği bir analizdir (Gürbüz ve Şahin, 2015). Bir araştırmada önceden kullanılmış ölçeklerin araştırmacının yaptığı araştırma örneklemini için uygun olup olmadığını belirlemesi gerekmektedir.

Genellikle DFA ile daha önceden kullanılmış ölçeklerin özgün yapısının araştırmacı tarafından toplanan veri ile doğrulanıp doğrulanmadığını tespit etmek için kullanılmaktadır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012; Gürbüz ve Şahin, 2014). DFA sonuçları ile ölçeğin uyum iyiliğinin değerlendirilmesinde birbirinden farklı uyum iyiliği indeksleri bulunmaktadır. Bu indekslerden en fazla kullanılanlar RMESA (Ortalama Hata Karekök Yaklaşımı

Algılanan Etkileme Taktiklerinin İş Performansı Üzerindeki Etkisini Belirlemede Kontrol Odağının Düzenleyici Rolü: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama

Root Mean Square Error Approximation), GFI (uyum iyiliği indeksi-goodnes of fit index), CFI (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi-Comperative Fit Index), NFI (Normlandırılmış Uyum İndeksi- The normed fit index) dir. Ayrıca modelin uyum iyiliğini değerlendirirken, χ^2 (Ki-kare) değeri ile sd (serbeslik derecesi) oranlarına da bakılmaktadır. Uyum için χ^2/sd oranının 5' den küçük olması gerekmektedir.

Çizelge 2. Etkileme Taktikleri Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuç Çizelgesi

Ölçekler/İndeksler	χ^2/sd	RMSEA	GFI	CFI	NFI	AGFI
Etkileme Taktikleri	2,490	0,065	0,866	0,916	0,890	0,891
İş Kontrol Odağı	3,65	0,079	0,954	0,970	0,959	0,912
Bağlamsal Performans	2,592	0,067	0,992	0,994	0,991	0,958
Görev Performansı	3,615	0,080	0,990	0,993	0,990	0,949

Çizelge 2. incelendiğinde, tüm uyum indekslerinin kabul edilebilir aralıkta olduğu görülmektedir. Model uyum gösterdiği için etkileme taktiklerinin kullanım sıklığını ölçmek için kullanılan bu ölçeğin yapısal geçerliliği olduğu söylenebilir.

Çizelge 2. incelendiğinde, etkileme taktiklerine ilişkin ölçeğe ait doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen modelin uyum indeksleri incelenmiş ve minimum ki-kare değerinin serbestlik orantısı incelendiğinde ($\chi^2/sd=2,490$, $p=0.00$) anlamlı olduğu görülmüştür. Uyum indeksi değerleri ise RMSEA=0.06, GFI=0.86, CFI=0.91, AGFI=0.89 olarak bulunmuştur. İş kontrol odağına ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonucundan elde edilen modelin uyum indeksleri incelenmiş ve minimum ki-kare değerinin serbestlik orantısı ($\chi^2/sd=3,65$, $p=0.00$) anlamlı olduğu görülmüştür. Uyum indeksi değerleri ise RMSEA=0.07, GFI=0.95, CFI=0.97, AGFI=0.91) olarak bulunmuştur.

Bağlamsal performansa ait doğrulayıcı faktör analizi sonucundan elde edilen modelin uyum indeksleri incelenmiş ve minimum ki-kare değerinin serbestlik orantısı ($\chi^2/sd= 2.59$, $p=0.00$) anlamlı olduğu görülmüştür. Uyum indeksi değerleri ise RMSEA=0.06, GFI=0.99, CFI=0.99, AGFI=0.95) olarak tespit edilmiştir. Görev performansına ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonucundan elde edilen modelin uyum indeksleri incelenmiş ve ki-kare değerinin serbestlik orantısının ($\chi^2/sd= 3.61$, $p=0.00$) anlamlı olduğu görülmüştür. Uyum indeksi değerleri ise RMSEA=0.08, GFI=0.99, CFI=0.99, AGFI=0.94) olarak bulunmuştur.

Araştırmanın Bulguları

Tanımlayıcı Bulgular

Araştırmaya toplam 358 işgören katılmıştır. Çizelge 3. incelendiğinde, araştırmaya katılan katılımcıları %65,1'nin erkek, %34,4'ünü ise kadın işgörenlerden oluştuğu görülmektedir.

Çizelge 3. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Cinsiyet	N	%	Sektörde Çalışma Süresi	N	%
Kadın	123	34,4	1 yıl ve daha az	54	15,1
Erkek	234	65,1	2-5 yıl arası	178	49,7
Eğitim Durumu	N	%	6-9 yıl arası	85	23,7
İlköğretim	45	12,6	10-13 yıl arası	20	5,6
Lise	142	39,7	14 yıl ve üzeri	21	5,9
Önlisans	89	24,9	İşletmede Çalışma Süresi	N	%
Lisans	80	22,3	1 yıl ve daha az	156	43,6
Yüksek Lisans	1	0,3	2-5 yıl arası	148	41,3
Doktora	1	0,3	6-9 yıl arası	38	10,6
Konaklama İşletmesinin Türü	N	%	10-13 yıl arası	11	3,1
Beş Yıldızlı	149	41,6	14 yıl ve üzeri	5	1,4
Dört Yıldızlı	209	58,4	Medeni Durum	N	%
			Evli	151	42,2
			Bekar	207	57,9

Konaklama işletmesinin türü açısından bakıldığında %58,4'ünü 4 yıldızlı otel işletmeleri oluşturmaktadır. Çalışanların sektörde çalışma yılları açısından bakıldığında % 47,9'unun 2-5 yıl arasında turizm sektöründe çalıştığı, işletmede çalışma süresine bakıldığında ise %43,6'sının 1 yıl ve daha az süredir o işletmede çalıştığı, % 41,3 'ünün ise 2-5 yıl arasında o işletmede çalıştığı görülmektedir. İşgörenlerin eğitim durumlarına bakıldığında ise %39,7'sinin lise mezunu, %57,9'unun ise bekar olduğu görülmektedir.

Çizelge 4. İncelendiğinde yöneticilerin kullandıkları etkileme taktiklerinin genel ortalaması incelendiğinde işgörenlerin, yöneticilerin etkileme taktikleri kullanma sıklığını orta düzey olarak değerlendirdiği görülmektedir. Kontrol odağına yönelik ortalamalar incelendiğinde işgörenlerin iş kontrol odağı genel ortalamasının orta düzeyde olduğu görülmektedir. İş kontrol odağı boyutları açısından incelendiğinde ortalamaların iç iş kontrol odağı (3,31), dış iş kontrol odağı (3,03) orta düzeyde olduğu görülmektedir. Ancak bu sonuçlara göre işgörenlerin iç iş kontrol odağının dış iş kontrol odağına göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Son olarak işgörenlerin bağlamsal ve görev performanslarına yönelik ortalamalar incelendiğinde, bağlamsal performans (3,71) ve görev performansının (4,07) yüksek ortalamalara sahip olduğu

Algılanan Etkileme Taktiklerinin İş Performansı Üzerindeki Etkisini Belirlemede Kontrol Odağının Düzenleyici Rolü: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama

görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre işgörenlerin görev performanslarının bağlamsal performanslarına göre daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Çizelge 4. Değişkenlere ait ortalama, standart sapma ve korelasyon katsayıları

Ölçekler	Genel Ortama	Standart Sapma	1 (ET)	2 (İKO)	3 (İİKO)	4 (DİKO)	5 (BP)	6 (GP)
1.Etkileme Taktikleri ¹	3,39	0,70	1					
2.İş Kontrol Odağı ²	3,17	0,49	,102*	1				
3.İçsel iş kontrol odağı ²	3,31	1,16	,108*	,509**	1			
4.Dışsal iş kontrol odağı ²	3,03	1,096	,188*	,389**	-,594**	1		
5.Baglamsal Performans ³	3,71	0,68	,283**	,253**	,250**	-,246**	1	
6.Görev Performansı ⁴	4,07	0,69	,225**	,257*	1,93*	-,215*	,348**	1

Ölçek^{1,2,3,4}: 1=kesinlikle katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3=kararsızım, 4=katılıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum

Çizelge 4. incelendiğinde etkileme taktikleri, iş kontrol odağı, bağlamsal performans ve görev performansına ilişkin katsayıların istatistiki olarak anlamlı ($p<0,00$) olduğu görülmektedir. Etkileme taktikleri ile iş kontrol odağı arasında pozitif yönlü düşük kuvvette bir ilişki ($r=,102$; $r=,108$, $r=,188$), etkileme taktikleri bağlamsal ve görev performansı arasında pozitif ve düşük kuvvette bir ilişki ($r=,283$, $r=,225$) iş kontrol odağı ile bağlamsal ve görev performansı arasında pozitif ve düşük kuvvetli bir ilişki ($r=,253$, $r=,257$) olduğu görülmektedir.

Araştırma Modelinin Test Edilmesi

Araştırma modeli ve hipotezleri etkileme taktikleri ile bağlamsal performans (H_1) ve görev performansı (H_2) arasındaki ilişki arasındaki düzenleyici ilişkiyi test etmek üzere her bir bağımlı değişken için hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Araştırma modelini test etmeye yönelik yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonuçları aşağıda yer almaktadır. Çizelge 5'te etkileme taktiklerinin bağlamsal performans üzerindeki etkisinde iş kontrol odağının düzenleyici rolüne yönelik hiyerarşik regresyon analizi sonucu yer almaktadır.

Çizelge 5. incelendiğinde etkileme taktikleri ve bağlamsal performans arasında kurulan regresyon modeli anlamlıdır ($p<0,05$). Hiyerarşik regresyon denklemindeki etkileşim terimi de anlamlı olduğu görülmektedir. ($p<0,05$). Ancak yukarıdaki Çizelge 5. incelendiğinde etkileme taktikleri ve bağlamsal performans arasındaki ilişkide iş kontrol odağının düzenleyici etkisinin olduğu görülmektedir. Model 1'de R^2 yani açıklama derecesi %7 iken 2. Modelde etkileşim değişkeni modele dahil edildiğinde

KATLAV&PERÇİN

modelin açıklama derecesi %32'ye çıkmıştır. Sonuç olarak etkileme taktikleri ile bağlamsal performans arasında iş kontrol odağının düzenleyici etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Bu sonuca göre H₁ hipotezi desteklenmektedir.

Çizelge 5. Etkileme Taktiklerinin Bağlamsal Performans Üzerindeki Etkisinde İş Kontrol Odağının Düzenleyici Rolüne Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1. Model	2. Model
Etkileme Taktikleri	0,278**	-0,098**
İş Kontrol Odağı	-0,509**	-1,146**
Etkileme Taktikleri x İş Kontrol Odağı		-0,577**
F	95,010	65,845
Serbestlik derecesi (d.f)	2	3
R ²	0,07	0,32
Δ R ²	0,07	0,31

Bağımlı Değişken: Bağlamsal Performans

**p<0,01 *p<0,05

Çizelge 6. Etkileme Taktiklerinin Bağlamsal Performans İlişkisinde İç ve Dış İş Kontrol Odağının Düzenleyici Rolüne Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	I. Aşama	II. Aşama
Etkileme Taktikleri	0,29**	-0,66**
İç İş Kontrol Odağı	-0,32**	-0,856**
Dış İş Kontrol Odağı		-0,593**
Etkileme Taktikleri x İç İş Kontrol Odağı		0,605*
Etkileme Taktikleri x Dış İş Kontrol Odağı		0,291
F	52,336	39,459
Serbestlik derecesi (d.f)	2	3
R ²	0,07	0,32
Δ R ²	0,07	0,31

Bağımlı Değişken: Bağlamsal Performans/**p<0,01, *p<0,05

H₁ hipotezi desteklendiği için iş kontrol odağının alt boyutları olan iç ve dış kontrol odağının etkileme taktikleri ve bağlamsal performans ilişkisindeki düzenleyicilik rolünü test edilmiştir. Çizelge 6. incelendiğinde iç iş kontrol odağının etkileme taktikleri ve bağlamsal performans üzerinde anlamlı bir düzenleyicilik etkisi olduğu görülmektedir (p<0, 05). Düzenleyici etkide iç iş kontrol odağının ($\beta=-0,856$) dış iş kontrol odağına göre ($\beta=-0,593$) daha fazla etkisi olduğu söylenebilir. (p>0,05). Dolayısıyla bu sonuçlarda yola çıkarak H_{1a} hipotezi ve H_{1b} hipotezi desteklenmektedir.

Algılanan Etkileme Taktiklerinin İş Performansı Üzerindeki Etkisini Belirlemede Kontrol Odağının Düzenleyici Rolü: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama

Çizelge 7. Etkileme Taktiklerinin Görev Performansına İlişkisinde İş Kontrol Odağının Düzenleyici Rolüne Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	I. Aşama	II. Aşama
Etkileme Taktikleri	0,15**	0,02*
İş Kontrol Odağı	0,02**	-0,18**
Etkileme Taktikleri x İş Kontrol Odağı		0,24**
F	4,346	3,014
Serbestlik derecesi (d.f)	2	3
R ²	0,04	0,02
Δ R ²	0,04	0,01

Bağımlı Değişken: Görev Performansı/ **p<0,01, *p<0,05

Çizelge 7. incelendiğinde etkileme taktikleri ve görev performans arasında kurulan regresyon modeli anlamlıdır (p<0,05). Ancak çizelge 7. incelendiğinde etkileme taktikleri ve görev performans arasındaki ilişkide iş kontrol odağının düzenleyici etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu sonuca göre H₂ hipotezi desteklenmemektedir.

Çizelge 8. Etkileme Taktiklerinin Görev Performans İlişkisinde İç ve Dış Kontrol Odağının Düzenleyici Rolüne Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	I. Aşama	II. Aşama
Etkileme Taktikleri	0,147*	0,075
İç İş Kontrol Odağı	-0,041	-0,231
Dış İş Kontrol Odağı	0,067	0,074
Etkileme Taktikleri x İç İş Kontrol Odağı		-0,119
Etkileme Taktikleri x Dış İş Kontrol Odağı		0,326
F	3,511	0,347
Serbestlik derecesi (d.f)	3	5
R ²	0,02	0,03
Δ R ²	0,02	0,01

Bağımlı Değişken: Görev Performansı/ **p<0,01, *p<0,05

Çizelge 8. incelendiğinde etkileme taktikleri ve görev performans arasında kurulan regresyon modeli anlamlıdır (p<0,05) etkileşim terimi (p<0,05) anlamlı olmasına rağmen bağımlı ve bağımsız değişkenlerin %5 güven aralığında kurulan modelde anlamlı bir katkılarının olmadığı görülmektedir. Çizelge 8. incelendiğinde etkileme taktikleri ile görev performansı arasındaki etkide neredeyse hiç etki olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla ile H_{2a} ve H_{2b} hipotezleri desteklenmemektedir.

KATLAV&PERÇİN

Çizelge 9. Hipotezlere İlişkin Analiz Sonuçları

Hipotezler	Sonuç
H ₁ : Etkileme taktikleri ile bağlamsal performans ilişkisinde iş kontrol odağının düzenleyicilik rolü vardır.	KABUL
H _{1a} : Etkileme taktikleri ile bağlamsal performans ilişkisinde içsel iş kontrol odağının düzenleyicilik rolü vardır.	KABUL
H _{1b} : Etkileme taktikleri ile bağlamsal performans ilişkisinde dışsal iş kontrol odağının düzenleyicilik rolü vardır.	KABUL
H ₂ : Etkileme taktikleri ile görev performansı ilişkisinde iş kontrol odağının düzenleyicilik rolü vardır.	RET
H _{2a} : Etkileme taktikleri ile görev performansı ilişkisinde içsel iş kontrol odağının düzenleyicilik rolü vardır.	RET
H _{2b} : Etkileme taktikleri ile görev performansı ilişkisinde dışsal iş kontrol odağının düzenleyicilik rolü vardır.	RET

Çizelge 9'da görüldüğü üzere etkileme taktikleri algısının bağlamsal performans üzerindeki etkisinde iş kontrol odağının ve onun boyutları olan iç ve dış iş kontrol boyutlarının düzenleyici etkisi olduğuna yönelik hipotezler ile etkileme taktikleri ve görev performansı ilişkisinde iş kontrol odağının düzenleyicilik etkisi olduğuna yönelik hipotezler desteklenirken, etkileme taktikleri algısı ile görev performansı arasındaki ilişkide iş kontrol odağı boyutları olan iç ve dış kontrol odağı boyutlarına yönelik kurulan hipotezlerin desteklenmediği görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde örgütlerin başarılarındaki en önemli unsur kalifiye ve nitelikli insan kaynağına sahip olmaları ve bu kaynağı amaçları doğrultusunda yönetebilmeleridir. Örgütler insan kaynağını doğru bir şekilde yönetebilmek ve amaçları doğrultusunda onları sevk edebilmek için örgüt içinde iletişimi geliştirmeli ve stratejik yönetim anlayışını benimsemelidir. Bu açıdan ele alındığında örgütler için örgüt içi iletişimi etkin bir şekilde kullanmaları işgörenlerin performanslarını arttırmaları için onları ikna etmek ya da etkilemek için çaba göstermektedirler.

Araştırma sonucunda, algılanan etkileme taktikleri ile çalışanların bağlamsal ve görev performansı arasındaki ilişkide iş kontrol odağının düzenleyici etkisi olduğu hiyerarşik regresyon analizi ile test edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, otel çalışanlarının etkileme taktikleri algıları ile iş performansları (görev ve bağlamsal) arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç literatürdeki diğer sonuçları desteklemektedir (Wayne ve Kacmar, 1991; Yukl ve Tracey, 1992; Kipnis ve Schmidt, 1998, Castro, Douglas, Hochwarter, Ferris, Frink, 2003; Ferris, Judge, Rowland ve Fitzgibbons, 1994; Wayne ve Ferris, 1990).

Analiz sonuçlarına göre, çalışmanın temel varsayımı olan etkileme taktikleri ile iş performansı (görev ve bağlamsal) arasındaki ilişkide kontrol odağının düzenleyici

Algılanan Etkileme Taktiklerinin İş Performansı Üzerindeki Etkisini Belirlemede Kontrol Odağının Düzenleyici Rolü: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama

rolü olduğu tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde bu üç değişkeni inceleyen bir çalışma olmamasına rağmen kontrol odağı ile iş performansı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirten çalışmalara rastlanmıştır (Baron ve Ganz, 1972; Hyatt ve Prawitt, 2001; Chen ve Silverthorne, 2008; König, Debus, Hausler, Lendenmann ve Kleinmann; 2010; Oyewole ve Popoola, 2015). Bu çalışmada kontrol odağı değişkeni moderatör olarak ele alınmış ve değişkenler arasındaki ilişkiyi etkilediği belirlenmeye çalışılmıştır.

Etkileme taktikleri ile görev ve bağlamsal performans arasındaki ilişkide kontrol odağının düzenleyici rolü incelendiğinde iki modelde de kontrol odağının düzenleyici rolü olduğu tespit edilmiştir. Ancak boyutlar açısından ele alındığında etkileme taktikleri ve görev performansı arasındaki ilişkide kontrol odağının boyutları anlamlı bir sonuç vermemiştir. Etkileme taktikleri ile bağlamsal performans arasındaki ilişkide ise etkileme taktiklerinin boyutları açısından da düzenleyici etkisinin olduğu görülmüştür. Boyutlar açısından yapılan analiz sonuçlarına göre etkileme taktikleri ile bağlamsal performans arasındaki ilişkide iç kontrol odağının ($\beta=-0,856$, $p=0,00$) dış kontrol odağına ($\beta=-0,593$, $p=0,00$) göre daha fazla etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar incelendiğinde iç kontrol odağının negatif yönlü bir rolü olduğu görülmektedir. Bunun nedeni şöyle açıklanabilir, iç kontrol odaklı olan kişiler her şeyin sorumluluğunu kendileri almakta ve dışardan gelen uyarıcılardan etkilenmemektedir. Bu sonuçtan hareketle etkileme taktiklerinin iş performansı üzerinde etkisinin olduğunu ancak iç kontrol odaklı kişilerin bağlamsal performanslarını arttırmak için doğrudan etkileme taktiklerinden etkilenmediği söylenebilir.

Tüm bu analiz sonuçları neticesinde, otel işletmeleri için iş performansını arttırmada etkileme taktiklerinin önemli olduğu söylenebilir. İşgörenler yöneticileri tarafından bir şekilde etkiye maruz kalmakta ve bu da onların iş yapma süreçleri üzerinde etkili olmaktadır. İşgörenleri bir işe sevk etmede yöneticiler onları ikna ederek, işbirliği sağlayarak, baskı kurarak, onları kendi karizmalarını kullanarak etkileyebilirler. Ancak bu taktikler kültüre, işgörenin özelliklerine göre farklılık gösterebilir. Bu noktada yöneticilerin işgörenlerini tanıması ve onları en iyi motive edip performanslarını arttıracak taktikler kullanması önem arz etmektedir. Çünkü turizm işletmeleri için işgörenler oldukça önemlidir. İşgörenler o işletmenin rekabette ön plana çıkmasında, müşteri memnuniyetinin sağlanmasında, hizmet kalitesinin artması gibi işletme için önemli konularda başrolü üstlenmektedir. Bunun en önemli nedeni turizm işletmelerinde üretim ve tüketim aynı anda gerçekleşmekte ve işgörenlerin o anda gerçekleştirdikleri performansları müşteri tatmini, hizmet kalitesi vb. üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Ayrıca turizm işletmelerinin taklit edilemeyen en önemli unsuru olan insan faktörü o işletmeyi diğerlerinden farklı kılmaktadır.

Bu araştırma, yöneticilerin kullanmış oldukları etkileme taktiklerinin işgörenlerin nasıl algıladığını belirlemek ve bu algının onların performansları üzerindeki etkisini ortaya koyabilmek ve araştırma modeli ve hipotezlerini test etmek amacıyla tasarlandığı için hipotetik-tanımlayıcı araştırma kapsamına girmektedir. Araştırmanın analiz birimi Nevşehir’de faaliyet gösteren ve anakütle kapsamına dahil edilen dört ve

beş yıldızlı otel işletmeleridir. Analiz birimini oluşturan işletmelere ilişkin veriler her işletmeden örnekleme dahil edilen işgörenlerden elde edilmiştir. Bu nedenle araştırmada kullanılan verilerin işgörenlerin öznel görüşlerine dayanması sonuçların nesnelliği ve araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini etkilemektedir. Ayrıca, elde edilen araştırma sonuçları, araştırmanın sınırlı bir bölgede yapıldığı, örneklemin sınırlı sayıda ve nitelikte işletmeyi kapsadığı dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle, çalışmada önerilen model, tesadüfi olarak seçilen daha büyük bir örnek hacmi ile Türkiye genelinde test edilebilir. Etkileme taktikleri yöneticilerin bakış açısıyla veya işgörenlerin yöneticileri için kullandıkları etkileme taktikleri açısından ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu K (1992) İşgücünü Verimli Kullanma Tekniklerinin Turizm Sektöründe Uygulaması, Ankara, MPM yayımları.
- Argon T ve Eren A (2004) İnsan Kaynakları Yönetimi (Nobel Yayınevi, Ankara).
- Babin B J, Boles J S (1996). The effects of perceived co-worker involvement and supervisor support on service provider role stress, performance, and job satisfaction, *Journal of Retailing*, 72 (1), 57-75.
- Baron R M ve Kenny D A (1986) "The moderator- mediator variable distinction in social psychological research: conceptual, strategic, and statistical considerations", *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, ss: 1173-1182.
- Barrick M R, Mount M K (1991) The big five personality dimensions and job performance: a meta-analysis. *Personnel psychology*, 44(1), 1-26.
- Borman W C, Motowidlo S J (1997) Task performance and contextual performance: The meaning for personnel selection research. *Human performance*, 10(2), 99-109.
- Borman, W. C. (1993). Job behavior, performance, and effectiveness (Edt)Dunnette Marvin D, Hough, Leaetta M, Handbook of industrial and organizational psychology, (Consulting Psychologists Press, Palo Alto, CA, US, ss. 271-326).
- Burns A C, Bush R F (2014) *Marketing Research*, 7th Edition, (Pearson Education, Harlow).
- Büyüköztürk Ş (2002) Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 8 (32), 470-483.
- Campbell J P (1990) Modeling the performance prediction problem in industrial and organizational psychology. In M.D. Dunnette & L.M. Hough (Eds.), Handbook of industrial and organizational psychology (2. basım.,Consulting Psychologists Press: Palo Alto, CA, 1, 687-732).
- Castro, S. L., Douglas, C., Hochwarter, W. A., Ferris, G. R., & Frink, D. D. (2003). The effects-of positive affect and gender on the influence tactics-job performance relationship. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 10(1), 1-18.
- Çetin, F, Basım N J (2013) Örgütte bireysel farklılıklar, kişilik ve değerler, İçinde: *Örgütsel Davranış* (Ed: Ünsal Sığırı ve Sait Gürbüz), (Beta Basım Yayın, İstanbul., 432-478).

Algılanan Etkileme Taktiklerinin İş Performansı Üzerindeki Etkisini Belirlemede Kontrol Odağının Düzenleyici Rolü: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama

- Gürbüz S, Şahin F (2014) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (Felsefe-Yöntem-Analiz)*, (Seçkin Yayıncılık, Ankara).
- Kipnis D, Schmidt S M, Wilkinson I (1980) Intra- organizational influence tactics: explorations in getting one's way. *Journal of Applied Psychology*, 65, 440-452.
- König C J, Debus M E, Häusler S, Lendenmann N, Kleinmann M (2010) Examining occupational self-efficacy, work locus of control and communication as moderators of the job insecurity-job performance relationship, *Economic and Industrial Democracy*, 31(2), 231-247.
- Kuşluvan S, Demirel H (2001) Konaklama işletmelerinde yöneticilerin astlarını etkileme taktikleri ve bu taktiklerin etkinliği üzerine bir araştırma, 9. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Bildiriler*, 24-26 Mayıs, 2001, 265-278.
- Koşar, D (2016) Liderlerin etkileme taktikleri, İçinde: Eğitim yönetiminde liderlik (teori, araştırma ve uygulama), Ed: Nezahat Güçlü, Serkan Koşar, Pegem Yayınları: Ankara.
- Motowidlo S J (2000) Some basic issues related to contextual performance and organizational citizenship behavior in human resource management. *Human Resource Management Review*, 10(1), 115-126.
- Motowidlo S J, Van Scotter J R (1994) Evidence that task performance should be distinguished from contextual performance. *Journal of Applied psychology*, 79(4), 475-480.
- Motowidlo S J, Borman W C, Schmit M J (1997) A theory of individual differences in task and contextual performance. *Human Performance*, 10, 71-83.
- Motowidlo S J, Borman W C, Schmit M J (1999) Performance assessment in unique jobs, içinde (Edt: D R Ilgen, E D Pulakos), *The changing nature of job performance: Implications for staffing, motivation, and development* (Jossey-Bass, San Francisco, CA, 56-86).
- Ng T W, Sorensen K L, Eby L T (2006) Locus of control at work: a meta-analysis. *Journal of organizational Behavior*, 27(8), 1057-1087.
- Oyewole G O, Popoola S O (2015) Personal factors and work locus of control as determinants of job performance of library personnel in federal colleges of education in nigeria. *Chinese Librarianship*, (40), 15-31.
- Özkoç, A. G., & Çaliskan, N. (2015). The Impact of Organizational Envy on Organizational Climate Created among Employees: An Application in Accommodation Enterprises. *International Journal of Business and Management*, 10(1), 40.
- Özkoç, A. G., & Katlav, E. Ö. (2015). Konaklama İşletmelerinde Örgüt Kültürünü Etkileyen Ulusal Kültür Boyutlarının Belirlenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 115-130.
- Raven B H (2008) The bases of power and the power/interaction model of interpersonal influence. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 8(1), 1-22.
- Rhoades L, Eisenberger R (2002). Perceived organizational support: a review of the literature. *Journal of applied psychology*, 87(4), s.698.

- Rotundo M, Sackett P R (2002) The relative importance of task, citizenship, and counterproductive performance to global ratings of job performance: a policy-capturing approach. *Journal of applied psychology*, 87(1), 66-80.
- Sonnentag S, Frese M (2002) *Performance Concepts and Performance Theory*. (Edt: Sabine Sonnentag) , Psychological Management of Individual Performance, (John Wiley & Sons, USA, s.4-19).
- Sonnentag S, Volmer J, Spychala A (2010). Job Performance (Konstanzer (Online) Publications System (KOPS), 427-447).
- Spector, P. E. (1988). Development of the Work Locus of Control Scale. *Journal of Occupational Psychology*, 61, 335- 340.
- Van Scotter J R, Motowidlo S J (1996) Interpersonal Facilitation and Job Dedication As Separate Facets of Contextual Performance, *Journal of Applied Psychology*, Vol. 81, No. 5, 525-531.
- Wang H, Law K S, Chen Z X (2008) Leader-member exchange, employee performance, and work outcomes: An empirical study in the Chinese context. *The International Journal of Human Resource Management*,, 19(10), 1809-1824.
- Wayne S J, Ferris G R (1990) Influence tactics, affect, and exchange quality in supervisor-subordinate interactions: A laboratory experiment and field study. *Journal of Applied Psychology*, 75(5), 487-499.
- Wayne S J, Kacmar, K M (1991) The effects of impression management on the performance appraisal process. *Organizational behavior and human decision processes*, 48(1), 70-88.
- Yukl G (2008) How leaders influence organizational effectiveness. *The Leadership Quarterly*, 19(6), 708-722.
- Yukl G, Tracey J B (1992) Consequences of influence tactics used with subordinates, peers, and the boss. *Journal of Applied Psychology*, 77(4), 525-535.
- Yukl G, Chavez C, Seifert C F (2005) Assessing the construct validity and utility of two new influence tactics. *Journal of Organizational Behavior*, 26(6), 705-725.
- Yukl G, Seifert C, Chavez C (2008) Validation of the extended Influence Behavior Questionnaire. *The Leadership Quarterly*, 19(5), 609-621.
- <http://shell.cas.usf.edu/~pspector/scales/wlcspace.html> (10.01.2016)

AN ALTERNATIVE to THE OVER-CONSUMPTION PRACTICE: FRUGALITY of IMMİGRANTS from BULGARIA LIVING in BURSA

Sercan EKLEMEZLER * - Selda ADİLOĞLU**

Abstract

The over-consumption practices of the consumption age have lately been attracting increasing attention by many academic disciplines. This attention focuses mainly on the consumer, but it seems too early to talk about any research interest on the non-consumer. This study tries to focus on a group of people as an example of who do not consume in the over-consuming world. While non-consumers are the starting point of this study, the population of the immigrants, who are said to be tight-fisted, comprises those who immigrated to Bursa from Bulgaria. 356 people selected from this population are the sample of the study. The claim that immigrants from Bulgaria are frugal is a premise of the study, and certain hypotheses were developed to test this premise. This study employs the survey technique, and the responses were analyzed with the application of Mann-Whitney U and Kruskal-Wallis H tests, and Spearmana's rho correlation analysis. The findings revealed that the immigrants in question were generally frugal. Accordingly, it was concluded that those who migrated to Turkey in 1970-1979 are more frugal, and those immigrating from Kardzhali are less frugal compared to those who came from other cities. Finally, the continuity of the frugality behavior by the second-generation (born in Bursa) immigrants was found to be significant in terms of the continuity of the practices of this immigrant group.

Key Words: Consumption, Frugality, Frugality scale, Immigrants from Bulgaria.

AŞIRI-TÜKETİM PRATIĞİNE BİR ALTERNATİF: BULGARİSTAN GÖÇMENLERİNDE TUTUMLULUK

Öz

Tüketim çağı insanın aşırı-tüketim pratikleri, birçok disiplinin odaklanmaya başladığı bir konu durumdadır. Bu ilgi, tüketene odaklanırken, tüketmeyene (*non-consumer*) yönelmiş bir ilgiden söz etmek içinse şimdilik biraz erken gözükmemekte. Bu çalışma hem aşırı-tüketen dünyada tüketmeyenlerin de -en azından yazında vurgulanmakta olan ölçüde- olacağını hem de tüketmeyenlerin de araştırılabileceğini göstermeyi hedeflemektedir. Tüketmeyenler, bu çalışmanın başlangıç noktasını oluştururken çalışmanın örneklemini eli sıkı oldukları dillendirilen Bulgaristan göçmenleri içerisinde Bursa'ya göç etmiş olan 356 kişi oluşturmaktadır. Bulgaristan göçmenlerinin tutumlu oldukları iddiası, çalışma içerisinde bir ön kabul olarak ele alınmış ve bu ön kabulün sınanması için belli başlı hipotezler geliştirilmiştir. Anket tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada, cevaplar

* RA, Bursa Technical University Department of Sociology, e-mail: sercan.eklemezler@btu.edu.tr, 02243003737, ORCID: 0000-0003-3198-8413.

** Ass. Prof, Bursa Technical University Department of Sociology, e-mail: selda.adiloglu@btu.edu.tr, 02243003728, ORCID: 0000-0002-9725-436X.

Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H testleri ile Spearman's rho korelasyon analiziyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular, söz konusu göçmenlerin genel olarak tutumlu olduklarını ortaya koymuştur. Bu bağlamda, 1970-1979 tarihlerinde Türkiye'ye göç edenlerin daha tutumlu oldukları, diğer şehirlerden gelenlere oranla da Kırcalı'den gelenlerin daha az tutumlu oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak, çalışmada elde edilen tutumluluk davranışının ikinci kuşak (Bursa doğumlu) göçmenlerde de sürdürülmesi, göçmen gruba ait pratiklerin devamlılığı açısından kayda değer bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Tutumluluk, Tutumluluk ölçeği, Bulgaristan göçmenleri.

INTRODUCTION

Consuming, consumption, and consumability signify the new motto that describes the current age and the people living in it. With its descriptive character, the consumption phenomenon is becoming more widespread with an increasing universal influence (Baudrillard, 2008). This phenomenon of universalization draws the attention of the academic community as well as the political powers and the global economic circles. The phenomenon of consumption renders the consumer, the product produced and consumed, and the age and world in which the consumption is prioritized a research object. The ones who consume the minimum or those who resist consuming are the ones ignored by this age. As such, this study aims to focus on a section of the society that has been ignored and/or has not been illuminated so far. This section includes those who are trying to keep their consumption to a minimum and who choose, in a more precise and inclusive term, to be 'frugal'. An important point to be noted here is that the study will neither analyze consumption itself, nor the consumption as reflected in figures. The study will focus on frugality, and frugality as reflected in the behavior of the individual, including the phenomenon of consumption. Another important point is that the issue of frugality will be addressed in the context of a particular group. Therefore, the subject, the focal point, and the research group will be studied through the lens of the discipline of sociology, remaining outside the scope of the discipline of economics.

The study group is composed of Bulgaria's immigrants, who are mentioned by their lack of consumption - with a more comprehensive explanation, with their frugality. As its focal point, the study will examine the actor, in other words, the behavior of the individual who consumes or does not consume, and the advantages and disadvantages of this behavior. This study is driven by the motivation to test the popular belief (judgment) that the immigrants from Bulgaria are frugal. Based on this judgment, questions and hypotheses shaping the study were determined. The main purpose was to reveal whether such frugality behavior exhibits collective characteristics and benefits the whole of society, and by determining the nature of this behavior, to suggest this type of non-consumption or frugality as an alternative to the consuming individual of the consumption world.

In this study, to encompass the concepts such as limited consumer, non-consumer, and saver/accumulator with a single concept, the term 'frugal/frugality' is

An Alternative to the Over-Consumption Practice: Frugality of Immigrants from Bulgaria Living in Bursa

preferred. However, before analyzing the meaning of the related concept in terms of the research group, the 'described' structure of the world in which the immigrants live will be examined.

Purpose and Significance of the Study

As stated by Todd and Lawson (2003), and Lastovicka et al. (1999), even a cursory review of the related academic studies reveals that the subject of consumption is always unilaterally handled. The main focus of these studies is on the consumers or over-consumers; not the ones keeping consumption to a minimum or are frugal. This study aims to show that, contrary to the popular belief, the world is not surrounded by consumption, and that people can live by consuming at a minimum level, without consuming too much and/or excessively. The study, conducted with this intention, shows that an act that has been buried in the past can still be functional, and that such an act can be fostered by internal (culture, family education, etc.) motivations, instead of extrinsic (government incentive, authoritarian attitude) ones. Besides, this behavior may have benefits at the individual and social level.

Conceptual Framework

Literature Review I: Frugality in the Consumption Age

Baudrillard (2000: 94) defines the new world citizen as the modern citizen, viewing him/her as a consumer who chooses to produce with less labor in order to increase welfare. When the goal of this period is to consume a lot with little labor, the individual of this period is focused on disposing his/her whole capacity on realizing the consumerist potential (Baudrillard 2000: 94). Şentürk (2007: 32), who defines the current period as the new surreal social order, states that the society in this order is coded and programmed to consume. Therefore, personal consumption is maximized with the increasing choices in the new period (Hall 1995). Contrary to Hall's claim, the maximized consumption trend can be manifested in a minimalized manner in some cases. Minimization of consumption brings to mind the idea of simplicity or minimalist tendency, which has a great impact on art and architecture, and is also reflected in sociological texts. Dopierala (2017), who wrote one of the rare works studying the phenomenon of consumption and minimalism together, states that minimalists do not focus on material objects, and they are not interested in things such as accumulation and hoarding of things, and those interested in them will be remembered by having a material and frugal lifestyle. Hence, it can be said that this type of frugal style does not have a relationship with the minimalist attitude and that it may be related to material frugality.

When considered as a concept, frugality is found to have many related expressions evoking its root meaning, which are adopted by Turkish (and by English, which is recognized as the lingua franca of the academy). In his 2016 edition, Westcott reports that the concept of frugality can be expressed with different words. According to the author's description, the term 'frugality' may be substituted by the following terms: ascetic, thrifty, miserly, tight-fisted, abstemious, unpretentious, cheeseparing,

stingy, ungenerous, and parsimonious. Notably, Westacott (2016) considers the definitions such as stingy and parsimonious equivalent to frugality. Nepomuceno and Laroche (2015) do not see tightwadism as equivalent to frugality, but they also consider the concept of frugality as a lifestyle. They make a distinction between the two styles on the basis of the painfulness of consumption. In other words, the state of misery suffered by the tightwad/miser during the spending/consumption is sufficient for a person to be defined as a tightwad. In Nepomuceno and Laroche (2015), the frugal lifestyle constitutes the alternative from among the three anti-consumption styles, except for the simplicity and tightwadism. In this study, based on Lastovicka et al. who associate long-term expectation with non-consumption, the frugal lifestyle is clarified, and the distinction between the stingy and the frugal is established. Lastovicka et al. (1999), who used the term 'delayed gratification' based on Stuart Mill, placed the main axis of their definition on the concept of frugality as not being some sort of deprivation, but referring to sacrificing temporary desires for greater goals. Unlike many consumption patterns, frugality is a long-term consumption style and requires not consuming in order to attain some future targets.

Since it is not a minimalist attitude or stinginess, frugality can be predicated on a religious, cultural, and ideological premise. Such a premise or presupposition may result in developing an act or a lifestyle. Therefore, it is worth bearing in mind that there may be different types of motivations underlying such a minimum consumption preference. According to some scholars, frugality may develop as an individual orientation. For example, according to Westacott (2016), with the love of knowing the ways of a plain¹ and cheap life, most people may choose to consume little. Yet, the act of choosing to consume little or to be frugal is not, in some cases, an imposition of love, satisfaction, and/or pleasure, and can be part of a cultural practice or lifestyle.

Compared to consumption, frugality has not received much attention as a concept in the social sciences² (Lastovicka, Bettencourt, Hughner, & Kuntze 1999: 85). However, with the suggestion that it should be perceived as a 'life style', this concept began to draw attention in the literature. With increasing interest, there is an attempt to explain frugality based on different motivations (e.g., Todd and Lawson 2003), and many approaches can be shown as examples of these explanations. For example, the psychological approach considers the attitude as a personal trait. For example, according to the psychological approach, the ambition of possessing is an innate trait fueled by the competitive forces of capitalism. However, moralists, some religious

¹ Some studies establish a connection between plain life and asceticism. According to Westacott (2016: 30) asceticism has been an important form of simple life since antiquity, while many religious groups have adopted asceticism at different levels.

² For example, frugality has become a very recent topic in marketing research. Especially in the early 2000s, even the early advocates, who asserted that non-consumption needed to be studied as much as consumption, stated that 'the largest consumption boom in history' was not the appropriate time for this (Todd & Lawson 2003: 8).

An Alternative to the Over-Consumption Practice: Frugality of Immigrants from Bulgaria Living in Bursa

doctrines or sects such as Calvinism³ treat frugalism as a value. Todd and Lawson (2003), in their study of consumers in New Zealand, studied frugality by relating it to values⁴. However, they concluded that although frugality is related to some values, it is more appropriate to accept it as a choice of 'life style' rather than as being related to a series of values. This result is a confirmation of the approach of Lastovicka et al. (1999) to the subject. Lastovicka and his colleagues (1999) considered economy as a dimension of lifestyle, which aims at longer lifespan (durability) and economic viability in acquiring economic goods. Frugal consumption is a concept that includes all of the consumption, accumulation, use, shopping, and recycling behaviors. With its voluntary simplicity and environmentalism on one end, and with the sense of pleasure derived from the skillful and long-lasting use of objects on the other end, this concept is uniquely positioned within a wide range of anti-consumption practices and operationalized through various variables (Lastovicka et al. 1999: 87).

Literature Review II: Immigrants' Frugality

The issue of consumption is frequently explored in the related research literature. However, the phenomenon of non-consumption also contains some invaluable data that deserve to be the focus of much research. In the current study, the non-consumption activity (or frugality), which is yet to be valued as a research focus, will be explored together with another aspect, 'immigrants.' In other words, the non-consumption activity will be explored vis-à-vis migrants and their frugality practices. However, it has been observed that the related literature is far from covering all dimensions of frugality, and focuses only on the dimension of savings/accumulation.

A comprehensive body of literature examining the migrant/migration issues in depth is currently available. Extensive and regularly updated, this national and international research literature mostly studies the effects and causes of migration, migration decisions, migration processes and post-migration experiences. In the post-migration period, saving behaviors, one of the migrants' frugality practices, have only recently begun to be researched. The international literature, rather than the national literature, seems to have focused on this issue. Various studies examine the subject in different countries and groups. While Galor and Stark (1990) focused on first-generation immigrants and the saving behavior of immigrants, Fuchs-Schündeln, Masella and Paule-Paludkiewicz (2017), studied the saving behavior of second-generation immigrants in Germany. In the context of England, De Arcangelis and

³ The development of an asceticism of the world by Calvinism in the 16th century, can be said to have confirmed or developed the capitalist system of production; however, this teaching is not pro-consumption; it encourages to settle for less, and to get away from pleasure and waste (Weber 2009).

⁴ In their study, Todd and Lawson (2003) demonstrated that frugality is related more to the collectivist values. However, in addition to identifying the concept with collectivist values in general, they concluded that it was possible to deal with individual values like ambition. As a result, they linked frugality with long-term economic goals and variables of the scale they used.

Joxhe (2014) focused on the relationship between the duration of residence of migrants and the behavior of savings. Bauer and Sinning (2006) examined the saving behaviors of temporary and permanent migrants in Germany. A similar study was conducted by Dustmann and Mestres (2011), who also studied the relationship between savings and the return plans of immigrants in another study (Dustmann and Mestress 2010). Dustmann (1997) found that immigrants tend to save more compared to the local people. Based on the same comparison, another study conducted by Islam, Parasnis and Fausten (2010) examined saving behavior of the immigrants and local people in Australia. Vinogradova (2014) compared the saving behaviors of two immigrant types, guest workers and illegal immigrants. According to the author, a foreigner who is likely to be deported has a 'precautionary' saving/accumulating motive. Vinogradova (2014) states that the high saving rate (for precautionary reasons) is short term. Another study in this context is the joint work of Bauer and Sinning (2011), who analyzed the saving behavior of temporary and permanent immigrants in Germany. An important point in their work is that the immigrants think about saving money in terms of foreign exchange. For this reason, according to the authors, temporary immigrants who intend to return to their own countries show more saving behavior than other individuals (citizens or permanent immigrants) do. According to Bauer and Sinning (2011), the difference in savings rate between Germans and permanent immigrants is slightly more than half, while the difference between temporary and permanent migrants is around 70%. Galor and Stark (1990) state that the first-generation immigrants in the country they migrated have had a higher average income than the native population⁵, which is simply explained by the nature and characteristics of the economically motivated immigrants.

There are savings inequalities between local people and immigrants. Due to the changes in the socio-economic background between the locals and immigrants, there are differences in saving trends and welfare positions. Another point is the differences in the saving behavior of the immigrants. Unlike permanent immigrants, temporary immigrants tend to save more to improve their economic situation when they return to their home country. Having been granted the Turkish citizenship, immigrants from Bulgaria do not plan to return to Bulgaria, and thus they can be considered as permanent immigrants in Turkey's immigration conjuncture. This study differs from other studies in the literature and fills a gap with its focus on the frugality and saving/accumulation behaviors of immigrants from Bulgaria in Turkey who are recognized as permanent migrants.

⁵ Dustmann (1997) states that immigrants can save more than the local people when there is no relationship between the host country and the (home country, but the immigrants have a higher income risk than the locals.

An Alternative to the Over-Consumption Practice: Frugality of Immigrants from Bulgaria Living in Bursa

Method

Preparation of the Data Collection Tool

The study was carried out by applying the quantitative data collection method, which allows the research object to be positivized first and then reaching a conclusion. The survey technique was employed for this purpose. The research was carried out in the districts of Bursa (Yıldırım, Osmangazi, Nilüfer) which called "immigrant city" (Kaplanoğlu, 2013). Within the immigrant groups living in these districts, it was decided to focus on a single group of immigrants. Accordingly, among all the immigrants from Bulgaria living in Turkey, those living in Bursa forms the universe of the study. Since one aim of the study was to examine the continuity of frugality behavior through culturing, the second generation immigrants from Bulgaria were also included in the study. In order to have an accurate representation of this group of immigrants, surveys were distributed to a certain number of immigrants. For the surveys, the acceptable error level (+ - 5%) and the required confidence level (95%) were taken into consideration for the estimation, and the required sample size was determined for the universe larger than 100.000 people. In this case, the ideal sample size is 384 people (Yazıcıoğlu and Erdoğan 2004: 49-50). However, the existence of inaccurate and unreturned questionnaires caused the number of participants to be limited to 356. Since it was not possible to obtain a complete list of the universe, the snowball sampling technique was used. The study included 114 participants from Yıldırım, 114 from Osmangazi, and 115 from Nilüfer, which allowed a balanced distribution among the central districts. In addition, 48.31% of the participants were women and 51.12% were men, while two people (0.56%) did not respond to the gender question. These data show that participants have a balanced distribution in terms of their gender. The surveys are structured to include two parts. The main questions were prepared along with some demographic questions. In addition to the questions about the demographics and consumption, the frugality scale developed by Lastovicka et al. (1999) was used, and the Cronbach alpha reliability coefficient was found to be 0.832 and the scale was found to be reliable ($p = 0.832$; $p > 0.70$). This value does not differ much from the 0,85 value found by Lastovicka et al. (1999), and from the value of 0.89 obtained by Nepomuceno and Laroche (2015).

Three main research questions guided the preparation of the questionnaires. These questions are:

Q1: Are migrants from Bulgaria frugal?

Q2: Does the idea of achieving long-term goals underlie the frugality?

Q3: Can frugality be transmitted through acculturation?

Seven different hypotheses were developed and the questionnaires were designed to make these hypotheses suitable for testing. The hypotheses to be tested are:

H₁: There is a significant relationship between frugality and caring about saving.

H₂: There is a significant relationship between frugality and saving towards home-ownership.

H₃: There is a meaningful relationship between choosing to save (instead of spending money generously) and frugality.

H₄: There is a significant relationship between frugality and price research before buying a product.

H₅: There is a significant relationship between frugality and the idea of big birth, wedding and funeral ceremonies.

H₆: The frugality levels of immigrants from Bulgaria vary according to their years of immigration.

H₇: The frugality levels of the participants vary according to their place of birth.

Data Analysis

In the present study, the concept of frugality was operationalized by Lastovicka et al.'s (1999) scale, and, in order to determine the dimensions related to frugality, participants were asked questions designed in the form of a 5 - point Likert scale. The SPSS was used as the statistical analysis program for the analysis of the data obtained through the survey. Shapiro Wilk-W tests were conducted to determine whether the data were suitable for normal distribution, and since these tests found the level of significance as $p < 0.05$ for all the variables, it was decided that the distribution was not normal. Therefore, Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis H tests, and Spearman's rho correlation analysis were used as the non-parametric tests and frequency tables and median values were used as the descriptive statistics. The significance level to be used in statistical analysis was chosen as $p < 0.05$.

The results of the analysis are presented in the next section (Results and Discussion). For this, tables were created. At the stage of interpreting the tables, firstly, the results of the correlation analyses and the other descriptive analyses were interpreted, and followed by an analysis of what they specifically mean for the immigrants from Bulgaria. Further, when deemed necessary, the distribution of the responses of immigrants with the help of frequency tables was interpreted to answer the research questions.

RESULTS and DISCUSSION

The starting point of the study is questioning the claim that the immigrants from Bulgaria are frugal. With this aim, the first research question shaping the study is also related to frugality, that is, looking for answers to the question of whether the immigrants are frugal or not. Following this question, - if frugality is the case -, whether such frugality served any long-term objective(s) is probed further. Finally, the intergenerational continuity of the frugality act is questioned. The tables in this chapter include a basic research question (Are they frugal?), and the sub-questions detailing this question. In the main table (see Table 1), there are items measuring frugality in five sentences. The selection of the items was carried out based on each being able to

An Alternative to the Over-Consumption Practice: Frugality of Immigrants from Bulgaria Living in Bursa

provide semantic support to the others or to respond to one another. Accordingly, the question of caring about saving and the question of saving for the purpose of obtaining housing were found to be suitable for successive placement in the table because they seem to be connected to each other in a cause-and-effect way. The question of whether spending money generously is preferred produces results that support the question of doing price research.

The main table displays the correlation coefficients of these five items regarding the concept of frugality, which are designed to allow a more accurate and comprehensive understanding of the act of 'frugality'⁶. The first interpretation from the table is that each item is related to frugality in a moderate and positive way.

Table 1. Correlation Analysis between Frugality and Various Variables

Spearman's rho	Frugality		
	Correlation coefficients	p	n
Caring about saving	0,324	0,000	293
Saving to buy housing	0,318	0,000	277
Prefer to consume instead of spending generously	0,567	0,000	328
Making a price research before buying a product	0,336	0,000	328
Birth-wedding-funeral ceremonies must be large	0,334	0,000	325

In detail, according to Table (1), there is a positive and moderate relationship between the importance of saving and being frugal ($p = 0.000$; $p < 0.05$; Spearman's $p = 0.332$; $0.30 < 0.324 < 0.70$; $p_2 = 0.10$). Caring about saving explains 10% of frugality, verifying the first hypothesis (H_1) of the study. The second hypothesis (H_2), like the first hypothesis, was also confirmed according to these data, and a significant relationship was found between frugality and saving to buy housing. According to this, there is a positive and moderate relationship between frugality and saving to buy housing ($p = 0,000$; $p < 0,05$; Spearman's $p = 0,318$; $0,30 < 0,318 < 0,70$; $p_2 = 0, 10$). The data show that saving to buy housing explains 10% of frugality. The distribution of the responses of the participants to these two questions, which were determined to be related to frugality, is shown in Table (2).

⁶ In the study, the concept of frugality is operationalized with the scale developed by Lastovicka et al. (1999).

Table 2. Frequency distributions of the frugality-related variables I

	Strongly disagree	Disagree	Undecided/neutral	Agree	Strongly agree	Unanswered
	%	%	%	%	%	%
Caring about saving	5,6	5,6	8,1	40,2	26,1	14,3
Saving to buy housing	4,8	12,1	21,1	27,5	15,4	19,1

Clearly, a considerable proportion of the participants (66.3%) care about saving, and a significant portion (42.9%) choose to save money in order to purchase housing. When we analyze the relationships that occur in the first two hypotheses together with the frequency distributions, the presupposition that the immigrants from Bulgaria are frugal is affirmed and replaced by an acknowledgement. In other words, it is evident that these immigrants care about money-saving and saving for the purpose of house ownership, which is an assumed tendency (frugality) of these immigrants. Here, in this consuming world and age of consumption, in which consumption is so strongly encouraged and applauded, and, in a sense, has become functional in the acquisition of status, how the immigrants from Bulgaria can remain frugal is an important question. In response to this question, considering the argument put forward by Kozanoğlu might help because he illuminates and clarifies the motives behind these immigrants' frugality. In addition to the consumption phenomenon that occurs in response to compulsive feelings and needs, Kozanoğlu (1993) mentions the act of 'compensatory consumption' which is described as the compensation for the things that one cannot eat, wear, or experience, by purchasing the best of something. Considering the findings of the study, the claim that the immigrants from Bulgaria may have adopted the 'compensatory consumption' style stands to reason. The immigrants may also be postponing their eating, drinking, and spending in order to achieve the consumption of a better item, which is confirmed by the first two items presented in the Table. Revisiting Table (2) reveals that the immigrants from Bulgaria are interested in money saving, and save to purchase their own housing as well.

Odabaşı (2013) emphasizes that in modern societies social identity is constructed through consumption. Therefore, individuals in such societies build an identity for themselves by consuming. Do not those who do not consume the best or buy a long-term means/tool undertake such an identity building? To test the accuracy of this claim seems to be very unlikely in terms of the limitations of this study and its research technique. However, the attitudes of migrants in the sense of belonging can be meaningful. Sipahi Kıratlı (2014) states that the immigrants from Bulgaria must fulfill their purpose of 'owning a house' so that they can feel that they belong to a place, thus, they work very hard to accomplish that. In other words, the behavior of owning a home is an indicator of belonging for immigrants. Such an importance attached to becoming a homeowner is underlined in some other studies as well. For instance,

An Alternative to the Over-Consumption Practice: Frugality of Immigrants from Bulgaria Living in Bursa

home ownership is a demand or a need for the immigrants from Bulgaria, who are described by Kolukırık (2006: 7) as 'these people do not know what being a tenant means'. According to Şirin (2011), besides the two factors of being educated and working as a whole family, being a homeowner is another factor of adaptation reinforcing the sense of belonging. Balaban-Salı and Mehmed (2014), who based this behavior on past habits, state that the immigrants from Bulgaria are used to having a secure job and a house due to the communism, which has evolved into a desire to have a salaried job and a home after their migration, and that they prioritize home ownership. Therefore, they explain their behavior by the habits that they have left behind rather than by a process of identity building. At this point, it should be noted that the quantitative data collection technique used in this study does not enable the identification or test the accuracy of the participant behaviors within the framework of the scientific criteria. Explaining the factors underlying these behaviors can be the focus of another study.

Being the highest with 0.567 correlation coefficient, the third item in Table (1) stands out among the other four items. Put differently, there is a positive and moderate relationship between frugality and preferring to save rather than spend a lot of money generously ($p = 0,000$; $p < 0,05$; Spearman's $p = 0,567$; $0,30 < 0,567 < 0,70$; $p^2 = 0,32$). Therefore, the third (H_3) hypothesis of the study is accepted on the basis of these data. In addition, choosing to save money rather than spending money generously explains 32% of the frugality. Table (3) shows the distribution of the participants' responses.

Table 3. Frequency distributions of the frugality-related variables II

	Never	Seldom	Sometimes	Very often	Always	Unanswered	Total
	%	%	%	%	%	%	%
Choosing to save money rather than spending money generously	2,8	13,8	10,7	42,1	25,3	5,3	100,0

Considering the frequency distribution of the hypothesis concerned, 67.4% of the respondents prefer to consume instead of spending generously or always generously. This finding demonstrates once again that the immigrants from Bulgaria avoid spending money generously and prioritize saving, confirming their frugality.

Another hypothesis (H_4) was formed through the statement that there is a meaningful relationship between making a price research and frugality before buying a product⁷. In the light of the data in Table (1), it can be stated that there is a positive and

⁷ Nevertheless, there is a positive and moderate relationship between a product being on sale and its effect on product preference ($p=0,000$; $p<0,05$; Spearman's $p=0,349$; $0,30<0,349<0,70$; $p^2=0,12$). That the product's being on sale affects the product preference explains 12% of the

moderate relationship between these two variables ($p = 0,000$; $p < 0,05$; Spearman's $p = 0,336$; $0,30 < 0,336 < 0,70$; $p_2 = 0,11$ th). Therefore, it can be said that hypothesis H4 is accepted. However, before buying a product, it can be added that doing price research explains 11% of being frugal. The frequency distribution of the hypothesis shows that 61.8% of the respondents generally or always do price research.

Table 4. Frequency distributions of the frugality-related variables III

	Never	Seldom	Sometimes	Very often	Always	Unanswered	Total
	%	%	%	%	%	%	%
Making a price research before buying a product	5,6	9,6	19,1	36,0	25,8	3,9	100,0

Odabaşı (2013) refers to the type of society in which the person who views consumption as the purpose of life has evolved from being a 'homoeconomicus' into a 'consumptionus.' Bilgin (1991) calls the same society as the society of 'disposable' people with 'disposable' belongings. In support of this, Odabaşı (2013) talks about constantly changing, single-use, and depreciating products. The new world, characterized by people who prioritize consumption and the goods that are single-use and disposable, is different from the world of these immigrants from Bulgaria. In their world, neither consumption nor the quick sellout of the disposable products that lose value has any urgency. The dominant attitude of the new world with its dominant human profile and consumption is irrelevant to the consumption attitude of the immigrants from Bulgaria. For them, consumption is replaced by disposable products and single-use is replaced by long-term use, if possible. In Table (5), one of the variables that operationalize the concept of frugality, and in a sense, one sub-dimension that constitutes frugality shows that a large proportion of the immigrants (69.1%) think that when reusable products are available purchasing new products is unnecessary.

frugality. More than half of the respondents (53%) agree with this statement. Shoham and Brencic (2004), in their joint work on Israeli consumers, showed that the price awareness of paying less for a product is related to the frugality. The findings of this study support this data in the literature.

An Alternative to the Over-Consumption Practice: Frugality of Immigrants from Bulgaria Living in Bursa

Table 5. The responses given for the 'If you can re-use an item, you do not need to buy a new one.' item

	Number of participants	%
Strongly disagree	16	4.5
Disagree	34	9.6
Undecided / neutral	41	11.5
Agree	147	41.3
Strongly agree	99	27.8
Subtotal	337	94.7
Unanswered	19	5.3
TOTAL	356	100.0

Repetitive use of multiple-use items (this may be a product/article/tool) is common and highly preferred in the research group. Another item supporting this finding is shown in Table (6). The majority of the participants (78.6%) think that products can be used for a long time if they are well taken care of.

Table 6. The responses given for the 'If you take good care of your belongings, you'll save for a long time.' item

	Number of participants	%
Strongly disagree	9	2.5
Disagree	22	6.2
Undecided / neutral	29	8.1
Agree	166	46.6
Strongly agree	114	32.0
Subtotal	340	95.5
Unanswered	16	4.5
TOTAL	356	100.0

One point that needs to be emphasized at this point is the fact that the group being associated with continuous savings does not mean that they never consume anything. Here, unlike the consumers of the new age, immigrants from Bulgaria seem to follow more compulsory and/or more careful consumption styles rather than symbolic, ostentatious or complex ones. Odabaşı (2013) defines 'compulsory consumption' as the type of consumption required to sustain life, while labelling the consumption type starting with a higher level of efficiency and satisfaction level as 'careful consumption.' The immigrants from Bulgaria seem to have chosen to consume in a way that sits precisely between these two consumption types.

When interpreting the answers to the questions formed in 5-point Likert type, if the 'average' option at five different levels is considered as an intersection of the positive and the negative answers, it can be concluded that less is spent on accommodation, clothing, health and socio-cultural activities, and more on food. On

the other hand, it is evident that at the two end of the continuum (spending and non-spending) behaviors are almost equal in the ratio of spending on education and transportation. While the ratio of those who claim to spend at an average level on food and health is high (40% or more), the ratio of those reporting an average level of expenditure on education and socio-cultural activities is lower compared to the first group.

Table 7. Expenditures of immigrants according to their spending types

	Food (%)	Housing (%)	Clothing (%)	Health (%)	Education (%)	Transportation (%)	Socio-cultural (%)
Very little	2.8	17.7	8.4	10.3	17.7	9.6	22.5
Little	10.7	27.5	28.7	26.7	16.3	17.4	20.5
Average	45.5	32.9	39.3	40.2	28.1	38.5	29.2
Much	24.7	7.0	13.2	10.7	16.6	20.5	11.8
Very much	12.1	6.7	6.2	6.5	12.4	9.0	10.1
Subtotal	95.8	91.9	95.8	94.4	91.0	94.9	94.1
Unanswered	4.2	8.1	4.2	5.6	9.0	5.1	5.9
Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

The proportional distribution of consumption/expenditure in seven different items is available in Table (7). However, the spending on clothing and accessories is noteworthy. As can be seen in Table (8), the behavior of spending as little as possible on clothing and accessories⁸ that are not considered as basic needs is stronger than shown for the other choices. In other words, the proportion of participants who choose to spend as little money as possible to clothing and accessories (57.6%) is more than half of all the participants.

Table 8. The responses given for the ‘I spend as little money as possible on clothes and accessories.’ item

	Number of participants	%
Strongly disagree	24	6.7
Disagree	78	21.9
Undecided / neutral	33	9.3
Agree	133	37.4

⁸ It is clear that spending less money on clothes and accessories is related to frugality. Accordingly, a positive and moderate relationship was found between spending as little money as possible on clothing and accessories and being frugal ($p = 0,000$; $p < 0,05$; Spearman's $p = 0,474$; $0,30 < 0,474 < 0,70$; $p_2 = 0,22$). Spending as little money as possible on clothing and accessories explains 22% of the frugality.

An Alternative to the Over-Consumption Practice: Frugality of Immigrants from Bulgaria Living in Bursa

Strongly agree	72	20.2
Subtotal	340	95.5
Unanswered	16	4.5
TOTAL	356	100.0

Another question that may come to mind about the subject of expenditure is the existence of 'control' in the use of money. As anticipated, immigrants are very cautious about spending and act in a careful manner. It is possible to deduce this from the findings in Table (9). As can be seen, 76.1% of the participants agree with the statement 'I'm careful about how I spend my money.'

Table 9. The responses given for the 'I'm careful about how I spend my money.' item

	Number of participants	%
Strongly disagree	10	2.8
Disagree	28	7.9
Undecided / neutral	29	8.1
Agree	172	48.3
Strongly agree	99	27.8
Subtotal	338	94.9
Unanswered	18	5.1
TOTAL	356	100.0

What triggers the consumption behavior is the impulse to buy, and the failure to resist this impulse. Therefore, whether based on a basic need or on an expectation of obtaining a purely cultural or symbolic response, the driving force behind the behavior of consumption is failing to overcome the urge to purchase. Avoiding or overcoming such an urge seems to be a crucial step towards saving. A point of direct relevance to the frugality of the immigrants from Bulgaria is that they can demonstrate the potential to resist the temptation to buy. As can be seen in Table (10), a large number of immigrants (54.2%) found that they could resist to purchase.

Table 10. The responses given for the 'I am able to save my money when I resist buying.' item

	Number of participants	%
Strongly disagree	8	2.2
Disagree	65	18.3
Undecided / neutral	72	20.2
Agree	131	36.8
Strongly agree	62	17.4
Subtotal	338	94.9
Unanswered	18	5.1
TOTAL	356	100.0

The consumption type, which Odabaşı (2013) calls ‘careful consumption’ seems to adequately describe the spending that these immigrants spend on births, weddings, and funerals. Regarding the research group of the current study, it can be stated that they may also display a recreational consumption by slightly moving away from the compulsory consumption for such activities (on birth and wedding days). However, it can be misleading to say that this practice applies to all Bulgarian immigrant participants. As can be seen in Table (11), immigrants do not act in the same way or have a unanimous decision about organizing large-scale ceremonies for such periods or days. Here, the number of those supporting ‘careful consumption,’ is almost as high as those who prioritize ‘compulsory consumption’.

Table 11. The responses given for the ‘Birth-wedding-funeral ceremonies must be large’ item

	Number of participants	%
Strongly disagree	32	9,0
Disagree	84	23,6
Undecided / neutral	81	22,8
Agree	77	21,6
Strongly agree	60	16,9
Subtotal	334	93,8
Unanswered	22	6,2
TOTAL	356	100.0

In terms of proportionality, the fact that both the participants who agree with and those who oppose the idea are high in number calls for further inquiry into the relevance of this statement to frugality. The analysis in response to this need, (See Table 1) reveals that there is a relationship between frugality and the idea of birth, wedding and funeral ceremonies on a large scale ($p = 0,000$; $p < 0,05$; Spearman’s $p = 0,334$; $0,30 < 0,334 < 0,70$). In other words, there is a significant and positive relationship between frugality and attitude towards having large-scale birth, wedding and funeral ceremonies. However, as can be seen, immigrants from Bulgaria do not exhibit a tendency similar to their answers to the other four questions shown in Table (1) when it comes to this preference for frugality.

The first question that this study attempted to answer was substantiating or falsifying the validity of the claim that the immigrants in question were ‘tightfisted,’ and the findings indicate that this presumption regarding frugality was accurate. As can be seen, many questions were asked to probe into this presumption, and each question partially or fully supported the affirmative conclusion. At this point, two further main questions need to be answered. The first of these is whether these migrants’ year of immigration to Turkey and their birth places predict their frugality attitude. In response to these two questions, the findings were subjected to the Kruskal Wallis test and the related questions were analyzed in two different tables. As seen in Table (12), consumption scores of the participants differ significantly according to the date of immigration ($H = 7.513$; $SD = 2$; $p = 0.023$; $p < 0.05$). Mann-Whitney U tests were

An Alternative to the Over-Consumption Practice: Frugality of Immigrants from Bulgaria Living in Bursa

conducted to determine which group or groups caused the difference. Bonferroni correction was applied and the significance level was accepted as 0.0167 for all the effects. According to the results of the tests, it was observed that the frugality scores of the immigrants who immigrated to Turkey between 1970 and 1979 were significantly different from those who immigrated between 1990 and 1999 ($U = 2401$; $p = 0.009$; $p < 0.0167$). The average of 60 participants who migrated in the 1970-1979 period was higher than that of the other groups. According to this, the most frugal among these three groups were those immigrating in the 1970-1979 period. Considering migration vis-à-vis acculturation, this finding is of critical importance because it is contrary to the view that immigrants adopt (compulsorily or voluntarily) the ways of the country they arrive. However, those immigrating to Turkey in the 1970s (here immigrants from Bulgaria) appear not to have been affected in terms of their 'consumption or frugality' in a country where consumption has now become a life-style. This finding holds true when interpreted vice versa, because even the immigrants born in an age of consumption culture seem to prefer to be frugal. Another point to be mentioned about this item is that the sixth hypothesis of the study 'the frugality levels of immigrants from Bulgaria differ according to their years of immigration' was accepted.

Table 12. Kruskal Wallis test results on the frugality levels of immigrants (years of immigration)

	Years of immigration	N	Median	sd	H	p
Frugality	1970-1979	60	145,13	2	7,513	0,23
	1980-1989	80	118,78			
	1990-1999	106	114,82			

The question focusing on the frugality behaviors along with birthplaces is also important. According to the hypothesis developed in this study, 'the frugality levels of the participants vary according to the place of birth'. The results of the analysis showed that the seventh hypothesis was accepted ($H = 9,197$; $SD = 2$; $p = 0,010$; $p < 0,05$). Mann-Whitney U tests were conducted to determine which group or groups caused the difference. Bonferroni correction was applied and the significance level was accepted as 0.0167 for all the effects. According to the results of the test, the frugality scores of the immigrants born in the Kardzhali region were significantly different from those of other Bulgarian-born immigrants ($U = 1555$; $p = 0.011$; $p < 0.0167$). When the mean ranks of the groups is considered, it is clear that the immigrants born in Kardzhali have lower frugality scores than the other participants. The method of this study does not allow revealing the reasons for the immigrants born in Kardzhali being less frugal than the immigrants from other regions.

Table 13. Kruskal Wallis test results of frugality levels according to the place of birth variable

	Birth place	N	Median	sd	H	p
Frugality	Kardzhali	110	84,82	2	9,197	0,010
	Other regions in Bulgaria	39	110,21			
	Turkey (2. generation)	40	108,18			

Compared to the immigrants from other cities and villages in Bulgaria, the fact that the people from Kardzhali are less frugal contradicts the study by Adiloglu and Pehlivan (2018) where the headmen (*mukhtar*) of the neighborhood ask the tight-fisted people ⁹ ‘Are you from Kardzhali?’ However, our analysis revealed that among the Bulgarian immigrants from different cities and villages of Bulgaria, those who had the least frugality (in a sense, the least stingy) were from Kardzhali. The result of this analysis is also important in that it indicates that the second-generation immigrants born in Turkey continue the behavior of frugality. This data suggests that ‘frugality’ behavior is transmitted via intra-family acculturation.

CONCLUSION

There are inevitably a number of stereotypes in the minds of each person. Only scientific studies can test and falsify their accuracy or inaccuracy. As its research problem, this study focuses on an accusation that maintains its vitality as a stereotype, which is nothing but the accusation that immigrants from Bulgaria are tight-fisted. The study is not generalizable to the entire group of immigrants; only a representative group has been studied to question this stereotype, and even though small, a new step has now been taken toward obtaining findings that are more comprehensive. The findings enable some generalizability about the immigrants from Bulgaria living in various districts of Bursa. One of these findings is about the frugality of the immigrants in question. The concept of frugality has a broad scope that encompasses many different meanings. Therefore, the concept of frugality is explained in the relevant parts of the study and the meaning of this concept as well as that of other concepts conflated with this concept are examined more closely. The concept of frugality is equivalent to the concepts such as the ascetic, miserly, abstemious, modest, tight-fisted/stingy, cheeseparing/penny-pincher, scrooge, ungenerous and parsimonious/miser. Nepomuceno and Laroche (2015) do not consider stinginess/tightwadism to be equal to frugality, because they argue that a feeling ‘pain’ during spending makes a

⁹ No studies could be identified in the literature showing that migrants are frugal, however, In an article where examples of Reşat Nuri Güntekin's literary works are cited (in Süleymanoğlu-Yenisoy, 2005:102), a story titled ‘Cherries’ is narrated, and there is a remarkable section in this story: ‘One of the neighbors has enlightened me about this family: ‘These are Rumeli migrants. They are very stingy people: They do not eat, do not drink, they roam in their houses in ragged and tattered clothes; they do not light a fire in winter. They take their money to the bank and deposit it there. Will they take it to their graves? At least they could have children... But they have nobody...’

An Alternative to the Over-Consumption Practice: Frugality of Immigrants from Bulgaria Living in Bursa

difference between stinginess and frugality. Another difference is related to the 'delayed gratification' 'quoted by Lastovicka et al. (1999) from Stuart Mill. According to them, frugality is not a deprivation, but it is about sacrificing temporary desires for greater goals. As such, based on this definition, the current study distinguishes the concept of frugality from other concepts.

The study has basically three questions and the main hypotheses detailing these questions. The first question is directly related to whether migrants are frugal. This study employs the Lastovickas' frugality scale to measure frugality, in which frugality values range from 5 to 40. According to the results of the median tests, the median frugality of the related migrants was determined as 31, which is higher than the value of 29 found by Todd and Lawson (2003)¹⁰. This median value is sufficient to demonstrate that the research group is frugal. However, since frugality is the main concept on which the study is based, the related subdimensions were also analyzed, and some major hypotheses related to these sub-dimensions were developed. Regarding the hypothesis associated with the first question, caring about saving, saving money rather than spending generously, and performing price search were all found to be related to frugality. Furthermore, the distribution of responses to the relevant questions confirmed that the immigrants from Bulgaria were frugal.

The second research question is related to whether or not frugality is supported by the idea of postponing consumption for long-term purposes. Two different hypotheses were developed to address this. One of them associates frugality with the saving for the purpose of home ownership, the other associates it with the idea of birth, wedding, funeral ceremonies being held on a large scale. The findings of the study also found a significant relationship between frugality, saving, and aiming to buy a house. It was also confirmed by the analysis that there was a relationship between frugality and the idea of holding the birth, wedding and funeral ceremonies on a large scale. Of these two hypotheses, especially when the distribution of the responses to reveal that the immigrants from Bulgaria prefer to save for a long-term goal, such as becoming a home owner, while the large size of birth, weddings and funerals does not seem to be such an aim. It can be argued that Odabaşı's (2013) 'careful consumption' category, which is one of the many consumption categories, can be applied to the consumption patterns of the immigrants from Bulgaria. This is because the group in question appears to have moved away from 'compulsory consumption' to some extent. It is possible to see this in their ability to spend on buying homes and on ceremonies such as births and weddings. In addition to these findings, it can be observed that the relevant group (the majority) could control their money and resist purchasing. The second question focuses on whether such a frugality attitude is aimed at a compensatory consumption. Does the frugality preference focus on compensating for

¹⁰ Kasser (2003) used the Lastovicka et al.'s (1999) scale of frugality in their study conducted in a sample of children and adolescents and the mean score of the sample was 3.61 and the standard deviation was 0.68. In this study, the average of the attitude score was 3.73 and the standard deviation was 0.73. The values obtained by the study are higher than those of Kasser (2003).

whatever the person feels missing by reaching something better? The analyses and the explanations in the literature reveal that the group of immigrants in question compensate for the elements in the country in which they feel the deficiency of or sustain their habits in the country they left behind, by owning a more concrete and higher-level product/item, such as housing. This is the main question that the second question seeks to answer.

Whether frugality was transferred to new generations through acculturation is the third question of this study. Two hypotheses were developed to answer these questions. These hypotheses are based on the idea that frugality varies by the year of immigration and place of birth. The findings demonstrated that the immigrants who arrived in the 1970-79 period were more frugal than those arriving in the later periods, but the more recent or second-generation (born in Bursa) immigrants exhibited considerable frugality as well. Therefore, it is evident that not only the Bulgarian-borns, but also those born in Bursa can be frugal. Further, a finding obtained by the present study differed from the popular perception about those born in Bulgaria. Whereas the academic studies based on field research data report that the immigrants from Kardzhali are pigeonholed as stingy and are stereotyped as tight-fisted/tightwad with the question 'Are you from Kardzhali?' (see Adiloğlu and Pehlivan 2018), our study conversely identifies the Kardzhali-born people as less frugal.

To conclude, the immigrants from Bulgaria interviewed in this study are more or less frugal. Presenting the controversial aspects of frugality as well as proposing it as an alternative for the new world is a matter of academic preference. What really matters is acknowledging it as a social phenomenon and contributing to the related literature by studying the existing examples because the world today needs quests for new acts to offer alternatives to the consumption act. The most adequate and functional alternative to this is *to be frugal*. This study supports the idea that being able to be frugal is not limited to the ideal, but a part of the real life, which, in this case, is an integral part of the Bulgaria immigrants' life.

REFERENCES

- Adiloğlu, S., and Pehlivan, H. (2018). "Muhtarlar Arasında Balkan Göçmenlerinin Bilinirliği: Öznel Deneyim Yoluyla Ötekini Kabul", 2nd International Conference on New Approaches in Social Sciences and Humanities the Book of Proceedings and Abstracts.
<http://dergipark.gov.tr/uploads/files/a13c/ca0e/a4f9/5be02d54b29a4.pdf>
- Balaban-Sali, J., and Mehmed, F. (2014). "1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Kültürlerarası İletişim Pratikleri: Eskişehir Örneği", Selçuk İletişim, 8: 35-34.
- Baudrillard, J. (2008). Tüketim Toplumu, trans. H. Deliceçaylı and F. Keskin, İstanbul: Ayrıntı.
- Bauer, T. K., and Sinning M. G. (2011). "The Savings Behavior of Temporary and Permanent Migrants in Germany", Journal of Population Economics, 24: 421-449.

An Alternative to the Over-Consumption Practice: Frugality of Immigrants from Bulgaria Living in Bursa

- Bilgin, N. (1991). *Eşya ve İnsan*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- De Arcangelis, G., and Joxhe, M. (2014). "How Do Migrants Save? Evidence from the British Household Panel Survey on Temporary and Permanent Migrants Versus Natives", *Iza Journal of Migration*, 4: 1-23.
- Dopierala, R. (2017). "Minimalism-A New Mode of Consumption?", *Przeegląd Socjologiczny*, 66: 67-83.
- Dustmann, Ch. (1997). "Return Migration, Uncertainty and Precautionary Saving", *Journal of Development Economics* 52: 295-316.
- Dustmann, C., and Mestres, J. (2010). "Savings, Asset Holdings, and Temporary Migration", *Annals of Economics and Statistics*, 97: 289-306.
- Dustmann, C. and Mestres, J. (2011). "Savings, Asset Holdings, and Temporary Migration", *Iza Discussion Paper No. 5498*.
- Fuchs-Schündeln, N., Masella P., and Paule-Paludkiewicz, H. (2017). "[Meeting Papers From Society for Economic Dynamics](https://economicdynamics.org/meetpapers/2017/paper_1052.pdf)" https://economicdynamics.org/meetpapers/2017/paper_1052.pdf
- Galor, O., and Stark, O. (1990). "Migrants' Savings, The Probability of Return Migration and Migrants' Performance", *International Economic Review*, 31: 463-467.
- Hall, S. (1995). *Yeni Zamanlar*, trans. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Islam A., Parasnis, J., and Fausten, D. (2010). "[Immigrant and Native Saving Behaviour in Australia](#)", *Monash Economics Working Papers*, 27.
- Kaplanoğlu, R. (2013). "Bursa'da Balkan göçmenleri". İç. *Balkanlar ve göç*. Ed. Örenç, A. G. & Mangaltepe, İ. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı.
- Kasser, T. (2003). "Frugality, Genorosity, and Materialism in Children and Adolescents", 357-373, in K. Moore, and L. Lippman (ed.). *What Do Children Need To Flourish? Conceptualizing and Measuring Indicators Of Positive Development*, Washington, D.C: Springer.
- Kolukırık, S. (2006). "Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Göçmenlerin Dayanışma ve Örgütlenme Biçimleri: İzmir Örneği", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 30.1: 1-13.
- Kozanoğlu, H. (1993). *Yuppieler, Prensler ve Bizim Kuşak*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lastovicka, J., Bettencourt, L., Hughner, R., and Kuntze, R. (1999). "Lifestyle of the Tight and Frugal: Theory And Measurement", *Consumer Research* 26: 85-98.
- Nepomuceno, M. V., and Laroche, M. (2015). "The Impact of Materialism and anti Consumption Lifestyles on Personal Debt and Account Balances", *Journal of Business Research*, 68: 654-664.
- Odabaşı, Y. (2013). *Tüketim Kültürü: Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Shoham, A., and Brencic, M. M. (2004). "Value, Price Consciousness, and Consumption Frugality", *Journal of International Consumer Marketing*, 17: 55-69.
- Sipahi Kiratli, N. (2014). "Göç Travması", 95-99 in H. Şen (ed.), *Bulgaristan Türklerinin Büyük Göçü*, İstanbul: Bultürk.
- Süleymanoğlu-Yenisoy, H. (2005). *Edebiyatımızda Balkan Türklerinin Göç Kaderi*, Ankara: Toplumsal Gelişim Derneği.

- Şentürk, Ü. (2007). "Popüler Bir Kültür Örneği Olarak Futbol", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 31: 25-40.
- Şirin, N. A. (2011). "1989 Zorunlu Göçü ve Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonu: Tekirdağ'daki Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Bir Çalışma", 354-371, in Uluslararası Balkan Kongresi, İstanbul: Bilgesam.
- Todd, S., and Lawson, R. (2003). "Towards An Understanding of Frugal Consumers", Australasian Marketing Journal, 11: 8-18.
- Vinogradova, A. (2014). "Legal and Illegal Immigrants: An Analysis of Optimal Saving Behavior", Journal of Population Economics, 27: 201-224.
- Weber, M. (2009). Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhı, Ankara: Ayraç Yayınları.
- Westacott, E. (2016). The Wisdom of Frugality, New Jersey: Princeton University Press.
- Yazıcıoğlu, Y., and Erdoğan, S. (2004). Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Detay Yayıncılık.

GİRDİ ÇIKTI ANALİZİ İLE BULANIK HEDEF PROGRAMLAMA: SEKTÖREL ÜRETİM VE ELEKTRİK TÜKETİM DEĞERLERİ PROJESİYONU

Ahmet SEL*

Öz

Bir ekonomide tüm sektörel ilişkiler girdi çıktı analiziyle incelenebilir. Girdi çıktı analizi ile çoğaltan analizleri yapılabildiği gibi doğrusal programlamayla birlikte kullanılabilen bir analiz yöntemidir. Bu çalışmada girdi çıktı analizi bulanık hedef programlama ile kullanılmıştır. Hedef olarak Kalkınma Bakanlığı tarafından belirlenen orta vadeli program olan YEP (Yeni Ekonomi Programı) çerçevesinde 2019,2020 ve 2021 GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) değerleri alınmıştır. Bu hedefler opsiyonel olarak %3 sapma değerleriyle bulanık hedef olarak belirlenmiştir. 2017 yılında TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından hazırlanan 17 sektöre ait elektrik tüketim değerleri dikkate alınarak 2019, 2020 ve 2021 sektörel üretim ve elektrik tüketim değerleri senaryoları bulanık hedefler çerçevesinde miktar ve tutar olarak tahmin edilmiştir. Bulunan sektörel üretim ve elektrik kullanım değerlerinin dikkate alınması, yapılacak elektrik enerjisi yatırım bölgelerinin belirlenmesi ve yatırımların yönlendirilmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca elde edilen sonuçların ekonomi programlarının değerlendirilmesi noktasında da katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: girdi çıktı analizi, bulanık hedef programlama, sektörel elektrik tüketimi, yeni ekonomi programı, sektörel üretim.

INPUT OUTPUT ANALYSIS with FUZZY TARGET PROGRAMMING: SECTORAL PRODUCTION VALUE and ELECTRICITY CONSUMPTION PROJECTION

Abstract

In an economy, all sectoral relations can be analysed with input and output analysis. It is an analysis method which can use multiplier analysis with input output analysis and can be used with linear programming. In this study, input output analysis is used with fuzzy target programming. The target is 2019, 2020 and 2021 GDP values within the framework of YEP (New Economy Programme) which is the medium-term program determined by the Ministry of Development. Optionally, these targets are set as fuzzy targets with 3% deviation values. The electricity consumption values of 17 sectors prepared by Turk Stat (Turkish Statistical Institute) in 2017. Considering these sectors, the sectoral production and electricity consumption of the sectors in 2019, 2020 and 2021 is estimated as amount and value within the framework of fuzzy targets. Taking into account the sectoral generation and electricity usage values, it will help to determine the investment regions and direct the investments. In addition, the results are expected to contribute to the evaluation of economic programs.

Key Words: input output analysis, fuzzy target programming, sectoral electricity consumption, new economy programme, sectoral production value.

* Doktor, Matematik Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, selahmet43@gmail.com , ORCID: 0000-0003-1914-5878.

1. GİRİŞ

Ekonominin tamamını ilgilendiren analizlerde girdi çıktı tabloları etkin olarak kullanılabilir. Girdi çıktı modelleri ilk olarak Amerikan ekonomisinin yapısal analizinde W.W. Leontief tarafından 1930 yılında incelenmiştir. Girdi çıktı analizi bir bölgede yer alan sektörlerin birbirleriyle olan ilişkilerini inceler. Herhangi bir mali yılda sektörlerin aramal kullanımlarını ve miktarını para birimi cinsinden verir. Özellikle bir ülkede sektörel olarak GSYH'nın dağılımı bu tablolar ile rahatlıkla görülebilir.

Girdi çıktı modelleri, doğrusal programlama modelinin özel bir durumu olarak söylenebilir. Özellikle etkinlik planlamasında girdi çıktı modelleri optimizasyon modeli olarak ifade edilebilir. (Aydoğuş, 2010). Doğrusal programlama çerçevesinde, maksimizasyon ve minimizasyon modelleri oluşturulabilir veya bu modeller belirlenen hedefler dahilinde tasarlanabilir. Bu çerçevede girdi çıktı modelleri Kalkınma Bakanlığı tarafından belirlenen orta vadeli planlar çerçevesinde hedef programlama yardımıyla değerlendirilmeye alınmıştır. Hedef programlama yardımıyla Orta vadeli programda belirlenen GSYH hedeflerini gerçekleştirecek sektörel üretim tutarları ve elektrik tüketim değerleri aranmıştır.

Bulanık kümelerde bir nesnenin üyelik derecesi, 0 ve 1 arasında bir sayı ile açıklanır. Burada, 1 sayısı ilgili nesnenin kümenin tam üyesi olduğunu ve bu iki değer arasındaki herhangi bir sayı ise ilgili nesnenin kümeye üyelik derecesini veya kısmi üyeliğini gösterir. Buna göre, bulanık küme teorisinde kümenin elemanı olmayan nesnelere, kümenin tam elemanı olan nesnelere doğru esnek ve dereceli bir geçişe izin verilir. Bulanık bir küme, bir nesne ve bu nesnenin ilgili kümeye üyelik derecesini gösteren sıralı çiftlerle ifade edilir (Zimmermann,1993). Herhangi bir reel sayı bulanıklaştırma işlemine tabi tutularak daha esnek bir yapıya kavuşturulabilir. Çalışmada ise GSYH hedefleri bulanıklaştırma işlemiyle hedef programlama için bulanık hedefler olarak değerlendirilmiştir.

Ekonomik göstergeler her zaman ticari faaliyetlerin gerçekleşmesinde büyük öneme sahiptir. Özellikle kâr amacı güden her kuruluş elindeki potansiyeli değerlendirip verimini maksimum yapmayı düşünür. Diğer taraftan maliyetlerini minimum düzeye çekmekte farklı bir amacı olabilir. Ticari göstergelerde genellikle çeşitli zaman aralıklarında hedefler konularak bu hedeflerin gerçekleştirilmesi istenir. Ancak bu gibi durumlarda belirsizlik kavramı büyük önem taşır. Çünkü hedeflere ulaşılmasında elde olmayan durumlar her zaman karşımıza çıkabilir. Bu belirsiz durumların düzenlenmesinde ise, hedeflerde ve kısıtlarda tolerans değerleri getirilerek, oluşacak belirsizlik değerlendirmeye alınabilir. Belirsizlik durumlarında karar vermede en iyi yöntemlerden biri de bulanık hedef programlama modelinin incelemesi ve kullanımınıdır (Sel ve Bircan, 2018). Çalışmada bu amaca yönelik Kalkınma Bakanlığı orta vadeli programda bulunan GSYH hedefleri bulanıklaştırma işlemine tabi tutulmuştur. Bu hedeflerin gerçekleşme durumu ise belirsiz durumlarında süreç dahil edilebilmesi adına %3 oranında opsiyonel olarak tolerans değerleri ile bulanıklaştırılmıştır. Bu değer araştırmanın amacına göre değişkenlik gösterebileceği

Girdi Çıktı Analizi ile Bulanık Hedef Programlama: Sektörel Üretim ve Elektrik Tüketim Değerleri Projeksiyonu

gibi daha önceki yıllarda meydana gelen GSYH hedeflerinin sapmaları da kullanılabilir.

Hedef programlama modelini, doğrusal programlama modeli gibi, kısıtlayıcı kümesi ve amaç fonksiyonu şeklinde iki bölümde inceleyebiliriz. Bir doğrusal programlama modelinde yer alan bütün fonksiyonlar (kısıtlayıcı ve amaç fonksiyonları) hedef programlama modelinin sadece kısıtlayıcı kümesini oluşturur. Hedef programlama modelinde, amaç fonksiyonları için ulaşılmak istenen erişim değerlerini karar vericinin belirlemesi gerekir. Bunun doğal bir sonucu olarak, erişim değerli amaç fonksiyonları bir eşitlik halinde kısıtlayıcı kümesine eklenir. Bu işlem her bir hedef fonksiyonu için sapma değişkenlerinin tanımlanmasını gerekir. Sapma değişkenleri, hedef fonksiyonlarının erişim düzeylerinden ne kadar uzaklaştığının ölçülmesini sağlar. Elde edilen bu sapma değişkenlerinin minimum değerleri bulunarak modelin çözümü gerçekleştirilmiş olur (Özkan,2003).

Çalışma için çözümlerin elde edilmesinde öncelikle Zimmermann tipi üyelik fonksiyonları, bulanık hedef programlamayı tanımlayarak belirsizliği açıklamak için kullanılmıştır. Bulanıklığın giderilmesi ve çözümler için Narasimhan yaklaşımı kullanılmıştır. Kalkınma Bakanlığı tarafından belirlenen YEP (Yeni Ekonomi Programı) çerçevesinde 2019, 2020 ve 2021 GSYH değerlerini gerçekleştirecek sektörel üretim değerleri ve elektrik tüketim değerleri hesaplanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Özlüer (2011), yüksek lisans çalışmasında milli geliri en üst düzeye çıkarmak için doğrusal bir programlama modeli üzerinde çalışmıştır. TÜİK tarafından hazırlanan 2002 girdi çıktı tablosunu kullanmıştır. Üretim faktörleri girdi çıktı tablosunda belirlenmiştir ve mevcut kaynaklar içinde verimli bir şekilde dağıtılmasının gerektiğini göstermiştir.

Dalkılıç (1999), girdi çıktı analizinde kullanılan doğrusal programlamaya ek olarak, hedef programlama çözümleri üzerinde de çalışmıştır. Uygulamada, TÜİK tarafından hazırlanan 1990 verileri üzerindeki toplulaştırma işlemi ile 9 sektöre indirgenmiştir. Çözüm aşamasında temel ekonomik göstergeler ve işgücü anketleri kullanılmıştır.

Can ve Berber (2017), Türkiye’de sektörel enerji tüketiminin ekonomik büyümeye etkisi, 1970-2012 döneminde Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılarak yıllık verilerle araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, ulaştırma ve sanayi sektörlerinde enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir nedensel ilişki olduğu görülmüştür ve analizin bu sonucu kurulan hipotezi doğrulamaktadır.

Çatalca ve Ekren (1997), Ülkelerin ekonomik gelişme seviyesi ile yakın ilişki nedeniyle elektrik enerjisi üretimi, tüketimi ve dağıtımını kendi değerleri dikkate alınabilir. Bu nedenle girdi çıktı modeli kullanılarak elektrik enerjisi tüketimi analiz edilmiştir. Bu çalışmada çeşitli matematiksel işlemlerden sonra 64x64 formatındaki girdi çıktı matrisi, elektrik enerjisi talep tahminlerinin yapıldığı 15x15 matrise düşürülmüş ve çözümler elde edilmiştir.

Terzi (1998), çalışmasında elektrik verisinin kısa ve uzun vadede fiyat ve elektrik talebinin Türkiye verileri üzerindeki esnekliğini tahmin etmiş ve sektörel düzeyde elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Hata düzeltme modeliyle nedensellik testi, GSYH'da ve genel elektrik tüketiminde iki yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sektörel düzeyde, ticari, endüstriyel elektrik tüketim düzeyleri ve GSYH'da iki yönlü nedensellik de vardır. Ampirik sonuçlar, elektriğin Türkiye'nin ekonomik büyümesi için önemli bir enerji kaynağı olduğunu göstermektedir.

Mi, vd. (2015), çalışmada endüstriyel yapının enerji tüketimi ve CO2 emisyonu üzerindeki potansiyel etkilerini değerlendirmek için girdi çıktı modeline dayalı bir optimizasyon modeli geliştirilmiştir. Bu yöntem, Pekin için endüstriyel yapı uyumunun bir örnek çalışmasına uygulanmıştır. Sonuçlar, endüstriyel yapı uyumunun enerji tasarrufu ve karbon azaltma potansiyeline sahip olduğunu göstermiştir. GSYİH'nun yıllık ortalama büyüme oranı 2010'dan 2020'ye kadar %8,29 olduğunda, endüstriyel yapı ayarlaması enerjiyi %39,42 (50.06 milyon ton standart kömür eşdeğeri) tasarruf edilebileceğini ve CO2 emisyonunu 2020'de Pekin'de %46,06 (96.31 milyon ton) azaltabileceğini göstermiştir.

Oliveira vd. (2016), çalışmalarında bilimsel literatürdeki girdi çıktı analizinin çoklu hedef modellerle birleştirilmesine dayanan farklı modelleme yaklaşımlarının gözden geçirilmesi amaçlanmıştır. Politika yapıcılar için mevcut durgun ekonomik bağlamda ekonomik kalkınmanın ekonomi-enerji çevresi ile sürdürülebilir kalkınmanın sosyal direkleri arasındaki değişimleri değerlendirmek için yararlı olabileceğini öne sürmüşlerdir. Ayrıca, girdi çıktı analizi, mikroekonomiden makroekonomiye, karmaşık ekonomik ve fiziksel ilişki sistemlerinin modellenmesinde kullanılabilecek çok çeşitli sorunların teorik veya ampirik çalışmaları için esnek bir araç olduğu belirtilmiştir. Girdi çıktı analizi için güvenilir ekonomik veriler kullanıldığında ekonomik sektörlerin üretimindeki değişikliklerin neden olduğu her türlü çevresel yükün değerlendirilmesini sağladığı belirlenmiştir.

Yu vd. (2016), çalışmalarında kıt mal veya kaynakların tahsis edilmesinin optimize edilebileceği bir optimizasyon modeli geliştirmiştir. Model, iklimsel bozulmaların neden olduğu kıtlık koşulları altında, bulanık ekonomik çıktı hedeflerinin genel bir memnuniyet endeksini kullanmaktadır. Önerilen model, uzman kararından ortaya çıkan bilgileri birleştiren bir güvenlik açığı önlemi içermektedir.

Ulrich ve Lehr (2019), çalışmalarında girdi çıktı modelleri kullanarak Almanya'da Yeşil Ekonomiye doğru dönüşüm için yaşanan gelişmeler çerçevesinde yanmalı motorun alternatif yöntemlerle değiştirilmesi, çeşitli makroekonomik etkileri tetikleyebileceğini söylemişlerdir. Makale, model tabanlı bir analizin sonuçlarını sunmaktadır. Özellikle, otomotiv endüstrisinin değer zinciri ve tüketim mallarına olan talebi modellenmiştir. 2030 hedefleri referans senaryo ile karşılaştırılır. Sonuçların ise, otomotiv endüstrisindeki girdilerin, elektrik mühendisliği sektöründen gelen girdilerle ikame edilmesi varsayıldığında, taşıt üretimindeki olumsuz etkilediği görülmüştür.

Girdi Çıktı Analizi ile Bulanık Hedef Programlama: Sektörel Üretim ve Elektrik Tüketim Değerleri Projeksiyonu

Burada sunulan senaryo karşılaştırmalarında, kısa veya orta vadeli istihdam etkileri biraz olumlu olarak tespit edilmiştir.

3. METOD

Doğrusal programlama ile herhangi bir amaç çerçevesinde en iyileme olarak söylenebilir. Girdi çıktı tabloları doğrusal programlama ile kullanılabilme özelliği mevcuttur. Herhangi bir ekonomide GSKD (Gayri Safi Katma Değer) maximum yapan doğrusal programlama aşağıdaki şekilde tanımlanır (Bozdağ ve Altan, 1995). X_j 'ler maksimum GSYH için sektörel üretim değerleri olup doğrusal programlamanın çözümleridir ve Eşitlik 1 şeklinde tanımlanabilir.

$$\begin{aligned} \text{Max} Z &= \sum_{j=1}^n c_j X_j \\ \sum_{j=1}^n a_{ij} X_j + Y_i + E_i &\leq (1 + m_i) X_j \\ \sum_{j=1}^n l_j X_j &\leq L \\ \sum_{j=1}^n k_j X_j &\leq K \\ X_j &\geq 0 \end{aligned} \quad (1)$$

X_j : j. sektörün sektörel üretim seviyesi

c_j : Bir birim j. sektör üretiminden elde edilen net katma değer (katma değer katsayısı)

a_{ij} : Bir birim mal üretmek için gerekli j sektörü çıktı miktarı

Y_i : i sektörünü nihai yurtiçi tüketimi,

E_i : i sektörünün ihracatı,

m_i : i sektörünün ithalat katsayısı,

l_j : Bir birim j sektörü üretimi için gerekli olan işgücü,

L : Ekonomide var olan işgücü değeri,

k_j : Bir birim j sektörü üretimi için gerekli olan sabit sermaye,

K : Ekonomi içerisinde ulaşılabilecek sermaye miktarı.

Hükümetler ekonomik politikaların kontrolü elinde tutmak isterler. Kısa, orta ve uzun vadeli ekonomik programlar, sürecin organize edilmesine yardımcı olur. Ancak, bu hedeflerin gerçekleştirilmesini etkileyen faktörler her zaman sürece dahil edilemez. Bu nedenle, net programlama yerine işlemlerde esneklik sağlamak için bulanık programlama kullanılabilir. Çalışmada sektörel üretim ve elektrik tüketim miktarları, hedef yılların yani 2019,2020 ve 2021 GSYH değerlerini gerçekleştirmek için hesaplanacaktır. Girdi çıktı analizinin bulanık hedef programlama ile modellenmesi Eşitlik 1 dikkate alınarak Eşitlik 2'deki gibi düzenlenmiştir.

*Max*λ

$$\sum_{j=1}^n c_j X_j \cong A_i$$

$$(1 - a_{ij} + m_i) X_j \geq Y_i + E_i$$

$$\sum_{j=1}^n l_j X_j \geq L$$

(2)

$$\sum_{j=1}^n l_j X_j \leq \tilde{L}$$

$$\sum_{j=1}^n k_j X_j \geq K$$

$$\sum_{j=1}^n k_j X_j \leq \tilde{K}$$

Eşitlik 1' e ek olarak;

$$X_j \geq 0$$

$$0 \leq \lambda \leq 1 \text{ için } \text{Max } \lambda$$

\tilde{L} : Hedef yılı içerisinde hesaplanan üst işgücü,

\tilde{K} : Hedef yılı için Sabit sermaye kullanımı üst sınırı,

A_i : Hedef yılı GSYH değeridir.

Burada λ çözümü bulanık hedef programlama için hedeflere ulaşma derecesi olarak tanımlanır. Bulunan X_j değerleri hedefin gerçekleşmesi için sektörlerin gerekli üretim tutarlarıdır. Uygulama da hedefin bulanıklaştırılması için farklı değerler kullanılabilir.

Bulanıklığın giderilmesi ve doğrusal programlamaya devam edilebilmesi için kısıtlar sabit kalacak şekilde Eşitlik 2' nin düzenlenmesi ile Eşitlik 3 gibi elde edilmiştir. Bulanıklığın giderilmesi için Narasimhan çözüm yaklaşımından faydalanılmıştır (Narasimhan, 1980). Burada ' A_i ', hedef değerleri ve ' d_i ' hedef için alınan sapma

değerleridir. $\sum_{j=1}^n c_j X_j \cong A_i$ için $i = 1, 2, \dots, m$ olmak üzere X_j ifadeleri çözümler olan

sektörel üretim değerlerini göstermektedir.

*Max*λ

$$1 - \frac{A_i - (c_j \cdot X_j)}{d_i} \geq \lambda$$

$$A_i - d_i \leq (c_j \cdot X_j) \leq A_i$$

Girdi Çıktı Analizi ile Bulanık Hedef Programlama: Sektörel Üretim ve Elektrik Tüketim Değerleri Projeksiyonu

$$1 - \frac{(c_j \cdot X_j) - A_i}{d_i} \geq \lambda$$

(3)

$$A_i \leq (c_j \cdot X_j) \leq A_i + d_i$$

$$\lambda \in [0,1]$$

$$x \geq 0$$

Bulanık hedefler için Eşitlik 3 dikkate alınarak hesaplamalar yapılırsa hedefler için alt ve üst sınırlar Eşitlik 4'teki gibi bulunabilir.

Max λ

$$c_j X_j \geq A_i - d_i \quad (\text{alt limit})$$

$$c_j X_j \leq A_i + d_i \quad (\text{üst limit}) \quad (4)$$

$$c_j X_j - (\lambda \cdot d_i) \geq A_i - d_i \quad (\text{alt limit})$$

$$c_j X_j + (\lambda \cdot d_i) \geq A_i + d_i \quad (\text{üst limit})$$

4. UYGULAMA

4.1. Veri Seti ve Kullanılan Değişkenler

Yapılan işlemlerin güncel olabilmesi için öncelikle en son yayınlanan girdi çıktı tablosu ele alınmıştır. TÜİK tarafından yayınlanan en son girdi çıktı tablosu 2012 yılına aittir. Bu tablo 64 sektörlü CPA (Statistical Classification of Products by Activity) 2008 standartları kullanılarak hazırlanmıştır. Elektrik tüketimlerinin sektörel olarak verildiği tablo ise 2017 yılında NACE (Statistical classification of economic activities in the European Community) Rev. 2 Kısım - Section kullanılarak 17 sektörlü olarak aşağıdaki gibi verilmiştir. 2017 yılı 1 KWh ticarethane elektrik enerjisi kullanım bedeli 0,4154 tL olmak üzere Tablo 1' de sektörel tüketim değerleri ve tutarları verilmiştir (Enerji Enstitüsü, 2018).

Tablo 1. Sektörlere ve kullanım alanlarına göre toplam elektrik tüketimi, 2017

Sektör Kodu	Sektörler	Elektrik Tüketimi	
		(MWh)	(Bin TL)
X1	B- Madencilik ve taşocakçılığı	4.417.466	1.835.015
X2	C- İmalat	91.870.286	38.162.917
X3	D- Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	10.041.091	4.171.069
X4	E- Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme	5.409.450	2.247.085
X5	F- İnşaat	3.064.628	1.273.046
X6	G- Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara	9.238.112	3.837.512

taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı			
X7	H- Ulaştırma ve depolama	3.031.784	1.259.403
X8	I- Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	4.095.884	1.701.430
X9	J- Bilgi ve iletişim	1.918.803	797.071
X10	K- Finans ve sigorta faaliyetleri	1.329.540	552.291
X11	L- Gayrimenkul faaliyetleri	1.364.043	566.624
X12	M- Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	288.319	119.768
X13	N- İdari ve destek hizmet faaliyetleri	205.931	85.544
X14	P- Eğitim	594.847	247.100
X15	Q- İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	1.567.786	651.258
X16	R- Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor	301.861	125.393
X17	S- Diğer hizmet faaliyetleri	64.675	26.866
Toplam Elektrik Tüketimi		138.804.506	57.659.392

Kaynak:TÜİK, Sektörel Enerji Tüketim İstatistikleri, 2017

64 sektörlü 2012 girdi çıktı tablosu Nace Rev. 2 dikkate alınarak 17 sektöre toplulaştırılmıştır. Tahmin edilecek sektörlerin en son elektrik kullanım değerleri 2017 yılına aittir. Bundan dolayı 2012 girdi çıktı tablosu RAS metodu kullanılarak 2017 yılına güncellenmiştir. Bu tabloların oluşturulmasında ilgili yıllara ait aşağıdaki tablolar kullanılmıştır.

- TÜİK 2012 ulusal girdi-çıkıtı tablosu
- TÜİK üretim yoluyla GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)
- TÜİK harcamalar yoluyla GSYH
- TÜİK gelir yöntemiyle GSYH
- TÜİK hanehalkı bütçe anketi veri seti
- TÜİK iş ve hizmet istatistikleri
- Maliye Bakanlığı bütçe istatistikleri
- TÜİK sektörel ithalat ve ihracat verileri
- TCMB (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası) ödemeler dengesi hizmet ticareti istatistikleri.

RAS yönteminin ana hedefi, bu tabloları güncellerken veya revize ederken, giriş-çıkış sütunlarını veya satırlarını veya tedarik ve kullanım tablolarını dengelemektir. Temel denklemler döngüsü bazen boşluk seviyesine bağlıdır. Bu denklemler aşağıdaki gibi tanımlanır;

$$A^{yeni} \cdot X_C^{yeni}(t_n) \cdot X_C^{yeni}(t_{n-1}) \dots X_C^{yeni}(t_1) \cdot A \cdot X_R^{yeni}(t_1) \dots X_R^{yeni}(t_{n-1}) \cdot X_R^{yeni}(t_n) =$$

Bu denklemde:

$X_C^{yeni}(t_i)$: vektörü sütunun t_i kez iterasyonu sonucu oluşan yeni çıktı değeri,

A: doğrudan girdi katsayı matrisi,

$X_R^{yeni}(t_i)$: vektörü satırın t_i kez iterasyonu sonucu oluşan yeni çıktı değeridir

(Trinh ve Phong, 2013).

Girdi Çıktı Analizi ile Bulanık Hedef Programlama: Sektörel Üretim ve Elektrik Tüketim Değerleri Projeksiyonu

RAS yöntemini kullanarak güncelleme yapabilmek için TÜİK tarafından 2018 yılında hazırlanan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla türüne göre ekonomik faaliyet tablosu kullanılmıştır.

Güncelleme yapılırken YEP değerlerine sadık kalınarak enflasyon beklenen değerleri ile ticarethane elektrik tüketim değerleri hesaplanmıştır. Beklenen TÜFE değerleri 2019 yılı %15,9; 2020 yılı %9,8; 2021 yılı %6 enflasyon artışları ile oluşacak elektrik birim fiyatı Tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2. Beklenen Elektrik Birim Fiyat Değerleri

Yıllar	Kw/TL
2014	0,3913
2017	0,4154
2018	0,4641
2019	0,5379
2020	0,5906
2021	0,6260

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı(ETKB) tarafından hazırlanan “Türkiye Elektrik Enerjisi Talep Projeksiyonu Raporu” dikkate alındığında gelecek 20 yılı kapsayan talepler bulunabilir.

Önümüzdeki 20 yıllık dönem için yapılan bu projeksiyon çalışmasında elektrik tüketimini etkileyen,

- Ekonomik Büyüme Oranı
- Nüfus
- Hanehalkı Sayısı
- Ulaştırma Sektörünün Elektrik Tüketimine Katkısı
- İç Tüketim ve Şebeke Kayıpları
- Verimlilik

konularına ilişkin verilerin yanı sıra, ülkemizin ve ülkemize benzer olarak değerlendirilen ülkelerin Uluslararası Enerji Ajansı veri tabanındaki enerji verileri ve Dünya Bankası veri tabanındaki sektörel GSYH verileri kullanılmıştır (ETKB,2019). ETKB tarafından hazırlanan projeksiyon raporu incelendiğinde hedef yılları talebi için hesaplanan 3 farklı senaryosu Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Hedef Yılları Beklenen Elektrik Tüketim Değerleri (MWh)

Senaryo	2019	2020	2021
1	313.800.000	327.300.000	340.500.000
2	315.200.000	329.600.000	344.400.000
3	316.500.000	332.100.000	348.700.000

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2019

ETBK'nın raporu dikkate alındığında belirtilen GSYH kullanılarak hesaplanan elektrik talep tutarları sektörlerin tamamı için değerlendirilmiştir. 2017 yılı için incelenen 17 sektörün toplam GSYH içindeki oranı dikkate alınarak YEP içinde belirlenen GSYH hedefleri için 2019, 2020 ve 2021 değerleri Tablo 4'te şeklinde hesaplanmıştır.

Tablo 4. Sektörlerin GSYH Payı (A_i), (Bin TL)

Yıllar	GSYH Hedefi	Sektörlerin GSYH Payı
2019	4.450.000.000	3.923.927.362
2020	5.150.000.000	4.541.174.363
2021	5.742.000.000	5.063.188.969

Hedef yıllar dikkate alındığında sektörlerin GSYH içindeki payları bulanık hedefler olarak değerlendirmeye alınmıştır.

4.2. Kısıtların Belirlenmesi

Çalışmada kullanılan kısıtlar C_i 'ler ile gösterilmiştir. Bu kısıtlar için C_1 'den C_{17} 'ye kadar olan kısıtlar Eşitlik 2'de belirlenen arz talep kısıtlarıdır. C_{18} ve C_{19} işgücü ödemeleri kısıtları olmak üzere C_{20} ve C_{21} sermaye kullanım kısıtlarıdır.

17 sektör için elde edilen $(1 - a_{ij} + m_i)X_j \geq Y_i + E_i$ arz talep kısıtlamalarının sağ tarafı olan yurtiçi tüketim ile ihracat toplam değerleri RAS güncelleme işlemi sonucunda bulunan 2017 girdi çıktı tablosu için Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Sektörel Yurtiçi Tüketim ve İhracat Toplamları ($Y_i + E_i$), (Bin TL)

Kısıtlar	$Y_i + E_i$
C1	2.359.412
C2	601.155.446
C3	32.623.943
C4	16.505.595
C5	121.875.247
C6	273.577.180
C7	173.949.923
C8	116.030.203
C9	49.142.417
C10	52.164.072
C11	210.191.734
C12	10.470.948
C13	41.268.836
C14	124.025.917
C15	111.162.963
C16	33.297.012
C17	45.063.370

Girdi Çıktı Analizi ile Bulanık Hedef Programlama: Sektörel Üretim ve Elektrik Tüketim Değerleri Projeksiyonu

Arz talep kısıtlarının sol tarafında bulunan ve 2017 girdi çıktı tablosu üzerinden hesaplanan $(1 - a_{ij} + m_i)$ değerleri ise Tablo 6'da verilmiştir.

YEP programı çerçevesinde hedef yılları için verilen istihdam oranları ve sayıları Tablo 7' de verilmiştir.

Tablo 7. İstihdam Sayıları ve Oranları

Yıllar	Nüfus	İstihdam Oranı	İstihdam Sayısı
2019	82.377.000	%47,2	29.116.000
2020	83.393.000	%47,8	29.877.000
2021	84.405.000	%48,8	30.952.000

2017 yılı istihdam sayısı 28 milyon 189 bin kişi için yapılan ödeme tutarı 829.128.570 bin tl'dir (TÜİK, Gayrisafi yurtiçi hasıla). Hedef yılları beklenen enflasyon artışları yıllık ödeme miktarına uygulandığında oluşacak olan toplam işgücü ödeme tutarları Tablo 8' de verilmiştir.

Tablo 8. Beklenen İşgücü Ödemeleri (L), (Bin TL)

Yıllar	Yıllık Ödeme	Enflasyon	Toplam İşgücü Ödemesi
2017	29.413	-	829.128.570
2018	35.531	%20,80	1.018.926.510
2019	41.181	%15,90	1.199.014.104
2020	45.216	%9,80	1.350.927.083
2021	47.929	%6,00	1.483.506.670

Hedef yıllar için uygulanan kısıtlamalarda 2017 yılı çalışanlara yapılan ödemeler alt limit olmak üzere 2019, 2020 ve 2021 yılı beklenen ödeme miktarları da üst limit olarak uygulanmıştır. C18 kısıtı işgücü katsayılarına göre alt limit (L), $C18 \geq 829.128.570$ bin tl olmak üzere sırasıyla hedef yıllar için üst limitler (\tilde{L}), $C19 \leq 1.199.014.104$ bin tl , $C19 \leq 1.350.927.083$ bin tl ve $C19 \leq 1.483.506.670$ bin tl elde edilmiştir.

Makale Geliş Tarihi: 28.07.2019 Yayın Kabul Tarihi: 10.12.2019

Tablo 6. Hedef Programlama Kısıt Katsayılar, $(1 - a_{ij} + m_i)$

C1	: 1,7376	-0,0220	-0,0446	-0,0003	-0,0088	-0,0223	-0,0379	-0,0124	-0,0067	-0,0152	-0,0031	-0,0182	-0,0293	-0,0041	0,0000	-0,0037	-0,0096
C2	: -0,0611	0,9013	-0,1760	-0,2852	-0,0392	-0,2190	-0,1452	-0,0665	-0,0473	-0,0861	-0,0324	-0,0717	-0,0728	-0,0231	-0,0552	-0,0341	-0,1007
C3	: -0,0245	-0,0012	0,5183	-0,0001	-0,0068	-0,0024	-0,0018	-0,0012	-0,0039	-0,0167	-0,0006	-0,0031	-0,0042	-0,0006	0,0000	-0,0007	-0,0051
C4	: -0,0001	-0,0015	-0,0114	1,2299	-0,0323	-0,0018	-0,0022	-0,0024	-0,0021	-0,0018	-0,0005	-0,0013	-0,0124	-0,0003	0,0000	0,0000	-0,0034
C5	: -0,0021	-0,0396	-0,0017	-0,0006	0,6188	-0,0225	-0,0100	-0,0061	-0,0020	-0,0090	-0,0019	-0,0255	-0,0141	-0,0003	0,0000	-0,0002	-0,0035
C6	: -0,0009	-0,0237	-0,0369	-0,0036	-0,0518	0,9985	-0,0692	-0,0851	-0,0591	-0,0499	-0,0743	-0,0784	-0,0557	-0,0161	0,0000	-0,0376	-0,1455
C7	: -0,0003	-0,0286	-0,0053	-0,0005	-0,0064	-0,0410	0,8395	-0,0167	-0,0086	-0,0251	-0,0103	-0,0128	-0,0277	-0,0082	0,0000	-0,0081	-0,0383
C8	: 0,0000	-0,0069	-0,0062	-0,0010	-0,0030	-0,0053	-0,0016	0,9997	-0,0016	-0,0020	-0,0062	-0,0025	-0,0027	-0,0004	0,0000	-0,0115	-0,0086
C9	: 0,0000	-0,0038	-0,0069	-0,0003	-0,0097	-0,0023	-0,0040	-0,0125	0,9024	-0,0074	-0,0072	-0,0219	-0,0243	-0,0034	0,0000	-0,1144	-0,0259
C10	: 0,0000	-0,0015	-0,0058	-0,0007	-0,0038	-0,0021	-0,0034	-0,0219	-0,0262	0,9191	-0,0144	-0,0266	-0,0119	-0,0230	-0,2160	-0,0012	-0,0200
C11	: -0,0008	-0,0052	-0,0100	-0,0051	-0,0286	-0,0039	-0,0015	-0,0012	-0,0006	-0,0086	0,9952	0,0086	-0,0112	-0,0004	0,0000	-0,0008	-0,0008
C12	: -0,0002	-0,0052	-0,0082	-0,0004	-0,0188	-0,0053	-0,0094	-0,0283	-0,0688	-0,0092	-0,0088	0,9156	-0,0170	-0,0250	0,0000	-0,0927	-0,0315
C13	: -0,0001	-0,0057	-0,0019	-0,0001	-0,0046	-0,0061	-0,0127	-0,1936	-0,0111	-0,0074	-0,0034	-0,0083	0,9745	-0,0050	0,0000	-0,0217	-0,0613
C14	: 0,0000	-0,0010	-0,0076	-0,0016	-0,0037	-0,0008	-0,0044	-0,0072	-0,0032	-0,0024	-0,0019	-0,0008	-0,0074	0,9626	0,0000	-0,0019	-0,0021
C15	: 0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	-0,0001	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	-0,0001	0,0000	0,9182	0,0000	0,0000
C16	: 0,0000	-0,0002	-0,0005	-0,0002	-0,0022	-0,0001	-0,0003	-0,0009	-0,0003	-0,0006	-0,0004	-0,0011	-0,0018	-0,0005	-0,0210	0,9481	-0,0005
C17	: 0,0000	-0,0006	-0,0003	-0,0001	-0,0004	-0,0005	-0,0004	-0,0011	-0,0011	-0,0004	-0,0004	-0,0015	-0,0006	-0,0004	-0,0281	0,0000	0,9879
C18	: 0,0559	0,0813	0,0365	0,1125	0,1057	0,2137	0,1125	0,2559	0,1689	0,2255	0,0180	0,2449	0,3332	0,6290	0,4338	0,1931	0,2518
C19	: 0,0559	0,0813	0,0365	0,1125	0,1057	0,2137	0,1125	0,2559	0,1689	0,2255	0,0180	0,2449	0,3332	0,6290	0,4338	0,1931	0,2518
C20	: 0,0002	0,0002	0,0001	0,2666	0,0000	0,0004	0,0001	0,0024	0,0460	0,0001	0,0000	0,1468	0,0033	1,4034	1,0677	0,3219	0,2416
C21	: 0,0002	0,0002	0,0001	0,2666	0,0000	0,0004	0,0001	0,0024	0,0460	0,0001	0,0000	0,1468	0,0033	1,4034	1,0677 ²⁷⁸	0,3219	0,2416

C20 ve C21 sermaye katsayıları için Tablo-2' de 2017 sabit sermaye tüketim tutarı alt limit (K) olmak üzere $C20 \geq 417.897.361$ bin tl olarak belirlenmiştir. C21 kısıtı ise hedef yıllar için sermayenin 2017 girdi çıktı tablosundaki toplam GSYH içindeki payı dikkate alınarak üst limitler (\tilde{L}) olmak üzere 2019, 2020 ve 2021 yılları için sırasıyla $C21 \leq 582.372.099$ bin tl, $C21 \leq 648.108.763$ bin tl ve $C21 \leq 696.146.673$ bin tl şeklinde elde edilmiştir.

Eşitlik 2' de belirlenen $\sum_{j=1}^n c_j X_j \cong Ai$ eşitliği için c_j 'ler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan yıllık GSYH verileri için 2017 yılında sektörlerin üretimdeki GSYH tutarı katsayılarıdır (TÜİK, 2019). Tablo 1' de verilen elektrik tüketim tutarlarının sektör toplam arzlarına oranı ile bulunan katsayılar e_i olmak üzere Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Bulanık Hedef c_j ve Elektrik Tüketimi e_j Katsayıları

Sektör	c_j Katsayı	e_j Katsayı
X1	0,0999	0,0108
X2	0,5167	0,0156
X3	0,8082	0,0207
X4	0,3323	0,0330
X5	0,6023	0,0019
X6	0,3617	0,0064
X7	0,4752	0,0027
X8	0,4658	0,0107
X9	0,3593	0,0063
X10	0,3431	0,0035
X11	0,1706	0,0021
X12	0,3614	0,0010
X13	0,3343	0,0006
X14	0,1482	0,0016
X15	0,4022	0,0052
X16	0,3868	0,0028
X17	0,4690	0,0005

Tablo 4'te elde edilen GSYH değerleri %3 oranında sapma değerleri kullanılarak bulanıklaştırılmıştır. Böylece planlamanın dışında meydana gelebilecek durumlarda sürece dahil edilerek tolerans değerleri yardımıyla hedefler belirlenmiştir. Buna göre

elde edilen bulanık hedefler çerçevesinde Eşitlik 4 dikkate alınarak bulunan alt ve üst limitler Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Yıllar İtibariyle Hedefler ve Limitler (A_i, d_i), (Bin TL)

Yıllar	Hedef(A_i)	Alt Limit	Üst Limit	Sapma Değerleri (d_i)
2019	3.923.927.362	3.806.209.541	4.041.645.183	117.717.821
2020	4.541.174.363	4.404.939.132	4.677.409.594	136.235.231
2021	5.063.188.969	4.911.293.300	5.215.084.638	151.895.669

Bulanık hedefin doğrusal program ile kullanılabilmesi için bulanıklığın giderilmesi ve hedefin doğrusal programa uydurulması gerekmektedir. Buna göre $\sum_{j=1}^n c_j X_j \cong Ai$ bulanık hedefin giderilmesi için $0 \leq \lambda \leq 1$ olmak üzere Tablo 9 c_j katsayıları dikkate alındığında Eşitlik 3 düzenlenmesiyle çözümler bulunmuş olacaktır. Buna göre elde edilen X_j değerleri için sektörel elektrik tüketimler e_j , X_j ile $j=1;17$ bulunacaktır.

4.3. Analiz Sonuçları

Problemin çözümü için Excel Solver eklentisinden yararlanılmıştır. Elde edilen değerler $0 \leq \lambda \leq 1$ olmak üzere 17 sektörün YEP çerçevesinde 2019, 2020 ve 2021 yılları beklenen sektörel üretim ve elektrik tüketim değerleridir. Hedef yılları için λ değerleri sırasıyla $\lambda_{2019}= 0$, $\lambda_{2020}= 0,3468$ ve $\lambda_{2021}= 1$ bulunmak üzere sektörel üretim değerleri Tablo 11 ve elektrik tüketim tutar ve miktarları Tablo 12 ve Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 11. Sektörel GSYH İçindeki Üretim Tutarları- $c_j \cdot X_j$ (Bin TL)

Sektör Kodu	Yıllar			
	2017	2019	2020	2021
X1	16.908.810	14.783.266	15.078.931	16.246.631
X2	1.262.309.208	1.388.540.129	1.416.310.932	1.456.484.154
X3	162.846.621	179.131.283	182.713.909	365.427.818
X4	22.596.403	24.856.044	25.353.165	25.860.160
X5	407.430.064	448.173.071	457.136.532	466.279.263
X6	218.285.229	240.113.751	266.758.144	282.019.812
X7	219.792.475	1.214.609.991	1.724.738.735	1.775.415.090
X8	73.905.612	81.296.174	82.922.097	165.844.194
X9	45.653.579	50.218.937	51.223.316	52.247.782
X10	54.680.215	60.148.236	61.351.201	62.578.225
X11	46.373.214	51.010.536	52.030.747	53.071.361
X12	42.592.723	46.851.995	47.789.035	49.859.317
X13	49.415.554	113.316.056	115.582.377	158.064.182
X14	22.365.978	24.602.576	25.094.627	25.596.520
X15	50.816.142	55.897.757	57.015.712	58.156.026

Girdi Çıktı Analizi ile Bulanık Hedef Programlama: Sektörel Üretim ve Elektrik Tüketim Değerleri Projeksiyonu

X16	17.560.178	19.316.196	19.702.520	20.096.570
X17	26.162.896	28.779.185	29.354.769	29.941.864
Toplam	2.739.696.919	4.041.647.202	4.630.156.749	5.063.188.969
Artış Oranları		%47,5	%14,6	%9,4

Tablo 12. Sektörel Elektrik Tüketim Tutarları (Bin TL)

Sektör Kodu	Yıllar			
	2017	2019	2020	2021
X1	1.835.015	1.604.342	1.636.429	1.763.153
X2	38.162.917	41.979.208	42.818.793	44.033.334
X3	4.171.069	4.588.176	4.679.940	9.359.879
X4	2.247.085	2.471.794	2.521.230	2.571.648
X5	1.273.046	1.400.351	1.428.358	1.456.925
X6	3.837.512	4.221.263	4.689.679	4.957.983
X7	1.259.403	6.959.671	9.882.691	10.173.064
X8	1.701.430	1.871.573	1.909.005	3.818.009
X9	797.071	876.778	894.313	912.200
X10	552.291	607.520	619.671	632.064
X11	566.624	623.286	635.752	648.467
X12	119.768	131.744	134.379	140.201
X13	85.544	196.163	200.086	273.627
X14	247.100	271.810	277.246	282.791
X15	651.258	716.384	730.712	745.326
X16	125.393	137.932	140.691	143.505
X17	26.866	29.553	30.144	30.747
Toplam	57.659.392	68.687.549	73.229.116	81.942.921
Artış Oranları		%19,1	%6,6	%11,9

Tablo 13. Sektörel Elektrik Tüketim Miktarları (MWh)

Sektör Kodu	Yıllar			
	2017	2019	2020	2021
X1	4.417.466	2.982.648	2.770.766	2.816.351
X2	91.870.286	78.043.950	72.499.844	70.336.113
X3	10.041.091	8.529.922	7.923.972	14.950.890
X4	5.409.450	4.595.336	4.268.891	4.107.790
X5	3.064.628	2.603.406	2.418.464	2.327.202
X6	9.238.112	7.847.791	7.940.461	7.919.574
X7	3.031.784	12.938.792	16.733.156	16.249.821
X8	4.095.884	3.479.460	3.232.285	6.098.651

Ahmet SEL

X9	1.918.803	1.630.026	1.514.232	1.457.091
X10	1.329.540	1.129.447	1.049.213	1.009.620
X11	1.364.043	1.158.757	1.076.441	1.035.820
X12	288.319	244.927	227.528	223.948
X13	205.931	364.688	338.781	437.074
X14	594.847	505.324	469.426	451.712
X15	1.567.786	1.331.837	1.237.225	1.190.537
X16	301.861	256.431	238.215	229.225
X17	64.675	54.942	51.039	49.113
Toplam	138.804.506	127.697.682	123.989.939	130.890.532
Artış Oranları		%-8,0	%-2,9	%5,6

5. SONUÇ

Girdi çıktı analizinin doğrusal ve hedef programlama ile uygulamalarına ek olarak hedefler bulanıklaştırılarak çalışmalar yürütülmüştür. Uygulamada kullanılacak değerlerin güncellenmesi YEP'na bağlı kalınarak yapılmıştır. TÜİK tarafından 2017 yılında düzenlenen 17 sektörlü elektrik kullanım değerleri tablosu doğrultusunda sektörler incelenmiştir. 2012 yılı TÜİK girdi çıktı tablosu kullanılabilmesi için öncelikle 64 sektör toplulaştırma işlemiyle 17'ye indirgenmiştir. Daha sonra RAS yöntemi kullanılarak tablo 2017 yılı girdi çıktı tablosu oluşturulmuştur. Eşitlik 2 kullanılarak 2019,2020 ve 2021 yılları Kalkınma Bakanlığı tarafından yayınlanan YEP çerçevesinde GSYH değerleri dikkate alınarak hedefler belirlenmiştir. Hedeflerin bulanıklaştırılması işlemi hedeflerin %3 sapma değerleri dikkate alınmıştır. Programlama da kısıtlamalar için arz talep, işgücü ve sabit sermaye kullanımı tutarları ve katsayıları kullanılmıştır. Programlama sonucunda hedef yılları sektörel üretim değerleri ile elektrik kullanım tutar ve miktarları hesaplanmıştır.

Sektörel üretim değerleri incelendiğinde 2017 yılından 2019 yılına %47,5 bir artış gözlenmektedir. Üretim tutarların incelenirken enflasyon artış tutarlarını göz önüne bulundurmak gerekmektedir. 2019 yılından 2020 yılına sektörel artış %14,6 olmasına rağmen enflasyon artışı %15,90 bu oranın üzerindedir. Bu sonuçlar dikkate alındığında 2020 yılında muhtemelen Türkiye ekonomisinde daralma olacağı söylenebilir. Özellikle bulanık programlamanın sağladığı bu esneklik kullanılarak 2021 yılında beklenen tablo ise %9,40 enflasyon artışına %9,80 büyüme ile başabaş noktada sayılabilir. Bulanık hedef programlama sonuçları çerçevesinde ekonominin büyüme noktasında cari olarak bir büyüme beklense de reel anlamda bunun uzak bir hedef olduğu söylenebilir.

Hedef yılları çerçevesinde sektörel elektrik tüketim tutarları 2017 yılı baz alınca 2019 için artış %19,1 hesaplanmıştır. 2019 yılına girerken bu artışın büyük oranda enflasyondan kaynaklanacağı açıktır. Çünkü elektrik kullanımları itibariyle 2019 yılında %8,0 azalma beklenmektedir. Özellikle üretim sektöründeki azalmaların bunda etkili olacağı görülmektedir. Aynı şekilde sektörel elektrik tüketim tutarında bir önceki

Girdi Çıktı Analizi ile Bulanık Hedef Programlama: Sektörel Üretim ve Elektrik Tüketim Değerleri Projeksiyonu

yıla göre 2020 için %6,6 artış beklenirken kullanım tutarlarında %2,9 bir azalma gözlenmektedir. 2021 için elektrik tutarlarında %11,9 miktarında ise %5,6 artış beklenmektedir. Sonuçlar genel anlamda incelendiğinde 2021 yılından sonra ekonominin genelinde reel bir artış olabileceğinden bahsedilebilir.

Sektörel üretim değerleri dikkate alınarak bulunan sektörel elektrik kullanım değerleri yapılacak olan elektrik enerjisi yatırım bölgelerinin belirlenmesine yardımcı olabilir. Üretilmesi gereken elektrik enerjisi ve konumlanması bu değerler çerçevesinde yapılarak maliyetlerin düşmesi sağlanabilir. Özellikle dağıtım bedellerinin ve kayıpların önüne geçilerek fatura tutarları düşürülebilir. Bu olumlu yansımalar ise ekonominin canlanması adına sektörlere katkıda bulunacaktır. Ayrıca 2019 ve 2020 yıllarında elektrik enerjisi yatırımları ekonominin canlanması için sektörel yatırımlara yönlendirilmesi daha faydalı olabilir.

KAYNAKÇA

- Can, U. ve Berber, M. (2017). Türkiye’de Enerji Tüketimi Ekonomik Büyüme İlişkisinin Sektörel Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Chen, C. L. ve Lee, W. C. (2004). Multi-Objective Optimization of Multi-Echelon Supply Chainnetworks With Uncertain Product Demands and Prices. *Computers and Chemical Engineering*, 28 (6-7), 1131-1144.
- Çatalca, H. ve Ekren N. (1997), Türkiye’ de Elektrik Enerjisi Tüketiminin Girdi-Çıktı Modeli ile Analizi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, C:26, S:1,51-59.
- Dalkılıç F. (1999). Girdi-Çıktı Analizi ve Hedef Programlama. Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara Üniversitesi.
- <https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FE%2C%20B0GM%20Ana%20Rapor%2FT%2C%20BCrkiye%20Elektrik%20Enerjisi%20Talep%20Pr ojeeksiyonu%20Raporu.pdf> (erişim 7 Mart 2019).
- <http://enerjiensitüsü.de/elektrik-fiyatları/> (erişim 15 Mart 2019).
- http://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/11/YeniEkonomiProgram%C4%B1_OVP_2019-2021.pdf (erişim 22 Mart 2019).
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1108 (erişim 15 Mart 2019).
- Kar, M. ve Kınık, E. (2008). Türkiye’de Elektrik Tüketimi Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Bir Analizi.
- Narasimhan R. (1980). “ Goal Programming in a Fuzzy Environment”, *Decision Sciences*, 11, 327.
- Oliveira Carla, Coelho Dulce ve Antunes Carlos Henggeler (2014). “Coupling Input Output Analysis with Multiobjective Linear Programming Models for The Study of Economy-Energy-Environment-Social (E3S) Trade-Offs: A review”, *Springer Science Business Media, New York*, 21 December.
- Özkan, M. M. (2003). *Bulanık Hedef Programlama*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Özlüer, B. (2011), Sektörler Arası İlişkilerin Doğrusal Programlama ile Analizi:Türkiye Örneği, İstatistik Bilim Dalı, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

- Ribeiro, L. C. D. S., De Souza, K. B. ve Perobelli, F. S. (2016). An Input-Output Linear Programming Model to Assess Brazilian Greenhouse Gas Emissions. In Anais Do XLIII Encontro Nacional De Economia [Proceedings of the 43rd Brazilian Economics Meeting] (No. 187).
- Sel, A. ve Bircan, H. (2018). Bir Kimya Firması Hedeflerinin Bulanik Hedef Programlama ile Değerlendirilmesinde Kim & Whang Yaklaşımı. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 497-510.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi, İhracat Rakamları. (www.tim.org.tr)
- Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri. (www.tüik.gov.tr)
- Türkiye İstatistik Kurumu, İllere ve Cinsiyete Göre Temel İşgücü İstatistikleri. (www.tüik.gov.tr)
- Türkiye İstatistik Kurumu, İllere, Belde ve Köylere Göre Genel Nüfus Dağılımları. (www.tüik.gov.tr)
- Türkiye İstatistik Kurumu, İllere, Cinsiyete ve Eğitim Durumuna Göre Nüfus Dağılımları. (www.tüik.gov.tr)
- Türkiye İstatistik Kurumu, İşgücü İstatistikleri. (www.tüik.gov.tr)
- Türkiye İstatistik Kurumu, İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları ve Dağılımı. (www.tüik.gov.tr)
- Türkiye İstatistik Kurumu, Ulusal Hesaplar, Girdi Çıktı Tabloları (www.tüik.gov.tr)
- Türkiye İstatistik Kurumu, Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus ve Projeksiyonları (www.tüik.gov.tr)
- Terzi, H. (1998). Türkiye' de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sektörel Bir Karşılaştırma. İktisat İşletme ve Finans, 13(144), 62-71.
- Trinh, B. ve Phong, N. V. (2013). A Short Note on RAS Method. Advances in Management and Applied Economics, 3(4), 133.
- Ulrich P. ve Ulrike L. (2019). "Economic effects of an E-mobility scenario-input structure and energy consumption." Economic Systems Research (2019): 1-14.
- Yu, K. D. S., Aviso, K. B., Promentilla, M. A. B., Santos, J. R. ve Tan, R. R. (2016). A Weighted Fuzzy Linear Programming Model in Economic Input-Output Analysis: An Application to Risk Management of Energy System Disruptions.
- Zadeh, L. A. (1975). The Concept of a Linguistic Variable and its Application to Approximate Reasoning-I. Information Sciences, 8, 199-249.
- Zimmermann, H. J. (1978). Fuzzy Programming and Linear Programming with Several Objective Functions. Fuzzy Sets and System, 1, 45-55.
- Zimmermann, H. J. (1993). Fuzzy Sets, Decision Making and Expert Systems. Boston: Kluwer Academic Publishers.

**KÂĞIT KAPLAN- ZAYIF BİR PAKT OLARAK GÜNEYDOĞU ASYA
ANTLAŞMASI TEŞKİLATI (SEATO) VE BÖLGESEL SİYASİ ETKİLERİ**

Süleyman TEMİZ*

Öz

Güneydoğu Asya politiği hakkında ölkemizde çok fazla akademik çalışma bulunmamaktadır. Bunun en önemli nedenleri arasında bölgenin ölkemize olan coğrafi uzaklığı ve araştırmacıların bu bölgeye akademik anlamda ilgisizliği gösterilebilir. Kuruluş sebepleri açısından CENTO ile paralellik gösteren SEATO, Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı, Güneydoğu Asya'ya barış ve istikrar getirmek amacıyla oluşturulmuş, ABD liderliğinde bir savunma paktıdır. SEATO, Güneydoğu Asya bölgesinde Soğuk savaş konjonktüründe komünizm kaynaklı isyan ve saldırılarla mücadele etmek için tasarlanmıştı. SEATO'nun ilk adımı olan Manila Antlaşması 1954'te ABD, İngiltere, Fransa, Avustralya, Yeni Zelanda, Pakistan, Tayland ve Filipinler tarafından imzalanmıştır. Tüm üye ölkeler tarafından onaylandıktan sonra, şubat 1955'te çalışmalarına başlamıştır. Yirmi iki yıllık tarihi boyunca SEATO'nun bölgesel barışa yönelik bazı başarıları olmakla birlikte ciddi başarısızlıkları da olmuştur. SEATO şemsiyesi altında, Vietnam'daki komünist tehdide karşı ortak harekete geçilmemesi ittifakın içerisindeki güven unsurunu kırılgan hale getiren bir olay olmuştur. SEATO'nun birlik ve kararlılıkla hareket edememesi, ittifak üyelerinin birbirlerine zıt çıkar çatışmalarına girmesi, ittifakın geleceğini olumsuz yönde etkilemiştir. İttifak üyesi ölkeler arasındaki coğrafi uzaklık, ABD'nin bölgede kendi başına hareket etme isteği ile birlikte Vietnam Savaşı'nın kaybedilmesi, SEATO'nun düşük profilli bir güvenlik paktı haline gelmesine neden oldu. Bu çalışmada, güneydoğu Asya'ya derinden etki etmiş en büyük faktörlerden birisi olan SEATO'nun ölkemizde daha iyi anlaşılması amaçlanarak, ABD başta olmak üzere büyük güçlerin girişimleriyle ortaya çıkan bu paktın kuruluşu, işlevi ve bölgesel etkileri irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: SEATO, Güneydoğu Asya, ABD, Vietnam Savaşı, Soğuk Savaş.

**PAPER TIGER - SOUTHEAST ASIAN TREATY ORGANIZATION (SEATO) as AN
INEFFECTUAL PACT and ITS REGIONAL POLITICAL IMPACTS**

Abstract

There are not many academic studies on Southeast Asian politics in our country. The most important reasons for this are the geographical distance of the region to our country and the academic disinterest of the researchers to this region. SEATO, which is in parallel with CENTO in terms of the reasons for its establishment, is a US-supported defence pact created in order to bring peace and stability to Southeast Asia. SEATO was designed to combat riots and attacks stemming from communism in the Cold War conjuncture in Southeast Asia. The Manila Treaty, which served as the SEATO convention, was signed in 1954 by the United States,

* Dr. Öğr. Üyesi. İğdır Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü. suleyman.temiz@igdir.edu.tr. Orchid ID: 0000-0002-4439-4035.

Britain, France, Australia, New Zealand, Pakistan, Thailand and the Philippines. After being approved by all member states, in February 1955 he began active work as an alliance. Throughout its twenty-two-year history, SEATO has achieved some successes in regional peace, but has also suffered serious failures. Under the SEATO umbrella, failure to take joint action against the communist threat in Vietnam has made the alliance's confidence element fragile. SEATO's inability to act with unity and determination, and political conflicts among alliance members, adversely affected the future of the alliance. The geographical distance between the member states of the Alliance, the loss of the Vietnam War, along with the US willingness to act on its own, led SEATO to become a low-profile security pact. In this study, SEATO, which is one of the biggest factors that has deeply affected Southeast Asia, is aimed to be better understood in our country and the establishment, function and regional effects of this pact, which was created by the initiatives of great powers, especially the USA, will be examined.

Key Words: SEATO, Southeast Asia, USA, Vietnam War, Cold War.

GİRİŞ

ABD, Avustralya, İngiltere, Fransa, Yeni Zelanda, Pakistan, Filipinler ve Tayland arasında savunma anlaşması sağlayan Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (SEATO), 8 Eylül 1954'te kurulmuştur (Di Floristella, 2015, s. 21-22). Ayrıca, Manila Paktı olarak ta isimlendirilmiştir. Merkezi Bangkok'ta kurulan SEATO'nun iki temel işlevi bulunmaktaydı; bunlardan ilki, Güneydoğu Asya üyeleri-Tayland ve Filipinler'e sınırlı oranda ekonomik yardım olanağı sağlamak ve Çinli komünistler tarafından desteklenen bölgesel isyanlara karşı gerekli olan yardımı sağlamaktır. İkinci önemli işlevi ise, SEATO Askeri Planlama Bürosu'nun faaliyetleriydi. Bu büro, komünist hareketlerin, muhtemel bir Çinhindi istilasına karşı koymak için gerekli alt yapıyı hazırlamakla vazifeliydi. Bu büro, üye ülkelerden gelen bir grup kıdemli subaydan oluşmaktaydı. Bu anlamda, SEATO, Vietnam komünist hareketinin, Temmuz 1954'teki Cenevre Konferansında alınan kararların yerine getirilmesini sağlamak amacıyla kurulduğu söylenebilir. Bu şekilde 1954 tarihinde, isteyerek veya istemeyerek, SEATO müttefikleri tarafından desteklenen ABD, Güneydoğu Asya'da Soğuk Savaş döneminin yeni bir sınırını çizmiştir (Nairn, 1968, s. 5).

En basit ifadeyle SEATO'nun amacı, güneydoğu Asya bölgesinde komünizmin yayılmasını engellemektir (Naik, 1975, s. 1460). Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı olarak adlandırılmasına rağmen, SEATO'ya yalnızca Filipinler ve Tayland olmak üzere iki güneydoğu Asya ülkesi katılmıştır. Endonezya ve Malaya gibi diğer bölge ülkeleri ittifaka katılmaya yanaşmamışlardır (Stockwell, 2005, s. 198). Filipinler, kısmen ABD ile olan yakın ilişkilerinden dolayı ve kısmen de bölgede ortaya çıkan komünist tehlikenin ülkeyi tehdit etmeye başlamasından kaynaklanan endişe nedeniyle katılmıştır. Benzer şekilde Tayland, Güney Çin'deki Yunnan Eyaletinde yeni kurulan Tayland Özerk Bölgesi'ni öğrendikten sonra, Çin kaynaklı komünist tehdidin Tayland'a sıçraması konusunda ki endişelerinden dolayı SEATO'ya katılmıştır. Bölgedeki diğer devletler ise komünizmin kendileri için siyasi bir tehdit oluşturması

Kâğıt Kaplan- Zayıf Bir Pakt Olarak Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (Seato) ve Bölgesel Siyasi Etkileri

konusunda daha az endişe duymaktaydı. Bu nedenle, Myanmar (Taylor, 2007, s. 86) ve Endonezya, pakta katılmak yerine tarafsızlıklarını korumayı tercih ettiler (The Daily Telegraph, 1954). Zira Endonezya için SEATO sadece askeri bir pakttı ve bölgedeki en büyük problem SEATO'nun kendisiydi (Daily Illini, 1958). Malaya¹, pakta resmi destek vermeyi politik açıdan pek gerekli görmese de, Büyük Britanya ile olan siyasi bağları nedeniyle kısmen de olsa desteklemişlerdir (Lim, 1982, s. 241).

Birinci Çin-hindi Savaşı ya da Fransa-Vietnam Savaşı, 1946 ile 1954 yılları arasında, Fransa ve destekçileri ile Kuzey Vietnam ve destekçileri arasında, Çin-hindi'nde meydana gelmiş ve Fransa'nın Dien Bien Phu Muharebesinde yenilmesiyle neticelenmiştir. Bu yenilginin ardından bölgedeki Fransız birlikleri etkisini yitirmiş ve 1954'te toplanan Cenevre Konferansı neticesinde, Vietnam, Kamboçya ve Laos'tan Fransız birlikleri çekilme kararı almıştır (Ball, 1954, s. 17). Bu şekilde sözü edilen devletler konferansın sonunda imzalanan 20 Temmuz 1954 tarihli anlaşma sayesinde bağımsızlığına kavuşmuştur. Buna mukabil Vietnam, 17. Enlem sınır olmak üzere Kuzey ve Güney olarak ikiye bölündü (Armaoğlu, 1991, s. 460). İmzalanan Cenevre Anlaşması şartlarına göre, Vietnam, Kamboçya ve Laos'un, herhangi bir uluslararası askeri ittifaka katılması engellendi.

SEATO üye devletlerin bazıları, coğrafi olarak birbirine ve güneydoğu Asya bölgesine uzak olan ülkelerdi. Bu nedenle ülkelerin pakta katılım konusunda ki nedenleri de değişiklik arz etmektedir. Avustralya ve Yeni Zelanda, Pasifik'teki coğrafi konumlarından dolayı Asya politikalarıyla ilgileniyordu (Milner, 2014, s. 228). Büyük Britanya ve Fransa, bölgede uzun süredir devam eden kolonilere sahipti ve Çin-hindi bölgesindeki gelişmelerle kendi nüfuzlarını korumak için ilgileniyorlardı. Pakistan için bu pakt, Hindistan'a karşı devam eden Doğu Pakistan mücadelesine destek sağlama potansiyeline sahipti (Columbia Missourian, 1977). Ayrıca, ABD yetkilileri güneydoğu Asya'nın komünizmle mücadelede son derece stratejik bir sınır olduğunu düşünüyorlardı. Bu nedenle SEATO'yu küresel Soğuk Savaş'ın sınırlandırma politikası için gerekli görmüşlerdir (Brodkin, 1967, s. 675).

Merkezi Tayland'ın başkenti Bangkok'ta kurulmuş olan SEATO'nun sadece birkaç resmi işlevi vardı (Leifer, 1995 , s. 145-146). Pakta ait askeri kuvvetleri bulunmuyordu, ancak örgüt her yıl üye ülkeler için ortak askeri tatbikatlar düzenlemiştir. Komünist tehdidin, doğrudan doğruya bölge devletlerini hedef alarak bir iç yıkıma sebep olmasını engellemek adına SEATO, güneydoğu Asya ülkelerinin ekonomik temellerini ve yaşam standartlarını güçlendirmeyi hedeflemiştir. Kültürel, dini ve tarihi konularda çeşitli toplantılara ve sergilere sponsorluk yapmış ve bölge dışı üye devletler, SEATO çatısı altındaki bu bilgilendirme toplantılarına destek olmuştur (SEATO, 1964, s. 12-13).

SEATO'nun en önemli sorunları, karar verme organının heterojenliğinden kaynaklanmaktaydı. SEATO içerisinde büyüklük, güç potansiyeli, ekonomik gelişme, coğrafi konum, etnik köken, yönetim şekli, iç politika ve uluslararası çıkarlarda büyük farklılıklar bulunmaktaydı ve bunlar ittifak içindeki çatışmalara da katkı sağlamıştır

¹Singapur dâhil.

(Palmer, 1966, s. 7). Bu teşkilat ABD'nin Vietnam'a askeri müdahalesine giden yolda önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

1. İttifakın Ortaya Çıkışı

Güneydoğu Asya için bölgesel bir örgütlenme fikri, paktın teşkilinden önce sık sık gündeme gelmişti. Bununla birlikte, güneydoğu Asya ülkeleri ve Avustralya arasında anlaşmazlıklar bulunmaktaydı. Ancak Dwight Eisenhower'ın ABD başkanı olması ile bu askeri pakt fikri yeni bir aşamaya geçmiştir. Ayrıca, Kore'de ve bölgede, Çinli komünist güçlerin eylemlerini serbest bırakabilecek bir ateşkes olasılığı, ABD yönetimini ciddi bir şekilde rahatsız etmekteydi (Daily Examiner, 1954).

Komünizm tehdidi ve ABD'nin çıkarlarında meydana getireceği zarar olasılığı son derece etkiliydi. ABD başkanı Eisenhower, Güneydoğu Asya devletlerinin bir dizi domino etkisiyle, komünist sistemin etkisi altına girme tehlikesine vurgu yapmakta ve çekincelerini belirtmekteydi (Paul, 2010, s. 129). Buna karşın Paktın mimarı olarak John Foster Dulles gösterilmektedir. Dulles, 1954 Mart'ında Fransızların Dien Bien Phu'da yaşadığı yenilgiye karşı, "Asya'daki Kızıl Tehdit" ile mücadele için birleşik eylem çağrısında bulunmuştur. Bu savaş sonrasında gerçekleştirilen Cenova müzakereleri, Ho Chi Minh'i kuzey Vietnam'ın kontrolünde serbest bırakmış, güneyde de kaotik bir siyasi duruma yol açmıştı. Bu nedenle Dulles, komünist tehdidi tüm Çinhindi'ni domino gibi devirebilecek bir tehdit olarak görmekteydi (Wood S. P., 2014).

Dulles, Eisenhower yönetiminin özgür dünyanın lideri olarak, eski kötü imajını geride bırakması gerektiğini düşünmekteydi. Bunun yegâne aracı olarak da güneydoğu Asya için bölgesel bir güvenlik anlaşmasını çare olarak düşünmüştür. Bu nedenle, 1954'e gelindiğinde, Dulles, anlaşmayı Çinhindi'ne yapılacak bir askeri müdahaleyi kolaylaştıracak bir mekanizma olarak değil, bunun aksine böyle bir eylemi gereksiz kılacak anti-komünist birliğin bir sembolü şeklinde görmekteydi (Tribune, 1972) ve SEATO paktı da bu sayede hızlı bir şekilde teşekkül etti (FRUS, 1954, s. 1044).

Bu pakt önünde temel olarak iki engel vardı. Bunlardan birincisi bölgede nüfuz sahibi devletlerden biri olan İngiltere'ydı. Washington yönetimi ile Londra yönetimi arasında doğu ve güneydoğu Asya politikaları üzerinde ortaya çıkan farklılıklar, Kore Savaşı'nın sona ermesinden sonra daha da belirginleşmişti. Çin'le karşı karşıya gelmekten kaçınan İngiliz yönetimi, ABD'nin güneydoğu Asya'daki ortak diplomatik eylem konusunda üstünlüğü eline geçirmesinden de çekinmekteydi. İngiltere'nin bu konuda yaşadığı politik uyumsuzluklar, Yeni Zelanda ve Avustralya'daki yönetimlerinde karar almasını etkilemekteydi (Frankel, 1973). Anglo-Amerikan ilişkisinin sağlığı konusunda endişeli olan Londra, olası bir güneydoğu Asya anlaşması konusunda müzakerelere başlamayı kabul etmemekteydi. İngiliz tarihinin en başarısız aktörlerinden biri olarak gösterilen İngiltere Dış Sekreteri Anthony Eden, amacını tamamen farklı bir şekilde belirtmiştir. Eden'e göre, böyle bir paktın teşkil edilmesi, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan statükonun bozulmasına, siyasi ve diplomatik bir kargaşaya neden olacaktı. İlerleyen süreçte, müzakereler esnasında İngilizler, paktın amacını değiştirmeye çalıştı. Paktı, Endonezya ve İngiliz Milletler Topluluğu

Kâğıt Kaplan- Zayıf Bir Pakt Olarak Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (Seato) ve Bölgesel Siyasi Etkileri

güney Asya üyelerini de dâhil edecek bir şekilde genişleterek, Çin karşıtı geleneksel politikalarını yumuşatmak istedi (Dingman, 1989). Bununla birlikte, Pakistan, Hindistan'a karşı mücadelesinde her zaman destek arayışı içinde olduğundan dolayı, katılım davetini hemen kabul etti. Bu nedenle de Hindistan pakta başlarda karşı çıkıştır (FRUS, 1954, s. 1778). Ancak, Pakistan'ın SEATO'ya üyeliği, yalnızca Hindistan, Burma ve Nepal'le değil, aynı zamanda Endonezya ve bölgedeki diğer ülkelerle olan ilişkilerin de bozulmasına yol açmıştır (Mehdi, 1974, s. 24).

2. Pakta Karşı Üye Devletlerin Tutumu

Bu pakta göre üye olan devletlere, bölgedeki herhangi bir devlete veya ulusa muhtemel silahlı saldırı olması halinde, her bir devlet anayasal sistemlerine uygun olarak ortak tehlikeye karşı hareket edeceklerdi. Dulles, ABD'nin sınırlı kontrol sahibi olduğu ve o dönemki mevcut durumun hiçbir şekilde umut verici olmadığı bu bölgede, (Northern Star, 1954) ABD prestijini sağlama ve devam ettirme konusunda endişeliydi. Fakat bu durumun tam tersi ise bütün bölgeyi mücadele etmeden terk etmek olarak görülüyordu ki böyle bir şeyin gerçekleşmesi çok daha kötü bir durum olarak düşünülmekteydi (Schechner, 1960). Bu nedenle, Çin'e karşı sert bir düşmanlık tanımından uzak durmaya çalışan Dulles, antlaşmanın amacının sınırlı ve kapsamlı bir bölgesel pakt şeklinde olmasına karşı çıktı. Ona göre bu pakt, güneydoğu Asya'da ortaya çıkacak bir silahlı saldırı durumunda, Çin'e veya başka bir devlete yapılan misilleme saldırıları için yasal bir temel oluşturmalı ve müttefiklerini ABD'nin buradaki eylemlerini desteklemeye mecbur etmeliydi. Ancak anlaşma, ne Washington'un nükleer silah kullanma özgürlüğünü sınırlandırmalı ve ne de ABD kuvvetlerine bölgedeki yerel savunma konusunda bir yükümlülük sözü verdirmeliydi (FRUS, 1954, s. 1170).

Bu nedenle ABD'li yetkililer birbiriyle çelişen bu talepleri karşılayabilmek için anlaşmayı yeniden tasarladı. Anlaşma metni, tarafların üzerinde hemfikir olacakları tehditleri daha da netleştirdi. Pakt üyeleri komünist saldırganlığa karşı birlikte mücadele ettiklerini açık ve net bir ifadeyle belirtti (FRUS, 1952-1954). Bu paktın imzalanmasıyla birlikte, Çin'in güneydoğu Asya'da barışa karşı açık ve net bir tehdit olduğu şüphe götürmez hale geldi. Anlaşma, bir saldırı halinde, savunulması gereken alanı daha net bir şekilde tanımladı. Anlaşma, ilk olarak, 21° 30' kuzeydeki Pasifik'i dışladı ve Hong Kong'u savunmak için herhangi bir vaadi de kabul etmedi. İkincisi, Laos, Kamboçya ve Güney Vietnam Hükümeti topraklarını güvence altına alarak bölgedeki yeni statükoyu korumaya dair taahhüdünü daha da güçlendirdi (Nairn, 1968, s. 6). Bu sayede bölgedeki çatışmalar tamimiyle sonlandırılmadığı için, ABD'ye bölgede varlığını devam etmesi için yasal çerçeve sağlanmıştır. Buna karşın SEATO, asla olmayan ittifak olarak adlandırılmıştır (Dingman, 1989).

Bu durum, üye ülkeler arasındaki tartışmaları da arttırdı. Avustralya'ya göre pakt, güneydoğu Asya'nın savunmasını planlamak için etkili askeri güçler oluşturmalıydı (Daily Examiner, 1954). İngiliz Churchill hükümeti ise Çin politikası üzerinde ikiye bölündü. Churchill, gerektiğinde Washington'un liderliğini takip etmeye istekli görünüyordu, buna mukabil Eden, daha bağımsız ve daha az kışkırtıcı

bir güneydoğu Asya politikası konusunda ısrarcı davranmaktaydı. Ona göre açıkça bir komünist saldırı kelimesinin anlaşma metninde yer alması, Çin'i daha da kızdıracaktı (Sharan, 1965, s. 248). Bu şekilde Dulles ve genel olarak ABD yönetimi için güneydoğu Asya anlaşmasının imzalanması, siyasi ve diplomatik açıdan dünya liderliğinin bir testi haline dönüşüverdi (The Dispatch, 1964). Bu şekilde anlaşma imzalandı ve SEATO paktı ABD'ye Vietnam'da muhtemel bir saldırı veya komünist isyan girişimini bastırmak için silahlı müdahale yapma hakkı tanıdı (Dingman, 1989).

Filipinler devlet başkanı Magsaysay için anlaşma, Asya ülkeleri arasında daha fazla işbirliğine dönüşecek bir adım olarak görülmüştür (Dingman, 1989, s. 475). Buna karşın, Avustralyalı bazı yetkililer paktı 'tam bir sirk' olarak betimlemişlerse de, (Tribune, 1966) Avustralya Dışişleri bakanı R.G.Casey ise anlaşmanın olumlu taraflarını belirtmiş ve SEATO'yu bir bölgesel sigorta olarak tanımlamıştır (Tribune, 1954).

3. Laos Krizi

SEATO'nun teşkil edilmesi, ABD'nin askeri olarak doğrudan doğruya güneydoğu Asya'nın savunmasına müdahil olacağı bir dönemi de beraberinde getirmiştir. İttifak üyelerine göre, bölgedeki devletlerin komünist idarecilerin eline geçmesi, bölgeye yönelik en büyük tehdidi oluşturmaktaydı. Bununla birlikte belirtilmelidir ki, SEATO, komünist istila tehdidini bertaraf etme konusunda etkili bir yöntem geliştirememiştir. Nitekim SEATO'nun komünist hareketlerin bölge hükümetlerini devirme sorunuyla yüzleşememesi, 1960/61 tarihli Laos krizi sırasında açıkça kendini göstermiş, (Tribune, 1960) buna karşın SEATO üyeleri, çok etkili olmayan bir şekilde yanıt vermek zorunda kalmışlardır (Kochavi, 2002, s. 117). Açık bir saldırının olmadığı durumlarda, SEATO üyeleri sadece istişarede bulunmayı yeterli görmüşlerdi. Laos krizinde ise Pathet Lao, Laos'un başkentinde bulunan Vientiane Hükümeti'ne karşı Vietnamlı komünistler tarafından organize edilen ve desteklenen saldırılar düzenledi (Tribune, 1960). Ancak bölgeye gerçekleştirilen bu dış komünist müdahaleler resmi olarak kanıtlanamamıştır. Bununla birlikte, ABD, Fransa ve İngiltere, Laos'taki bu komünist yıkıcı tehdidin çözüme kavuşturulması konusunda politik anlaşmazlık yaşamaya başlamışlardı. Bu durum ise onları bu konuda eylemsizliğe itti (Columbia Missourian, 1969).

Bunun üzerine pakt üyeleri, ittifak taahhütleri gereğince konu ile alakalı istişarede bulundular ve 1961/62 tarihli Cenevre Konferansı'nda müzakere edilen Laos'un tarafsızlaştırılması konusunu görüşerek kabul ettiler. Esasen, SEATO'nun Laos'ta veya Vietnam'da, özellikle bölge dışı komünist müdahalenin görülmesi meselesinde, kuzey ve güney bölgelerde yaşayanlar arasındaki etnik benzerlikler nedeniyle, müdahale için geçerli bir kanıt bulamamaktaydı. Bu suretle ABD, bazı SEATO müttefiklerinin desteğini alarak ve diğerlerinin de açık muhalefetine rağmen, Güney Vietnam'a tek taraflı olarak müdahale etti (Tribune, 1969).

Kâğıt Kaplan- Zayıf Bir Pakt Olarak Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (Seato) ve Bölgesel Siyasi Etkileri

4. Tayland'ın Pakt İçerisindeki Durumu

SEATO'nun, Tayland ve Filipinler'in taleplerini yerine getirerek yaralarını sarması ve gerekli önlemleri alması gerekmekteydi, bu sayede SEATO bölgede varlığını devam ettirebilirdi. Beklenmedik bir şekilde, 1968'de Richard Nixon'ın başkan seçilmesi ve ABD'nin, SEATO'nun en büyük muhaliflerinden biri olan Çin ile uzlaşma konusunda girişimleri, bölge devletlerinden Tayland ve Filipinler için Amerikan korumasına olan ihtiyaçlarını açık bir şekilde arttırdı (The Canberra Times, 1970). Bu ülkeler için SEATO son derece stratejikti, çünkü bu pakt Güneydoğu Asya'ya olan Amerikan ilgisini ve desteğini sembolize ediyordu. Onlara göre Amerika'nın Çinhindi'nden çekilme ihtimali dahi, bölgeye yönelik niyetleri konusunda Çin'i cesaretlendirmekteydi. Tayland ve Filipinler, bu tehlikeyi bertaraf etmek için, Çin'in de mensubu olduğu yeni bir bölgesel dengenin kurulabilmesi amacıyla, SEATO paktının korumasını devam ettirmek için ABD yönetimine destek vermişlerdir. Bununla birlikte Richard Nixon, hem Tayland hem de Filipinler'in, Asya komünizminin varlığına uyum sağlamaları gerektiğini, bu amaçla da dış politikalarını yeniden düzenlemelerini belirtti. Ayrıca Nixon, ülkesinin Çinhindi'nden çekilmesini ve Çin'le ilişki kurmasını istedi. Bu şekilde Çin'in, SEATO'nun yerine geçmesi konusundaki niyetini de dile getirmiş oldu (Chong & Maisrikrod, 2017, s. 176).

ABD'nin bölgeden çekilmesinin ardından, SEATO'nun varlığını devam ettirmesi, Tayland'a ve Filipinler'e Vietnam savaşı sonrasında ortaya çıkan bölgesel dengeye uyum sağlama imkânı verdi. Sonuç olarak, Vietnamlı komünistlere karşı destek için sadece SEATO'ya güvenmek yerine, mevcut seçeneklerini değerlendirme konusunda politika geliştirmeye başladılar. Dönemin Tayland Dışişleri Bakanı olan Thanat Khoman, 25 Mart 1969'da Çin ile diyalog çağrısı yaptığında, Tayland'ın SEATO'dan ayrılması gerektiğine dair bir düşünceye sahip değildi. Aksine, Çin ile diyalog kurmanın, ABD'nin bölgeye olan taahhütlerinin geçerliliği konusunda güvence sağlayacağı gibi yanlış bir fikre kapıldı. Taylandlı liderler, ABD'nin, kuzeydoğudaki komünist ayaklanmaların bir sonucu olarak Vietnam'ı ikiye bölerek geri çekilmemelerini garanti altına almak amacıyla, 30 Eylül 1969'da yapılan anlaşmaya istinaden, Tayland topraklarından ABD kuvvetlerinin çekilmesini istedi. Bu suretle, Tayland'ın ABD'nin kendi topraklarına karşı takip ettiği politikalardan dolayı endişelendiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Tayland'ın temel amacının, kendisine karşı tehdit oluşturabilecek koşulları ortadan kaldırarak SEATO'yu korumak olduğu anlaşılmaktadır. Bu sayede Khoman, SEATO'yu etkisizleşmekten kurtarmak için ABD'nin Çinhindi'nden çekilmesinin ardından, SEATO'ya yeni bir amaç kazandırmayı planlamıştır (Nairn, 1968, s. 17).

Bu suretle Khoman, Mayıs 1969'da Bangkok'taki SEATO Konseyi toplantısında, SEATO'da bir siyasi forum oluşturulmasını önermiştir (Daily Illini, 1969). Bu fikir açık bir şekilde kabul edilmemekle birlikte, Khoman'ın amacının SEATO üyelerinin varlığını devam etmesi için pratik bir temel oluşturmak ve SEATO üyelerinin bu konu ile alakalı ilgisini çekmek olduğu anlaşılmaktadır (Buszynski, 1981, s. 289). Tayland'daki askeri yönetim, Çin-Amerikan yakınlaşmasının, Tayland'ın kuzeydoğusundaki Çin destekli isyanlar üzerindeki olası etkileri konusunda

endişeliydi. Tayland'ın Çin'le diyalog kurma konusundaki tereddütleri ile beraber, Çin Halk Cumhuriyetinin 25 Ekim 1971 tarihinde Birleşmiş Milletler'e katılması, diyalog sürecini daha da yavaşlattı. Bunun karşılığı olarak Tayland'ın SEATO'ya olan bağımlılığı daha uzun sürmüştür (Wood & He, 2014, s. 4).

İlerleyen süreçte, Tayland'da ordu birlikleri Thanom Kittikachorn yönetiminde 17 Kasım 1971'de mevcut sivil yönetime darbe gerçekleştirdi. Yönetimi ele geçiren askeri cunta, esnek bir dış politika yürütmeyi pek te tasvip etmemiştir ve bu sebeple de Thanat Khoman'ın Dışişleri Bakanı olarak görevine devam etmesi engellemiştir (The Canberra Times, 1971).

Nixon'ın Çin'e 21-28 Şubat 1972'de yaptığı ziyaret sonucunda, Tayland yönetimi, SEATO bünyesinde ABD taahhütlerinin yeniden güvence altına alınması için talepte bulundu. Bu konuyu netleştirmesi için Nixon'ın özel temsilcisi Marshall Green, bölge ülkelerine ziyaretlerde bulundu (The Canberra Times, 1972) ve 6 Mart 1962 tarihli Rusk-Thanat Anlaşması yeniden değerlendirildi. Bu anlaşma ABD'nin, tüm SEATO müttefikleri ile ayrı ayrı bir anlaşma yapmadan, Manila Antlaşması hükümlerine göre tek taraflı hareket edebileceğini belirtmekteydi (Nuechterlein, 1964, s. 1179).

5. Filipinler ve SEATO

Filipinler, 30 Ağustos 1951'de ABD ile kendi ikili ittifaklarını tesis etmişti. Bu sebeple Filipinli liderler, Çinhindi ülkeleriyle ortak bir sınır paylaşmadıkları için ABD'nin Çinhindi'nden nihai olarak çekilmesi konusunda daha az endişe duymuşlar, sonuç olarak da, SEATO'ya Tayland'a nispeten daha az ihtiyaç duymuşlardır. Aynı zamanda Filipinler, ABD'nin baskın olduğu bir bölgesel sistem ile kendisini güçlü bir şekilde özdeşleştirmişti. Herhangi bir bölgesel alternatif sisteme yabancı olan Filipinler, kendi ülkelerinin Asya'daki politik gerçeklik ile daha ilgili bir dış politika takip etmesi gerekliliği ile yüzleşene kadar SEATO'yu ayakta tutmaya çalışmıştır (Buszynski, 1981, s. 289).

Nixon'ın Kasım 1968'deki ABD seçimlerinden sonra, Filipinler Devlet Başkanı Ferdinand Marcos'a, 20 Kasım 1968'de, nihai bir Amerikan çekilişinden bahsetmişti. Bu bağlamda Filipinler, SEATO'nun Asya'daki üye ülke sayısının arttırılmasını veya değişen koşullara daha uygun hale getirilmesi amacıyla paktın yeniden yapılandırılarak, ABD'nin garantisini elinde tutmaya çalışmıştır. Bu nedenle, 19 Mayıs 1969'daki Bangkok SEATO Konseyi toplantısında (The Canberra Times, 1969), Filipinler Dışişleri Bakanı Carlos Romulo, SEATO'nun Asya'daki üye sayısını genişletmeyi ve organizasyonu bir yardım dağıtım ajansına dönüştürmeyi amaçlayan bir dizi öneriyi gündeme getirmiştir. Marcos'un dediği gibi, "belki de Asyalıların bölgesel işbirlikleriyle Asya'nın sorunlarına, Asya'da çözüm bulma konusundaki mevcut düşünceler doğrultusunda yeni savunma ittifakları" teşkil etmek daha da faydalı olacaktı. Tayland'ın kendi üzerinde beklediği etkilerinin aksine Çin-Amerikan yakınlaşması, ilk olarak Filipinler'i Amerikan baskısından ve zorlamalarından kurtarmaya başlamıştı (Buszynski, 1981).

Kâğıt Kaplan- Zayıf Bir Pakt Olarak Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (Seato) ve Bölgesel Siyasi Etkileri

İlerleyen süreçte Filipinleri temsilen Benjamin Romualdez, 6-13 Şubat 1972'de Pekin'i ziyaret etti ve Çin devlet başkanı Zhou Enlai'den Çin'in Filipinler'deki isyan hareketlerini desteklemeyeceğine dair bir güvence aldıklarını belirtti. Bu görüşmeden sonra Marcos, iki yıl içinde hem Çin hem de Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkiler kurma konusundaki isteklerini gündeme getirmiştir (Buszynski, 1981, s. 290).

Bu gelişmelerden sonra, ABD veya Tayland'dan gelebilecek tepkilerin olası etkisini azaltmak için ihtiyatlı davranan Filipin Devlet Başkanı, SEATO'ya olan bağlılığının önemini vurgulamaya devam etti ve amacının eski dostlukları ortadan kaldırıp onun yerine yenileriyle ilişki kurmak olmadığını açık bir dille belirtti. Haziran 1972'de Canberra'da yapılan SEATO Konseyi toplantısında, Filipinler Dışişleri Bakanı Carlos Romulo, önceki Bangkok toplantısında olduğu gibi, organizasyonda büyük değişiklikler yapılması gerekliliği konusunda çağrıda bulundu (Buszynski, 1981, s. 290). Filipinler, ABD'nin SEATO'ya yönelik politikaları doğrultusunda ABD Dışişleri Bakanı William Rogers'dan kayda değer bir destek sağlamıştı. 27 Ocak 1973'te ABD'nin Vietnam'dan çekilmesini sağlayan Paris Anlaşmasının imzalanmasıyla, Tayland ve Filipinler'in SEATO'ya olan ihtiyacı da bu suretle artmıştı (The Canberra Times, 1972).

Paris Anlaşması ile birlikte, SEATO'nun varlığına yönelik bölgesel iki üye ülke olan Avustralya ve Yeni Zelanda Başbakanlarından da, SEATO'nun feshi için açıklamalar gelmeye başladı. Her iki devlet başkanı da Çin ile yakın ilişkilerin kurulmasını uzun süredir savunmaktaydı. Bu açıklamalardan sonra, bu iki SEATO üyesine, ABD Dışişleri Bakanı Marshall Green tarafından baskı yapılmaya başlandı. Onun Avustralya'yı ziyareti esnasında bu hükümetlere, (Prime Minister For Press, 1972) SEATO'nun temel bir taahhüt içerdiği, SEATO'nun Tayland'ın güvenliği ve bölge halklarının güvenlikleri için esas teşkil ettiği hatırlatıldı. Hem Avustralya'nın hem de Yeni Zelanda'nın, SEATO benzeri bir ittifak olan ANZUS şemsiyesi altında ABD ile ittifakı bulunuyorken, bu iki ülke tarafından yapılan itirazlar daha da ileri bir safhaya taşınmamıştır (The Canberra Times, 1973). Bununla birlikte ABD, Vietnam'dan çekilme planı çerçevesinde SEATO'yu bu amaca hizmet eden bir araç olarak kullanma politikasının bir parçası olarak, Tayland ve Filipinler'e de eşzamanlı baskı uygulamaya başlamıştı (Buszynski, 1981).

Taylandlı ve Filipinli liderler, ilk başlarda bu baskılara karşı direnç göstermeye çalıştılar, ancak ABD'nin baskıları nedeniyle SEATO'nun yapısında değişikliğe gitmeyi kabul etmek zorunda kaldılar. Bu suretle SEATO'yu kurtarmaya çalışmışlardır. Bu maksatla Tayland Dışişleri Bakanı Chatichai Chunawan, 18-21 Temmuz 1973 tarihleri arasında Manila'yı ziyaret etmiş ve SEATO'da ortak bir Tayland-Filipin pozisyonu belirleme çalışmalarında bulunmuştu. Bu görüşmelerden sonra Tayland lideri Thanom Kittikachorn, SEATO'nun sosyal ve ekonomik çalışmalardaki rolünün değiştirilmesi gerektiğini belirtti. Buna karşın SEATO Genel Sekreteri Sunthorn Hongladarom, Tayland'dan SEATO Askeri Planlama Bürosu ile beraber sivil ve kontrgerilla harekâtlarının ortadan kaldırılmasına yönelik bir entegrasyon hazırlanması konusunda taleplerde bulunmaya başlamıştır. Gerekli uzlaşmaya, 28 Eylül 1973 tarihinde New York'ta düzenlenen 18. SEATO Konseyi toplantısında varıldı (The Canberra Times, 1973).

SEATO'yu aktif tutmaya yönelik Tayland endişesi vardı ve yeni düzenlemelerin yalnızca kuruluşun rolü konusundaki düzenlemeler olduğu Thanom Kittikachorn tarafından dile getirildi ve ittifakın komünist yayılcılık ve saldırılarla yüzleşmek için hala aktif bir şekilde kullanılabileceğini belirtti. 1974'te SEATO'nun Senato toplantısı esnasında, Amerikan idaresinin bölgede varlığını devam ettirmesi için üye ülkeler tarafından açık çağrıda bulunulmuştur (The Canberra Times, 1974).

6. SEATO'da Dönüm Noktası

Başbakan Sanya Thamasak'a göre, Laos'ta otuz bin Kuzey Vietnam ordusu mensubu askerin varlığının Tayland için doğrudan bir tehdit oluşturduğu bir dönemde, Tayland'ın hâlâ SEATO'ya ihtiyacı vardı. Bunu göstermek için, dönemin Dışişleri Bakanı Chaphan Isailangkun Na Ayuthaya, 1974'te, Çinhindi'deki belirsiz durum nedeniyle SEATO'nun kendileri için vazgeçilemez olduğunu belirtti. Ancak, bölgede kötüleşen durum, Taylandlı liderleri Vietnam komünistlerine ve SEATO'ya yönelik tutumlarını gözden geçirmeye zorladı. Tayland Başbakanı, Vietnam Komünistlerinin bazı taleplerini yerine getirmek amacıyla ülkesi için bağımsız bir dış politika izleyeceğini ilan ettiğinde, SEATO'da artık bir dönüm noktasına ulaşılmış bulunuyordu. 19 Mart 1975'te Başbakan Kukrit Pramoj, Tayland hükümetinin Çin Halk Cumhuriyeti ile normal diplomatik ilişkiler kurulacağını ve bölge dışı yabancı güçlerin Tayland'dan geri çekilmesine yönelik gerekli adımları bir yıl içerisinde atacaklarını belirtti (Chopra, 1975, s. 1460).

Kukrit ayrıca Tayland'ın Kuzey Vietnam ile yapıcı ilişkiler geliştirmeye çalışacağını da belirtti. Tayland, Amerikan kuvvetlerinin geri çekilmesini sağlamak amacıyla Kuzey Vietnam'ın temel taleplerinden birini kabul etmişti. Tayland yönetimi, 5 Mayıs 1975'te Amerikan kuvvetlerinin kısmi geri çekilmesi için bir anlaşma imzalamıştı (Tribune, 1975). Bu anlaşmaya binaen son Amerikan kuvvetlerinin geri çekilme tarihi 20 Mart 1976 olarak belirlendi. Komünist dünya ile uyum sağlama çabası, SEATO'nun yaklaşmakta olan düşüşüyle birlikte hız kazandı. 18 Nisan 1975'de Kampuçya Ulusal Birliği hükümeti resmen tanındı (Tribune, 1975). Saygon'un düştüğü gün ise, 30 Nisan'da Kukrit, Güney Vietnam'daki Geçici Devrimci Hükümeti tanıdıklarını açıkladı. ABD Büyükelçisi Anand Panyarachun ise, ABD'nin Çinhindi'deki yenilgiye uğramasına karşı Tayland'a karşı yaşadıkları hayal kırıklığını belirtmiştir. Ayrıca, Tayland'ın kendini savunma ve kendi düzeninin sağlama sorumluluğunu yerine getirmesinin gerektiğini de açıkça belirtti. ABD elçisi ayrıca, Çinhindi'nin çöküşü ile beraber, ABD'nin artık bölgede barış garantisi olamayacağını, bu şekilde komünizmin yayılmasını önleyemeyeceğini de belirtti (Buszynski, 1981).

Bu şekilde Tayland'ın da iyi ilişkiler tesis etme isteği doğrultusunda Güney Vietnam Geçici Devrimci Hükümeti heyeti, 16-19 Mayıs 1975 tarihleri arasında Bangkok'u ziyaret etmiştir. Bu görüşmeler esnasında Güney Vietnam heyeti, Güney Vietnam pilotları tarafından Tayland'a indirilen 125 adet askeri uçağın iadesini talep etmiştir (The Canberra Times, 1975). Bunun ardından, Kuzey Vietnam Dışişleri Bakan Yardımcısı Phan Hien, Tayland'ı 21-29 Mayıs 1975 tarihleri arasında ziyaret etti (The

Kâğıt Kaplan- Zayıf Bir Pakt Olarak Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (Seato) ve Bölgesel Siyasi Etkileri

Canberra Times, 1975). Kuzey Vietnamlılar, Tayland'daki Amerikan kuvvetlerinin geleceği konusundaki endişelerini belirttiler. İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması ve gelişmesi, Amerikan güçlerinin tamamen geri çekilmesine bağlıdır. Kuzey Vietnam bu konuda ısrarcı olmuştur. Tayland yönetimi ile ABD arasında, 5 Mayıs'ta geri çekilme için bir anlaşma imzalanmıştı ve geri çekilme süreci bu şekilde başlamıştı. Bu sayede, Vietnamlı komünistlerin en göze çarpan talepleri karşılanmıştı. Tayland başbakanı Kukrit, Kuzey Vietnamlıların çok anlayışlı ve kendilerini dinlemeye istekli olduğunu söyledi. Bu şekilde Güney Vietnam'ın çöküşünden kaynaklanan kritik belirsizlik eşiği atlanmış oldu. Aynı zamanda Tayland'ın, ülkenin komünist komşularıyla iyi ilişkilere dayanan bir dış politika takip edebileceği de dünyaya gösterilmiş oldu. Bununla birlikte, Vietnamlı komünistlerin her zaman temsil ettikleri tehdit ise asgari dereceye indirilmişti (Buszynski, 1981).

Taylandlı liderler, kendi güvenliklerinin, tamamen güvenilirliği şüpheli hale gelmiş bir Amerikan taahhüdü ile Manila Paktının sembolize ettiği büyük güçlerle olan ilişkilerine bağlı olması gerekmediğini anladılar. Bununla birlikte Çin ile ilişki kurmakta pek kolay değildi. Kukrit, diplomatik ilişkiler kurmak amacıyla, beraberindeki 39 kişilik heyetle 30 Haziran - 4 Temmuz 1975 tarihleri arasında Pekin'i ziyaret etti. Bu şekilde ilk diplomatik ilişkiler tesis edildi (The Canberra Times, 1975). Ancak Kukrit, Çin'in kuzeydoğudaki isyanı sürdüren Tayland Komünist Partisini desteklemeyi bırakması konusunda herhangi bir teminat alamadı. Ayrıca, Tayland'a yakın bir yer olan Yunnan eyaletinden propaganda yapan Tayland Halkının Sesi radyosunun kapatılması için baskı da yapılamadı. Çünkü Çin tarafı bu yayının başka bir sosyalist ülkeden yapılmakta olduğu iddiasında ısrar etmiştir (Mackerras, 2001, s. 14).

7. Paktın Feshedilişi

Güneydoğu Asya'da ortaya çıkan krizde belki de en az dikkat çeken aktör, SEATO'ydu (Nairn, 1968, s. 5). Bölge ülkelerince Çin ile ilişkilerin kurulmaya başlanması, Vietnam savaşı sonrası Çinhindi'nde ortaya çıkan yeni düzenlemelerde önemli bir faktör olmuştur. İlerleyen süreçte ise Tayland, SEATO'yu yürürlükten kaldırmak için bölgesel baskıya boyun eğmeye başladı. Belirtilmesi gerekir ki, Tayland'ın korumak istediği bu ittifaktan farklı olarak SEATO, yalnızca Vietnamlı komünistler ile olan ilişkileri daha da kötüleştiren görünür bir Amerikan taahhüdünün bölgedeki son sembolü haline gelmişti. Filipinler örneğinde ise, dış politikayı belirleme sürecinde de benzer bir ivme yaşanmıştır. Filipinlerin, Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Konseyleri, Ekim 1974'te Çin ve Sovyetler Birliği ile ilişki kurmak için tavsiye politikaları geliştirmişlerdi. Dışişleri Bakanı Marcos bu niyetini resmi olarak 7 Ekim 1974'de ABD'ye ve ASEAN ülkelerine ilettiler. Saygon düşmek üzereydi ve Marcos, 11 Nisan 1975'te Güney Vietnam'daki durumun, Filipinler'i kendi güvenlik ve kalkınma politikalarını gözden geçirmeye zorladığını belirtmiştir (Khoo, 2011, s. 117).

Marcos, Çinhindi'ndeki kaos ortamında, ABD ile yaptığı ikili güvenlik düzenlemelerinden ziyade, Filipinlerin güvenliği konusunda ilgisi son derece yetersiz, çok taraflı bir ittifak olan SEATO'nun faydaları konusunda endişe duymaktaydı.

Filipinlerin kendi dış politikasını belirleme sürecinde, Marcos'un 7 - 11 Haziran 1975 tarihlerinde Pekin'e yaptığı ziyaretle birlikte bu durum doruk noktasına ulaştı ve bu ziyaretle birlikte, 9 Haziran'dan itibaren Çin ile resmi diplomatik ilişkiler kuruldu (The Canberra Times, 1975). Pekin seyahati esnasında Marcos, Filipinler'in SEATO'daki üyeliğini tekrar gözden geçireceğini açık bir dille belirtti. Marcos'un bu açıklamasıyla, Çinhindi devletleriyle ilişkilerin gelişmesini engellemeye sebep olan soğuk savaş ittifaklarını ortadan kaldırmak istediği anlaşılmaktadır. Çünkü SEATO'nun ortadan kaldırılması, Vietnam savaşı sonrası dönemde, bölge devletleriyle ilişkilerin yeni bir zeminde kurulmasına yardımcı olacaktır. Filipinler, bölgesel işbirliği ilkesini daha da geliştirmek için, Çinhindi'nin komünist devletleri ile ilişkilerini geliştirme amacını sıklıkla ifade ederek, bu amaçlarını her platformda sergilemeye başlayacaktır. Marcos'un Çin'e yaptığı bu ziyaretten sonra, Tayland ve Filipinler'in girişimlerinin SEATO'nun dağıldığına dair işaretler olarak yorumlanmasına sebep olmuştu (Indorf, 1975, s. 2).

SEATO'nun varlığını sonlandırma kararı, Kukrit'in 22-24 Temmuz 1975 tarihleri arasındaki Manila ziyareti sırasında alındı. Kukrit, Manila ziyaretinin amacının SEATO hakkında konuşmak olduğunu belirterek, organizasyonun bir süredir boşa kalmasından dolayı SEATO müttefikleriyle, SEATO'nun rolü hakkında konuşmanın gerekliliğinin ortaya çıktığını söylemiştir. Anlaşmanın varlığı, görünüşte bu ziyarette bir sorun değildi ve anlaşma örgütünün geleceği ile ilgili konular ele alındı. İki taraf içinde ortak karar, SEATO'nun sonlandırılması için harekete geçmesi gereken tarafın Filipinler olduğuydu. Buna karşın Kukrit, Tayland'ın hala organizasyondan ümitli olduğunu da saklamamaktadır (The Canberra Times, 1975). Ancak, Çinhindi'ndeki kayıplardan sonra organizasyonun açıkça etkisizliği görülmüştü. 24 Temmuz 1975 tarihli toplantıda ortak tebliğ hazırlandı. Buna göre SEATO'nun rolünü inceleyen iki lider, organizasyonun bölgedeki yeni konjonktüre uyum sağlaması için aşamalı olarak etkisiz hale getirilmesi gerektiğine karar vermişti. Tebliğde herhangi bir zaman tablosu belirtilmemişti. Bununla birlikte, her iki lider de Çinhindi'nde bulunan her bir devletle diplomatik ilişkilere girme isteklerini yinelemişlerdir (Buszynski, 1981).

SEATO'yu ortadan kaldırma kararıyla yeni bölgesel ve küresel gerçekliklere adapte olmak istenmiştir. Ancak, her iki ülke de, özellikle Tayland için güvence sağlayan bu pakt ile uğraşmaya istekli görünmemekteydi. Pakt isteksizce ortadan kaldırılmıştır. Yirminci Konsey toplantısı, 24 Eylül 1975'te ABD'nin New York'taki Birleşmiş Milletler misyonunda gerçekleştirildi ve bu toplantı sırasında yukarıda belirtilen durumlar değerlendirildi (The Canberra Times, 1975). SEATO Konseyi basit bir dille değişen koşullar karşısında örgütün sona ermesi gerektiğine karar vermiştir. Bu karar oybirliğiyle tüm üyeler tarafından alındı. SEATO Genel Sekreterinden resmi olarak kararı uygulamak amacıyla gerekli adımları belirleyecek bir plan hazırlaması istendi ve mevcut SEATO projelerinden bazılarının iki tarafı olarak devam ettirilerek elde tutulma imkânının olup olmadığının araştırılması istendi (Buszynski, 1981). SEATO Konsey Temsilcilerinin son toplantısı ise 22 Haziran 1977'de yapılmıştır. Bu

Kâğıt Kaplan- Zayıf Bir Pakt Olarak Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (Seato) ve Bölgesel Siyasi Etkileri

son toplantıya tüm mevcut üyeler delegeleriyle katıldı. SEATO, resmi olarak 30 Haziran 1977'de lağvedildi (The Canberra Times, 1977).

SONUÇ

SEATO, başlangıçta komünizm tehdidinin Çin'inde yayılmasını önlemek amacıyla teşkil edilmişti. Ancak zaman içerisinde ve mevcut konjonktürün değişmesi nedeniyle SEATO'nun amacı, yetersiz bir şekilde Amerika'nın bölgeden çekilme planının tatbikine dönüştü. Komünizmin güneydoğu Asya bölgesindeki ülkelere sıçramasını engellemek amacıyla tesis edilmiş askeri bir pakt olan SEATO, 1954 yılında kurulmuş, pakt zaman içerisinde ABD'nin bölge devletleri üzerinde hegemonyasını genişletmek için kullandığı bir araca dönüşmüştür. Paktın söz sahibi olan ülkesi ABD'ydı. Buna rağmen pakt, bölgede bir ABD taahhüdü meydana getirmede. Sadece önceki anlaşmalarla var olan taahhütleri güçlendirdi. Paktın geleceğine dair kırılma noktası ABD'nin Vietnam'a saldırmasıydı. Ne İngiltere, ne Fransa ne de Pakistan bundan memnun değildi. ABD'nin bölgede istediğini yapmaya çalışması pakt üyeleri tarafından olumsuz karşılanmıştır.

Fransa'nın Dien Bien Phu'da Vietnamlılara karşı yaşadığı büyük yenilgi ve arkasında bölgeden çekilmesi, en baştan itibaren pakta karşı olumsuz bir tavır takınmalarına neden oldu. Pakta gerekli desteği hiçbir zaman vermemişlerdir. İngiltere bölgede hareket ederken genellikle ABD ile uyum içerisinde görünmesine rağmen, gerekli desteği verememiştir. İngiliz hükümeti içerisinde Çin'inde meselesi üzerinde meydana gelen fikir ayrılıkları ile birlikte Çin'e karşı daha ılımlı bir politika belirleme konusundaki fikir ayrılıkları, pakt içerisinde ki İngiliz desteğini etkilemiştir. Avustralya ve Yeni Zelanda, bu pakt içerisinde ABD hegemonyasını destekleme vazifesinden daha ileri bir noktaya gidememişlerdir. ABD ile güçlü bağları olduğu için bu pakta da iştirak etmişlerdir. Bu devletlerin politikaları ABD ile paralellik göstermiştir. Pakistan'ın bu pakta girişinin temel amacı Hindistan ile yaşadığı sorunlara karşı pakt şemsiyesi altında güçlü destek arayışıdır. Ancak Pakistan bu desteği bulma konusunda başarısızlığını hızlı anlamış ve SEATO'dan ayrılmıştır. Filipinler, Çin'inde bölgesine kara bağlantısı olmadığından dolayı komünist tehdidi Tayland kadar hissetmemiştir. Ancak, ABD ile olan fiziki kuvvetli bağları, Filipinleri bu paktın içerisinde hareket etmeye zorlamıştır denilebilir.

SEATO'nun korumasına en fazla ihtiyaç duyan devlet şüphesiz Tayland'dı. Tayland, SEATO paktının koruması altına girmesiyle birlikte, bölgedeki komünist tehdide karşı bu pakta kullanmak istedi. Ancak, pakt içerisinde siyasi birliğin genellikle sağlanamaması ve çatışan politikalar, özellikle ABD'nin Vietnam'a tek taraflı müdahale etmesi ile birlikte gelişen olaylar sonucu mevcut konjonktürün değişmesi, Tayland'ında aradığını bulamamasına sebep olmuştur.

Bu pakt, birçok bölgesel devlet adamı tarafından bir felaket ve mandater sistemin çağdaş bir versiyonu olarak görüldü. Zaman içerisinde pakt üyesi ülkeler tarafından paktın durumu sıklıkla eleştirildi. Ayrıca Güney Vietnam'ın pakta üye olmaması da çok eleştirildi (Columbia Missourian, 1967). Bölgede Amerika'nın liderliğini kabul etmeyen ülkelerde mevcuttu (Closa, 2016, s. 39). Avustralya için

SEATO dışsuz bir kaplanken (The Canberra Times, 1973), bazı üye ülkeler için SEATO sadece kâğıt bir kaplandı (Daily Illini, 1969).

Sonuç olarak SEATO, kuruluş aşamasında amaçlandığı gibi bir işleyiş gösterememiştir. Bölgesel hükümetlerin komünist saldırılarla yıkılma tehdidi ile baş edemedi ve çatışan fikirler ve çıkarlar peşinde olan müttefiklerini bir araya getirmede ki başarısızlığı nedeniyle faydadan çok zararı olan bir pakt şekline büründü. Saygon'un düşüşü ve Vietnam'ın komünist idare eline geçmesi nedeniyle, SEATO'nun varlığına daha fazla ihtiyaç duyulmamıştır. Son toplantısını ABD'de gerçekleştiren SEATO üyeleri, paktın mevcut koşulların değişmesi nedeniyle artık varlığını sürdürmeyeceğini bu nedenle lağvedilmesi gerektiği konusunda anlaşmaya vardılar. Bu suretle SEATO 30 Haziran 1977 tarihinde ortadan kaldırılmıştır.

KAYNAKÇA

- American Position at SEATO. (1954, 09 4). *Daily Examiner*, s. 1. 05 12, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/191798013?searchTerm=seato&searchLimits=sortby> adresinden alındı
- American Position in SEATO. (1954, 08 04). *Northern Star*, s. 1. 05 09, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/225820441> adresinden alındı
- Armaoğlu, F. (1991). *20.Yüzyıl Siyası Tarihi* (Cilt I). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Army forms new government in Thailand. (1971, 11 19). *The Canberra Times*, s. 1. 06 12, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/110688681> adresinden alındı
- Australia and SEATO. (1973, 07 30). *The Canberra Times*, s. 2. 06 16, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/110740123> adresinden alındı
- Ball, W. M. (1954). Political Re-Examination of Seato. *International Organization*, Vol. 12, No. 1, 17-25, s.17.
- Brodkin, E. I. (1967). United States and to India and Pakistan: The Attitudes of the Fifties. *International Affairs*, Vol. 43, No.4, 664-677.
- Buszynski, L. (1981). SEATO: Why It Survived until 1977 and Why It Was Abolished. *Journal of Southeast Asian Studies*, Vol. 12, No. 2, 287-296.
- Changed Circumstances Cited Seato 'to phase out'. (1975, 09 26). *The Canberra Times*, s. 4. 06 3, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/110659972> adresinden alındı
- Check Aggression in SEATO Area. (1954, 08 07). *Cairns Post*, s. 1. 06 02, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/42838421> adresinden alındı
- Chong, M. D., & Maisrikrod, S. (2017). Charting Thailand's Maritime Security Policies from 1932 to 2012: A Liberal International Relations Perspective. N. Tarling, & X. Chen içinde, *Maritime Security in East and Southeast Asia Political Challenges in Asian Waters* (s. 145-206). Singapore: Springer Nature.
- Chopra, P. (1975). The American Connection: Still in Demand. *Economic and Political Weekly*, Vol. 10, No. 37, 1459-1460.

Kâğıt Kaplan- Zayıf Bir Pakt Olarak Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (Seato) ve Bölgesel Siyasi Etkileri

- Closa, C. (2016). Governance structures and processes in integration organizations Formalization of institutional credible commitments for governance. C. Closa, & L. Casini içinde, *Comparative Regional Integration - Governance and Legal Models*. (s. 1-153). Cambridge,UK: Cambridge University Press.
- Di Floristella, A. P. (2015). *The ASEAN Regional Security Partnership Strengths and Limits of a Cooperative System*. Hampshire, UK: Palgrave Macmillan.
- Dingman, R. (1989). John Foster Dulles and the Creation of the South-East Asia Treaty Organization in 1954. *The International History Review*, 11:3, 457-477.
- Envoy Assures on China Policy. (1972, 03 15). *The Canberra Times*, s. 1. 06 7, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/102202800/11001421> adresinden alındı
- Frankel, P. (1973, 07 30). Avustralia and Seato. *The Canberra Times*, s. 2. 05 11, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/110740123> adresinden alındı
- FRUS. (1952-1954). 12, s. 758-761, 776-778. Mart 13, 2019 tarihinde https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v12p1/pg_761 adresinden alındı
- FRUS. (1954, 07 12). President Eisenhower to Prime Minister Churchill. *Foreign Relations of the United States*, VI, s. 693-1138. 06 30, 2019 tarihinde <http://images.library.wisc.edu/FRUS/EFacs/1952-54v06p1/reference/frus.frus195254v06p1.i0010.pdf> adresinden alındı
- FRUS. (1954, 11 12). The Ambassador in India (Allen) to the Department of State. *Foreign Relations of the United States*, s. 1633-1817. 06 11, 2019 tarihinde <http://images.library.wisc.edu/FRUS/EFacs2/1952-54v11p2/reference/frus.frus195254v11p2.i0006.pdf> adresinden alındı
- FRUS. (1954, 09 10). US Policy Towards Europe-Post EDC. *Foreign Relations of the United States*, s. 1114-1542. 5 12, 2019 tarihinde <http://images.library.wisc.edu/FRUS/EFacs2/1952-54v05p2/reference/frus.frus195254v05p2.i0011.pdf> adresinden alındı
- Gyngelt, A. (1982). Looking Outwards: ASEAN's External Relations. A. Broinowski içinde, *Understanding ASEAN* (s. 129). London, UK: Macmillan Press LTD.
- Hanoi, Thailand Talks. (1975, 05 23). *The Canberra Times*. 06 17, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/110639008> adresinden alındı
- Indonesia presents SE ATO biggest problem. (1958, 03 7). *Daily Illini*, s. 9. 06 11, 2019 tarihinde <https://idnc.library.illinois.edu/cgi-bin/illinois?a=d&d=DIL19580307.2.45&txq=seato> adresinden alındı
- Indorf, H. H. (1975). *ASEAN: Problems and Prospects*. Singapore: Institute of Southeast Asian Publication.
- Khoo, N. (2011). *Collateral Damage: Sino-Soviet Rivalry and the Termination of the Sino-Vietnamese Alliance*. New York, USA: Columbia University Press .
- Kochavi, N. (2002). Limited Accommodation, Perpetuated Conflict: Kennedy, China, and the Laos Crisis, 1961-1963. *Diplomatic History*, Volume 26, Issue 1 , 95-135.

- Laos headache for SEATO. (1960, 12 14). *Tribune*, s. 4. 06 03, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/236740007> adresinden alındı
- Leifer, M. (1995). *Dictionary of the Modern Politics of South-East Asia*. London, UK: Routledge.
- Lim, R. (1982). East-West and North-South. A. Broinowski içinde, *Understanding ASEAN* (s. 238-254). London, UK: Macmillan .
- Mackerras, C. (2001). *The New Cambridge Handbook of Contemporary China*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Marcos sees Mao, Chou. (1975, 06 09). *The Canberra Times*. 06 11, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/110641396> adresinden alındı
- Mehdi, S. S. (1974). The New Pakistan and The Asian-Pacific Region. *Pakistan Horizon*, Vol. 27, No. 4, 21-56.
- Milner, A. (2014). Afterword: ASEAN in Our National Imagination. S. P. Wood, & B. He içinde, *The Australia-ASEAN dialogue : tracing 40 years of partnership* (s. 225-234). New York, USA: Palgrave and Macmillan .
- Naik, J. A. (1975). Dissolving Alliances. *Economic and Political Weekly*, Vol. 10, No. 37, 1459-1460.
- Nairn, R. C. (1968). SEATO: A Critique. *Pacific Affairs*, Vol. 41, No. 1 , 5-18.
- Nuechterlein, D. E. (1964). Thailand and Seato: A Ten-Year Appraisal. *Asian Survey*, Vol. 4, No. 12, 1174-1181.
- Palmer, J. M. (1966). *Seato Reexamined*. Pennsylvania: Us Army War College.
- Paul, E. (2010). *Obstacles to Democratization in Southeast Asia - A Study of the Nation State, Regional and Global Order*. Hampshire, UK: Palgrave Macmillan.
- Phnom Penh Falls -Cambodia Free! (1975, 04 22). *Tribune*, s. 5. 06 11, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/236920698> adresinden alındı
- Robert J. Hall On Naval Exercise. (1964, 07 09). *The Dispatch*, s. 3. 05 15, 2019 tarihinde <https://washingtondigitalnewspapers.org/cgi-bin/washington?a=d&d=DISP19640709.2.33&e=-----en-20--1--txt-txIN-seato---> adresinden alındı
- Rusk Says it: Plenty of Room for More Troops. (1966, 07 06). *Tribune*, s. 2. 06 01, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/236351416> adresinden alındı
- Schechner, R. (1960, 06 17). Seato-Southeast asia's Bulwark Against Communism. *The Armored Sentinel*, s. 3. 05 16, 2019 tarihinde <https://texashistory.unt.edu/ark:/67531/metaph254639/m1/3/zoom/print/?q=seato&resolution=2&lat=7846.984206907895&lon=865.6381100258425> adresinden alındı
- SEATO. (1964). *SEATO: 1954-1964*. Bangkok: South-East Asia Treaty Organization. Mart 18, 2019 tarihinde <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.weaties/seato0001&div=1&src=home> adresinden alındı

Kâğıt Kaplan- Zayıf Bir Pakt Olarak Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (Seato) ve Bölgesel Siyasi Etkileri

- SEATO comes to an end. (1977, 07 01). *The Canberra Times*, s. 5. 06 14, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/110852782> adresinden alındı
- SEATO Council Meets Amid More Criticism. (1969, 05 30). *Daily Illini*, s. 10. 06 11, 2019 tarihinde <https://idnc.library.illinois.edu/cgi-bin/illinois?a=d&d=DIL19690530.2.42&txq=seato> adresinden alındı
- Seato Dies Quiet Death. (1977, 07 01). *Columbia Missourian*, s. 3. 05 10, 2019 tarihinde <http://cdm.sos.mo.gov/cdm/ref/collection/colmo7/id/74274> adresinden alındı
- SEATO meeting a fiasco. (1970, 07 06). *The Canberra Times*, s. 8. 06 14, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/110330518> adresinden alındı
- SEATO Meeting May affect Pact. (1969, 05 20). *The Canberra Times*, s. 4. 06 14, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/131785325> adresinden alındı
- SEATO Talks Red Target. (1954, 08 18). *The Daily Telegraph*, s. 4. 06 03, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/248911974?searchTerm=seato&searchLimits=sortby> adresinden alındı
- SEATO to be phased out. (1975, 07 25). *The Canberra Times*, s. 6. 06 18, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/110649112> adresinden alındı
- SEATO to Change Military Emphasis. (1973, 10 1). *The Canberra Times*, s. 1. 06 11, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/110750051> adresinden alındı
- SEATO Today. (1972, 06 27). *Tribune*, s. 6. 05 18, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/237867122> adresinden alındı
- SEATO: Facing The Hard Reality. (1974, 10 18). *The Canberra Times*, s. 2. 06 12, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/136992203> adresinden alındı
- Sharan, R. H. (1965). S.E.A.T.O. – A Regional Defence Plan. *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 26, No. 4,, 247-254.
- Stockwell, T. (2005). Forging Malaysia and Singapore: Colonialism, Decolonization and Nation-Building. W. Gungwu içinde, *Nation-Building: Five Southeast Asian Histories* (s. 191-220). Singapore: ISEAS Publications Institute of Southeast Asian Studies.
- Taylor, R. H. (2007). British Policy towards Myanmar and the Creation of the 'Burma Problem' . N. Ganesan, & K. Y. Hlaing içinde, *MYANMAR State, Society and Ethnicity* (s. 70-95). Singapore: ISEAS Publishing Institute of Southeast Asian Studies.
- Thai P.M. in Peking - Relations to be established. (1975, 07 1). *The Canberra Times*. 05 30, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/110644515> adresinden alındı
- Thailand Calls for US withdrawal. (1975, 05 19). *The Canberra Times*, s. 1. 06 11, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/110638324> adresinden alındı

Süleyman TEMİZ

- The world's not a U.S. toy. (1969, 04 23). *Tribune*, s. 2. 05 30, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/237505478> adresinden alındı
- To Stay in SEATO. (1973, 1 23). *The Canberra Times*. 7 22, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/110703685> adresinden alındı
- Vague Asian Commitments Give Nixon Many Options. (1969, 08 06). *Columbia Missourian*, s. 13. 06 04, 2019 tarihinde <http://cdm.sos.mo.gov/cdm/ref/collection/colmo3/id/126830> adresinden alındı
- Vietnam Agreement. (1972, 10 24). *The Canberra Times*, s. 5. 06 03, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/102010295> adresinden alındı
- Vietnam How Victory Was Won. (1975, 05 6). *Tribune*, s. 5. 06 04, 2019 tarihinde <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/236921626> adresinden alındı
- Visit of Mr. Marshall Green. (1972, 03 15). 06 15, 2019 tarihinde https://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/download/media/pressrel/HPR05000854/upload_binary/HPR05000854.pdf;fileType=application%2Fpdf#search=%22media/pressrel/HPR05000854%22 adresinden alındı
- War Trend satisfying to SEATO. (1967, 04 18). *Columbia Missourian*, s. 16. 06 15, 2019 tarihinde <http://cdm.sos.mo.gov/cdm/ref/collection/colmo2/id/115771> adresinden alındı
- Wood, S. P. (2014). Australia and ASEAN: A Marriage of Convenience. S. P. Wood, & B. He içinde, *The Australia-ASEAN dialogue : Tracing 40 Years of Partnership* (s. 13-32). New York, USA: Palgrave Macmillan.
- Wood, S. P., & He, B. (2014). Introduction. S. P. Wood, & B. He içinde, *The Australia-ASEAN Dialogue Tracing 40 Years of Partnership* (s. 1-12). New York, USA: Palgrave Macmillan.

Z KUŞAĞI NE İSTER? İŞVEREN MARKASI PERSPEKTİFİNDEN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA*

Didem CANSEVER** - Duygu KIZILDAĞ***

Öz

Yetenekli çalışanlara sahip olmanın rekabet gücünü arttırması, işletmeleri bu potansiyel insan kaynağını çekmeye yönelik sistematik çalışmalar yapmaya yönlentmektedir. İşveren markası oluşturmaya yönelik çalışmalar da bunlardan biridir. İşletmeler hem mevcut insan kaynağını elde tutmak, hem de yetenekli insan kaynağını çekmek için sunacakları imkanları çalışılacak en iyi işletme algısı oluşturacak şekilde belirlemeye çalışmaktadır. Bu çalışma Z kuşağının çalışmayı tercih edeceği işletmeden beklentilerini, işveren markasının fonksiyonel, ekonomik ve psikolojik boyutları açısından belirlemeye çalışmaktadır. Kart sıralama ve soru formu tekniklerinin kullanıldığı ve üniversite öğrenimine devam eden öğrenciler üzerinde yapılan pilot araştırma sonucunda ekonomik ve fonksiyonel boyuta ilişkin beklentilerin daha öncelikli olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşveren Markası, Z Kuşağı, Z Kuşağının Beklentileri, Yetenek Yönetimi.

WHAT GENERATION Z WANTS? A RESEARCH on UNIVERSITY STUDENTS from THE EMPLOYER'S BRAND PERSPECTIVE

Abstract

Increasing the competitiveness by having talented employees, has prompted the businesses to make systematic efforts to attract these potential human resources. Establishing employer brand studies are also one of these efforts. Businesses try to determine the opportunities which provides both keeping the current human resources and drawing talented human resources, in the manner of establishing the sense of the great businesses. This study tries to determine the expectations of Z generation from the firms they prefer to work for, from the point of the functional, economic and psychological dimensions of the employer brand. As a result of pilot study, which card sort and questionnaire techniques have been used and tested on students who continue their university education, expectations regarding the economic and functional dimensions have been determined as more preferred.

Key Words: Employer Brand, Generation Z, Expectations of Generation Z, Talent Management.

* Bu çalışma 18-20 Nisan 2019 tarihlerinde İzmir Demokrasi Üniversitesi İ.İ.B.F. tarafından düzenlenen 4. Lisansüstü İşletme Öğrencileri Sempozyumunda sözlü olarak sunulmuş ve gerekli düzeltmeler yapılarak genişletilmiştir.

** İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Muhasebe ve Finansman Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, didemcansever@hotmail.com.tr, ORCID: 0000-0002-5884-0091.

*** Doç.Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, duygu.kizildag@idu.edu.tr, ORCID: [0000-0001-5354-7729](https://orcid.org/0000-0001-5354-7729).

GİRİŞ

Özellikle 90'lı yıllardan sonra işletmelerin rekabet avantajı kazanması için değerli ve taklit edilemeyen kaynaklara sahip olması önem kazanmıştır. İşletmelerin yaşanan global değişimlere ayak uydurarak rekabet gücü kazanmasında en önemli unsur ise sahip oldukları nitelikli insan kaynağıdır. Bilgi, beceri, yetenek sahibi ve yenilik odaklı insan kaynağına sahip olmak işletmelerin stratejik hedeflerine ulaşmasında en önemli unsur olarak görülmekte; işletmelerin insan kaynağı fonksiyonunun iletişim ve pazarlama rolünü üstlenmesi ve stratejik bir kimlik kazanması gerekmektedir (Doğru ve Çakır, 2015: 674). Bu nedenle giderek daha fazla sayıda işletme uzun vadede rekabetçi bir örgüt oluşturmanın ön şartı olduğu varsayımına dayanarak, yetenekli insan kaynağını kendi bünyelerine çekebilmek ve onları elde tutabilmek için sistematik çalışmalar yürütmektedir. Yetenekli insan kaynağının uzun vadeli ihtiyaçlarını güvence altına almak için yürütülen çalışmalardan bir tanesi de işveren markası oluşturmaktır (Figurska ve Matuska, 2013: 38).

İşveren markası; bir işletmenin kendini işveren olarak rakiplerinden farklı ve çekici kılan özelliklerine ilişkin yaratılan algılar bütünü, kurumsal markayı yönetmenin özel bir şekli ve bir markalaşma çabasıdır (Ambler ve Barrow, 1996; Backhaus ve Tikoo, 2004). Her işletmenin kendine has bir söylemi ile ayırt edici özellikleri olduğu temeline dayanan işveren markası; işletmelerin kimliği ve imajı ile ilişkilendirilmektedir (Köse ve Çakır, 2018: 167). En genel tanımıyla çalışılacak en iyi işletme algısı yaratma olarak tanımlanan işveren markası (Baş, 2011), işletmelerin mevcut çalışanları kadar potansiyele sahip insan kaynağını da etkilemektedir. İşletme kendi strateji ve hedeflerine uygun yetenekli insan kaynağına ulaşip, seçtiğinde ve de bu insan kaynağını elde tuttuğunda avantaj kazanabilmektedir. İşletmelerin yetenekler tarafından tercih edilmesi ve daha fazla sayıda potansiyel insan kaynağını çekebilmesi için beklentileri ve öne çıkan faktörleri doğru belirleyerek işveren markasını oluşturması önemlidir. Doğru oluşturulmuş işveren markası, işveren kimliği ve işveren imajını etkileyerek farklılık yaratacaktır (Srivastava ve Bhatnagar, 2008). Bununla birlikte oluşturdukları işveren markası ile hem günümüzde hem de gelecekte başarı kazanmak isteyen işletmeler, mevcut insan kaynağının yanında, gelecekte iş yaşamına katılacak potansiyel insan kaynağının da beklentilerini dikkate almaktadır.

Son yıllarda literatürde işletmelerde yer alan farklı kuşak insan kaynağının işletmeye ve işe yönelik görüş ve beklentilerini ele alan pek çok çalışma yer almaktadır (Metin ve Kızıldağ, 2017; Taş vd., 2017; Ayhün, 2013; Yalçın vd., 2013; Keleş, 2011). Her kuşağın kendinden önceki kuşaktan daha farklı özelliklere ve farklı beklentilere sahip olduğu vurgulanmaktadır. İşveren markası oluşturma ve markanın yönetilmesinde de gelecekte işletmede yer alması beklenen potansiyel insan kaynağının dikkate alınması, stratejilerin değiştirilmesi ve gözden geçirilmesi açısından önemlidir. Nitekim Ambler ve Barrow (1996)'a göre de, işveren markasının değeri insan kaynağının işletmenin sağlayacağı imkanlara verdiği önemin farklılaşmasına göre değişmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, iş yaşamında henüz yer almaya başlayan ve ilerleyen yıllarda sayıları artmaya devam edecek olan Z kuşağının çalışmayı isteyeceği işletmenin

Z Kuşağı Ne İster? İşveren Markası Perspektifinden Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma

işveren markası yönetimine etki edecek beklentilerinin neler olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır.

İşveren Markası Kavramı

Hem işletmeler hem de müşteriler için değer yaratan ve pazarlama karması içerisinde yer alan “Marka” kavramı, bir satıcının ya da satıcı grubunun ürünlerini veya hizmetlerini tanımlayan ve bunları rakiplerinin ürünlerinden ayıran isim, terim, işaret, sembol, tasarım veya bunların farklı kombinasyonları olarak tanımlanmaktadır (Kotler ve Armstrong, 2011: 231). Rekabet yoğun piyasada kendi ürünlerini ve hizmetlerini tanıtmak, rakip işletmelerden ayrılmak ve tercih edilir olmak isteyen işletmeler bunu güçlü bir marka oluşturarak ve yöneterek sağlamaktadır. Bu nedenle marka, günümüz işletmelerinin en değerli varlıkları arasında yer almaktadır (Schneider, 2003).

Kapferer (2008)’e göre bir marka sadece bilişsel değildir, markanın zihinde oluşturduğu çağrışımlar duygusal öğeleri de içermektedir. Aaker (1991, 1996), güçlü bir marka yaratmak isteyen işletmelerin, hedef kitle ile ilişki kuracak fonksiyonel, duygusal ve kişisel faydalar yaratan bir marka kimliği geliştirmesi gerektiğini vurgular. Güçlü bir marka kimliği ürün ya da hizmetten çok daha fazlasını içerir. Ürün ya da hizmetin sahip olduğu özellikler ile fonksiyonel, satın alınması ya da kullanılması sonucunda yarattığı olumluluklar ile duygusal ve kişilerin benliklerini sembolize etmesi ile kişisel fayda yarattığında güçlü bir marka kimliğinden söz edilebilir.

İşletme tarafından şekillendirilen marka kimliği, markanın hedef kitle tarafından algılanmasına ve bir marka imajı oluşmasına neden olur. İşletmeleri piyasadaki diğer işletmelerden ayıran ve imajı şekillendiren kimlik; sadece logo, kullanılan renk, yazı karakteri, slogan gibi somut özellikleri değil, işletmenin amacını, temel değerlerini, misyonunu ve vizyonunu da kapsar (Kapferer, 2003). Soyut ve somut özellikleri kapsayan marka kimliğinin, çalışılacak ideal bir işletme yaratmak için de kullanılabileceğini söyleyen Barrow (1993); markanın sadece müşteriler ya da hissedarlar için değil işletmenin mevcut ya da potansiyel insan kaynağı açısından önemli olduğunu belirtmiş ve işveren markası kavramını öne sürmüştür. Ardından Ambler ve Barrow (1996), marka değerinin hem işletme hem de müşteri için değer yaratarak rekabet avantajı sağlamasından hareketle “İşveren Markası” kavramını, insan kaynakları yönetimi ve pazarlama açısından tek bir kavramsal alana dönüştürmeyi amaçlamıştır.

Aaker (1991)’in fonksiyonel, duygusal veya kişisel faydaları içeren, marka ile müşteri arasında bir ilişki kurmaya yardımcı olan marka kimliği yaklaşımından hareketle Ambler ve Barrow (1996) da işveren markasını işletmelerin çalışanlarına sağladığı faydalar ile ilişkilendirmiştir. Stratejik insan kaynakları yönetimine marka yönetimi araçlarının uygulanmasıyla bir yapı oluşturulmuş, işveren markası “fonksiyonel/işlevsel, ekonomik ve psikolojik faydalar paketi” olarak açıklanmıştır. Burada fonksiyonel/işlevsel faydalar; işletmenin sağladığı çalışma koşulları, sürekli gelişim ve eğitim fırsatları, ekonomik faydalar; ücret ve yan haklar, psikolojik faydalar;

kimlik oluşturma ve statü duygusu sağlama ile ilişkilendirilmektedir (Mosley, 2009: 4). İşveren markası oluşturulurken tıpkı ürün markasında olduğu gibi temel pazarlama teknikleri kullanılmaktadır. Farklı olarak; hedef kitleyi mevcut ve potansiyel insan kaynağı oluşturmada, mevcut çalışanları korumak ve yeni çalışanları işletmeye çekmeye odaklanılmaktadır (Baş, 2011: 30).

Ambler ve Barrow (1996)'un işveren markasını çalışanlara sağlanan faydalar ile ilişkilendirdiği bakış açısı farklı çalışmalarda genişletilmiştir. Berthon vd. (2005) iki değer boyutu daha ekleyerek işveren markasını; işletme tarafından sağlanan sosyal değer, ekonomik değer, başvuru değeri, gelişim değeri ve fayda değeri olmak üzere beş boyutta ele almıştır. Kucherov ve Zavyalova (2012), işveren markası özelliklerini işyerinde istikrar, psikolojik özellikler, fonksiyonel özellikler ve örgütsel özellikler olarak dört boyutta incelemiştir. Hoyer vd. (2013) ise işveren markası boyutlarını araçsal ve sembolik olarak ayırmıştır. Araçsal boyutlar; ödemeler/güvenlik, ilerleme, görev talepleri, çalışma koşulları ile sembolik boyutlar ise samimiyet, yenilikçilik, yeterlilik, prestij ve sağlamlık ile ilişkilendirilmiştir. İşveren markasını, yetenekleri çekmek ve elde tutmak için pazarlamadan alınan bir insan kaynakları stratejisi olarak değerlendiren Biswas ve Suar (2013), faiz değeri, sosyal değer, ekonomik değer, gelişim değeri ve uygulama değeri olmak üzere beş değer sistemi önermiştir. Adler ve Ghiselli (2015), işveren markasını yine Ambler ve Barrow (1996)'un boyutlarına ilave boyut ekleyerek tanımlamıştır. Eklenen örgütsel boyut ile birlikte işveren markasının sağladığı faydalar dört boyutta ele alınmıştır. Ekonomik boyutta maaş, ödüller ve istikrar; psikolojik boyutta kurum kültürü, takım çalışması, çalışanlar arası ilişkiler; fonksiyonel boyutta işin içeriği, eğitim ve kariyer fırsatları; örgütsel boyutta pazar liderliği, işletmenin tarihi ve itibarı yer almıştır.

Ancak Ambler ve Barrow (1996)'un işveren markası tanımı kuramsal bir alt yapısı bulunmaması nedeniyle eleştirilmiştir. Bu nedenle işveren markası çalışanlara sağlanan fayda ya da değer dışında farklı kavramlarla ilişkilendirilerek de açıklanmaya çalışılmıştır. Backhaus ve Tikoo (2004) işletmenin iç yapısına değil, rekabet avantajı sağlayan farklılıklara odaklanarak işveren markasını tanımlamıştır. Bu bağlamda işveren markası; giderek daha rekabetçi hale gelen iş yaşamında mümkün olan en iyi yetenekleri işletmeye çekmek, işe almak ve elde tutmak için gereklidir (Backhaus ve Tikoo, 2004: 502). İşveren markası işletmenin rakiplerinden farklılaşan nitelikleri, özellikle de işletmenin iş ortamının benzersiz yönleri ile açıklanmıştır. Bu makro bakış açısına göre işveren markası kaynak temelli yaklaşım (Barney, 1991) ile ilişkilidir. Sürdürülebilir rekabet avantajının kaynağı olması nedeniyle işveren markasının; işletmelerde farklı olma, rakiplerden ayırıcı olma ve ses getirecek nitelikte olma şeklinde üç temel özelliğinin bulunması gerekmektedir (Moroko ve Uncles, 2008: 164). Literatürdeki bir diğer belirleyici çalışmada Sullivan (2004), işveren markasını mevcut ya da potansiyel insan kaynağı ile ilgili paydaşların farkındalıklarını ve algılarını yönetmek için hedeflenen uzun vadeli bir strateji şeklinde açıklamıştır. Martin vd. (2005)'ne göre işveren markası, işletmelerin rakiplerine göre kendilerini "çalışılacak en iyi yer" olarak kıyaslamalarını sağlayan bir iş stratejisidir. İşveren markasını stratejik

Z Kuşuğu Ne İster? İşveren Markası Perspektifinden Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma

açından değerlendiren Kapoor (2010)'a göre de işveren markası çalışılacak önde gelen bir işletme olmak için yapılan bir stratejik görev tanımlamasıdır.

Figurska ve Matuska (2013) ise işveren markasının başlangıç noktasının kurumun kimliği olduğunu ve işveren markasıyla kurum kimliğinin tutarlı olması gerektiğini belirtmiştir. İyi tanımlanmış bir kurum kültürü oluşturmak suretiyle gerçekleştirilen işveren markası odaklı eylemler, hem işletmenin içindeki çalışanlara hem de işletmenin dışındaki profesyonellere, öğrencilere, mezunlara ve diğer paydaşlara hitap etmektedir. İşveren markası, kurumun kültürüne uygun olarak yeteneklerin işletmeye çekilmesini sağlayan güçlü bir araç olarak şekillendirildiğinde, işletme işgücü piyasasındaki rakiplerinden ayrılan daha güçlü bir marka olarak algılanmaktadır (Motlagh vd., 2015: 644).

Bu bakış açılarından hareketle Berthon vd. (2005)'ne göre işveren markasının hem dışsal hem de içsel etkilerinden söz edilebilir. İşveren markasının yetenekli ve kaliteli insan kaynağı yaratmasının (Collins ve Stevens, 2002; Collins ve Han, 2004) yanında; rekabet avantajı sağlaması (Collins ve Stevens, 2002; Figurska ve Matuska, 2013), işletme imajı ve itibarını olumlu yönde etkilemesi (Mosley, 2007), işletme çekiciliğini artırması (Berthon vd., 2005; Kucherov ve Zavyalova, 2012) gibi pek çok dışsal etkisi bulunmaktadır. İçsel olarak işveren markası iş sonuçlarını etkileyerek çalışan verimliliğini artırmakta (Robertson ve Khatibi, 2013), işletme ile duygusal bir bağ geliştiren çalışanlar daha istekli çalışmakta (Love ve Singh, 2011), ayrıca çalışan memnuniyeti (Davies, 2008) ve bağlılık da (Mosley, 2009) olumlu etkilenmektedir. Rakip işletmelerin daha iyi tekliflerine rağmen işletme en iyi yetenekleri çekmekte, aynı zamanda mevcut yetenekli çalışanları tutabilmektedir (Rokade ve Singh, 2015: 14).

İşveren Markası Oluşturma ve İnsan Kaynağının Beklentileri

İşveren markası oluşturmayı üç aşama ile açıklayan Backhaus ve Tikoo (2004)'ya göre işletmenin bu süreçteki ilk adımı mevcut ve hedeflenen yetenekli insan kaynağı profilini temel alarak, fonksiyonel, ekonomik ve psikolojik faydaları içeren bir değer önerisi oluşturulmasıdır. Bu değer önerisinin potansiyel insan kaynağını işletmeye çekecek, mevcut insan kaynağını ise işletmede tutacak şekilde oluşturulması gerekmektedir. Değer önerisi oluşturulduktan sonraki adım ihtiyaç duyulan yetenekli insan kaynağının işletmeye çekilmesi için değer önerisinin kullanılmasıdır. Süreçteki son adım ise değer önerisinin işletmenin hem kurumsal hem de pazarlama stratejileri ile uyumlu olarak uygulamaya konulmasının sağlanmasıdır. İyi oluşturulmuş bir işveren markası potansiyel insan kaynağının işletmeyle ilgili farkındalık kazanmasını ya da farkındalık seviyesinin artmasına yardımcı olur, işletmenin rakip işletmelerden farklı olarak değerlendirilmesini sağlar (Baş, 2011: 59). Böylece çalışmak için tercih edilen bir işletme algısı ve işletme imajı oluşacak, işletmeye daha fazla sayıda yeteneğin çekilmesi ve bu yetenekler arasından işletme içine en uygun olanın seçilmesi de kolaylaşacaktır.

Cable ve Turban (2003) potansiyel insan kaynağının bir işletmeyi çalışılacak iyi bir yer olarak tercih etmesinde etkili olan faktörlerin başında işletmenin bilinir olmasının geldiğini ve bilinir bir işletmenin diğer işletmelere göre daha olumlu bir

imaja sahip olması nedeniyle daha fazla tercih edildiğini vurgulamaktadır. İşletmenin toplumun gözünde sahip olduğu itibarın yüksek olması ve işletmenin özellikleriyle ilgili oluşan olumlu imaj da daha çok tercih edilmesine etki etmektedir. Bu bağlamda yetenekli adayların zihninde çalışılacak iyi bir işletme algısı yaratabilmek doğru bir işveren markası oluşturmak ile mümkün olabilmektedir. Böylece ihtiyaç duyulan sayıda ve nitelikte yeteneği işletmeye kazandırmak mümkün olmaktadır.

İşveren markasının işletmenin mevcut ve de potansiyel insan kaynağı üzerinde etkisi olduğu gibi işletmede çalışan ya da potansiyel insan kaynağının da işveren markasının oluşmasına etkisi bulunmaktadır. Özellikle işletmeye başvuru yapan potansiyel insan kaynağı işveren marka imajını kendi ihtiyaçları, kişilikleri ve değerleri ile karşılaştırmaktadır (Cable ve Judge, 1996; Mosley, 2007). Bireylerin işletmeleri karşılaştırmaya yönelik eğilimleri, şu anda ya da ilerleyen dönemlerde sahip olmak istedikleri ile şekillenmekte, duygusal düzeyde markalaşma algısını uyandırmaktadır (Love ve Singh, 2011: 176). Böylece potansiyel insan kaynağında işletme hakkında bir imaj gelişmektedir (Backhaus ve Tikoo, 2004: 503). Yapılan karşılaştırmada işletme ile potansiyel insan kaynağının değerleri arasındaki uyum arttıkça, işletmenin daha cazip olma olasılığı da artmaktadır (Judge ve Cable, 1997). Ancak yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, deneyim (Wilden vd., 2010) gibi demografik özellikler ile kişiliğin; değerleri, ihtiyaçları ve beklentileri farklılaştırdığı unutulmamalıdır. İşveren markası oluşturma sürecinde bu farklılıklara odaklanılarak çok sayıda yeteneğin beklentisini karşılayacak bir değer önerisinin oluşturulmasına ve yaşanan değişimlere uyum sağlanmasına dikkat edilmelidir.

Son dönemde hem literatürde hem de uygulamada sıkça tartışılan kuşak farklılıkları da iş yaşamını ve işletmeleri etkileyen bir değişim yaratmıştır. İnsanların doğası gereği çıkarları, amaçları, duyguları, ihtiyaçları zaman ve şartlara göre hızla değiştiği için kuşaklar arası farklılaşmalar oluşmuş (Taş vd., 2017: 1031) ve farklılaşmalar beklentileri de değiştirmiştir. Bu değişimin işveren marka algısı, marka stratejileri ve marka değer önerisini etkileyebilecek nitelikte olduğu görülmektedir (Metin ve Kızıldağ, 2017: 340). Örneğin sessiz kuşak, iş değiştirme fikrine uzak olmaları ve fedakar yapıları nedeniyle işlerine en sadık çalışanlar olarak bilinmektedir. Değişimi sevmeyen bu kuşağın temsilcileri için aynı işletmede uzun yıllar boyunca, emir komuta zincirine ve kurallara sadık kalarak çalışmak önemlidir (Yalçın vd., 2013: 140). Bu kuşağın hemen arkasından gelen Baby Boomers'lar ise uzun dönem istihdam anlayışıyla iş yaşamında olmayı tercih etmekte ve maaş onlar için öncelikli motivasyon aracı olmaktadır. Bu kuşak üyeleri kariyerlerinde kendilerini daha iyi hissettikleri işlerde çalışmak fikrine olumlu bakmaktadır (Metin ve Kızıldağ, 2017: 344). Otoriteye saygılı, aidiyet duygusu yüksek X kuşağı emeğinin karşılığında kariyerinde ilerlemeyi önemserken, Y kuşağı esnek ve eğlenceli çalışma ortamını sağlayan işletmeleri, bireysel ödülleri, motivasyon araçlarını, kariyer ve gelişim olanaklarını önemsemektedir (Ayhün, 2013: 105).

Bazı kaynaklarda 1996-1997 yılı doğumluların, bazı kaynaklarda da 2000 yılından itibaren dünyaya gelmiş bireylerin oluşturduğu kuşak Z kuşağı olarak

Z Kuşağı Ne İster? İşveren Markası Perspektifinden Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma

tanımlanmaktadır. Teknoloji çağı çocukları olan Z kuşağı “dijital yerliler” olarak da tanımlamakta, teknolojiyi hızlı şekilde kavrayan, işlerini kısa sürede yerine getiren davranışlarıyla dikkat çekmektedir (Taş vd., 2017: 1037). Seymen (2017) Z kuşağının; pragmatik ve realist, risk almada önceki kuşaklara göre daha tedbirli, daha sosyal, kendilerini geliştirmek ve kanıtlamak için hevesli, çabuk öğrenen ancak çabuk vazgeçen özelliklerine dikkat çekmiştir. İş yaşamı boyunca sadece bir işte devamlı kalmak istemeyen Z kuşağı, modern ve teknolojik olarak tasarlanmış bir ofis, gerekli yetki ve sorumluluklarının verildiği, özgürlük alanlarının kısıtlanmadığı ve anlamlı işleri yaptığı bir iş ortamı beklentisindedir (Mitchell, 2008). Örgüt içi adaletin ve eşitliğin olması yanında kendilerine maddi tatmin ile birlikte manevi tatmin sağlanması da önemli bir diğer husustur. Z kuşağının bireysel ihtiyaçlarının diğer kuşaklara göre daha çok farkında olması nedeniyle iş-yaşam dengesine dikkat edeceği, daha esnek saatlerde çalışmayı arzu edeceği ve kariyer yönetimine önem vereceği düşünülmektedir (Mihelich, 2013; Schawbel, 2016).

Latif ve Serbest (2014) Z kuşağının iş ararken önem verdikleri faktörleri sırasıyla işletmenin kimliği, çok uluslu olması, sunulan kariyer ve eğitim olanakları olarak sıralamıştır. Korkmaz ve Çevik (2014) Z kuşağı öğrencilerin iş seçiminde etkili olan kriterleri, bu kriterlerin öğrencilerin demografik özellikleri itibariyle değişip değişmediğini ve iş seçiminde etkili olan bu kriterlerin kendi aralarında bir ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Öğrencilerin iş seçimini etkileyen en önemli kriter, “iyi ücret politikasına sahip bir işyerinde çalışma” olarak belirlenmiştir. Bu kriterin ardından sırasıyla, “kariyer fırsatları sunan bir işyerinde çalışma”, “iyi bir çalışma ortamına sahip bir işyerinde çalışma”, “iş güvenliğine sahip bir işyerinde çalışma”, “yabancı ülkelerle sıkı ilişki içinde olan bir işyerinde çalışma” ve “güncel araç ve gereçlere sahip bir işyerinde çalışma” kriterleri gelmektedir. Yapılan analizler sonucunda bu sıralamanın öğrencilerin demografik özelliklerine göre değiştiği ve çalışmada dikkate alınan iş seçim kriterleri arasında korelasyonlar olduğu belirlenmiştir. Aggarwal (2015) işveren markasını etkileyen faktörleri araştırmak için yine Z kuşağı öğrenciler üzerinde bir anket uygulaması gerçekleştirmiştir. Temel iş faydaları, şirketin genel durumu, rekabet edebilirlik ve zorluk, kişisel gelişim, gelecek olanakları, duygusal değerlendirme, akranlarla ilişkiler, iç yönetim ve etik olmak üzere dokuz faktörün işveren markası ile ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Adler ve Ghiselli (2015) üniversite öğrencilerinin işletmeler tarafından sunulan tazminat ve fayda algılarını incelemiştir. Öğrenciler tazminat ve faydalarla ilgili maddelerin tıbbi yardımların, emeklilik planlarının ve okul ödemelerinin kendileri için önemli olduğunu belirtmiştir. Gözen (2016), Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi öğrencilerinin işveren markası algısını değerlendirmiş ve işveren markası boyutları bağlamında özellikle itibar boyutuna ilişkin önermelerin daha fazla önemsendiğini, sonrasında ise ekonomik boyut ve gelişim boyutunun önem taşıdığını belirlemiştir. Sağır (2016) işveren markasının üç bileşeni olan insan kaynakları faaliyetleri, çalışma ortamı ve tazminat/kazancın işveren markasının algılanmasındaki etkilerini Turizm Fakültelerinde lisans eğitimi alan ve geleceğin potansiyel turizm iş gücünü oluşturacağı düşünülen öğrenciler üzerinde araştırmıştır. İnsan kaynakları faaliyetlerinin hem çalışma ortamı hem de

tazminat/kazanç üzerinde etkili olduğu, çalışma ortamının da tazminat/kazanç üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Sönmez ve Karataş (2017) üniversite öğrencilerinin işveren markalaşması algılamalarını araştırdıkları çalışmalarında, Z kuşağı öğrencilerin algılamalarının yüksek derecede olumlu olduğunu, alt boyutlar itibarıyla ele alındığında en olumlu değerlendirmenin sırasıyla; algılanan işlevsel fayda, işe alım, algılanan operasyonel fayda ve algılanan psikolojik fayda olarak sıralandığını belirtmiştir. Bu sonuca göre Z kuşağı öğrencilerin cazip fırsatlar sunan sektör liderleri ile çalışma eğiliminde olduğu vurgulanmıştır. Saylan ve Eroğlu (2019) Z kuşağı olarak adlandırılan grupta yer alan meslek yüksek okulu öğrencilerinin hangi işveren markası bileşenlerine daha çok önem verdiklerini belirledikleri çalışmada, en büyük öneme sahip faktörün çalışma ortamı olduğunu görmüştür. Bu faktörü sırasıyla örgüt kültürü, işletme özellikleri ve ekonomik nedenler izlemiştir.

Araştırmanın Amacı ve Yöntem

Z kuşağının çalışmayı isteyeceği ve işletmenin işveren markası yönetimine etki edecek beklentilerinin neler olduğunun belirlenmesini amaçlayan bu çalışma pilot bir araştırma olarak kurgulanmıştır. Karma desende kurgulanan pilot araştırmanın nitel boyutu kart sıralama tekniğini, nicel boyutu soru formu uygulamasını içermektedir. Araştırma iki aşamalı olarak, önce kart sıralama tekniği, daha sonra da kart sıralama tekniği sonrasında elde edilen sonuçlar doğrultusunda soru formu uygulanarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Birinci Aşaması ve Bulgular

Araştırmanın birinci aşamasında kullanılan kart sıralama tekniği, bireylerin değerleri, becerileri ve ilgilerinin belirlenmesinde kullanılmaktadır. Stephenson tarafından tasarlanan ve Block tarafından geliştirilen bu teknik belli bir konunun önem derecesinin ya da önceliklerin ne olduğunu belirleyen, anlaşılması ve uygulanması kolay bir tekniktir. Kartlara kelime, soru ya da ifadeler yazıldıktan sonra araştırmaya katılanlardan kartları öncelik sırasına göre sıralaması ya da kategorilere göre sınıflandırması istenmektedir. Kartlara yazılmış olan özellikler, birey tarafından kendileri için önemli olup olmamalarına göre sıralamakta ya da sınıflanmaktadır (Owen vd., 2009: 61). Bu teknikte bireylerin kendilerine verilen kartları karşılaştırıp sıralaması ya da sınıflandırmasında amaç bakış açılarını belirlemeye çalışmaktır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda öncelikle Ambler ve Barrow (1996)'un işveren markasının üç fayda boyutuna dayanarak; 13 tanesi ekonomik boyutta, 12 tanesi psikolojik boyutta ve 10 tanesi fonksiyonel boyutta olmak üzere toplam 35 adet fayda belirlenmiştir. Belirlenen faydalar ile ilgili özellikler kartların üzerine yazılmıştır. Hazırlanan kartların ilk önce "Benim için çok önemli", "Benim için önemli" ve "Benim için önemli değil" olmak üzere üç grupta sınıflandırılmasına karar verilmiştir. Bu sınıflandırma sonrasında her bir sınıfa ait olan kartların kendi içinde önem sırasına göre "Benim için çok önemli"den, "Benim için önemli" ve "Benim için önemli değil"e doğru sıralanması için bir içerik planlaması yapılmıştır.

Z Kuşuğu Ne İster? İşveren Markası Perspektifinden Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma

Tablo 1. Araştırmada Belirlenen Ekonomik, Psikolojik ve Fonksiyonel Faydalar

Ekonomik Fayda Boyutu İle İlgili Özellikler	<ol style="list-style-type: none">1. İyi bir ücret verilmesi2. İş güvencesi (işten çıkarmama) olması3. Kapsamlı yan ödeme paketi (prim, ödül vb.) olması4. Ulaşım (servis) imkanı olması5. Esnek çalışma saatleri olması6. İşletmede spor yapma imkanları olması7. İşletmede yemek/yemekhane hizmetlerinin kaliteli olması8. İşlerin çalışma saatleri dışına taşmaması9. Kolay ulaşılabilir bir yerde/lokasyonda olması10. Çalışanlara özel sağlık sigortası yapılması11. Adil performans değerlendirme ve ücret sistemi olması12. Çalışanların sağlığına ve güvenliğine dikkat edilmesi13. Aileye yönelik yardımlar yapılması (kreş yardımı, aile yardımı vb.)
Psikolojik Fayda Boyutu İle İlgili Özellikler	<ol style="list-style-type: none">1. Eğlenceli bir çalışma ortamı olması2. Ekip çalışmasının desteklenmesi3. Samimi ve yakın ilişkiler olması4. Herkesin bildiği, itibarlı bir işletme olması5. Şık bir çalışma ortamı olması6. Çalışma ve tatil günlerinin dengesine önem verilmesi7. İşletmede sosyal aktivitelerin olması8. İşletmede dinlenme alanları olması9. Çalışanların özel günlerine önem verilmesi10. Herkese adil davranılması11. İşletmenin çevreye ve topluma yönelik çalışmalar yapması12. Çalışanlara değer verilmesi
Fonksiyonel Fayda Boyutu İle İlgili Özellikler	<ol style="list-style-type: none">1. Terfi fırsatları olması2. Birlikte çalışılacak iyi bir yöneticinin olması3. Yöneticinin çalışanları takdir etmesi4. Çalışanların kariyerini geliştirmesinin önemsenmesi5. Yenilikçi fikirlerin değerlendirilmesi6. Yeni iş uygulamalarına açık olunması7. Eğitim ve gelişim fırsatları sağlanması8. Son teknolojinin kullanılması9. İşletmenin uluslararası olması10. Çalışan gelişimine destek sağlanması (eğitim yardımı, kurs yardımı vb.)

Pilot araştırma, İzmir Demokrasi Üniversitesi'nde İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümünde eğitim gören ve Z kuşağında yer alan 50 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma öncesinde katılımcı öğrencilere araştırmanın amacı ve kurgusu hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca hazırlanan kartlar tek tek gösterilip açıklanarak, kart üzerindeki ifadelerin tüm katılımcı öğrenciler tarafından doğru şekilde anlaşılması sağlanmıştır. Daha sonra katılımcı öğrencilerden 35 kartta yazılı olan özellikleri okumaları ve bu özellikleri "Nasıl bir işletmede çalışmak isterdim?" sorusunu düşünerek kendilerine açıklanan kurgu doğrultusunda değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcı öğrenciler önce ekonomik, psikolojik ve fonksiyonel faydalar ile ilgili özellikler içeren kartları üç grupta (Benim için çok önemli, benim için önemli, benim için önemli değil) sınıflandırmıştır. Her bir katılımcı tarafından üç grupta sınıflandırılan kartlar daha sonra her sınıflandırma başlığı altında kendi içinde "Benim için çok önemli"den "Benim için önemli değil"e doğru sıralanmıştır.

Pilot araştırmaya katılan toplam 50 katılımcı öğrencinin 6 tanesi erkek, 42 tanesi kadındır. Toplam 35 kartın önce üç grupta sınıflandırılması, sonra da her grubun kendi içerisinde sıralanması sonrasında, katılımcıların ekonomik, psikolojik ve fonksiyonel faydalar ile ilgili özellikler içeren hangi kartları en önemli, önemli ve önem değil olarak sınıflandırıp sıraladığı analiz edilerek değerlendirilmiştir.

Tablo 2'de katılımcı öğrencilerin çalışmak istedikleri işletmede kendileri için "çok önemli" olarak gördükleri faydaların/özelliklerin sıralaması yer almaktadır. Bu tabloya göre, katılımcı öğrencilerin çalışmak isteyecekleri bir işletmede arayacakları en önemli özellik iyi bir ücret olarak belirlenmiştir. Çok önemli olarak sınıflandırılan diğer özellikler ise terfi fırsatları olması, iş güvencesi (işten çıkarmama) olması, birlikte çalışılacak iyi bir yöneticinin olması, çalışanların kariyerini geliştirmesinin önemsenmesi olarak sıralanmaktadır. Katılımcı öğrencilerin çalışmak isteyecekleri bir işletmede arayacakları en önemli ilk on özelliğin ekonomik ve fonksiyonel fayda boyutlarında yer aldığı görülmektedir.

Z Kuşağı Ne İster? İşveren Markası Perspektifinden Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma

Tablo 2. “Çok Önemli” Olarak Sınıflandırılarak Sıralanan İlk 10 Özellik

Sıra	Beklenen Fayda / Özellik	f	Fayda Boyutu
1.Sıra	İyi bir ücret verilmesi	17	Ekonomik Fayda Boyutu
2.Sıra	Terfi fırsatları olması	7	Fonksiyonel Fayda Boyutu
3.Sıra	İş güvencesi (işten çıkarmama) olması	9	Ekonomik Fayda Boyutu
4.Sıra	İş güvencesi (işten çıkarmama) olması	5	Ekonomik Fayda Boyutu
	Birlikte çalışılacak iyi bir yöneticinin olması	5	Fonksiyonel Fayda Boyutu
5.Sıra	Çalışanların kariyerini geliştirmesinin önemszenmesi	6	Fonksiyonel Fayda Boyutu
6.Sıra	İş güvencesi (işten çıkarmama) olması	8	Ekonomik Fayda Boyutu
7.Sıra	Adil performans değerlendirme ve ücret sistemi olması	6	Ekonomik Fayda Boyutu
	Çalışanların sağlığına ve güvenliğine dikkat edilmesi	6	Ekonomik Fayda Boyutu
8.Sıra	Yenilikçi fikirlerin değerlendirilmesi	5	Fonksiyonel Fayda Boyutu
	Çalışanların sağlığına ve güvenliğine dikkat edilmesi	5	Ekonomik Fayda Boyutu
9.Sıra	Herkese adil davranılması	4	Psikolojik Fayda Boyutu
	Adil performans değerlendirme ve ücret sistemi olması	4	Ekonomik Fayda Boyutu
10.Sıra	Çalışma ve tatil günlerinin dengesine önem verilmesi	5	Psikolojik Fayda Boyutu
	Adil performans değerlendirme ve ücret sistemi olması	5	Ekonomik Fayda Boyutu

Tablo 3’de katılımcı öğrencilerin çalışmak isteyecekleri bir işletmede arayacakları “önemli” özellikler sıralanmaktadır. Tabloda hem ekonomik hem psikolojik hem de fonksiyonel fayda boyutlarından birden fazla özelliğin aynı sırada yer aldığı görülmektedir. Önemli olarak sınıflandırılan özelliklerden iyi bir ücret verilmesi, itibarlı bir işletme olması ve işletmenin uluslararası olması birinci sırada yer almaktadır.

Tablo 3. “Önemli” Olarak Sınıflandırılarak Sıralanan İlk 10 Özellik

Sıra	Beklenen Fayda / Özellik	f	Fayda Boyutu
1.Sıra	İyi bir ücret verilmesi	5	Ekonomik Fayda Boyutu
	Herkesin bildiği, itibarlı bir işletme olması	5	Psikolojik Fayda Boyutu
	İşletmenin uluslararası olması	5	Fonksiyonel Fayda Boyutu
2.Sıra	Ekip çalışmasının desteklenmesi	5	Psikolojik Fayda Boyutu

CANSEVER&KIZILDAĞ

3.Sıra	Kapsamlı yan ödeme paketi (prim, ödül vb.) olması Yeni iş uygulamalarına açık olunması	5	Ekonomik Fayda Boyutu
		5	Fonksiyonel Fayda Boyutu
4.Sıra	Samimi ve yakın ilişkiler olması Birlikte çalışılacak iyi bir yöneticinin olması	4	Psikolojik Fayda Boyutu
		4	Fonksiyonel Fayda Boyutu
5.Sıra	Yeni iş uygulamalarına açık olunması	5	Fonksiyonel Fayda Boyutu
6.Sıra	İşletmede sosyal aktivitelerin olması	5	Psikolojik Fayda Boyutu
7.Sıra	Çalışanların özel günlerine önem verilmesi	6	Psikolojik Fayda Boyutu
8.Sıra	Çalışma ve tatil günlerinin dengesine önem verilmesi İşlerin çalışma saatleri dışına taşmaması	4	Psikolojik Fayda Boyutu
		4	Ekonomik Fayda Boyutu
9.Sıra	Son teknolojinin kullanması	5	Fonksiyonel Fayda Boyutu
10.Sıra	İşletmede dinlenme alanları olması	5	Psikolojik Fayda Boyutu

Tablo 4’de ise katılımcı öğrencilerin çalışmak isteyecekleri bir işletmede gördükleri “önemli olmayan” özellikler sıralanmıştır. Yine hem ekonomik hem psikolojik hem de fonksiyonel fayda boyutlarından çok sayıda özelliğin tabloda aynı sırada yer aldığı görülmektedir. Tabloda dikkat çeken ve sıralamada sıkça tekrar edilen özellik olan işletmede spor yapma imkanları olması, katılımcı öğrenciler tarafından önemli olmayan bir özellik olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 4. “Önemli Değil” Olarak Sınıflandırılarak Sıralanan İlk 10 Özellik

Sıra	Beklenen Fayda / Özellik	f	Fayda Boyutu
1.Sıra	İşletmede spor yapma imkanları olması	9	Ekonomik Fayda Boyutu
2.Sıra	İşletmede spor yapma imkanları olması	7	Ekonomik Fayda Boyutu
3.Sıra	İşletmede spor yapma imkanları olması	6	Ekonomik Fayda Boyutu
4.Sıra	Ulaşım (servis) imkanı olması	2	Ekonomik Fayda Boyutu
	Esnek çalışma saatleri olması	2	Ekonomik Fayda Boyutu
	İşletmede spor yapma imkanları olması	2	Ekonomik Fayda Boyutu
	İşletmede dinlenme alanları olması	2	Psikolojik Fayda Boyutu
	Son teknolojinin kullanması	2	Fonksiyonel Fayda Boyutu
	İşlerin çalışma saatleri dışına taşmaması	2	Ekonomik Fayda Boyutu

Z Kuşağı Ne İster? İşveren Markası Perspektifinden Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma

5.Sıra	Şık bir çalışma ortamı olması	3	Psikolojik Fayda Boyutu
	İşletmede spor yapma imkanları olması	3	Ekonomik Fayda Boyutu
	Aileye yönelik yardımlar yapılması (kreş yardımı, aile yardımı vb.)	3	Ekonomik Fayda Boyutu
6.Sıra	Herkesin bildiği, itibarlı bir işletme olması	2	Psikolojik Fayda Boyutu
	Esnek çalışma saatleri olması	2	Ekonomik Fayda Boyutu
	İşletmede spor yapma imkanları olması	2	Ekonomik Fayda Boyutu
7.Sıra	Yenilikçi fikirlerin değerlendirilmesi	1	Fonksiyonel Fayda Boyutu
	Eğitim ve gelişim fırsatları sağlanması	1	Fonksiyonel Fayda Boyutu
	İşletmede sosyal aktivitelerin olması	1	Psikolojik Fayda Boyutu
	İşletmede spor yapma imkanları olması	1	Ekonomik Fayda Boyutu
	İşletmede yemek/yemekhane hizmetlerinin kaliteli olması	1	Ekonomik Fayda Boyutu
	Kolay ulaşılabilir bir yerde/lokasyonda olması	1	Ekonomik Fayda Boyutu
	Aileye yönelik yardımlar yapılması (kreş yardımı, aile yardımı vb.)	1	Ekonomik Fayda Boyutu
		1	Ekonomik Fayda Boyutu
8.Sıra	Ulaşım (servis) imkanı olması	1	Ekonomik Fayda Boyutu
	İşletmede sosyal aktivitelerin olması	1	Psikolojik Fayda Boyutu
	İşletmede dinlenme alanları olması	1	Psikolojik Fayda Boyutu
	Çalışanların özel günlerine önem verilmesi	1	Psikolojik Fayda Boyutu
9.Sıra	İşletmede dinlenme alanları olması	2	Psikolojik Fayda Boyutu
10.Sıra	İşletmede spor yapma imkanları olması	2	Ekonomik Fayda Boyutu

Araştırmanın İkinci Aşaması ve Bulgular

Araştırmanın birinci aşamasında katılımcı öğrencilerle yapılan kart sıralama çalışmasının ardından elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir. Potansiyel insan kaynağının kendi ihtiyaçları, kişilikleri ve değerleri ile işletmeyi karşılaştırarak kendilerine en fazla faydayı sağlayan işletmeyi tercih ettikleri görüşünden hareketle (Cable ve Judge, 1996), çalışmada öne çıkan en önemli özelliklerin en iyi işletme algısına olabilecek etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. İşveren markası oluşturma sırasında en çok etkisi olabilecek özellikleri net olarak tanımlamak için 5'li Likert ile

cevaplanacak bir soru formu hazırlanmıştır. Soru formu araştırmanın birinci aşamasında katılımcı öğrenciler tarafından sınıflandırılarak sıralanan, çalışmak istenen işletmede bulunması gereken “en önemli özellikler”den ilk 10 tanesinin birer soru ifadesi halinde düzenlenmesi ile oluşturulmuştur. Katılımcılardan soru formunda yer alan sorulara “Kesinlikle Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum”, “Kesinlikle Katılmıyorum” ifadelerinden birini seçerek cevap vermesi beklenmiştir. Sorulara verilen cevapların ortalama değerleri alınarak, hangi özelliğin işveren markası oluşturma sürecinde, özellikle değer önerisi hazırlanırken daha etkili olacağı belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın ikinci aşaması birinci aşamadan 2 hafta sonra gerçekleştirilmiş ve birinci aşamaya katılan tüm öğrencilerin bu aşamaya da katılmasına dikkat edilmiştir. Soru formu uygulanmadan önce katılımcı öğrencilere araştırmanın birinci aşaması sonrasında elde edilen sonuçlarla ilgili bir bilgilendirme yapılmıştır. Ardından bu aşamada kendilerine cevaplamaları istenen ve 10 sorudan oluşan form hakkında kısa bir açıklama yapılmış, sonrasında formlar katılımcı öğrencilere dağıtılmıştır. 50 katılımcı öğrenci tarafından eksiksiz cevaplanan formdaki her bir soru, verilen cevapların ortalaması alınarak değerlendirilmiştir.

Tablo 5. Çalışmak İstlenen İşletmede Önem Verilen Özellikler

Soru Formunda Yer Alan İfadeler	Ortalama (N=50)
Çalışacağım işletmede bana iyi bir ücret verilmesi benim için çok önemlidir.	4,8
Çalışacağım işletmede bana terfi fırsatları sunulması benim için çok önemlidir.	4,7
Çalışacağım işletmede bana iş güvencesi sağlanması benim için çok önemlidir.	4,6
Çalışacağım işletmede birlikte çalışılacağım iyi bir yöneticim olması benim için çok önemlidir.	4,4
Çalışacağım işletmede performansımın adil değerlendirilmesi ve ücretimin adil belirlenmesi benim için çok önemlidir.	4,2
Çalışacağım işletmede kariyer gelişimimin önemsenmesi benim için çok önemlidir.	4,1
Çalışacağım işletmede sağlığıma ve güvenliğime dikkat edilmesi benim için çok önemlidir.	3,9
Çalışacağım işletmede tüm çalışanlara adil davranılması benim için çok önemlidir.	3,8
Çalışacağım işletmede yenilikçi fikirlerimin değerlendirilmesi benim için çok önemlidir.	3,6
Çalışacağım işletmede çalışma ve tatil günlerimin dengesine önem verilmesi benim için çok önemlidir.	3,5

Tablo 5’de katılımcı öğrencilerin çalışmak isteyecekleri işletmede “çok önemli” olarak gördükleri özelliklerin ortalamalarına göre sıralaması yer almaktadır. Tabloda ilk maddenin işveren markasının ekonomik fayda boyutu ile ilgili olduğu ve iyi bir

Z Kuşağı Ne İster? İşveren Markası Perspektifinden Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma

ücretin katılımcı öğrenciler tarafından yapılan kart sıralamada da ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Aynı şekilde sunulan terfi fırsatları da her iki uygulama sonuçlarına göre ikinci sırada yer almaktadır. Tablodaki ortalamaların birbirlerine yakın olması dikkat çekicidir. Benzer olarak tablodaki son madde olan çalışma ve tatil günleri dengesi, kart sıralamada da aynı sırada yer almıştır. Ortalamalara göre potansiyel insan kaynağı olarak değerlendirilebilecek katılımcı öğrenciler için sırasıyla ücret, iş güvencesi, terfi fırsatları, birlikte çalışılacak iyi bir yönetici, adil performans ve ücret sisteminin çalışılacak iyi işletmeden beklenen özelliklerin başında geldiği görülmektedir.

SONUÇ

Araştırmanın sonucunda çalışmak istedikleri işletmede beklenen özelliklerle ilgili olarak katılımcı öğrenciler; ekonomik fayda boyutundan iyi bir ücret verilmesini, fonksiyonel fayda boyutundan ise terfi fırsatları olmasını "çok önemli" olarak sınıflandırmışlardır. Yine katılımcı öğrenciler ekonomik fayda boyutundan iyi bir ücret verilmesini, psikolojik fayda boyutundan itibarlı bir işletme olmayı, fonksiyonel fayda boyutundan ise işletmenin uluslararası olmasını "önemli" olarak değerlendirmişlerdir. İşletmede spor yapma imkanları olması ise önemli görülmeyen özelliklerin başındadır.

Araştırmanın ikinci aşamasında çok önemli olarak sınıflanarak sıralanan özellikler işveren markasına etkisi açısından daha net olarak belirlenmeye çalışılmıştır. İyi bir ücretin yine ilk sırada ve terfi fırsatlarının da yine ikinci sırada yer alan beklentiler olduğu görülmüştür. Ücretin Z kuşağı öğrencilerin çalışmak isteyecekleri işletmede arayacakları en önemli özellikler arasında ilk sırada, terfi fırsatlarının ise ikinci sırada olması literatürdeki diğer çalışmalardan Latif ve Serbest (2014), Gözen (2016) ve Sağır (2016) ile paralellik göstermektedir. Çalışmak istenen işletme ile ilgili özelliklere ilişkin, bu çalışmada ortaya çıkan ortalama değerler birbirine çok yakındır. Büyük farklılıklar olmadığı için kesin değerlendirme yapılamasa da, önem verilen diğer özelliklerin de literatürle paralel olduğu görülmektedir. Örneğin Z kuşağının sosyal adaletsizlik ve eşitsizliğe duyarlılığın (Taş vd., 2017), bu çalışmaya adil bir performans ve ücret sistemi ile tüm çalışanlara adaletli davranılma beklentisi olarak yansıdığı söylenebilir. Z kuşağının yetenek yönetimi odaklı, otoriter değil mentörlük yapacak yöneticilerle çalışma beklentisi (Seymen, 2017; Sönmez ve Karataş, 2017), bu çalışmada birlikte çalışılacak iyi bir yönetici olma özelliğinin ilk sıralarda yer almasıyla görülmüştür. Yine Latif ve Serbest (2014) ile Korkmaz ve Çevik (2014)'in çalışmalarında olduğu gibi; kariyer fırsatları sunulması, yenilikçi fikirlerin değerlendirilmesi ve iş güvenliğinin sağlanması da bu çalışmada çalışmak istenen işletmenin özellikleri arasında yer almaktadır. Saylan ve Eroğlu (2019)'nun çalışmasında çalışma ortamının en önem verilen işveren markası bileşeni olması da bu çalışmada elde edilen benzer bir diğer sonuçtur.

Z kuşağının işveren markası algısını araştıran çalışmalar, her iki kavramın literatürde görece yeni şekillenmesi nedeniyle kısıtlı sayıdadır. Örneğin Z kuşağı ile ilgili son dönemde ülkemizde yapılan tez çalışmalarında, kavramın tüketici davranışları, kariyer yönetimi, örgütsel bağlılık, karar verme ve öğrenme, yaşam

doyumunu, iş hayatı beklentileri, çalışma ortamı, liderlik tarzları ve ağızdan ağıza pazarlama ile ilişkilendirildiği görülmüştür (Kırık ve Köyüstü, 2018). İş yaşamına katılmaya devam eden Z kuşağı ile makale çalışmaları da daha çok bu kuşağın beklenti, tercih ve eğilimleri üzerine odaklanmaktadır. Z kuşağının iş yaşamına yeni giriyor olması nedeniyle, bu kuşakla ilgili yapılan araştırmaların öncül nitelikte olduğu söylenebilir. Mevcut çalışmalarda birbirine benzer ya da birbirini destekler nitelikte sonuçlara ulaşılsa da, iş yaşamında Z kuşağının giderek sayıca fazlalaşması, bu kuşağın zaman içinde iş süreçlerine entegre olması ve diğer kuşaklarla etkileşim sağlaması değişimlere neden olabilir.

Bu nedenle, kesin olarak genellenemese de, ülkemizdeki işletmeler açısından değerlendirildiğinde işveren markasını oluşturmak ya da güçlendirmek için daha çok ekonomik ve fonksiyonel faydaları içeren bir değer önerisi oluşturulmasının faydalı olacağı söylenebilir. Özellikle ücret, iş güvencesi, adil sistemler, yönetim ve gelişim olanakları üzerine odaklanan değer önerisinin potansiyel insan kaynağını işletmeye çekeceği düşünülebilir. Ancak Z kuşağının işveren markası algıları ve beklentileri değişebileceğinden, zaman içinde algısal değişikliklerin tespitine devam edilmelidir. Bu bağlamda değişimleri izleyerek şekillendirilecek işveren markası, doğru yeteneklerin işletmeye çekilmesine, doğru süreçlerde konumlandırılmasına, sonuçta daha etkin ve verimli işletmelerin ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır.

Z kuşağına odaklanarak yapılan çalışmalar, işletmelerin Z kuşağının beklentilerini ve farklılıklarını takip etmesi, işveren markası oluşturma ve yönetme sürecine katkı sağlaması açısından önemlidir. Ancak bu araştırmanın kısıtları bulunmaktadır. İlk kısıt araştırmanın sadece İzmir Demokrasi Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü öğrencilerine yönelik olarak yapılmasıdır. İkincisi kısıt ise elde edilen sonuçların katılımcılara göre değişiklik göstermesi nedeniyle genellenememesidir. Ayrıca araştırma belli bir zaman diliminde yapılmıştır ve bu zaman dilimindeki görüşleri yansıtmaktadır. Farklı zaman dilimlerinde aynı örneklemin görüşlerinde değişiklikler olabilir. Araştırmanın kapsamının farklı üniversitelerde/bölümlerde/sınıflarda eğitim gören öğrencilerin de dahil edilerek genişletilmesi, farklı zaman dilimlerine yayılması ve aynı çalışmanın aynı örnekleme farklı yıllarda tekrarlanması planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aaker, D. A. (1991). *Managing Brand Equity: Capitalizing on the Value of a Brand Name*, The Free Press, New York.
- Aaker, D. A. (1996). *Building Strong Brands*, Free Press, New York.
- Adler, H., ve Ghiselli, R. (2015). "The Importance of Compensation and Benefits on University Students" Perceptions of Organizations As Potential Employers", *Journal Of Management And Strategy*, 6(1), 1-9.
- Aggarwal, S. (2015). "Factors Determining Employer Branding in India- An Empirical of Fresh Management Studies", *International Journal Of Applied Sciences And Management*, 1(1), 79-90.

Z Kuşağı Ne İster? İşveren Markası Perspektifinden Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma

- Ambler, T., ve Barrow, S. (1996). "The Employer Brand. Journal Of Brand Management", 4(3), 185-206.
- Ayhün, E. S., (2013). "Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları", Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2(1), 93-112.
- Backhaus, K., ve Tikoo, S. (2004). "Conceptualizing and Researching Employer Branding", Career Development International, 9(4/5), 501-517.
- Barney, J. (1991). "Firm Resources and Sustained Competitive Advantage", Journal of Management, 17(1), 99-120.
- Baş, T. (2011). İşveren Markası Yüksek Nitelikli Çalışanları Çekmenin Ve Elde Tutmanın Anahtarı, Optimist Yayın ve Dağıtım, İstanbul.
- Berthon, P., Ewing, M., ve Hah, L. L. (2005). "Captivating Company: Dimensions Of Attractiveness In Employer Branding. International Journal Of Advertising", 24(2), 151-172.
- Biswas, M., ve D. Suar (2013). "Which Employees' Values Matter Most In The Creation Of Employer Branding?", Journal Of Marketing Development And Competitiveness, Volume 7(1), 93-102.
- Cable, D. M., ve Judge, T. A. (1996). Person--Organization Fit, Job Choice Decisions, and Organizational Entry", Organizational Behavior and Human Decision Processes, 67(3), 294-311.
- Cable, D. M., ve Turban, D. B. (2003). "The Value of Organizational Reputation in The Recruitment Context: A Brand-Equity Perspective". Journal of Applied Social Psychology, 33(11), 2244-2266.
- Chunping, Y., ve Xi, L. (2011). "The Study On Employer Brand Strategy In Private Enterprises From The Perspective Of Human Resource Management", Energy Procedia, 5, 2087-2091
- Collins, C. J., ve Han, J. (2004). "Exploring Applicant Pool Quantity and Quality: The Effects of Early Recruitment Practices, Corporate Advertising, and Firm Reputation", Personnel Psychology, 57, 685-717.
- Collins, C. J., ve Stevens, C. K. (2002). "The Relationship Between Early Recruitment Related Activities and The Application Decisions of New Labor-Market Entrants: A Brand Equity Approach to Recruitment", Journal of Applied Psychology, 87, 1121-1133.
- Davies, G. (2008). "Employer Branding and Its Influence on Managers", European Journal of Marketing, 42 (5/6), 667- 668.
- Doğru, G., ve Çakır, S.Y. (2015). "İşveren Markası Yönetim Sürecinde Strateji ve Uygulamaların İncelenmesi: Türkiye'deki Şirketlerin İnsan Kaynakları Yöneticilerine Yönelik Bir Araştırma." Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(40), 615-621.
- Figurska, I., ve Matuska, E. (2013). "Employer Branding As A Human Resources Management Strategy", Human Resources Management & Ergonomics, 7(2), 35-51.

- Gözen, E. (2016). "Potansiyel İşgörenler Açısından İşveren Markası Algısı: Akdeniz Üniversitesi Turizm Öğrencileri Örneği", *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies* 4(1), 70-80.
- Hoye, G. V., Bas, T., Cromheecke S., and Lievens F. (2013). "The Instrumental And Symbolic Dimensions Of Organisations' Image As An Employer: A Large-Scale Field Study On Employer Branding İn Turkey", *Published İn Applied Psychology*, 62(4), 543-557.
- Kapferer, J.-N. (2008). *New Strategic Brand Management: Creating and Sustaining Brand Equity Long Term*, Kogan Page, London.
- Kapoor, V. (2010). "Employer Branding: A Study of Its Relevance in India", *Journal of Brand Management*, 7(½), 51-75.
- Keleş, H. N. (2011). "Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*", 3(2), 129-139.
- Kırık, A. M., ve Köyüstü, S. (2018). "Z Kuşağı Konusunda Yapılmış Tezlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1497-1518.
- Korkmaz O., ve Çevik K. N., (2014). "Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin İş Seçim Kriterlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Business And Economics Research Journal*, 5(3), 167-186
- Kotler, P., ve Armstrong, G. (2011), *Principles of Marketing*, Prentice-Hall, New York.
- Köse, G., ve Çakır Yeygel, S., (2018). "İşveren Marka Kimliğinin İşe Alım İlanlarına Yansıması: Yaratıcı Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (29), 165-184.
- Kucherov, D., ve Zavyalova, E. (2012). "HRD Practices and Talent Management in The Companies with The Employer Brand", *Journal of European Industrial Training*, 36(1), 86-104.
- Latif H., ve Serbest S. (2014). "Türkiye'de 2000 Kuşağı Ve 2000 Kuşağının İş Ve Çalışma Anlayışı", *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 132-163.
- Love L. F., ve Singh P. (2011). "Workplace Branding: Leveraging Human Resources Management Practices For Competitive Advantage Through "Best Employer" Surveys", *J. Bus. Psychol.* (26), 175-81.
- Martin, G., Beaumont, P., Doig, R., ve Pate, J. (2005). "Branding: A New Performance Discourse for HR?". *European Management Journal*, 23(1), 76-88.
- Metin, S., ve Kızıldağ, D. (2017). "X Ve Y Kuşaklarının Kariyer Beklentilerinin Farklılaşması: Otomotiv Sektöründe Bir Araştırma", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14(40), 340-363.
- Mihelich, M. (2013), "Another Generation Rises", *Workforce Management*, 92(5), 34-38.
- Mitchell, D. A. (2008). "Generation Z: Striking The Balance: Healthy Doctors for A Healthy Community", *Australian Family Physician*, 37(8), 665-672.
- Moroko, L., ve Uncles, D. M. (2008). "Characteristics of Successful Employer Brand. *Brand Management*", 16(3), 160-175.

Z Kuşağı Ne İster? İşveren Markası Perspektifinden Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma

- Mosley, R. (2007). "Customer Experience, Organizational Culture and Employee Branding", *Journal of Brand Management*,15, 123-134.
- Mosley, R. (2009). *Employer Brand. The Performance Driver No Business Can Ignore*, A Shoulders of Giants Publication, UK.
- Motlagh, S. R. P., Rabbani, M., ve Nayebyzadeh, S. (2015). "The Study Of The İmpact Of Brand Personality On Employer Brand Attractiveness", *Research Journal Of Fisheries And Hydrobiology*, 10(10), 644-651.
- Nayır B., ve Fındıklı M., M. (2018). "İşveren Marka Yönetiminin Örgütsel Bağlılığa Etkisi: İstanbul'da Hizmet Sektöründe Bir Araştırma", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(18), 1-17.
- Owen, F. K., Acar, T., Demir, Y., Haskan, Ö., ve Kabalcı, T. (2009). "Mesleki Rehberlik Kariyer Danışmanlığında Kart Sıralama Tekniği: Mesleki Değerler İle İlgili Bir Çalışma", *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 53-70.
- Robertson, A., ve Khatibi, A. (2013). "The Influence of Employer Branding on Productivity-Related Outcomes of An Organization", *The IUP Journal of Brand Management*, 10(3), 17-32.
- Rokade, V., ve Singh, M. (2015). "Conceptualizing and Researching The Models of Employer Branding", *Australian Journal of Business and Management Research*, 4(9), 14-21.
- Sağır, M. (2016). "İşveren Markası Algısı: İnsan Kaynakları Faaliyetleri, Çalışma Ortamı ve Tazminat-Kazanç Boyutları İle Turizm Fakültelerinde Bir Uygulama", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(14), 415-439.
- Saylan, O., ve Eroğlu, U. (2019). "Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin İşveren Marka Algısı Boyutlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma", *8th International Vocational Schools Symposium*, 247-257, https://www.researchgate.net/profile/Onur_Saylan/publication/335993113_Determination_of_Employer_Brand_Perception_Dimensions_of_Vocational_School_Students/links/5d8a056592851ceb793add32/Determination-of-Employer-Brand-Perception-Dimensions-of-Vocational-School-Students.pdf, (Erişim Tarihi: 07.06.2019).
- Schneider, L. (2003). "What Is Branding and How Is It Important To Your Marketing Strategy?", <http://marketing.about.com/cs/brandmktg/a/whatisbranding.htm>.(Erişim Tarihi: 24 Mart 2019).
- Schwabel, D. (2016). "What Employers Will Worry About in 2017", *Fortune*, <http://fortune.com/2016/12/28/employers-2017-employee-retention-unemployment/> (Erişim Tarihi: 07.06.2019).
- Seymen, A. F. (2017). "Y ve Z Kuşak İnsanı Özelliklerinin Milli Eğitim Bakanlığı 2014-2019 Stratejik Programı ve TÜBİTAK Vizyon 2023 Öngörülerini İle İlişkilendirilmesi", *Kent Akademisi*, 10 (4), 467-489.
- Sonmez, A. T., ve Karatas, C. "M Kuşağı Üyesi Üniversite Öğrencilerinin İşveren Markalaşması Hakkındaki Değerlendirmeleri", *PressAcademia Procedia*, 3(1), 630-639.

- Srivastava, P., ve Bhatnagar, J. (2008). "Talent Acquisition Due Diligence Leading To High Employee Engagement: Case Of Motorola India MDB", *Industrial And Commercial Training*, 40(5), 253-260.
- Sullivan, J. (2004). "The 8 Elements of a Successful Employment Brand", <http://www.ere.net/2004/02/23/the-8-elements-of-a-successful-employmentbrand/> (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2019).
- Taş, H. Y., Demirdöğmez, M., ve Küçükoğlu, M. (2017). "Geleceğimiz Olan Z Kuşağının Çalışma Hayatına Muhtemel Etkileri", *Opus-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1031-1048.
- Wilden, R., Gudergan, S., ve Lings, I. (2010). "Employer Branding: Strategic Implications For Staff Recruitment", *Journal Of Marketing Management*, 26(1/2), 1-34.
- Yalçın, O., Sökmen, A. B., ve Kulak, H. (2013). "Kuşakların Temel Özellikleri ve Hava Harp Okulu Uygulamaları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 12 (24), 133-179.

İŞ DOYUMU İLE İŞGÖREN PERFORMANSI İLİŞKİSİNİ İNCELEMENE YÖNELİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Gökhan ULUDAĞ*

Öz

Günümüzde insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çok sayıda işletme bulunmaktadır. Özellikle özel sektör içindeki bu işletmeler insanların beğenisini kazanıp müşterilerini artırdığı sürece kalıcı hale gelmekte ve büyümeye devam etmektedir. Bunu sağlamanın altın kuralı işğörenlerinden en üst düzeyde performans almalarıdır. İşğörenlerinden düşük seviyede performans alan işletmeler ekonomik sıkıntılar yaşaması ve hatta kapanması sürpriz değildir. İşletmelerin varlıkları için hayati öneme sahip işğören performansını artırmak için yeni yöntem ve anlayışlardan istifade etmelerinde yarar vardır. Bu anlayışlardan birisi de iş doyumunu kavramıdır. İş doyumunu işğörenlerin farklı değişkenler açısından işini yaparken haz alması ve mutlu olması durumudur. İş doyumunu artırılarak işğören performansı da artırılabilir. Bu araştırmanın amacı; iş doyumunu ile işğören performansı arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve işğören performansı üzerinde iş doyumunun nasıl bir etkisi olduğunu gösterebilmektir. Bu kapsamda, Ankara ilinde faaliyet gösteren Ankara Kültür ve Turizm Müdürlüğü personelleri üzerinde anket yoluyla veriler toplanmıştır. Araştırmanın sonucunda, iş doyumunu ile işğören performansı arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş doyumunu, işğören performansı, verimlilik.

A FIELD RESEARCH to INVESTIGATE THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB SATISFACTION and EMPLOYEE PERFORMANCE

Abstract

Nowadays, there are many enterprises to meet human needs. These enterprises, especially in the private sector, continue to grow and become permanent as long as people gain appreciation and increase their customers. The golden rule of ensuring this is that employees get the highest level of performance. It is not a surprise that the enterprises that have a low level of performance have experienced economic problems or even closed down. It is useful for enterprises to take advantage of new methods and insights to improve employee performance that is vital for their assets. One of these insights is the concept of job satisfaction. Job satisfaction is a case that enjoyment and happiness of employees in terms of different variables. Employee performance can be increased by increasing job satisfaction. The purpose of this research; to determine the relationship between job satisfaction and employee performance and to show the effect of job satisfaction on employee performance. In this context, data were collected through a survey on Ankara Culture and Tourism Directorate personnel working in Ankara. As a result of the study, it was found that there was a significant and positive relationship between

* Dr.,e-posta: guludagg@hotmail.com

| job satisfaction and employee performance.

Key Words: Job satisfaction, employee performance, productivity .

GİRİŞ

Günümüz dünyasında işletmelerin sayısı giderek artmaktadır. Önceleri sınırlı sayıda bulunan ve insanların fazla tercih imkânı bulamadığı işletmeler, en küçük yerleşim birimlerinde bile çok sayıda bulunabilmektedir. İşletmelerin kurulmaları kısıtlı bütçelerle gerçekleştirilirken, varlıklarını sürdürmeleri hizmet kalitesi, işgören performans, üretilen ürünün kalitesi vb. çok sayıda değişkene bağlıdır.

İşletmelerin ürettikleri ürünün kalitesi, maliyeti ve ne kadar zamanda üretildiği onları rakiplerine göre avantajlı hale getiren unsurlardır. Bu unsurların gerçekleştirilebilmesi için işletmenin tüm işgörenlerinden maksimum düzeyde yararlanmaları ve beklenen düzeyde performans almaları gerekmektedir.

İşgörenlerden maksimum düzeyde faydalanmak için işletmelerin profesyonel yaklaşımlarla hareket etmeleri gerekmektedir. Bu nedenle birçok işletmede insan kaynakları yönetimi birimi oluşturulmuştur ve birim sayesinde işletmenin hedeflerini gerçekleştirebilecek uygulamalar devreye sokulmaktadır.

İnsan kaynakları yönetimi birimlerinin işgörenlerin performanslarını artırmak için üzerinde yoğunlaşması gerektiği konulardan biriside iş doyum kavramıdır. İşgörenlerin yaptıkları işlerde doyuma ulaşmaları o işi isteyerek ve özen göstererek yapmalarını sağlamaktadır. Aksi takdirde işgörenler sadece üstleri tarafından herhangi bir olumsuz sonuçla karşılaşmamak için makul düzeyde performans ortaya koymaktadır.

Bütün işgörenlerinden eşit düzeyde performans beklemek çok gerçekçi bir durum değildir. Çünkü işgörenlerin yaptıkları işle ilgili aldığı eğitim, tecrübesi ve fiziki şartlar bu durumu değiştirebilmektedir. Fakat doğru bir analizle her işgörende ne kadar verim elde edilebileceği tespit edilebilir.

İşgörenlerin iş doyumunu farklı şekillerde gerçekleştirebilir. Kimi işgörenlerin maaşında iyileştirmeye gidilmesi, kimisinde rütbe ve terfi imkânları, kimisinde çalıştığı yerdeki fiziki şartların istediği düzeyde olması, kimileri içinse birlikte vakit geçirmekten daha fazla mutluluk duyduğu arkadaşları ile birlikte çalışma imkânı, işletme içi etkili bir iletişim ağı kurulması vb. durumlarla gerçekleştirebilir. Bu durumların tespit edilmesi işgörenlerin performansları üzerinde olumlu bir sonuç doğurması ve dolayısıyla işletmenin bulunduğu sektör içerisinde rakiplerine karşı üstünlük kurması açısından oldukça önemlidir.

Bulunduğu sektörde kalıcı olmak isteyen işletmelerin insan odaklı olarak zamanın şartlarına uygun olarak yeni politikalar üretmeleri ve bu sayede rekabet avantajını ellerinde tutmaları gerekmektedir. Aksi takdirde kısa zaman içerisinde zarar ederek kapanma sorunuyla karşılaşmaları söz konusu olacaktır.

İş Doyumu İle İşgören Performansı İlişkisini İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması

1. Teorik Çerçeve

1.1. İş Doyumu

İş hayatı içerisinde işgörenler karşılaştıkları durumlara karşı bir takım tepkiler gösterebilirler. Bu tepkiler olayın şekline göre olumlu veya olumsuz olabilir. Genel olarak işgörenlerin işleriyle ilgili duygu düşünce ve tutumları iş doyumunu ortaya koyacaktır.

İş doyumunu son yüzyılın en dikkat çeken kavramlarından birisi olması nedeniyle; günümüze kadar birçok tanımı yapılmıştır. Bu kadar çok tanımın yapılması; iş doyumunun bireysel ve örgütsel olarak farklı perspektiflerden değerlendirilebileceğini göstermektedir. Fakat her ne şekilde değerlendirilirse değerlendirilsin, iş doyumunu sonuç itibarıyla; insan deneyim ve duygularını, bu duygu ve deneyimlere sahip birey ile onun işi ve iş çevresi arasında gerçekleşen ilişkiyi yansıtmaktadır. Başka bir ifadeyle, her işgörenin çalışma hayatının son noktasında işine, işletmesine ve iş çevresine yönelik bir dizi deneyimi oluşmaktadır. Çalışma hayatı süresince duydukları, gördükleri, yaşadıkları, tecrübe ettikleri ve elde ettikleri sevinç ve üzüntüleri olacaktır. İş doyumunu bu tutumun genel yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdoğan, 1999:231). Schermerhorn ve arkadaşları (1988:144) ; iş doyumunu kişilerin işleriyle ilgili olumlu ya da olumsuz hislerinin derecesidir şeklinde belirtmişlerdir. Kişinin çalıştığı ortamdaki göreve, fiziki ve sosyal şartlara yönelik cevabı olarak belirtilen kavram, işgörenlerin işinden belediklerinden ne derecede tatmin olduğunun bir göstergesidir. Tanımlara bakıldığında şahısların duygu ve düşüncelerinin önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir.

İşgörenlerin duygu ve düşüncelerine pozitif bir şekilde yaklaşmanın olumlu etkileri olacağı gibi, negatif bir besleme durumunda ise olumsuz durumlarla karşılaşmak hiç şüphesiz kaçınılmazdır. İş doyumunun karşılığı olarak iş doyumunsuzluğunun da kendisini göstermesi doğal bir durumdur.

Araştırmacıların bir bölümü, iş doyumunu ve doyumunsuzluğunun işgörenin işinden beklentisini, çevrenin kendisine ne tarz imkânlar ve fırsatlar sunduğu veya o çevreden kazanabildikleri arasındaki farkın düzeyi tarafından tespit edilebildiğini vurgulamışlardır (Kaynak, 1990:129). İş doyumunu derecesi, beklentilerle tecrübe edilen arasındaki fark olarak belirtilebilir. Bütün bireylerin beklentileri farklı olabileceği gibi yaptığı işten doyuma ulaşma durumu da farklı olabilir. Beklentiler çeşitli durumlar karşısında değişebilir. Örnek vermek gerekirse; talepler tek yönlü ve oldukça basitse, kişi işini rutin, çok sıkıcı karşılayacak ve beklentilerini belli oranda azaltacaktır. Çocuklar ve yetişkinler arasında yapılan bir araştırmada ortaya çıkan sonuçlara göre, doyumunsuzluk duygusunun beklentilerle ve onların karşılanmaları arasındaki uyumsuzluk sonucu kişinin işine ve iş ortamına uyum göstermesinde çok önemli bir itici güç olduğu ifade edilmiştir. Bu itici güç ise kişiyi iki şekilde etkileyebilir. Bunlardan ilki kişinin pasif hale gelerek beklentileriyle kendisine olan saygısının aşağıya doğru düşmesi, ikincisi ise daha aktif hale gelerek beklentilerini ve kendisine olan saygısını daha yukarı taşıyarak uyum sağlamasıdır (Sayan,1990:49). İş doyumunu

etkileyen birçok sonuçla karşılaşmak ve çok farklı faktörden bahsetmek mümkündür. Fakat, iş doyumunu genel olarak iki ana etmene bağlanabilir (Blenegen, 1993:37). Etmenlerden birincisi bireyin kişisel durumu; bireyin yapısı, duygu ve düşünceleri, arzuları ile konumundan kaynaklı ihtiyaçlar ve bunların şiddet düzeyleriyle ilgilidir. Bir açıdan fiziksel, psikolojik ve güvenlik ihtiyaçlarıyla ilgilidir. Etmenlerden ikincisi ise, işe yönelik şartlardır. İşe yönelik fiziksel ve psikolojik şartlar ile bu şartların kişinin beklentilerine ne seviyede karşılık verdiği. Şartların beklentileri karşılama ölçüsünün büyüklüğü derecesinde doyum da yüksek derecede olacaktır.

İşgörenlerin bir bölümü çok küçük nedenlerle kendilerini motive edebilir ve bu durum iş doyumuna olumlu yansıtacaktır. Yöneticilerin her sabah işgörenlerine selam vermesi ve bir sıkıntınız var mı diye sorması; işgörenlerin bir kısmının yönetim tarafından kendisine değer verildiği düşüncesine yol açabilir. Diğer taraftan özellikle orta yönetim diye tabir edilen ve ileri kademelere yükselme ve maddi imkânlar konularında beklentileri olan işgörenlerin iş doyumunu daha farklı gerçekleştirebilir.

1.2. İşgören Performansı

Günlük yaşam içerisinde en çok kullandığımız kavramlardan birisi hiç şüphesiz performans kavramıdır. Öğrencinin performansı, yöneticinin performansı, işgörenin performansı kavramları en sık kullanılanlardandır. Bu durumun temel sebebi gerek kamuda gerekse özel sektörde performans kavramının taşıdığı önemdir.

Performans, önceden tespit edilen şartlara göre bir işin ifa edilme seviyesi ya da işgörenin davranış şekli olarak belirtilmektedir (Bingöl, 2003: 273). Yine Motowidlo ve arkadaşları (1997: 71) performans kavramını, kişinin belli bir zaman diliminde yerine getirdiği, bir bütün olarak işletmeye katkı ve değer sağlayan, farklı birçok olaydan oluşan, değerlendirici ve çok boyutlu bir kavram olarak tanımlamışlardır. Tanımlar incelendiğinde bir eylemi gerçekleştiren kişi ve bu kişinin gerçekleştirdiği çıktıdan bahsedilebilir.

Bir işletmenin gelmek istediği noktaya tam olarak ulaşabilmesi için yöneticilerin planlamaları ışığında hareket eden işgörelere önemli görevler düşmektedir (Çınar ve Yeşil, 2016:350). İşgörenlerin performansı, işletmelerin başarısı ve gelecek hedefleri doğrultusunda son derece önemlidir. İşgörenlerinden istediği oranda performans göstermesini bekleyen işletmelerin doğru tercihlerde bulunması ve bu doğrultuda adımlar atması icap etmektedir.

İşletmelerin hedeflerine ulaşabilmesi, işgörenlerinin profesyonel bir bakış açısıyla performanslarını değerlendirmesiyle ve performans değerlendirme yöntem ve tekniklerini doğru bir şekilde uygulaması ile sağlanabilir (Palmer ve Winters, 1993: 66). İşgörenlerin sergilediği performans çeşitli faktörlere göre değişiklik gösterebilir. Bu nedenle tüm işgörenler için ortak bir performans ölçütünün olduğunu söylemek doğru bir ifade değildir.

Belirli aralıklarla işgörenlerin ortaya koyduğu performansın tespit edilmesi ve sayet düşük düzeyde ise artırmaya teşvik edilmesi, yüksek düzeyde ise

İş Doyumu İle İşgören Performansı İlişkisini İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması

ödüllendirilerek örnek işgören olarak ifade edilmesi noktasında performans ölçümünün yapılması işletme için önemli bir uygulamadır.

Performans kavramının yerine zaman zaman benzer kavramların kullanıldığı bilinmektedir. Bu kavramların arasında verimlilik kavramı oldukça çok kullanılmaktadır. Verimlilik; işletmenin hedeflerine ulaşabilmesi için yakalamak istediği ürün ve hizmeti; kalite, zamanlılık ve maliyet unsurları değerlendirilerek gerçekleştirme seviyesi olarak ifade edilmektedir. Performans kavramının yerine; etkinlik, kalite ve iş hayatı kalitesi gibi kavramların kullanıldığı bilinmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde; verimliliğin performans kavramı ile aynı anlama gelmesinden ziyade performansın alt göstergesi olduğunu belirtmek daha doğru olacaktır (Kaplan, 2007:57 -58).

Çok sayıda araştırmaya göre, bir işletmede iş performansı oluşturan üç tür davranış söz konusudur. Geleneksel bir iş tanımındaki görevlerin büyük bir bölümünü ifa etmek olan görev performansı, herhangi bir talep olmamasına rağmen başkalarına yardımda bulunmak, saygılı ve olumlu davranışlar sergilemek olan vatandaşlık ve işletmeye zarar veren eylemlerden uzak durmak şeklindeki davranışlardır (Robbins ve Judge, 2013: 565). Bu davranışların bir bütün halinde gerçekleşmesi toplam performansı daha yüksek seviyelere çıkaracaktır.

İşgörenlerin kendilerinden beklenen seviyede performansı ortaya koyabilmeleri için moral ve motivasyonlarının en üst düzeyde tutulması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için de işletmenin işgörenlerine yüksek ücret ve fırsatlar sunması, ileri kademelere terfi edebilme imkânı verilmesi ve aynı işletme içinde görev yaptıkları arkadaşları tarafından yakınlık ve samimi davranışlar sergilenmesi gerekmektedir. İşgörenlerin ifa ettikleri görevlerle ilgili gerekli arzu ve özveriyi göstermesi, işletmenin kendisine sunmuş olduğu olanak ve fırsatları algılamalarıyla doğru orantılıdır (Gupta, 1982:135-136).

1. 3. İş Doyumu ile İşgören Performansı Arasındaki İlişki

İşgörenler görev yaptıkları işletme içerisinde farklı performanslar sergileyebilirler. Bu durumun temel nedeni yaptıkları işe olan bakış açılarıdır. Yaptıkları işi severek ve haz alarak yapıyor iseler ortaya daha iyi bir ürün çıkarabilirler. Aksi takdirde görev yaptıkları işletmeden zarar görmeyecek ölçüde vasat bir performans gösterebilmektedirler.

İş doyumu işgören performansına etki eden, işgören devir hızı ve işletmenin büyüme hızı ve işletmenin toplam başarısı üzerinde etkisi olan faktörlerden birisidir (Örücü ve Esenkal 2005: 145). Bu nedenle işgörenlerin performansı üzerinde pozitif bir etki eden iş doyumunun elde edilmesini sağlayan yöntemlere başvurulmasında fayda vardır.

Cemaloğlu (2007:121) işletmenin etkinliği ile işgörenin etkinliğinin ilişkisine dikkat çekmiştir. İşletme içerisinde doyuma ulaşmayan ve bu nedenle huzursuz ve mutsuz işgörenlerden etkili bir performans beklemek gerçekçi bir durum değildir. Mutsuz ve huzursuz olmak, kişinin olumsuz enerjisi yakın arkadaşlarına da sirayet ederek onların performansını da olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle iş doyumu yüksek

olan işgörenlerin yüksek performans göstermesi düşük olan işgörenlerin düşük performans göstereceğini söylemekte herhangi bir beis yoktur.

2. Araştırmanın Metodolojisi

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, iş doyumunu ve işgören performansı konularını incelemek ve işletmelerde işgörenler arasındaki bu ilişkileri ortaya koymaktır.

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de devlet işlerinin sorunsuz bir şekilde yerine getirilmesi ve tüm halkın hizmet alabilmesi için görev yapan kurumlar mevcuttur. Bu kurumlarda çalışan kişilerin iş doyumları ne kadar fazla ise sergiledikleri performans da o kadar fazla olacak olup, hizmet kalitesini arttıracaktır.

Bu araştırma da Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nde iş doyumunun ne düzeyde olduğunu ölçülmesi, sunulan hizmet kalitesinin ve verimliliğin artırılması açısından iş doyumunun işgören performansı ile olan ilişkinin tespit edilmesi açısından son derece önemlidir.

Literatürde iş doyumunun; işgören performansı üzerinde etkisine yönelik yapılan çalışmalara katkı sağlaması beklenilmektedir.

2.2. Araştırmanın Evreni - Örneklemi

Araştırma evrenini Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü il merkezinde çalışan toplam 140 personel oluşturmaktadır. Bu doğrultuda ilgili kamu kurum müdürü ile yüz yüze görüşme yapılarak gerekli izin alınmış olup, İl müdürlüğünde görev yapan personel yardımıyla anket soruları 125 personele ulaştırılmış, anketlerin doldurulmasının ardından anketler toplanmıştır. Toplanan anketlerden eksiksiz olarak ulaşılan 113 anket değerlendirilmeye tabi tutulmuştur

Ankara da kamu kurumunda çalışan personelden yıllık izinde olanların olması nedeniyle, çalışan personelin; bir kısmına ulaşılamaması araştırmada karşılaşılan zorluklardadır.

2.3. Araştırmanın Hipotezleri Ve Modeli

Araştırma kapsamında test edilen hipotezler ise şunlardır:

H1a. İşgörenlerin iş doyumunu düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H1b. İşgörenlerin işgören performansı düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H2a. İşgörenlerin iş doyumunu düzeyleri medeni durum değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H2b. İşgörenlerin işgören performansı düzeyleri medeni durum değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H3a. İşgörenlerin iş doyumunu düzeyleri öğrenim durumu değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

İş Doyumu İle İşgören Performansı İlişkisini İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması

H3b. İşgörenlerin işgören performansı düzeyleri öğrenim durumu değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H4a. İşgörenlerin iş doyumu düzeyleri yaş değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H4b. İşgörenlerin işgören performansı düzeyleri yaş değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H5a. İşgörenlerin iş doyumu düzeyleri çalışma süreleri değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

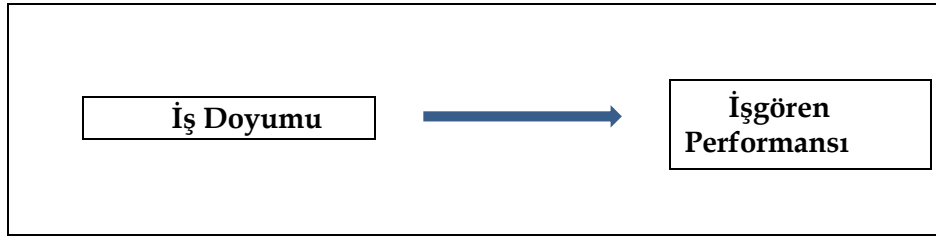
H5b. İşgörenlerin işgören performansı düzeyleri çalışma süreleri değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H6a. İşgörenlerin iş doyumu düzeyleri görev unvanı değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H6b. İşgörenlerin işgören performansı düzeyleri görev unvanı değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H7. İş doyumu ile işgören performansı pozitif ilişkilidir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

2.4. Araştırmanın Yöntemi ve Ölçüm Aracı

Çalışma anket yoluyla yapılmıştır. Anket formunun birinci bölümü örnekleme yer alanların yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, medeni durum, iş tecrübesi ve görevi gibi özelliklerin yer aldığı demografik bilgileri içermektedir.

Arnett (1999) ve Judge ve arkadaşları (2009) tarafından geliştirilen 5 maddeli ölçek kullanılmıştır. İşgörenlerin (1) hiçbir zaman'dan (5) her zaman'a uzanan 5 aralıklı likert ölçeği üzerinde soruları cevaplamaları istenmiştir. İstatistiksel olarak anlamsız bulunan (3.) soru çıkartılmıştır. İş doyumu ölçeğinin güvenilirlik düzeyinin; 0,961 olduğu ve kullanım açısından güvenilir olduğu görülmüştür.

Üçüncü bölümde yer alan işgören performansı anketinde önce Kirkman ve Rosen (1999), daha sonra ise, Sigler ve Pearson (2000) tarafından yapılan çalışmalarda kullanılmış olan 4 sorudan oluşan ankette yararlanılmıştır. İşgören performansı ölçeğinin güvenilirlik düzeyi; 0,989 olduğu ve kullanım açısından güvenilir olduğu görülmüştür.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 21.0 istatistik programı kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda çeşitli istatistik metod ve test teknikleri (frekans dağılımı, ortalama, t-testi, anova, regresyon,

korelasyon) kullanılarak yorumlanmıştır. Verilerin değerlendirilmesi, katılımcıların her bir soruya verdikleri cevapların toplam puanları üzerinden yapılmış olup, istatistikî anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir.

2.6. Bulgular

Araştırmaya katılanların yüzdeler ve sayılarını tespit etmek amacıyla frekans alınmıştır.

Tablo 1. Demografik Değişkenlerin Frekans ve Yüzde Değerleri

Temel Demografik Sonuçlar		F	%
Cinsiyet	Erkek	60	53,1
	Kadın	53	46,9
Medeni Durum	Evli	78	69
	Bekâr	35	31
Eğitim Durumu	İlköğretim	4	3,5
	Lise	24	21,2
	Yüksekoku 1	16	14,2
	Lisans	58	51,3
	Lisansüstü	11	9,7
Yaş Aralığı	18-31	12	10,6
	31-41	35	31,0
	41-51	38	33,6
	51-61	28	24,8
Çalışma süresi	0-5 Yıl	13	11,5
	6-10 Yıl	24	21,2
	11-15 Yıl	18	15,9
	16-20 Yıl	16	14,2
	21 ve üstü	42	37,2
Görev Unvanı	İşçi ve diğer	27	23,9
	Memur	45	39,8
	Şef- Birim Sorumlusu	7	6,2
	Uzman	28	24,8
	Şube Md.	6	5,3
Toplam		113	100

Araştırmaya katılanların % 53.1'i erkeklerden oluşmakta olup 60 kişidir, % 46.9'u ise kadınlardan oluşmakta olup 53 kişidir. Araştırmaya katılanların % 69 u evlilerden oluşmakta olup 78 kişidir, %31 ise bekârlardan oluşmakta olup 35 kişidir.

İş Doyumu İle İşgören Performansı İlişkisini İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması

Araştırmaya katılanların %3,5' si ilköğretim mezunu olup 4 kişiden oluşmaktadır, % 21.2' si lise mezunu olup 24 kişiden oluşmaktadır, % 14,2'si yüksekokul mezunu olup 16 kişiden oluşmaktadır, % 51.3'ü lisans mezunu olup 58 kişiden oluşmaktadır, % 9.7i ise lisansüstü eğitim almış olup 11 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların % 10.6' sı 18-31 yaş aralığında olup 12 kişiden oluşmaktadır, % 31'i 31-41 yaş aralığında olup 35 kişiden oluşmaktadır, % 33'6 sı 41-51 yaş aralığında olup 38 kişiden oluşmaktadır, % 24.8 51-61yaş aralığında olup 28 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların % 11.5'i 0-5 yıl arasında çalışmakta 13 kişiden oluşmaktadır. % 21'2 si 5-10 yıl arasında çalışmakta 24 kişiden oluşmaktadır. % 15.9' u 10-15 yıl arasında çalışmakta olup 18 kişiden oluşmaktadır. % 14.2'si 15-20 yıl arasında çalışmakta olup 16 kişiden oluşmaktadır. % 37.2'si 20 yıl ve üzeri süredir çalışmakta olup 42 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların % 23.9 işçi ve diğer olarak çalışmakta olup 27 kişiden oluşmaktadır, %39.8' i memur olarak çalışmakta olup 45 kişiden oluşmaktadır, % 6.2'si şef/birim sorumlusu olarak çalışmakta olup 7 kişiden oluşmaktadır, % 24.8'i uzman olarak çalışmakta olup 28 kişiden oluşmaktadır, % 5.3' ü ise şube md. ve şube md. yrd olarak çalışmakta olup 6 kişiden oluşmaktadır.

Tablo 2. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular

	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	t	sd	p
İş Doyumu	Erkek	60	4,3967	,56267	3,466	110,629	,001
	Kadın	53	4,0604	,46836			
İşgören Performansı	Erkek	60	4,4208	,55710	3,333	110,285	,001
	Kadın	53	4,1038	,45318			

Katılımcılar arasında erkeklerin iş doyumu düzeyleri ($\bar{x}= 4,3967$), kadınların iş doyumu düzeylerinden ($\bar{x}= 4,0604$) daha yüksektir. İstatistiksel olarak da, erkek ve kadın işgörenlerin iş doyumu düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0.05$). Dolayısıyla, iş doyumu düzeyleri katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir. **H1a** Hipotezi **kabul** edilmiştir.

Katılımcılar arasında erkeklerin işgören performansı düzeyleri ($\bar{x}= 4,4208$), kadınların işgören performansı düzeylerinden ($\bar{x}= 4,1038$) daha yüksektir. İstatistiksel olarak da, erkek ve kadın işgörenlerin işgören performansı düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0.05$). Dolayısıyla, işgören performansı düzeyleri katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir. **H1b** Hipotezi **kabul** edilmiştir.

Tablo 3. Medeni Durum Değişkenine İlişkin Bulgular

	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	t	sd	p
İş Doyumu	Evli	78	4,2410	,55676	,061	111	,952
	Bekâr	35	4,2343	,52577			
İşgören Performansı	Evli	78	4,2660	,54107	-,181	111	,857
	Bekâr	35	4,2857	,52210			

Katılımcılar arasında evlilerin iş doyumunu düzeyleri (\bar{x} = 4,2410), bekârların iş doyumunu düzeylerinden (\bar{x} = 4,2343) daha yüksektir. Ancak istatistiksel olarak, evli ve bekâr işgörenlerin iş doyumunu düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0.05$). Dolayısıyla iş doyumunu düzeyleri katılımcıların medeni durumlarına göre farklılık göstermemektedir. **H2a** Hipotezi **reddedilmiştir**.

Katılımcılar arasında bekârların işgören performansı düzeyleri (\bar{x} = 4,2857), evlilerin işgören performansı düzeylerinden (\bar{x} = 4,2660) daha yüksektir. Ancak istatistiksel olarak, evli ve bekâr işgörenlerin işgören performansı düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0.05$). Dolayısıyla işgören performansı düzeyleri katılımcıların medeni durumlarına göre farklılık göstermemektedir. **H2b** Hipotezi **reddedilmiştir**.

Tablo 4. Eğitim Durumu Değişkeni İle İlgili Bulgular

	Öğrenim Durumu	N	Ortalama	Standart Sapma
İş Doyumu	İlköğretim	4	4,2000	,90921
	Lise	24	4,5000	,48634
	Yüksekokul	16	3,9875	,48149
	Üniversite	58	4,1897	,51425
	Lisansüstü	11	4,3091	,62842
	Toplam	113	4,2389	,54502
İşgören Performansı	İlköğretim	4	4,5000	,57735
	Lise	24	4,5417	,49270
	Yüksekokul	16	4,0313	,53131
	Üniversite	58	4,2112	,49071
	Lisansüstü	11	4,2727	,64667
	Toplam	113	4,2721	,53301

Lise mezunu olan işgörenlerin iş doyumunu düzeylerinin (\bar{x} = 4,5000), diğer seviyedeki mezun olan işgörenlerin (lisansüstü \bar{x} = 4,3091, ilköğretim \bar{x} = 4,2000, üniversite \bar{x} = 4,1897 ve yüksekokul \bar{x} = 3,9875) iş doyumunu düzeylerinden daha yüksek bulunduğu görülmektedir.

Lise mezunu olan işgörenlerin işgören performansı düzeylerinin (\bar{x} = 4,5417), diğer seviyedeki mezun olan işgörenlerin (ilköğretim \bar{x} = 4,5000, lisansüstü \bar{x} = 4,2727,

İş Doyumu İle İşgören Performansı İlişkisini İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması

üniversite $\bar{x} = 4,2112$, yüksekokul $\bar{x} = 4,0313$) işgören performansı düzeylerinden daha yüksek bulunduğu görülmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Öğrenim Durumlarına Göre İş Doyumu Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi

		Karelerin Toplamı	Sd	Kareleri n Ort.	F	P	Anlamlı Fark
İş Doyumu	Gruplar arası	2,848	4	,712	2,528	,045	
	Gruplar içi	30,420	108	,282			
	Toplam	33,269	112				
İşgören Per.	Gruplar arası	3,095	4	,774	2,909	,025	
	Gruplar içi	28,725	108	,266			
	Toplam	31,820	112				

Varyans analizi testine göre katılımcıların iş doyumu düzeylerinin öğrenim durumlarına göre farklılaştığı görülmüştür ($p < 0.05$). Bulunan bu farklılık scheffe tablosunda ortaya çıkmamıştır. Bu durum farklılığın rastlantısal olduğu anlamına gelmektedir. **H3a** Hipotezi **kabul** edilmiştir.

Varyans analizi testine göre katılımcıların işgören performansı düzeylerinin öğrenim durumlarına göre farklılaştığı görülmüştür ($p < 0.05$). Bulunan bu farklılık scheffe tablosunda ortaya çıkmamıştır. Bu durum farklılığın rastlantısal olduğu anlamına gelmektedir. **H3b** Hipotezi **kabul** edilmiştir.

Tablo 6. Yaş Değişkenine İlişkin Bulgular

	Yaş Aralığı	N	Ortalama	Standart Sapma
İş Doyumu	18-31	12	3,8000	,70427
	31-41	35	4,2514	,45592
	41-51	38	4,3053	,46670
	51 üstü	28	4,2857	,62403
	Total	113	4,2389	,54502
İşgören Per.	18-31	12	4,0000	,44721
	31-41	35	4,2929	,51623
	41-51	38	4,3355	,45869
	51 üstü	28	4,2411	,65079
	Total	113	4,2721	,53301

41- 51 yaş aralığındaki işgörenlerin iş doyumu düzeylerinin ($\bar{x} = 4,3053$), diğer yaş aralığındaki işgörenlerin (51 üstü $\bar{x}= 4,2857$, 31-41 $\bar{x} = 4,2514$, 18-31 yıl $\bar{x} = 3,8000$) iş doyumu düzeylerinden daha yüksek bulunduğu görülmektedir.

41-51 yaş aralığındaki işgörenlerin işgören performansı düzeylerinin ($\bar{x} = 4,3355$), diğer yaş aralığındaki işgörenlerin (31-41 $\bar{x}= 4,2929$, 51 üstü $\bar{x} = 4,2411$, 18-31 yıl $\bar{x}= 4,0000$) işgören performansı düzeylerinden daha yüksek bulunduğu görülmektedir.

Tablo 7. Katılımcıların Yaş Durumlarına Göre İş Doyumu Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi

		Karelerin Toplamı	Sd	Karelerin Ort.	F	P	Anlamlı Fark
İş Doyumu	Gruplar arası	2,668	4	,667	2,354	,058	
	Gruplar içi	30,601	108	,283			
	Toplam	33,269	112				
İşgören Per.	Gruplar arası	1,539	4	,385	1,372	,248	
	Gruplar içi	30,281	108	,280			
	Toplam	31,820	112				

Varyans analizi testine göre katılımcıların iş doyumu düzeylerinin yaş aralığı durumlarına göre farklılaşmadığı görülmüştür ($p > 0.05$). Dolayısıyla iş doyumu düzeyleri, işgörenlerin yaş aralığına göre farklılık göstermemektedir. **H4a** Hipotezi **reddedilmiştir**.

Varyans analizi testine göre katılımcıların işgören performansı düzeylerinin yaş aralığı durumlarına göre farklılaşmadığı görülmüştür ($p > 0.05$). Dolayısıyla işgören performansı düzeyleri, işgörenlerin yaş aralığına göre farklılık göstermemektedir. **H4b** Hipotezi **reddedilmiştir**.

İş Doyumu İle İşgören Performansı İlişkisini İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması

Tablo 8. Çalışma Süresi Değişkenine İlişkin Bulgular

	Çalışma Süresi	N	Ortalama	Standart Sapma
İş Doyumu	0-5 yıl	13	4,1077	,49407
	6-10 yıl	24	4,1583	,66196
	11-15 yıl	18	4,3111	,45100
	16-20 yıl	16	4,1875	,42249
	20 yıl üstü	42	4,3143	,57108
	Total	113	4,2389	,54502
İşgören Per.	0-5 yıl	13	4,2308	,43853
	6-10 yıl	24	4,2604	,60559
	11-15 yıl	18	4,3333	,48507
	16-20 yıl	16	4,3125	,44253
	20 yıl üstü	42	4,2500	,58435
	Total	113	4,2721	,53301

20 yıl üstü görev yapan işgörenlerin iş doyumu düzeylerinin (\bar{x} = 4,3143), diğer sürelerde görev yapan işgörenlerin (11-15 yıl \bar{x} = 4,3111, 16-20 yıl \bar{x} = 4,1875, 6-10 yıl \bar{x} = 4,1583, 0-5 yıl \bar{x} = 4,1077 iş doyumu düzeylerinden daha yüksek bulunduğu görülmektedir.

11-15 yıl arası görev yapan işgörenlerin işgören performansı düzeylerinin (\bar{x} = 4,3333), diğer sürelerde görev yapan işgörenlerin (16-20 yıl \bar{x} = 4,3125, 6-10 yıl \bar{x} = 4,2604, 20 yıl üstü \bar{x} = 4,2500, 0-5 yıl \bar{x} = 4,2308) işgören performansı düzeylerinden daha yüksek bulunduğu görülmektedir.

Tablo 9. Katılımcıların Çalışma Sürelerine Göre Yaşam Doyumu Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi

		Karelerin Toplamı	Sd	Karelerin Ort.	F	P	Anamlı Fark
İş Doyumu	Gruplar arası	,754	4	,189	,626	,645	
	Gruplar içi	32,514	108	,301			
	Toplam	33,269	112				
İşgören Per.	Gruplar arası	,140	4	,035	,119	,975	
	Gruplar içi	31,680	108	,293			
	Toplam	31,820	112				

Varyans analizi testine göre katılımcıların iş doyumu düzeylerinin çalışma sürelerine göre farklılaşmadığı görülmüştür ($p > 0.05$). Dolayısıyla işgören doyumu

düzeyleri, işgörenlerin çalışma sürelerine göre farklılık göstermemektedir. **H5a** Hipotezi **reddedilmiştir**.

Varyans analizi testine göre katılımcıların işgören performansı düzeylerinin çalışma sürelerine göre farklılaşmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Dolayısıyla işgören performansı düzeyleri, işgörenlerin çalışma sürelerine göre farklılık göstermemektedir. **H5b** Hipotezi **reddedilmiştir**.

Tablo 10. Görev Unvanı Değişkenine İlişkin Bulgular

	Görev Unvanı	N	Ortalama	Standart Sapma
İş Doyumu	İşçi ve diğer	27	4,2667	,61017
	Memur	45	4,2133	,38471
	Şef -Birim Sorumlusu	7	4,0857	,41404
	Uzman	28	4,2714	,73073
	Şube Md. ve Şube Md. Yrd	6	4,3333	,51640
	Toplam	113	4,2389	,54502
	İşgören Per.	İşçi ve diğer	27	4,2870
Memur		45	4,2500	,41969
Şef -Birim Sorumlusu		7	4,1071	,40459
Uzman		28	4,3571	,67847
Şube Md. ve Şube Md. Yrd		6	4,1667	,40825
Toplam		113	4,2721	,53301

Şube müdür- şube müdürü yardımcısı konumundaki işgörenlerin iş doyumu düzeylerinin ($\bar{x} = 4,3333$), diğer konumlardaki işgörenlerin (uzman $\bar{x} = 4,2714$, İşçi vd. $\bar{x} = 4,2667$, memur $\bar{x} = 4,2133$, şef-birim sorumlusu $\bar{x} = 4,0857$) iş doyumu düzeylerinden daha yüksek bulunduğu görülmektedir.

Uzman konumundaki işgörenlerin işgören performansı düzeylerinin ($\bar{x} = 4,3571$), diğer konumlardaki işgörenlerin (işçi ve diğer $\bar{x} = 4,2870$, memur $\bar{x} = 4,2500$, şube müdürü-şube müdür yardımcısı $\bar{x} = 4,1667$, şef- birim sorumlusu $\bar{x} = 4,1071$) işgören performansı düzeylerinden daha yüksek bulunduğu görülmektedir.

İş Doymu İle İşgören Performansı İlişkisini İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması

Tablo 11. Katılımcıların Görev Unvanlarına Göre Yaşam Doymu Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi

		Karelerin Toplamı	Sd	Karelerin Ort.	F	P	Anlamlı Fark
İş Doymu	Gruplar arası	,298	4	,074	,244	,913	
	Gruplar içi	32,971	108	,305			
	Toplam	33,269	112				
İşgören Per.	Gruplar arası	,488	4	,122	,420	,794	
	Gruplar içi	31,332	108	,290			
	Toplam	31,820	112				

Varyans analizi testine göre katılımcıların iş doymu düzeylerinin görev unvanına göre farklılaşmadığı görülmüştür ($p > 0.05$). Dolayısıyla iş doymu düzeyleri, işgörenlerin görev unvanına göre farklılık göstermemektedir. **H6a** Hipotezi reddedilmiştir.

Varyans analizi testine göre katılımcıların işgören performansı düzeylerinin görev unvanına göre farklılaşmadığı görülmüştür ($p > 0.05$). Dolayısıyla işgören performansı düzeyleri, işgörenlerin görev unvanına göre farklılık göstermemektedir. **H6b** Hipotezi reddedilmiştir.

2.6.1.Faktör Analizi

Tablo12. İş Doymu İçin Faktör Analizi

KMO ve Bartlett Testi		
Örneklem Yeterliliğine Yönelik Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri		,832
Bartlett Testi Sonuçları	Ki- Kare Değeri	856,994
	Serbestlik Derecesi (sd)	10
	Anlamlılık Değeri (Sig.)	,000

Yapılan çalışmada anket soruları KMO testi doğrultusunda incelenmiş ve değeri 0,832 olarak belirlenmiştir. Örneklem yeterliliği çok iyi olarak değerlendirilebilir.

Barlett testi sonuçları da ($p < 0.01$); verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Varyansın toplam % 87,125' i açıklanmaktadır.

Tablo13. İşgören Performansı için Faktör Analizi

KMO ve Bartlett Testi		
Örneklem Yeterliliğine Yönelik Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri		,779
Bartlett Testi Sonuçları	Ki- Kare Değeri	982,280
	Serbestlik Derecesi (sd)	6
	Anlamlılık Değeri (Sig.)	,000

Yapılan çalışmada anket soruları KMO testi doğrultusunda incelenmiş ve değeri 0,779 olarak belirlenmiştir. Örneklemin yeterliliği çok iyi olarak değerlendirilebilir.

Barlett testi sonuçları da ($p < 0,01$); verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Varyansın toplam % 96,848 i açıklanmaktadır.

2.6.2. Korelasyon Analizi

İş doyumunu ile arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 14. İş Doyumu ile İşgören Performansı Aralarındaki İlişkinin Korelasyon Analizi İle İncelenmesi

İş Doyumu	r	İşgören Performansı
		,873**
	p	,000

İş doyumunu ile işgören performansı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur ($r = 0,873$ $p = 0,000 < 0,05$). Bulgular araştırmanın **7. hipotezinin doğruluğunu** göstermektedir.

2.6.3. Regresyon Analizi

Tablo 15. İş Doyumu İle İşgören Performansı Arasındaki Doğrusal Regresyon Modelinin Bulguları

	Kareler top.	s.d.	Kareler Ort.	F	p
Regresyon	24,248	1	24,248	355,495	,000b
Hata	7,571	111	,068		
Toplam	31,820	112			
R	,873	R ²	,762	Düz. R ²	,760

İş Doyumu İle İşgören Performansı İlişkisini İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması

Tablo 16. Doğrusal Regresyon Modeli İçin ANOVA ve Belirleme Katsayısı Bulguları

	Katsayılar	std. Katsayılar	t	p
Sabit	,653		3,376	,001
İş Doyumu ort.	,854	,873	18,855	,000

İş doyumu ile işgören performansı arasındaki doğrusal regresyon modelinin anlamlılığı ANOVA testi ile incelenmiştir. ANOVA testine göre model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre iş doyumu ile işgören performansı arasındaki ilişki doğrusal regresyon modeliyle incelenebilir. Ayrıca model için düzeltilmiş R² katsayısı 0,762 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, işgören performansı değişkenliğinin %76'sının doğrusal regresyon modeli aracılığıyla iş doyumu tarafından açıklandığını göstermektedir.

İş doyumu ile işgören performansı arasındaki doğrusal regresyon modelinin katsayılarının tahmini bulgulara göre, İş doyumunun katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre İşgören performansı Y, iş doyumu da X¹ ile gösterilirse doğrusal regresyon modeli;

$$Y = 0,653 + 0,854 * X^1 \text{ olarak elde edilir.}$$

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma iş doyumunun işgören performansı üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Başka bir ifade ile iş doyumunun işgören performansı üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığına Ankara İli Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nde yapılan araştırma ile cevap aranmaktadır. Analiz sonuçları değerlendirildiğinde iş doyumu ile işgören performansı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ve işgören performansını etkilediği, demografik değişkenler açısından iş doyumunun katılımcıların cinsiyet ve öğrenim durumu arasında anlamlı bir farklılık olduğu, medeni durum, yaş, görev unvanı ve çalışma süreleri açısından herhangi bir anlamlı farklılığın olmadığı, İşgören performansının katılımcıların cinsiyet ve öğrenim durumu arasında anlamlı bir farklılık olduğu, medeni durum, yaş, görev unvanı ve çalışma süreleri açısından herhangi bir anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Yapılan çalışma neticesinde iş doyumu ile işgören performansı arasında bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin katsayısının r² değeri 0.762 olduğu tespit edilmiştir. İş doyumunun işgören performansını % 76 oranında etkilediği anlaşılmıştır.

Yapılan çalışma daha önce yapılan; Ndulue ve Ekechukwu (2016), Khan vd. (2012), Awan ve Asghar (2014) Inuwa (2016)' nın yapmış oldukları çalışmaları destekleyici niteliktedir. Yapılan çalışma sonucu değişkenler arası pozitif bir ilişkinin olduğunun görülmesi iş doyumu seviyesinin arttıkça işgören performansının aratacağı sonucunu göstermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde de hem özel de hem de kamu

sektöründe işgörenlerin performansının artırılmasına yönelik politikalar üretilmesi noktasında önemli bir konuya dikkat çekmiştir.

İşletmelerin rakiplerine göre daha başarılı ve daha çok tercih edilebilir olmaları için işgörenlerinden en üst düzeyde istifade etmeleri gerekmektedir. Bu nedenle sadece fiziki değil aynı zamanda psikolojik unsurları da göz önünde bulundurarak işgörenlerin yaptıkları işi sahiplenerek, isteyerek ve severek yapmaları için gereken adımları atmaları gerekmektedir.

İnsanların farklılıklarından ötürü görev anlayışına da bakış açısı farklı olabilir. Bu nedenle işgörenleri doyuma ulaştırabilecek nedenler değişebilir. Bu durumlar yüksek ücret, rütbe terfi, fiziki olanakların düzeltilmesi, ast üst ilişkilerinde karşılıklı saygı, etkili iletişim vb. durumlardır. İşgörenler üzerinde bu durumların tespiti için insan kaynakları birimlerinin profesyonellik içerisinde doğru tespitlerde bulunmalarında fayda vardır. Ayrıca yöneticilerin karşılaştığı olaylara neden sonuç ilişkisi içerisinde yaklaşımlarının işletmeye yarar sağlayacağı düşünülmektedir (Kavlak,2019:452).

İnsanların iş hayatı içerisinde huzurlu olmaları sadece işletmeler için değil kendileri içinde oldukça önemlidir. Mutlu ve sağlıklı bireyler topluma pozitif geri dönüş sağlarlar. Çok yönlü olarak konu değerlendirildiğinde iş doyumunu yakalayabilmek için gereken özenin gösterilmesi ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma, Ankara ili Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nde çalışan personelin iş doyumunun işgören performansı üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Çalışma aynı zamanda kapsamı yönünden, iş doyumunun işgören performansı üzerinde etkisini inceleyecek olan gelecek araştırmalara da katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Bingöl, D. (2003), İnsan kaynakları yönetimi, Beta Yayınları, 5. Baskı.
- Blenegen, M. A., (1993), "Nurses' Job Satisfaction: A Meta-Analysis Of Related Variables", Nursing Research, 42(1), 36-41.
- Cemaloğlu, N., (2007), "Örgütlerin Kaçınılmaz Sorunu: Yıldırma". bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi 42: 111-126.
- Çınar, Ö. & Yeşil, S. (2016), Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Desteğin Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisini İnceleyen Bir Yapısal Eşitlik Model Önerisi. International Journal of Social Sciences and Education Research, 2 (1), 349-369.
- Erdoğan, İ. (1999), İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış, İstanbul.
- Gupta, O. P. (1982), Commitment to Work of Industrial Workers. New Delhi: Concept Publishing Company.
- Motowidlo, S. J., Borman, W. C. Schmit, M. J. (1997), A theory of individual differences in task and contextual performance, Human Performance, 10(2), 71-83.
- Kaplan, M. (2007), Motivasyon Teorileri Kapsamında Uygulanan Özendirme Araçlarının İşgören Performansına Etkisi ve Bir Uygulama (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kavlak, A.(2019), "Nedensellik Üzerine", *Kaygı*, 18(11), 442-454.

İş Doyumu İle İşgören Performansı İlişkisini İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması

- Kaynak, T.(1990), Organizasyonel Davranış, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İ.İ.E Yayın No:117.
- Örücü, E. ve Esenkal, F., (2005), "Konaklama İşletmelerinde İş Gören Tatminini Etkileyen Faktörler (Bandırma ve Erdek Örneği)". Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 8/14: 141-166.
- Robbins P. S.,& Judge, T.A. (2013), Organizational Behavior. (İ. Erdem, Çev. Edt.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Palmer, M., &Winters, K. (1993), İnsan Kaynakları, (D. Şahiner, Çev.), İstanbul: RotaYayımları.
- Sayan, S. (1990), İşletmelerde Verimlilik ve Verimlilik Artırılmasına İlişkin Bir Uygulama, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Schermerhorn, J. R., Hunt, J. J. ve Osborn, R. N., (1988), Managing Organizational Behavior, New York: Wiley&Sons